Briefwisseling oor Kaapse sake 1778-1792

Hendrik Swellengrebel jr.

editie G.J. Schutte

bron
Hendrik Swellengrebel jr., *Briefwisseling oor Kaapse sake 1778-1792* (ed. G.J. Schutte). Van Riebeeck-Vereniging, Kaapstad 1982

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/swel004brie01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

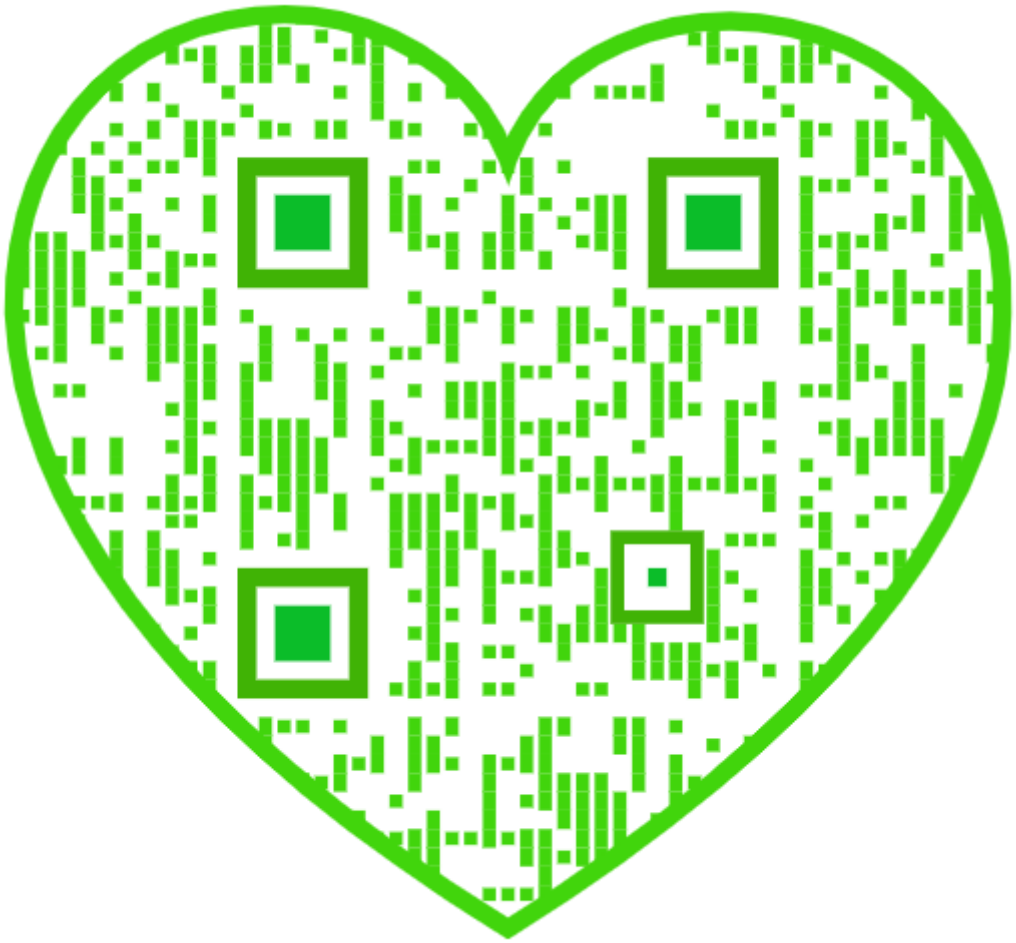

Hendrik Cloete, omstreeks 1788. Die randskrif lui: ‘Het is van U Tobak daar ik zoo smaakelijk van zit te rooke aan de ommer Tafel.’ Anonieme potloodtekening, 33 × 21 cm, Swellengrebel-versameling.
Hendrik Cloete, about 1788. The circumscription reads: ‘It is your tobacco I am smoking with such enjoyment at the card table.’ Anonymous pencil sketch, 33 × 21 cm, Swellengrebel Collection.

Lys van illustrasies - list of illustrations

Titelplaat/Frontispiece
1. Anonieme potloodtekening van Hendrik Cloete/Anonymous pencil sketch of Hendrik Cloete Bladsy ii/Page ii
2. Portret van Heinrich Swellengrebel/Portrait of Heinrich Swellengrebel Bladsy 148/Page 148
3. Die kraal van Kaptein Ruyter/The village of Chief Ruyter Bladsy 149/Page 149
4. Die renosterjag by die Klein Visrivier/The rhinoceros hunt at the Little Fish River Bladsy 180/Page 180
5. Detail van die renosterjag by die Klein Visrivier/Detail of the rhinoceros hunt at the Little Fish River Bladsy 181/Page 181

Voorwoord

Hoewel die verskillende komitees van die Van Riebeeck-Vereniging altyd uitgeblink het deur die hoeveelheid koöperatiewe inspanning wat aan die Vereniging se uitgawes gewy word, meen ek dat die huidige boekdeel selfs in daardie opsig uitsonderlik mag heet. Nadat dr. Schutte, wat 'n senior dosent in die subfakulteit Geskiedenis van die Vrije Universiteit van Amsterdam is, sy klaargemaakte manuskrip voorgelê het, was daar nog heelwat te doen. 'n Engelse opsomming moes van die hoofteks gemaak word en dr. Schutte se inleiding moes in Engels en Afrikaans vertaal word. Verder moes ander bykomende en verduidelikende materiaal asook die voetnote in Afrikaans vertaal word. Bowendien moes sommige van die annotasies uitgebrei word. Al hierdie take moes met groot haas voltooi word.

Alhoewel ons verskeie onvoltooide manuskripte gehad het, was daar geen manuskrip gereed om vir die 1982-deel te gebruik nie. Daar is dus besluit om dr. Schutte se manuskrip af te rond om te verseker dat ons hierdie jaar 'n uitgawe sou hê. Die feit dat hierdie taak vinnig voltooi moes word, het Raadslede onder groot druk geplaas en almal het gewilliglik hulle deel tot die taak bygedra.

Veral moet ek dr. Anna Böeseken bedank wat, ten spyte van baie ander verpligtings, sonder onderbreking aan die Engelse opsomming van die Nederlandse teks gewerk het totdat sy dit gereed gehad het, maandelank voordat ek gedink het dit moontlik sou wees. My bewondering vir haar nougesetheid en wetenskaplikheid is sonder perke. Dan moet ek ook professor Robertson bedank wat die manuskrip op sy gewone kundige en deeglike manier nagegaan het, wysiginge voorgestel het en bykomende inligting, waar nodig, in die teks en in die voetnote verskaf het en ook voorstelle gedoen het ten aansien van die Engelse vertaling. Professor Roy Pheiffer, sowel voor as na 'n besoek aan die buiteland, waar hy trouens deel van sy verlof bestee het aan samesprekings met dr. Schutte in Amsterdam en Hilversum, het gewilliglik al die vertalings in Afrikaans versorg en daarby ook die inleiding in Engels vertaal. Tydens my afwesigheid oorsee het hy by my die taak oorgeneem om die materiaal wat van die ander medewerkers aan die voorbereiding van hierdie deel binnegekom het, te orden. Hy het toe goedgunstiglik die hele manuskrip in sy finale vorm gekontroleer en by die drukker besorg. By geleentheid het ek en professor Webb en professor Pheiffer sommige van die netelige probleme in verband met hierdie manuskrip in laasgenoemde se kantoor saam sit

en bespreek en ek moet professor Webb bedank vir sy raad en bystand. Die taak om alles te koördineer is grootliks verlig deur die doeltreffende hulp van my eie sekretaresse, mev. J. Sellicks, wat haar ook 'n deskundige getoon het in die ontsyfering en foutlose oortik van handgeskrewe veranderinge wat 'n potensiële bron van verwarring was.

Die proefleeswerk is gedeel deur dr. Böeseken, professor Robertson, professor Pheiffer en ek, aangesien dit verdere vertraging sou beteken het as die proewe na die redakteur, dr. Schutte, in Nederland gestuur moes word. Hiervoor is ek baie dank verskuldig aan hierdie pligsgetroue Raadslede, soos vir al die ander werk wat hul gedoen het.

Die Vereniging mag hom gelukkig ag dat ons sulke toegewyde en gewetensvolle Raadslede het wat ook nog wetenskaplik en entoesiasties is.

Dit is aan hulle ywer, naas dié van dr. Schutte self, te danke dat hierdie boekdeel nou aan die lede van die Vereniging aangebied kan word.

Ons is dank verskuldig aan mnr. Colin Cochrane, Direkteur van die Drostdy-Museum, vir die hulp wat hy met die vier illustrasies verleen het.

Ek moet daarop wys dat die Verklarende Woordelys geensins bedoel is om volledig te wees nie. Die bedoeling is slegs om die lees van die tekste in 'n mate te vergemaklik. Die woorde is gespel soos hulle in die teks voorkom en die betekenisse wat gegee word, is slegs dié wat van toepassing is in die konteks waarin die betrokke woord voorkom.

FRANK R. BRADLOW
VOORSITTER

Foreword

Although the various committees of the Van Riebeeck Society have always been distinguished by the amount of co-operative effort that goes into the Society's books, I think the present volume must be an exceptional one even in that respect. After Dr. Schutte, who is a senior staff member of the Sub-faculty of History at the Free University of Amsterdam, had submitted his finished manuscript there was still a great deal to be done. An English Summary had to be made of the main text and Dr. Schutte's introduction had to be translated into English and Afrikaans. Furthermore, other preliminary or explanatory matter and the footnotes all had to be translated into Afrikaans. In addition some of the annotations had to be expanded. All these tasks had to be completed at great speed.

Although we had several incomplete manuscripts, no complete manuscript was available to use for the 1982 volume. Hence it was decided to work on and complete Dr. Schutte's manuscript in order to make sure that we had a volume this year. The fact that all this had to be done quickly imposed a great strain on members of our Council, all of whom willingly assisted in doing these tasks.

I must particularly thank Dr. Anna Böeseken who, despite many other commitments, worked continuously on the English summary of the Dutch text until she had completed it many months before we thought this was possible. My admiration for her conscientiousness and scholarliness is unbounded. Then, I must also thank Professor Robertson who in his usual erudite and thorough manner examined the manuscript, suggested alterations and contributed further information where necessary to the text and footnotes, as well as making suggestions for the English translation. Professor Roy Pheiffer, both before and after a visit overseas, where he had, indeed, spent part of his leave in consultation with Dr. Schutte in Amsterdam and Hilversum, very willingly did all the translations into Afrikaans and, in addition, translated the introduction into English as well. During my absence overseas he took over from me the task of co-ordinating the material which flowed in from the others whot collaborated in the preparation of this volume. He was then kind enough to check and hand the manuscript in its final form to the printer. On occasions, Professor Webb, Professor Pheiffer and I have sat in Professor Pheiffer's office discussing some of the thorny problems connected with this manuscript and I must thank Professor Webb for his advice and assistance. The task of co-ordination was immensely lightened through

the efficient help of my own secretary, Mrs. J. Sellicks, who also showed herself expert in deciphering and faultlessly re-typing handwritten alterations which were a potential source of confusion.

The proof reading was shared between Dr. Böeseken, Professor Robertson, Professor Pheiffer and me, as it would have caused further delays if these proofs had to be sent to the editor, Dr. Schutte, in Holland. I am deeply grateful to these conscientious members of our Council for this as well as all else they have done.

The Society is indeed fortunate that we have such dedicated and conscientious Council members who are also scholarly and enthusiastic. It is due to their efforts in addition to those of Dr. Schutte himself that the volume can now be presented to the members of the Society.

We are indebted to Mr. Colin Cochrane, Curator of the Drostdy Museum, Swellendam, for the assistance with the four illustrations from his museum.

I must point out that the Verklarende Woordelys is by no manner of means intended to be exhaustive. Its purpose is only to facilitate the reading of the texts to some extent. The words are spelled as in the text, and the meanings given are only the ones applicable in the contexts in which they appear.

FRANK R. BRADLOW
CHAIRMAN

Inleiding
Vertaling deur prof. dr. R.H. Pheiffer

Die laaste kwart van die agtiende eeu vorm 'n besonder belangrike tydvak in die Suid-Afrikaanse geskiedenis.[1.]

Die VOC-nedersetting aan die Kaap die Goeie Hoop het sedert die stigting daarvan in 1652 sterk uitgegroei in omvang en inwonertal, en as verversingspos en maritieme basis het dit geweldig in betekenis toegeneem. 'n Steeds groter aantal skepe van allerlei nasionaliteite het van die Kaapse hawens gebruik gemaak vir die aanvulling en verversing van water- en voedselvoorrade, vir die herstel van skepe en bemanning. Die agteruitgang van die betekenis van die Nederlandse Republiek as seemoondheid en in die besonder ook van die VOC se maritieme krag in Asië het die belang van die besit van die Kaap as ‘sleutel tot die Ooste’ beklemtoon - 'n belang wat ook deur andere besef is, soos geblyk het uit die wedloop tussen 'n Franse en 'n Engelse vloot in 1781 en die verowering van die Kaap deur die Engelse in 1795, om net enkele voorbeelde te gee uit 'n reeks wat maklik vermenigvuldig sou kon word.

Die groei van die getal koloniste (in 1778 was daar 9 802 Vryburgers en 11 107 slawe[2.]) het al geslagte lank gelei tot 'n noord- en noordooswaartse trek die binneland in. Dié trek het van die begin af met moeilikhede en probleme gepaard gegaan, maar in die jare sewentig van die agtiende eeu het hulle besonder duidelik geword. Die afstand tussen die bestuurders van die kolonie, in Kaapstad gevestig, en die jagters en veeboere wat veertig-vyftig dagreise ver in die binneland naby die Visrivier of oorkant die Sneeuberge gewoon het, het te groot geword. Van 'n gereelde gesagsuitoefening in die binneland was daar geen sprake nie; die stigting van die distrik Graaff-Reinet (1786) het dit meer aan die lig gebring as wat dit 'n oplossing daarvoor gebied het: grensboere en Kompanjiesdienare het nie meer dieselfde taal gepraat nie. Na 'n lang voorspel vol moeilikhede het die teenstellings rondom 1795 tot verset en rebellie gelei.

'n Wesenlike onderdeel van die moeilikhede in die grensgebied was die verset van die inheemse bevolking teen die gebiedsuitbreiding van die koloniste. In die noorde het die San (Boesmans) en blankes mekaar op 'n gruwelike wyse probeer uitroei. In die ooste het die migrasiestrome

1. Vir 'n onlangse oorsig van die Kaapse geskiedenis, sien Elphick en Giliomee (volledige bibliografiese gegewens oor aangehaalde literatuur verskyn in die literatuurlys).
2. Beyers, 347.

Xhosas en Trekboere met mekaar gebots, met as gevolg steeds meer konflikte oor weiveld. Goewerneur Van Plettenberg se poging om die Visrivier in 1778 as permanente grens tussen beide groepe af te baken was, gesien die omstandighede, tot mislukking gedoem, soos die Eerste Grensoorlog ook weldra aangetoon het. Verskillende groepe, partykeer van gemende afkoms, wisselende sosiale struktuur en geografiese herkoms - 'Bosjesmans-Hottentotten', Khoisan, Griekwas, Gunuquebe, of hoe ook al (deur verskillende skrywers) aangedui - het ook die lewe vir mekaar moeilik gemaak en daardeur die alreeds ingewikkelde toestande in die grensgebied nog ingewikkelder gemaak.

Die verskil in lewensuitkyk tussen grensboer en Kompanjiesdienaar het ook voortgespruit uit die feit dat die koloniste, ver van Europa af, hulle hul aan die omgewing aangepas het en reeds in hoë mate Afrikaners geword het. In hul leefwyse, gedagtes en opvattings, in hul houding teenoor mekaar en teenoor andere, in hul materiële kultuur en taal, het hulle hul al meer as 'n nuwe volk onderskei. Ook diegene wat in Kaapstad en sy onmiddellike omgewing gevestig gebly het, het die proses van vervreemding van hul Europese afkoms ondergaan. Daar, halfpad tussen Europa en die Kaapse binneland, het 'n samelewing gefloreer wat in baie opsigte as tipies koloniaal beskryf kan word. Ook daar was oorvloedige aanleiding tot konflikte met die verteenwoordigers van die VOC se 'moederlandse' gesag. Dit was veral die geval wanneer daardie gesag, in ooreenstemming met die aard van die VOC as 'n handelsmaatskappy wat op wins gerig was, 'n bestuursbeleid en 'n ekonomiese beleid gevoer het wat in werklikheid nie met die aspirasies en behoeftes van die koloniste gerym kon word nie. Sosiale teenstellings van allerlei aard, wat meermale saamgeval het met die soort persoonlike konflikte wat in 'n betreklik klein gemeenskap verwag kan word, was dan ook glad nie onbekend aan die Kaap nie. Dit alles vorm die agtergrond vir die bekende Kaapse Patriottebeweging van 1778 en die daaropvolgende jare, wat die Kaap danig in beweging gebring het en ook in Nederland weerklank gevind het deur die beroep wat die Patriotte op die instansies aldaar gedoen het.[3.]

Daar is geen gebrek aan materiaal, nòg in die Nederlandse en Kaapse argiewe, nòg in die vorm van bronnepublikasies, studies en geskrifte, om die velerlei fasette van die Kaapse geskiedenis van die jare 1775 tot 1795 te bestudeer nie. Tog is ek van mening dat die korrespondensie van Hendrik Swellengrebel Junior 'n belangrike aanvulling tot al daardie materiaal bied. Voordat ek die waarde van hierdie versameling briewe

3. Sien Beyers, en Schutte, hoofstuk IV.

uiteensit, eers iets oor Hendrik Swellengrebel Jr en sy korrespondente.

Hendrik Swellengrebel Jr

Hendrik Swellengrebel Jr is op 26 November 1734 te Kaapstad gebore.[4.] Hy het tot die derde geslag Swellengrebels aan die Kaap behoort. Sy grootvader, Johannes Balthasar Swellengrebel, wat in 1671 as die seun van 'n Duitse koopman in Moskou gebore is, het in 1692 in die diens van die Verenigde Oos-Indiese Kompanjie getree en in 1697 aan die Kaap aangekom. Daar het hy gevorder tot lid van die Politieke Raad en met Johanna Cruse (1682-1713) getrou. As gevolg van die Vryburgers se klagtes by Kommissaris Douglas is hy in 1716 voor die keuse gestel om òf sy taamlik omvangryke grondbesit aan die Tygerberg en Liesbeekrivier te verkoop, òf sy Kompanjiesbetrekking te bedank. Hy het laasgenoemde verkies en het tot aan sy dood in 1744 as Vryburger aan die Kaap bly woon.

Ten tyde van sy dood was sy oudste seun, Hendrik, wat in 1700 gebore is, in 1713 as assistent in diens van die VOC getree het en in 1724 benoem is tot lid van die Politieke Raad, reeds vyf jaar lank Goewerneur van die Kaap. Een van Hendrik se susters, Johanna Catharina, is getroud met die Kaapse predikant, ds. F. le Sueur, en 'n ander suster, Elisabeth, met Rijk Tulbagh, wat in 1751 as Hendrik se opvolger Goewerneur sou word. 'n Neef, Sergius Swellengrebel, sou van 1750 tot 1760 as Sekunde optree.

Hendrik Swellengrebel is in 1727 getroud met Helena Wilhelmina ten Damme (1706-1746), die dogter van 'n chirurgyn; Hendrik Swellengrebel Junior was die vyfde van hul agt kinders. Goewerneur Swellengrebel het sy drie oudste seuns op jeugdige leeftyd (presies wanneer is nie bekend nie) na Nederland gestuur; daar het Hendrik tuisgegaan by 'n familielid, ds. J. Schermers te Utrecht. Die Goewerneur, wat intussen bevorder is tot die rang van Buitengewone lid van die Raad van Indië, en in 1746 wewenaar geword het, het hom by sy ontslag in 1751 daarheen gevolg, vergesel van drie dogters en sy jongste seun.[5.] Die oud-Goewerneur het hom gevestig op die landgoed *Schoonoord*, wat hy by Doorn in die omgewing van Utrecht aangekoop het. Toe hy in 1760 oorlede is, het *Schoonoord* in die hande van sy seun Hendrik oorgegaan. Laasgenoemde het sy studies in 1755 voltooi toe hy in die regte aan die universiteit van Utrecht

4. Sien die Swellengrebel-genealogie in *Nederlands Patriciaat* 13 (1923) en 52 (1966) biografiese sketse van verskeie lede van die geslag in *SABW* II en III.
5. Tydens die reis het twee dogters 'n dagboek gehou, sien G.J. Schutte ‘Een damesverslag’.

gepromoveer het.[6] Hy is ingeskryf as advokaat, maar daar is geen bewyse dat hy as sodanig baie aktief was nie. Hendrik Swellengrebel Jr was egter wel lid van die Domkapittel, 'n lidmaatskap wat sy vader in 1752 vir hom gekoop het[7]. Die lede van die Utrechtse Kapittels (daar was vyf) het 'n aantal voorregte geniet, soos die vruggebruik van die kapittel-besittings (vir sover dit nie tydens of na die Reformasie vervreem is nie), die benoeming van 'n aantal amptenare en die verkiesing van 'n paar lede van die State van Utrecht (die sogenaamde 'Geëligeerdes'). Hoewel die kapittels in die sestiende eeu verprotestants en gesekulariseer is, en daardeur geheel en al van karakter verander het, het lidmaatskap daarvan nog altyd aansien en 'n mate van gesag en inkomste verskaf. In 1767 is Hendrik Swellengrebel Jr selfs tot Deken van die Kapittel ten Dom verkies, 'n funksie wat *ad vitam* beklee is, maar waaraan 'n einde gekom het met die afskaffing van die kapittels na die Bataafse Revolusie van 1795.

Hendrik Swellengrebel het nie juis 'n uitputtende maatskaplike loopbaan gehad nie. Miskien het sy gesondheid hom nie toegelaat om aktief op te tree nie, miskien het hy nie die ambisie daarvoor gehad nie, miskien het sy politieke opvattings ook so iets verhinder. Hy het die lewe gelei van 'n land-edelman en Regent van beskeie provinsiale formaat.

Daarmee is nie gesê dat Hendrik Swellengrebel Jr geen belang gestel het in openbare sake nie, of dat hy sy dae in ledigheid deurgebring het nie. Die beheer van sy besittings het tyd en aandag geverg. Hy het kweekhuise gehad waarin hy allerlei plante gekweek het, asook 'n goeie biblioteek. Sy besondere belangstelling het, behalwe na sake van die dag, uitgegaan na die botanie, etnologie en geografie, terwyl dit geblyk het dat hy op die gebied van die staatshuishoudkunde groot kennis en goeie insig gehad het.

Swellengrebel is op 19 Februarie 1803 oorlede; sy stoflike oorskot is in die Janskerk te Utrecht begrawe, waar ook sy vader en sy ongetroude suster Johanna Engela, wat 'n paar jaar vroeër oorlede is, begrawe is. *Schoonoord* het in die hande gekom van 'n swaer, sy biblioteek is verkoop en sy tuinier het sy plante geërf (op voorwaarde, kenmerkend van Swellengrebel, dat hy aan nie een daarvan die naam Swellengrebel mog verbind nie[8]).

6. Hy het op die proefskrif *Dissertatio inauguralis de origine dominii* gepromoveer.
7. Sien A. Hallema 'Utrechtse Kapittels'.
8. Hier en elders is gegewens ontleen aan die Swellengrebel-argief; die verwysing daarna bly nou verder agterweë.

Swellengrebel se besoek aan die Kaap die Goeie Hoop[9.]

Op 4 Junie 1775 het die VOC-skip die Alkemade uit Texel vertrek op 'n reis na Bengale via die Kaap die Goeie Hoop. Aan boord was Hendrik Swellengrebel, onderweg op 'n besoek aan wat hy gewoond was om sy ‘vaderland’ te noem. Van 17 Februarie 1776 tot 7 Maart 1777 het Swellengrebel se verblyf aan die Kaap geduur. Hy het daar bande aangeknoop met talle Kompanjiesdienare en Vryburgers. Gesien sy afkoms en maatskaplike status, was die maak van dergelike kontakte seker nie moeilik nie. Sy twee Le Sueur-neefs,[10.] waarvan een pakhuismeester en die ander kassier was, kon bowendien maklik help om hom bekend te stel, insoverre dit uiteraard nodig was, want sosiale kontakte was in die klein Kaapse gemeenskap maklik om te maak, en buitendien lê dit voor die hand om aan te neem dat die (skriftelike) kontak van die Swellengrebels met Suid-Afrika ook na die vertrek van Hendrik Swellengrebel Senior in 1751 bly voortbestaan het.

Behalwe dat hy aan die Kaap vriende gemaak en kennisse opgedoen het, het Swellengrebel daar ook goed rondgekyk en geluister. Die joernale van sy reise deur die Kaapse binneland getuig van sy oplettendheid en waarnemingsvermoë, vir sy belangstelling in die daaglikse gang van sake in die kolonie en onder die inwoners; 'n belangstelling wat egter nooit afbreuk gedoen het aan sy wetenskaplike noukeurigheid en distansiëringsvermoë nie.

Immers, tydens sy verblyf aan die Kaap het Swellengrebel drie maal landinwaarts getrek. Saldanha- en St. Helenabaai was die doel van 'n kort uitstappie in Julie 1776, en die Heerenlogement-grotte van 'n reis in Januarie 1777. Tussenin het sy belangrikste tog plaasgevind, wat van 10 September tot 26 Desember 1776 geduur het en hom van Stellenbosch deur die noorde van die kolonie geneem het, selfs tot oor die grense daarvan tot in wat destyds Kafferland genoem is, terwyl hy ooskus langs teruggekeer het. Dit was hierdie reise, en veral sy groot landtog, wat bekendheid verwerf het deur Swellengrebel se belangwekkende joernale en die pragtige tekeninge van Johannes Schumacher, wat aan Hendrik Swellengrebel Jr historiese bekendheid verskaf het. Nog tydens sy eie lewe het daar fantastiese verhale oor sy reise die rondte gedoen. Die publikasie van die joernale in ons eeu het Swellengrebel se belewenisse

9. 'n Uitvoeriger verhandeling oor Swellengrebel se reis na en verblyf aan die Kaap in 1775-1777 het ek as inleiding tot 'n uitgawe van die joernale geskryf, wat binnekort sal verskyn. Verskeie verwysings en vindplase sal daarin teruggevind word.
10. Jacobus Johannes le Sueur (1734-1807) was in 1776 kassier, sy broer Petrus Ludowicus le Sueur (1739-1781) was pakhuismeester.

weliswaar tot meer beskeie en realistieser proporsies teruggebring, maar dit het terselfdertyd Swellengrebel se reg op 'n eervolle plek onder die belangrikste Afrika-reisigers en -beskrywers van sy tyd bevestig.[11.]

Ook na sy terugkeer na Nederland in 1777 het Hendrik Swellengrebel Jr sy belangstelling in die Kaap behou - daaroor hoef ons nie in die duister te wees nie, danksy die onvermoeibare publisis A. Hallema. Hy het in die jare 1930 die argief van die Swellengrebel-familie georden en so kennis gemaak met die skriftelike nalatenskap van Hendrik Swellengrebel Jr wat nog steeds daarin aanwesig was. Dit het hom daartoe gebring om verbeterings en aanvullings te publiseer op Godée Molsbergen se uitgawe (1932) van Swellengrebel se Joernaal van die groot landreis van September tot Desember 1776 (waarvan 'n handskrif aan Godée Molsbergen uit die Van Plettenberg-versameling bekend was), terwyl hy ook 'n paar ander stukke, van Hendrik Swellengrebel Jr afkomstig,[12.] in druk laat verskyn het. Die belangwekkendste was uiteraard Hallema se uitgawe van die akwarelle van die Kompanjiesoldaat Johannes Schumacher wat deur Swellengrebel gehuur was om sy reisjoernale met tekeninge te illustreer.

Die aard en betekenis van Swellengrebel se belangstelling in en bemoeienis met die Kaapkolonie na 1777 kan grotendeels afgelees word uit die korrespondensie wat in hierdie boek gepubliseer word. Uit hierdie briewe blyk nie slegs Swellengrebel se groot belangstelling vir die wel en wee van die Kaap nie, maar ook sy analise van die knelpunte in daardie samelewing, wat op kennis en insig gebaseer was, asook sy daadwerklike pogings om aan 'n oplossing van daardie moeilikhede mee te werk.

Wat het Swellengrebel daartoe beweeg om op eie koste 'n reis na die Kaap aan te pak - vir daardie tyd tog glad nie 'n geringe onderneming nie? Was dit 'n verlange om weer 'n keer sy geboorteland te sien? Het hy met die gedagte gespeel om hom metterwoon weer daar te vestig?[13.]

11. Swellengrebel se reisjoernale is gedeeltelik deur A. Hallema (sien literatuurlys) en deur E.C. Godée Molsbergen (*Reizen* IV) uitgegee. (Godée Molsbergen het egter 'n afskrif uit die Van Plettenberg-versameling gebruik wat minder volledig is as die eksemplaar in die Swellengrebel-argief.) Die tekeninge van Johannes Schumacher is grotendeels gepubliseer deur A. Hallema *The Cape in 1776/77;* die tekeninge sal saam met die joernale verskyn in die uitgawe in noot 9 hierbo aangekondig.
12. Sien die literatuurlys en in hierdie bundel nommers IV, V A, C, XIII, XIV, XV, XXX, XXXV, XXXVII, XLII.
13. Sien no. XXXVIII. Blykens 'n brief van 1.4.1783 het Swellengrebel in daardie tyd met die gedagte gespeel om na Amerikateemigreer: ‘Omhier soo stil te blyven heeft my reeds lang verveelt; dan verkiese ik liever een vry land, dat vrugtbaarder en het Climaat beter is’ (Rijksarchief Gelderland te Arnhem: Van der Capellen-versameling no. 547: H. Swellengrebel aan R.J. van der Capellen van de Marsch).

Of wou hy, deur plaaslike ervaring op te doen, sy kanse verbeter om die funksie wat sy vader en oom daar vervul het, self te verkry? Dit is nie duidelik nie. Dit staan wel vas dat, na sy reis, 'n aantal mense gemeen het dat hy die Goewerneurspos sou kon kry, en dat hy self baie daarin belang gestel het.[14.]

Swellengrebel is egter nooit tot Goewerneur of Kommissaris van die Kaap benoem nie. Dit is nie verbasend nie. Die briewe en opstelle van hom wat hier gepubliseer word, gee 'n duidelike rede aan.

Swellengrebel se belangstelling het na baie fasette van die Kaapse samelewing uitgegaan. Dit maak sy korrespondensie ook so aantreklik. Hy het talle mense aan die Kaap geken en was in hul wel en wee geïnteresseerd. Hendrik Cloete het daardie belangstelling tegemoet gekom met die gereelde aanstuur van ‘Caabsche Nouvelles’. Sy stories, wat soms na die rubriek ‘Persoonlik’ in hedendaagse koerante lyk en dan weer na die skinderpraatjies van 'n groepie manne rondom 'n glasie wyn, het egter wel deeglik 'n bepaalde betekenis: hulle openbaar iets van die persoonlike verhoudings, wat van wesenlike belang was in 'n tyd toe die politiek deur faksies (groepies wat aan mekaar deur familie-, vriendskaplike of materiële bande verbind was) beheers is.[15.] Vir die sosiale en mentaliteitsgeskiedenis is sulke bronne beslis nie te versmaaie nie. Maar vir Hendrik Swellengrebel Jr het hierdie gegewens regstreekse waarde gehad. Hy het in 'n hoë mate in die Kaapse politiek geïnteresseerd geraak, en het ook 'n eie rol daarin begin speel. 'n Rol wat tot dusver nog taamlik onbekend gebly het, waaroor 'n mens nie verbaas hoef te wees nie: volgens Swellengrebel se geaardheid, bedoeling en posisie was dit 'n rol op die agtergrond, agter die skerms, en het dit dus in die amptelike argiewe ongedokumenteerd gebly.

Kort na Swellengrebel se verblyf aan die Kaap het die beroeringe wat as die Kaapse Patriottebeweging bekend staan, hulle daar voorgedoen. In 1779 het daar 'n viertal Representante namens die Kaapse ontevredenes in die vaderland aangekom om klagte by die Here XVII oor die situasie aan die Kaap in te dien, veral oor die gedrag van die Kaapse amptenare van die VOC. Swellengrebel, so blyk dit nou uit sy korrespondensie,

14. Sien nos. X, XV, XXVI. Sien ook Rijksarchief Utrecht: Huydecoper-versameling no. 2218, G. Titsingh aan Huydecoper van Maarseveen, 30.9.1783. Uit die brief in noot 13 (bl. 6) genoem (aan Van der Capellen van de Marsch) blyk dat Swellengrebel self na die amp van Goewerneur gestreef het, asook uit 'n dagboekinskrywing van die Utrechtse edelman Van Hardenbroek (Van Hardenbroek IV, 645).
15. Sien L.B. Namier, D.J. Roorda, en Schutte: ‘Company and Colonists’ in Elphick en Giliomee.

het hom met hierdie aangeleentheid bemoei.[16.] In samewerking met C. van der Oudermeulen, 'n verstandige en invloedryke Amsterdamse bewindhebber van die VOC, het hy geprobeer om die openlike indiening van die Memorie van die Kaapse Patriotte te voorkom. Swellengrebel het in die agtiende-eeuse Regentewêreld van die Nederlandse Republiek opgegroei en het die eienaardighede daarvan geken. Hy het gevrees - en die afloop het gewys dat hy reg was - dat 'n openbare bohaai oor die toestand aan die Kaap die Bewindhebbers van die VOC nie sou aanstaan nie en die kenmerkende reaksie by hulle sou uitlok van mekaar en die dienare die hand bo die hoof te hou. Swellengrebel het gemeen dat dit beter sou wees om so 'n saak, gesien die vele sensitiewe kante wat dit gehad het, agter die skerms op 'n informele wyse te behandel. Sy tussenkoms het egter misluk, want die Kaapse Representante het gevrees dat Swellengrebel se manier van doen hul saak in die doofpot sou laat verdwyn.

Hoewel hy teleurgesteld was, het Swellengrebel hom daarna tog nie aan die Kaapse kwessies onttrek nie. Gevraag of ongevraag het hy as adviseur in Kaapse sake bly optree in herhaalde pogings om invloed uit te oefen in die rigting wat hy as die enigste goeie vir die Kaap beskou het. Daarby is dit opmerklik dat hy, sonder om die band met die voorstanders van die status quo in Kompanjieskringe te verbreek, veral tog ook die destydse Patriot-opposisie probeer inlig het. Dit blyk byvoorbeeld baie duidelik uit sy kontak met die bekende Patriotse joernalis van die tyd Van Irhoven van Dam,[17.] maar ook die korrespondensie met die invloedryke Hollandse politikus C. de Gijselaar[18.] is 'n voorbeeld daarvan. Vreemd is dit nie: Swellengrebel het vriende gehad onder die aristokratiese vleuel van die Patriottebeweging en was baie krities gestem teenoor die bestaande Stadhouder-regering. Op politieke gebied is hy duidelik deur die destyds opkomende Verligtingsideale beïnvloed en het hy ingesien dat die politiek-maatskaplike konstellasie van die Nederlandse Republiek van sy tyd (en die organisasie en werking van die VOC) in baie opsigte aanpassing nodig gehad het. Tipies, in hierdie verband, is die diskussies wat hy met die Kompanjiesadvokaat F.W. Boers gevoer het oor die posisie van die Vryburgers binne die Kompanjie se gesagsgebied,[19.] asook sy belangstelling in die jong Verenigde State van Amerika. Kenmerkend is eweneens die noue verbintenis wat hy met die befaamde Gelderse Pa-

16. Sien nos. VII, VIII, IX en XV.
17. Sien no. XXIII.
18. Sien no. XXII.
19. Sien nos. VIII en IX.

triotteleier Van der Capellen van de Marsch gehad het.[20.] Aan die ander kant moet ons Hendrik Swellengrebel nou ook weer nie as te progressief of demokraties sien nie. Toe die Patriottebeweging in Utrecht omstreeks 1784-1785 'n duidelik modern-demokratiese inslag kry, kon Hendrik Swellengrebel nie daarmee saamgaan nie en wou hy ook nie: hy was wel gekant teen die patronaatsisteem van die Stadhouder-regering, wou aan 'n breër laag van die bevolking as alleen aan die aristokraties-patrisiese toplaag invloed gee, het dit ook as reg beskou dat die regte van alle burgers vas omskryf en teen willekeur gevrywaar word, maar hy het 'n man van aristokratiese stempel en insigte gebly, wat van 'n volksoewereiniteit, van deelname deur die ongeletterde en onbemiddelde massa aan die bestuur niks anders as onheil verwag het nie. Om te regeer was vir hom steeds 'n kuns wat aan die toplaag voorbehou was, al was dit dan dat hierdie regeerders die regte en belange van die orige bevolking sou moes erken en dien. Binne daardie visie het ook sy oplossing vir baie van die moeilikhede aan die Kaap ingepas. Willekeur in die bestuur moes daar aan bande gelê word en inspraak van die bo-laag van die Vryburgers ingevoer word. En veral op ekonomiese gebied moes die belange van die Kapenaars in ag geneem word.

Vandaar ook dat Swellengrebel uitvoerige analises van die Kaapse ekonomie opgestel het en entoesiasties geword het oor planne om daardie ekonomie te stimuleer deur groter handelsvryheid in te voer, deur ruimer afsetgebiede te soek en deur hawens aan die ooskus te begin gebruik.[21.] Vandaar ook dat hy in beginsel nie ongeneë was om hom vir 'n reorganisasie van die Kaapse maatskappy in dié rigting te laat gebruik nie.

So het hy in 1783, toe die Kaapse sake opnuut in die sentrum van die belangstelling van die Bewindhebbers gestaan het, aan 'n paar van hulle duidelik laat weet[22.] dat hy belangstel in die amp van Goewerneur van die Kaap die Goeie Hoop. Hy het hulle ook nie in die duister gelaat oor sy standpunte en insigte nie, soos sy briewe en veral ook die ‘Considera-

20. Sien die bundel briewe van Swellengrebel aan Van der Capellen van de Marsch in noot 13 genoem; dit is nie duidelik of die kontak wat die Representante van die Kaapse Patriotte met Van der Capellen probeer maak het (Beyers, bylae F (*b*)) deur Swellengrebel aangemoedig is nie. Origens lyk dit asof ook Swellengrebel se vader, die Goewerneur, in sekere opsigte reeds 'n vooruitstrewende man was (Elphick en Giliomee, 30).
21. Sien byvoorbeeld nos. XIX, XXII, XXIII, XXV, XXVII en XXIX.
22. Van der Capellen-versameling no. 547: Swellengrebel aan Van der Capellen, 30.10.1783: ‘ik heb aan onsen vriend V [d. Oudermeulen] gedeclareerd, dat, ... ik bereid ben my te laten employeren ...’

tien omtrend de Caab',[23.] wat van veel visie getuig, toon. In die herfs van 1783 het hy hom selfs na Amsterdam begewe, 'om bij de hand te sijn' ingeval die vergaderende Here XVII miskien sy raad sou nodig hê. Maar hy het beken: 'ik hebbe weinig moed dat er iets goeds, naar mijn opinie, sal uitgerigt worden'.[24.] Dit het hom wel teleurgestel: 'Sederd mijn retour [van die Kaap af, 1777] heb ik nog al gehoopt voor mijn geboorteplaats van dienst te sullen kunnen sijn; maar nu bemerke ik hoe langer hoe meer, dat het den moriaen gewasschen is, met te denken op het nodige redres voor deselve. Soo lang de Eerste Minister Advocaat [F.W. Boers] de saken blijft dirigeeren, is er niets aan te doen'.[25.] Boers, so het Swellengrebel 'n bietjie later geskryf, sal die vergadering van die Here XVII domineer 'en dan moet die Colonie aan de eer van zijnen Neef [die Kaapse fiskaal W.C. Boers, doelwit van die ernstigste aanklagte van die Kaapse Patriotte] gesacrifieerd worden'.[26.] Swellengrebel se begeerte na die Goewerneurskap was so groot dat hy selfs bereid was om die teenstanders, onder die Bewindhebbers, van ingrypende veranderings met betrekking tot die Kaap, tegemoet te kom: 'Het veiligste was zeker, dat men eerst hier een behoorlijk plan maakte, maar mijn vriend V.d.O. [udermeulen] heeft mij zoo zeer de onmogelijkheid hiervan, door de onkunde der ware gesteldheid dier Colonie, aangetoond, dat, hoe zeer ik te voren besloten had mij niet te laten employeren, dan nadat het hier alles geregeld was, ik meen over die zwarigheid te moeten heenstappen en tragten door een klaar exposé dier gesteldheid nog nader aan te tonen de noodzakelijkheid van een verandering in de directie volgens daar toe te formeren plans; mits men mij authorisere om bij provisie onder approbatie zulke schikkingen te maken, als nodig zijn om de rust in de colonie te herstellen. Gij zult zeggen, dat is een heet ijzer om aan te vatten; ik beken het, maar sie ook niet, hoe ik anders van enig nut zal kunnen zijn. Zend men er een Gunsteling of fortuinzoeker naar toe, dan raakt het er alles binnen korten op den hol, en de Republicq loopt gevaar zoo een importante colonie kwijt te raken. Het beste plan komt mij voor: dat de Staat die colonie overnam, aldaar 3 a 4000 man met en esquader van 8 a 10 schepen hield om de Indiesche bezittingen te beschermen, waarvoor de Compagnie een sekere somme 's jaarlijks behoorde uit te

23. No. XXII bylae A.
24. Van der Capellen-versameling no. 547: Swellengrebel aan Van der Capellen, 20.11.1783.
25. Van der Capellen-versameling no. 547: Swellengrebel aan Van der Capellen, 1.4.1783.
26. Van der Capellen-versameling no. 547: Swellengrebel aan Van der Capellen, 30.10.1783.

keren, en dat men den Colonisten toestond, hunne producten herwaards te vervoeren in schepen van de Compagnie, ten einde daardoor te provenieren, dat er ten haren nadele geen handel in Indische waren werd gedreven. dan in welke chimeres worde ik vervoerd! want van het een zal zoo wijnig komen als van het ander.'[27.]

Swellengrebel se vermoedens en voorspellings is geheel en al bewaarheid.[28.] Die Here XVII het in 1783 die fiskaal Boers en die orige dienare aan die Kaap beskerm, sowat geen genoegdoening aan die Kaapse Patriotte ten opsigte van hul griewe geskenk nie en het 'een Gunsteling of fortuinzoeker', kolonel C.J. van de Graaff, tot Goewerneur benoem - die Prins van Oranje het self hierdie keuse beïnvloed, so het Swellengrebel heel tereg vermoed.[29.]

Hoewel hy opnuut teleurgesteld was dat hy op hierdie manier oor die hoof gesien is, het Swellengrebel ook hierdie keer hom nie onttrek aan bemoeienis met Kaapse sake nie. Hy het selfs, toe hy daarom gevra is, advies gelewer insake Van de Graaff se Instruksie.[30.] 'n Paar jaar later (1789), toe dit aan die Here XVII duidelik geword het dat Van de Graaff nie in staat was om die probleme aan die Kaap op te los nie, was Swellengrebel opnuut tot samewerking bereid.[31.] Van die moontlikheid dat hy as Kommissaris uitgestuur word, het egter niks gekom nie.

Intussen het Swellengrebel ook langs ander weë geprobeer om sy opvattings oor wat hy as die oplossing vir die Kaapse moeilikhede gesien het, toegepas te kry. Die rekwes van 17 Februarie 1784 wat uit naam van 'n groep vooraanstaande Kaapse koloniste aan Goewerneur Van Plettenberg aangebied is, is die belangrikste voorbeeld daarvan. Hierdie rekwes, wat gepleit het vir die verruiming van die ekonomiese moontlikhede van die Kaapse Vryburgers, is 'n belangrike opstel vanweë die politiekmaatskaplike denkbeelde wat daarin tot uiting kom, wat egter nie sonder meer as tipies van die idees wat in daardie dae aan die Kaap geleef het, beskou kan word nie. Die stukke in die Swellengrebel-argief bewys immers dat die rekwes nie uit die pen van die ondertekenaars voortgekom het nie, maar deur Hendrik Swellengrebel opgestel is.[32.]

27. Soos in noot 26.
28. Schutte, 67-68.
29. Van Hardenbroek IV, 645; Resolusie Here XVII 2.12.1783 (ARA: VOC 191): 'Zijne Doorluchtige Hoogheid heeft goet gevonden in zijn (Van Plettenberg se) plaats te eligeren Cornelis Jacob van de Graaf'.
30. Sien nos. XXVII, XXVIII, XXIX.
31. Sien no. XL.
32. Sien no. XXV; die teks van die rekwes is by Beyers, bylae E; sien ook Beyers, 149-152.

Min of meer in dieselfde lig as die rekwes van 1784 kan ook die aandeel gesien word wat Swellengrebel gehad het in die pogings van Hendrik Cloete in die laat jare 1780 om beter voorwaardes vir die handel in sy Constantiawyne te verkry.[33.]

Swellengrebel se korrespondensie is nie net as dokumentasie van bepaalde fasette van die gebeurtenisse uit die Kaapse Patriottetyd van belang nie, maar ook omdat dit sulke belangwekkende analises van daardie tydperk bevat. Swellengrebel se analises munt uit deur helderheid en skerpsinnigheid en hulle is van fundamentele betekenis om die Kaapse samelewing van die laat agtiende eeu te verstaan. Die ongerymdhede in die destydse ‘constitutie’ van die Kaap het hy besonder raak uiteengesit. Haarfyn het hy die teenstrydigheid tussen die merkantilisme wat die VOC opgelê het en die ekonomiese en sosiale belange van die Kaapse koloniste ontleed. Onverbloemd het hy op die gevolge daarvan gewys: die wrywing tussen die Kompanjiesdienare en die Kaapse boere en die gedwonge trek die binneland in, omdat 'n veeboer-lewe, by die ontbreek van alle ander moontlikhede, die enigste wyse van bestaan was wat oorgebly het. Dat dit tot konflikte met die nie-blanke inheemse volke moes lei, sowel as tot 'n fundamentele ontevredenheid jeëns die Kompanjie (met al die internasionaal-politieke risiko's daarvan) het vir Swellengrebel as onbetwisbare konsekwensies voorgekom.

Die groot plek wat die ekonomiese aspek in Swellengrebel se denke oor die Kaap ingeneem het, het vereis dat hy goed op die hoogte van die nodige gegewens moes wees en bly. Tydens sy verblyf en reise aan die Kaap in 1776-1777 het 'n groot deel van sy aandag hierna uitgegaan: sy joernale is vol waarnemings oor die stand van die landbou en veeteelt in die verskillende streke wat hy besoek het, en hy het nooit nagelaat om aan te teken of 'n plek volgens ligging, verbindings, grondsoort en watervoorraad geskik was vir toevoeging tot die beskikbare landbou- en veeteeltgrond nie.[34.] Hierby het aangesluit die inligting omtrent die Kaapse boerderylewe wat Swellengrebel op aanvraag van Cloete ontvang het.[35.]

33. Sien no. XXXIX.
34. In hierdie verband is daar 'n vermeldenswaardige opmerking in 'n brief van J.F.M. Herbell (voormalige sekretaris van Franeker) aan Swellengrebel 17.6.1799, dat hy verstaan het ‘dat UWelgeb. ... die reis ondernoomen was met het edel oogmerk, om de cultuur op die colonie te verbeeteren’; origens het Swellengrebel hierop geantwoord dat Herbell hom seker misverstaan het: vir so 'n doel was sy reis te kort gewees.
35. Sien no. XXXV.

Swellengrebel se korrespondensie is sodoende 'n belangrike bron vir die politieke, die ekonomiese en sosiale geskiedenis van die Kaap in die laaste kwart van die agtiende eeu, maar sekerlik ook vir die mentaliteits- en kultuurgeskiedenis van die betrokke tydvak. Die meeste van Swellengrebel se korrespondente is historiese persone, goed bekend uit die amptelike bronne van die tydvak. In hierdie privaatbriewe leer ons hom egter ook van 'n minder offisiële kant af ken. In eerstepersoonsdokumente van hierdie aard laat die skrywers hulle meer en makliker gaan as in hul amptelike briewe. Fiskaal W.C. Boers, byvoorbeeld, toon in sy briewe dié kante van sy karakter en optrede wat ook baie buitelandse besoekers in hom aangeprys het, soos gasvryheid, goedgehumeurdheid, wetenskaplike belangstelling en behulpsaamheid teenoor vriende van eie stand en ontwikkeling. Dit is eienskappe wat in die klagte van die Patriotte[36.] vanselfsprekend heelwat minder aandag kry as sy hooghartige minagting vir die gewone volksmense, sy harde en inhalige wetshandhawing en sy konserwatiewe standpunte teenoor die regte van die Vryburgers. Goewerneur Van Plettenberg, wat in die geskiedskrywing oor die algemeen as goedwillend maar swak gekenskets word, is 'n ander persoonlikheid wat ons uit sy briewe 'n bietjie nader leer ken. Nie dat hy op grond van hierdie briewe tot 'n bekwame en kragtige bestuurder verklaar moet word nie, maar sy erudisie, sy Verligte opvattings oor die gedrag teenoor nieblankes en sy veroordeling van die mentaliteit van die grensboere[37.] wat daaruit voortgespruit het, maak tog dat 'n mens 'n veelsydiger beeld van sy persoonlikheid kry.

Van Plettenberg se mening oor die mentaliteit van die grensboere word deur heelwat opmerkings her en der in hierdie bundel korrespondensie geïllustreer. Swellengrebel self het hieroor al tydens sy reise deur die Kaapse binneland die een en ander gesien en gehoor.[38.] Cloete se ‘nouvelles’ bevat talle klein voorbeeldjies wat die denke en optrede van die Kapenaars veral ook teenoor nie-blankes, hetsy Khoisan, Xhosa of gekleurde slawe, illustreer. Hier kan 'n mens dink aan die Hartoggeval,[39.] die veroordeling van die Swanepoel-broers weens doodslag van 'n Hottentotvrou[40.] en van die Van Zijls weens rooftogte,[41.] terwyl ook

36. Saamgevat by Beyers, 37-40.
37. Sien no. XV.
38. Sien byvoorbeeld die Swellengrebel-joernaal, 27.10.1776.
39. Sien no. XXXVII n. 80.
40. Sien no. XXIV n. 2.
41. Sien no. XXXVIII n. 34-40.

die toon waarop Cloete melding maak van die kaskenades van Willem van Wyk ('Willem Namaqua'),[42.] Dawid Malan[43.] en Van der Linde[44.] aandag verdien, soos trouens ook die manier waarop hy en andere in die algemeen oor hul slawe of oor Hottentotte en Boesmans skryf. Vir die geskiedenis van die rasse-denke van die Afrikaner is hierdie dinge een vir een belangrike besonderhede.

Swellengrebel het ook etniese belangstelling gehad: dit kon in sy tyd haas nie anders nie. Dit wat ver, vreemd en eksoties was het 'n geweldige aantrekkingskrag op die Europese intelligentsia uitgeoefen. Swellengrebel se joernale bevat belangwekkende opmerkings oor hierdie stof, asook oor sy manier van optrede om sulke gegewens te versamel. Hoe tydgebonde sy belangstelling ook al was, is die wetenskaplike noukeurigheid waarmee hy 'n opname van 'n klein swart seuntjie gemaak het[45.] ewe lofwaardig as die takt wat hy daarby in die omgang aan die dag gelê het. Want dit was nie altyd maklik om aan die verlangde inligting te kom nie. 'Zoo heb ik niet, dan met zeer veel moeite, my kunnen versekeren van de waarheid, dat de Kaffers besneden zyn. .. De Basterd Kaffers by de Gonacquas waren niet over te halen, om zich te doen visiteren, omdat zy door de andere Hottentotten over hunne besnydenis gerailleert wierden', het hy later aangeteken.[46.] Swellengrebel was sekerlik nie 'n bewonderaar van die houding wat die grensboere teenoor die nie-blankes ingeneem het nie, maar hy moes ook niks weet van al dié tydgenote wat die lewe van die edel wildemense as die toppunt van menslikheid en beskawing voorgestel het nie. Liewer as om onder die betowering van Rousseau te kom, het hy hom gehou aan inligting waarop 'n mens kon staatmaak. Vandaar ook dat sy vrae oor die lewenswyse van Hottentotte en Xhosa deur ervare grensboere soos Jacob Kock en David Schalk van der Merwe beantwoord moes word.[47.]

Hul antwoorde, net soos dié van Cloete self, het dan ook aan Swellengrebel se verlangens voldoen: dit het niks bevat wat nie uit eie ervaring meegedeel kon word nie. Vir ons het hierdie antwoorde nog dié ekstra betekenis dat hulle illustreer hoe min hierdie mense in werklikheid geweet het van die nie-blankes wat rondom hulle gebly het. Andersyds

42. Sien no. V C n. 9.
43. Sien no. XLI n. 27.
44. Sien no. XLI n. 26.
45. Swellengrebel-joernaal, 27.10.1776.
46. 'Aantekeningen op Le Vaillant' (Swellengrebel-argief, ongepubliseer); vergelyk Swellengrebel-joernaal, 28.10.1776.
47. No. V.

bevat hulle belangrike gegewens oor byvoorbeeld die mate van akkulturasie van die Khoikhoi aan die blanke denk- en leefwyse.

Baie van die inhoud van die korrespondensie wat in hierdie bundel opgeneem word, is uiteraard ‘petit histoire’: klein voorvalletjies uit die Kaapse sosiale lewe, konkrete voorbeelde van dinge wat in breë trekke wel bekend is, bydraes tot die karakterisering van persone en toestande, kanttekeninge by gebeurtenisse wat van elders reeds bekend is. Ook vir dié wat meen dat die geskiedskrywer hom veral moet toelê op die analise van strukture, prosesse en konstellasies van die verlede het hierdie kanttekeninge egter wel deeglik betekenis as boustene en illustrasies, afgesien nog van die aantreklikheid daarvan dat 'n mens die lewe in hierdie persoonlike uitlatings as 't ware op heterdaad kan betrap. Bowendien is daar heelwat gegewens wat as feitlike aanvulling of korreksie op die bestaande geskiedskrywing hulle waarde het. Afgesien van die reeds vermelde bemoeienis van Swellengrebel met die rekweste van Cloete en die Kaapse Patriotte, geld dit onder andere ook vir 'n opmerking oor die eerste merinoskape aan die Kaap,[48.] vir die bevestiging van die samewerking tussen kolonel Gordon en Johannes Schumacher,[49.] vir allerlei aanvullende gegewens oor *Groot Constantia*.[50.]

Nie slegs die inhoud nie, maar ook die vorm van hierdie korrespondensie is van betekenis. Die gebore Kapenaars onder die briefskrywers verraai in hul taalgebruik hoever hul spreektaal alreeds van die destydse Nederlands afgewyk het. Selfs 'n behoorlik ontwikkelde man soos Hendrik Cloete, wat kennelik daarna streef om korrekte Nederlands te skryf, ondervind moeite om dié taal suiwer te gebruik.[51.] Dit kan gesien word in sy gebrekkige werkwoordsvorme soos ‘ik en meer met mij hoopt’; ‘tot zijn WelEds. gestrenge strek met grood lof’; ‘De Latijnen segt alle dingen heeft een omin’; ‘ik twyffelen geensints daaraan’ (almal in no. XX). Hy is totaal onseker van die Nederlandse werkwoordstelsel, en sy spreektaal was in dié opsig heelwaarskynlik al na aan Afrikaans. Ook by D.S. van der Merwe[52.] en Jacob Kock kan voorbeelde van tipies Kaapse taal aangetref word.

Die merendeel van die briewe wat hierin gepubliseer word, bevat gelukkig duidelike aanwysings omtrent die skrywer en die geadresseerde. Dit val op dat Swellengrebel se kring van korrespondente taamlik breed

48. No. V n. 10.
49. No. II n. 56.
50. Nos. III, XIV.
51. No. X.
52. Nos. V A, B en D.

was: Bewindhebbers van die VOC (Van der Oudermeulen, Huydecoper van Maarseveen), van die WIC (Deutz), Nederlandse Regente (De Gijselaar) en joernaliste (Van Irhoven van Dam); hooggeplaaste Kompanjiesdienare aan die Kaap (Goewerneur Van Plettenberg, fiskaal Boers, kassier Le Sueur, kolonel Gilqin), Vryburgers van allerlei status (Cloete, Van der Merwe, Kock).

Te oordeel na die oorgeblewe briewe, was Hendrik Cloete Swellengrebel se trouste penvriend. Cloete het uit een van die oudste Vryburgergeslagte aan die Kaap gestam[53.] en was verwant aan heelwat van die families wat 'n mens as die Weskaapse platteland-adel van sy dag sou kon bestempel: byvoorbeeld die Van der Bijls, Laubsers, Morkels en Eksteens. Toe Swellengrebel hom in 1776 leer ken het, was hy vyftig jaar oud,[54.] 'n man van aansien in sy omgewing, gevestig op *Nooitgedacht* naby Stellenbosch. 'n Paar jaar later het hy daarin geslaag om die befaamde *Groot Constantia* te koop, die plaas wat Goewerneur Van der Stel aan die begin van die eeu aangelê het, bekend deur die rooi en wit Constantiawyne wat oral in Europa hoog op prys gestel is.[55.] *Constantia* was al tientalle jare lank 'n plaas wat deur baie mense graag besoek is. Iedereen wat vir 'n korter of langer tyd aan die Kaap vertoef het, het dit gaan besoek.[56.] In sy briewe vermeld Cloete self ook 'n paar van daardie besoekers.[57.] Danksy daardie briewe kry ook sy persoonlikheid 'n duideliker omlyning. Hendrik Cloete was klaarblyklik 'n goed ontwikkelde, ondernemende en selfversekerde man, wat die wêreld om hom heen met belangstelling en 'n duidelik ontwikkelde gevoel vir humor gadegeslaan het. 'n Land-edelman wat geweet het hoe om die lekker dinge in die lewe te waardeer, maar wat tog in die eerste plek 'n sakeman was. Naas *Groot Constantia* het hy nog 'n aantal plase her en der aan die Kaap besit.

Cloete was feitlik geknip vir die rol van nuusversamelaar wat hy vir Swellengrebel vervul het. Hy het onder sowel die Kompanjiesdienare as die Vryburgers kontakte gehad, en dit nie alleen onder die hereboere van die Wes-Kaapse streek waar hy self ook gewoon het nie, maar tot ver in die binneland. Sodoende dek sy mededelings as 't ware die hele Kaapse gebeure: die beraadslagings in die Kompanjie se bestuursliggame net so

53. Sien De Villiers-Pama, 142.
54. Hendrik Cloete is gebore op 9.12.1725, oorlede 12.11.1799.
55. Sien nos. III, XIV.
56. Sien De la Caille, 194, 298-299; Sparrman I, 74-77; Patterson *Reise*, 6, 34; Thunberg I, 134, 280-281; Le Vaillant *Reize* I, 76-77, 82; Le Vaillant *Second Voyage* I, 51-53; Degrandpré II, 167-168; De Jong I, 79.
57. Sien nos. XIV, XXIV (n. 25), XXXVII.

wel as die handel en wandel van die grensboere, die dorpslewe van Stellenbosch net so wel as die huwelike en sterfgevalle in Kaapstad. Die verhoudings onder die hoë Kompanjiesdienare het hom net so goed ter ore gekom as die rusies in die kerkraad van Drakenstein en die kaskenades van die boere in die Hantam. Nie dat hy oor alles ewe uitvoerig kon of durf rapporteer nie - veral oor dinge wat hy van die Kompanjieleiding in Kaapstad geweet het, was hy versigtig in sy mededelings: die geheimheid van briewe was in daardie dae nie goed verseker nie en selfs 'n man soos Cloete moes rekening hou met moontlike vergeldingsmaatreëls.[58.]

Dit het des te meer gegeld, aangesien Cloete, net so min as wie ook al, nie alleen maar vriende besit het nie. Elkeen wat op *Groot Constantia* aan die deur geklop het, is nie met ope arms ontvang nie[59.] en lank nie alle Kaapse Vryburgers was ingenome met die afstand wat Cloete ten opsigte van die Kaapse Patriottebeweging bewaar het nie. Allerlei opmerkings in sy briewe oor die voorstanders van dié beweging bewys dat die lede van die Politieke Raad die saak heeltemal korrek opgesom het toe hulle in 1786 aangeteken het dat Cloete en sy vriende ‘zig altoos afkeerig hebben getoond van het gedrag en de handelwijze’ van die Patriotte.[60.] Die gevolg daarvan was, aldus Cloete self in 1789, dat ‘doen ik en myn famielie de Caapse patriotte altoos zoodanig teegen sprak, wy niet zeeker in hun gezelschap meer dorste coomen, Ja Jaaren en daagen de buytenvenduties ook daarom hebbe moete meijde’.[61.] Dit lyk asof dit veral maatskaplike verskille was wat Cloete daartoe beweeg het om hom koel teenoor die Patriottebeweging te gedra: die Kapenaars het onderling nogal heelwat verskil in rang en stand gehad. 'n Aantekening van Hendrik Swellengrebel,[62.] vir 'n aansienlike deel gebaseer op inligting wat Cloete aan hom verskaf het, stel dit dan ook onomwonde: ‘de malcontenten aan de Caab syn niet die voornaamste Colonisten, maar lieden van minder soort’. Welgestelde mense soos Cloete, aldus Swellengrebel, het genoeg reserwes om in tye van ekonomiese agteruitgang sonder al te veel moeite voort le lewe; hulle is ook minder as hul armer medeburgers die slagoffer van die harde optrede van die independente fiskaal,

58. Sien no. XXXVIII.
59. Le Vaillant *Second Voyage* I, 51-53, het hom ongunstig oor Cloete uitgelaat; Swellengrebel (‘Aantekeningen op Le Vaillant’) het Le Vaillant verwyt dat hy bevooroordeeld was: Cloete het om gesondheidsredes spesiale wyn gedrink; ook Degrandpré II, 167-168, het hom krities oor Le Vaillant uitgelaat.
60. Resolusie van die Pol. Raad 19.4.1786, aangehaal deur Beyers, 149.
61. H. Cloete aan Swellengrebel, 10.3.1789 (Swellengrebel-argief).
62. Swellengrebel-argief, ongedateer.

en ‘de notabelsten syn meest door huwelijken als andersins geconnecteert met 's Compagnies Dienaren, in welkers handen de regering is’.

Die sakeman Cloete leer ons die beste ken uit dié stukke wat betrekking het op sy aankoop en beheer van *Constantia*. Die Swellengrebel-argief bevat 'n stel dokumente wat almal te doen het met sy stryd teen die Kompanjie om beter verkoopvoorwaardes vir sy wyne te kry. Hulle vorm 'n belangrike stukkie ekonomiese geskiedenis, maar is te gespesialiseerd en te omvangryk om almal in hierdie bundel opgeneem te kan word; ek hoop om hulle afsonderlik te kan uitgee. Wat in hierdie bundel wel gepubliseer word, is 'n aantal briewe en stukke oor Cloete se aankoop van *Groot Constantia*, die inventaris daarvan en sy opmerkings oor veranderings wat hy aan die huis en die grond aangebring het.[63.] Laasgenoemde bevat talle nuwe gegewens wat, ondanks die aandag wat aan *Groot Constantia* bestee is, tot nog toe onbekend was. Die inventaris van die goedere wat Cloete saam met die huis en die grond oorgeneem het, gee 'n goeie insig in die meubilering van so 'n eersterangse agtiende-eeuse huishouding. Helaas is hierdie inventaris aan die ander kant weer so beknop geformuleer dat dit byvoorbeeld nie moontlik is om die skilderye wat daarin opgesom word, te identifiseer nie. Van die meubels wat tans op *Groot Constantia* aanwesig is,[64.] het nie een reeds in Cloete se tyd tot die inboedel behoort nie.

Die skrywer van briewe nos. VI, XI, XVI en XX

Dit is geen eenvoudige taak om die afsenders van briewe nos. VI, XI, XVI en XX, wat sonder ondertekening of onvolledig oorgebly het, te identifiseer nie. 'n Vergelyking van die handskrifte lewer slegs die moontlikheid op dat VI en XX van dieselfde skrywer sou kon wees. Helaas ontbreek ook feitlik al die briewe waarna daarin verwys word, in besonder die antwoorde van Swellengrebel op hierdie vier briewe, en daardeur word die volg van die gedagtegang ekstra moeilik gemaak.

'n Vergelyking van die inhoud van VI en XVI lei egter baie gou tot die gevolgtrekking dat hulle van dieselfde afsender afkomstig is. In XVI lees ons immers: ‘heugd my egter zeer wel, dat. UWE. informerende over de droeve gistingen .. ik daarby voegde, dat ik altyd ymand, die 't zedert zyne terugkomste aan de hoofdplaatze, eenigszins een stil leeven hebbende verkozen .. en zoo als de waarheijd was, nog niets van eenig ongenoegen onder de burgeren hebbende vernomen, niet alleen met het

63. Sien nos. III, XIV, XXXV, XXXIX.
64. Fransen, 31-49.

grootste hart-zeer, maar zelfs verbaasdheyd aangedaan was, wanneer het eerste schotschrift te voorschyn kwam ..'. Hiermee kan die begin van brief VI maklik gerym word. 'n Tweede gedeelte uit no. XVI wys eweneens terug na no. VI: 'Ik heb UWE. by het begin der oneenigheden, wel gemeld, dat het malcontent gedeelte de beste keuse in hunne gecommitteerdens niet hadden gedaan ..'. Dit stem ooreen met die opmerking in no. VI oor die Representante van die Kaapse Patriotte (van wie Jacob van Reenen en Heyns by die naam genoem is), wat die skrywer 'voor al niet voor myne advocaten zoude hebben uitgekozen'.

Maar wie is die outeur van nommers VI en XVI, wat ons voorlopig maar met A sal aandui? Dit wil voorkom asof Swellengrebel in no. XVII (konsep van 'n brief aan J.J. le Sueur van 17.9.1780) besig is om brief no. XVI, wat hy min of meer op die voet volg, te beantwoord. Swellengrebel begin deur sy mening oor die Buytendag-geval te stel teenoor wat A in no. XVI daaroor gesê het. Daarna sê hy iets oor die mededelings van 'n goeie vriend wat helaas nie geïdentifiseer kan word nie. Vervolgens gaan hy in op die meningsverskil oor die handelsregte en handelsbelange van Vryburgers en VOC-dienare, waaroor A ook in XVI uitgewei het. Die samehang tussen die twee briewe is na my mening baie duidelik waar Swellengrebel oor die Vryburgerdogter skryf wat 'n assistent trou en dan 'n bietjie privaathandel goed kan gebruik. A het immers geskryf dat die Vryburgers goed geweet het dat as hulle dogter deur 'n VOC-dienaar ten huwelik gevra is, hulle nie uit die amptelike inkomste 'n bestaan kon maak nie, maar dat daar altyd die vooruitsig was dat die jongmense 'n bietjie privaathandel of 'n losieshuis aan die gang kon hou. Ook die gedeelte uit no. XVII waar Swellengrebel hom oneens verklaar met die koers wat die Kaapse Patriotte gevolg het (naamlik om die plaaslike regering oor die hoof te sien en hulle regstreeks tot die Here XVII te rig), kan heel moontlik na XVI terugverwys.

By 'n baie noukeurige lees, sal dit egter opval dat Swellengrebel in XVII ook ingaan op die inhoud van brief XI. Dit hou steek ten opsigte van laasgenoemde punt hierbo, maar is baie duidelik in die twee gedeeltes uit XI en XVII wat die verlange van die Kaapse Patriotte na 'n groter aantal burgerverteenwoordigers in die Raad van Justisie meld, of selfs die oprigting van 'n Skepenbank, en die rangsverhoging wat daarmee verlang word.

Ook wat Swellengrebel in XVII skryf oor die buitensporighede by die parade van Oktober 1779 sou baie goed kon ooreenstem met die mededelings daaroor in XI.

Vir 'n gemeenskaplike outeurskap van sowel VI, XI as XVI pleit ook die klag oor die luiheid van die koloniste, wat in al drie voorkom. Dit

lyk daarom, myns insiens, baie sterk daarop dat Swellengrebel na ontvangs van no. XVI direk begin skryf het aan 'n antwoord (no. XVII) en daarby ook no. XI betrek het, waarop hy kennelik nog geen antwoord gestuur het nie (XVI sê niks van 'n antwoord wat op XI ontvang is nie, wel op VI).

In no. XVI maak die skrywer enkele opmerkings wat moontlik as 'n sleutel tot identifikasie kan dien. Hy is in Kaapstad woonagtig, beklee 'n amp en vermeld ‘myne terugkomste alhier, dat is geweest in 1758’; ook skryf hy dat hy ‘geen personeel ijgenbelang in de negotie’ het nie, en vervolg: ‘Als dienaar der Maatschappij is mij, ik beken 't, het welzijn mijner mededienaren niet onverschillig, maar als Inboorling, als medelid der regeering, ja door mijn huw'lijk aan een groot gedeelte der burgerij gelieerd’ is die welsyn van die Vryburgers vir hom ook dierbaar.

Ook in no. XI staan daar enkele opmerkings wat lyk asof hulle deur die skrywer oor sy eie persoon gemaak word. So merk hy op dat hy nie graag die praeses van 'n Skepenbank sou wil wees waarin mense soos die Patriotteleier B.J. Artoys sitting het nie. Ook die verwysing na die kerkkwessie in Drakenstein sou 'n aanwysing kan wees.[65.]

Maak die bostaande dit nou moontlik om die afsender van nommers VI, XI en XVI te identifiseer as die geadresseerde van no. XVII, naamlik J.J. le Sueur? En stem dit wat ons van sy persoon en lewe weet ooreen met wat die briewe skynbaar oor hul skrywer sê? Jacobus Johannes le Sueur is in 1734 aan die Kaap gebore as seun van een van die plaaslike predikante, ds. F. le Sueur en dié se vrou Johanna Catharina Swellengrebel; hy was dus 'n volle neef van Hendrik Swellengrebel. As jong man het hy na Nederland gegaan en sy regstudie in Utrecht in 1757 afgesluit met 'n *Dissertatio de iure indemnitatis*. Daarna het hy na die Kaap teruggekeer en in 1759 as soldaat in diens van die VOC getree. Gesien sy afkoms en opleiding het hy uiteraard vinnig in rang gestyg: nadat hy 'n tydlank by die Raad van Justisie werksaam was, is hy in 1763 tot landdros van Stellenbosch benoem, in 1769 tot kassier van die Kompanjie in Kaapstad en in 1778 tot Keldermeester; hy was toe ook lid van die Politieke Raad. In 1763 is hy met Hillegonda de Wet getroud.

Bostaande wettig na my mening een onaanvegbare konklusie: J.J. le Sueur is die skrywer van no. XVI: sowel die samehang met no. XVII as die gegewens wat in no. XVI oor die skrywer se lewensloop te vinde is, wys daarop. Bowendien is daar nog die sterk ooreenkoms (so kom dit

65. Le Sueur was lid van 'n kommissie van ondersoek na hierdie saak (Beyers, 120).

my as leek voor) in die handskrif van hierdie brief met 'n brief uit 1802 wat Le Sueur persoonlik onderteken het.[66.]

Ek het ook geen moeite om te aanvaar dat brief no. VI van Le Sueur afkomstig is nie. Gesien die inhoud sou 'n mens dit ook, soos ons hierbo al gesien het, van no. XI kon sê; die verskil in handskrif bly egter daarteen pleit, sodat ek nie wil waag om die outeurskap van hierdie brief met volledige sekerheid aan Le Sueur toe te skryf nie. Wat no. XX betref, lyk dit asof die ooreenkoms in handskrif met briewe wat wel deur Le Sueur geskryf is die konklusie moontlik maak dat ook hierdie brief van hom afkomstig is; die inhoud lewer geen duidelike argumente vir of teen hierdie punt op nie.

Hierbo is reeds opgemerk dat die 44 briewe en opstelle van en aan Hendrik Swellengrebel wat in hierdie bundel gepubliseer word, slegs 'n keuse vorm uit dit wat die Swellengrebel-argief bevat. In daardie argief, wat 'n paar eeue familiegeskiedenis dokumenteer, is daar vier portefeuljes met stukke afkomstig van Hendrik Swellengrebel Jr. Die volgende opsomming kan 'n indruk gee van hul inhoud.

Portefeulje A IV 7 bevat die manuskripte van Swellengrebel se reisjoernale[67.] en 'n handskrif waarin die Relaas is van H.J. Wikar, vermoedelik deur hom self geskryf.[68.]

Portefeulje A IV 8 bevat 'n aantal sukke wat op Swellengrebel se reis na en verblyf aan die Kaap in 1775-1777 betrekking het; verder aantekeninge van Swellengrebel op 'n werk van Le Vaillant,[69.] 'n eksemplaar van die *Memorie van 1779* en die *Nadere Memorie*[70.] van die Kaapse Patriotte, rekweste van Hendrik Cloete met bybehorende stukke oor die Constantiawyne, en korrespondensie uit die jare 1776-1788, waarvan die grootste deel hierna volg (nommers I-XXXI).

Portefeulje A IV 9 bevat verskillende stukke en briewe uit die jare 1786-1802 as inhoud. 'n Gedeelte daarvan is in hierdie uitgawe opgeneem (nommers XXXI-XXXVI, XXXVIII, XXXIX en XLIV). Verder is daar nog materiaal met betrekking tot Cloete se rekweste oor die Constantiawyne uit die jare 1786-1793 te vinde, asook 'n paar stukke omtrent maatreëls wat die Here XVII geneem het insake die Kaapse ekonomie,

66. Swellengrebel-argief.
67. Sien noot 9.
68. Die teks van hierdie manuskrip, gedateer 31.12.1779, wyk hier en daar af van dié wat in die Van Plettenberg-versameling is, no. 29/30, en deur Godée Molsbergen II, 78-138, uitgegee is.
69. Sien n. 46; die betrokke werk is Le Vaillant, *Second Voyage*.
70. Sien Beyers, 76-81.

en uitvoerige uittreksels uit die memories van die Amsterdamse Bewindhebber G. Titsingh[71.] en die Kaapse fiskaal J.N.S. van Lynden.[72.] Ten slotte is in hierdie portefeulje aanwesig afskrifte van 'n artikel oor Swellengrebel se reis deur die Kaapse binneland in 1776 met 'n paar stukke bybehorende korrespondensie,[73.] 'n uittreksel uit 'n brief van die bekende sendeling J.T. van der Kemp en die brief van J.J. le Sueur van 10 April 1802, waarna hierbo reeds verwys is.

Die vierde bundel met stukke wat van Hendrik Swellengrebel Jr afkomstig is (portefeulje A IV 10), bevat oorblywende korrespondensie (waaronder ons nommers XXXVII, XXXIX-XLIII), gegewens oor verskillende Suid-Afrikaanse gewasse, 'n woordelys Khoi-Nederlands, allerlei aantekeninge van Swellengrebel (waaronder sy ‘Propositities en Consideraties’ omtrent die Kaap en stukke rakende die rekwes van 17 Februarie 1784), afskrifte van Goeweneur Van Plettenberg se ‘Consideraties’ van 1781[74.] en van verskillende stukke wat betrekking het op die aktiwiteite van die Kommissarisse-Generaal Nederburgh en Frijkenius aan die Kaap in 1790-1791.

'n Vyfde portefeulje, ten slotte, bevat ook stukke van Hendrik Swellengrebel (soos byvoorbeeld 'n boedelinventaris wat na sy dood opgemaak is), maar hulle het geen betrekking op Kaapse sake nie. En dan is daar natuurlik nog die omslag met die tekeninge van Johannes Schumacher en 'n ander omslag met prente en tekeninge wat, onder andere, 'n kaart van Swellengrebel se reis deur die Kaapse binneland bevat en die tekening van Hendrik Cloete wat as illustrasie in hierdie boek opgeneem is. Nòg onder die tekeninge, nòg onder die skilderye in die Swellengrebel-versameling is daar 'n portret van Hendrik Swellengrebel Jr self, helaas.

Soos uit bostaande blyk, is daar in hierdie uitgawe met betrekking tot die Kaap wel 'n groot deel van die stukke opgeneem wat in die Swellengrebel-argief aanwesig is, maar nie almal nie. Dié wat uit ander bronne

71. [G. Titsingh] *Consideratien van een Hoofdparticipant der Generaale Nederlandsche Oostindische Compagnie*, *bevattende Den Staat derzelve zoo hier te lande als in de Coloniën*, *mitsgaders de Voordeelen van een Vrije Vaart*, *voor de ingezeetenen der Republiek naar en van Batavia met aanwijzing der oorzaaken van derzelver verachtering en de gepaste middelen om den onvermijdelijken val dier Maatschappy voortekomen*. 1791.
72. ‘Excerpta uit het beswaar, door den Indep. Fiscaal van Lynden van Blitterswijk, aan de Kaapsche Regering ingeleverd, over het leggen eener Douane op de inkomende en uitgaande goederen aldaar. den 28 Juny 1790’ (in Swellengrebel se handskrif, 27 pp.).
73. In 1799 het enkele aantekeninge oor Swellengrebel se reis deur die Kaapse binneland van 1776 in die *Allgemeine Geographische Ephemeriden* verskyn; hieroor meer in die inleiding van die uitgawe in noot 9 genoem.
74. Sien no. XXX.

geredelik beskikbaar is, is nie opgeneem nie; verder is daar, soos reeds meegedeel, uit die stukke wat op *Groot Constantia* betrekking het slegs 'n klein seleksie opgeneem en is ook 'n paar ander stukke wat van weinig historiese belang lyk, nie afgedruk nie. Die reisjoernale van Hendrik Swellengrebel, wat na aard en omvang nie by die inhoud van hierdie bundel pas nie, is afsonderlik gepubliseer.

Ongelukkig het dit nie moontlik geblyk om Swellengrebel se briefwisseling uit ander argiewe aan te vul nie. Hier en daar is egter wel gegewens gevind wat die beeld van die persoon en werksaamhede van Hendrik Swellengrebel Jr, soos dit te voorskyn kom uit die stukke wat in sy nalatenskap aanwesig is, aanvul, of wat geblyk het van nut te wees vir die aantekeninge by sy briewe.

Die briewe wat in hierdie bundel opgeneem is, is almal letterlik en noukeurig getranskribeer en so opgeneem; die verste wat gegaan is, is dat enkele afkortings opgelos is of dat die interpunksie 'n enkele keer gemoderniseer is ter wille van die verstaanbaarheid. Gedeeltes van briewe wat nie oor Kaapse sake en persone gaan nie is, net soos in die geval van opskrifte en ondertekenings, oor die algemeen weggelaat of baie beknop saamgevat. 'n Paar van die stukke wat in hierdie boek opgeneem word, is reeds in die jare 1930 deur A. Hallema in vrywel vergete tydskrifaflewerings gepubliseer. Dié tekste is deur my opnuut gekollasioneer en waar nodig verbeter; van Hallema se aantekeninge het ek, waar moontlik, dankbaar gebruik gemaak.

Ek is baie dank verskuldig aan die heer N.J.A.C. Swellengrebel, afgetrede kaptein ter see te Hilversum, nasaat van een van die broers van Hendrik Swellengrebel Jr en huidige eienaar van die Swellengrebelargief. Jare gelede het hy die inisiatief tot hierdie uitgawe geneem, waarvan hy die bewerking baie welwillend aan my toevertrou het en met groot belangstelling en nog groter geduld steeds gestimuleer het.

Ek is ook dank verskuldig aan verskeie bibliotekarisse en argivarisse, in besonder ook 'n paar wat by die argief in Kaapstad werksaam is. Dat die Raad van die Van Riebeeck-Vereniging besluit het om hierdie werk in sy gerenommeerde reeks op te neem, beskou ek as 'n hoë onderskeiding.

G.J. Schutte

Introduction
Translated by Prof. R.H. Pheiffer

The last quarter of the eighteenth century constitutes an exceptionally important period in South African history.

The VOC settlement at the Cape of Good Hope, since its foundation in 1652, had expanded considerably in extent and population and its importance as a victualling post and maritime station had grown enormously. An ever increasing number of ships of various nationalities were making use of Cape harbours, for replenishment with fresh water and fresh food supplies, for repairs to ships and the recuperation of their crews. The waning importance of the Netherlands Republic as a maritime power, and especially of the maritime strength of the VOC in Asia, underscored the importance of possessing the Cape as a 'key to the East' - an importance realised also by others, as evidenced by the race between a French and an English fleet in 1781 and the capture of the Cape by the English in 1795, to name only a few examples amongst many others.

The growth in colonist numbers (in 1778 there were 9 802 free burghers and 11 107 slaves) had already for generations led to a trek north and north-eastwards into the interior. This movement had from the very start been accompanied by difficulties and problems, but during the seventies of the eighteenth century these became all the more evident. The distance between the colony's government situated in Cape Town and the hunters and stock farmers living 40 to 50 days' journeys away, far in the interior near the Fish River or beyond the Sneeuwbergen, had become too great.

A regular exercise of authority over the interior was out of the question; rather than provide a remedy for this, the founding of the Graaff-Reinet district (1786) brought it out into the open: the frontier farmers and Company servants were no longer speaking the same language. After a long, troublesome prelude the differences led, around 1795, to resistance and rebellion.

Resistance by the native population against expansion by the colonists formed an essential element of the troubles in the border area. In the north, San (Bushmen) and whites were trying in a gruesome way to destroy one another. In the East migrating streams of Xhosa and nomad farmers clashed with each other resulting in more and more conflict around grazing land. The attempt by Governor Van Plettenberg in 1778 to designate the Fish River as a permanent frontier between the two

groups was, under the circumstances, doomed to failure, as the First Frontier War was soon to demonstrate. Diverse groups, often of mixed descent, varying social structure and geographical origin, and variously designated (by different writers) as ‘Bosjesmans-Hottentotten’, Khoisan, Griquas, Gunuquebe, and so on, were also harassing each other, thereby complicating the already complex situation in the frontier area.

The mental divide between the frontier farmers and Company servants arose also from the fact that the colonists, adapting themselves to an environment far separated from Europe, had to a great extent become Afrikaners. In their way of life, thoughts and ideas, attitudes towards one another and others, in material culture and language they were more and more identifying themselves as a new nation. Even the colonists who had remained in Cape Town and its nearest environs were also undergoing this proces of alienation from their European origins. A society which can in many respects be described as typically colonial was flourishing there, halfway between Europe and the Cape interior. There, too, existed plentiful fuel for conflict with the representatives of the mother country's authority exercised by the VOC, especially when that same authority, in accordance with the VOC's nature as a company trading for profit, carried out an administrative and economic policy which in fact was irreconcilable with the aspirations and needs of the colonists. Social tensions of various kinds, often coinciding with the personal conflicts which may be expected in a relatively small community, were consequently far from unknown at the Cape. All this forms the background to the well-known Cape Patriots' movement of 1778 and the following years, which caused quite a stir at the Cape and also had repercussions in the Netherlands when the Patriots appealed to certain quarters over there.

There is certainly no dearth of material, neither in the Dutch and Cape archives, nor in the form of source publications, studies and writings, from which to study the many facets of the Cape history during the years between 1775 and 1795. Nevertheless I am of the opinion that the correspondence of Hendrik Swellengrebel Junior constitutes an important addition to all that material. Before setting out the value of this collection of letters, let us take a closer look at Hendrik Swellengrebel Jr and his correspondents.

Hendrik Swellengrebel Jr

Hendrik Swellengrebel Jr was born in Cape Town on 26 November 1734. He belonged to the third generation of Swellengrebels at the Cape. His grandfather, Johannes Balthasar Swellengrebel, the son of a German merchant, was born in 1671 in Moscow. He entered the service of the

Dutch East India Company in 1692 and arrived at the Cape in 1697, where he rose to be a member of the Council of Policy. He married Johanna Cruse (1682-1713). Complaints from the Free Burghers to Commissioner Douglas led in 1716 to Swellengrebel being given the choice between selling his extensive land holdings in the Tijger Berg and along the Liesbeek River or relinquishing his Company office. He chose to do the latter and stayed on as Free Burgher at the Cape till his death in 1744.

At the time of his death his eldest son Hendrik, born in 1700, who had entered VOC service in 1713 as an assistant and had been nominated a member of the Council of Policy in 1724, had already served for five years as Governor of the Cape. One of Hendrik's sisters, Johanna Catharina, had married the Cape minister of religion, Rev. F. le Sueur; another sister, Elizabeth, had married Rijk Tulbagh, who succeeded Hendrik as Governor in 1751. A cousin, Sergius Swellengrebel, served as Secunde from 1750 to 1760.

Hendrik Swellengrebel had in 1727 married the surgeon's daughter Helena Wilhelmina ten Damme (1796-1746); Hendrik Swellengrebel Junior was the fifth of their eight children. Governor Swellengrebel sent his three eldest sons to the Netherlands at an early age (exact date unknown); Hendrik there lodged with a relative, the Rev. J. Schermers in Utrecht. The Governor himself, accompanied by three of his daughters and his youngest son, followed in 1751 after his retirement, having been promoted to the rank of Extraordinary member of the Council of India, and having lost his wife (1746). The ex-Governor settled on the estate *Schoonoord* which he had bought in the vicinity of Doorn, near Utrecht. When he died in 1760 *Schoonoord* was left to his son Hendrik. The latter had completed his studies in Law at the University of Utrecht in 1755. He had been admitted to the Bar, but no proof exists that he had a very active practice as an advocate. Hendrik Swellengrebel Jr was, however, a member of the ‘Domkapittel’, which membership his father had bought for him in 1752. Members of the Utrecht Chapters (of which there were five) enjoyed a number of privileges such as usufruct of Chapter properties (in so far as they had not been alienated in or since the Reformation), nominating some functionaries and electing some members of the States of Utrecht (the so-called ‘Geëligeerden’). Although the Chapters had been Protestantised and secularised during the sixteenth century and had thus changed their character completely, membership still afforded some prestige, authority and income. In 1767 Hendrik Swellengrebel Jr was even elected Dean of the Dom Chapter, a position held *ad vitam*, which, however, came to an end when the Chapters were abolished after the Batavian Revolution of 1795.

Hendrik Swellengrebel hardly had a vigorous social career. Perhaps his health did not allow him much activity, perhaps his ambition was lacking, perhaps his political convictions (about which more will be said shortly) stood in the way. He led the life of a landed nobleman and a Regent of moderate provincial standing.

This is not to say that Hendrik Swellengrebel Jr showed no interest in public affairs, nor that he spent his days in idleness. Managing his possessions required time and attention. He had greenhouses where he cultivated all sorts of plants; and a good library. Apart from current affairs, he was specially interested in botany, ethnology and geography, while he appears to have had sound knowledge of and good insight into economics.

Swellengrebel died on 19 February 1803; his remains were laid to rest in the Janskerk in Utrecht, where also his father had been buried as well as his unmarried sister Johanna Engela, deceased some years earlier. *Schoonoord* passed into the hands of a brother-in-law, his library was sold, his gardener inherited his plants (on condition, typical of Swellengrebel, that he was not to attach the name Swellengrebel to any of them).

Swellengrebel's visit to the Cape of Good Hope

On 4 June 1775 the VOC ship Alkemade set sail from Texel, bound for Bengal via the Cape of Good Hope. Hendrik Swellengrebel was a passenger on board, on his way to visit what he usually called his ‘fatherland’. His stay at the Cape lasted from 17 February 1776 to 7 March 1777. He established relations with many Company servants and Free Burghers. In view of his descent and social status it would not have been difficult to establish such contacts. Moreover, his two Le Sueur cousins, of whom one was in charge of the warehouses (‘pakhuismeester’) and the other was a cashier, were able to obtain the necessary introductions for him, in so far as such were needed, for social contacts in the tiny Cape community were easily made, and it would be natural to assume that the Swellengrebels had maintained (by letter) some contact with South Africa after the departure of Hendrik Swellengrebel Senior in 1751.

Apart from making friends and acquaintances at the Cape, Swellengrebel also kept his eyes and ears open. The Journals of his travels through the Cape interior attest to his attentiveness and powers of observation, and to his interest in the way the affairs of the colony and its occupants were managed; yet this interest never deprived him of his scientific meticulousness and detachment.

Thrice during his sojourn at the Cape did Swellengrebel travel inland. A short excursion took him to Saldanha Bay and St. Helena Bay in July

1776; in January 1777 he travelled to the Heerenlogement caves. Between those his most important journey took place, lasting from 10 September to 26 December 1776. This took him from Stellenbosch through the north of the colony, even across its borders, into what was then termed Caffer Land, returning along the east coast. These journeys, particularly his extensive inland trip, recorded for posterity in Swellengrebel's interesting Journals and the lovely drawings made by Johannes Schumacher, led to Hendrik Swellengrebel's historical reputation. Even during his own lifetime fantastic stories about his journeys were in circulation. The publication of the Journals in our century reduced Swellengrebel's adventures to more modest and more realistic proportions, but at the same time it confirmed his right to an honourable place amongst the most important travellers and describers of Africa of his day.

Thanks to the indefatigable publicist A. Hallema it is known that Hendrik Swellengrebel Jr retained his interest in the Cape after his return to the Netherlands in 1777. In the 1930's Hallema put in order the archives of the Swellengrebel family and there became acquainted with the writings left by Hendrik Swellengrebel Jr. This led him to publish corrections and addenda to Godée Molsbergen's edition (1932) of Swellengrebel's Journal of the major journey from September to December 1776 (which Godée knew from a manuscript in the Van Plettenberg collection), while he also published some other writings by Hendrik Swellengrebel Jr. Most interesting of course, was Hallema's edition of the water colours made by the Company soldier Johannes Schumacher, hired by Swellengrebel to illustrate his travel journals.

The nature and significance of Swellengrebel's interest in and concern with the Cape Colony after 1777 can be seen from the correspondence published in this volume. Not only does Swellengrebel's great interest in the welfare of the Cape become evident from these letters, but also his analysis, based on knowledge and insight, of the problem areas of that society, as well as his real efforts to contribute to a solution of those difficulties.

What moved Swellengrebel to undertake a journey to the Cape at his own cost, at a time when this was no small undertaking? Was it a desire to see his land of birth once again? Was he playing with the idea of settling there at some time or another? Or was he trying, by gaining some local experience, to improve his chances of attaining a post such as his father and uncle had held there? It is not clear. It is a fact that after his journey a number of people would have liked to see him in the office of Governor and that he himself was strongly interested in it.

Yet Swellengrebel was never appointed Governor or Commissioner of

the Cape. This is not altogether surprising. The letters and essays published hereinafter make the reason clear.

Swellengrebel's interest touched upon many facets of life at the Cape. This is what makes his correspondence so attractive. Swellengrebel knew many people at the Cape and was interested in their weal or woe. Hendrik Cloete satisfied that interest by regularly sending bits of Cape news. His reports, sometimes resembling the ‘Personal’ columns of present day newspapers, at other times sounding like men gossiping over a glass of gin, nevertheless do have a certain importance: they reveal something of the personal relationships which were of essential importance in a time when politics were governed by factions (small groups held together by ties of a family, friendly or material nature). Sources like these are not to be despised when it comes to social history and the history of attitudes. But for Hendrik Swellengrebel Jr this information was of direct importance. He had become deeply interested in Cape politics, and started to play a part in them, a role which up to the present has remained practically unknown. This need not be surprising, because it was a role, in line with Swellengrebel's nature, intention and position, which was played in the background, behind the scenes, and therefore remained undocumented in the official archives.

Shortly after Swellengrebel's stay at the Cape certain disturbances developed there which came to be known as the Cape Patriot movement. In 1779 four representatives of the Cape malcontents arrived in the Netherlands to present their grievances to the Lords XVII concerning the situation at the Cape and especially the behaviour of the VOC's officials at the Cape. It now appears from his correspondence that Swellengrebel concerned himself with the matter. In collaboration with C. van der Oudermeulen, a wise and influential Amsterdam director of the VOC, he attempted to prevent the Memorial of the Cape Patriots being presented in public. Swellengrebel had grown up in the Regent milieu of the eighteenth century Dutch Republic and understood its peculiarities. He feared - and in the end was proved right - that public commotion over the situation at the Cape would displease the directors of the VOC and would give rise to the symptomatic reaction on their part of shielding one another and their servants. In view of the many sensitive aspects of the matter, Swellengrebel thought it better to deal with it in an informal way behind the scenes. His intervention failed, because the Cape representatives feared that Swellengrebel's strategy would lead to their cause being swept under the mat.

Although disappointed, Swellengrebel did not subsequently withdraw from Cape matters. He continued to act as advisor in Cape matters

(whether asked or unasked), and repeatedly attempted to exert influence to steer the Cape in the only direction he thought wise. It is noteworthy that, without severing his bonds with the proponents of the status quo in Company circles, he did try to inform the Patriotic opposition at the time. That appears quite clearly, inter alia, from his contacts with the then well-known Patriotic journalist Van Irhoven van Dam; the correspondence with the influential politician from Holland, C. de Gijselaar, provides further examples. This is not surprising: Swellengrebel's friends came from the aristocratic wing of the Patriotic movement and he was very critical of the existing Stadhouder government. Politically he was clearly influenced by the then emergent ideals of the Enlightenment and realised that the socio-political constellation of the Netherlands Republic of his day, as well as the organisation and functioning of the VOC, needed to be adjusted in many respects. Typical, in this respect, are the discussions which he had with the Company advocate F.W. Boers about the position of the Free Burghers within the Company's empire, as well as his concern for in the fledgling United States of America. Typical, also, are the close relations maintained with the famous Guelders Patriot leader Van der Capellen van de Marsch. On the other hand one should not see Hendrik Swellengrebel as being too progressive and democratic. When, in 1784-1785, the Patriot movement in Utrecht took on a distinctly modern democratic character, Hendrik Swellengrebel was neither able nor willing to go along with it: he was, true enough, opposed to the patronage system of the Stadhouder government, he would have liked to extend influence to a wider segment of the population than only the aristocratic patrician top layer, he also considered it just that the rights of all citizens should be clearly set down and be protected against arbitrary action, but he remained a man of aristocratic stamp and conviction who expected nothing but disaster to result from sovereignty of the people and participation by the illiterate and impecunious masses in the administration of the land. For him government was and remained an art reserved for the top layer, albeit that these rulers would be obliged to recognize and respect the rights and interests of the rest of the population. His solution to many of the difficulties at the Cape also fitted into this vision. Arbitrary administrative action had to be curtailed there, and participation by a top layer of the Free Burghers had to be introduced. And especially in the economic field the interests of the Cape people deserved to be considered.

Hence Swellengrebel composed extensive analyses of the Cape's economy and warmly endorsed plans designed to stimulate that economy by introducing a greater measure of freedom of trade, by seeking wider

markets, by taking into use harbours on the east coast. Hence, also, the fact that he was not disinclined to make himself available for a reorganisation of the Cape society in the above sense.

In 1783, when Cape affairs were once again in the limelight amongst the Directors, he thus intimated clearly to some of them that he was interested in the office of Governor of the Cape of Good Hope. Nor did he leave them in the dark about his views and opinions, as his letters and especially the imaginative 'Consideratien omtrend de Caab' ('Considerations about the Cape') illustrate. In the autumn of 1783 he even went to Amsterdam, 'to be at hand', should the Lords XVII, who were meeting at the time, need his advice. But he acknowledged: 'I have little hope that anything good, in my opinion, will be carried out'. He did feel disappointed: 'Since my return [from the Cape, in 1777] I had had some hope that I might be of service to my place of birth; but now I note more and more that it is a waste of time to think of any amendment being brought about. As long as the First Minister Advocate [F.W. Boers] remains at the helm, nothing can be done about it'. Boers, so Swellengrebel writes a little later, will dominate the meeting of the Lords XVII 'and then the Colony will have to be sacrificed to the repute of his Cousin' [the Cape fiscal W.C. Boers, against whom the most serious complaints of the Cape Patriots were directed]. Swellengrebel's hankering after the Governorship was so strong that he was even prepared to meet half-way those amongst the Directors who opposed the far-reaching changes he had in mind for the Cape: 'The safest was, surely, first to design a thorough plan over here, but my friend V.d. O[udermeulen] so clearly showed me the impossibility hereof, owing to ignorance of the true state of the Colony, that, no matter how firmly I had decided beforehand not to allow myself to be employed before everything had been arranged here, I now intend to override that objection and to attempt, by giving a clear exposition of that state, to show more cogently the necessity of a change in direction, according to plans to be formulated for the purpose; provided I am authorised to take such measures, under provisional approval, as may be necessary to restore calm in the Colony. You would say that is grasping a red-hot poker; I acknowledge it, but do not see in what other manner I could be of any use. If a Favourite or a fortune-seeker were to be sent thither, everything there would get out of hand in a short while, and the Republic will run the risk of losing such an important colony. The best plan seems to me: that the State should take over the colony, station 3 to 4 000 men there together with a squadron of 8 to 10 ships to defend the Indian possessions, for which the Company then must pay out an annual sum, and that the Colonists should be allowed to

transport their products hither in Company ships, in order to ensure that no trade was carried on in Indian goods, to their detriment. But into what phantasies am I not transported! For as little will come of one as of the other.' Swellengrebel's suspicions and predictions were fully confirmed. In 1783 the Lords XVII took the fiscal Boers and the other servants at the Cape under their wing, gave the Cape Patriots practically no redress for their grievances and nominated 'a Favourite or an adventurer', colonel C.J. van de Graaff as Governor - Swellengrebel rightly suspected that the Prince of Orange himself had influenced this choice.

In spite of renewed disappointment at having been overlooked in this manner, Swellengrebel even now did not cease to take an interest in Cape affairs. He even, on request, gave advice on Van de Graaff's Instruction. A few years later (1789), when it had become clear to Lords XVII that Van de Graaff was unable to solve the problems at the Cape, Swellengrebel was once again prepared to co-operate. Nothing came of any proposal, however, to send him out as Commissioner.

Meanwhile Swellengrebel had attempted in other ways to have his ideas about what he considered to be a remedy for the problems at the Cape put into practice. The request of 17 February 1784, submitted to Governor Van Plettenberg in the name of a group of prominent Cape colonists, is the best example of this. This request, in which a plea is made for wider economic opportunities for the Cape Free Burghers, is an important document because of the socio-political ideas contained therein, though they should not be taken without qualification to represent typical Cape views of the time. The papers in the Swellengrebel Archives provide proof that in fact the request was not written by the signatories, but was drawn up by Hendrik Swellengrebel.

More or less in line with the 1784 request is Swellengrebel's participation in the attempts by Hendrik Cloete in the late 1780's to obtain better trading terms for his Constantia wines.

Swellengrebel's correspondence is important not only for the documentation it provides of certain facets of events at the time of the Cape Patriots, but also because it contains such important analyses of the period. Swellengrebel's analyses excel in clarity and incisiveness and are of fundamental value for an understanding of the Cape body politic of the late eighteenth century. Particularly sharp was his exposition of the discrepancies in the Cape 'constitution' of the time. He analysed meticulously the conflict between the mercantilism imposed by the VOC and the economic and social interests of the Cape colonists. He pointed out the results unequivocally: friction between the Company servants and the Cape farmers, and the enforced migration into the interior, since in the absence of

other possibilities stock farming was the only means of livelihood. That this had to lead to conflicts with the non-white native peoples as well as to a fundamental dissatisfaction with the Company (with all the concomitant international political risks), appeared to Swellengrebel to be indisputable.

The important part economics played in Swellengrebel's way of thinking about the Cape, required him to be and to remain master of his subject-matters. During his stay and his journeys at the Cape in 1776-1777 he gave a great deal of attention to this aspect: his Journals are full of observations about the state of agriculture and stock-raising in the regions visited by him, and he never omitted noting whether any site was suitable, by virtue of its situation, accessibility, soil types and water supply, to enlarge further the extent of land available for agriculture and livestock farming. To this must be added the information about Cape farming which Swellengrebel requested and received from Cloete.

If Swellengrebel's correspondence is an important source for the political, economic and social history of the Cape in the last quarter of the eighteenth century, it is no less so for the history of the attitudes and culture of the period in question. Most of Swellengrebel's correspondents are historic persons, well-known from official sources of the period. In these private letters we learn to know them also in a less official light. In personal documents of this kind writers tend to let themselves go more than in official letters. Fiscal W.C. Boers, for instance, displays in his letters certain facets of character and behaviour which many foreign visitors had praised, such as hospitality, good humour, interest in science and helpfulness towards friends of his own class and education - these are characteristics which in the accusations of the Patriots obviously receive much less attention than his *hautaine* contempt for the common folk, his harsh and grasping application of the law, and his conservative attitude towards the rights of the Free Burghers. Another personality whom we learn to know somewhat better from his letters is Governor Van Plettenberg, generally characterised by historians as benevolent but weak. This is not to say that he has to be declared an efficient and forceful administrator on the grounds of these letters, but his erudition, his Enlightened views on behaviour towards non-whites and, arising therefrom, his condemnation of the mentality displayed by frontier farmers contribute to a more diversified picture of his personality.

Van Plettenberg's views on the mentality of the frontier farmers are illustrated by a number of remarks scattered throughout this volume of correspondence. Swellengrebel himself had made some observations on this score during his journeys through the Cape interior. Cloete's ‘Nou-

velles' contain many small examples illustrating the attitudes and behaviour of Cape people towards non-whites, be they Khoisan, Xhosa or slaves. One also thinks of the Hartog case, the conviction of the Swanepoel brothers for slaying a Hottentot woman and of the Van Zijls on counts of plundering expeditions, while Cloete's tone when he mentions the escapades of Willem van Wyk ('Willem Namaqua'), David Malan and Van der Linde deserve attention, as well as, for that matter, the way in which he and others generally write about their slaves or about Hottentots and Bushmen. For the history of the racial attitudes of the Afrikaner these are all noteworthy details.

Swellengrebel was also interested in ethnology: in his time this could hardly be otherwise; all that was distant, strange and exotic had a tremendous attraction for the European intelligentsia. Swellengrebel's Journals contain interesting remarks on these matters, as well as on the ways in which he set about to collect such material. However much his interest was bound to the times in which he lived, the scientific precision with which he measured a small black boy is as commendable as the tact with which he handled the situation. It was, after all, not always easy to obtain the information required. 'It was only with very great difficulty that I was able to verify that the Caffers have been circumcised.... The Bastard Caffers with the Gonacquas could not be persuaded to have themselves examined, since they were scoffed at by the other Hottentots because of their circumcision' he noted later. Swellengrebel was certainly no admirer of the attitude which the frontier farmers displayed towards the non-whites, but neither did he go along with all those contemporaries of his who portrayed the life of the noble savages as the summit of humanity and civilization. Rather than allow himself to be caught up in the ideas of Rousseau, he preferred to confine himself to information which could be confirmed. Hence also his insistence that his questions about the lifestyle of Hottentots and Xhosa should be answered by experienced frontier farmers such as Jacob Kock and David Schalk van der Merwe.

Their answers, like those of Cloete himself, satisfied Swellengrebel's requirements: they contained nothing that was not based on first hand experience. For us these answers have extra significance in that they illustrate how little these people knew in actual fact about the non-whites living around them. On the other hand they do contain interesting data on, for example, the degree of acculturation of the Khoikhoi to white modes of life and thought.

Much of the content of the correspondence included in this volume is, of course, 'petit histoire': small incidents from Cape social life, concrete

examples of what is already known in broad outline, accessory details characterising people and situations, glosses on events known from elsewhere. These marginal notes do have significance as primary and illustrative material even for those who consider that the historian should concentrate in the first place on the analysis of structures, processes and constellations of the past, quite apart from the charm of being able to catch life so to speak red-handed in these personal utterances. Moreover, there is amongst them a good deal of information which is valuable as complementary or corrective contributions to existing historical writing. Apart from Swellengrebel's earlier mentioned concern with the requests of Cloete and the Cape Patriots, this also holds good, for example, in respect of a remark about the first merino sheep at the Cape, confirmation of the co-operation between colonel Gordon and Johannes Schumacher, and diverse supplementary facts about *Groot Constantia*.

Not only the contents, but also the form of the correspondence in question is of note. Those writers born and bred at the Cape reveal in their language usage to what extent their spoken language had already developed away from the Dutch of the time. Even a properly educated man like Hendrik Cloete, who obviously strove to write Dutch, experiences difficulty in writing that language correctly. This is evidenced by his faulty verb forms, such as ‘ik en meer met mij hoopt’; ‘tot Zijn WelEds. gestrenge strek met grood lof’; ‘De Latijnen segt alle dingen heeft een omin’; ‘ik twyffelen geensints daaraan’ (all from no. XX). He is totally unsure of the Dutch verb system, and in that respect his spoken language was quite probably close to Afrikaans. Further examples may be found in the answers by D.S. van der Merwe and Jacob Kock.

Most of the letters published here fortunately contain clear indications about writer and addressee. It strikes one that Swellengrebel's circle of correspondents was quite wide: directors of the VOC (Van der Oudermeulen, Huydecoper van Maarseveen), of the WIC (Deutz), Dutch Regents (De Gijselaar) and journalists (Van Irhoven van Dam); high-ranking Company servants at the Cape (Governor Van Plettenberg, fiscal Boers, cashier Le Sueur, colonel Gilquin), Free Burghers of diverse stature (Cloete, Van der Merwe, Kock).

Judging from the existing letters, Hendrik Cloete was Swellengrebel's most constant correspondent. Cloete came from one of the oldest Free Burgher families at the Cape and was related to many of the families who constituted what one might call the western Cape rural aristocracy of the time: the Van der Bijls, Laubsers, Morkels and Eksteens, for instance. When Swellengrebel first met him in 1776 he was fifty years of age, esteemed by the neighbourhood, settled at *Nooitgedacht* near Stellenbosch.

A few years later he managed to buy the famous *Groot Constantia*, the farm laid out by Governor Van der Stel at the beginning of the century, and well-known in Europe for the much appreciated red and white Constantia wines. For decades *Constantia* had already been a favourite place to visit for many people; everyone who stayed at the Cape for any length of time, paid a visit there. In his letters Cloete himself makes mention of some of those visitors. Thanks to those letters his own personality is also defined more sharply. Hendrik Cloete was clearly a well educated, enterprising and self-assured man who regarded the world around him with interest and a well developed sense of humour. A landed nobleman, who knew how to appreciate the joys of life, he was nevertheless above all a businessman. Apart from *Groot Constantia* he owned a number of farms in various parts of the Cape.

Cloete was cut out for his role as news gatherer for Swellengrebel. He had contacts among the Company servants as well as the Free Burghers, not only the gentleman farmers of the Western Cape area where he himself resided, but also those far inland. As a result his comments cover practically all Cape events: the deliberations in the administrative bodies of the Company as well as the daily coming and going of the frontier farmers; the town life of Stellenbosch as well as marriages and deaths occurring in Cape Town. The relationships among the leading Company servants reached his ears just as easily as the squabbles in the church council of Drakenstein and the escapades of the farmers in the Hantam. This is not to say that he was able or dared to report on everything equally extensively - he was especially careful in reporting what he knew about the Company elite in Cape Town: the confidentiality of letters in those days was not well assured and even a man such as Cloete had to reckon with possible retaliation.

This applied all the more in view of the fact that Cloete, like every one else, did not have friends only. Not everybody who knocked at the door of *Groot Constantia* was welcomed with open arms and certainly not all Cape free burghers were pleased with the distance which Cloete kept between himself and the Cape Patriot movement. Various remarks in his letters about the leaders of the movement provide proof that the members of the Council of Policy had been right when they noted in 1786 that Cloete and his friends ‘had always displayed their dislike of the behaviour and the line of action’ of the Patriots. The result was, according to Cloete himself in 1789, that ‘when my family and I constantly contradicted the Patriots, we did not dare venture into their presence any longer, indeed, for years we had to steer clear of the public auctions in the outlying districts because of this’. It seems to have been mainly social

differences that induced Cloete to take up a rather cool stance towards the Patriot movement: the Cape people recognized amongst themselves sundry differences in rank and class. A note by Hendrik Swellengrebel, largely based on information provided by Cloete, stated quite plainly: ‘the malcontents at the Cape are not the leading colonists, but people of a lesser type’. According to Swellengrebel rich people such as Cloete had enough reserves to sustain themselves without much difficulty in times of economic malaise; they were less frequently the victims of the harsh actions of the independent fiscal than their poorer fellow-citizens, and ‘the top-ranking ones are mostly connected by marriage or otherwise to the Company's Servants, in whose hands the government rests’.

Cloete as entrepreneur we learn to know best from the papers dealing with his acquisition and management of *Constantia*. The Swellengrebel Archives contain a collection of documents all of which concern his campaign against the Company to obtain more favourable conditions of sale for his wines. Together they constitute an interesting piece of economic history, but they are too specialised and voluminous to be included in this volume; I hope to publish them separately. What I do include here, however, is a number of letters and documents about Cloete's purchase of *Groot Constantia*, its inventory, and his remarks about improvements which he effected to the homestead and the lands. These contain many new details which have remained unknown up to the present, in spite of all the attention that has been given to *Groot Constantia*. The inventory of the effects which Cloete acquired together with the dwelling and the lands, gives a good indication of the furnishing of such a well to do eighteenth century household. On the other hand this inventory is unfortunately formulated so succinctly that it is, for instance, not possible to identify the paintings included in it. None of the furniture or other pieces at present in *Groot Constantia* belonged to the household effects in Cloete's time.

The writer of letters nos. VI, XI, XVI and XX

It is no easy task to identify the writers of the signed or incomplete letters handed down as nos. VI, XI, XVI and XX. Comparison of the handwriting yields only the possibility that VI and XX might have been written by the same hand. Unfortunately almost all the letters to which there are references are also missing, particularly Swellengrebel's answers to these four letters, which makes it even more difficult to follow the line of thought.

A comparison of the contents of VI and XVI, however, soon leads to the conclusion that they derive from the same sender. For in XVI we

read: ‘I remember very well that Your Hon. enquired about the sad things brewing ... and that I added that I was somebody who had elected to lead a rather quiet life since my return to the principal town, ... and in truth had not noticed any dissatisfaction under the citizens, but was taken by surprise when the first lampoon made its appearance ...’ This can easily be reconciled with the beginning of letter VI. A second passage from no. XVI similarly refers to no. VI: ‘I mentioned to Your Hon. at the commencement of the discord that the malcontent section had not made the best choice of representatives ...’ This resembles the remark in no. VI about the Representatives of the Cape Patriots (of whom Jacob van Reenen and Heyns are mentioned by name), whom the writer ‘would certainly not have chosen as my advocates’.

Now who is the author of numbers VI and XVI, whom we shall for the present call A? It is to be noted that Swellengrebel in no. XVII (which is a draft of a letter to J.J. le Sueur of 17.9.1780) seems to be answering letter no. XVI point for point. Swellengrebel begins by contrasting his views on the Buytendag case with those held by A. Then he says something about communications received from a good friend (unfortunately not identifiable) before dealing with the controversy about trading rights and trading interests of the Free Burghers and VOC servants, on which A had also dwelt. To my mind the two letters quite clearly tie up with one another when Swellengrebel writes about the Free Burgher's daughter who marries an assistant and who can then put a little private trade to good use. A, in fact, had written that the Free Burghers knew quite well that when their daughter was asked in marriage by a VOC servant they could not exist on the official income, but that there was always the prospect that the young couple could start a small private trade or set up a lodging-house. Also the passage in no. XVII in which Swellengrebel expresses his disagreement with the method followed by the Cape Patriots (i.e. bypassing the local government and approaching the Lords XVII directly) might very well refer to XVI.

A close scrutiny will reveal that Swellengrebel also deals with the contents of letter XI in no. XVII. This holds good for the argument just set out, but becomes quite clear in the two passages from XI and XVII where mention is made of the Cape Patriots' desire for more civic representation in the Council of Justice or even for the institution of a ‘Schepenbank’ (Aldermen's Bench) and the concomitant enhancement of rank.

Even Swellengrebel's remarks in XVII about the excesses at the October 1779 parade might very well agree with what is said about it in XI.

Another argument in favour of a common author for VI, XI and XVI is the complaint occurring in al three about the laziness of the colonists.

To my mind it seems very probable that Swellengrebel on receiving XVI immediately sat down to write a reply (no. XVII), referring to XI in the process, to which he had obviously not yet sent a reply (XVI does not mention any reply received to XI, only to VI).

In no. XVI the writer makes certain remarks which could serve as a key to his identification. He lives in Cape Town, holds office and mentions 'my return hither, that was in 1758'; he also writes that he 'has no personal interests in commerce', and continues: 'I confess that as a servant of the Company I am not indifferent to the welfare of my fellow servants, but as one born here, as a member of government, and indeed, related to a large section of the citizenry through my marriage' he also had the welfare of the Free Burghers at heart.

In no. XI, too, there are some remarks which the author seems to be making about his own person. He notes that he would not like to be Chairman of a Schepenbank which had amongst its members people like the Patriot leader B.J. Artoys. Also his reference to the church dispute in Drakenstein could provide a clue.

Does all the above now enable us to identify the sender of numbers VI, XI and XVI with the adressee of no. XVII, namely J.J. le Sueur? And does what we know about his life and works correspond with what the letters seem to be saying about their author? Jacobus Johannes le Sueur was born at the Cape in 1734 as the son of one of the local ministers of religion, ds. F. le Sueur and his wife Johanna Catharina Swellengrebel; he was in other words a first cousin to Hendrik Swellengrebel. He went to the Netherlands as a young man, completed his law studies in Utrecht in 1757 with a thesis *Dissertatio de iure indemnitatis*. Subsequently he returned to the Cape and entered the service of the VOC in 1759 as a soldier. In view of his parentage and education he advanced rapidly: after having been in the employ of the Council of Justice for some time he was appointed landdrost of Stellenbosch in 1763, became cashier of the Company in Cape Town in 1769 and was promoted to 'Keldermeester' (Cellarer) in 1778; at that time he was also a member of the Council of Policy. In 1763 he married Hillegonda de Wet.

To my mind the above leads to one unassailable conclusion: J.J. le Sueur is the author of no. XVI: its links with no. XVII as well as the details about the author's record which can be discerned in no. XVI indicate such. In addition there is the strong resemblance in handwriting which this letter has, as far as a layman can judge, with a letter which Le Sueur signed personally in 1802.

Nor do I have any difficulty in accepting that letter no. VI derives from Le Sueur. In view of the contents, as we have seen above, the same

might even apply to no. XI; but the difference in handwriting pleads against this so that I hesitate to assign the authorship of the latter to Le Sueur with complete certainty. As far as no. XX is concerned the similarity in handwriting with letters in fact written by Le Sueur seems to warrant the conclusion that this letter also derives from him; the contents do not provide any clear arguments pro or contra.

It has already been pointed out that the 44 letters and essays by and to Hendrik Swellengrebel only constitute a selection from the contents of the Swellengrebel Archives. In those archives which document several centuries of a family history there are four portfolios containing papers deriving from Hendrik Swellengrebel Jr. The following summary gives some idea of their contents.

Portfolio A IV 7 contains the manuscripts of Swellengrebel's travel journals and a manuscript with H.J. Wikar's ‘Relaas’ presumably written by Wikar himself.

Portfolio A IV 8 contains a number of papers referring to Swellengrebel's journey to the Cape and his stay there in 1775-1777, then some Notes by Swellengrebel on a work by Le Vaillant, a copy of the *Memorie* of 1779 and the *Nadere Memorie* of the Cape Patriots, Hendrik Cloete's requests and accompanying papers in connection with the Constantia wines, and correspondence from the years 1776-1788, the greater part of which follows hereunder (numbers I-XXXI).

Portfolio A IV 9 contains various papers and letters from the years 1786-1802. Some of them have been included in this volume (numbers XXXI-XXXVI, XXXVIII, XXXIX and XLIV). In addition some material from the years 1786-1793 in connection with Cloete's requests concerning the Constantia wines will be found in the present publication, as well as some papers about the measures which the Lords XVII took in regard to the Cape economy and extensive excerpts from the memoranda by the Amsterdam governor G. Titsingh and the Cape fiscal J.N.S. van Lynden. Finally this portfolio contains copies of an article on Swellengrebel's journey through the Cape interior in 1776 plus some correspondence pertaining thereto, an excerpt from a letter from the well-known missionary J.T. van der Kemp and J.J. le Sueur's letter of 10 April 1802, to which reference was made above.

The fourth volume of papers deriving from Hendrik Swellengrebel Jr. (portfolio A IV 10) contains some remaining correspondence (including our numbers XXXVII, XXXIX-XLIII), information about various South African plants, a Hottentot-Nederlands word-list, all kinds of notes by Swellengrebel (including his ‘Propositions and Considerations’ about the Cape and papers pertaining to the request of 17 February 1784), copies

of Governor Van Plettenberg's ‘Considerations’ from 1781 and divers documents relating to the activities of the Commissioners General Nederburgh and Frijkenius at the Cape in 1790-1791.

Finally, a fifth portfolio also contains documents of Hendrik Swellengrebel's (such as an inventory made of his estate after his death), but these have no bearing on Cape matters. And then there is of course the portfolio with the drawings by Johannes Schumacher and another with prints and drawings containing, inter alia, a map of Swellengrebel's journey through the Cape interior and the drawing of Hendrik Cloete which has been included as illustration in this book. Neither amongst the drawings nor amongst the paintings in the Swellengrebel collection can a portrait of Hendrik Swellengrebel Jr himself be found. More is the pity.

As can be seen from the foregoing this volume contains a good deal but not all of the papers in the Swellengrebel Archives which deal with the Cape. Nothing has been included that is readily available from elsewhere. As has been indicated, only a small selection of papers having to do with *Groot Constantia* has been included; a few other documents, which seem to be of little historical importance, have been left out. Hendrik Swellengrebel's travel journals, in nature and size not reconcilable with this volume, have been published separately.

Unfortunately it has not proved possible to complement Swellengrebel's correspondence from other archives. Here and there some details were discovered which add to the picture of the life and works of Hendrik Swellengrebel Jr as it emerges from the papers in his estate or which were useful in annotating his letters.

The letters included in this volume have all been transcribed literally and accurately; at the most one or two abbreviations were filled out or the punctuation modernised for the sake of intelligibility. Sections of letters not dealing with Cape matters as well as captions and signatures were generally omitted or were summarised. A small number of the documents included in this book were published by A. Hallema in the 1930's in practically forgotten numbers of journals. The texts were checked anew by myself and corrected where necessary; where possible I made grateful use of Hallema's footnotes.

I am much indebted to Mr. N.J.A.C. Swellengrebel, retired sea captain in Hilversum, a descendant of one of Hendrik Swellengrebel's brothers and present owner of the Swellengrebel Archives. Many years ago he initiated this publication, entrusted the preparation of the material to me with much goodwill, and continued to encourage the work with great interest and even greater patience.

I am much indebted also to various librarians and archivists, especially

those in the Archives in Cape Town.

I consider it a great distinction that the Council of the Van Riebeeck Society has decided to publish this work in its renowned series.

G.J. Schutte

I H. Cloete aan Swellengrebel, Nooitgedacht, 2.5.1778[1.]

Mij aan mijn laatste van den 15 April[2.] refereerend zo heb ik d'Eer UWelEd. met den Heer Johs. Cornelis Rose Commandeerende 't E. Comp. Schip Overduyn[3.] t' overzenden:

1 Kleijn vierkant toegebonden en verlakt Schuyfdoosje[4.] waarin UWelEd. vinden zal Onsen zogenaamden Caabschen Ambregrijs; zijnde een zeer Welriekende Soort van Wortel dewelke aan de groote rivier[5.] ten Noorden van de Caab, door den Bastaart Adam Kok[6.] gevonden, en door de Hottentotten als een Wierook gebruykt word; deese laatste bedienen zig ook hier van als een poeder om Lichamen te bestrooyen en welriekende te maken.

Deese Wortel dewelke ik in 't vervolg Ambre Grijs zal noemen, is gelijk UWelEd. zelfs zien zal different, zijnde de groote bruynagtige Stukken zodanige gedeeltens als in de open lugt hebben geleegen, van d' Aarde ontbloot en dus van minderen reuk als d'andere Stukken, die graauw of Witagtiger en Sterker van reuk zijn, welke laatsgemelde met Aarde bedekt en onder den grond zijn uytgehaald.

Of nu deese Wortel een Wesentlijke soort Ambregrijs is (waarmeede geen onaartige overeenkomst heeft) ben ik zeer Nieuwsgierig om van UWelEd. te weeten en zende UWelEd. diesvolgens ook eenige mijner Gissingen hier in gesloten meede.[7.] Hoe 't ook zij, is 't geen Ambregrijs, zo kan 't mogelijk tot anderen nut zijn, en ondersteld 't in 't geheel tot niets dienen kan, zo ziet UWelEd. dog hier uyt mijnen Yver, om UWelEd. ware 't mogelijk iets t'ontdekken 't geen tot nog toe in deese Landen onbekend geweest is.

1. Eiehandig. Hendrik Cloete (9.12.1725-12.11.1799), tweede seun van Jacobus Cloete en Sibilla Pasman. Op 3.6.1753 getroud met Hester Anna Lourens (1731-1794), 11 kinders. Cloete het op *Nooitgedacht*, Stellenbosch, geboer.
2. Ontbreek.
3. Die *Overduyn* het op 30.10.1776 onder kapt. Johannes Cornelis Rose van Middelburg uit Rammekens vertrek, met bestemming Canton; besoek die Kaap op die terugreis, van 29 Apr. tot 9 Mei 1778.
4. In die kantlyn staan: ‘gemerkt H.A.’
5. Oranjerivier.
6. Waarskynlik die Griekwaleier Adam Kok (1710-1795).
7. Daar is beskrywings en boererate aangaande verskillende produkte in die Swellengrebel-argief; nie opgeneem nie.

Nog zal UWelEd. in gemeld doosje vinden zeekeren Gom,[8.] dewelke uyt dezelfde boomen loopt aan welkers voet men opgemelde Ambre vind: de Witste is de jongste, en hoe bruyner de Gom hoe ouder de soort is.

Wijders nog 2 kleijne steenen uyt den pens van een dasje, anders Mormeldier en in 't fransch Marmotte[9.] genaamd. De aan UWelEd. toegesonden Steen uyt den pens van een wilden bok, dewelke aan den Heer Capitain Dona[10.] ter bestelling heb meede gegeeven, zal denkelijk dezelfde zijn die in 't Woorden Boek van N. Lemmerij vertaald door C.V. Putten en I. de Wit[11.] pagina 101 onder den naam van Bezoar of pag. 609 onder dien van Rupicapra beschreeven word; dit zo zijnde zal 't meede van de grootsten zijn die er volgens zijn beschrijving ooit gezien en dus van veel nut zijn, ik was also zeer begeerig om te weeten of aan deese uitleggendes dasjes Steenen ook deselfde werking kan toegeschreeven worden.

Een Soort roode Vrugten of zaaden zal UWelEd. in meergemelde

8. Vir die destydse onseker gebruik van die woorde ‘amber’ en ‘ambergrijs’ sien die VRV-uitgawe van Anders Sparrman, II, pp. 240-241 en n. 34. Dit is nie duidelik watter soort wortel en gom hier bedoel word nie. Hulle kan nie òf ‘ambergris’ òf ‘amber’ wees nie, omdat ambergris 'n sekresie van die walvis is, terwyl amber 'n fossielhars van die konifere van lank gelede is. Dit is moontlik dat die bome hier bedoel òf *Commiphora capensis* is òf *Commiphora cervifolia* (verwant aan die *Commiphora myrrha* van die Midde-Ooste, die bron van die welriekende ‘mirre’), dog hulle kan ook slegs die gewone *Acacia karroo* of miskien 'n spesie van *Othonna* of *Euryops* wees. (Verskeie soorte van hierdie twee spesies bosse word ‘harpuisbos’ genoem.)

   Die stene uit die pens van 'n dassie en 'n wildebok is albei voorbeelde van ‘bezoars’, d.w.s. sekresies uit die liggaam van 'n dier, wat destyds nog as 'n teengif beskou is. Die bezoars wat destyds in die geneeskunde gebruik is, was dikwels van chamois (Lat. Rupicaprae; Duits Gemszen) afkomstig. Miskien was die wildebok 'n gemsbok!
   Vir die plek van ‘bezoars’ in die geneeskunde (en vervolgens in die handel) sien Sparrman, I (VRV II - 6), p. 162, n.150. Sien ook Winkler Prins: *Algemeene Encyclopaedie* (1937-uitgawe) I, p. 360, s.v. ‘Bezoar’.
   Die roos van Jericho was nie dieselfde gewas as dié wat in Europa so genoem word nie *(Anastatica hierochuntica)*, maar *Mesembryanthemum crystallinum* (waaruit 'n volksmedisyne vir gebruik deur kraamvroue afgetrek is). Dawidjieswortel was vermoedelik *Antizoma capensis* wat teen verskillende siektes gebruik is. Siekentroostwortel was *Arctopus echinatus* (platdoring). Perssiewortel was skynbaar 'n spesie van *Centella*, wat teen die buikloop gebruik is.
9. Klipdas *(Procavia capensis)*.
10. Willem Dona, kaptein op die *Juno*, op terugreis uit Bengale aan die Kaap van 24 Jan. tot 4 Maart 1778.
11. *Woordenboek of algemene verhandeling der enkele droogerijen*, *behelsende derzelve verscheide benaminge*, *oorsprong* ... In 't Fransch beschreeven door ... Nicolaes Lemerij ... in 't Nederduitsch gebragt door C.V. Putten Fz. Med. Doct. en Isaac de Witt Chirurg ... Te Rotterdam, Bij Jan Daniel Beman, 1743.

doosje ook vinden welke Vrugten meer tot cieraad als tot nut strekken. De roos van Jericho bevind er zig ook in.

Door 't Canaal van onsen Fiscaal den Heer Boers[12.] heb ik na Europa gesonden:

2 kasten groeyende davidjes Wortel
1 kasten groeyende ziekentroost Wortel
1 kasten groeyende Perssing of perssie Wortel
1 kasten met drooge Vogel Enten, waarbij eenige takjes aan dewelke men duijdelijk zien kan, dat deese Vogel Enten een Vreemd gewas en met de bosschen waarop zij gevonden worden, in 't minst geen overeenkomst hebben.[13.]
2 berottangde[14.] toegelakte botteltjes gedistileerde davidjes Wortel.

Gemelde Heer Boers heeft deese groeijende Wortels, opgemelde Vogel Enten en gedistileerde davidjes Wortel aan een zijner Vrienden den Heer ... gezonden met express beding on UWelEd. een goede portie of de helft daar van af te geeven. Ik twijffele geensins of deese Heer zal zijn woord houden, en zende UWelEd. diesvolgens hier inleggende[15.] de beschrijvingen, Uytwerkingen en gebruijk dier Wortelen, gantsch niet twijffelende of 't zal de proef uijtstaan.

Terwijl deese kasten al te groote Volumes en te veel oppassens ver Eysschen, en ik bovendien geen groote kennis van de Zee varende Luyden heb, so heeft mij deese weg de Secuurste geschenen, om die wortelen behouden aan UwelEd. te besorgen.

Uyt de beschrijving van de Ziekentroost Wortel zal UwelEd. ontwaren dat er mentie gemaakt word van den gom die dese Wortel uytleevert, waarvan ik ook gaarne een goede quantiteijt aan den Heer Boers had willen afgeeven onder Conditie als boven, maar aangesien 't thans 't Saisoen niet is, en de Wortels geen Sap uytleeveren, soo heb ik mijn voornemen moeten staken, tot tijd dat de Wortel Sappiger is, 't welk over 2 à 3 maanden zijn zal, als wanneer ik niet in gebreeke zal blijven een suffisante quantiteijt van opgemelde Heer Boers te besorgen om te versenden. Om UWelEd. egter bij provisie[16.] een Kleijne preuve te senden, zo zal UWelEd. in de doos bij den sogenaamden Ambregrijs in een klein blikje een Weinig van deesen Gom vinden.

Ingeval nu deese bovengemelde groeyende Wortels behouden mogten

12. Willem Cornelis Boers (1744-1803), independente fiskaal 1774-1783.
13. *Viscum capense* is inderdaad 'n parasiet.
14. Met rottang omvleg.
15. Nie opgeneem nie.
16. By voorbaat.

overkomen, en UwelEd. ter hand gesteld worden, so souden UWelEd. mij verpligten, van ieder soort een plant aan den Heer Cassel[17.] na Breemen te senden, gelijk ik ook vriendelijk versoek hem een portie van de roode vrugten te willen afgeeven.

Voor 't overige kan UWelEd. met genoegen berigten dat wij Gode zij dank nog alle een goeden Staat van gesondheid jouisseeren. 't Welk UWelEd. ook toewenschende, heb ik d' Eer na minsame groete van mijn Vrouw en Kinderen met alle agting te verblijven.

Wel Edele Heer!
UWelEd. D.W. Dienaar en Vriend
H. Cloete

P.S. 't gerucht loopt dat den Landmeester Lijste[18.] in 't aanstaande jaar t' huys zal varen.

Na dat deese mijne missive buiten op mijn plaats in gereedheid had gebragt, en Terwijl bij mijn komst aan de Caab, de goederen aan den Wel Edelen Heer Boers overhandigde, versorgt ik Zijn Ed. om te mogen weeten, aan wien de goederen zoude geadresseert worden, ten fine de naam van den ontfanger in te vullen, zo als UWelEd. zult koomen te blijken dat de plaats daarvoor hierboven open gelaaten is, maar zijn Ed. had se goedheid mij te offereeren, de zorge zodanig op zig te neemen dat ik mij daar in gerust konde stellen dat zijn Ed. niet alleen daar over aan den ontfanger ampel zoude schrijven, maar ook een eigenhandig briefje aan UWelEd. zoude toesenden,[19.] ten einde UWelEd. daar van in de portie een volkomen genoegen te geeven.

vale H. Cloete

17. Johann Philip Cassel (1707-1783) van Bremen, o.a. bibliotekaris van die Gimnasium, was geïnteresseerd in Aardrykskunde. Sy seun Carl Philip Cassel (1744-1807) was in diens van die VOC (skeepskaptein) en stig in 1777 die firma Cassel en Traub, die belangrikste oorsese handelshuis in Bremen; laasgenoemde word waarskynlik bedoel. Tussen die Cassel-dokumente (Universiteitsbiblioteek, Bremen) is geen aanduidings van kontak met Swellengrebel of Cloete gevind nie.
18. Christoffel Hieronymus Leiste (1747-1804), studeer te Göttingen, kom in 1775 aan en word spoedig landmeter; van 'n reis na Europa is niks bekend nie (*SABW* II, 402).
19. Ontbreek.

II H. Cloete aan Swellengrebel,[1.]
Kaapsche Nouvelles 19.3.1778-15.2.1779

1778 maart 19 Ontfing de regeering alhier met het schip *Vreedenhoff*[2.] de positive tijding van de Heeren Majores in 't Vaderland, dat tot vervulling van het Ampt van Opperkoopman en Secunde deeses Gouvernements, vaceerende door het overlijden van den Heer Otto Luder Hemmij[3.] het Zijne Doorlugtige Hoogheid[4.] heeft behaagt, uit de Nominatie aan hoogstdeselve gepresenteert te Eligeeren den Heer Pieter Hacker,[5.] Coopman en Keldermeester, mitsgaders Lid in den E. Agtb. Raad van politie en president van Justitie.

maart 24 is in gevolge politiquen raads-besluijt deeser Steede den Heer Dirk Westerhoff,[6.] Coopman, soldij Boekhouder en Curator ad Lites, mitsgaders Lid in den E. Achtb. Raad van Politie en Justitie, uit hoofde van't aanhoudend ongemak aan't gezigt, waardoor buyten staat is geraakt desselfs dienst langer na behoren te kunnen waarneemen, behoudens Gagie en Emolumenten uyt den actueelen dienst ontslagen, en in plaatse van gem. Heer Heer Westerhoff verkooren tot Lid in den E. Achtb. raad van Politie, den schipper en Equipagiemeester den Heer Damian Hugo Staaring,[7.] en tot Soldij Boekhouder, en Curator ad Lites, den Soldij overdrager Johannis Cornelis van der Spuy,[8.] en wederom in plaatse van gedagte van der Spuy, tot Soldij overdrager gevorderd zijnde, den ten Soldij Comptior dienst doenden Boekhouder Salomon van Echten.[9.]

1. Hierdie 'Nouvelles' van Cloete (eiehandig, oorspronklik) het in die Swellengrebel-argief uit mekaar geraak, en is moontlik ook nie saam weggestuur nie; die deel oor 1779 staan geskryf op die agterkant van die 'Vraagpoincten' (hierna no. V A); sien no. V n. 8.
2. Die *Vredenhoff* het op 19 Maart aangekom en op 2 Apr. 1778 na Batavia vertrek; sien i.v.m. wat volg die Resolusies van die Politieke Raad van 20 en 24 Maart 1778 (Jeffreys *1778*, 49, 60-63).
3. Otto Luder Hemmy, oorl. 29.1.1777; geb. te Bremen 1710, 1740 aangekom as sersant, Sekunde 1773.
4. Prins Willem V, Opperbewindhebber van die VOC.
5. Keldermeester 1763, tot Sekunde verkies 1.2.1779, dien tot 1786.
6. Sien brief van Goewerneur en Pol. Raad 9.5.1778 (ARA : KA 4264, 366): reeds twee jaar swaksiende, meer as 40 jaar diens, dikwels vir die slawehandel na Madagaskar gewees, dus ontslag met behoud van gasie.
7. Damiaan Hugo Staring (1736-1783) kaptein ter see; skipper by die VOC, equipagemeester aan die Kaap 8.4.1773-25.1.1782.
8. Geb. aan die Kaap 1729, oorl. 24.3.1778.
9. Seun van die Kaapse predikant S. van Echten; bevordering tot onderkoopman deur Here XVII goedgekeur 22.10.1779 (ARA : KA 156).

Is wijders den Coopman en Cassier den Hr J.J. Le Sueur[10.] in steede van den Heer Pieter Hacker ... tot Keldermeester benoemd, en voorts ter plaatsvulling van gemelde Heer Le Sueur tot Cassier aangesteld den onderkoopman en adjunct Fiscaal Jan Adriaan van Schoor,[11.] vervolgens ter vervulling van't Ampt van adjunct Fiscaal geavanceert den ter Secretarije van politie dienstdoende Adsistent George Elia Timmer,[12.] laatstelijk is verkooren tot Leeden in den E. Achtb. Raad van Justitie de onderkooplieden den Negotie onverdrager Jan Fredrik Kirsten,[13.] den Soldij Boekhouder, en Curator ad Lites Johannis Cornelis van der Spuy, den Secretaris ter Weeskamer Oloff Godlieb de Wet,[14.] en den opziender van't E. Compagnies magazijn en Slaven Logie Gerhardus Hendricus Cruywagen.[15.]

april tusschen den 1 en 12 verstaan dat d' Heer Petrus Ludovicus le Sueur[16.] 't geweesen woonhuys van wijlen den Ed. Heer Gouverneur Swellengrebel,[17.] van onsen thans regeerenden Edelen Heer Gouverneur[18.] voor een somma van £54000. - gekogt heeft en't huys van bovengem. Heer Le Sueur wederom aan den thans ledig loopenden Land-Drost van Swellendam D'Heer Boonacker[19.] voor £20000. - verkogt is.

april 13 ontfing ik tijding dat mijn intime vriend d'Heer Jacobus van

10. Jacobus Johannes le Sueur (1734-1807), aan die Kaap gebore as seun van ds. F. le Sueur en Johanna Catharina Swellengrebel, studeer regte in Nederland, 1759 in diens VOC, 1763-69 landdros te Stellenbosch, daarna kassier, 1778 keldermeester, later advokaat.
11. Gedoop Kaap 18.8.1754, seun van Adriaan van Schoor (geb. 1722) en Susanna Cruywagen. By Resol. Here XVII van 10.10.1775 bevorder tot koopman; oorl. 26.6.1778.
12. Aangekom 1773; Here XVII keur bevordering tot onderkoopman goed op 22.10.1779. Oorl. 1.12.1781.
13. Johann Frederik Kirsten, geb. Eberstedt (Duitsland), kom 1740 aan as soldaat, 1750 vaandrig, 1761 ‘posthouder’ Valsbaai, 1774 negosieamptenaar; oorl. 1783. Sien *SABW* I, 448; en ook C.F.J. Muller: *Johannes Frederik Kirsten oor die toestand van die Kaapkolonie in 1795*. Van Schaik, Pretoria 1960, 28-33.
14. Geb. 1739; 1768 adjunk-fiskaal, 1772 sekretaris van die Weeskamer, landdros te Stellenbosch en Drakenstein 15.12.1778, pakhuismeester 1782, sekretaris Pol. Raad 1785, 1791 president Raad van Justisie; oorl. 1811.
15. Kassier Junie 1778; sien Beyers, 43.
16. Broer van J.J. le Sueur (n. II, 10); geb. 1739; 1753 in diens VOC; onderkoopman en pakhuismeester; oorl. 26.11.1781.
17. Hendrik Swellengrebel Sr (1700-1760), Goewerneur 1739-1751.
18. Joachim Ammama Baron van Plettenberg (1739-1793), Goewerneur 1774-1785.
19. Pieter Diederik Boonacker (1735-1795), kom in 1771 aan as sersant, landdros Swellendam 1776-1777; dan weer as militêr in VOC-diens, vryburger 1778, in 1779 en 1781 weesmeester, 1780 onderkoopman.

der Spuy[20.] 's daags te vooren 's avonds de klokke 6 uuren dit tijdelijke met 't Eeuwige verwisseld had: zijnde overleeden aan de persie of Zogenaamde graauwe Loop.[21.]

April 26 bequam ik tijding dat de Huysvrouw van Wouter de Vos[22.] eenige tijd te voore in die Kraam overleeden was.

30 april dezen avond kreeg ik 't volgende berigt door mijn knegt Pieter Swanepoel uit de Camdebo, dat er op gepasseerden kersdag in een zeker streek in de Camdebo Zoodanigen Zwaren hagel is gevallen, als er weinig gezien is, Zijnde de grootste hagelsteenen grooter dan 't grootste ganzen Eij - waardoor niet alleen al 't gezaeijde en geboomte vernield zijn geworden, maar bovendien heeft men verscheide groote vogelstruyssen en hart-beesten dood in 't veld gevonden, en die niet dood waren Zijn van den hagel mal geslagen.

Junij 28 Wierd mij berigt dat den kort te vooren gewordenen Cassier den Heer Jan Adriaan van Schoor Vrijdag den 26 van evengem. maand in den ouderdom van Circa 23 jaren overleeden was. In welkers plaats weederom tot Cassier is aangesteld den ondercoopman en Opziender van 't hout Magazijn Sr Gerhardus Henri Cruywagen en in plaats van den laatsgem. tot opziender van 't houtmagazijn den Onder Coopman William van Oudshoorn.[23.]

do do. Wierd mij ter selver tijd verhaald dat er donderdag den 25 dito meer dan twee hondert burgers bij Schröder in domburg t'zamen waren gekomen, ten Eijnde de nodige Maatregulen te neemen om hunne burgerlijke regten te handhaven.[24.]

Aug. 22 Ontfing ik met 't kort te vooren gearriveerde en op de Caabsche Rheede ten Anker leggende Comp Schip Catwijk aan Rhijn,[25.] UWelED.

20. Gedoop 30.7.1719; groot wynboer; dikwels pagter van die ‘generale pacht’ van Kaapse wyne, ens. Eienaar van Groot Constantia vanaf 1759.
21. Bloedontlasting.
22. Maria Isabella Wium (geb. 1736); trou in 1757 met Philip Wouter de Vos (sien n. 37). Volgens A.M. Hugo, 237, oorl. op 27.6.1779.
23. William Ferdinand van Rheede van Oudtshoorn (1755-1822), assistent 1773, onderkoopman 1774, dispensier en lid Pol. Raad 1788.
24. 'n Uitnodigingsbriefie vir 'n vergadering van die Kaapse Patriotte op Woensdag 24.6.1778 ‘in den Tuyn van Jacob Schreuder’ is te vinde in ARA : KA 4267, 476 en by Beyers, 25.
25. Die hoeker *Catwijk aan de Rijn* kom aan op 20.8.1778, nadat dit vanaf 15.7 ‘beoosten Mosselbaai’ geanker was; vertrek na Holland 4.2.1779 (ARA : KA 4267, 16, 46, 87; sien Sparrman I, 247 n. 9).

zeer aangename Letteren van den 19 decemb. A.p.[26.] van welk Even gem. Schip ik reets primo Aug. deese tijding had, Namentlijk dat 't door aan mij onbekende omstandigheeden genoodsaakt was geweest de Caab voorbij te zijlen, en gelukkig in UWelED. zeer wel bekende[27.] baaij Content, agter 't hout Niquas Land[28.] bij N.N. Botha[29.] woonagtig aan 't Keur-boomen rivier ingelopen was, van waar 't wederom vertrokken thans behouden hier ter rheede legt.

Aug. 24 Is 't Engelsch Comp. Schip Coolbrooke[30.] Capt. Arthur Morris, zeilende in Compagnie van de Scheepen Gatton en Roijal admiraal onder convoy van 't Konings Schip Asia Capt. George van de Put bij 't inzeijlen van de Baay-fals omtrent 's morgens 4 meijlen van de West kust af, op Een onbekende klip gezeild, waar van men egter 't Schip terstond, met 't tegenbrassen der zeijlen afkreeg, dog het water nam aanstonds zodanig toe, dat alhoewel alle pompen aan't werk waren, men niet vermogen was 't Schip lang boven water te houden, zijnde ten 2 uuren na-de-middags reets 12 Voeten water in 't Schip, en neemende alle 5 minuten wel ruym 2 duim toe, dus om de zielen van 't voor de oogen hebbend gevaar te redden, de Scheepsoverheeden van gemelde bodem besloten, 't Schip in eene der aan de Oost kant bevindende Baayen op strand te zetten, met veel moeyte bereykte 't schip 's avonds ten 8 Uuren de zo genaamde Kogelbaaij digt bij de hanglip het volk in den boot van 't Schip als wel ook in zommige van de andere Scheepen toegezondene Vaartuijgen geborgen zijnde, kaptemen de mastten van 't Schip om zo het mogelijk ware door 't ligten van gem. Schip de Lading nog te redden, maar dit konde ook niet helpen, wijl 't Schip in 't midden uijt malkander barste, waar door alle hoop van 't een of ander te bergen verdween. 5 à 6 man zijn verongelukt, de Scheeps-boot, waar in 49 Persoonen, zo passagiers, vrouwen als gemeene waren heeft zonder provisie 2 dagen en 2 nagten in de baay herom gesworven, kunnende wegens dikke mist en regen 't Land niet zien nog berijken, en zijn eijndelijk aan de zwarte klip te Land gekomen.[31.] Het Schip is naderhand per publieke Vendutie

26. Brief van 19.12.1777 ontbreek.
27. Swellengrebel het die Baai Content (Plettenbergbaai) in Desember 1776 besoek.
28. Outeniqualand.
29. In die Swellengrebel-joernaal (29.11.1776) word Jacobus Botha ‘de Oude’ genoem (geb. 1717).
30. Vir die skipbreuk van die *Colebrooke* gee Theal IV, 222, en ook die Dagregister (Jeffreys *1778*) as datum 25.8.1778.
31. Die Dagregister meld nie hierdie skuit nie, slegs dat daar by Zwarteklip 'n skuit met een oorlewende uitgespoel het.

verkogt aan den Stellenbossche Kleermaker F. Heineman[32.] voor een Somma van Rds 801.

sept. 3 Is d'Edle Heer Gouverneur van de Caab vertrokken[33.] in geselschap van den Capt. Lieut. van Heyde,[34.] den Secretaris der Weeskamer Oloff de Wet en doctor Zeijd[35.] bestaande hunne uytrusting in 6 wagens van den Gouverneur 2 van 't detachement en Een van den Heer Gordon[36.] waarop een Schuyt was. Aan 't Hex rivier, op den plaats van Wouter de Vos,[37.] wierd deselve ingewagt van Een detachement onser Stellenbossche Burgerije, bestaande in den Cornet Dirk Wouter Hoffman,[38.] den Corporaal de Wet[39.] en 8 gemeene.

sept. 8[40.] Kwam de Heer Gordon (die eenige tijd te vooren over de Hottentots-Hollandse Cloof gegaan was) ook bij 't geselschap, vandaar de rijse den volgenden dag aanneemende langs den Swartenberg de UWelED. bekenden weg[41.] kwamen zij den 11 octb. on de Camdebo, op den plaats van Johs. Jurgen de Beer,[42.] bij denwelken d'Edele Heer op recommendatie van den Heer Gordon met zijn gevolg zijn intrek nam. Twee dagen daar vertoef hebbende vertrok zijn Edelheid met zijn geselschap, bij zig voerende 3 wagens en tot zijn dekking opgemelde Cornet en 4 man mits gaders 7 der daaromtrent woonende Boeren, onder dewelke zig bevonden Joh. Jurgen de Beer met twee Zoons[43.] ende Veld wagt-meester Carel van der Merwe,[44.] de rest gemeene, hebbende de eerstgem. ook twee wagens, zij hielden Cours in 't N trokken door de

32. Friedrich Arnold Heynemann, gebore te Hettmann 1742, kom in 1762 aan as soldaat, vryburger 1773, oorl. 1816.
33. Sien aangaande Goewerneur van Plettenberg se tog Godée Molsbergen II en IV.
34. Christian Philipp von (der) Heyde, geb. te Gossow in Neumark 19.11.1727, kom in 1751 aan as soldaat, kaptein in 1780.
35. Johann Michiel Seyd, opperchirurg.
36. Robert Jacob Gordon (1743-1796), 1771 kaptein by die Kaapse garnisoen.
37. Philip Wouter de Vos (1731-1793) op *Buffelskraal;* sien Swellengrebel- joernaal 10 en 19 Sept. 1776.
38. Geb. 1752, seun van J.B. Hoffman (n. 48).
39. Jacobus de Wet Jacobsz., geb. 1754. Die name van die 8 dragonders is in Godée Molsbergen II, 66.
40. Volgens Plettenberg-joernaal op 6 Sept. (Godée Molsbergen II, 63).
41. Sien Swellengrebel-joernaal 27.9.1776 e.v.
42. Johannes Jurgen (George) de Beer (geb. 1729) het gewoon op *De Vrede* aan die Zwarte Rivier. Volgens Godée Molsbergen II, 69, het hul op 14 Okt. op *Queeckvallei* by die wed. Zach. de Beer aangekom.
43. Vermoedelik Mattheus Johannes (geb. 1755) en David (geb. 1757).
44. Woon op *Doornbosch*, 5 myl wes van Zuurplaats; sien Swellengrebel- joernaal 11.10.1776.

Cloof agter Johs. de Beer, passeerden Jochem Koekemoer,[45.] wijders over den Sneeuwberg na den plaats van Carel van der Merwe en zo vervolgens tot aan 't groote Zeekoerivier, hebbende deesen togt afgelegt in 6 dagen, 's daags voordat den Edlen Heer daar kwam was men uytgespannen omtrent 1½ Uur van gem. rivier bij Een fonteijn thans gent. Zeyds-fonteijn, op hoop dat men met den dag eenige Zee-koeijen op den Wal zoude zien ('t welk egter niet gebeurde). Op deessen uytspan plaats wierd meer gerepte de Beer op sterkke recommendatie van den Heer Gordon tot VeldCommandant aangesteld, welke plaats vacant was door 't afgaan van Opperman[46.] die thans hieromstreeks woond.

d'Edle Heer bleef 2 dagen aan 't Zeekoe rivier, geduurende welke tijd men 21 Zee koeijen schoot waarvan zijn Edelheid zelfs eene doode. ontfangende 't rivier bij deese gelegentheid den naam van Van Plettenbergs-rivier, ook wierd er een Baken opgerigt.

Van daar terug rijdende kwamen zij weeder bij de Beer en weederom 2 dage daar vertoefd hebbende namen zij Cours na 't vis rivier.

Op deese tour aan d'overzijde van de bruintjes hoogte op den plaats van Willem Princelo[47.] komende, kwamen eenige Boeren van dewelke de Hr J.B. Hoffman[48.] op zijn togt 't Vee afgenomen had, bij den Edlen Heer klagen, dat zij verongelijkt waren, dat 't geen geruyld maar eijgen anteel Vee geweest was; d'Edle Heer vond goed hen t' antwoorden dat indien zij daar voor een Eed konden doen, of suffisante bewijsen brengen, hij hen 't selve zoude doen terug geeven, en zo niet 't genomene Vee prijs verklaarde; Waarop zij 's anderen daags weeder komende Schuld bekenden en om Vergiffenis smeekten, beloovende zig in 't toekomende voor 't ruijlen te wagten, d'Edle Heer vergaf hen, onder Conditie dat een ijder hunner zig bij zijn respectiven Land-drost zoude vervoegen en om Excuus versoeken - 't vee verviel aan d'E. Comp. daarna kwamen de

45. Joachim Koekemoer (geb. 1744) trou in 1769 met Johanna Adriana de Beer (geb. 1751), dogter van Zacharias de Beer, 'n ouer broer van J.J. de Beer (n. 42); volgens De Villiers-Pama, 733, het sy egter reeds op 10.4.1773 as weduwee met Marthinus Wessel Pretorius getrou!
46. Christiaan Rudolf Opperman (geb. 1755) op *Uytkomst*.
47. Willem Prinsloo (geb. 1715) was die eerste om hom in Agter-Bruintjieshoogte te vestig, 1771 by Boschberg; sien ook Swellengrebel-joernaal 25.10.1776.
48. Johann Bernard Hoffmann, kom in 1744 aan as korporaal, 1747-52 wnd. landdros Stellenbosch; heemraad, kaptein van die burgerdragonders, woon op *Libertas*, oorl. 1800. Godée Molsbergen vermeld dit nie.

Veld-Wagt-meesters Josua Joubert[49.] en Van Jaarsveld[50.] met nog eenige andere boeren, hun beklag bij den Edlen Heer doen, namentlijk: dat zij Johs Jurg. de Beer (die als gezegt is tot Veld Commandant was aangesteld) in die qualiteijt niet konden accepteeren, oordeelende hem de Beer een der slegtste Luijden te zijn die daar omtrent woonden, en dat bij aldien hij het mogt blijven 't nimmer in 't Veld soude goed gaan; Waar op d'Edle Heer hem zulx voor oogen hield, en hij geen verschooning daarentegen konnende inbrengen is hij weder afgezet, dus verdween de Beer als een scheet.

Aan deese zijde van 't vis rivier besogt d'Edle Heer 2 Caffers Craale. d'Een van Capt. Coba[51.] en d'ander van Capt. Codisa,[52.] zeggende de Caffers met een aan dat zij moesten opbreeken, terwijl zijn Ed. 't vis-rivier tot een Limiet Scheijding maakte verbiedende de Caffers niet meer aan deese zijde en de Christen niet meer aan d'oversijde der rivier te mogen leggen. Hier van daan reed men Z.O. op en omtrent een Schoft gereeden hebbende kwamen zij op een plaats van zeekeren Durand.[53.] Hier was 't dat den Heer Gordon van den Edelen Heer Gouverneur afscheid nam, retourneerende na de Beer, en van mening zijnde om zijn rijs over 't groot rivier Land-waarts in voort te zetten en om 't Noorden weederom terug te komen, hebbende te dien Eijnde reets de toezegging gehad van 2 Zoons van de Beer, 2 van der Walts[54.] en nog 3 andere Luijden datse hem op deesen togt zouden versellen, maar de Beer in zijne qualiteijt als Veld-Commandant niet gebleeven zijnde, haalde zijn woord in, waardoor de Heer Gordon zijn voorneemen moeste staaken, en zig ziek houdende vertrok hij na 't Hex-rivier, alwaar in stilte eenige nieuwe provisien van de Caab hebbende laten komen is hij voortgezet van de hamta en Sakrivier zullende langs de Camiesbergen over d'Olifants rivier retourneeren.[55.]

de aan UWelEd. Bekende Schilder Schoemacher[56.] is eenige tijd op

49. Josua Joubert (geb. 1735), veldwagmeester in die deel van Stellenbosch ‘over de Carndebo's Rivier tot aan de Bruynshoogte’, bewoner van *Reebokskloof* in die Wamakersvallei, herhaaldelik diaken of ouderling te Drakenstein, heemraad 1782.
50. Die bekende Adriaan van Jaarsveld (1746-1801), veldwagmeester Sneeuwberggebied 1774.
51. Sien Godée Molsbergen IV, 43-50; Kobe, seun van Chungwa, hoof van die amaGqunukhwebe; sien ook Sparrman II, zoo.
52. Sien Godée Molsbergen IV, 45-50, waar hy Ghodisa genoem word.
53. Jan Durand (geb. 1741); sien Godée Molsbergen IV, 49, 19 Okt. 1778.
54. Sien n. 43; dis onduidelik watter Van der Walts bedoel word.
55. Godée Molsbergen IV, 49, meld niks van hierdie reisplanne van Gordon nie.
56. Johannes Schumacher, sien Inleiding tot Schutte, *Journalen Swellengrebel*.

deesen togt bij gem. Heer Gordon geweest, maar tusschen beijde door niet al te favorable behandeling ook wel eens weg geweest.

omtrent Laatsgen. plaats van durand wierd ons Stellenbosch detachement door 't Swellendamsche afgelost welke insgelijks bestond in den Cornet Hilger Mulder, een Corporaal en agt man. Zij ontmoeten malkanderen in 't Veld, juyst op de Limiet-Scheijding van Stellenbosch en Swellendam, zijnde tusschen de Kleyne Visrivier en 't Zwarte Water, 't Stellenbosch Commando bleef egter den Edelen Heer versellen.[57.]

Voort vaarende Cours te houden kwamen zij aan den zogenaamden Duyvels Kop, van waar den Edlen Heer met drie wagens na de Baaij Content reed; geevende gem. baaij den naam van *Van Plettenbergs Baaij*, en zette aldaar een E.Comp.Baken. daar van daan retourneerde zijn Ede. na 't Hout Niqua's Land en vervolgens na Swellendam.

Hier was 't dat den Edlen Heer een vrolijk Scheijmaal aan de geene die hem verseld hadden gaf en afdankte, houdende alleenlijk den Cornet D.W. Hoffman bij zig om op Hottentots Holland 't laatste Voorspan te besorgen 't welk gem. Hoffman qualijk op gerepten plaats bekomen kon, anders is de reijse nog reedelijk voorspoedig afgeloopen.

Op Swellendam twee dagen uytgerust hebbende vertrok zijn Ede. over Hottentots Hollandse Cloof, en op Hottentots Holland nog 2 dagen vertoefd hebbende is zijn Edle den 26 Nov. (zijnde UWelEd. geboortendag) met zijn bijhebbend geselschap in goeden Welstand aan de Caab g'arriveert, wordende door de Caabsche Cavallerij aan 't Zout-rivier, door d'Infanterij bij de Barriere van 't Casteel en door de Militie in 't Casteel, onder 't losbranden van 't Canon en andere vreugde bedrijven ontfangen. NB de Stellenbossche hebben niets ten honneur van zijn Edle gedaan.

Novembr. 1 — is d'Heer Martin melk met de Wed^{e} Wijl. Hercules Adriaan Malan geb. Maria Rosina Laubsch(e)r getrouwt.[58.]

57. By Godée Molsbergen IV, 42, 49, word die aankoms van die Swellendamse afdeling op 14 Nov. aangeteken, die oorsteek van die grens tussen die distrikte eers 5 dae later. Die sterkte van die afdeling word daar as 11 man aangegee, 8 dragonders en 'n trompetter onder leiding van Hillegard Muller (geb. 1747) en korporaal Thomas Ferreira (geb. 1743).

58. Sien *SABW* III, 612, aangaande die ondernemende en skatryk Martin Melck (1723-1781), in 1746 as soldaat aangekom. Hy was vanaf 22.5.1776 wewenaar van Anna Margaretha Hop. Maria Rosina Laubscher (Loubser) dogter van Pieter Loubser en Johanna Eksteen, geb. 1745, is op 6.3.1763 met Hercules Adriaan Malan (geb. 1734) getroud; daar was een dogter, Johanna Petronella, geb. 1765.

Novembr. 2	Is overleeden den onderkoopman en Soldij Boekhouder, mitsgaders Curator ad Lites Johannes Cornelis van de Spuy.
Novembr. 20	kwam d'Heer Jacobus Conterman[59.] van Stellenbosch en had 't ongeluk dat in 't door rijden van de drift bij Bleumer[60.] 2 lb Kruyt die in 't wagen kisje waren, door een brandende pijp van Stephanus Verreira[61.] aan brand geraakte, waardoor gem. Verreira met een zoon van Conterman van 't kisje onder de paardenwagen, d'Heer Conterman en Andries duprez[62.] die in de wagen zaten raakten aan brand, waar door d'eerstgen. deerlijk verbrand wierd, dog is thans bijna weeder hersteld.
Decembr 1	is in plaats van bovengem. Cornelis van der Spuy opgevolgt den Soldij overdrager Salomon van Echten en voorts in steede van den selven den Boekhouder Johan David Storm[63.] weederom tot soldij overdrager aangesteld. Vervolgens op gepresenteerd request door den Eerw. predicant Henricus Cronenburg[64.] oudste Leeraar bij deese Caabsche gemeente, denselven om de bij het voorsz. versoekschrift voorm. reedenen van 't predikt Ampt ontslagen, en zijn Eerw. ter Consideratie der veel. jaarige dienste volle gagie behouden.
Decembr 11	Heb ik van den Heer Jan Serrurier[65.] Groot Con-

59. Johannes Jacobus Conterman (geb. 1721); hy het 7 seuns gehad.
60. Sien n. 72.
61. Stephanus Ferreira, geb. 1746, vanaf 1776 op *Coegaswagendrift* woonagtig.
62. Andries du Prez (geb. 1741) was getroud met Hester Ferreira (geb. 1741), jongste suster van sy metgesel Stephanus Ferreira.
63. In 1751 as soldaat aangekom, 1762 boekhouer; op eie versoek ontslaan as soldyamptenaar op 31.10.1781.
64. Geb. te Delft 1721, studeer te Leiden, predikant te Kaapstad 1752. Versoek emeritaat omdat ‘door een verswacking de Longen aangetast’ was; oorl. 29.4.1779.
65. Afkomstig van Hanau (Rynland). In 1744 deur Here XVII aangestel as ‘wijnverlater’ (deskundige in die voorbereiding van wyne) om aan die Kaapse boere beter metodes van wynmaak te leer teen 'n jaarlikse vergoeding van 100 Carolus gld. (K.A., Res. Pol. Raad, C. 36, 4 Aug. 1744, 312-313). In 1747 getroud met Catherina Kretzschmar, weduwee van die welbekende en ryk wynboer en pagter Jan van der Swyn. Daarna word hy burger; in 1755 hertroud met Gertruyda van Reenen; word burgerraad. Het Groot Constantia self skaars 'n jaar tevore gekoop van Jacobus van der Spuy (n. 8) vir die som van 53 000 gld. Sien ook no. III.

stantia gekogt voor een Somma van Sestig duysent Guld. Indische Valuatie,[66.] mitsgaders voor dertig duysent guld. aan losse goederen.

Decembr 15

is den Land-drost van Stellenbosch en drakenstein, Marthinus Adrianus Bergh,[67.] met afgesz. gagie behoudens qualiteit, als van oud-onderkoopman en Land-drost uyt den dienst der E.Comp.ontslagen ('t was meer dan tijd dat hem gelast wierd om zijn request te prisenteeren, wij zijn Gode zij dank van hem ontslagen). En in desselfs plaats tot Land-drost van gem. districten aangesteld den onder Coopman en Secretaris ter Weeskamer Oloff Godlieb de Wet, en tot Secretaris van de Weeskamer aangesteld den onder Coopman en eerste gesw. Clercq van Politie Tobias Christiaan Ronnenkamp,[68.] mitsgaders tot Eerste Gesw. Clercq den Boekhouder en Gesw. Clercq Johannes Marthinus Horak[69.] Ter tijd dat den Edlen Heer Gouverneur op den Landtogt was, begaven zig Vijff onser drakensteinsche boeren na de Caab en addresseerden zig bij de daarstaande predicanten met versoek dat hen mogt vrijgelaten worden hunne Kinderen te laten doopen, waar 't hen goed dunkte, 't zij aan de Caab of elders, maar niet bij den predicant Van der Spuy,[70.] denwelken zij niet waardig agteden den doop aan hunne Kinderen te bedienen, maar van evengem. Heeren predicanten

66. D.w.s. teen guldens van 16 stuiwers elk, die sg. Indiese valuasie.
67. Sien aangaande hom *SABW* II, 53.
68. Tobias Christian Rönnekamp (1730-1793), kom in 1753 as soldaat aan, 1757 eerste geswore klerk, 1785 dispensier; sien *SABW* II, 619.
69. Geb. te Kaapstad 1743 en in 1788 aangekla oor slordige wyse van behandeling van die inkomste van die Kompanjie; later her dit geblyk dat hy meer as Rds 16 000 uit die rekognisiepenninge vir leningsplase alleen vervreem het. Die Raad van Justisie kon nie die volle mate van sy verduistering vasstel nie, want dit was onmoontlik om al die boere van Graaff-Reinet af op te roep om na Kaapstad te kom en getuienis te gee. Het weggesluip uit die Kaap voordat die ondersoek voltooi is. (Sien K.A., Res. Pol. Raad C. 83, 4 Apr. 1788, 410-413; 15 Apr. 1788, 464-466; 17 Jun. 1788, 729-731; C. 84, 24 Jul. 1788, 94-123; C. 87, 12 Jan. 1790, 70-94; Rapp. Nederburgh en Frykenius, 24 Jul. 1793, 334-337.)
70. Ds. Petrus van der Spuy (1722-1809), predikant te Kaapstad 1746, Drakenstein 1753; sien *SABW* II, 800, en Beyers, 119-125, oor hierdie kwessie.

met dit antwoord wierden van de hand geweesen, dat zij hen daar toe geen Vrijheid konden geeven, en dat zijlieden voorals naar hunne Kinderen bij hunne predicant zouden moeten laten doopen. den predicant van der Spuy hier van onderrigt zijnde liet deeze Vijff persoonen voor den Kerken-raad requireren, zij verscheenen ook gewillig; dog niet verder als in zijn voorhuys, zeggende dat zij niet in de vergadering wilden komen om dat van der Spuy niet hun parthij was, vervolgens eenige harde uytdrukkingen gebruykt hebbende zijn zij vertrokken. Bij 't arrivement van onsen Heer Gouverneur begaf zig meergem. Van der Spuy aan de Caab met zijn Kerken-raad en versogt aan zijn Ed. maintenu tegens deeze wederspannige. men zegt 't zal in 't kort volgen. Er zijn verscheide huyshoudingen daar 1,2 ja daar binnen korten 3 Kinderen zullen zijn die nog niet gedoopt zijn, 't ziet also niet alleen op drakenstein maar ook hier en daar mitsgaders aan de Caab niet favorable met de burgers uijt, en al over Zaken die ik tot nog toe de pen niet durf aan vertrouwen 't mogt mij anders net zo gaan als een der bovenstaande onder Coopluyden wiens brieven onderschept zijn, en waar van ik bij goede gelegentheid nader berigt zal geeven.[71.]

Desembr 31

is 't proces van Bleumer[72.] met Compensatie der kosten

71. Ontbreek.
72. Diederik Jacob Bleumer is op 22.5.1777 te Stellenbosch weens owerspel ontslaan as kornet van die burgermilisie en tot 100 Rds boete veroordeel. Sy vrou Elisabeth Grové (geb. 1728, vroeër met Pieter van der Bijl getroud, 1745), met wie hy op 13.6.1773 getroud is, het op 18.9.1777 egskeiding aangevra. Tydens die saak het Hendrik Cloete ten gunste van Bleumer verklarings afgelê. Daarop het Johannes Knockers, Elisabeth Grové se advokaat, hom verwyt dat hy sekere getuienis verswyg het; daarvoor is Knockers deur die Raad van Justisie berispe en met 25 Rds beboet; Elisabeth Grové se eis om egskeiding is van die hand gewys (31.12.1778). Sy het toe verlof gevra om na Batavia te appelleer (1.2.1779); op 25.2.1779 volg 'n skeiding van tafel en bed, op albei se versoek. Op 20.4.1781 versoek Bleumer dat die onbevoegverklaring van 1777 ongedaan gemaak word; die Raad van Justisie verwys die saak na Batavia (sien verder no. XXIV). Johannes Knockers van Nijmegen kom in 1753 op die *Rhoon* aan as sersant; trou op 8.2.1756 met Catharina Krynauw en was in 1778 onderkoopman en geswore klerk van die Weeskamer, asook scriba van die kerkraad; oorl. Maart 1780.

	gepronuncieert, haar Eysch t' eenemal ontzegt en Knockers mijn oude vriend die voor haar als procureur gefungeert heeft is gecondemneerd om alle d' onnutte papieren in deesen processe ingediend terug te neemen en de te betalen, en om dat hij mij in zijn papieren braaf gehekeld had in een boete geslagen van rd. 25 ten voordeele der armen. Hk Cloete.
1779 Januarij 19	Heeft de grooste antagonist van den heer van der Spuy Tieleman Roos[73.] per request aan den raad versogt om na patria te mogen gaan, onder voorgeven de tobaks planterij voort te zetten, en van dat product hier een fabriek op te regten, 't welk hem in zo verre is g'accordeert, mits alles verkoopende ende zijn vrouw en kinderen meede neemende. Waar toe hij tot nog toe niet inclineerd.[74.]
februarij 12	Is broeder P.M. Eksteen[75.] na drie daagen voor zijn dood een beroerte gehad te hebben, in den ouderdom van 52 Jaaren en Een maand overleden.
februarij 15	Zijn voor gecommitteerdens gecompareerd Jac. Did. Bleumer en zijn huijs-vrouw; dewelke voor gemd. heeren accordeerden en besloten per request aan den E. achtb. raad van Justitie hunne separatie te verzoeken, zullende de boedel door gemelde raad werden verkogt, en onder hen in twee gelijke deelen gedeeld worden.

73. Tieleman Roos (1728-1780), hooffiguur in die konflik te Drakenstein, maar ook 'n vooraanstaande figuur in die Kaapse Patriottebeweging. 'n Effens ander lesing van die gang van sake by Beyers, 28-30.
74. In Mei 1779 het hy tog vertrek, waarskynlik vergesel van 'n seun, maar nie van sy vrou Magdalena Retief nie.
75. Petrus Michiel Eksteen, seun van H.O. Eksteen sr., burgerkornet. Hendrik Cloete se swaer deur sy huwelik op 16.3.1749 met Sophia Cloete (geb. 1728). As Cloete se mededeling korrek is, moes Eksteen in Jan. 1727 gebore gewees het; De Villiers-Pama, 192, gee as doopdatum 18.1.1728.

III H. Cloete aan Swellengrebel, Nooitgedacht, 15.1.1779[1.]

Wel Edele Heer!

Kan niet manqueeren UWelEd. te Communiceeren dat ik den 11 decemb. Anno Passato[2.] Groot Constantia van den Heer Jan Serrurier gekogt heb, en wel voor eene Somma van *f*60 000. Voorts de losse goederen tot deezen plaats behoorende voor de Somma van *f*30 000, 't welk een Capitaal van *f*90 000: uytmaakt.

Een yder is verwondert dat deeze heer zo schielijk afstand van deeze plaats gedaan heeft. Eene der principaalste reeden zal denkelijk zijn om dat er dit jaar een seer slegte oogst werd te gemoed gezien, Aangezien de hagel zeer veel schade aan beijde[3.] plaatsen veroorsaakt heeft; denkelijk is 't, dat ik naauweliks 't ⅕ deel gewinnen zal, van 't geen de heer Serrurier in 't gepasseerde Jaar g'oogst heeft dog men moet bekennen, dat er bijna nooit zo veel wijn op Constantia gewonnen is, als in 't gerept jaar.[4.]

Schoon ik nu Bezitter van Constantia ben, so staat het egter niet in mijn vermogen om mijne goede vrienden in Europa met een half aamtje[5.] te konnen voorsien, terwijl de Heeren van het bewind opnieuw een streng verbod wegens d'uytvoer van alle Caapsche wijnen, dog principaal die op Constantia gewonnen worden, gedaan hebben.[6.] Waarlijk een harde zaak

1. Oorspronklik, eiebandig.
2. Die koopkontrak wat op *Constantia* tentoongestel word (sien Fransen, 6) meld die datum 12 Des.; die verbandakte (Kaapse Argief Acc. 457) gee 15 Des.
3. Soos bekend, was die oorspronklike landgoed verdeel in *Groot* en *Klein Constantia*.
4. Die beskikbare syfers wys nie daarop dat daar in 1779 aansienlik minder Constantia-wyne geoes is nie.
5. 'n Lêer (ongeveer 575 liter) is 4 aam; volgens Sparrman I, 76, het 'n halfaam sowat 60 Rds opgelewer, sien egter ook no. XXXIX.
6. 'n Dergelike gebod kom nie in die *Kaapse Plakkaatboek* voor nie. Nietemin was die plakkaat van 6 Apr. 1750 nog van krag. Dit het die uitvoer van Kaapse wyne as geskenk aan individue in Nederland verbied (*Kaapse Plakkaatboek II*, 232). In die Resolusies (K.A., C.42, 104-105) waarvolgens die Politieke Raad besluit het om hierdie plakkaat uit te gee, is 'n kanttekening dat hierdie kennisgewing 'n vroeër verbod teen die uitvoer van Constantiawyn herhaal. Nie elkeen van die Raadsbesluite kom in die Plakkaatboek voor nie; bv. nòg die een nòg die ander van die twee plakkate vir 1777 wat in die *Kaapse Plakkaatboek III, 1754-1786* (Kaapstad 1949) verskyn, kom in die oorspronklike Plakkaatboek voor: hulle is deur die redakteur uit die Resolusies oorgeneem. T.o.v. 1778 verskyn net twee plakkate in die *Plakkaatboek* vir die hele jaar. Cloete self het gemeld dat dit die Bewindhebbers was wat die verbod wil hernuwe; dit was genoeg vir die Kaapse Regering om hierdie verbod op Cloete en Colyn - en miskien op 'n paar ander wat van tyd tot tyd 'n bietjie wyn wou uitvoer - weer op te lê.

dat men van zijn Eijgen gewin niet zijne goede vrienden gerieven kan. Want UWelEd. mij te wel kent dat ik er niet zoek Negotie meede te drijven, in 't teegendeel kan ik UWelEd. verzekeren dat zo veel in mijn vermogen is, ik tragten zal d'E. maatschappij alle de voorregten en voordeelen te laten genieten die haar toekomt. Ook kent UWelEd. van nabij mijne behandeling omtrent de Landbouw, zo dat ik mij durf flatteeren, ja make mij sterk d'E.Comp. zodanig te behandelen als zij ooyt in deezen is behandelt geworden.

Maar WelEdele heer, soude 't mogelijk door UWelEd. voorspraak niet konnen bewerkt worden, dat ik de vrijheijd mogt hebben, jaarlijks 7 à 8 half Aamen, de helft roode en d'andere helft witte Constantia wijne, na Europa te zenden, mits den transport en verdere ongelden d'E.Comp. Competeerende[7.] betaalende. Wel te verstaan als er goede jaaren zijn en de Eijsch van d'E.Maatschappij voldaan is; UWelEd. kan wel na gaan dat ik juijst niet jaar voor jaar Een dergelijke quantitieijt denke te verzenden maar het kan gebeuren dat ik om mijn goede vrienden te plaisieren gaarne bovengemeld getal zoude wille verzenden en hier toe van de heeren Bewind-hebberen geen vol Strekte permissie hebbende, zal ik 't nooyt risiqueeren. Ik herhaal 't nog eens, geen gewin of Baatzugt spoord mij tot deeze sollicitatie aan en had ik niet de hoogste agting en verpligting voor mijne goede vrienden in 't vaderland, dan zoude ik mij niet onderwonden hebben UWelEd. gunst in deezen te verzoeken. Kan 't dan zijn WelEdele Heer zo begunstigt mij met UWelEd. voorspraak en UWelEd. kan van mijne verpligting en erkentenis verzeekert zijn.[8.]

7. Aksyns wat die VOC toegekom het.
8. Die Swellengrebel-argief bevat baie stukke oor hierdie onderwerp; sien no. XXXIX n. 1.

IV J.A. Baron van Plettenberg aan Swellengrebel, Casteel de goede hoop, 1.2.1779[1.]

Na dat lange te vergeefs gewagt hadde na een Copia Journal van Uwe Landtogt in deesen Uijthoek[2.] dewijl vast verseekerd was dat het selve mij van dienst op mijne reijse[3.] sou kunnen sijn: hebbe ik, sonder dien, ofte de Kaart[4.] van Uwe reijse, te hebben ontfangen, mijn Togt in het begin van September aangenomen, voornaamentlijk daar toe aangemoedigd door de overweeging der Noodsakelijkheijd om in de ver afgeleegene Districten eens ordre te koomen stellen, in welke gedagten UwelEd.Gestr. mij niet weijnig hadde gesterkt. Tot aan de Camdebo bij J. de Beer na eene verdrietige reijse, door de Caroo, sijnde gekomen, ben ik de Zneeuw Bergen over gegaan tot aan de Zee-koe-Rivier, die het Jaar bevorens door de Heer Gordon de Plettenbergs-Rivier was herdoopt, ten eijnde het plaisier te hebben op de zee-koe-Jagt te gaan, waar in ook soo wel na genoegen ben geslaagd, dat op eenen morgen meer dan zo dier wonderbaarlijke Beesten gedood sijn: weeder tot in de Camdebo teruggekeerd, hebben wij de reijse langs en over de Bruijntjes hoogte voortgeset tot aan de groote Visch-Rivier, in onsen Togt ontmoetende de Caffers Capiteinen Koba en Godijssa, die met een groote quantiteijt beesten aan deese sijde dier Rivier laagen. Het hooge water en de sterke stroom beletteden mij dien vloed over te gaan, soo dat aldaar mijn Landtogt moest staaken en de terug reijse aanneemen, soo als dadelijk deede, na alvoorens met de Caffers een onderling verdrag over de Grensscheijding voor het vervolg te hebben aangegaan, welkers nakoming met handtasting wierde beloofd, soo dat sij Lieden aannaemen over de Groote-Visch-Rivier te sullen trekken en aldaar te blijven, sonder met haar lieder vee aan deese sijde te koomen leggen. En de tijd sal leeren in hoe verre op haar lieder woord is staat te maken. Gaarne had ik een der zoons van Koba meede Caapwaarts genomen,[5.] en de oude Capitein beloofde mij sulks, dog

1. Reeds deur A. Hallema gepubliseer in *Zuid-Afrika* 12 (1935) 80-81; deur my vergelyk, maar nie 'n eiebandige oorspronklike nie.
2. Sien Inleiding; 'n afskrif van Swellengrebel se joernaal berus inderdaad in die Van Plettenberg-versameling (ARA: collectie-Van Plettenberg no. 27) en is gepubliseer in Godée Molsbergen IV, 1-38; sien ook Schutte *Kaapse Reisjournalen,* Inleiding.
3. Sien no. II en Godée Molsbergen II, 61-78 en IV, 39-62.
4. Sien Inleiding.
5. Uiteraard as gyselaar; in Plettenberg se joernaal word twee seuns van Kobe genoem: Habana en Debehza (Godée Molsbergen IV, 43, 47).

wanneer het er op aanquam, had hij de Jonge verstoken, en maakte hondert uijtvlugten, onder protestatie dat het niet uijt mistrouwen voortquam, dog men kon wel sien, dat in deesen niet opregt te werk ging. Van daar ben ik de ordinaire weg gegaan tot digt aan het eijnde der Lange Cloof, als wanneer de soo genaamde Duijvels-Kop ben overgestooken, ten eijnde in het Outeniquas Land te geraken en de Baaij, die aldaar gevonden werd, te besigtigen, soo als ook werkelijk hebbe gedaan, bij welke geleegentheijd aan denselven de Naam van Pletten-Bergs-Baaij hebbe gegeeven, dewijl tot dusverre geene benaming hadde gehat.[6.] En het was in dat Land op de Nieuwe post, dat UwelEd.Gestr. aanschrijvens van 28en April Anno passato[7.] ontfing, uijt welk met groot genoegen vernam, dat UwelEd.Gestr. deezer gewesten en derselver Inwoonders nog gedagtig was van daar mijne reijs vervorderende ben ik juijst na 12 weeken afweesens weder binnen de Muuren van Ons Casteel gearriveerd, en hebbe alles in een goede ordre gevonden, soo dat UwelEd.Gestr. ligt sal kunnen nagaan, dat ik vervaarlijke groote dagreijsens hebbe genomen, dewijl alles hebbe opgenomen, dat eenigsins nodig was, en mij op verscheijdene plaatsen nog Een à Twee dagen hebbe opgehouden. Ik ben seer verblijd, dat ik selfs inspectie genomen hebbe, waar door eene Kundigheijd in Land en Volk verkreegen hebbe die door geene mondelinge raporten hadde kunnen erlangen, en moet voor het overige erkennen ten uijtersten voldaan te sijn[8.] van onse Inwoonders Mijwaarts, alleen maar wenschende dat de algemeene Menschen Liefde wat meer onder deselve plaatse hadde, als wanneer die Luij een gelukkig Leeven souden kunnen leijden.

[Hy bedank Swellengrebel vir inligting wat hy van hom ontvang het oor die situasie in Nederland en vir hulp aan 'n familielid.]

De Heer De Wet die een mijner Reijsgenoten geweest is, tot Landdrost van Stellenbosch sijnde aangesteld, sal mede gebruijk kunnen maken van sijne verkreegene Land- ende Menschen-Kunde, houdende ik mij verseekerd, dat ik door die aanstelling veele menschen plaisier hebbe gedaan, om reedenen die UwelEd.Gestr. niet onbekend sullen sijn.

[Verder gaan dit oor die situasie in Asië en Noord-Amerika.]

6. Plettenbergbaai was vroeër o.a. as Baai Content bekend.
7. Ontbreek.
8. Voeg in: ‘over de houding’.

V H. Cloete aan Swellengrebel, Nooitgedacht, 27.2.1779[1.]

De goede gelegentheid die zig met brenger deeses Gijsbert Greuning derde waak op 't E. Comp. Vluijt Schip de Hoop, Capt. Teunis Hanseborg[2.], gepresenteerd heeft, heeft mij doen besluijten (Terwijl de Constantia druijf nog niet rijp genoeg is om door de pitten in Europa te konnen werden voortgekweekt) om UWelEd. te senden in een Vaatje met Beestehuyd benaayd:

25 stokke opregte roode muscadel druyf van Constantia gemerkt met een rood lapje
25 stokke opregte witte[3.] muscadel gemerkt met een witte Lap de druyven rijp zijnde zullen volgen
Een met Beeste Huyd benaayd Kasje daar in in 't midden een Tamme Catje piering, aan d' eene zijde twee kleijne Caabsche dito;[4.] d'andere zijde is met die zaad van laatstgemelde namentlijk wilde Catje piering boom benaaijt.

1. Eiehandig, oorspronklik.
2. Die fluitskip *De Hoop* het op 27.12.1778 uit Batavia aangekom met 'n vrag hout vir die bou van die nuwe hospitaal en het op 16.4.1779 met 5550 mud koring na Nederland vertrek. Teunis Hansse Borch uit Borch het in 1780 weer met *De Hoop* uitgevaar en is in Nov. 1784 na die skipbreuk van die *Bredenboff* vermis; hy was getroud met die Kaapse ingesetene Catharina Deborah van der Port (sien no. XXXVIII).
3. Die verrnelding van wit muskadel (en ook die opmerking oor witwyne in no. III) bevestig R.J. Gordon se opmerking (Sparrman I, 75 n. 176) dat sowel rooi as wit Constantiawyn op *Groot Constantia* geproduseer is. Dit is nie duidelik aan watter bron Sparrman hierdie bewering ontleen het nie. Dit is seker dat die Kaapse Argief wemel van bewyse dat sowel rooi as wit wyn op albei plase geproduseer is. Dit blyk uit die eerste brief van die Here XVII (28 Aug. 1727, Ink. Brieven, K.A., C.441, 601-602) oor die hoë kwaliteit van monster no. 1 van rooi Constantiawyn en monster no. 4 van wit Constantiawyn, albei van Johannes Colyn. (Hierdie Colyn het op Groot Constantia geboer.) Dit blyk eweneens uit die ooreenkoms van 1793, waarby H. Cloete (op Groot Constantia) en N. Colyn (op Klein Constantia) verplig is om 'n sekere voorraad rooi sowel as wit Constantiawyn jaarliks aan die Kompanjie te lewer teen 'n vasgestelde prys (Rapp. Nederburgh en Frykenius, K.A., C.695, 289-300; Theal, Rec. Cape Colony, XXXII, 328, 339, 341, 370-371, 387, 389-390, 395, 405-411). Dit blyk ook uit verskeie dokumente tussen hierdie twee jaartalle.
4. *Gardenia jasminoides* en die wilde *Gardenia thunbergia*.

Een met Beeste Huyd waarin 5 Camfer[5.] en 4 Arbitus[6.] boomen, de vrugt of Arbitus word niet eer rijp als in 't maand Maij.

Een met Beeste Huyd met wilde piesang[7.] van 't Gamtous rivier en 3 fraaye gewassen die eens in 't jaar met een zeer fraaye roode bloem ten voorschijn komen, de bloem verwelkt zijnde blijft de vrugt onder de aarde op de wijse van een patat.

De Copy van d'Antwoorden op UWelEd. Vraagpoincten betreffende de Caffers en Hottentots[8.] zal UWelEd. zo wel als eenige Caabsche Nouvelles[9.] hier ingesloten vinden. Aangaande de Barbarijsche of Spaansche Schapen,[10.] deselve hebben in 't vorige Jaar aan de Saldanha Baay gelopen, en zijn er zo ik gehoort heb ook eenige afgegaan, thans lopen zij in de groene Cloof op d'E. Comp. post de Klaver Valeij, zeeker een der beste Comp. Schapen plaatsen, maar 't veld alte veel veroudert zijnde is er juyst geen voordeelig aanteel van te verwagten.

Ik Wensch dat UWelEd. d' overgaande gewassen wel ontfangen mag, ten minsten heb ik se aan den besorger zeer sterk gerecommandeert en alle vertoond op dat hij weete deselve te behandelen, bovendien heb ik den Capitain zelfs versogt omse wel te plaatsen, dit al voorsorg zijnde die ik in deesen gebruyken kan, zo heb d'Eer met ware agting te verblijven -

5. *Cinnamomum camphora*, wat vroeg aan die Kaap ingevoer is. (Vgl. Valentyn se *Beschryvinge* van 1726, VRV-uitgawe II-2, 104-105, 128, 130.) 'n Inheemse boom, *Terchomanthus camphoratus*, is ook 'n moontlikheid (sien Eve Palmer, *Field Guide to the Trees of Southern Africa*, hersien 1981, 332-333).
6. *Arbutus* of aarbeiboom. Dit moet ook 'n ingevoerde tuinplant gewees het. Die aarbeiboom, *Arbutus unedo*, kom van die landstreke naby die Middellandse See af. Vgl. Valentyn, VRV II-2, 104-105.
7. Hierdie piesang is nie die eetbare (*Musa* spp.) nie, maar die wilde piesang, *Strelitzia alba* (ook as *Strelitzia angusta* bekend). Dit is 'piesang' genoem net omdat die blare soos dié van die gewone piesang lyk. Barrow het die 'wilde piesang' in groot massas in die omgewing van Plettenbergbaai in 1797 gesien en het hulle presies geïdentifiseer (*Travels*, 2de uitgawe, 1806, I 302). Te Alphen - dig by Groot Constantia - was 'n eg eetbare piesang, deur prof. dr. V. Forbes geïdentifiseer as *Musa sapientum* (Sparrman, VRV II-6, 105-106), maar die wilde piesang van die Gamtoos was 'n *Strelitzia*.
8. Sien bylaes A-D.
9. No. II, vgl. daar n. 1.
10. Thom, 255, vermeld dat die Maatschappij der Landbouw te Amsterdam die Here XVII in 1777 versoek het om ses ooie en twee ramme, in Spanje gekoop, na die Kaap te mag stuur, en ook verlof gekry het (sien ook Jeffreys *1778*, 460, 461). Thom se mededeling dat hierdie lofwaardige voorneme nie ten uitvoer gebring is nie, is dus onjuis.

V A Vraagpoincten over de Hottentotten en Caffers,[1.] beantwoord door Jacob Kok[2.]

1 Vrage	Wie moeten onder de Caffers en Hottentotten het meeste werk doen De mans of de vrouwen
1 Antwoerdt	De vrouwe en de mans bemoejen sigt maer met De Jagt
2 Vrage	Bemoeijen zigh onder de Caffers de mans met het bearbeyden van hun tuynkes en het melken der koeijen Enz. of is Dat alleen het werk er vrouwen
2 Anwoerdt	De mans bemoeijen zich Medt het Melleken der koeijen En De vrouwe medt het bearbeijde van hunne tuynke
3 Vrage	Als er beij de Caffers en De Hottentotte onder hen een Manslag is begaen, wie straft Den dader, en hoe woerd hij gestraft? geschiet het op bevel van den Capetain, Zo Jae, Ordonneerd hij dat uijt zig zelfen, of raadpleegt hij hier eerst over met Den ouste onder de zijnen of wordt Die manslag doer de vrinden van den nedergeslagenen gewroeken
3 Andwoerd	Het wordt Doer de famiele van de nedergeslagen Gewroeke al dert[3.] het Nog etlijke Jaere en als zig op Den Daeder niet kunnen wreek Dat die voer Die teijd kom te sterve Dan wordt het wel op Den Daeder zeijn famiele gewroeke
4 Vrage	Wanneer onder hen de Een den anderen verongelijkt, slaet of its afneemt Enz. wordt dat door den Capetain gestraft, of door de persoen, die verongelijk is, naar zijn welgevallen gewroeken. en in geval zij tegen elkander

1. Swellengrebel het op 7.10.1777 uit Utrecht 'n lys van 21 ‘vraag-poincten over de Hottentotten en Caffers’ gestuur, met die versoek om daarop ‘eenige Informatien in te winnen, dog geenen, dan waar men volkomen staat op maken kan’. Na ontvangs daarvan het Cloete op 23.1.1778 afskrifte daarvan aan Jacob Kok (sien n. V A 2) en D. S. van der Merwe (sien n. V B 1) gestuur. Hul antwoorde, sy eie reaksies en 'n paar vrae wat by self aan Van der Merwe gestel het en dié se antwoorde daarop, volg hier. Die Swellengrebel-argief bevat verskillende versies. A. Hallema het in *Zuid-Afrika* 11 (Maart 1934) 36-38 'n afskrif van die vrae en Kok se antwoorde gegee, in Cloete se handskrif en spelling; ons gee hier die voorkeur aan die taalkundig interessanter eiehandige beantwoording van Kok self.
2. Johannes Jacobus Kok kom in 1733 aan, oorl. 1786, 'n grensboer-pionier deur baie reisigers besoek (bv. Sparrman, sien veral I 317, 322). Vanaf 1765 woon hy aan die monding van die Zeekoerivier; Swellengrebel het hom geken deur 'n besoek tydens sy landreis (joernaal 21.11.1776).
3. ‘Duurt’.

	iets opgevat heben[4.] versoenen zij Legt[5.] weder met elkander, of duurt hunne wrake zoe lang dat zij gelegendhei hebben gekregen om hunne moedt te koele En dat zij vergoeding van het geleden quad en ongelijk Ondvangen hebben
4 Andwoerd	Is het Dat De Capetain en[6.] van zijn volk geslage heeft En Dat Die persoen van De Capetain Deserteur[7.] nae Een ander Kraal Dan wordt heij gevange vermoert. Maer geschiet Dit onder de gemeene, Daer Moeij de Capetain hem niet mee. Die persoen Die verongelijk wordt Die wreekt het na zijn welgevallen en de wraake Duurt zo lang tot dat zij gelegendheijd krijg om zijn moedt te koele
5 Vrage	Wanneer de Kinderen tot hunne mannelijke Jaerin zijn gekomen blijven zijn dan nog onder de orders van de ouders of konnen zij dan doen wat zij willen of gaen waer zij 't goedt vinden
5 Antwoerd	On Der[8.] de Caffers heeft De ouders veel te segen[9.] oever hunne Kenderen en De kenderen heben vrees voer haere oudes soe Lank als zij leeft. maer onder de hoetentotte heben de ouders Niet veel te zegen. zoe Lank als zeij klijn ben Dat zij de kenderen dwenge kan dan staet zey onder De orders van hunne Ouderen. maer is het Dat de kenderen tot hunne mannelijke Jaere kom en de ouders veroudert Dan voer de kenderen wel Komande oever hunne ouders
6 Vrage	Welke magt heeft een Capetain oever 't volk tot zijn Kraal behoerende
6 Andwoerd	Onder De Caffers heeft De Capetain De magt Dat hij zijn geheele Kraal tot zijn komande heeft en wat heij ordeneer Dat moedt geschiede en ben de Capetain onderdanig, maer onder hottentotten

4. ‘Hebben’.
5. ‘Ligt’, maklik.
6. ‘Een’.
7. ‘Deserteert’.
8. ‘Onder’.
9. ‘Zeggen’.

heeft De Capetain niet veel te zegen.
Zeijn volk Doet wat zij wellen. Maer Daer

	is oek el Die koemande heeft Oever het volk maer Dat is heel men
7 Vrage	Als hij met zijn kraal wil optrekken, geschiet dat met gemeen overleg of is ieder verplegt hem te volgen, als hij 't ordonneert
7 Andwoerd	Het geschiet medt het oeverleg van Capetain En Ieder ben verplegt om hem te volge zoe als heij het ordeonneerd
8 Vrage	Wanneer men onder de Hottentots, Die oorlog voeren gelijk de bos-Jesmans op een Exbedietie wel uijdgaen, geschiedt dat alleen op 't bevel van den Capetain, of wordt daer toe door 't volk van zijn bende geresolveert, en is ieder een van zijn volk genoedzaakt den Capetain op Die tog te volgen, of hij wel of niedt
8 Andw	Zeij ben genoedtsaek om De Capetain te volge en ben ook Zeer verheugt en verwoedt om Den Oorlogt beij te woene En ben ent geheel niet onwellig
9 Vrage	Hoe woerd een hottentoo en Caffer behandeld die eens aangenoemen hebbende om den Capetain te volgen en nader hand weder uijtschijd
9 Anwoer	De Capetain slaat hem Die onwelleg is om hem te volge
10 Vrage	Als men op een Exbedite gaet, volgd Dan de geheele kraal of blijft er een gedeelte te huijs
10 And	De Capetain gaedt Medt bekwaame persoene en de onbekwa Mee wordt op een zekere plats gebrogt medt de weijwe en kenderen Daer zij denke Dat zij geen Leedt zou kunne geschiede en
11 vrage	Als zij den roef of buijt, die zij gemakt hebben deelen, heeft de Capetain dan iets meer als de anderen of wordt alles gelijkelijk gedeeld
11 Andw	Het woerdt gedeelt onder de gemeene Evenveel Maer De Capetain Die houw de groetste gedeelte
12 Vrage	Wanneer de Capetain gestorven is treedt dan zijn ouste zoen op als Capetain of wordt er een door het volk van de Kraal verkoesen

12 Andw	De ouste zoen treedt dan op als Capetain als hij geen zoens heeft Dan treedt een van zijn naeste famile op als Capetain
13 Vrage	Hebben de vrouwen ook iets te zeggen, als er ergens oever geraadpleeg word
13 Andw	Nee De weijwe heben niets te zegen
14 Vrage	Geschiet er onder de Kaffers en Hottentotten veel hoere-

	reij of verkist ieder Jongeling vroegtijdeng en vrouw
14 And	Ja Wandt het woerdt voer geen oeverspel gerekend maer wel voer een Eer[10.]
15 Vrage	Loepen zij wel bij eens anders vrouw, zij jaa hoe woerdt Dit gestraft
15 Andw	Zoe Jae Die loep dan weeder beij de ander zijn vrouw en als Die geen vrouw en heeft Dan klop hij hem en zommuge Geefd daer oek niet om Dan woerdt Die niet gestraf
16 Vrage	Mag een Caffer of hottentote zonder Consent van den Capetain en uijd zijn eigen wel de Kraal verlaaten en Ergens anders nae toe gaen
16 Andwoer	Jae Maer heij geeft het De Capetain te kenne en het woerdt hem niet geweygerdt
17 Vrage	Wanneer in Een groote Kraal, gelijk bij Capetain Ruijter Aan de bosjes mans rivier,[11.] daer Ieder famiele bestaende uijt 5 Ca 6 hutten een aparte beeste Kraal heeft, eimandt niedt Langer in de groete Kraal wil blijven, Maer medt zijn beesten naer een ander plaets wil trekken, en daer afsonderlijk Leven, kan hij Dat uijt zig zelven doen, of moedt heij daer toe de permiesie van den Capetain en van den andere Hottentots hebben
17 Andwoerd	Ja Maer hey geeft het De Capetain te kenne en het wordt hem ook toegestaen en De Capetain geeft oek wel van zijn beeste mee tot Een uijtvlugt
18 Vrage	Hebben De Caffers en Hottentotten meer Dan Een vrouw te Gelijk
18 Andwoerd	Soe Jae Wandt zeijluij neemen zoe veel als zeij bediene kan
19 Vrage	Als zij een vrouw willen hebben, neemen zij ze Dan maar onverschilleg, of zey van hunne naabestande is of niet

10. Hierdie antwoord slaan slegs op die eerste deel van vraag 14.
11. Swellengrebel het die kraal van die Gonaqua-kaptein besoek.

19 Andwoerd	Zeij neemen Dat van hunne famiele niet en is maer Wel van de vierde of veijfde geledt[12].
20 Vrage	Als een hottentot sterft, hoe gaet 't dan medt zeyn Nalatenschap

12. ‘Gelid’, verwantskapsgraad.

20 Andwoer	Het Erft De kenderen en als heij geen kenderen Heeft Dan Erft hunne naeste vrende het
21 Vrage	Wat Doet een Caffer en Hottentot medt een Bosjes-Mans Hottentot dien hij gevangen krijgt, slaet heij Hem Doed of moedt hij als Slaaf Dienen
21 Andwoer	Zeij slaet hem Doet ander zou heij tog weer weg Loepe.

Onder[13.] de kaffers heeft zij het gebruyk. Als Dat hunne geen beest van hunne zelve zal slagte Of hunne moedt permiesie van De Kapetain hebbe en De Capetain sael oek geen beest van hem slagtte of zael Eerst onder zijn voelk een raedt houwe en zeyle[14.] heeft oek De gebruyk als er emandt op de Jagt geweest ben en heeft Weldt[15.] Doetgemaek Daer de Capetain niet beij ben dan Moedt zulle De Borst aen de Capetain Leevere en als het van een ander Capetain is en dat het maer in zijn veldt is Dan moedt het tog aen de Capetain geleverd woerde Daer Daer[16.] het in zijn veldt is en als het een oelivandt is Dan moedt zulle hem De tande leevere Men[17.] zegdt dat de Kaffers een gemeenen Koning hebben, die Pharao[18.] hiet, de vraag is, in hoe verre zijn de Capiteins van de Kaffers kraalen, zoo als ik er 5 of 6 bij mij heb gehadt, aan den Koning onderworpen? moeten zij ten oorlog trekken als hij het gelast?

Als zij van de eene plaats na de andere willen trekken, moeten zij daar toe eerst de permissie van dien Koning hebben of kunnen zij dat buiten hem doen, zoo als zij goedvinden?

Moeten zij aan dien Koning ook rekenschap doen, wat in hunne kraal geschiedt?

Moeten zij aan den Koning ook presenten doen?

13. Die volgende is ongevraag deur Kok bygevoeg.
14. ‘Zijlui’, hulle.
15. ‘Wild’.
16. Omdat.
17. Wat hier volg, is Swellengrebel se laaste vrae; ‘dese pointen zijn niet gevraagd’ het Cloete in die kantlyn geskryf, en is dus ook nie deur Kok beantwoord nie.
18. Sparrman I, 204, vermeld dat die koloniste die naam Pharao in plaas van Paloo gebruik het; Phalo (1702-1775) was 'n Xhosa-kaptein wat lank langs die Buffelsrivier geleef het. (*SABW* III, 700). Hy was die laaste hoofkaptein van 'n onverdeelde Xhosanasie. Maar hy het die hoofmanskap as blote babatjie ontvang, en sy hoofmanskap was nooit seker en onbetwis nie. Omstreeks 1750 het groot verdeeldheid tussen sy twee seuns Gcaleka en Rarabe (Khakhabe) oor die suksessie ontstaan. Dit het gelei tot 'n skeiding tussen die Gcalekastamme in die Transkei en die Rarabestamme in die Ciskei, Later het die Rarabestamme verdere skeiding tussen Ndlambestamme en Ngquka-(Gaika-)stamme ondergaan. (Sien J. Henderson Soga: *The Ama-Xhosa: life and customs*. Lovedale s.j. [1931] 23-28.)

V B Vraagpoincten over de Hottentotten en Caffers.

Antwoord op de versoek van mijn heer Swellengrebel[1.] (D.S. van der Merwe)

1 vraage de vrouwens
2 vraage het melkende der koeijen is den mans werk. wie 't tuyntje beaar-Beijt Weet ik niet
3 vraage Den mans Slagt word van den vrienden der neder geslaagen gewrooken
4 vraage Door den persoon selven of van den vrinden. ook duur haar wraak sugt Zo lang tot dat zij gelegentheijd krijgt om haaren moet te koelen als dan ben zij te vreden eer niet
5 vraage Zij kan gaan waar zij goed vint
6 vraage haarlij[2.] te zinden waar hij wel ook ben Zij gehouden om te doen wat hij wil wat hij haar beveelt
7 vraage Zij ben verplig om hem te volgen als hij verordoeneert
8 vraage dat en weet ik niet
9 vraage zulks weet ik niet
10 vrage Daar blijft een gedeelte tuys
11 vrage ik en weet t niet
12 vrage ik en weet dat niet
13 vraage Ja Zo genaamde tovernaars
14 vraage de grootste gedeelte die hout haar met hoererij op tot dat zij huwelijk
15 vrage Zom weijlen Lopen zij over weer tot wraak Na de anders weijf
16 vrage Ja
17 vrage ik en weet t niet
18 vrage Ja zommige
19 vrage Ja Zij neemt onverschillig of hij bestaande[3.] is of niet
20 vraage Indien hij vrouw en kinders hebt so erft die of zo hij geen vrouw en kinderen heeft zijn naast bestaande

1. Eiehandige antwoord van ‘Monsr David van der Merwe in de Camdebo’, soos Swellengrebel sy vrae (sien V A) geadresseer het. Ter wille van die ruimte word net die antwoorde gegee, in die spelling van Van der Merwe, waaruit verskeie kenmerke van die destyds ontwikkelende Afrikaans afgelei kan word. David Schalk van der Merwe (geb. 1730) het gewoon op *De Cust* of *Moorddal*, waar Swellengrebel hom besoek het (joernaal 14.10.1776).
2. ‘Haarlui’, hulle.
3. Verwant, familielid.

21 vraage Zij slaat hem dood

1 vraag van mijn[4.] wanneer een Caffer sterft hoe handelt zij daar Mee Antwoord Zij worden van een weijt gesleept Zo wegt gegooij

2 vrage Wanneer een ...[5.] Capietain sterft hoe handelt zij daar mee die word in de beeste kraal begraafen

4 vraag Wanneer een kaffer besneden wort mag hij dan onder haer blijven neen hij moet hem met meer iongge kaffers die ook besneden is alleen behelpen tot dat sij genesen bin dan mag sij weer in die kraal komen in dan mag sij ook een vrouw nemen eer niet

4. Van der Merwe het dus self 'n paar vrae en antwoorde bygevoeg.
5. Een woord onleesbaar.

V C Eenige antwoorden op de voorgestelde vraag-poincten, van H. Cloete[1.]

Belangende de voorgestelde vraag-poincten, kan ik UWelEd. ten vollen, met zekerheid over alle de Natien ons bekend zijnde, niet eerder als over een groot Jaar en mogelijk langer op antwoorden, om reden dat er verscheijde Natien zijn zooals 1 de Goeijmans; 2 de Gregriquas, 3 Bosjes-mans in Zoorten, waar van die van 't bokkeveld en Camies-bergen met groote pijlen en boogen schieten en die van de Sneeuwbergen met kleijnder pijlen en boogen, waer onder ook rooje Bosjes-mans genaemt word, en de Sneeuwbergse tegenwoordig al heel veel Europezen verdreven hebben en wiens roverije nog sterk d'overhand neemt, d'eene Zoort Bosjesmans agter of omtrent de Sneeuwberg draagd stokken door de neus en d'andere niet, 4 de lafhartige groote en kleyne Namacquas, 5 Zoogenaamde Chinezen, 6 Caffers, 7 Chonacquas.[2.]

Schoon dit allemael Hottentotten[3.] zijn, zoo is er tog in Zommige dingen een groot onderscheid tusschen de Levenswijze onder de Natien, die, zoo men 't van d'eene Natie beschrijft, strijdig zoude zijn tegen dat van d'andere, want ik wel gezien heb dat een Capt(ey)ns dogter uit de Namac-

1. Van die beantwoording van Swellengrebel se vraelys deur Hendrik Cloete self bevat die Swellengrebel-argief sowel die oorspronklike (gedateer 10.2.1778) as 'n duplikaat (gedateer 2.3.1778); hierdie duplikaat (reeds deur A. Hallema in *Zuid-Afrika* 11 (1934) 38-40 gepubliseer), volg hier; dit wyk nie van die oorspronklike af nie.
2. Die stamme wat Cloete noem, is:
   (*a*) die Cochoqua, Goeymans of Gonjemans, genoem na hulle 17de-eeuse leier, Gonnema (sien Elphick, 133);
   (*b*) die Guriqua (Elphick, 134);
   (*c*) diverse Khoisan-groepe; met ‘rooije Bosjesmans’, ook soms ‘Rode Natie’ genoem, sal wel die Nama-stam Gei-//Khaun bedoel word;
   (*d*) die Groot en Klein Nama(qua);
   (*e*) die sogenaamde Chinese of Sneese Hottentotte was in werklikheid 'n San-groep (Elphick, 29-30; Sparrman II, 113-117);
   (*f*) met ‘Caffers’ het Cloete die Xhosa bedoel, wat uiteraard heeltemal nie Khoi is nie;
   (*g*) Gonaqua of Gqunukwebe, 'n stam van gemengde Khoi-Xhosa-afkoms, in die Ooste gevestig (Sparrman II, 15-18).
3. Foutief, soos in die voorafgaande noot onder f. reeds aangedui.

quas tot een merkteken van haar geboorte, de Lid van de pink is afgesneden.[4.]

Ook heb ik wel onder enkelde Gregriquas-Bosjesmans gezien, dat zoo meenige wild beest of vernielend dier, als ze met de pijl geschooten of met de assegaaij doodgestooken hebben, zoo meenigen kerf met de mes op hun arm of rug geeft, waar van een Lid-teken overblijft, merkende ieder Zoort van Dier op bijzondere plaats en wijze, om altijd te kunnen aantoonen, wat en hoe veel dieren zij al dood gemaakt hebben.[5.] Ook is onder de Namacquas gebruijkelijk dat als men iemand '*t Kammi*[6.] maken wil, zoo veel te beduiden als een Lidmaat van haar,[7.] dan word een Zwartbont schaap, op zijn onkosten geslagt, en die Zoo dikwils als in 't afslagten 't vel geschonden word, word afgekeurt, tot zoo lange men een ongeschondene afgeslagt krijgt, waar van den aengenomene het geheele net om zijn hals evenals een das word gebonden. Dat gedaan zijnde krijgt hij van eenen anderen, met de hand een klap of vuijstslag om zijn ooren, en zoo sterk zelfs dat hij ter neder vald, ondertusschen moet een der alleroudste de vel voor van zijn schaamte met beide zijn vingers toegeknepen en tot barstens toe vol gepist hebben, en terstond nae dat hij de geslagene de heele gulp met pis in zijn smoel-werk heb doen geworden, de resterende van zijn opgevulde blaas met pis op zijn kop en lighaam leeg pissen. Wanneer dan alle de omstanders, 't welk gemeenlijk in groote quantiteijt bestaat, alle met handgeklap uitroepen: '*t Kammi!* '*t Kammi!* Dat geschied zijnde word de geslagte schaap of schapen met glorie opgegeten, en de aengenomene moet het net zoo lang om zijn hals houden, tot dat het zelfs afrot, en dan mag hij ook van geen haas, bij haar als onreijn verklaart, meer eeten.[8.] Waar van Zig voor eenige tijd een onzer

4. Vir hierdie amputasie is uiteenlopende redes verskaf. Volgens Wikar (Mossop, 190), wat as 'n gedroste soldaat 'n tyd lank onder die Nama geleef het, was dit 'n teken van wewenaarskap; elders het dit daarenteen glo juis getroude status aangedui (Raven-Hart, 175, 198; Valentijn II, 100, sê dat die amputasie by die hertrou plaasgevind het), maar ook wel - minder korrek - as teken van rou (Valentijn II, 102) of armoede (Valentijn II, 100); sien ook V D.
5. Vir ander voorbeelde, sien Raven-Hart, *BVR*, s.v. ‘cicatrization’.
6. Hierdie term lui by Valentijn II, 84 n.130, 92 n.249: Tikkamma d.i. my gelyke, medemens.
7. 'n Ooreenstemmende maar minder uitvoerige beskrywing gee Wikar (Mossop, 92).
8. Wikar (Mossop, 138-140) vertel ook van die onreinheid van die haas en gee 'n mitologiese verklaring; Swellengrebel het die onderwerp self met 'n Hottentot bespreek, maar dié kon hom geen verklaring gee behalwe dat dit ‘ons Hottentots manier niet’ was (joernaal 29.1.1777).

Caapsche Burgers, met namen Willem van Wyk, die groote speculatie in een Capt(ey)ns dogter had, om die tot zijn vrouw te verkrijgen, op die wijs zig heeft laten '*t Kammi* maken. Daerom ook tot zijn overlijden, nu ontrent 2 Jaaren geleden, altoos Willem Namacqua is genaamt.[9.]

Ik heb voor 4 a 5 maanden ondervonden, dat een Namacqua's Capteijn, tot 2 reijzen uijt zijn land hier bij de Land-drost is komen klagen dat zijn vrouw door een zijner soldaten was afgenomen.[10.] Daer en tegen heeft men wederom Capteijn Kees,[11.] ik meen die onder de ras der *Goeijmans* gereeqt. word, heeft heel veel vrouwen, en houd zijne soldaten onder zoo een Discipline als onze militairen in 't Casteel. Hij heeft zelfs officieren en onderofficieren, en heeft kort voor UWelEd.s komst[12.] met hulp van andere Hottentots, een groot roofnest der Hottentotten, die reeds bevorens plaatzen in 't Roggeveld afgeloopen hebben, onder alle ook Hendk Tuytman[13.] met zijn vrouw en kinderen vermoord, en zig met rijkelijk vee, schiet-geweer, kruyt en loot voorzien hebbende in een haast ontoegankelijke spelonk is gaan nestelen - die alle alleenlijk door de raad en commando van Kees met de zijnen etc., tot verwondering van ons allen zijn doodgeschooten, en gevangen zonder een zijner Manschappen te verliezen, bij d' Europeze Commando gebragt.

Ik heb voor ontrent 2 Jaaren op mijn standplaats bijgewoond, dat een tot nog toe bij mij woonende Hottentottin Flora, zijnde een *Greqriqua* van[14.] 8 kinderen, voorgevende uit schaamte, agter een bos is gegaan en heeft heel alleen haar eigen kind gehaald,[15.] in een Caros gerold en zoo in huijs gebragt.

Ook heb ik van een Hottentot Tamboer zijnde een Gregrique, mijn

9. Waarskynlik Willem van Wyk (geb. 1712), oorl. 11.3.1774 op die leningsplaas *Vondeling* ‘agter de Picquetbergen over de Oliphantsrivier’ (Kaapse Argief MOOC 8/15 no. 17); word hy genoem in Le Vaillant I, 82?
10. Dis nie duidelik watter Namaquakaptein bedoel word nie.
11. Thunberg het Kees met gevangenes in Junie 1772 op weg na Kaapstad ontmoet (Thunberg I, 131). Of hierdie kaptein Kees dieselfde is as kaptein Kees Cornelisz wat in 1763 afgesit is in verband met klagtes oor geroofde vee (Böeseken *Kommissarisse*, 78) en die gevreesde Hottentotleier Kees uit die jare 1793-95 in Graaff-Reinet (Böeseken, *Kommissarisse*, 86, 87; Marais, 84) is onduidelik.
12. Swellengrebel het op 17.2.1776 aan die Kaap aangekom.
13. In Mei 1772 rapporteer die landdros van Stellenbosch dat die Boesmans Hendrik Teutman, sy vrou en dogter, en 'n kneg van Adriaan Louw op die grens van die Roggeveld vermoor het (Theal IV, 189).
14. Lees: ‘moeder van’.
15. In die wêreld gebring.

zoon Piet[16.] wel bekend zijnde, bijgewoond, als een kind van omtrent 8 of 9 Jaaren oud, door zijn moeder geslagen wierd, de boog en koker van zijn vader nam en schoot zijn moeder met een pijl in de ribben, 't gene geprezen wierd, met bijvoeginge: Dat zal een heele kaerel worden![17.] De Hottentotten hunne speel-Instrumenten zijn ook onderscheijdelijk. Onlangs is 2 mijner Hottentots uit de Camdebo komende, alhier in een holle sloot beide te gelijk hard op, zittende in de postuur dankende of lovende gevonden, voorgevende omdat 't volle maan was, waaruit ik zoo veel verstaen konde, zonder verder onderzoek nae te doen, omdat zij met de ligte of volle maan 's nagts zoo veel gevaer van de ongediert niet hadden als wel zonder maneschijn.[18.]

Ik heb de Hottentot Piet zijnde een *Goeijman*, op de plaats van Willem Morkel[19.] te Hottentots-Holland heel wel gekend, die doen zijn moeder van hem en nog een zoon in de kraam kwam, daar anderzints uit een tweeling de beurt van 't meijsje is[20.] hij Piet 't Noodlot volgens gebruijk der Hottentotten in diervoegen moest ondergaan, om op een over een lopende water hangende tak van een boom gelegt te worden, dat hij dan door 't bewegen, 't zij van honger, dorst, dan wel door 't bewegen van den wind daer af in 't water moest vallen, wegdrijven en zoo verzuijpen. Of nu zulken Tak uyt de natuur dan wel met handen zoodanig gevlogten word, daar zoo een verstooteling zal komen op te leggen, En of 't kind door de famielie dan door vreemden, met of zonder Geleij, kermende of vrolijk, slapende of wakker, daar op gelegt word en ook hoe oud dat 't moet wezen, En op wat tijd van den dag of nagt en op wat reden, is mij tot heden onbekend, en zal denkelijk hier van ten vollen geen Elucidatie kunnen opdoen, vermits de Goeijmans van 't begin dezer aanleg is en omtrent de Duijtschen heeft gewoont, en voorlang in een ander denkbeeld is gebragt.[21.] Voege hier nog bij voorzeyde Piet op de tak leggende en

16. Pieter Cloete (1756-1789) was Swellengrebel se metgesel op sy landtog van 1776.
17. Vgl. Mossop, 52: ‘Selfs 'n moeder verdra geduldig dat sy met stokke en stene gegooi word, terwyl sy dit as 'n eer en geluk ag dat sy so 'n kwaadaardige held tot seun het’ (vertaling).
18. Darem 'n baie nugter verklaring! Sien Schapera, 374-376.
19. Willem Morkel (1718-1788) het op *Onverwacht* in Hottentots-Holland gewoon.
20. Naamlik om verstoot te word; sien verder vir hierdie gebruik Valentijn II, 98; Elphick, 194.
21. Cloete vrees dus dat die Goeijmans vanweë intensiewe kontak met die blankes sedert 1652 die insig in hul eie kultuurpatrone verloor het. Soortgelyke gegewens as hier: Valentijn II, 100 e.v.

schreeuwende van Moeij Morkel[22.] of de haarigen is gevonden, afgenomen en grootgemaakt.

Men heeft ook zoo verre mij bekend is onder de *Gregriquas*- en *Camiesbergs-Hottentots* dit: als er in haar kraal een sterft en meer ziek worden, dat zij als dan den dooden begraven, en de rest met de zieken wegvlugten; en hoe meer zieken en dooden zij krijgen, hoe erger zij van plaats tot plaats vlugten, en op 't laast vlugten zij uijt malkander, uit vrees voor een generale aanstekende ziekte.

Ook heeft men onder een zoort der Bosjes-mans, dat een zoo oud zijnde dat hij de kost niet meer kan zoeken, in een kleijn rondom digt van takken opgeworpen kraaltje, met een weijnigje kost, en water wordt ingezet, waer mede hij zijn leven moet eindigen, en d' overlijke Hottentotten trokken van die plaets nae een ander. Of nu zoo een oude nae zijn overlijden begraven word, dan of hij zoo door de lucht moet verteeren is mij onbekend.[23.]

Zoo de meeste der Hottentottinnen nu en dan van haare mans ook niet wel enkelde reijzen met de knop-kirie gat of gaten in haar kop geslagen word, klagen zij wel, dat haar mans geen liefde voor haar hebben, voorgevende dat de man geen goede reflectie op haar manier van doen geeft, dus ongeagt laat loopen.

Men heeft ook onder de Bosjesmans meijden bevonden, 't welk ik gezien heb, dat binnen uit de bovenste gedeelte van haar schaamte te zien is een uithangend Lelletje ter dikte van een pink en half zoo lang; d'eene zeijd dat ze daar mede gebooren worden, en d'andere dat ze 't door dagelijks met de handen daar aan te trekken, zoodanig komt uit te rekken - het laaste is wel het aller zekerste, maar tot wat einde zulks geschied weet ik niet.[24.]

Onder de Hottentotten, zoo verre mij bekend is, is 't de vrouwen haar werk om te melken.[25.]

d'Eygentlyke Hottentotten zijn alle heel wraekgierig, want ik hebbe 't op mijn geweze plaats aan d'Olijphants-rivier bijgewoond, dat een Hot-

22. Willem Morkel (n. V C 19) trou op 11.5.1749 met Sara van Brakel (oorl. 28.3.1759) en op 22.7.1759 met Helena Catharina Malan (1735-1825). Morkel se moeder (Catharina Pasman) was 'n suster van Cloete se moeder (Sibilla Pasman), vandaar dat Cloete haar ‘moey’, d.i. tante noem.
23. Sien Sparrman I, 324: Valentijn II, 100; Schapera, 162.
24. Cloete verkies nou juis die verkeerde verklaring van hierdie onderdeel van die Hottentot-voorkoms, wat baie reisigers se aandag getrek het; sien Sparrman I, 183, 186; Valentijn II, 64; Raven-Hart *Cape of Good Hope*, register s.v. ‘apron’.
25. In wat nou volg, gaan Cloete dus spesifiek in op Swellengrebel se vraelys.

tentot, wiens broer vermoord was, en den Dader niet konde bekomen, een uijt zijn nabestaende familie tot weerwraak met de assegaaij verradelings heeft doodgestoken.

En diergelijke wraekgierigheid is wel de voornaemste oorzaek datze door de mishandeling van Eenige Europezen, tegenwoordig haar wraak zoeken op alle Europezen.

Wanneer dan een Capteijn sterft, treed zijn zoon indien hij niet minderjarig is, op, anderzints een uijt de naastbestaande. En of die dan maer zoo lang regeert totdat de zoon meerderjarig is, zal ik nader onderzoeken.

De Hoerderij onder de Hottentotten is zoo groot niet als aen de Caap. Ik heb nooit gehoord dat een Hottentot een nabestaende tot zijn vrouw neemt, maer dit is zeker en waar, dat als hij zin in een Jonge dogter krijgt, in 't gemeen de wederzijdsche toestemming van d'ouders moet hebben, waer voor hij dan nae rato van zijn rijkdom eenige schapen en beesten aan de bruyds ouders moet present doen.

Maar hoe het Huwelijk bij de roovende Bosjes-mans, die bij Continuatie geen vee hebben, geslooten word, is mij tot nog toe onbekend.

Ziedaar, mijn vriend! dit is alleenlijk dienende tot een ruime schets van hetgeen dat ik tot nog toe gehoord en gezien heb.

Dat ik hier nu van d'eene Natie meld, heb ik van d'andere nooit gehoord, dog bij naeuwkeurig onderzoek, volgens door UWelEd. aen mij afgezondene vraag-poincten zal zulks nader komen te blijken.

P.S. Ook word onder verscheide natien der Hottentotten de regter-bal weggenomen; men zeijd op twee onderscheijdelijke wijzen, door kneuzinge of uijtsnijden; het laaste is wel 't zekerste. En wel om reden dat er geen tweeling zal geprocureert worden[26.] - dit noemt men *man maken*.[27.]

En of 't een aen den ander absoluit verknogt is, weet ik nog niet, maar dat is waer, dat onder de naam van man of kaerels dezulke medegerekend word, die als zij zekere jaren bereijkt hebben, op haar arm, Dye en lighaam eenige kerven met een snijdend Instrument gegeven word, welke wonden dan zoodanig met gift gevuld word, daar dat de dood schielijk zoude opvolgen, indien zij geen tegengift innamen, hier door blijven zij ordinair 2 tot 3 dagen als een stervende of dood mensch leggen. Hier van hersteld zijnde, vreezen zij nooit geen giftige Dier of pijl. Dezulken worden ook wel met den naam bestempeld van bacaleij-booij.

De graf-plaatsen der Hottentotten zijn ook met groot onderscheid.

26. Vgl. Raven-Hart, *BVR*, 213 s.v. ‘Testicles’; Valentijn II, 62; Sparrman I, 183; Mossop, 80.
27. Wikar gee dieselfde benaming (Mossop, 66).

Het gemeen volk van de Camdebo krijgen ordinair tot een vragt klippen op haar graf, en die eenige heldendaden, hetzij een olijphant, Leeuw of iets aenmerkenswaerdigs alleen heeft gedood, krijgt meer dan 50 vragten steenen op zijn graf. En al zijn krijgs-wapenen worden daarop als een teken gezet, 't welk ook zoo onaangeroerd op zijn graf blijft verteeren. Dit heb ik wederom van andere natien in dier voegen niet gezien. Dog zal het ook nader onderzoeken of ik abuijs of gelijk heb.

V D Vragen van Cloete, beantwoord[1.] door D.S. van der Merwe[1.]

Geagte neef Kloete aan gaande UE versoek Zal ik enige punten beanwoorden dog van allen hebt ik geen kennis

1 vraage Schieten Allen hottentots met even groote pijlen en boogen Neen den namakkas schieten met groote pijlen en boogen en de botsiesmans met kleijn pijlen

2 vraag Zijn er geen hottentotten die Stokken of beenen Door de Neus dragen Zo jaa wie zijn zij en waarom doen zij dit
Tot Cieraat

3 vraag Sneijden onder de hottentots ook niet wel eenige de Lid van haaren pink Zo ja waarom geschiet dit
Dat is bij haarluij Zo veel als bloet Laaten

4 vrage (Geven sommige Hottentotten niet wel zoo meenigen kerf op hun Arm of Dije, als zij wilde verscheurende Dieren gedood hebben? Zoo jae: wie zijn zij? waar mede kerven ze? geschied dit kerven op bijzondere plaats en wijze, nae de verschillende zoorten der Schrik-dieren?[2.] En waarom geschied het? weet ik niet te beantwoorden

5 vraage (Op wat wijze word een Hottentot tkammi of Man gemaakt? word er als dan een Zwart-bont-schaap geslagt? Zoo jaa: op wiens kosten? wat doed men met 't geslagte schaap? word het Net om den Aankomeling zijn hals gehangen? hoe lang blijft 't daar om? En waar verblijft 't in 't Eijnde? word den Aankomeling ook bepist? Zoo jae: door wien? In wat houding, leggende of zittende, geheel of gedeeltelijk, met gejuich of stilte? Mag hij dan ook van geen haas meer Eeten Enz? Wat betekend die Man-making bij hen?)

Op wat weijse word een hottentot tot man gemaak daar word een Schaap geslagt ende net om de hals van de Aan komen Ling[3.] gedaan en hem op een bij Zonder blik[4.] gestelt. de net moet hij so

1. Cloete het nie net Swellengrebel se vraelys aan D.S. van der Merwe gestuur om te beantwoord nie (Bylae B), maar nog 21 ekstra vrae; in 'n begeleidende brief stel hy duidelik ‘deese vraag poincten zijn van mij Hendrik Cloete, versoeke dezelve à part te beanwoorden terwijl zij tot die van den Heer Swellengrebel niet behoren, maar twyffele niet of zal zijn Ed. daar groot plaisier meede doen’. Hier volg nou Van der Merwe se antwoorde; waar hy Cloete se vrae nie herhaal nie, is hulle tussen hakies uit Cloete se afskrif oorgeneem.
1. Cloete het nie net Swellengrebel se vraelys aan D.S. van der Merwe gestuur om te beantwoord nie (Bylae B), maar nog 21 ekstra vrae; in 'n begeleidende brief stel hy duidelik ‘deese vraag poincten zijn van mij Hendrik Cloete, versoeke dezelve à part te beanwoorden terwijl zij tot die van den Heer Swellengrebel niet behoren, maar twyffele niet of zal zijn Ed. daar groot plaisier meede doen’. Hier volg nou Van der Merwe se antwoorde; waar hy Cloete se vrae nie herhaal nie, is hulle tussen hakies uit Cloete se afskrif oorgeneem.
2. Wilde, verskeurende diere.
3. ‘Aankomeling’, adolessent wat geïnisieer moet word.
4. ‘Bijzondere plek’, d.w.s. afgesonderd?

lang draagen tot dat 't Af rot en dan klaar gemaak dan ben de aankomen ling een man

6 vraage Zijn er geen hottentotten die als zij eenig Stuk wilt doodschieten een gedeelte daar van niet Eeten Zo ja wie Zijn zij Wat dee verklaaren zij als onreijn en waarom

De ingewand, de hart, Long en Lever

7 vraag Kraamt een hottentoter met of zonder behulp van ander vrouwen Alleen op een bijzondere plaats[5.] of daar 't voor vallen wil. daar 't voor val

8 vraage Als een hottentot zijn vader moeder enz. slaat of steek, word zulks gestraft of gepresen. hij word gepreesen

9 vraage (Wat plegtigheden bedrijven de Hottentotten bij de Nieuwe en volle maan? in wat houding en gestalte? is 't bij hun een godsdienstig werk, of geschied 't uit bijgeloof dat zij van geen wreede dieren beschadigt zullen worden? geschied hun bedrijf biddende of dankende? met vreugde, of tekenen van neerslagtigheid? Eeren zij alleen de maan als haaren Godt, of betoonen zij een indruk van een andere Godheid? Zoo jae: wat, of wie erkkennen zij daar voor?) Aangaande haar godsdiens de zon en maan eer zij niet. Maar den duyvel en de zo genaamde doover naars.[6.] die met de Meeste Leugen om gaat die word bij haar de meeste gelooft

10 vraag Als een hottentottin van tweeling bevald een jonge en meijsjes Wiens Lodt val het om uyt de wereld te helpen de jongje of de meijsje? de Meijsje. door wien word de meijsje van kant geholpen en op wat wijse word zij van kant geholpen?

Zo als den moeder wel een op den bost den Ander en t gat goijt En ook wel verwurg[7.]

11 vraage (als er een Hottentot in een kraal sterft en meer gevaarlijk ziek worden; hoe handeld men Eerstelijk met den dooden, en vervolgens met de Zieken? blijven zij daar ter plaatse leggen, of vlugten zij met hun kraal? verstrooijen zij nooit uit malkander als de aanstekende ziekte algemeener word?)

weet ik niet te beantwoorden

12 Vraage Hoe Leven zij met een hottentot die van ouderdom En zwakheijd, de kraal vertrekkende, niet meer kan volgen; word hij meede genomen en tot zijn dood van Anderen geholpen of stellen Zij hem bij

5. Eers het daar gestaan ‘plek’.
6. ‘Tovernaars’.
7. Hierdie sin moet soos volg geïnterpreteer word: Soos die moeder dit wil hê: die een lê dit in die bos neer, die ander in 'n gat; ook word dit soms gewurg.

hun vertrek met een weijnig kost en drank op een Een Zaame plaast Zij stellen hem op en bij Zonder plik[8.] met wat kost en drank en keijk verders niet weer naa

13 vraage (Met wat voorwaarden en plegtigheden Huwelijken de Hottentotten? Geven de Trouw-Gezinden elkander Eenig present ten onderpand van Trouw? krijgen de vaders en moeders wederzijds ook iets, voor 't toestaan daar van, enz.?) aangaande haarluij huwelijk zij geeft meest Al wat zij heeft aan de aankomende Schoon Vader voor dit meijt

(14 vrage Worden onder de Hottentotten en Caffers ook sommige de mannelijke voorhuyd besneden? Zoo jae: wat Natien zijn dat? wie is de Besnijder? op wat tijd worden zij besneden? wat Ceremoniën voegen zij daar bij? met wat inzigt geschied die besnijdenis?)
weet niet te beantwooren

(15 vrage om bevrijd te wezen van Tweelingen te teelen, word dan bij de mans-Hottentotten somwijlen wel de regter bal, door kneuzing of op andere wijze ongebruikbaar of onvrugtbaar gemaakt? Zoo jae: bij wat Natie heeft dat plaats? door wien geschied de kneuzing als anders? in wat Jaren? waar mede? Enz.) weet ook niet te beantworen

(16 vrage. Geven zig onder de Hottentotten sommige mans of kaerels niet wel eenige sneden of kerven op d'uyterlijke Ledematen? En bestrooijen of vullen zij die wonden met een zeker gift, waar aan zij schielijk zouden sterven, namen zij geen tegengift in, om daar door bevrijd te wezen voor de schade van vergiftige pijlen of dieren? Zoo jae: wie doen dit? op wat Ledematen maken zij die wonden? met wat soort van vullen zijze? wat tegengift gebruijken zij? Enz.) weet ik niet te beantworen

17 vraage (Zijn de Begraaf-plaatzen der Hottentotten ook onderscheijden nae Rang, Character Enz.? Zoo jae: in wat omstandigheden? in wat postuur wordeen Hottentot in 't graf gelegt? En wat krijgt hij daar op tot een Merkteken?) Ja den Cappiteijns graf is grooter
Hij kreijgt een vel onder en een boven en daar klip steenen op: en vervolgens Steek Zij Zijn boog stok op dat graf

(18 vrage. Hebben ook sommige Hottentottinnen aan het boven-Eind harer Schaamte een soort van vleezig lelletje, ter dikte van een heele en lengte van een halve pink, zijnde als 't ware als een dekzel der schaamte? Zoo jaa: bij welke Natie? is hun dit natuurlijk, of maken zij dat zij 't krijgen? indien het laaste waar is, op wat wijze? en om wat reden?)
weet ik niet te beantwoorden

(19 vrage. Is 't waar Slaat een Hottentot Zijn vrouw uyt liefde of uyt

8. ‘Op een bijzondere plek’.

haat of nijt? Zijn de vrouwen daar in te vreden of onvergenoegt?)
weet ik niet te beantwooren

20 vrage Twee hottentotten die heele goeden vrienden zijn en malkander in Lange tijd niet gesien hebben bij malkander komend Leent de Eene niet wel zijn bij hebbende vrouw aan den Anderen die zonder vrouw is (Ja) en wat voor bleijken van Liefde betonen zij malkander meer Trek teerende met een Slagt Schaap of een beest

21 vraage (Zoo wel als een Hottentottin een welgebooren kind weggooijt, zijnder dan ook niet wel Hottentottinnen, die als zij bevrugt of ook wel te dikwils bevrugt raken, het kind in haar lighaam zijnde, op een of andere wijs, zoeken aan de kant te maken of af te drijven? Zoo jae: doen dit alleen de Hottentottinnen, die geen mans hebben, uyt schaamte, om voor geen Hoer te speelen? of ook degeene die mans hebben?) daar Steekt geen Schaamte in haar nog eer en alschoon hebben zij geen man zij zal om haar eer geen kind om 't Leven brengen[9.]

geagte neef henderik Kloete na toewensinge van gesontheijt Soo maak ik neef onse Welstant bekent het Welk door de Wille des heren redelijk bin tegenswoordig daar wij de heer niet genogt voor dankken in kan. verders sent ik neef die pampieren gelief het na u Sin over te schreijven Wan ik heb daar wijnig kennis van. gelive ook de groetenis van mijn aan mijn heer Swellengribe te Schreijve Verbleijve na harteleijke groetenis van mijn aan u allen: u neef

den 12. ianu
Ano 1779
David Schalk Van der merwe

9. Wat hier volg, staan op 'n afsonderlike, los ingevoegde briefie.

VI ? Aan Swellengrebel, 14.5.1779[1.]

Carissime!

UWE. zult uit mijn schrijven nu en dan hebben kunnen bemerken, dat 't oog had op eenige combustien,[2.] die in de gemoederen zommiger dezer ingezetenen zijn opgekomen: om de betrekking, daar UWE. zig in bevind,[3.] heb ik gemeend U van dezelven een klijn Idé te moeten geven. Het is thans jarig,[4.] dat voor twee a drie huizen[5.] (casueel der zulken die thans de voorstanders der misnoegden schijnen) een verzegeld papieren[6.] gevonden wierd, die door de vinders zoo aan den heere gouverneur[7.] als fiscaal[8.] wierden overhandigd, en zoo mij ondertijd door eerst [genoemde] gemeld is, aan de gezamentlijke regering gecommuniceerd; den inhoud dezer geschriften was zoo men zegd, zoo injurieus voor zeker perzoon,[9.] en zoo vol kwaadaartige en oproerige expressien, dat men t zelve onder de vuilste Lasterschriften moet stellen: Ik, die zoo UWE. weet zeer geretireerd leefd, niets t allerminste van eenig misnoegen onder de ingezetenen vernomen had, en door deze gerugten zeer gefrappeerd was, hoorde zulks met de uiterste indignatie dog teffens met zeer veel aandoening. hier bij bleev t geruimen tijd, tot dat men vernam, dat eenige convocatien wierden gehouden,[10.] waar in gehandeld wierd over zekere poincten van redres, die men voornemens was aan de regering voor te dragen, dog de gevoelens onder hen te dier tijd gandsch niet eens zijnde wierden die bijeenkomsten zoo zeer gestoord, dat men meende dat zulks geene gevolgen meer zoude hebben gehad.[11.] dog wijnige tijd geleden,[12.] vervoegden zig de hoofden der burgerij zig bij requeste tot de regering

1. In die kantlyn staan die aantekening: ‘geheim’. I.v.m. die afsender, sien die Inleiding.
2. Gisting, opskudding; uiteraard word bedoel die Kaapse Patriottebeweging.
3. Swellengrebel was Deken van die Domkapittel te Utrecht. Sien verder die Inleiding.
4. 'n Jaar gelede.
5. Volgens *Kaapsche Stukken* I, 13, is daar 7 eksemplare gevind.
6. Sien Beyers, 25.
7. J.A. Baron van Plettenberg.
8. W.C. Boers.
9. Die fiskaal?
10. Sien Beyers, 25, waar 'n uitnodigingsbriefie vir 'n byeenkoms op 24 Jun. 1778 verskyn.
11. Dieselfde mededeling is in 'n brief van Goewerneur en Raad aan Here XVII, 22.5.1779 (by Beyers, 25-26); daarin word ook gestel dat die heroplewing van die burgeroptrede saamgehang het met die uitsetting van die vryburger C.H. Buytendagh.
12. Naamlik op 30.3.1779.

met verzoek, dat aan eenige uit het lichaam der ingezetenen mogte werden gepermitteerd als gecommitteerden derzelven na 't vaderland over te gaan om aan de heeren meesteren den tegenswoordigen staat der colonie open teleggen en redres op derzelver grieven te vragen: de regering vermenende gesteld te zijn zoo tot t behartigen van den intrest der maatschappij als in t bijzonder, om voor de belangens van yder ingezetene te waken, dezelve dan ook, t zij dat eenige verbetering ten nutte der burgerij te verzoeken, dan wel over eenige grieven te klagen hadden, zulks verpligt waren aan dezelve voort te dragen, die zulks of konden verbeteren en uit den weg ruimen, dan wel zoo boven hun vermogen was, aan de hoogere magten voort dragen, heeft dit request van de hand geweest,[13.] met bij gevoegde apostille, dat zoo yts van die natuur te verzoeken hadden, zulks aan deze regeringe diende voor te dragen. Ik weet niet dat nog iets van dien aart door de burgerij geschiet is: alleen hebben drie verzogt om ter verrigting harer particulieren zaken na t vaderland te mogen overgaan, t geen hun is toegestaan, en meend men dat deze wel op zig zullen hebben genomen de zaak ten uitvoer te brengen, schoon ik ze voor al niet voor mijne advocaten zoude hebben uitgekozen: de eene is Jacobus van rhenen,[14.] die wijnige jaren geleden om het agterblijven der fransche wissels een tourtje na t vaderland heeft gedaan, de andere is eenen heijns,[15.] voorheen organist der kerke hier, tamelijk slegt: mij zijn eenige articulen van derzelver bezwaar toevertrouwd, die hier gesloten zijn, daar op zijn eenige aanmerkingen gemaakt: zoo veel men kan bemerken schijnd 't misnoegen meest te zijn op den f. en st.,[16.] dat alleen aangestookt is door zommige die in hun particulier met dezelven yds hebben uitstaande gehad: dog voor mij schijnd wel de zekerste oorspronk van alle die verwarringen te zijn, dat veele zig niet langer weten te redden: de colonie brijd zig uit, en na maate daar van is geen vertier genoeg, die voor al niet aangekweekt word, door de verregaande Luiheijd der meesten, men wil als signeurs[17.] voor den dag komen, plaisiren, jagen, rijden, en niet werken, daarenboven is de pragt zoo algemeen, en tot de geringsten doorgedrongen, dat men geen onderscheijd int geheel kan ontwaren, en men zeer ligt kan begrijpen dat t niet mogelijk is dat die

13. Lees ‘gewezen’.
14. Jacobus van Reenen (1727-1794); sien oor hom Beyers, 113-115; die betrokke reis na Parys het in 1772 plaasgevind (*SABW* III, 836).
15. Nicolaas Godfried Heyns (1725-1792), sien Schutte, 74. Die derde afgevaardigde was Tieleman Roos.
16. Hier word bedoel die fiskaal Boers en Staring, die equipagemeester.
17. ‘Seigneurs’, grote menere.

train[18.] hier kan voortduuren en goed gemaakt worden: t geld word hoe langer hoe raarder,[19.] de rijkdom bestaan hier thans meest, in papieren, huizen, slaven en meubels en dan wat fransche opschik der vrouwen, bon jour et bon nuit, et croiez, si j'avois mes epingles hors de jeu, je leur ferrois mes tres humbles reverances, et leur souhaitrais un bon sejour, en donnant mes adieux.[20.]

PS. onder die genen die mede voort redres getekend hebben, zijn verschijden die van agteren[21.] zien, zeer misleijd te zijn geweest, en de meesten die door een schoon voorwenden daartoe zijn geanimeerd geworden, zonder zelfs te weten wat de articulen inhielden, en thans wel wenschten haare handtekening weer te kunnen terug trekken, waarvan mogelijk nader: dit egter is zeker dat de weldenkensten onder de burger ingezetenen, hoe zeer wel wenschten dat men t vertier en middel van bestaan konde verbeteren, egter zeer disapproberen de oproerige gedoenten hunner medeburgeren.

gij zult u zonder twijfel verwonderen, wanneer ik zegge, dat sterke suspicie[22.] is, dat zig veel moeije geevd om t vuurtje van misnoegen aan te steken, den onlangs bedankten drost,[23.] gij weet hoe zeer door zijne irreguliere gedoente in den haat was,[24.] en thans word dezelve zeer geconsuleerd: er zyn zelfs, die daar door den ouden[25.] verdenken, en menen dat in dit troubele water zal zoeken te visschen en dat geene tragten te te verkrijgen dat tot nog toe niet heeft willen lukken, want is zommiger zoeken, om den heere gebieder[26.] zoo onaangenaam te maken, dat hij voor de klugt bedankt, t geen wel mogelijk is: dog ik hoop desniettegenstaande dat de boozen evenwel hunne wille niet zullen hebben.

in margine:
eenen artoys[27.] is voor eenige weken reeds na t vaderland vertrokken die

18. Stand van sake.
19. Skaarser.
20. Gegroet, en glo maar, as ek finansieel goed kon uitspring, sou ek hulle nederig groet en hulle 'n goeie verblyf toewens en vaarwel sê.
21. Agterna.
22. Deurgestreep: ‘dat onder de voorstanders’.
23. M.A. Bergh.
24. Hy was onder die aangeklaagde amptenare in die *Memorie* van 1779, vgl. Beyers, 43.
25. Olof Martini Bergh (1722-1785), sekretaris van die Pol. Raad, vader van M.A. Bergh.
26. Goewerneur Van Plettenberg; hy het inderdaad in 1782 ontslag aangevra.
27. Barend Jacob Artoys (1749-1834); sien Schutte, 74, 78-80.

men meend reeds eenige poincten van de waar der misnoegden te hebben in mandates gehad: hij is de zoon van den bekenden schelen artoys[28.] en even geslepen.[29.]

28. Paulus Artoys.
29. Aantekening van Swellengrebel aan die einde: ‘beantwoord 29 Oct. 1779’.

VII C. Van der Oudermeulen[1.] aan Swellengrebel, Amsterdam, 16.10.1779

Uw Eds. laatste missieve van den ...[2.] heb ik onbeantwoord gelaaten omdat ik UWEd. tseedert 10 à 12 dagen daaglijks in de stad[3.] heb gewagt. En omdat de materie van de kaap beter bij monde dan bij brieven kan verhandelt worden.

Op verzoek van den Heer Boers[4.] heeft mijn vrouw[5.] laastl. Woensdag UWEd. versogt over te komen om met de Kaapenaars[6.] en mij eene conferentie te hebben en te zien wederom die zaaken op die zelve voet te brengen als die reeds door ons geapplaneert geweest is. Van Rhenen[7.] aan wien ik donderdag van die goede intentie en van dat er aan UEd. geschreven was kennis gaf, nam aan daar over met zijne Committenten[8.] te spreken en scheen daar mede wel in zijn Schik; dog deze morgen is van Rhenen mij komen zeggen, dat zijne Committenten tot die conferentie niet genegen waaren, en nu geresolveert om het request dat reeds beeedigt was bij de XVII. in te leeveren.[9.] Ik heb gemeent UWEd. hier van ten eerste te moeten kennis geven, opdat UWEd. geen moeyte meer doen. UWEd. en ik kunnen nu tranquile aanschouwers zijn, als men onse idées en het geene wij reeds geprepareert hadden, had werkstellig gemaakt, zoude de kaapsche Colonisten zeer waarscheinlijk gelukkig geworden zijn, en die colonie van zeer veel voordeel voor de Republiek hebbe kunnen worden, dog dat is nu al wederom door de haastigheid en passie van een enkeld mensch veranderd en uit zijn geheel gesteld. de gevolgen kunnen nu nog wel elendigheden na sig slepen.

Amst. den 16 Oct. 1779

C.v.d. Oudermeulen

1. Cornelis van der Oudermeulen (1735-1794), Bewindhebber in die Amsterdamse kamer van die VOC 1769-1788.
2. Nie ingevul nie, ontbreek.
3. Amsterdam.
4. Adv. Frederik Willem Boers (1743-1815), hoof-advokaat van die VOC 1771-1787.
5. Barbara van Helsdingen.
6. Die Kaapse afgevaardigdes, sien no. VI.
7. Jacobus van Reenen, sien no. VI n. 14.
8. Lees: ‘mede-gecommitteerden’.
9. Die sg. *Memorie* van 1779 (Beyers, 32 e.v.) was gedateer 9.10.1779 (*Kaapsche Stukken* I, 72) en is op dieselfde Saterdag 16.10.1779 as wat hierdie brief geskryf is, ingedien (Beyers, 31; *Kaapsche Stukken* IV, 100).

Zo word mij van mijn vrouw gezonden de Uwe van den 15.[10.] ik kan daar niets anders op zeggen, als dat het nu van de Kaapenaars geheel afhangt, want van de kant van B.[11.] soude men nu alles kunnen krijgen. zo nu de Kaapenaars willen voortgaan kan ik dat niet ophouden: als UW. vandaag hier was zoude men mogelijk nog iets hebben kunnen verrigten.[12.]

10. Ontbreek.
11. Bewindhebbers? F.W. Boers?
12. Sien nos. VIII en IX vir meer besonderhede oor hierdie bemiddelingspoging.

VIII Swellengrebel aan J.A. Baron van Plettenberg, Schoonoord 3.11.1779[1.]

... (Nederlandse en internasionale nuus) ...

Door den Jongen Artoys,[2.] dien ik op het schip, waar meede het soontje van den Heer Lesueur[3.] is overgekomen ontmoete, en die naderhand eens bij mij hier[4.] is geweest, onderrigt sijnde, dat er eenige lieden van de Caab stonden overtekomen om bij de Comp. eenige beswaren in te leveren, had ik voorgenomen mij daar meede, als buiten mijn bereik sijnde, niet verder te bemoeyen, dan dat ik hem rade, indien men eenig redres te versoeken had, dat men dat over het algemeen soude nemen en wel vooral omtrend het gebrek van vertier der producten, sig van alle personaliteiten[5.] onthoudende, en nooit uit het oog verliesende het respect dat men aan sijne regering verschuldigd is; waarom ik dan ook den gemelde Lieden een besoek, welk mij even na hunne overkomst wilden geven, heb afgeslagen. Dog de Hr. V.d.O.[6.] versogt mij kort hier op, dewijl hij soo divers van die beswaren hoorde spreken, om eens naar Amsterdam over te komen, en te ondersoeken, van welken aard die klagten waren. Ik vond se tegen sommige Personen al vrij sterk en begreep dat schoon sij al mogten geexagereerd sijn en konden wederlegd worden, 't egter U.H.E.G. wiens edelmoedigen denkenswijse mij te over bekend was, onaangenaam sou moeten wesen, dat onder sijnen Gouvernement soodanige moeielijkheden eclateerden; Wij overleiden dan, dat ik den Heer Eersten Advocaat soude gaan spreken, de natuur dier klagten voorhouden, en in consid-(eratie) geven of het niet best was het daar heen te dirigeren, dat die lieden hun addres bij de XVII. lieten tenderen tot een generaal plan van redres voor de Colonie, en hunne particuliere beswaren agter hielden, waar toe ik sou tragten hen over te halen. Maar ik had het ongeluk met gem. Heer[7.] seer te dissentieren over de graad van vrijheid in den Burger-

1. Konsep, fragment, ongedateer, ongeadresseer. Uit no. VIII blyk dat dit die ontwerp is van 'n brief wat op 3.11.1779 aan Van Plettenberg geskryf is.
2. B.J. Artoys.
3. By Resolusie van 1.2.1779 het keldermeester J.J. le Sueur toestemming gekry om sy seuntjie Rijk met die *Amsterdam* na Nederland te stuur; die *Amsterdam* het op 3.3.1779 vertrek en op 3.7.1779 in Nederland aangekom. Rijk le Sueuer (1767-1822) het te Groningen in die regte gepromoveer en was advokaat in Kaapstad.
4. Op *Schoonoord*.
5. Persoonlike aanvalle.
6. Van der Oudermeulen.
7. F.W. Boers.

staat, dewijl ik oordeelde, dat ieder daarin de securiteit moest hebben, dat noch sijne goederen, noch sijn persoon konnen worden aangetast dan door een geregtelijk vonnis van sijn competenten regter en dat soo men al hier te lande in troebele tijden aan Burgemeesteren der steden de magt had gegeven om op een politicque resolutie eenen Burger de stad uit te setten, dit een gandsch extraordinaire remedie voor die tijden was; daar so een uitgesette sig dan nog terstond kon vervoegen aan Gecomm. raden of gedeputeerde staten, waar toe hen den weg expresselijk open was gesteld, tot rehabilitatie.[8.] Na veele woordewisselingen raakten wij het egter eens, dat, alleen om de saak niet te doen eclateren, ik op mijn plan sou voortwerken, en den lieden een goed Advocaat aan de hand geven, waar toe Sijn Ed. proponeerde eenen Advoc. Calkoen,[9.] dien ik aanneem hen voor te dragen. Mijne lieden bragt ik wel op het spoor om twee Memories te doen inrigten, de eene tot een Generaal redres, welke sij souden inleveren, en de anderen, hunne bysondere grieven bevattende, welke sij niet souden produceren, maar behouden of [indien] het nodig was deselve aan den een of anderen te vertonen: dog om van advocaat te veranderen, vermits sij hunne papieren aan eenen advoc. de Graaf[10.] reeds hadden overgegeven, wilden sij niet van hooren. In een nadere conferentie aan den Heer Eersten Minister[11.] hier van verslag gedaan hebbende, raakten wij het opnieuws oneens in onse begrippen, en selfs soo verwijderd, dat ik het niet op mij durfde nemen mij verder hierin te laten, terwijl ik begreep, dat als men hen wilde persuaderen om hunne particuliere beswaren terug te houden, dit moest sijn op eenige versekering, dat men hen eenig genoegen sou geven, hetgeen niet te voorsien was, soo lang de Heer Eerste Advocaat, het spil, waarop de geheele Comp. draaid, de merite van hunne klagten soo frivool bleef considereren. Ik declareerde sijn Ed. daarom dat ik mij in die saak verder niet kon inlaten, en sij de voorn. adv. Calkoen, als aan hen geheel onbekend sijnde, niet wilden gebruiken, terwijl hun Advocaat siek was geworden, hen een ander besadigd man sou aan den hand geven, doordien ik vreesde dat sij anders bij iemand mogten komen, die dese gelegenheid souden arripieren om der Comp. iets piquants voor te leggen, waar toe

8. Oor hierdie saak was Swellengrebel dit dus eens met die Kapenaars (sien Schutte, 62-63, waar die aanleiding tot dit alles, die Buytendagh-kwessie, behandel word).
9. Vermoedelik adv. Hendrik Calkoen (1742-1818), regsgeleerde en skrywer op politiek-staatsregtelike gebied.
10. Nie opgespoor nie.
11. F.W. Boers.

ik hen heb gewesen aan den adv. Luyken,[12.] een man, dien ik van ieder voor seer moderaat heb horen beschrijven, en dewelken ik ten overvloede nog heb voorgehouden, wel in agt te nemen in welke relatie de klagers ten opsigte hunner regering stonden.

Groote 14 dagen sijn er hier op verlopen sonder dat ik bijna ergens van gehoord heb, maar hier na versogt mij de Hr. V.d.O.[13.] andermaal over te willen komen,[14.] vermits hij berigt had, dat de memorie eerstdaags stond ingeleverd te worden, en hoop had dat men iets goeds sou konnen uitwerken wanneer deselve te doen agter wegen bleef; gelijk hij dan ook de Caabsche lieden had versogt met het presenteren derselver soo lang te wagten, tot dat ik sou sijn overgekomen. Dog sij schijnen gevreesd te hebben, dat ik hen van hun voornemen sou retourneren en soeken te beletten iets voor den dag te brengen, waarvan sij seer amoureus waren; ten minsten in plaats van te wagten, hebben sij sig overhaast, en de memorie overgegeven, eer ik te Amsterdam kon sijn. Ik heb thoen getragt hen te bewegen om de memorie terug te vragen, dog hier was geen kans toe had men hen direct eenige pointen van redres toegestaan, souden sij se aan hen aangeboden wordende, wel terug genomen hebben; maar de kogel was door de kerk. De Heer Advocaat[15.] is hier over seer te onvrede geworden, en beweerde, dat ik niet moest gedesisteerd hebben om de lieden van het presenteren der memorie af te houden, maar had behoren te considereren, dat als hij soo seer dissentieerde van mij omtrend de graad van vrijheid, dit alleen was geweest om de saak van sijn Heer Neef[16.] te defenderen. Dog ongelukkig is mijne manier van denken soo eenvoudig, dat ik soo eene distinctie niet heb gevat, maar geoordeeld, dat men iemands sentimenten moet kennen aan hetgeen hij uit, en dat, soo diergelijke voorspraak goed was bij een derde, se niet te pas kwam vis a vis van iemand, die om te voldoen aan de pligten van vriendschap en verpligting voor genoten beleefdheden, sig in een saak meleerde, die hem buiten dit niet interesseerde, dan soo ver de welvaart van soo

12. Adv. Johannes Gerardus Luyken (1742-1818), van Amsterdam, in 1795 verkies as lid van die stadsbestuur, gematigde Patriot. Origens lyk dit of die Kaapse afgevaardigdes nie van een van die genoemde advokate se dienste gebruik gemaak het nie, maar wel van dié van notaris Kier van der Piet en van die prokureur M. van Son Hendriksz.
13. Van der Oudermeulen.
14. Sien no. VII.
15. F.W. Boers.
16. Die Kaapse Independente Fiskaal W.C. Boers, op wie van die kwaaiste beskuldigings in die *Memorie* gerig was, onder andere omdat hy Buytendagh weggestuur het.

een importante colonie moest ter harte gaan. Ik hope dat U.H.E.G. sig door dese moeyelijkheden niet sal laten degouteren van sijn Gouvernement, maar tot welsijn van het selven nog een geruimen tijd het roer in handen willen houden, het behoud der Colonie hangt, naar mijn oordeel, hier van af; U.H.E.G. kan sig versekerd houden van de toegenegenheid der voornaamsten onder de colonisten: menigvuldige blijken heb ik hier van vernomen bij mijn aanwesen aldaar, ontvange ik nog in brieven; hoe seer ik ook heb moeten condemneren in de lieden, die sig hier aan de Comp. vervoegd hebben dat sij dese hunne beswaren niet voor hun opperhoofd hebben overgelegd, gelijk de ordre eischte, en afgewacht welk redres daar in kwam, alvorens sig deswege alhier te addresseren,[17.] twijfele ik niet, of U.H.E.G. zal wanneer de rust eens weder volkomen hersteld is, in het generaal dat respect en die affectie vinden, welke men van wel menende Ingesetenen moet verwagten.

17. Dit was ook die standpunt wat Goewerneur Van Plettenberg ingeneem het.

IX Swellengrebel aan W.C. Boers, Schoonoord okt./nov. 1779[1.]

(Situatie en maatreels in verband met oorlogsdreiging)

Geduurende den gehelen somer heb ik staat gemaakt op een visite van UWelEd.Neef den Heer eersten Advocaat,[2.] dog ongelukkig is daar in telkens verhindering gekomen, en hebben wij elkaar over de Caab niet eer konnen onderhouden dan nu onlangs bij het begin der Vergadering van 17, wanneer de Hr. V.d. Oudermeulen mij versogt om eens te Amsterdam te komen, om naar te gaan, van welken aard de beswaren en klagten waren, die eenige afgesondenen van de Caab voornemens waren in te leveren. Dewijl Mijn Heer Uw Neef gedeclareert had gaarne eenige gelegenheid, die sig mogt opdoen, te willen arripiëren om iets tot meerdere welvaart voor de Caab te helpen uitwerken, dagten wij dat men er dese toe sou konnen doen dienen, met die Caabsche lieden, die zig tog bij de Compagnie wilden addresseren, te permoveren, dat sij alle beswaren over particuliere gevallen, dewijl die niet dan meerdere verwijdering kon uitwerken, souden ter zijde stellen, en liever hun aansoek laten rouleren over een generaal redres in den quijnenden toestand der Colonie, waar toe men hen de ingredienten wel sou hebben konnen suppediteren. Ik heb den Heer Advoc. ons idée gecommuniceert, dog schoon sijn Ed. het selve goedkeurde, had ik het ongeluk dat onse begrippen nopens het geen vereischt werd tot de Vrijheid in den Burgerstaat, sonder welke ik niet begrijpe,[3.] dat eenig land gelukkig kan sijn, soo seer verschilden, dan ik geen grond had, waarop ik die Lieden van hun voornemen kon detourneren. Uw Neef had mij eenen Advokaat Calkoen opgegeven, dien ik hen ook heb voorgesteld, dog sij, vermits hij aan hen gandsch onbekend was, niet wilden gebruiken; ik heb hen dan op eenen anderen man gewesen, van wiens moderaatheid ik seer veel goeds hoorde, en dien sij reeds kenden, en voorts aangeraden alle decensie, die sij hunner regering schuldig waren, sorgvuldig in agt te nemen. Het doed mij leed, dat dese saak soo een swaai genomen heeft, want ik begrijpe, dat het eclateren van klagten aan ene regering nooit aangenaam kan sijn, en het gemeene welsijn er selden door bevorderd word; ik dagt daarom dat de

1. Konsep; die eerste vier bladsye en die datering ontbreek; gesien die inhoud moet hierdie stuk ongeveer in dieselfde tyd ontstaan het as no. VIII.
2. F.W. Boers.
3. Daar staan: ‘beschrijpe’.

pligt van vriendschap, welke ik genoegen heb gehad met UWelEdgestr. en de verdere Caabsche Heren te maken,[4.] van mij vorderde, dat ik se[5.] sogt te prevenieren; hier toe had ik het vertrouwen der Caabsche lieden reeds gewonnen, en verbeel mij, dat indien men hen eenige securiteit had willen geven, sij sig naar mijn begrip wel souden geschikt hebben. Is dit nu niet gereusseerd, ik hope dat UWelEdgestr. er mijn goede wil in sien sal. Had men een distinctie willen maken of men tegen een derden, dan of men tegen iemand, die met soo een goede intentie sig in een saak, dewelke hem anders niet direct aanging, wilde meleeren, sprak, er sou mogelijk iets groots voor de Colonie hebben konnen uitgewerkt worden, en onaangenaamheden voorgekomen.

4. Tydens Swellengrebel se verblyf aan die Kaap 1776-1777.
5. Naamlik die rugbaarmaking van die klagtes.

X H. Cloete aan Swellengrebel, Nooitgedacht 2.1.1780[1.]

de onlusten der burgeren[2.] nemen toe als brandt. Zoo zijlieden geen volkoomen genoege krijgen, vrees ik voor gevaarlijke gevolge. - 't was int Jaar 1738 en 39[3.] ruym en vrij Erger. UWelEds. vader[4.] in die dansereusen tijt dit gouvernement verkrijgende, heeft door sijn wijsen bestier, sonder bloed storting, in wijning[5.] tijts, met een woort allis soo daning in rust en vreede gebragt, en tot zijn WelEds. gestrenge strek met grood Lof (dat heede nog wel uyt gebasuynt wort) geregeert. - De Latijnen segt, alle dinge heeft En omin of voorbeduytsel. soude UWelEds. reets gedaane Caapse rijs, niet een voorbeduytsel van UWelEds. weederkoms kunne of moogen sijn, ik en meer met mij hoopt van Ja. De gehijme gerugte Loopen dat onse (alte goede) gouverneur[6.] met Eeniege matadooren moogelijk sullen opbreeken (ik twijffelen geensints daar aan, voor al als de poppen aan dans gaan.)[7.] Wel aan dan, Heer Landsman,[8.] genand en vriend, weest in dit stuk niet minder als UWelEds. Braafe vader is geweest. de bekende ouwe vriende hebbe nog een sugt voor die familie, de onbekende door goede rapporte niet veel minder. Godt weet of UWelEd. Landtsliede en verderen ouwen ingeseetenen, zig niet aan UWelEds. als de regte werktuyg, op de zelfde wijse tot Een allegemeene gewenste gehoorsaamheid, als voor UWelEd.Vader met Elimineeren,[9.] vlagge, schieten, danse, springen enz. sal onderwerpen. meer durf ik mij niet onderstaan te schrijven.[10.]

1. Eiehandig, sowel die oorspronklike as 'n duplikaat is aanwesig.
2. Die Kaapse Patriottebeweging.
3. Cloete bedoel die rebellie onder leiding van Estienne Barbier - sien *SABW* I, 54, en Schutte, 1979.
4. Hendrik Swellengrebel sr., Goewerneur 1739-1751.
5. ‘Weinig’.
6. Van Plettenberg.
7. Inderdaad het D.H. Staring, W.C. Boers en ook Van Plettenberg in die Patriottebeweging genoeg aanleiding gesien om ontslag aan te vra.
8. Swellengrebel is immers aan die Kaap gebore.
9. ‘Illumineren’ - die aansteek van feesligte.
10. Cloete sinspeel op 'n moontlike Goewerneurskap van Swellengrebel - sien die Inleiding.

XI ? aan Swellengrebel, 10.1.1780[1.]

Wel Edele gestr. Heer.

In den voorl. jaare heb ik met voordagt UWelEdGe. niet geschreven, hoe het met sommige onser ingeseetenen gesteld was, omdat ik vertrouwde, dat zulx door andere geschied zijnde, ik dus niet wilde repitteeren, t geen reeds gesegd was; dan dewijl seedert het vertrek van haare afgesondene gemagtigdens[2.] iets is voorgevallen dat UWEd. diend te weeten, dewijl ik gehoord heb, dat UwelEg. zig de moeite wel heeft willen geeven, om die luyden in Europa te spreeken, die aldaar de brutaale niet zullen laaten uythangen, moet ik tot mijn innigst leedweesen zeggen, dat de hier agter gebleevene haar niet ontsien hebben, in de maand October, bij het houden haarer jaarlijxe Exercitie, het gantsche Corps officieren, sommige met, dog de meeste teegens haar zin, geduurende dat het gemeen onder de wapenen moesten blijven staan, te Committeeren, bij den heere gouverneur te gaan, om quasie uyt naam der burgerij te begeeren dat de thans zittende burgerraden zouden aanblijven, tot tijd en wijle zij tijdinge uyt Europa zouden hebben ontfangen:[3.] wat voor tijdinge moeste er koomen, dat de regeering zoude noodsaaken van de gewoone ordre af te gaan, immers wist men van haare versoeken niets?[4.] is dat een gedoente, om een versoek op die manier te doen? daar in prijse ik de burgers niet, is t niet stilswijgende gesegd, als t[5.] niet geaccordeerd ware, sie daar de burgerije in de wapenen: Waarvan de meeste niet geweeten hebben, wat versoek uyt haar naam gedaan wierd. en och mogt ik zeggen, dat se op sodanige wijze haar zin niet hadden verkreegen maar dit van mijn departement niet zijnde, keer ik weeder ter saake: wat voor favorable tijdinge konden zij verwagten, op iets dat teegens alle goede Politie[6.] aan, ondernomen is? of verbeelden zij zig dat de heeren bewindhebberen maar soo blindelings gereed zullen zijn, aan haare wil te voldoen? waarom hebben zij dat versoek dat nu mogelijk in Europa geschied is, ook niet hier aan

1. In die kantlyn: ‘geheim’. Aangaande die moontlike skrywer, sien die Inleiding.
2. Die Patriotte het op 7 Mei 1779 ‘Representanten’ van die hele burgery ‘gekwalificeerd’ en na Nederland gestuur (vgl. Beyers, hfst. 1).
3. Die aanbly van die burgerrade Cornelis van der Poel, Gerrit Hendrik Meyer en Christiaan George Maasdorp is op 19.10.1779 met sukses afgedwing, soos hier beskryf word (*Kaapsche Stukken* III, 178; Beyers, 76-77).
4. Die Kaapse regering het nie formeel kennis gedra van die plan om 'n rekwes in Europa in te dien nie.
5. Die verlenging van die burgerrade se dienstermyn.
6. Politiek, beleid.

onse regenten gedaan (soo als zij, wilden zij goede burgers zijn, volgéns hun Eed en pligt hadden behooren te doen, want zij zijn dog haare competente regters, en hadden zij dan gesien, dat geen verandering wierde gemaakt, in 't geen daar zij gaarne haar begrip redres in zagen, dan moeste het nog door de regeering hebben kunnen geschieden) was 't dan niet nog altoos tijds genoeg geweest, om haare gecommitt., de eene onder den naam om te gaan studeren,[7.] en d'andere om de tabax negotie voor te setten[8.] (gelijk nu geschied is) naar Neederland te laaten vertrecken, een gedrag dat wesentlijk inpardinabel is, en welke den tijd wel zal leeren, wie daar de drijfveeren van geweest zijn, want weest verseekert, dat de gemeene man, eenige wijnige uytgesonderd daar geen deel in heeft hoe seer alles op haar naam geschied is, die maar als spreekende zijn ingevoerd, om des te beeter bedekt te blijven, dewijl de meeste bevreesd zijn, dat door zulk gedoente, de goede het met de quade zullen moeten misgelden: en om de saak nog meer te verwarren, heeft men getragt, dit versoek de burgerij op Stellenbosch ook smakelijk te maken, die meede van den heere gouverneur, die in persoon de wapenschouwing aldaar heeft bijgewoond, zouden hebben moeten begeeren, dat haare heemraden ook tot die tijd zouden continueeren, maar bij die luyden, die mogelijk als van agteren gesien hebbende, dat se gedwaald hebben, teegens haare verwagting het hoofd gestooten, want men segd dat haare afgesondenen gevaar zouden hebben geloopen, waaren zij niet schielijk afgetrocken, voor haare moeyte met een heldere dragt slagen beloond te worden; en dus is duydelijk te sien, dat de groote meenigte die men heeft laten teekenen,[9.] niet weeten wat zij gedaan hebben, gelijk mij zulx van verscheide is te vooren gekoomen, welke ik, als tot nog toe niet weetende wat eigentlijk haar begeerten is, gevraagd heb, wat en waar voor zij geteekent hadden, mij hebben geantwoord, zulx zelfs niet te weeten, maar dat zij geloofden dat het voor de burger vrijheijd was, gelijk zulx de bovenste reegel van het geschrift, dat zij gesien hadden, dicteerde,[10.] en welke door andere geteekent zijnde, zij ook (soo maar) hadden geteekent: moet men nu niet denken dat de meeste door haare onkunde

7. B.J. Artoys.
8. Tieleman Roos.
9. Die *Memorie* van 1779 is deur 404 persone onderteken.
10. Dit moet verwys na die later genoemde afskrif van die pamflet wat op straat gevind is, nl. *De magt en de Vrijheden eener Burgerlijke Maatschappij* (Beyers, bylae A). Die argument dat die ondertekenaars van die *Memorie* nie verteenwoordigend van die bevolking was nie en dat baie agterna spyt gekry het oor hul handtekening, is ook deur die amptenare in hulle verdediging aangevoer.

er als met de hairen zijn bijgesleept? 't is daarmeede even soo gegaan, als met de historie van Drakensteijn,[11.] daar men ook, om een groot geweld te maaken, als of de gantsche gemeinte teegens het beroep van Theron was, kinderen die nog geen maand leedematen der kerk waaren, geweest, meede heeft laten teeken.

Wijnig tijd bevoorens eer de afgesondenen zijn vertrokken, is er op een onse(r) straaten een geschrift gevonden door welke de gemoederen van tijd tot tijd aan 't gisten is gebragt, waarin onder anderen bij voorraad, niet versoekende, maar als gebiedende wijze geeijscht wierd, dat voortaan 8 burgerraden in steede van 3 in den raad van Justitie zitting zoude moeten hebben, naast de leeden van Politie, en dus boven de ondercooplieden, als maar slegts leeden van Justitie alleen zijnde, en dan zoude permanente leeden moeten plaats maken voor geassumeerde, die maar twee jaaren dienen.[12.]

Wat raakt het de gemeene burgers, welken rang haare (God beeterd) representanten hebben, als zij maar wel geregeert worden, soo het niet een Stukje was, dat mogelijk van desulke kwam, die in troebel water soeken te visschen? Waarom kunnen zij haar niet te vreeden houden met dien rang, die aan haare predesesseurs meer dan een Eeuw is toegestaan, en van wien nooyt iets diergelijx begeerd is? maar ik geloof dat zij selfs niet regt weeten wat zij willen: dan weederom begeeren zij zoo ik hoor, een aparte regtbank van scheepens[13.] te hebben (daar de twee thuys gevaaren Studenten[14.] in zullen te pas kunnen komen, en waar van ik niet gaarne zoude willen precis[15.] zijn) die immers noodsakelijk zoude moeten ondergeschikt zijn, aan den raad van Justitie, als hier de opperste regtbank zijnde; of zullen zij willen hebben, dat men zig maar soo aan haare vonnissen zouden moeten onderwerpen, zonder, wanneer men zig beswaard vond, daar van te mogen appelleeren, en aan wien soude het anders moeten geschieden; ik weet daar waarlijk geen mouwen aan te stellen, zulx, wanneer zij niet gek genoeg waren, seer ras zouden kunnen begrijpen, dat haar onmogelijk den rang boven dies leeden zoude kunnen gegeeven worden, dat ongereijmd zoude zijn, soo dat mij dunkt, dat het met haar loutere gekheyd is, gelijk ik niet twijffele of UWelEg zal zulx reeds ondervonden hebben.

11. Sien no. II en die verwysings in no. II n. 70.
12. Sien *Memorie* 1779, Punt III, art. 11, p. 52.
13. In Nederlandse stede en in Batavia het die regspraak oor (vry)burgers by Skepebanke (‘Schepenbanken’) berus.
14. B.J. Artoys, B.H. Taute.
15. ‘Praeses’, voorsitter.

Ik ben seer benuuwd, wanneer men zulk gedoente paaren kan met een waare Patriottische ijver, wat voor propositien dat zij zullen gedaan hebben, om de Colonisten meerder vertier van haare waaren te besorgen dan zij teegenswoordig hebben: worden haar de granen etc. als se het maar leeveren willen, niet voor een prijs daar zij meede uyt kunnen en waarmeede zij volkomen te vreeden zijn geweest, afgehaald?[16.] Seederd wanneer is 't ons gebeurd, dat men met een quantiteyt is blijven zitten, meer als wij tot ons gebruyk zelfs volstrekt nodig hadden? is 't nu niet nog in 't gepasseerde jaar gebeurd, om van voorige exempelen te swijgen, dat de fluyt Noordbeek, omdat er geen lading Tarw voor 't selve te krijgen was, naar Batavia heeft moeten vertrecken, daar het egter van agteren gebleeken is, dat er nog soo veel in 't Land is geweest, om soo een aantal van Engelsse scheepelingen met het nodige te kunnen gerieven,[17.] en nog werd er dagelijx oud coorn opgebragt. hebben de boeren met mogelijkheijd in Januarij kunnen voorsien, dat d'Engelsse vloot in de maand october hier zoude komen? dus wanneer dit nu niet geschied was, als niet wiskonstig hebben kunnen bereekent worden, zouden zij dan zelfs geen oorsaak geweest zijn, dat se met haare waaren zouden hebben moeten blijven zitten, of genoodzaakt zijn geweest, de vragt coorn teegens 10.rds. aan de backers te verkoopen. en ik stel[18.] dat de heeren bewindhebberen konden resolveeren, aan de ingeseetenen een vrije vaard te verleenen,[19.] waar zoude men na toe? na de West Indien? daar mogen wij immers niet koomen. na de fransse Eylanden? Zoude zulx niet dwaasheijd zijn, daar nu onse producten, sonder dat wij er eenige onkosten om behoeven te doen, of risico te leyden, door laatsgemelde natie, van de Ingeseetens alhier worden opgekogt en vervoerd, en wie heeft haar zulx ooyt belet, ten zij bij een schralen oogst, dat billijk is, want die het digst bij 't vuur is, warmt zig het eerst; en dan is er nog

16. Die VOC het graan vir 24 Rds per 10 mud opgekoop vir gebruik aan die Kaap en te Batavia; graan vir Europa bestem, het 18 Rds die 10 mud opgelewer (Beyers, 156 n.); vgl. artikel 21 van die *Memorie* met hierdie gedeelte en die reaksie van dispensier Van Schoor daarop (*Kaapsche Stukken* III, 227).
17. Die Goewerneur en die Raad het op 1.3.1779 geskryf dat die oes swak was en dat daar dus met die *Noordbeek* (aangekom 16.1.1779) geen graan na Europa gestuur kon word nie. Die volgende dag het hulle besluit om die *Noordbeek* met 300 last koring na Batavia te stuur (ARA: KA 4267, III, 242). Volgens Beyers, 147, het daar van Jul. tot Nov. 1779 'n Engelse vloot van 21 skepe aan die Kaap oorgebly.
18. Gestel, veronderstel.
19. Die *Memorie* 1779 het vrye vaart versoek; hierop het die Here XVII in 1785 besluit: vrye handel slegs met verbygaande skepe, die res moet geheel deur die VOC opgekoop word. Sien ook no. XVIII en no. XIX.

altoos een middelweg gevonden. Ik beken gaarne dat mijn verstand soo verre niet strekt, (want UWelEg. weet dat ik mij nooyt met de negotie of iets diergelijx heb opgehouden) om te kunnen begrijpen, welke Extra ordinaire voordeelen dan daarin zoude kunnen gevonden worden, veel minder wat mogelijkheyd dat er zoude kunnen worden bedagt, om de overbergsse boeren tot menschen te maken, of soo als UWelEg.gelieft te seggen, van dat herders leeven af te trecken en tot bouwlieden te maken: ik voorsie ook wel, dat hoe seer uytgebreijd de Colonie ook is, ja selfs al te ver uytgebreyd, er door den tyd land zal te kort koomen: maar waarom word men hier ook niet, gelijk in Europa, aan zijn meede burgers dienstbaar?[20.] waarom gaan die jonge flukse snaken niet als boeren knegts dienen: als zij dat wilden doen, zouden zij niet genoodsaakt zijn, in 't veld met de beesten als beesten te gaan leeven. maar brengd hun dit eens aan 't verstand, ik geloof dat mannen, met ten minsten vier rechterhanden er al heel veel werk aan zouden hebben, zonder dat men daarmeede veel zoude vorderen, want UWelEd.weet, dat de meeste hier rijkelijk van 't Luye beest hebben gevreeten, en is 't niet wel soo gemackelijk (den gantschen dag geslaapen hebbende) over de onderdeur, als se het hebben, te leggen, om des avonds haare evennaasten te sien t'huys komen, als agter den ploeg te gaan: maar alle diergelijke onhebbelijkheden zouden mijns bedunkens teegen gegaan worden (en men diend waarlijk een hartige Resolutie te neemen, zal alles weederom op ordre gebragt worden) wanneer men de Regeering hier in staat stelde om te seggen, soo is de wil van onse heeren en meesters, en soo zal het zijn: en waarmeede kan het anders geschieden, als haar ontsaggelijk te maken,[21.] soo wel voor ingeseetenen als voor vreemden, die ons meer en meer als bagatelle tracteeren[22.] wat kan ons dat klijn handje vol volks[23.] baten, waarmeede men kwalijk in staat is, om de ordinaire posten te kunnen besetten, immers durven de kwaade burgers zelfs seggen, wat zal men daarmeede teegens ons kunnen uytvoeren? wat doet men hier onder reverentie gesegd met alle de Capitains, als er geen volk is, daar zij 't Commando over kunnen voeren, en die nu de Comp: met Leedig te loopen veel geld kosten, laat ons hier eenige gereguleerde troupes worden toegeschikt, die oom Fredrik[24.] ons mogelijk wel zoude willen overdoen,

20. Vergelyk Swellengrebel se mening hieroor, no. XXII.
21. Aan die Kaapse regering groot aansien en ontsag te verleen.
22. As onbelangrik te behandel.
23. Die Kaapse VOC-personeel het teen die einde van Junie 1780 1687 man getel, waarvan 460 militêre was.
24. Koning Frederik II van Pruise.

want hij heeft genoeg. daarmeede zoude men deese plaats, die van al te veel aangeleegentheyd voor de Comp: is, en dagelijx meerder word, voor overrompeling kunnen beschermen, daar men nu, om soo te spreeken, als vagabonden genoegsaam als aan de lugt en vogelen des hemels ten prooye word gesteld. Segt niet weer (mij dunkt ik hoor het) hij zal weer een melancolyque buy hebben, heb ik geen reedenen, daar ik genoodsaakt ben, in een land te moeten blijven, wier inwoonders door den geest van een vervloekte hoogmoed gedreeven word, welke haar ten val drijgd; waarlijk ik schrik als ik denk, aan wat gevaar van rondsom wij hier bloot gesteld zijn; en komt er schielijk geen vreede, dan vrees ik dat wij eerlang door den een of ander als roofvogels zullen geplukt worden, zonder dat er een stoppel zal overblijven.

God bewaar ons.

XII W.C. Boers aan Swellengrebel, Cabo 31.1.1780

Ik communiceerde U bij mijnen vorige,[1] dat Uwe Landsgenoten[2] wat onrustig begonden te worden. ik wilde toen geene hatelijker benamingen gebruyken, maar ik denke, dat het zenden der Gecommitteerdens tegen het uitdrukkelijk verbod der Regeringe aan, die aan de Hoovden dier parthije had vrijgelaten alle klagten te brengen (zo als de betamelijkhijd vereyschte) onder het oog der Regeringe, eer men zig met pretentie, en in vilipendie van derzelver regtmatige auctoriteit, en met verbrekinge van alle banden van behoorlijk respect en subordinatie, aan de Heren van het Bewind adresseerde, UWelEDG. thans reeds genoegzaam zal hebben doen zien, dat het gedrag 't welk men zo in dien, als in verschijde andere opzigten heeft gehouden, is vrij onbetamelijk en insolent, en dat het dus de palen van eene onrustighijd *uit onkunde* geboren vrij sterk excedeert. Men kan zig in Europa geen genoegzaam voldoend idée formeren van de licentie, welke men dagelijks en in alle opzigten practiseerd, van de menées en intrigues, waar mede men het dom en onkundig gemeen onder eblouissante benamingen van privilegien, welzijn der Burgerije etc. bij continuatie weet in beweging te houden, en van de verregaande toegevendheid en inschikkelijkhijd, welke men daar tegen betoond aan den kant der Regeringe.

Men gebruykt openlijk 2 a 3 jonge, onkundige, opgeblazene, die het gansche land rond rijden, om het onnozel gemeen papieren te doen tekenen waar van zij misschien nimmer den inhoud zullen weten, en waar van zij denkelijk geen ander effect zullen ondervinden, als dat zij successivelijk het een off ander tot onderhoud dier fraaye commissie zullen moeten contribueren. Nadat men op eene dusdanige sinistre wijze dezelve tekeninge heeft bekomen, bij zommige zelvs onder drijgementen, presenteert men bij de Regeringe een Requeste op den naam van 3 a 400 Burgers,[3] die men voorgeevt, hen daar toe te hebben *aangezogt*, om 5 a 6 gecommitteerdens te mogen zenden. De Regeringe begrijpende, dat men dus in substantie verzogt eene qualificatie tot eene zeer disrespectueuse daad, waar door men met sprekende daden declareerdde, van de goede voorzorge der Regeringe alhier zig niet veel goeds te praefigureren, wijst dat verzoek van den hand, met vrijlatinge, omme. wanneer

1. Ontbreek.
2. Die Kapenaars.
3. Rekwes van burgerrade en heemrade van 30.3.1779 (*Kaapsche Stukken* I, 13-15).

zij meenden eenige reden tot klagen te hebben, dezelve hunne klagten direct te brengen onder het oog der Regeringe, ten eynde daar op te kunnen disponeren zoals men zou bevinden te behoren, en vervolgens ook per se, omme daar mede geen genoegen kunnende nemen, als dan het verijschte redres bij de Heren Majores te verzoeken. Daar op verzoeken de tegenswoordige Gecommitteerden den een op fundament van noodzakelijke particuliere affaires, den ander om studien voort te zetten, etc. etc.[4.] naar het Vaderland te mogen gaan, zo als hen dan ook geaccordeerd is geworden. Voorts houd men zig doodstille tot den generalen optrek der Burgerije, wanneer men eene zeer favorabele gelegenhijd om met wijnig moeyte den geheelen hoop verder te doen opruyen arripieert, en het eijndelijk zo verre weet te brengen, dat de Burger officieren quasi geforceerd worden en Corps van den Hr. Gouverneur te gaan afvragen de continuatie der thans regerende Burgerraden[5.] op fundament NB. dat die de meeste kennisse hadden van de zaken, welke door die genen die na het Vaderland vertrokken waren, uit naam der gansche Burgerije aan de Heren van 't Bewind zouden worden voorgedragen. Men erkent dus openlijk dat men tegen het gedeclareerd begrip van disrespect aan evenwel Gecommitteerdens heeft gezonden, en men verzoekt van de Regeringe tot een teken van hunne erkentenisse en volkomene approbatie van die zo verregaande vilipendie, dat de Regeringe die genen, die verpligt waren geweest dergelijke ongeregeltheden in de eerste plaatze te stuyten, zullen gelieven te continueren in derzelver employen, omdat zij er de beste kennisse van hebben. en om die sollicitatie te respectueuser te doen schijnen, laat men het volk onder het geweer blijven staan, en hunne officieren bij derzelver retour met eenige hoezéés verwellekomen.

De Regeringe off liever een gedeelte van dien[6.] vind goed, dat verzoek voor één jaar te accorderen, mits dat men dergelijke verzoeken nooyt weder bij dergelijke gelegenheden, en op dergelijken manier zou hebben te doen. Die Resolutie word door den Hr. Gouverneur aan 2 a 3 Leden der Burgerofficieren gecommuniceerd. Dezelve word door henlieden overgebragt aan het generale Corps officieren op de groote Kamer op het Stadhuijs.[7.] Hoezeer men daar te voren nooyt onderofficieren had zien paroisseren, zijn er thans zommige present, die zig niet contenteren

4. Vgl. no. XI n. 7 en 8.
5. Vgl. no. XI n. 3.
6. Boers het immers self ook deel van die Regering uitgemaak.
7. Die Ou Stadhuis op die Groentemarkplein, in werklikheid die Burgerwaghuis (Bax, *Michaelisversameling*).

met die Resolutie blotelijk aan te horen, maar er teffens op de allerinsolentste wijze op repliceren, dat zij het altoos zo zouden doen, en dat *Hij*[8.] het wel had moeten accorderen, off dat het bloed zou gekost hebben.

Zedert dien tijd heeft men aan de zijde van Burgerraden zig nog diverse andere zaken gearrogeerd, welke geheel buiten het berijk van hunne magt en het oogmerk van derzelver Commissie waren, en aan de zijde der Regeringe dit een en ander stilzwijgende gepasseerd zo dat het door de verregaande arrogantie van den eenen, en de onbegrijpelijke toegevenhijd van den anderen thans zo verre is gekomen, dat alles zig bevind in een volmaakte staat van de uiterste confusie en verwarringe. Haat en nijd, altoos zo eijgen aan dit climaat, spelen bij die gelegenhijd eene wonderbaerlijke Rolle op ons Toneel. Men dient hier present te zijn, om de ware geschapenhijd der zaken regt te bezeffen. De naaste bloedverwanten gunnen elkanderen het ligt niet in de oogen, en indien men door het point van interest niet nog eenigzints in teugel wierd gehouden, geloof ik, dat moord en doodslag de gevolgen van eene onbeschrijffelijke persecutie zouden zijn. Gij schijnt van begrip te zijn, dat wanneer den Ingezetenen een vrij en onbelemmerd vertier hunner Producten, voor zo verre zulks met de relatie, waarin ze met de Compe. staan, bestaanbaar is, wierd geaccordeerd, alsdan ook zeer spoedig alle klagten en misnoegdhijd zouden cesseren. Maar (mij dunkt) dat, als men eenvoudig reflecteert, dat juist de meeste misnoegdhijd en de eerste zaden van seditie en muyterije zijn gestrooyd op een tijdstip, waar in men op eene zeer voordelige wijze zig van alle producten heeft kunnen voldoen,[9.] en dat men zo te voren als naderhand daar van volkomen heeft blijven jouisseren, men ook alsdan zal moeten overtuygd worden, dat uit die source de oorzaak der misnoegdhijd met geene mogelijkhijd kan worden afgelijd. Zedert 3 a 4 jaren de suite[10.] heeft men zijn koorn en wijn tegens eene importante prijze, de ordinaire verre surpasseerende, kunnen debiteren. Van de Boter en zeep is misschien nooyt geen exempel geweest. En evenwel 't is juist na de favorabele veranderinge, dat men begonnen heeft met seditieuse papieren uit te stroyen, dat men vervolgt heeft met insolentien en disrespect aan de Regeringe te betonen, en dat men zig thans eijndelijk aan niets meer stoort, en pro lubitu[11.] over een dom

8. Goewerneur Van Plettenberg.
9. In die kantlyn: ‘zie mijn brief van 18 Jan. 1779’ (ontbreek); die argument dat dit ekonomies juis goed gegaan het, is ook deur Boers in sy amptelike verdediging gebruik, met verontagsaming van die feit dat dit net 'n tydelike oplewing as gevolg van die oorlogsituasie was (Schutte, 1979).
10. Agter mekaar.
11. *Pro libito*, na goeddunke.

en onkundig gemeen disponerende meent alles naar zijnen hand te kunnen en te mogen zetten. Voor het overige geloove ik, dat wij het te zamen zeer eens zijn omtrent de ware oirzaken van het natuurlijk decres onzer Colonie, 't welk eijndelijk wanneer het zo blijvt voortduren de totale ruine daar van noodwendig zal moeten na zig slepen.

Het getal is reeds te groot, en de ressources niet different en menigvuldig genoeg om alle onze Ingezetenen aan de Hoovdplaatse te doen bestaan. De Luyhijd en glorie maken dat bestaan nog onmogelijker. Wanneer nu de natuurlijke propagatie, gevoegd bij de artificieele van vrijgeven,[12.] te gelijk met die glorie en luyhijd blijvt accresseren, en de middelen van bestaan dezelve blijven, valt het niet zeer moeyelijk de ongelukkige rekening van deze zo kostbare Colonie op te maken. 'T is zelvs te vrezen, dat den ijver en arbijd van zommigen, die zig het werken niet ontzien, henlieden wanneer den oorlog[13.] eens zal geijndigd zijn, zelvs ongelukkig zal maken. en dit zo zijnde zullen de luyen natuurlijk en naar verdiensten, en de naarstigen uit hoovde der Constitutie ongelukkig zijn. Het is gevolgelijk tiendubbeld noodzakelijk, dat het tegenwoordige plan onzer directie, ingerigt na zeer voldoende voor het klijn bestek waar in men zig voor dezen bevond, naar den aart der zaken, zo als ze thans zijn, werde ingerigt, en dat het verbroke respect en subordinatie wederom volkomen hersteld werde. Ik verlang ondertusschen niets meer, als van alle die brouillerien op eene convenable en honette wijze ontslagen te kunnen worden. Te meer omdat men bij gelegenhijd der apprehensie van Buytendagh[14.] tot een meer dan gewoon publicq eclat[15.] is gekomen, en men het publicq op dat fundament voornamelijk heeft mislijd, waar door ik dan geheel onverdiend in alles op eene zo notabele wijze heb moeten participeren.

Maar ik bemerke, dat ik zo voortgaande met Communicatien en reflexien reeds op eene zeer indiscrete wijze van Uen tijd en patientie heb geabuseerd en dat het dus meer dan tijd word, dat ik UWelEDGeb. opregtelijk betuyg met de meeste consideratie te zijn

WelEdelgebore Heer Zeer Geëerde Vrind!
UWelEDGeb. willige Dienaar en vrind
W.C. Boers

12. Die verlening van vryburgerskap aan Kompanjiesdienare.
13. Die Engels-Franse oorlog (1778-1783) wat op die Amerikaanse Opstand gevolg het en waarby die Republiek ook sedert 1780 betrokke was.
14. Sien no. VIII n. 8. Carel Hendrik Buytendagh (1739-1779).
15. Openbare opskudding.

Cabo 31 Jan. 1780

NB. Juist mijn verjaardag,[16.] zodat ik deeze-middag vast 2 bellen, één op Uwe gezondhijd en ééne op dit Feest, zal drinken. vale.

P.S. Ik gelove, dat Pater Goldbagh[17.] de sottise van zijn plan reeds begint te merken, en dat de ruymere gelegenhijd van Madame hem in 't geheel niet zal animeren. Men zegt dat twee van hare zoons onze Indische gewesten zullen komen bezoeken.

16. Oral in die vakliteratuur word 4 Feb. as sy geboortedag aangegee, maar dit moet dus die doopdatum wees.
17. Ds. Daniel Goldbach (1733-1783), predikant te Zwartland vanaf 1774. In 1780 was daar sprake van sy oorplasing na Kaapstad, en miskien sinspeel Boers daarop. Goldbach was getroud met Ida Maria Mom, dogter van Gerrit Mom (oorl. 1780) wat ryk geword het in diens van die VOC.

XIII J.A. Baron van Plettenberg aan Swellengrebel, Cabo, 7.3.1780[1.]

Daar UwelEd.Gestr. mij onder Sulk eene grote verpligting heeft gelieven te leggen, door het toesenden van verscheijdene documenten, rakende de tegenswoordige publijcque gesteldheijd der Saaken in het Vaderland,[2.] hadde Ik al voor lange verpligt geweest UwelEd.Gestr. deswegens mijne opregte erkentenisse te verseekeren, dog aan de eene kant eene opeenstapeling van affaires, waar van veele de Lust tot Schrijven beneemen, en aan de andere kant eene gegronde verseekering van binnen korte daagen veele nouvelles uijt het Vaderland te sullen vernemen, die deese Colonie in het gemeen, en mij in het bijzonder, sullen intresseeren,[3.] heeft oorzaak gegeeven dat tot dus lange met het beantwoorden van UwelEd.Gestr. Seer aangename Letteren hebbe gewagt; uijt welkers Lectuure mij onder anderen sijnde gebleeken, hoe dat UwelEd.Gestr. nog werkelijk om deese Colonie, en desselfs ver afgeleegene Inwoonders, denkende, deselve wel gaarne middelen sou willen aan de hand geeven, die, wel geexecuteerd werdende, aan haar lieder een gemakkelijker leeven souden kunnen besorgen. Maar, mijn Heer en Vriend, in alle ontwerpen, hoe Schoonschijnend deselve ook in eene Theoretische beschouwing meugen voorkomen, en eene gewenste uijtwerking belooven, bevind men egter meermalen, dat in de executie Swarigheeden opkomen, welke niet voorsien sijnde, alle aangewende mesures verijdelen. En soo geloof Ik dat het gaan sou soo wanneer het plan van UwelEd.Gestr., gedetailleerd bij Desselfs brief van 9 julij 1779,[4.] wierd in het werk gesteld, behalven dat Ik, in het algemeen, onder de verafgeleegenste Colonisten, op de Sneeuwbergen als elders, hebbe bespeurd,[5.] dat sij Lieden seer vergenoegd souden sijn, soo wanneer maar bevrijd waaren van de Bosjesmans, en geen Burgerdiensten op Stellenbosch of Swellendam souden behoeven te doen, hebbende het swervend en vrijleeven aangenaamheeden, die andere ongemakken weder versoeten, vooral soo wanneer haare Hamels altijd voor 6 Schell. en de Booter voor 1 Schell: per lb. konden aan de man brengen. Dog daar een

1. Nie eiehandig nie; vroeër deur A. Hallema gepubliseer in *Zuid-Afrika* 12 (1935) 105-106.
2. Hierdie stukke word genoem in 'n gedeelte van no. VIII wat nie opgeneem is nie.
3. Plettenberg bedoel uiteraard die besluite van Here XVII na aanleiding van die *Memorie* 1779. Die briewe van Here XVII aan Plettenberg hieroor was gedateer 27.10.1779 (*Kaapsce Stukken* IV, 136).
4. Ontbreek, ook in die Plettenberg-versameling.
5. Tydens sy landtog in 1778, sien no. II en Godée Molsbergen IV, 45.

tijdlang alle dingen seer goedkoop sijn geweest, heeft eene menigte Boeren mij ten huijse van Prinsloo, aan de Bosbergen, versogt haare belangens in deesen te willen behartigen, met vooral sorge te dragen, dat de gecontracteerde Comps. Slagters selfs geen Veeplaatsen mogten houden etc. etc. Na mijne vermogens, en tijdsomstandigheeden, hebbe ik voor haar lieden gesorgd, en de Engelsche en Fransche Esquaders hebben het gebrekkige bij provisie vervuld.[6.] Eensgesintheijd en goede Harmonie ontbreeken in die Contreijen, en daar toe souden, mijns bedunkens, het aanstellen van Predicant en Landdrost[7.] de geschikste middelen ter verkrijging sijn, soo men maar Subjecten konde vinden, die tot die missie geschikt waaren, hetgeen altijd beswaarlijk sal sijn, dewijl het menschen dienden te weesen die door geene drijfveeren van Eijgenbelang, ofte vooringenomentheijd worden bestierd, steeds in het oog hielden het groot oogmerk waar toe waaren gesonden, en sig van de gemoederen en het vertrouwen de Ingeseetenen, door eene voorbeeldige onsijdigheijd wisten meesters te maaken, en boven dit alles regte kennis van het menschelijk Hart, door eene voldoende ondervinding, hadden verkreegen. Waar sijn desulke te vinden, en die genegen souden weesen, ten nutte haarer Evenmenschen sig te laaten gebruijken? Hoc opus, hic Labori![8.]

Wanneer Ik met de Caffers Capiteins, Koba, Godijssa, en Xamosij,[9.] een Contract aanging, omtrent de Limitscheijding, voor het vervolg,[10.] quam mij in gedagten het geene bij seeker Schrijver hebbe geboekt gevonden, wegens de verbonden, die door den vermaarden W. Penn, in de voorgaande Eeuw, met de Inwoonders van America sijn aangegaan, namentlijk, dat die de eenigste waaren dewelke door eenige Europees ooijt met de Americanen sonder plegtige Eedsweering waaren gecontracteerd, en te gelijk de eenigste, die wedersijds waaren onderhouden.[11.] En Ik fleijde mij, dat daar Ik den Quaker in deesen heijliglijk wilde navolgen, de Caffers het voorbeeld der Americanen souden volgen, maar hier in ben ik bedrogen, dewijl Koba c.s. tot dus verre, onder alderhande uijtvlugten, nagelaten

6. Plettenberg bedoel dat die tekortkomings van sy maatreëls nie aanvanklik so opvallend sal wees nie, aangesien Franse en Engelse eskaders vir heelwat omset sorg.
7. Die eerste predikant van Graaff-Reinet is in 1792 aangestel, die eerste landdros in 1786.
8. 'n Sitaat uit Vergilius, *Aen.* 6. 129: ‘dit is (swaar) werk, dit is 'n gesukkel.’
9. By Godée Molsbergen IV, 50, heet hy Jamosie.
10. Vgl. no. II en Godée Molsbergen IV, 46, 50.
11. William Penn (1644-1718), die stigter van die Kwaker-kolonie Pennsylvania, het in 1682 'n vriendskapsverdrag met die Leni-Lenape-Indiane gesluit; watter skrywer Van Plettenberg bedoel, is nie duidelik nie.

heeft over de groote Visch Rivier te trekken, waarom genoodzaakt ben geweest den Veld-Wagtmeester Jaarsveld, op wiens bescheijdentheijt meene mij te meugen betrouwen, te qualificeeren hem, Koba, mijnentwegen, onder het aanweesen van eene gewapende Commando, aan te seggen, dat aanstonds sal hebben te voldoen aan sijne belofte, als wanneer aan denselven eenige praesenten van gewerkt Koper sullen werden gegeeven; dog dat halstarrig blijvende weijgeren, sulx te executeeren, van mij last hebben, hem met al sijn Volk en Vee met geweld te verjagen, en soo veele te dooden, als sullen durven tegens deese mijne ordre aan te gaan: etc. etc.[12.] Nu moet Ik eens afwagten, of deese stap eenig Effect sal doen, sullende UwelEd.Gestr. wel willen geloven, dat het maar alleen een bombario[13.] is, en dat mijne ordres expres luijden aan niemant haarer, voor alsnog eenig leed te doen, dewijl aan mij de gegronde billijkheijd van feitelijk te handelen nog niet volkomen, ex Jure naturae, is aangetoond. En selfs dunkt mij, dat deeze quaestie eens in een Disputeer Collegie wordende voorgesteld, een welspreekend opponens aan den Seer geleerden Heer Defendens nogal werk soude verschaffen.[14.] Intusschen denk Ik nu dat Koba nooijt van mening is geweest sijn woord te houden en dat daarom geaarseld, ja selfs belet, heeft dat geene sijner Zoonen met mij na herwaarts is opgekomen.[15.]

Ik hebbe aan Kloete voor eenige dagen mijn gehouden dagregister overgegeeven, om uijt het selve voor UwelEd.Gestr.: sulke dingen te extraheeren, dan wel geheel af te schrijven, als konde denken UwelEd: Gestr.: aangenaam te kunnen sijn,[16.] en de Landmeeter Leijste[17.] is werkelijk

12. Nadat daar in 1779 en 1780 kommando's uitgetrek het sonder om veel te bereik, het A. van Jaarsveld in 1781 daarin geslaag om die Xhosas oor die rivier terug te dryf; daarby is 5 300 beeste buitgemaak (Sparrman II, 200; Marais, 8-10; Muller, 76).
13. Bombasme, woordepraal. Plettenberg bedoel dat die streng optrede wat aangekondig is, slegs as skrikmaakmiddel bedoel is; in feite, so vervolg hy, het hy tog opdrag gegee dat daar vireers geen geweld gebruik moet word nie, omdat hy nie oortuig is dat hy die reg daartoe het nie. Dit is nie heeltemal duidelik wat hy wil sê met die verwysing na die natuurreg (‘ex Jure naturae’) nie: het Plettenberg getwyfel aan die regsgronde vir optrede teen die Xhosas omdat hulle inwoners of eerste bewoners van die betrokke gebied is en buitendien geen onderdane van die Kompanjie is nie?
14. Plettenberg verwys hier na die destydse akademiese gebruik om wetenskaplike stellings in 'n openbare bespreking te verdedig.
15. Vgl. no. II en Godée Molsbergen IV, 47.
16. Cloete se uittreksel: no. II.
17. Leiste se ‘Kaart van de Zuydkust van Afrika’ (gepubliseer in Koeman, 1952) ter voorbereiding waarvan hy gedurende die voorafgaande jare aan die Kaap gereis het, is later in 1780 saam met nog 'n paar ander na Here XVII gestuur (*SABW* II, 403).

besig met de Kaart, die voornemens ben mijne Heeren Meesteren aan te bieden, in verwagting dat door dat Canaal publijcq sal gemaakt werden, waartoe Ik geene vrijheijd hebbe. De voornaamste Baaijen sal ik in groot bestek er bij voegen, tot narigt voor de Zeevaart, die onse Cust gansch onbekend is.

Het aanweesen van Engelsche en Fransche Esquaders[18.] heeft mij, geduurende een geruijme tijd, besig gehouden, vooral om soo veel mogelijk alle dingen, selfs tot Kleijnigheeden, soo te schikken dat men op geene gegronde redenen, mij van eenige Eensijdigheijd kan geschuldigen, waar in te slagen veelmaalen seer moeijlijk valt, dog de Twee Admiraals hebben genoegen genomen in het geene alhier hebben genoten, het welk mij eene voldoende satisfactie is, en steure mij daarom ook niet aan het geene mindere gequalificeerdens deswegens, na haare Caprices, uijtbasuijnen, sijnde het gansch onmogelijk alle menschen te contenteeren.

Hier in de Colonie is het dood Tij, wordende sekerlijk na tijdingen[19.] uijt Holland gereijkhalsd. Dog ik denke niet, dat deselve decisif sullen sijn, alschoon sulx wel wenste, dewijl men sommige voorvallen met eene promptitude kan redresseeren, die door lang talmen verergeren.

Indien Ik ooijt mijn But erlang, en metertijd een stil ampteloos Leeven in mijn Vaderland geniet, sal deese Colonie wel eens een onderhoud sijn tusschen Uwel Ed. Gestr: en mij, wanneer mijne opwagting bij Uw koome maaken, dog die tijden sijn mogelijk nog verre afwesend, en mogelijk bestaan deselve in Chimeres, die in rook sullen verdwijnen.[20.]

18. Tot op die datum waarop Plettenberg geskryf het, was die Republiek nog nie in die Engels-Franse konflik betrokke nie; i.v.m. 'n Engelse vloot sien no. XI n. 17; 'n Franse eskader van 6 skepe het op 3.3.1780 weer vertrek (ARA: KA 4274).
19. Vgl. n. 3.
20. Plettenberg het hom in 1785 in Nederland gevestig; uit briewe in die Swellengrebel-argief blyk dat Plettenberg en Swellengrebel met mekaar in kontak gebly het.

XIV H. Cloete aan Swellengrebel, Constantia, 30.3.1780

Thans ga ik over ter beantwoording van UWelEd. geEerde Letteren van den 8 Julij 1779.[1.] die mij den 17 Novb. desselven jaars wel zijn geworden. en beginne met UWelEd. onsen dank te betuygen voor de felicitatie en Zegenwensch aan ons gedaan over den aankoop van Constantia. Deese Wensch is ons zo veel t'aangenamer, omdat wij verseekert zijn, dat hij van een welmeenend en ons zeer geneegen Vriend komt.

Om UWelEd. Nieuwsgierigheid te voldoen, volgt hier inclusieve de Lijst van de Goederen die ik van den Heer Serrurier, voor de som van *f* 30 000 - heb gekogt, en die ook bij den plaats behoorden. Egter moet UWeld. niet denken dat daar meede de kosten gedaan zijn. Neen, Mijn Heer, 16 Slaven waren niet heenrijkende, om deesen verwaarloosden plaats in goede ordre te brengen, ik heb er nog 16 moeten bijdoen, met welkers behulp ik hier groote veranderingen heb gemaakt, van dewelke UWelEd. hier onder nader zal verslag doen: bovendien heb ik nog f2 000 moeten bekostigen aan noodzaakelijke meubelen. Eerst koom ik op de gemaakte veranderingen.[2.]

Een muur, van rhuym 600 voeten lang, en 9 voeten Hoog, strekkende zig ter regterzijde van 't Woonhuys, tot aan de poort, heeft deesen plaats reets merkelijk vercierd, en zal hem nog meer vercieren, wanneer de Wijnstokken die ik langs deselve geplant heb, eerst groot genoeg zullen zijn, om er een prieel van te maken, er is geen druyf in Africa bekent, of ik heb er verscheijde stokken van langs deese muur geplant, waar onder zig ook bevinden de meede gebragte stokken van mijn zoon pieter[3.] die tot mijn leedweesen alle dood zijn behalven de Fransendaler[4.] die aan den groey is.

Dit prieel is geschikt voor de Vreemdelingen die onder denselven Wandelende 't gezigt op de wijngaard hebben ook een trosje druyven konnen plukken, de planting is zo veel mogelijk was, zodanig geschikt dat er bij afwisseling een stok roode en een witte staat.

1. Ontbreek.
2. Vgl. Fransen, 19: ‘geen enkele verwysing na al hierdie bouwerksaamhede (van Hendrik Cloete) (is) nog gevind nie’.
3. Swellengrebel se reisgenoot Pieter Cloete (no. V C n. 16) het in 1777 saam met hom na Europa gereis en in 1779 na die Kaap teruggekeer (sien Schutte, *Kaapse Reisiournalen*, inleiding).
4. Frankenthaler-druiwe is wel in Nederland gekweek.

Het Groot Eyken bosch dat tusschen mij en den plaats van Colijn[5.] stond is uytgeroeyd, en zo wel daar als nog. op eenige andere plaatzen circa 10 000 wijngaard stokken[6.] aangeplant, die niet alleen zeer weelderig groeyen, maar zelfs in haar eerste blad al vrugten gegeeven hebben, en wel zo dat er aan verscheyde stokjes 2 à 3 trossen druyven hingen, 't welk iets buyten gemeen is.

De Boomgaard die om laag stond, ook tusschen deese plaats en die van Colijn, is meede uytgeroeyd, om dat de boomen zeer verouderd en in groote disordre geplant waren, en daarentegen weder verscheyde soorten jonge vrugte Boomtjes aangeplant, die alle zeer weelderig groeyen.

Alle de Eyken en Castanje boomen, die hier in meenigte groeyen, zijn opgesnoeyd, waardoor de plaats die anders niet zigtbaar was als wanneer men er op kwam aanrijden thans van zeer verre kan gezien worden.

De Poort, door dewelke men inrijd is zo diep uytgewerkt, dat 't schijnt dat men tusschen 2 kleyne bergen door rijd, wier toppen of kruynen met verscheyde reijen zilver boomtjes[7.] en eenige Eijken beplant zijn.

De wijnkelder[8.] is vercierd met fraaij Vaatwerk bestaande in Nieuwe Stuk vaten en Leggers die alle geel en geolijt zijn.

Dit zijn Mijn Heer de principaalste veranderingen die ik in die korten tijd gemaakt heb. Nu ga ik over UWelEd. een getrouw verhaal doen, hoe ik met mijn eersten Wijnoogst gevaren ben.

De Wede. van der Spuy[9.] gaf mij per gunst, een ouden jonge,[10.] die verscheijde jaren ja zelfs zo lang van der Spuy den plaats gehad heeft, was keldermeester geweest, en wel zo dat van der Spuy zig bijna nooit met den kelder bemoeyt heeft; dit is dan de geene die mijn Wijn in 't gepasseerde jaar behandeld heeft. Deese gewaande keldermeester was niet alleen een zeer onkundig mensch, maar zelfs hadde weynig of geen kennis van 't wijn maken. Egter moest ik hem laten zijn gang gaan, omdat ik als een

5. Johannes Nicolaas Colijn (geb. 1742), vanaf 1776 eienaar van *Klein Constantia*, ook genoem *Hoop op Constantia* (Fransen, 9).
6. Volgens 'n aantekening van Swellengrebel het Cloete 13 000 tot 14 000 wingerdstokke geplant (Swellengrebel-argief).
7. *Leucadendron argenteum;* sien ook no. XLII. Verskeie besoekers het aangeteken dat daar baie van hierdie bome in die omgewing van Constantia gegroei het: Sparrman I, 69; Paterson *Reise*, 6. Die naburige plaas was inderdaad bekend as Witteboomen. Teen Cloete se tyd het die Kompanjie se silwerboombosse in die omgewing al taamlik uitgedun begin raak.
8. Dit moet die oorspronklike wynkelder wees wat tans reeds verdwyn het, vgl. Fransen, 19.
9. Susanna Meyer, weduwee van die naas-vorige eienaar van *Constantia*, Jacobus van der Spuy (no. II n. 20).
10. Slaaf.

Nieuw aangekomene veronderstelde, dat de Constantia wijn een particuliere behandeling vereyschte. bovendien wilde het ongeluk dat wij in den wijnoogst aanhoudende en sware regens hadden: waardoor het dan ook gebeurd is, dat uyt onkunde en tegenspoed mijn wijn, (vooral de witte) niet ten besten is uytgevallen 't welk dan ook oorsaak is, dat ik aan de Heren Le Sueurs[11.] niet meer als 2 Half Ame voor UWelEd. heb afgegeeven, maar egter nog 2 do. van den allerbesten voor UwelEd. in mijn pakhuys bewaard heb, om zo gem. Heeren Le Sueurs mij weeten goede gelegenheijd aan de Hand te geeven te werden afgescheept.

Dan ik hoop dat 't dit jaar beeter zal uytvallen, den ouden Heer Keldermeester is weg, en ik ben zelfs in den kelder om mijn wijn na mijn manier te laten bewerken: en (zonder Eygen roem gesprooken) ik maak mij sterk dit jaar zodanigen wijn te persen als Constantia nog ooit gegeeven heeft. Dit is mogelijk wat veel gezegt; maar d'uitkomst zal hoop ik mijn gezegde staven, waar toe 't aanhoudend goed weer mij ook zeer favorable is. UWelEd. zal er best van konnen oordeelen, wanneer ik UWelEd. in 't aanstaande jaar zo veel immers mogelijk zijn zal, 'tzij bij groote of kleyne parthijen, van deezen wijn zenden zal, waar toe ik hoop gelegenhijd te vinden, door de groote kennis die ik door 't bewoonen van Constantia onder de Scheepelingen beginne te krijgen - genoeg van Constantia.[12.] (- - -).[13.]

Ik moet bekennen dat ik nalatig ben geweest UWelEd. te berigten, wat voedzel den Zagitarius[14.] gebruykt, en dit berigt zal nu te laat komen: zij voeden zig in 't veld met allerley ongediertens als slangen, hagedissen, molle etc. dog tam zijnde, voeden wij ze met Vleesch.

Zo de Capok[15.] die ik UWelEd. onder Adres van den Heer Alewijn[16.] heb toegesonden niet mogt zo goed bevonden werden, als men had verwagt, zo diend tot berigt: dat deese Capok (omdat hij schielijk moest

11. Keldermeester J.J. le Sueur en pakhuismeester P.L. le Sueur was Swellengrebel se neefs.
12. Die destydse literatuur bevat baie beskrywings van besoeke wat verbygaande skeepsmense aan *Constantia* gebring het (sien Inleiding, n. 56); as 'n teenprestasie vir die rojale ontvangs wou Cloete sommige dus vra om geskenke in Nederland af te gee.
13. Een sin is weggelaat.
14. *Sagittarius serpentarius*, sekretarisvoël.
15. Het Cloete bedoel die pluis van die wilde katoenplant *(Gossypium herbaceum africanus)* of van die melkbos *(Gomphocarpus lanceolatus)* wat soms ook katoen- of kapokplant genoem word? Dit kon selfs die egte katoenplant gewees het *(Gossypium)*. Herhaalde pogings is aangewend om katoen te kweek. Ander moontlikhede is *Asclepia fruticosa*, *L.* of *A. putescens*, *L.* Dit kon ook 'n *Eriocephalus* gewees het.
16. Vermoedelik Frederik Alewijn (1737-1804), lid van die ‘vroedschap’ van Amsterdam en Bewindhebber van die VOC.

verzonden werden) een maand te vroeg geplukt is, en dat hij op zijn tijd geplukt wordende, beter is. Welk berigt mij Coenraad Feith[17.] die mij de gesondene besorgt onlangs meededeelde.

De gesondene zaaden zijn ons door den Heer Aams[18.] wel ter hand gesteld, waarvoor wij UWelEd. dankbaar blijven, hebbende niet gemanqueert een portie aan den Heer pakhuysmeester Le Sueur af te geeven.

Over de Barbarijsche schapen heb ik onlangs onsen vriend Jacob Kok gesproken die mij zeyde dat hij niet twijffelde of zij zouden bij hem wel aarden, te meer zijn plaats tot nog toe altijd van de brandziekte is bevrijd gebleeven, daar meest alle Contrijen van deese ziekte aangestooken zijn, en hij er ook met plaisier zoude accepteeren als zij hem wierden toegesonden. Ingevolge UWelEd. schrijven van den 13 sept. a.p.[19.] 't welk mij den 17 Januarij deeses jaars geworden is, gaf ik bij deese gelegenheijd aan opgemelde Kok 3 chitse die hij zelfs na zijn zin heeft uytgezogt en waarvoor ik betaald heb rd 21. -

UWelEd. moet niet verwondert zijn, dat ik UWelEd. niet persoonlijk zo als tot nog toe gedaan heb, gewassen en planten zal toezenden. Voor eerst ben ik in dit jaargetijde in 't drukst van mijn beesigheyd, ten anderen heb ik nu mijn zoon pieter die UWelEd. van al 't geen raar is, overvloedig voorsien zal, waartoe ik hem niet alleen alle mogelijke gelegenheijd zal aan de hand geeven, maar zelfs zal aansetten dat hij 't met deselde exactitude doe, als ik 't tot nog toe heb kunnen doen. Ik meen dat 't UWelEd. 't zelfde zal zijn door wat Canaal UWelEd. gerieft word, en voor mij wind 't veel uyt, want deese tegenwoordige zelfs in den kelder geschreeven word, uyt den welken ik geen voet verset. Er word geen middag rustje meer genomen, kleijntje is in den wijngaard om druyven te snijden, de cabaay[20.] is uyt en met een musquiette broek,[21.] sta ik den gantschen dag voor de pers-balie.

Dit is dan ook de reede waarom ik deesen Eyndige. Mijn Huysvrouw en kinderen groeten UWelEd. beneevens Mejuffrouw UWelEd. Suster[22.] hartgrondig, en ik heb in 't bijsonder d' Eer mij met Agting te noemen,

WelEdele Heer
UWelEdDWDienaar en Vriend H. Cloete

17. Coenraad Hendrik Feyt (geb. 1727).
18. Moontlik Lucas Aems, stuurman by die VOC.
19. Ontbreek.
20. Wit linne-oorjurk, huisdrag vir manne (vgl. Maleis: kabaya).
21. Broek van fyn, dun materiaal.
22. Johanna Engela Swellengrebel (1733-1798), woonagtig in Utrecht.

Cabo de goede Hoop op den plaats Constantia den 30 Maart 1780

P.S. Jacob Kok heeft reets zijn snaphaan ontfangen. David van der Merwe is aangeschreven dat er een dito voor hem onder berusting van mijn zoon pieter is maar door hem tot dato deeses nog niet afgehaald.[23] BIJLAGE[24.]

De Goederen, die ik van den Heer Jan Serrurier bij den Plaats Constantia voor *f* 30.000 gekogt heb, zijnde de volgende, namelijk:

Sestien Mans slaven[25.]
Twee Stuk vaten yder van drie Leggers
Ses vaten yder van Twee Leggers
Ses en seeventig Leggers
Ses halve Leggers
Twee wijn Parssen
Ses Rijs Balien
Een Trap Balie en eenige druyve Balien
Alle de stelling houten die in de Kelder sijn
Een Brandewijns Keetel met zijn Koelvat
Nog twee kopere Keetels
Een en veertig trekossen
Twee en tagtentig Anteel Beesten
Twee ossewagens
Twintig Emmers, ses tregters, tien vlootjes[26.]
Drie domme Kragten

23 Kok en Van der Merwe het hul snaphaan (geweer) gekry as dank vir die beantwoording van Swellengrebel se vraelys (vgl. no. V).

24. Reeds deur A. Hallema gepubliseer: 'De inventaris van een Kaapsche modelboerderij in de tweede helft der 18de eeuw', *Zuid-Afrika* 10 (1933) 161. Volgens die koopkontrak wat tans op *Groot Constantia* vertoon word (sien Fransen, 6), het Cloete, behalwe die slawe wat in die volgende noot genoem word, ook nog gekoop 'een partij losse goederen bestaande in Trekossen en aanteelbeesten, waagenpaarden, waagens, bouw en tuyngereetschappen, Leggers, wijn parssen, Reysbalien en ander keldergereetschappen. Item brandewijns keetel ende verscheydene andere meubilaire goederen gelijk blijkt uit een daarvan gemaakten Inventaris' (wat skynbaar ontbreek).
Dit lyk asof sowat niks van hierdie losgoed tans nog op *Groot Constantia* aanwesig is nie (sien katalogus in Fransen, 30-49).

25. Volgens die koopkontrak (Fransen, 6) genaamd: April, Salomon, Toontje, Jek, Schipeon, February, Maart, Jaco, Chrispijn, Manus, Casper, Onton, Rijpa, October, Julij en Baatjoe.

26. Plat skotteltjies by die bereiding van suiwelprodukte gebruik.

Een parthij koopere kraane, kelder- en kuypersgereedschappen
Een groote Eetens Tafel van Stinkhout in vijff stukken
Tien schilderijen in de Galderij
Drie glaase Lantaarns of Klokken
Een kopere Kroon[27.]
Een staande Horlogie[28.]
Ses en dertig geelhoute Stoele
Twaalf schilderijen in 't voorhuijs
Vier rakken met porcelein
Een Koorn Harp
Een Buijtel Kist[29.]
Twee vaatjes met honderd pond zwafel
Een legger met Brandewijn
Drie ledige halve leggers
Acht Oxhoofden en Bier pijpen[30.]
Drie hondert ledige Bottels
Eenige losse planken
Seeven osse jukken
Een Partij Wijngaard messen
Een partij dito zagen
Vier Ledige kisten
Seeven groote Tinne schootels
Vier hondert Bossen Riet
Twee houte Tabaks doosen
Een lange leer
Drie Roepers[31.]
Twee Lijnen van sestien Vaam
Een partij Pik en harpuijs[32.]
Een half half Aam Traan
Een parthij Potten en wat Rommeling
Een hondert Jukscheijden
Een partij ijzere Hoepels en ander ijzerwerk

27. Kroonlugter, lamp.
28. Fransen, 31 no. 1??
29. 'n Kis wat by die sif van meel gebruik is.
30. 'n Okshoof is 'n houtvat of -balie (inhoud ongeveer 232 liter); ‘pijpen’ is langwerpige vate.
31. Skeepsroepers.
32. Pik en harpuis ('n mengsel van swael, hars en koeihare) was konserveermiddels vir hout, om nate toe te stop ens.

Een groote en vier kleijne Vogelkouwen
Twee stal en drie kalk Emmers
Twee houte Arm Blaakers
Een Vulkan net een kopere Tuijt
Een reytuijg
Twee oude ossewagens
Een oude Paardewagen
Een Cabinet
Een Kleerkas
Een tafelkasje
Tien tafels groot en kleijn
Een schuijt met drie zeegens en lijnen
Een Baktrog
Vijftig à sestig gebruijkte Sakken
Een jongenspot
Een kopere kookkeetel
Twee hondert sparren
Drie Leedikanten met Behangsels
Sestien gemeene stoelen in zoort
Twee Mooije Schilderijen
Twee span Paardetuijgen
Ses Paarden
Een Trijpen[33.] Zadel
Twee leere Zadels wat oud
Ses oude schilderijen
Twee Emmers met kooper
Twee Vogelroers
Ses stukken swart Ebbenhout
Twee Leuning Stoelen
Vier Rakken
Een Eetens kas
Wat Rommeling
Een Rustbank
Twee Wijnbokken
Vier en twintig graaven
Twaalf Pikken
Vijfthien Schoffels
Vier ophaal Gordijnen

33. Fluweelagtige wolweefsel.

Twee a drie kaatels
Een Speerhaak[34.]
Drie Koevoeten
Vier groote Manden
Vier en twintig kleijne Manden
Drie Mookers
Eenige Vlees en Vis Vaaten
Een kopere Gieter
Een Stelletje[35.] met zijn Balie
Een Boter karentje
Een Pijpe Rak
Twee Scheerbekkens
Een Braat Spit
Drie Lantarens

34. Smidsaambeeld met twee horingss
35. 'n Draagbare toilet.

XV J.A. Baron van Plettenberg aan swellengrebel
Cabo, 12.5.1780[1.]

Na het versenden mijner voorgaande van 7 Maart laastleden,[2.] en voor het ontfangen van UWEGestr. brieven de datis 3 Novob.[3.] en 20 Decb. AoPo[4.] als meede voor dat van Jaarsveld de aan hem opgedraagene Commissie aan de Caffers, (waarvan in mijne brief mentie hebbe gemaakt[5.]), sal hebben geexecuteerd, hebbe ik van Swellendam berigt gekreegen dat onse Ingeseetenen uit de beide districten hebben kunnen goedvinden, Propria Auctoritate,[6.] een Commando teegens de Caffers te doen,[7.] sijnde de Swellendammers door de Burger Adjudant P. Ferrera,[8.] en die van Stellenbosch door Josua Joubert,[9.] Veldwagtmeester in de Camdebo, opgeleid, welke twee sig aan deese sijde der Groote Visch Rivier hebbende geconjungeerd, sijn sij tot in het Cafferland doorgedrongen, en hebben een meenigte dier Menschen laaten doodschieten, hebbende teffens sig van een groote quantiteijd Rundvee Meesters gemaakt en meede genoomen, waaronder een gedeelte was, dat de Caffers van onse Ingeseetenen bevoorens hadden geroofd. Verdere particulariteiten[10.] weete ik tot nog toe niet, dog hebbe den Landdrost van Stellenbosch[11.] gelast, daarna te informeeren, ten einde de berigten met elkanderen te confronteeren, en als dan desweegens te besluiten, soo en als sal kunnen dienen tot weering van sulke handelingen, alschoon voorsie dat daar het spel eens aan de gang is geraakt, het niet ligt tot de voorgaande Rust sal koomen, daar wraaklust alle wilde volkeren besield, en de Caffers eens haar Slag onverwagt sullen waarnemen, wanneer doorgaans de onschuldige de Slagtoffers sijn. Er werd meer dan menselijke vermoogen toe vereist onse lands ingeseetenen generaliter die denkbeelden van Menschenliefde in te boesemen, als vereist worden om soo wel de Caffers, en Hottentotten, als haare meede Christenen, voor meede

1. Nie eiehandig nie; vroeër deur A. Hallema gepubliseer in *Zuid-Afrika* 12 (1935) 107-108.
2. No. XIII.
3. No. VIII.
4. Brief van 20.12.1779 ontbreek.
5. No. XIII; die betrokke opdrag is op 6 Maart gegee.
6. Op eie gesag.
7. Vgl. Jeffreys *1780*, 58, 233-235, 352; Marais, 8.
8. Pieter Hendrik Ferreira (geb. 1736), vanaf 1776 woonagtig op *Rietfontein* aan die Sondagsrivier; hy word in Des. 1781 tot kornet bevorder.
9. Vgl. no. II n. 49.
10. Besonderhede.
11. O.G. de Wet.

Menschen en Broeders te erkennen, daar het woord Heiden de Leuse schijnt te zijn, waarop men meent de meugen doordraaven, en sijne wraaklust, often hebsugt, den ruimen teugel te vieren, evenals de oude Jooden gemeent hebben alle Inwooners van Canaan te meugen vernielen, soodra het Anathema er over was uitgeroepen, van welke daad UWE.-Gestr: mij wel sal willen vrijhouden, daar ik geene boovennatuurlijke sending in mij gevoele tot het doen van sulk een Stap, ofte geeven van eene Ordre die niet kan worden gedefendeert als met het vertoonen van eene Commissie die Israels Leidslieden moeten gehad hebben, dog nu niet meer gegeeven word. Ik laate dus ook de verantwoording daarvan oover aan degeene, die het feit hebben uitgevoerd, die moogelijk een te laat naberouw in haar binnenste sullen gevoelen, soo niet alle denkbeelden van regt en billikheid door het Brandijser van Intrest sijn toegeschroeid.
(bedank vir inligting wat ontvang is oor die situasie in Nederland; familienuus).

Ik hebbe uit UWEGestr. aanschrijvens niet kunnen merken dat deselve toen ter tijd onderrigt was van de Resolutie die men in de XVII, provisioneel, oover de Caabsche Zaaken hadde genoomen,[12.] en daar dezelve met het Cachet van Secretesse gesegeld is, kan ik daarvan anders niet melden als dat de mij opgelegde Last en Commissie moeijlijk te executeeren sal sijn, en mij moogelijk wel vijanden sal maaken, dog het een en ander word vergoed door de bijsondere blijk van vertrouwen, welke men in Patria op mij gelieft te stellen, welken te bewaaren steeds mijn toeleg sal sijn, alwaarom na vermoogens tragten sal aan de verwagting te beantwoorden. De Heer O ...[13.] sal UWEGestr. bij geleegentheid wel nader hierover informeeren, soo wanneer bij sig selven daartoe vrijheid vint, die mij meede de reedenen heeft geschreeven, waarom de saak niet is uitgevallen ingevolge het plan[14.] dat UWEGestr. wel ten gemeenen nutte en vermijding van alle Eclat, met de Commissarissen[15.] hadde gemaakt, en het welk door eene qualijk geplaatste protectie van den Advocaat[16.] verijdeld is geworden, die mogelijk naderhand te laat sal gesien hebben dat wat al te ijverig was geweest, te meer daar ik seeker ben dat het gedrag van

12. Here XVII het op 23.10.1779 aan Van Plettenberg geskryf: vermy alles wat onrus kan bevorder, lig ons uitvoerig in oor die toestand (KA 442; vgl. *Kaapsche Stukken* IV, 136).
13. C. van der Oudermeulen.
14. Vgl. nos. VII, VIII en IX.
15. Die afgevaardigdes van die Kaapse burgers.
16. Plettenberg bedoel die beskerming van sy neef, die Kaapse fiskaal W.C. Boers, deur die Hoof-advokaat van die VOC, F.W. Boers; sien no. VIII.

zijn Neef geensints sijne goedkeuring wegdraagt, en hij met leedweesen verneemt de weinige agting en aansien die deselve generaliter alhier verworven heeft. Artoijs heeft mij bedroogen, want aan mij bij desselfs Vertrek, sonder daartoe gevergd te zijn, gesegd hebbende dat sig met de Burger Zaaken van hier in Europa niet dagt te bemoeijen, als alleen hetgeenen Jan Smith[17.] quam te raaken, van wien erkende een speciale procuratie te hebben ontfangen, heeft hij meede in alles de hand, en ik merk niet dat hij de zaak van Smith bijsonder behartigd, welke dubbelhartigheid ik niet van hem verwagt hadde, en over het geheel doet het mij leed dat de menschen die dat spel aan de Gang hebben gebragt voor een groot gedeelte van te slegten Allooij sijn, dan dat men om dezelve veel sou willen doen, sooals mij uit de Register der Inteekenaaren gebleeken is, en dat soo weinige van de eerste en voornaamste Ingeseetenen sig er meede hebben willen bemoeijen.[18.] Dog onse Republiek heeft wel voor deesen ook gesien, dat de beginselen van eene verandering bij het Jan Hagel sijn begonnen, als wanneer de Matadoors agter de schermen saaten.[19.] Als ik op de een of de andere wijse meter tijd het Gouvernement koome te doen vaceeren, sal men voorsigtig in de Keuse moeten sijn, en vooral sorgen dat geen gebieder na herwaards worde gesonden die het Gouvernement aanmerkt als een Middel ter Redresseering eener gedelaboreerde finantie, en de Compe. diende denselven, beneevens alle andere haare Dienaaren op een Voet te setten, dat het bewandelen van bijpaaden niet behoefde te geschieden, dog het gaat deselve thans soo voordelig niet, dat ligt tot dit mijn project sal oovergaan. In gemelde geval soude men wijselijk doen ijmand te benoemen, wiens sugt tot sijn Geboorte Land hem aansetten soude de Reputatie sijner voorouders hier te lande staande te houden, en te vermeerderen door een Gedrag, bequaam de geneegentheid der Inwoonders te winnen. Doch daar ik maar een sulk een voorwerp weet,[20.] die denkelijk de Aangenaamheeden des leevens, welke thans geniet, niet zal willen verlaaten, om na hier of elders oover te gaan,

17. Jan Smith Jurriaansz is deur fiskaal Boers gedreig met 'n hofsaak weens strandroof, publieke geweld, misbruik van aangematigde mag en minagting vir die gereg. Hulle het op 'n afkoopboete ooreengekom, maar eersgenoemde het geweier om die bedrag, 5 000 Rds, te betaal; sien Beyers, 163 en *Advies van de Juridische Faculteit te Leiden*, 1783; sien no. XLI.
18. 'n Dergelike opmerking staan in Plettenberg se verweer *(Kaapsche Stukken)*.
19. Plettenberg het waarskynlik teruggedink aan die omwentelinge van 1672 en 1747/48 in Nederland.
20. Naamlik Swellengrebel self.

reeken ik dit meede onder de Chimeriques Idees die mij thans meer dan ooijt besielen: sapienti sat dictum.

Ik zend thans de Caart, door Leiste gemaakt,[21.] oover, dog meest raakende de Cust en de strekking van deselve, beginnende bij de St. Helena Baaij, tot voorbij de Baaij de La Goa, ofte Swartskops Riviers Baaij, hebbende alle particuliere Baaijen in groot bestek er bij gevoegd, en als men die nu in Holland suppleerd uit de Zeeboeken, soo eijgene als vreemde, sullen onse Zeelieden een goede Zeekaart kunnen meede krijgen, werdende deese geapprobeerd bij diversche soo fransche als Hollandsche Schippers, die meermalen de Cust langs gevaaren sijn, en aan wie deselve hebbe laaten sien. - - -

21. Vgl. no. XIII n. 17; die kaart is nog in die Swellengrebel-argief.

XVI ? aan Swellengrebel, 29/5, 6/6.1780[1.]

- - - -

Uit mijn wijdlopige brief wijnige tijd geleden aan UWE. afgezonden, zal UWE. reeds hebben gezien, dat onze gevoelens ten minsten in dit eene overeenkomen, te weten, dat onze malcontente colonisten eenen verkeerden weg hebben ingeslagen, niet alleen door 't voorbijgaan hunner wettige overighijd in de eerste plaats over hun gesteld, maar voor al door haar zoogenaamd ontwerp van verbetering met zoo veel hatelijkheijd en personaliteijten te vervullen, 't geen zekerlijk de hooge gebiederen niet aangenaam zijn, en waaruit juist geene verbetering konde resulteeren. zulks is hun meer dan eens voorgehouden men heeft hier die Luiden nergens in kunnen te gemoet komen, veel min eenig oordeel vellen over de zaakelijkheyd hunner klagten, dewijl behalven eenige straat praatjes, zij zelfs daarmede nooyt hebben durven of willen voordendag komen, niettegenstaande den Gouverneur meermaalen de hoofden der burgerij heeft tragten te bewegen, om de redelijkste weg in te slaan, en opentlijk te geven, waarin de grieven hunner mede ingezetenen gelegen waren, om daarin voorzieninge te kunnen doen, dat zij den vrijen toegang tot zijn perzoon hadde, zodikwils zijn Ed. over den toestand der Colonie zoude willen onderhouden, dog is alles te vergeefsch geweest. egter meen ik mij op goede gronden te kunnen verzekerd houden, dat zij zelfs zoo wel overtuygd zijn geweest van de nietighyd van veler haarer gepretendeerde grieven, dat zij er niet mede hebben durven voordendag komen, voordat zij, door het onvoorzigtig geval met eenen buitendag, een schijnend pretext voor hunne gedoentensmeenden gevonden te hebben.

Ik noem het geval onvoorzigtig, omden tijd, waarin het zelve gebeurde, want het is meer dan zeker, dat ware 't zelve in een tranquilder tijd stip voorgevallen, niemand zig daarover zoude hebben bekommerd, veel min zoo eene penibele reize ondernomen en zijne medeburgeren op zoo zware kosten[2.] hebben gejaagd. Het is immers hier geene vreemde zaak: meer dan eens heeft de regeering op verzoek van burger of heemraaden, ende door hun ingebragte redenen, schadelijke subjecten de colonie doen ruimen,[3.] en is dit, mijns bedunkens in eene volksplanting, als deze, daar allerlije schuim blijvd hangen, een noodzaakelijk middel, mits er geen

1. Fragment; sien die Inleiding i.v.m. moontlike outeur.
2. Vgl. Beyers, 99-101, vir die onkoste van die afgevaardigdes.
3. Agtien maal tussen 1771 en 1778 (Schutte, 63).

kwaad gebruik van gemaakt worde; en kan hier ymand die zig allesinds als een braaf burger of ingeseten gedraagd; klagen, dat hem eenig overlast of onrecht van die natuur is aangedaan geworden? aanmerkelijk zelfs is, dat juist maar wijnige maanden bevorens Landdrost en Heemraden van Stellenbosch, waaronder verschijden, die naderhand daarover ook zoo hebben geroepen, zig bij request, gemunieerd met verschijden bewijzen van verregaande faiten, bij de regering hebben willen vervoegen, met verzoek, om dien zelfden Buitendag als een schadelijk subject voor de colonie van hier te verzenden,[4.] 't geen alleen door zeker verschil deswegens tusschen den Fiscaal[5.] en toemaligen drost[6.] is uitgesteld gebleven. Ik kan niet begrijpen, dat ymand zoo onnozel zoude kunnen zijn, om maar voor een ogenblik te willen voorwenden, dat een goede zaak even daarom van gedaante zoude veranderen, omdat de voordragt geschiede door ymand, die juist de beste renommee niet had. Ik heb UWE. bij het begin der oneenigheden, wel gemeld,[7.] dat het malcontent gedeelte de beste keuse in hunne gecommitteerdens niet hadden gedaan, maar is zulks niet geschied met dat oogmerk, tgeen UWE. eraan toeschrijfd, maar voornamentlijk om aan te toonen, welke luiden de drijfveren van dat hatelijk werk waren, en dat er verschijden braaven weldenkende waren, die dit gedoente hunner medeburgeren ten hoogsten wraakten. En dat men hun in 't vaderland van iets sinisters heeft verdagt gehouden, is zekerlijk zoo ongegrond niet, want de voornaamste stokers meer hun ijgen voordeel, als het welzijn der colonie en hunner medeburgeren beoogen. zoo als de zaaken hier thans gesteld zijn, daar trotsheijd en uyterlijke pragt ten hoogsten top gesteijgerd is, 't geen door 't groote gros zekerlijk niet kan uytgehouden worden, moeste er uitkomste worden gezogt. Waren er evenwel zaaken te redresseeren, of klagten, waarover zig met reden konden beswaaren, waarom zig dan niet in de eerste plaats vervoegd aan hunne wettige overigheijd, of zoo zommige der leden daarvan hun gelegendheijd tot die klagten hadden gegeven, en dus bij hun niet als onzijdig konden worden aangemerkt, waarom zig dan niet geadresseerd aan hunnen gouverneur als hunnen oppergebieder alhier, die vervolgens zulke klagten konden hebben onderzogt, en benevens de zaken, die volgens 't begrip der burgeren in de colonie dienden veranderd of verbeterd te worden,

4. Die rekwes van Stellenbosch se landdros en heemrade met hierdie inhoud was gedateer 6.5.1776 - ruim twee jaar i.p.v. 'n paar maande voor Buytendagh weggestuur is (*Kaapsche Stukken* III, 190; sien ook *Kaapsche Stukken* III, 131 en Beyers, 165).
5. W.C. Boers.
6. M.A. Bergh; vgl. Beyers, 165-167.
7. No. VI.

aan zijne medeleden hebben kunnen voordragen. en had de regeringe geen behoorlijke agt willen slaan op hunne grieven, of dezelven van de hand gewezen, dan, dan, was het tijds genoeg en reden geweest, om zig in den schoot der hoogere magten te werpen. Nu heeft men uit eene dolle drift de colonie in eene verwarringe gebragt, waaruit men ze zoo ligt niet zal redden. Men had mijns oordeels, 't ontwerp van bezwaaren en verbetering zoo als door de afgezondenen was opgemaakt, moeten over geven omdat men dan daaruit beter hunne denkwijze had kunnen zien, en wat ijgentlijk hunne grieven, en middelen van verbetering inhielden. nu heeft ze den advocaat,[8.] die zekerlijk wijnig denkbeeld van den aart en toestand dezer colonie heeft, uitgebreyd en opgesmikt, om daar door zijne bekwaamheyd te tonen, maar mogelijk het wezendlijke over het hooft gezien of wel in een alte riant dagligt gesteld. ondertusschen moet zeer loueren, de discrete en genereuse wijze, op welken de Heeren Meesteren dezen zaak in zijn begin hebben gelieven te behandelen.

Ik ben wat te dom om de phrases, die UWE. nu en dan op mij toepast[9.] te begrijpen, maar ik meen reden te hebben mij zeer te beklagen, dat UWE. zo misselijke idees van mijne denkwijze formeerd, of ik moet mij zeer ongelukkig in mijne brieven uit drukken. In 't geval, waarop UWE. schijnd te zien, heugd mij egter zeer wel, dat, UWE. informerende van de droevige gistingen, die onder de burgerij wierden bespeurd, ik daarbij voegde,[10.] dat ik altijd ymand, die 't zedert zijne terugkomste aande hoofdplaatze, eenigsinds een stil leeven hebbende verkozen, 't geen mij nog niet berouwd (UWE. heeft egter bij zijn aanwezen[11.] gezien, dat mij niet geheel en al de conversatie heb onttrokken) en zoo als de waarheijd was, nog niets van eenig ongenoegen onder de burgeren hebbende vernomen, niet alleen met het grootste hart-zeer, maar selfs verbaasdheijd aangedaan was, wanneer het eerste schotschrift ten voorschijn kwam, die zaken inhield, welke volgens 't gevoelen zelfs der hooge gebiederen, de hoogtste indigniteyt verdienden, en van de zorgelijkste gevolgen in eene burgerstaat zouden kunnen zijn. Maar hoe heeft UWE. daaruit een gevolg kunnen trekken, dat mij de zaken waartoe amptshalven verpligt ben, zoude onttrekken? Verre vandaar: ik durve zeggen, dat mij daarop toelegge, en ter beschijden plaats, al vrij cordaat, zooals 't een eerlijk man betaamd mijne gevoelens uitte, schoon daardoor mogelijk juist mijn hof niet make.

8. 'n Oorspronklike Kaapse versie van die *Memorie* van 1779 is onbekend; sien no. VIII i.v.m. die betrokke Amsterdamse advokaat.
9. Klaarblyklik in 'n brief van Swellengrebel wat verlore is.
10. Sien no. VI.
11. Tydens Swellengrebel se verblyf aan die Kaap, Feb. 1776 tot Maart 1777.

Betreffende verdere bedenkingen ginder,[12.] dat door 't drijven van negotie door de Dienaren der Comp. den burgeren eene groote prejudice word aangedaan, kan ik toegeven, dat men daar zoo redeneerd, alwaar men juist niet veel denkbeeld schijnt te hebben van 't wezendlijke zamenstel van dit gouvernement. maar dat UWE. die hier eenigen tijd heeft doorgebragt, en Uw oog nauwkeurig genoeg over de dingen hebt laten gaan, die weet, hoe het geschapen is met het mager bestaan van verre de meeste dienaren, ook zoo schijnt te oordeelen, verwonderd mij zeer. Om nu in geen betoog te treden, hoe men het burgerrecht hier ter plaatse te begrijpen hebbe, en op welken grond de vrijgewordenen kunnen pretenderen eene negotie te mogen drijven, met uitsluitinge van de Dienaren der Comp. meen ik te mogen vaststellen, dat derzelver origine uit de Dienaren der Comp. is, dat zommigen derzelven, na zeker bestemden tijd in den dienst te hebben doorgebragt, uit de zelve zijn ontslagen, en in burgervrijdom gesteld geworden, voornamentlijk op hun ambagt, ten gerieve zoo der dienaren als de ijgentlijke coloniers, ik meen de Landbouwers, want ik houde mij bijna verzekerd, dat dit het ijgentlijk but in den beginne geweest is, kunnende niet begrijpen, dat ooyt de toeleg kan geweest zijn om de colonie, en vooral de ingezetenen van 't hoofdcomptoir zoo verre te doen uitbrijden, of men moeste teffens al vroeg bedagt geweest zijn, om hun nieuwe sources van bestaan te geven, want het ligt te voozien was, dat buiten dit[13.] de luiden elkanderen in den weg moesten lopen. Die eerste vrije Luiden, of nieuwe burgers hebben dan in 't eerst zig met hun ambagt, of naderhand met en benevens zommige der dienaren der Comp. die zelfs in die sobere tijden, toen men zooveel niet nodig had, naauwelijks met hunne bezolding konden bestaan en daarom benevens de zelve een ander middel moesten bedenken, geerneerd met eene klijne negotie of liever smouserijtje, in 't logeren van 't schepelingen, het geen langzamerhand door grooter vertier ook is toegenomen. door den verderen aanwas der coloniers, zagen de butgers niet ongaarne dat haare dogters aan den man raakten, en wel preferabel, wanneer door dienaren der Comp. wjerden aangezogd, die zij evenwel zeer wel wisten, dat voor 't grooter gedeelte, uit hunne tractementen, en andere geringe voordeeltjes geen bestaan konden vinden voor vrouw en kinderen, maar het vooruitgezigt was altoos: de jonge luiden kunnen daar benevens eene klijne negotie drijven of aan 't logeren der passerende schepelingen gaan. zoo pleegde men hier altoos te redeneren, zonder dat het ooyt is in de gedagten gekomen, dat zij daar-

12. In Nederland, in die kringe van die VOC-Bewindhebbers.
13. Die landbou.

door benadeeld wierden. En wanneer het getal der Dienaren (te weten die tot de pen en commercie worden gerekend te behoren) door het uitbrijden van 's Comps. omslag, hier ook vermeerderden, zoodat men ze niet gelijk voorheen in het fort konde bergen, het geen ook niet langer konde geschieden, zoo haast men dezelven het trouwen permitteerden, en zij dus genoodzaakt waren zig in 't vlek ter neder te zetten, waardoor den aanwas der huizen niet wijnig vermeerderde, tot cieraad teffens van het zelve, en geen gering voordeel der Comp. zelfs, door het vermeerderen der inkomen profluerend uit het kopen en verkopen der vaste goederen, 't zedert zeg ik, heeft men dezelven als ingezetenen en als een Lichaam, die door wederzijdsche belangens verbonden waren, en alleen door naamen onderschijden, aangemerkt, en als zoodanigen hun alle burgerlasten, die 't zedert wijnige jaren zeer geaccresseerd zijn, doen betalen, en hebben zij bij zommige extraordinaire gelegendheden, neem eens bij het aanleggen van nieuwe werken etc. ten nutte der colonie zelfs meer dan de ijgentlijke gezegde burgers gecontribyeerd. Allenheeft men, ingevolge de hooge ordre der heeren Meesteren van den jare 1706.[14.] zorge gedragen, dat geene dienaren, plaatzen hadden, die wijn ofte koorn voortbragten, of zig met de veefokkerij erneerden, veel min eenig deel hadden in publieque aanbesteedingen, pagterijen en wat dies meer zij. Wat nu betreft het verder bezwaar, dat de burgeren onmogelijk kunnen inkopen en markten tegen dezulken onder de dienaren, die door hunne administratie dienaren, pakhuyzen, vaartuygen enz, hebben. dit laatste vaartuygen zoude op den equipagie meester moeten zien, maar ik kan UWE. wel verzekeren, dat onder die geenen, die zulke administratien hebben, die maar wijnigen zijn, mijns wetens, geene zig met eenige negotie bemoeyen,[15.] daarenboven zijn die gebouwen zoo schaars, dat zelfs dikwils niet toerijkende zijn tot berging der goederen van de Comp. Maar zegt men verder, daar het getal der Comps. dienaren zoo groot is, die negotieren, en de colonie zig daagelijks meer en meer uitbreid, moet noodwendig ons vertier en gevolglijk onze winsten geringer worden (men had er kunnen bijvoegen, daar onze natuurlijke luiheyd, en pragt grooter worden). het zij zoo. Maar wat nu, zoo men die luiden noodzaakt te kiezen of te deelen (het is dog zeker, ik herhale het nogmaals, dat verre de meesten anders geen redelijk bestaan hebben) 't zij zommigen den dienst blijven verkiezen, het zij, zoo als mogelijk verre de meesten zullen doen, zoo men hun daartoe noodzaakt,

14. Sien Beyers, 35.
15. Die *Memorie* van 1779 het ten minste 10 hoë Kaapse amptenare genoem wat privaathandel gedryf het (Beyers, 43 e.v.); die bekendste kombinasie, Cruywagen en Cie, is in 1780 ontbind.

dezelve verlaten, en tot den burgerstaat overgaan, zal dan dat getal verminderen, en de staat der burgerij rianter worden: bijden zullen zij in haren gewonen ommeslag, waarbij zoo wel gegoede dienaren der Comp. als burgers zeer geinteresseerd zijn, moeten verminderen, zal dan het gevolg niet zijn, het verval, en daling der vaste goederen en andere effecten, en dus een oogenschijnelijke ruine der gantsche colonie. zal men nu, omdat het getal der ingesetemin of liever der burgerije zig zoo zeer uitbreid, ja veel meer omdat men door verregaande luyheyd van veelen**,[16.] en eene ruimere en pragtiger levenwijze van verre de meesten, die zekerlijk thans hier ver boven onze inkomen gaat, geen kans ziet 't hieltje langer boven te houden, zal men die luiden alleen omdat sij dienaren der Comp. en geen burgers zijn, uit die langduurige possessie vel quasi[17.] willen schoppen, en noodzaken zig met hunne armhartige bezoldigingen te vrede te houden, en dus met vrouwen en kinderen tot den bedelzak brengen? Vroed men niet in zijne ijgen ingewanden!

Ik denke, ik spreke hier in onpartijdig, ik heb geen personeel ijgenbelang in de negotie. Als dienaar der Maatschappij is mij, ik beken 't, het welzijn mijner mededienaren niet onverschillig, maar als inboorling, als medelid der regeering, ja door mijn huwlijk aan een groot gedeelte der burgerij gelieerd, door ijgen interest, als hebbende, al hetgeen onder 's Hemels zegen, door eene zuinige huishouding en bekomen erfenisse mijner ouderen in de waereld heb vergaderd, alleen aan burgers toevertrouwd, gaat mij het welzijn der colonie en burgerij zeer ter harte, welkers aanwas gaarne zoude tragten te bevorderen, Ik durfe mij te vrijer uitlaten, daar ten vollen overtuigd ben, dat in welke posten

(rest ontbreekt)

**ijgentlijk gesproken, kan men waarlijk niet klagen over het groot verval in deze colonie, wij zouden ten hoogsten ondankbaar tegens de gunstrijke voorzienigheyd handelen. integendeel moet men bekennen, dat 't zederd eenige jaren de colonie merkelijk in welvaren is toegenomen, ik bedrieg mij niet zoo ik stelle, dat t zederd mijne terugkomst t alhier, dat is geweest in 1758, dit vlek met meer dan drie honderd huizen, waaronder zeer goede, zommige zeer vraaye huizen, is vermeerderd geworden. verschijden ja velen der burgeren, die bij mijne komst en zelfs nog lang daarna, in 't guarnisoen toen dienst deden, of ten minsten onder het getal der dienaren der Comp. waren, die door ijver en vlijt, thans gegoede luiden zijn, en

16. Sien die aantekening van die briefskrywer, aan die einde van die brief.
17. Die regsterm *quasi possessio* verwys na die besit van regte op iets; die skrywer bedoel hier iets soos daadwerklike regsbesit.

deze zijn zo zeer de ijgentlijke klagers niet, en over het geheel genomen moet men bekennen, dat een ijder, die, welk metier ook bijde hand neemd, ijder in zijne sphere, een middel van bestaan kan vinden. En het is veel tijds ijmands ijgen schuld, zoo niet wel slaagd. veelen zoo vrijgeworden dienaren als inboorlingen, vooral ambagtsluiden, die, door in 't eerst wel aangelegde vlijt, zoo ver zijn gekomen, dat een of twee slaven hebben kunnen kopen, en in zijn ambagt aanleeren, laaten al haast de zaag, troffel of naald varen, en het dagelijks werk verrigten door die dikwils maar halve geleerde slaven, verkiezende liever de daagelijkse vendutien na te lopen, en dus den dag lui en makkelijk door te brengen. dit gaat zoo ver dat men dikwils, hoe zeer hier geen gebrek aan de meeste zoorten van ambagtsluiden heeft, niet of ter nauwernood kan worden geholpen. bij de laatste verandering aan mijn huis, na uw vertrek, gemaakt, was ik genoodzaakt, om tot drie a vier cousins[18.] en nog eenig klijn bijwerk, drie differente timmerlieden te gebruiken, wilde ik de metzelaars aan den gang houden, niet tegenstaande dit geringe werk reeds lange besteld was geweest. maar hoe zeer evenwel onze welvaard en veeler geldwinning grootelijk verminderd is, zoo blijvd egter het vooruitzigt even zorglijk, daar de toenemende pragt en vertering boven het vermogen van verre de meesten gaat. Men kan het toestaan dat ymand na maten van zijn winsten zijne verteringen schikt, en ruimer leevd, maar het gebrek is hier, dat een ijder mee wil, en in het openbaar geen onderschijd in 't geheel, vooral in de kleding, tusschen de gegoede luiden is, en die geenen, die nauwlijks hun daagelijks bestaan kunnen vinden. het is nog maar wijnige tijd, dat UWE. het land heeft verlaten, maar ik ben verzekerd, dat gij u, zoo wel als de meeste passerende schepelingen, over onze uiterlijke pragt zoud verwonderen, en bijna geloven, een andere plaads te zien. Evenzoo is het gesteld met de meeste landluiden, niet die een zwervend leven in 't veld, als de natuurlijke inwoonders, hebben verkozen, maar die als onder onze rook wonen. die maar heeft willen oppassen zijn allen, ten minsten voor een groot gedeelte, welhebbende luiden, maar hoe zeer is de levenswijze onder die Luiden ook veranderd. buiten de verandering in huis, van overtollige meubilen en kleding etc. is het groote zwak onder hun, om veele slaven, de zinkput van de schatten dezer ingezetenen, te hebben, meestentijds meer dan zij tot hunnen omslag nodig hebben. derzelver kinderen (ik spreke niet van allen, er zijn er zekerlijk nog, die hunne kinderen genoeg aan de pees houden) dien overvloed van slaven gewoon, kunnen of willen. op hun zelfs komende te wonen, en binnen een klijner

18. (Raam)kosyne.

kring bepaald, zoo niet werken, als hunne ouders hebben gedaan. het gevolg daarvan is ligd na te gaan. Ik beooge geensinds met dit bijvoegzel, om onze luiden eenigsinds te declinceren, neen, maar alleen, om aan te tonen, dat het verval van de welvaard dezer colonie niet zoo groot is, als men debiteerd,[19.] ten minsten aan andere redenen te wijten is, dan men wel zoude willen doen geloven, vooral wilde ik hier door mijne gedagten bepalen, te weten, dat na mijn gering oordeel, zoo men genoodzaakt is eenige veranderingen, of verbeteringen in eene plaats of maatschappij te moeten ondernemen, het niet ondienstig is, vooraf, den aard, toestand, zamenstel, omstandigheden van zoodanige plaats en derzelver inwoonders te kennen, en in aanmerkinge te nemen, eer men het geprojecteerd plan ter uitvoer brengd.

19. Beweer.

XVII Swellengrebel aan J.J. le Sueur, 17.9.1780[1.]

Wel Edele Geboore Heer.

Sedert het aflopen der najaarsche vergadering van XVII heb ik van de Caabsche afgesondenen niet anders vernomen, dan onlangs bij geval dat zij zich op differente plaatsen onthouden,[2.] en wel Artois te Leiden om te studeren. Hij zal gaauw moeten wesen om het verloop zijner jaaren op te lopen.[3.]

Geen der minste hunner beswaren is mij van den beginnen af voorgekomen de behandeling, gehouden ontrend den Burger Buytendagh; terwijl mijns oordeels de securiteit van niet dan door sijne competenten regter te konnen of mogen geoordeeld en gevonnisd worden een der voornaamste requisiten van eenige burgerlijke vrijheid is; immers is zij bij ons altijd van het hoogste gewigt gerekend en een der bondigste redenen van onsen opstand tegen Filips[4.] geweest; de aangelegenheid hiervan, dunkt mij, moet bij UWelEd. ook sonnen-klaar sijn, want gaat het setten van een burger buiten forme van proces uit de Colonie door, wat zullen dan 's Compagnies Dienaren, die door hunnen dienst aan een strikten verband liggen, te wagten hebben, in geval zij eens een driftig en heerzugtig opperhoofd hebben, en zich zijnen ongunst op den hals halen? Schoon men nu te voorschijn komt met een declaratoir van eenige voorname burgers, gelijk mij geseyd is, om te betogen dat gem. Buytendag een seer quaad sujet is geweest,[5.] kan dit niets in dese wederrechtelijke behandeling verschonen, integendeel had men in dat geval dus te minder redenen om soo extraordinair te handelen en een inbreuk op de burgerlijke vrijheid te doen, dewijl de Heer Fiscaal soo veel te gewisser een actie konde institueren, en met grond verwagten, dat de rechter den aangeklaagden naar verdiensten soude straffen. Trouwens mij is van goeder hand berigt, dat de Hr. Gouv. Generaal in Indie mede gedagt heeft, dat de man in questie door sijnen daagelijkschen Rechter behoorde te sijn

1. Konsep, eiehandig.
2. Op verskillende plekke gevestig wees. Met die najaarsvergadering van Here XVII word dié van 1779 bedoel, waarop die *Memorie* van 1779 ingedien is (sien no. VII).
3. Artoys is in 1749 gebore. Hy het in 1785 in Leiden in die regte gepromoveer en daar tot sy dood in 1834 bly woon.
4. Swellengrebel bedoel hier die *ius de non evocando*, wat inderdaad 'n rol gespeel het in die Nederlandse verset teen Philips II in die 16de eeu.
5. Vgl. no. XVI n. 4.

gestraft en hem daarom heeft terug gesonden.[6.] En manqueert het niet aan aanschrijvingen soo wel van de Heren Majores hier, als van de hooge Indiasche regering[7.] bij welken sij verstaan dat de misdaden niet politicq gestraft, maar voor den Raad van Justitie sullen betrokken worden. Sie de aanschrijvingen van 30 Nov. 1681, 15 Julij 1718, 4 Oct. 1732.[8.] Ja hoe besorgd men hieromtrent is geweest blijkt ten klaarsten uit hetgeen de Bewindhebberen in gem. jaar 1718 hebben aangeschreven, namenlijk: zie No. 1 fol. 191.[9.] Wat verschil is er nu tusschen dit versenden van ged. Buytendagh naar Batavia en een reëel bannissement? Ik denke geen; dat de man te vore in s Comp. dienst is getrokken, en dus quasi als Dienaar is versonden,[10.] versagt naar mijn oordeel niets in dese zaak, want dit nolens volens in dienst trekken op zich zelven beschouwt, sweemt reeds naar een acte van despotisme, en kan wijnig met vrijheid overeen gebragt worden. ik weet wel dat men sou konnen aantonen,[11.] onder anderen uit de brieven van burgerschap, dat de regering heeft behouden[12.] de uit den dienst der Comp. tot burgeren aangestelden weder in dienst te trekken, maar het heeft weinig ter demonstratie nodig dat dit niet kan verstaan worden dan in tijden van algemenen nood, wanneer de dienst van de Comp. zulks vereischt, en gandsch niet om iemand daardoor een straf te infligeren, want anders was soodanig recht volstrekt contradictoir aan soo veele aanschrijvingen, en speciaal aan het hier boven aangehaalde. daarenboven is mij gesegd, dat dese man noch een *gebooren* Burger was, tot wien dus dat recht 't geen men pretendeert in den vrijdom's brief behouden te hebben, met geen gevolglijkheid kon worden geextendeert.[13.] Tegen het versoek van gem. Caabsche Burgers, dat geen 's Compagnies Dienaren eenige landerijen sullen mogen hebben, noch handel drijven enz.[14.] heeft zeker goed vriend mij ingebragt, dat er maar twee Heren souden zijn, die

6. Buytendagh is inderdaad uit Batavia teruggestuur, maar voor sy aankoms in Kaapstad oorlede (Beyers, 167).
7. Goewerneur-Generaal en Rade van Indië te Batavia.
8. Swellengrebel verwys hier na skrywes van Here XVII aan die Kaapse regering; 'n blad met uittreksels is in die Swellengrebel-argief te vinde.
9. Sien vorige noot; dit is nie duidelik in watter bundel Swellengrebel sy gegewens gekry het nie.
10. 'n Paar uur voordat Buytendagh gevange geneem is, is hy per Resolusie van die Pol. Raad in diens van die VOC gestel (Beyers, 166).
11. Fiskaal Boers het dit inderdaad gedoen (*Kaapsche Stukken* III, 129-143; Beyers, 63-64).
12. Lees: ‘zich het recht heeft voorbehouden’.
13. Beyers, 38.
14. *Memorie* van 1779, afd. III art. 1.

plaisier thuinen hadden aangelegd en daar aan zoo veel kosten besteed, dat menig burger er een fraay stuivertje door heeft verdiend -, soo die vriend onder 's Compagnies Dienaren alleen de Leden des Politicquen raads verstaat, kan het aangaan; maar zijn er geen mindere bedienden, die buitenplaatsen hebben? (Men heeft mij onder anderen eenen Heer Kruywagen[15.] genoemd, wiens plaats vrij wat meer als een plaisier tuijn soude sijn).[16.] hieromtrend althans sijn de orders seer positief, niet van lateren tijden maar self zoo vroeg als het jaar 1668,[17.] wanneer er nog zoo wijnig producten geteelt wierden, en dus den burgeren minder nadeel kon geschieden, dan nu, daar bij ordinaire tijden doorgaans de producten door het klein vertier op een lagen prijs sijn. kon men altijd op sulke groote vloote staat maken, sou dit beswaar van minder gewigt sijn, maar hoe ras sal dit groot debiet ophouden, wanneer er vrede komt?[18.]

(Dat onse schepelingen eenige procento's aan den Fiscaal souden moeten betalen, heb ik soo volmondig niet over horen klagen,[19.] maar dat de vreemde natien een tribut moeten betalen, is minder speculative, doch dit moet sekerlijk costumier[20.] sijn, gelijk meer saken aan het Fiscalaat).[21.] Maar gem. Vriend beweerd ook op den eisch, dat vreemde natien hunne goederen op gene publ. venditie sullen mogen verkopen, dat sulks nooyt is geschied, als van een gestrand fransch schip. Maar, maar! een seer geloofwaardig man om maar een exempel te noemen heeft mij versekerd self bij den Heer Geron[22.] een geheele publ. verkoping te hebben gesien van allerlei Engelsche manufacturen, die op dien tijd door Engelsche schepelingen waren aangebragt. hier tegen sal men mogelijk seggen, dese verkoping geschiede niet op den naam der Engelschen, doch komt het niet op hetzelfde uit, wat naam het kind draagd? het was een grote quantiteit goed, dat niet in 't gros, maar en detail wierd yerkogt, dus tot merkelijk nadeel liep der handeldrijvende burgers. Of sal men beweeren, dat geen burger

15. Gerrit Hendrik Cruywagen (vgl. no. II n. 15); vgl. *Memorie* van 1779 (Beyers, 44) en Cruywagen se verdediging (*Kaapsche Stukken* III, 311): die opbrengs was alleen vir eie gebruik van my groot gesin.
16. Die sin tussen hakies is deurgestreep.
17. Here XVII aan Kommandeur en Raad van die Kaap, 26.4.1668.
18. Vgl. Beyers, 147-155 en 333-335 vir statistieke van besoekende skepe.
19. *Memorie* van 1779 (Beyers, 39-40) en Boers se verdediging in *Kaapsche Stukken* III, 145.
20. In ooreenstemming met ou gebruike (‘costumen’); Swellengrebel het reg geoordeel (vgl. Beyers 40 n. 1).
21. Die sin tussen hakies is deurgestreep.
22. Vermoedelik Abraham Chiron, aangekom 1769, assistent, 1779-1784 boekhouer, gerepatrieer in 1784. Chiron het in 1778 vendusie gehou van die goedere van die verongelukte *Colebroke* (Jeffreys *1778*, 97).

koophandel mag drijven? dan noch minder een Compagnies Dienaar; want de reden van soo een verbod is sekerlijk, dat het sou strekken ten nadele van den handel, welke de Compagnie drijft; dus een Dienaar van Haar door sijn engagement noch meer verbonden is voor te staan. Soo wij het aan de zijde der redelijkheid beschouwen, kan er immers geen comparatie vallen in dit stuk tusschen Comp. Dienaaren en Burgers. De eersten zijn door stricter wet verbonden en hebben hunnen gagien, daar de laatsten alles van hun selven moeten hebben. Die gagien sijn seker te gering om van te leven vooral in de lagere bedieningen; maar hogere hebben hunne emolumenten, en het is een willekeurige[23.] daad in den dienst te treden. alles valt der burgeren kostbaar, daar Dienaren door hun ampt merkelijk mindere onkosten van bedienden, pakhuisen enz. behoeven te doen? De eene of andere burgerdogter, aan een assistent getrouwt, kan sekerlijk bij eene klijne negocie een ruimer bestaan hebben,[24.] maar ik zie niet, dat dese consideratie enigsins kan opwegen tegen die van het nadeel aan de burgerije in het algemeen; de pretensie op een hoogere rang der Burgerraden[25.] heeft seker niet veel om het lijf, doch zoo men sich daar soo seer tegensteld, handeld men wel meer philosofies? Van meer klem, komt mij voor, het versoek om meer burgerraden te hebben;[26.] Ik sie geen reden, waarom in een colonie, daar het getal der burgeren tegen dat van Comp. Dienaren staat als ten minsten 25 tegen 1,[27.] de regering wat de besturing der colonie aangaat, alleen in handen van soo een minderheid moet wesen; In de etablissementen van onse O.I. Comp. sijn het sekerlijk de Comp. Dienaren, die Politicque Raden sijn; maar het sijn ook meest alleen Comptoiren op vreemde bodem of, daar Burgers sijn, is hun getal in soo een disporportie niet als bij UWelEd. en self in de Hoofdplaats[28.] heeft de Burgerije haare eigen Schepensbank. In onse W.I. Colonien maken de Burgers wel degelijk het meerder getal der Raden uit soo van Politie als Justitie. Dat de Caabsche Burgers tot de regering weinig bequaamheid besitten, is niet te verwonderen, want hunne educatie kan niet wel geschikt sijn om door lesen veel kunde opte doen, en altijd aan eene plaats bepaald sijnde moeten hunne begrippen naauw beperkte wesen, soo sij niet door geadmitteerd te worden tot publicque saken en het behandelen derselven eenige

23. Vrywillige.
24. Vgl. no. XVI.
25. Vgl. no. XI.
26. Vgl. *Memorie* van 1779 (Beyers, 52).
27. Volgens Kompanjies-opgawes was daar aan die Kaap in 1778 1614 VOC-dienare en 9802 burgers (ARA: KA 4267, 101, 104), dus 'n verhouding van 1 op 6.
28. Batavia.

kennis konnen krijgen; dat sij hier wel vatbaar voor sijn, tonen verscheide onder Uwe voornaame Comp. Dienaren, die nooit uit de Colonie geweest sijnde en egter den Landaart gansch geen oneer aandoen. Ik vertrouwe dat die Heeren wel sullen willen avoueren dat sij die kunde door applicatie hebben verkregen en wel door middel der behandeling van saken; en dat UWelEd met mij wel sulke goede opinie van Uwe Landsluiden sal hebben om te geloven, dat er meer onder hen bequaam souden wesen om in die voetstappen te treden; dus doed hunne actuele onbequaamheid tot regerings saken, deselve al eens ondersteld sijnde, niet veel tegen de saak. Indien sij maar geëmployeerd wierden, en gelegenheid hadden om sich te oeffenen, waarom sou men hier minder bequame Luiden te verwagten hebben dan in onse W.I. etablissementen, daar men althans niet meer gepoliceerd[29.] is? Daar sijn er mogelijk, ja ik mag seggen sekerlijk van een ander begrip, maar voor soo veel ik eenige kennis aan de Capenaars heb, ken ik ze voor soo bot niet.

Van den beginne af heb ik seer gecondemneerd de wijse, op welke de klagende Luiden het hebben aangelegd om redres te soeken;[30.] en het kan hen altijd met recht tegen geworpen worden, dat sij sig eerst bij hunnen Gouverneur en verdere regering hadden behoren te addresseren, of sij al mogten vermeenen redenen te hebben om te vresen, dat sij in dit eerste aansoek hun bedoeld oogmerk niet souden hebben konnen bereiken; want aldaar al eens afgeslagen of niet geholpen wordende, was het eerst tijd om sig aan hoger hand te addresseren. Ik sie daarom hieruit ook, dat er in hunne handelingen weinig directie is, 't geen noch meer blijkt, doordien sij geene der Dienaren ongemoeit hebben gelaten, maar integendeel in plaats van een verbetering in de constitutie der Colonie voor 't algemeen te soeken sig hebben opgehouden met klagten over particuliere behandelingen, die bewesen, gerepliceerd, gedupliceerd, getripliceerd ens. moeten worden, dus al vergeten konnen sijn, voor dat daar over kan of behoefd gedecideerd te worden.

De excessen, in october voorgevallen,[31.] vrese ik, dat de voorbodens van verdere beroeringen sullen zijn; gemoederen die zich verongelijkt agten, en in hunne verwagting te leur gesteld vonden, vervallen ligt tot een volle drift, waarvan doorgaans eenigen de victimen worden.

Ondertusschen, het sij met hunne handelwijsen soo kwalijk gedaan als het wil, ik sie niet, hoe men de colonie langer in dese situatie sal konnen

29. Beskaafd.
30. Sien nos. XI en XVI.
31. Sien no. XI.

houden. De Modus quo hierin een goede verandering te brengen is sekerlijk niet gemakkelijk Maar is dit reden genoeg om niets te doen? Ik stel eens, dat Gij soo een debiet, gelijk sederd eenige Jaren door de aankomst van soo veel vreemde schepen, behoudt, en dat de Landbouwer daardoor (die res ontbreek)

XVIII J. Deutz aan Swellengrebel, 's-Gravenhage 9.5.1782[1.]

Wel Edel Geboore Heer

Ik vleije mij, dat wel ten goede houden zult de vrijheid, die hier mede neme, om uwe gedachten te vragen, over ene zaak, die niet nalaat van aangeleegenhijt te wezen voor ons Vaderland.

Zult Uw mogelik herinneren, dat te samen gesprooken hebben, over de redressen, die ter verbeetering van de Caap souden kunnen plaats hebben. De Heer Fiscaal V. der Hoop,[2.] en mij, is voorgekomen in onze qualiteit als Directeuren van Suriname,[3.] dat er mogelijk ene Communicatie tuschen beide colonien sou kunnen geopend worden, die voor de ene zo wel als de andere even voordeelig wesen sou.

Suriname heeft gebrek aan meel, wijn etc. etc. die van de Caap souden kunnen toegevoerd werden, suiker, coffij, cacao etc. sou men in de plaats kunnen geven, en zo zulks niet voldoende was, souden de schepen na ons Vaderland door kunnen vaaren, om ijzer etc. daar 't meeste gebrek aan is in te nemen.

Deze zijn de speculatien, die aan 't hoekje van den haard gemaakt hebben, 't staat aan UWEdGb., die op de plaats zelve geweest is, om te beoordeelen, of dezelve souden kunnen gerealiseerd worden.

Ik moet hier nog bij voegen, dat gesprooken hebben met een van Heeren Bewindhebberen, die de grootste influentie in de Directie heeft, en teffens op zig genomen, om zo ras daar een plan van geformeerd hadden, 't zelve ten eersten aan Gouverneur en Raaden om bericht, over te zenden, uijt hoofde van ene Commissie, die hem voor dit Jaar gedemandeert is, en misschien toekomende Jaar geen plaats zal hebben.

Ik heb vergeeten te zeggen, dat 't meest thans door de N. Americaanen word toegevoerd,[4.] zo dat men hier te lande daardoor geene schade lijden

1. Adv. J. Deutz (1743-1784), Raad van Amsterdam 1775, Direkteur van die ‘Societeit’ van Suriname 1782.
2. J.C. van der Hoop (1742-1825), fiskaal van die Admiraliteit van Amsterdam 1781, sekretaris van die ‘Societeit’ van Suriname 1769.
3. Vanaf 1770 het die Wes-Indiese Kompanjie en die stad Amsterdam elkeen om die helfte deelgeneem aan die ‘Societeit’ van Suriname, wat beheer uitgeoefen het oor daardie kolonie.
4. Naamlik in Suriname.

zal. Zo UWEdG. ons enige onderrigting over deze zaken wel wilt geven, zult hier mede verpligten, die de eer heeft zig te noemen met ware Hoogagting

UWEdGb. onderdanige en ootmoedige Deinaar
J. Deutz

XIX Swellengrebel aan J. Deutz (mei 1782)[1.]

Wel Ed. Gestrenge Heer!

Ter beantwoording Uwer vrage, of er gevoeglijk een communicatie tusschen de colonien van Surinamen en de Kaap die voor beiden voordelig was soude konnen geopend worden, heb ik de eer UWelEdGestr. voor mijne gedagten op te geven, dat sij voor de laatsteen. colonie mij voorkomt niet alleen seer doenelijk te sijn, maar ook van de uiterste importantie te kunnen wesen. Het grootste gebrek aldaar is dat van een genoegsaam vertier voor den producten, soo ras er geen groter quantiteit schepen gelijk bij oorlogen of andere extraordinaire gevallen passeren dan die de diverse compagnien gewoonlijk gebruiken.

Thoen ik in het jaar 1776 aan dien uithoek kwam, was de wijn er op soo een lage prijs, dat geen gegoede colonist, die het enigsins kon uitsien, verkogt. Bij een vrugtbaren oogst kan de tarwe soo laag lopen, dat men qualijk 14 a 15 R x d van 48 st.[2.] voor de 10 mudden, die dan noch somtijds 20 en meer uuren ver per as moeten aangesleept worden, kan maken.[3.] Het spreekt van self, dat bij ordinaire tijden het vertier niet geproportioneerd kan sijn aan de producten, indien men naargaat, hoe lang geleden die colonie reeds sufficient is geweest tot een verversching plaats,[4.] wanneer noch de eischen van granen en wijn ens. voor Batavia en anderen comptoiren vrij groter waren en wij meer schepen in retour uit Indie kregen, dus ook meerder uitsonden dan nu[5.] en soo men considereert hoe seer die colonie in het vervolg is geextendeert en zig heeft moeten extenderen in soo een gesond climaat bij een sterke populatie en dat dus ook de quantieteit der producten seer is vermeerderd.[6.] ten overvloedige blijk hier van verstrekt, dat men sederd enige jaren[7.] heeft begonnen van Compagnies wegen granen herwaards te voeren, wanneer er soo een groote overvloed

1. Konsep, ongedateer; as antwoord op voorgaande brief dateer dit waarskynlik uit Mei 1782.
2. Aan die Kaap het die sg. Indiese valuasie gegeld, d.w.s. die Riksdaalder is op 48 stuivers gewaardeer.
3. Hierdie mededeling vorm 'n belangrike kanttekening by no. XI en Beyers, 32 e.v.
4. Vanaf ongeveer 1695-1700 kon die Kaapse produksie onder normale omstandighede aan die vraag voldoen.
5. Die aantal Nederlandse skepe wat die Kaap aangedoen het, het inderdaad na 1776 afgeneem; 'n toename in die aantal vreemde skepe het egter ruimskoots daarvoor vergoed (Beyers, 152-155 en bylae G; Gaastra, 250).
6. Vgl. Beyers, bylae H.
7. Sedert 1772.

was, dat men er geen berging voor hadt, en daarom ook gecontracteert heeft, dat de tarw voor Europa door de Compagnie voor een vierde minder in prijs[8.] sou aangenomen worden, dan hetgeen voor hare consumtie in de colonie self of voor de eischen van Indie werd ingeslagen. Daarenboven worden die producten van graan en wijn alleen geteeld tot op een bepaalde distantie van de Hoofdplaats, voor soo verre sij de wagen vragt kunnen goed maken.

Daar nu soo een ver traject als naar Europa altijd een grote hinderpaal moet sijn om op sulke grove producten een genoegsame winst te hebben, vooral voor de Compagnie, die hare schepen soo kostbaar uitrust, sou het in Uw project niet weinig faciliteeren, dat de reis naar Surinamen vrij korter is, en dat de schepen die er meer mogten nodig sijn om het graan en de wijn aan te voeren dan om vandaar in retour weder soo veel koffij, suiker ens, als aan de Kaap nodig was, te nemen. daar en boven van Suriname naar Europa een nieuwe vragt konde innemen, en van hier weder te rug varen met de benodigdheden voor de Kaap.

Maar de groote swarigheid sou hier te lande sitten, dewijl men altijd soo bekommerd is voor een verboden handel in O.I. waren ten prejudice[9.] der Compagnie, die men niet wel met effect sal kunnen tegen gaan soo lang men de Dienaren noch op de oude gagien laat en hen dus self aanwijst, dat sij het op de emolumenten moeten vinden, want wie gaat er uit sijn vaderland om elders een bekrompen bestaan te hebben? geen wonder dan dat er op de Compagnies schepen meer goederen[10.] dan die der Compagnie worden overgevoert en ontscheept! dit obstakel sou dan moeten uit den weg geruimt worden, dat mij niet ondoenelijk toeschijnt, in geval men den Dienaren in eens een goed tractement gaf sonder emolumenten; dan vleye ik mij dat men noch wel Luiden van een bekende probiteit soude kunnen vinden.

Ingeval de Societeit en de compagnie het met elkaâr eens konden worden, sou er, naar mijn oordeel, wel mogelijkheid sijn, dat tot het transport der producten direct over en weder of over hier Compagnie's schepen gebruikt werden, mits sij die schepen op sijn koopmans uitrusten, opdat de vragtpenningen op sulke grove waren de onkosten souden kunnen vergoeden; ja mogelijk sou de Compagnie, vermits de reis vice versa der beide colonien niet seer lang kan sijn, middel konnen vinden om hare schepen tusschen beide noch in hare colonie self te emploieren, en dus in

8. Naamlik 18 Rds teenoor 24 Rds.
9. Ten nadele.
10. Lees: ‘particuliere goederen’.

hare uitrusting veel te gemoed komen; want in de districten bij de Hooftplaats is groot gebrek aan hout en overvloed van wijn, daar men in der verder af gelegene considerabele bosschen langs de zeekust heeft, en geen wijn kan drinken dan dien men per as bij een geringe quantiteit 20, 30 en meer dagen rijsens transporteert.[11.]

Sou de Compagnie dit sonder nadeel kunnen doen, dan sou het, begrijpt UWelEdgestr. ligt, particulieren des te facielder vallen, wanneer sodanig een vaart werdt open geset. in dit geval sou de compagnie desnoods de schepelingen op die schepen in haren eed kunnen nemen, om se des te beter te kunnen straffen, wanneer sij de handen tot een verboden handel leenden. Hoe seer ik overtuigt ben van de genereuse denkenswijze van den Heer Gouverneur en andere Dienaren aan de Caab, sou ik egter niet durven verwagten dat sodanig een plan de goedkeuring van daar sou medebrengen. in geval met de commercie in de producten, al werd het transport in Compagnies schepen gedaan, direct aan de colonisten overliet, gelijk wel sou behoren te geschieden, sal er op deselve voor hen[12.] een genoegsame winst overschieten, vermits zij anders een groot rabat moeten lijden, soo ze door een tweede en wel soo kostbare hand gelijk die der Compagnie moeten gaan. Want behalve de Hoofd administrateur, die tweede in het Gouvernement is, de dispencier, Pakhuismeester. Keldermeester proflueren voor vele dienaren hunne emolumenten uit de negocie, die de Compagnie, hoe duur een Colonist ook al hetgeen hij nodig heeft aan haar moet betalen, soo men op het eind der rekening hare winst met alle onkosten van Dienaren, slaven, Pakhuisen, ens. balancieert, zeer waarschijnlijk met wijnig voordeel, soo geen schade drijft.

Het sou nu wat al te veel gevergt sijn, een plan te moeten gouteren, hetgeen merkelijk prejudiciabel aan hunne[13.] inkomsten sou kunnen sijn, in geval de colonisten alle het nodige uit Europa direct kregen. Hier souden dan schikkingen bij moeten gevoegd worden, waar bij de Compagnies Dienaren soo al niet eenige voordelen te minsten hunne schaden vergoed kregen, sal men kunnen verwagten dat een overgesonden plan goedgekeurd werdt. Of de Heren van 't Bewind souden het hier self moeten beoordelen; hetgeen mij voorkomt niet ondoenelijk te sijn, aangemerkt de Compagnie sulke omstandige en accurate rekeningen van alle hare etablissementen krijgt, en dus genoeg kan opmaken, dat er doorgaans aan

11. Sien Swellengrebel se pleidooi vir skeepvaart tussen Kaapstad en Mosselbaai, no. XXII.
12. Die privaathandelaars.
13. Die VOC-dienare.

de Caab aangesien het getal der colonisten meer producten moeten geteelt, als er gedebiteert kunnen worden, en noch oneindig meer souden kunnen geteelt worden, wanneer soo een groote uitgestrektheid van land langs de Oostelijke zeekust gelegen behoorlijk wierd gecultiveerd. daar men alhier sekerlijk het best kan beoordelen in hoeverre soo een communicatie tusschen de beide colonien niet of al gevaarlijk voor de compagnie sou sijn, en welke praecautien des noods tegen een verboden handel souden moeten beraamd worden. Het grootste voordeel sou het sekerlijk voor de Caabsche colonie geven, ingeval aan de colonisten overgelaten wierd om met eige schepen onder behoorlijke praecautien tegen het drijven van eenige negocie in Ooste-Indische waren ten nadele der Compagnie die mijns bedunkens niet onmogelijk sijn om uitgevonden worden, dien handel in producten heen en weder te doen, des noods met een vragt van Suriname herwaards te komen en van hier met allerlei benodigdheden weder naar de Kaap te varen.[14.] Minder voordeel sou er voor hen opsitten, indien de Compagnie de producten in hare schepen overvoerde, omdat sij kostbaarder vaart dan particulieren en dus ook swaarder vragtpenningen moet hebben, en dat sij aan de colonisten den handel onder het betalen van sekere vragtpenningen en recognitie overliet. De minste, wanneer de Compagnie dien handel voor het geheel voor hare rekening deed; maar ook dan sou het altijd een meerder vertier geven, dus voordeel aan de colonie geven, hoeseer anders in dit laatste geval de Compagnie, even gelijk in hare overige negocie aldaar, geen andere winst, dan voor sommige harer Bediendens, soude hebben, daar sij den bur eren een meerder winst sou benemen.

Ik verheuge mij reeds in soo een plan, waar door soo veele colonisten, die voor aan in de colonie geen plaats kunnende vinden, sich over het gebergte hebben begeven, alwaar sij door de onmogelijkheid van transport te land, het vrugtbaarste Land, meest aan zee gelegen, ongecultiveert laten liggen, en sich aan een luie herdersleven overgeven, uit hetwelke niet dan een totale verbastering van zeden voortspruit en noch erger te wagten is, een eerlijk bestaan soude kunnen vinden en weder tot geciviliseerde menschen gemaakt worden; en hopen dat, al doen er sich al eenige swarigheden op, UWelEdgestr. en andere ware vrienden van 't menschdom dese hunne speculatien niet ongepoursiveert[15.] sullen laten. Ik moet dit des te meer hopen, omdat ik bij mij selven overreed ben, dat, soo de Compagnie

14. Swellengrebel dink dus aan die bekende driehoeksvaart Europa - Afrika - Wes-Indië.
15. Hierdie planne sal nie sonder daadwerklike opvolging gelaat word nie.

geen sorge draagt voor het nodige vertier der aan de Caab vallende producten, sij die colonie nooit tot een bestendige rust sal krijgen, gelijk ik het gebrek daar aan reeds voor de voornaamste source van alle die onlusten, die er in heerschen, beschouwe. Men mag de luiden voor oproermakers uitkrijten, maar ik weet niet, dat men ze bespeurd ter plaatse daar de onderdanen wel geregeerd worden en men zich toelegt tot bevordering van hun geluk. Hier over was noch al wat te philosoferen, dan ik sal 't liever hier bij laten om UWelEdgestr. te betuigen, dat ik steeds met ware hoogachting ben
(nog bygevoeg)

Uit dese korte schets met de bijgevoegde opgave[16.] sal Uw. genoeg kunnen opmaken, dat, schoon de colonist in vorige tijden, wanneer hij op een bequamen afstand der Hoofdplaats gelegen sijne producten regulier naar genoegen konde te gelde maken, in den landbouw een voordelig bestaan heeft mogen vinden, sulks nu veeltijds, daar hij sijne met moeyelijker transport en meer onkosten aangevoerde producten voor een geringe prijs moet verkopen, seer beswaarlijk is.[17.]

16. Ontbreek.
17. In 1783 het Deutz anoniem uitgegee: *Proeve over de Middelen die tot bescherminge van de Zeevaart en Koophandel, en Verdediging van de Binnen- en Buiten-Landsche Bezittingen Zouden kunnen aangewend worden*. Omtrent 5 bladsye gaan oor die Kaap: daarin bepleit hy ook vryhandel o.a. in meel en perde van die Kaap met Wes-Indië.

XX ? aan Swellengrebel, 26.5.1782[1.]

Wel Edele Heer!

Eyndelijk zijn de verantwoordingen der dienaren op de tegens hun door het malcontent gedeelte der burgerij ingebragte beschuldigingen aan de heeren Meesteren overgezonden, schoon meer dan een Jaar geleden, aan het hoofd zijn overgegeven geweest.[2.] wat hier van de reede zij geweest, heeft men niet wel kunnen penetreeren, veel min dat men den een voor den anderen zijne beschuldigingen heeft cachee gehouden, schoon alle dezelven, zoo wel als het geproponeerd middel van redres der gepretendeerde grieven,[3.] door de gevolmagtigdens[4.] aan de hier zijnde hoofden der misnoegden zijn toegezonden geworden, die ook de Lectuur daarvan zelfs niet aan den geringsten schoemaker hebben geweijgerd. mogelijk zoude men daar van alleen deze reede kunnen geven, dat het hoofd[5.] de tegens hem ingebragte grieven alleen voor zijne mededienaren heeft willen verbergen. Ik heb egter gelegendheid gehad deze en geene beschuldigingen onder het oog te krijgen. bij de rapportes zijn mij die zoogen. gecommitteerdens bekend geworden, maar aan die stukken heb ik dezelven veel slegter bevonden dan mij de beschrijvinge was gedaan geworden. ik heb dezelven gestoffeerd gevonden met de grootste onwaarheeden ja falliciteyten,[6.] en nog grooter gekheden. even pueriel zijn de middelen van redres, door die groote verbeteraars de heeren van het bewind voorgedragen, die voor het grooter gedeelte zoo danig zijn, dat ingevolgd wordende het politicq en burgerlijk Systhema in nog veel grooter verwarringe zoude storten dan waar in die oproerige gasten deze schoone colonie hebben gedompeld.

daar is er die zig niet minder gesurpreneerd vinden, dat van wegens het ministerie[7.] niet word getreden tot het beantwoorden van den brief, die voorsch. beschuldigingen hebben vergezeld, en die, zoo men mij in het vertrouwen berigt heeft vrij significant was. zij waren van gevoelen, dat hetzelve bij die gelegendheid alle de decharges der dienaren had moeten

1. Sien die Inleiding vir identifikasie van die moontlike skrywer.
2. In die brief wat die verdedigingsgeskrifte van die amptenare begelei, meld Goewerneur Van Plettenberg (1.4.1782) dat die oorlogsomstandighede die versending daarvan ruim 'n jaar lank vertraag het (*Kaapsche Stukken* III, 3-4).
3. *Memorie* van 1779 afd. III.
4. Die afgevaardigdes Van Reenen, Artoys, Heyns en Roos.
5. Goewerneur Van Plettenberg.
6. Vervalsings, bedrieglikhede.
7. Here XVII.

overnemen, en zoo daar uit als uit voorgestelde middelen van redres eene ample deductie ten voorschijn brengen, waar in de ongepermitteerde handelwijze der klageren en het lesive haare wettige overigheid aangedaan konde werden ten toon gesteld, en die voor al teffens konde strekken tot een plan van redres zommiger abuisen, die er hier en daar mogten zijn ingeslopen, en middelen aan de hand geven zoo van verbetering als verandering zulker zaken, die in vroegere tijden oirbaar waren, doch door langheid van tijd en verandering van het tegenswoordige wezen der Colonie zulks benodigd hadden. het is waar, men schijnd dien taak het hoofd te hebben opgelegd.[8.] men moet waarlijk ginder favorable idees formen van deszelfs groote kundigheden in 't interieur wezen dezer colonie, waar in nog niet lange[9.] heeft doorgebragt: veelen denken daar over anders.

Niet minder is in 't oog gevallen, dat men bij den tegenswoordigen oorlog[10.] met den aankleven van dien die al vrij verre worden getrokken, ook alleen aan denzelven schijnd te hebben toevertrouwd. men vraagd, is het niet hard voor andere mederegenten, die uit verschijden oorzaaken meenen ruim zoo veel interest bij het behoud dezer colonie te hebben, den schijn te moeten hebben, dat of niet trouw genoeg of gene nodige bekwaamheden te hebben in zoo hoofdzaakelijk poinct hunne advijsen niet te mogen geven, en dus mede te werken tot het algemeen behoud. men zwijge wanneer moeten zien, dat juist niet alles in diervoegen word gedirigeerd als de voorzigtigheid, en eene reeele kunde van 't land aan de hand schijnd te geven. of het verder ook niet wat gevaarlijk zij zaken van dien aard aan 't willekeurig bestier van een eenige over te laten. het edelmannen[11.] ja het despoticque laat zig dikwels almeer zien, dan men zig wel zoude hebben verbeeld. ten dezen opzigten is het daarom juist zoo kwaad niet dat men de contenance juist niet altijd tot het ijnde toe schijnd te kunnen souteneren. wel is waar, al hetgeen tot de secrete zaken word betrokken, pleegd ook aan deszelfs secunde[12.] te worden gedemandeerd, maar als die niet anders dan een lepidum caput,[13.] zonder yds meer vertoond, kan men ligt nagaan dat alleen voor eene schaduw diend. en had men het ver-

8. Die Here XVII het inderdaad so 'n opdrag aan Van Plettenberg gegee, waaraan hy gehoor gegee het met sy ‘Consideratien wegens den praesenten toestand der Colonie’ (*Kaapsche Stukken* III, 5 e.v.).
9. Van Plettenberg was vanaf 1767 aan die Kaap.
10. Die Vierde Engels-Nederlandse Oorlog, 1780-1784.
11. Die skrywer sinspeel op Van Plettenberg se titel van Baron.
12. Die Sekunde was Pieter Hacker, 1777-1786.
13. Sitaat uit Terentius, *Adelphe*, 966: gawe kêrel.

keerde niet door toegevendheid om de omstandigheid van tijden, en met ongevraagd als in de handen te werken verschijden gebeurtenissen gepalieerd, zoude men de schadelijke gevolgen daar van genoegzaam hebben gezien ten minsten is dit wat het defensive van de plaats aangaat zeker, want hadden de franssen niet zoo sterk daarop getamboureerd, en met behulp der ingezetenen (wij hebben de eere reeds eene tamelijke sterke batterij, en eene goede redoute te hebben vervaardigd op onze ijgen kosten[14.]) ijndelijk aan 't werk gegaan, de plaats was nog niet zoo besloten geworden. ik noeme ijndelijk want men eerst aan dat hoognodig werk in 't begin van dit jaar heeft begonnen: beaucoup des compliments a Mess. les Anglais,[15.] dat ze ons zoolang met vreede hebben gelaten.

Om een en ander meenen zommigen dat, daar men aparent, zoo wanneer de troubles van den oorlog gelukkig mogen zijn gecesseerd, zal treeden tot het nader onderzoek der gepretendeerde grieven zommiger ingezetenen, en daaruit ook zoude kunnen voortkomen een plan van verbetering of verandering, men vooral niet diende uit 't ooge te verliezen een generaal reglement op 't stuk van regering, dat hier tevergeefsch gezogt is. Mij is bekend, dat ijmand UwE. eenigen tijd geleden zijne gedagten daarover heeft gecommuniceerd. ik gouteere zeer zijne gevoelens. de regeeringe[16.] is op eene al te onregualen[17.] voet gesteld, buiten de gouverneur, bestaan de leeden in eenen tweeden, fiskaal,[18.] hoofd der militie,[19.] dien den zoogenaamden rang van opperkoopman hebben, en vier leeden[20.] die zoogezegd kooplieden zijn, allen ideale namen, en die egter onder die luiden teveel ondergeschiktheid baard. daar en boven, heeft een tweede perzoon, die voor geen enkele schaduwe diend,[21.] al dikwils teveel influentie op zoodanige leeden, die administratien hebben, en dus veel van hem als hoofd-administrateur afhangen.[22.] men weet dog wat de menschelijkheid al dikwils is, de eene heeft veele kinderen, de andere is te zeer op

14. Vermoedelik word bedoel die Kaapse verdedigingswerke die *Gordon* en die battery *Amsterdam*.
15. Baie komplimente aan die Engelse!
16. Die Politieke Raad.
17. Ongeordend, onreëlmatig.
18. W.C. Boers.
19. Kolonel R.J. Gordon.
20. O.M. Bergh, A. van Schoor, J.J. le Sueur, D.H. Staring.
21. Hier word bedoel: 'n Sekunde wat nie soos Hacker 'n strooipop van die Goewerneur sal wees nie.
22. As hoofadministrateur het die Sekunde uiteraard in rang en gesag bo die Raadslede gestaan wat 'n onderdeel van die administrasie (soos pakhuismeester, keldermeester, equipagemeester of sekretaris) behartig het.

zijn interest gesteld om daarin gesnoeyd te worden. uw vriend meende daarom dat al dat onderscheid tusschen die leeden diende te worden weggenomen, dat den gouverneur, den Secunde, Fiskaal en verdere Leeden, uit de directe beurs der Comp. een behoorlijk bestaan diende te geven, daardoor dan al aanstonds de klagten zouden worden uit den weggeruimd, dat den gouverneur en secunde zooveel van de aan de Comp. geleverd werdende wijnen trokken, en den fiskaal zijn beurs maakte van het 5 pct. die de ingezetenen, van hunne negotiegoederen[23.] moeten betalen, etc. Hiervan nader, de portugees[24.] wil vertrekken

T.T. t.N.

(in kantlyn)

het is wel voor het uiterlijke nu weder stil onder de malkontenten, dog kort na den anderen zaken gebeurd die al vrij verziekte, wanneer men zig met zeer veel brutaliteijt stelde tegens eene ordre door 't hoofd gegeven, schoon naderhand, ex congruo,[25.] gesouteneerd door eene ordre van wegens de regering. men heeft dit ook al met een Jantje van Leyden[26.] moeten afmaken. vale.

23. In geval van uitvoer of invoer.
24. Vermoedelik die Portugese skip *Senora de Bonfin Sa Maria* wat deur die Pol. Raad gekontrakteer was, onder kapt. Philipo Nerey de Sylva en ladingsopsigter Caetano Januario de Sousa; dit het op 28.5.1782 vertrek (ARA: KA 4276).
25. Neo-latynse uitdrukking: op ooreenkomstige wyse.
26. Op 'n gemaksugtige manier. Dit is nie duidelik op watter gebeurtenis dit hier betrekking het nie.

XXI Swellengrebel aan C. van der Oudermeulen, 1782[1.]

Hiernevens heb ik de eer UWelEdgestr. te rug te senden de verantwoording van den Heer Fiscaal Boers[2.] met betuiging mijner dankseggingе voor de daar van soo vriendelijk verleende lecture.

Schoon men uit dese memorie soude moeten opmaken, dat het beklag nopens den voorgewenden kwijnenden staat der Burgerije seer onbesonnen en onwaaragtig is, als in de onderstelling, dat het selve niet is gedaan voor den tijd, dat men door een extraordinair debiet van sooveel zegen en voorspoed jouïsseerde, denke ik egter dat men daaruit een quaad gevolg soude trekken met desen tegenwoordigen toestand der colonie voor hare natuurlijke gewone gesteldheid te willen nemen, en daar uit te beweren, dat het niet nodig sij, den colonist meerdere uitwegen tot vertier sijner producten te geven, dan er kunnen sijn in een plaats, alleen geschikt tot een verversching plaats.[3.] Het is genoeg bekend, hoe vele sware Esquaders sederd het Jaar 1778, eerst van Franschen en Engelsen, en daarna van Franschen alleen aan de Caab sijn geweest; hoe veel volk dese laatsten op hunne Eilanden[4.] van daar hebben moeten onderhouden, en welke ene grote consumtie soo een groot getal troepen aan dien uithoek self heeft veroorsaakt. Wel is waar, dat er sederd wij mede in den oorlog sijn geraakt, veel minder schepen van ons sijn gepasseerd, maar daar tegen is het getal der neutralen weder groter geweest dan voorheen, en kan het minder debiet aan onse schepen op verre na niet opwegen tegen het meerder, door de bovengen. oorzaken ontstaan. Trouwens de Heer Fiscaal schijnt dese brilliante situatie ook niet voor seer bestendig te beschouwen. dog ik soude met sijn Ed. hier in differeeren, dat ik de oorsaak daar van niet alleen sou sien in een onbepaalde glorie en pragt, hoe seer het niet te verwonderen is, dat uit een ongewoone weelde sodanige fouten pro-

1. Konsep, sonder datum of naam van die geadresseerde; laasgenoemde is heelwaarskynlik C. van der Oudermeulen, Bewindhebber van die VOC. Die datering van die brief moet êrens in 1782 gestel word: die geskrif van Boers (n.2) was gedeeltelik reeds in Feb. 1782 in besit van die Here XVII, en die geheel met sy bylaes 'n paar maande later (Beyers, 70).
2. Verdediging van adv. W.C. Boers (*Kaapsche Stukken* III, 94 e.v.; vgl. Beyers, 63 e.v.).
3. Swellengrebel wys hier opnuut op die verskil tussen konjunkturele, tydelike welvaart en strukturele onewewigtigheid in die Kaapse ekonomie (vgl. nos. XIX, XXII, XXIII).
4. Mauritius, Réunion.

Heinrich Swellengrebel, gebore Stettin 1626. Vader van Johannes Swellengrebel (1671-1744) wat in 1697 aan die Kaap aangekom het; grootvader van Goewerneur Hendrik Swellengrebel (1700-1760) wie se seun Hendrik die outeur van hierdie joernaal is. Skilder onbekend. (Foto: Drostdy-museum, Swellendam)
Heinrich Swellengrebel, born Stettin 1626. Father of Johannes Swellengrebel (1671-1744) who arrived at the Cape in 1697; grandfather of Governor Hendrik Swellengrebel (1700-1760) whose son Hendrik was author of this journal. Painter unknown.

t.o. 149

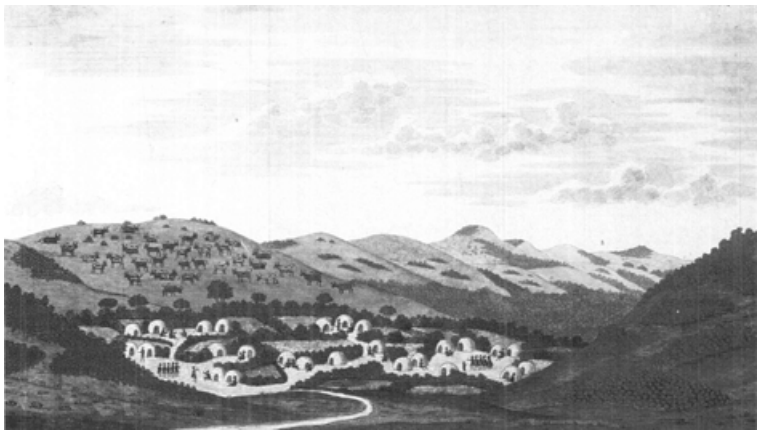

Kraal van Kaptein Ruyter van die Gonaqua-Hottentotte. Waarskynlik op 8 November 1776 geverf toe die geselskap, volgens die joernaal, 'n dag in die kraal deurgebring het. Skilder: Johannes Schumacher. (Foto: Drostdy-museum, Swellendam)
Village of Chief Ruyter of the Gonaqua Hottentots. Probably painted on 8 November 1776, which, according to the journal, the party spent in the village. Painter: Johannes Schumacher.

flueren, maar wel bijsonder in de constitutie der colonie selve, alwaar gene fabricquen worden geexerceerd, en de colonist sijn bestaan alleen moet soeken in den landbouw; van Burgers immers moogen wij volgens dese verantwoording niet spreken, als die na de genuine intentie der Maatschappije aan de Hoofdplaats niet behoorden te sijn. Dewijl aan een landbouwer, die van sijn overwinst een nuttig gebruik wil maken, geen ander middel om het te besteden overschiet dan in de vergroting sijner bouwplaatsen, daar er geene Publicque Fondsen in de colonie sijn, waar in men sijn geld kan beleggen; de comp. maar een bepaalde somme in cassa aanneemt; en het per wissel overmaken voor een landman seer beswaarlijk valt, terwijl hem de Negociant daar in voor is, het sij, dat die Negociant een Burger is, die tegen het generaal verbod, waarbij den overvoer van negotie op 's Comp. schepen op de swaarste poenaliteiten is geprohibeert geworden, en stricto jure den invoer van de allergeringste snuysterijen met schepen van vreemde Natien is geinterdiceerd, sondigd; of dat hij een Comp's Dienaar is, dien behalve 't generaal verbod dit door speciale aanschrijvingen successivelijk nog is verboden, en die met recht gesupponeerd moet worden sijn bestaan te hebben uit de profijten van sijn ambt; daar men integendeel dikwils heeft getoond van opinie te sijn, dat men de Burgeren behoorde te laten toekomen het geene, waaraan buiten praejudicie der comp. iets konnen en mogen profiteren. dus wanneer er aan enige oogluiking wordt plaats gegeven, minder de comp. Dienaar daar toe geregtigd schijnt dan de Burger, die, hij hoore dan niet of al aan de Hoofdplaats, er egter geseten is, sijne kostwinning niet kan soeken in den landbouw, wanneer het getal der landbouwers in ordinaire tijden reeds te groot is voor een bepaalde verversching plaats, en egter een middel van bestaan hebben moet. Soo ras nu een geseten Landbouwer sijn overwinst heeft gestoken in de vergroting van sijnen omslag, moet hieruit noodwendig eene vermeerdering van producten volgen, die er niet dan door de gewone wegen kunnende vertierd worden, een surplus moeten veroorsaken, welke hunne prijs doed dalen. maar daar bij die uitbreiding sijner plaatsen de Landman ook in swaarder onderhoud van een groter getal van slaven, meer gebouwen en gereedschappen vervalt, en dus groter uitgave 's jaarlijks heeft, moet uit die mindere prijs sijner producten een gebrek volgen, terwijl het vertier geborneerd blijft, en hij dus in sijne portie niet meer kan verkopen, als er kan gesleten worden, gandsch anders dan hier te lande, alwaar wij op onse opene markten onse producten altijd kunnen kwijt raken, en, is de markt al eens door een overvloed laag, door de meerdere quantiteit met een seer faciel transport de geringer prijs vergoeden.

Dit gebrek aan een genoegsaam bestendig vertier is, maar mijn oordeel,

reeds overlang kenbaar geweest in de colonie, en, al waren hier van niet reeds meermalen blijken geweest, gelijk onder anderen onder het governement van den Heer Tulbagh,[5.] wanneer men van de graanbouwers het koorn voor Europa tegen een vierde minder in prijs dan men gewoonlijk geeft, heeft bedongen,[6.] en ik in het jaar 1776 vond, thoen de gegoede wijnteelders hunne wijnen om de geringe prijs moesten opleggen,[7.] kan men niet anders verwagten van een colonie, die reeds over de 130 Jaren, op een vrugtbaren grond en onder soo een gunstig climaat is aangelegd, in welke men buiten de natuurlijk vrugtbare propagatie de populatie nog heeft vermeerderd door een groot getal Fransche Refugien (aan wien de Heer Boers wijnig schijnt gedagt te hebben, in sijn betoog omtrend de Burgerrechten[8.]) en vrij gegeven Comp. Dienaren, sonder dat het vertier aan dien aanwasch proportioneel is vermeerderd.

Het doed er, naar mijn oordeel, wijnig toe, dat de Comp. sederd enige jaren eenig tarwe voor Europa heeft ingeslagen en vervoerd, dewijl de prijs daarvan op 18 Rds. de 10 mud in plaats van 24 Rds. de gewoone prijs, waarvoor se de Compagnie soo voor de versending naar Indie als eige consumtie in 't Gouvernement aanneemt, en dus op 1/4 minder bepaald sijnde, den graanbouwer niet in staat steld om op sulke leverancien eenige winst over te houden, ja voor velen niet toereikende is om de sware onkosten op den landbouw goed te maken, gelijk ten overvloede sal blijken, wanneer men eens naar gaat, dat door de enorme duurte van slaven en hout en ijzer een nieuw beginnende Boer geen ploeg in den grond kan steken of deselve kost hem naar een seer gemodereerde berekening met drie daartoe nodige slaven, en 10 ossen, bij de 1000 Rds.; dat hij al sijn koorn over land per as moet aanslepen met niet meer dan 10 Mudd. op een wagen en dat somtijds twee a drie dagrijsens ver, daar hem een gemeene boerenwagen met de jokken en ketting op niet minder dan 173 Rds. komt te staan. Is het dan wel te verwonderen, dat, wanneer men sijn graan voor een goede prijs aan anderen kan kwijt raken, men minder genegen is het zelve aan de Comp. vooral voor soo een lage prijs te leveren, te meer daar door de schikking omtrend de leverancie aan de comp. plaats hebbende er eigelijk een verdenking kan komen, dat de een boven den anderen gefavoriseerd word, gelijk UWelEdgestr. die de Indische saken soo van na bij heeft beschouwt, genoegsaam sal bekend sijn? ...

5. Ryk Tulbagh, Goewemeur 1751-1771.
6. Streng genome dateer die betrokke bepaling uit die tyd net na Tulbagh, nl. 1772.
7. Vgl. no. XIX.
8. Ook Beyers, 63 n. 4 vestig die aandag daarop dat Boers die Hugenote-immigrante. van 1688 vergeet het in sy argument dat daar geen werklike vry inwonerskap vir die Kaapse Vryburgers bestaan het nie.

XXII Swellengrebel aan C. de Gijselaar, 26.6.1783[1.]

Wel Edele Gestrenge Heer!

Om aan Uwe requisitie[2.] te voldoen heb ik de eer bij desen UWelEdgestr. mijne gedagten over de Caab nader te detailleren, of sij enig meeder ligt in den toestand dier Colonie en de middelen tot haar redres mogten kunnen geven.

Daar dese colonie onder een seer gesond climaat en op een vrugtbaren grond is aangelegd, heeft sij seer schielijk, en bijsonder nadat men het getal der Colonisten door vele Fransche Refugies had vergroot en de natuurlijke propagatie telkens vermeerderd door het tot den Burgerstand vrijgeven van 's Compagnies Dienaren, een genoegsame quantiteit wijn en graan kunnen opleveren, om boven de eigen consumtie en verversching voor de aankomende schepen, aan seer ruime eischen van Batavia en andere Indische Etablissementen te voldoen, terwijl de Colonisten hunne producten naar genoegen kunnende vertieren een gelukkig bestaan hadden, en daardoor aangemoedigd werden tot uitbreiding hunner Plaatsen.

Maar dewijl de quantiteit der producten soo door dese uitbreiding der Plaatsen als door de meer en meer toenemende populatie moest vermeerderen, was het noodsakelijk, dat het vertier daar aan geproportioneerd mede accresseerde; dog dit heeft geen plaats gehad, gelijk gebleken is ruim 25 Jaaren geleden onder het bestier van den Gouverneur Tulbagh, wanneer door het buitengewoon agterblijven van Fransche en Engelsche

1. Konsep, eiehandig. Van hierdie brief is daar ook 'n kennelike eerste ontwerp; waar lg. iets bevat wat in die teks wat hier gegee word, ontbreek, word dit by wyse van voetnote bygevoeg. Cornelis de Gyselaar (1751-1815), pensionaris van Dordrecht (1778-1787), was een van die invloedrykste lede van die State van Holland. Hy het deelgeneem aan die byeenkomste van die Patriotse ‘Vaderlandsche Regenten’, wat op 4.10.1783 die VOC bespreek het en in 1785 een keer die Kaap se sake bespreek het (sien H.T. Colenbrander). Die aanleiding vir De Gyselaar om hom tot Swellengrebel om inligting te wend, sal wel te vinde wees in De Gyselaar se benoeming (4.6.1783) tot lid van 'n kommissie wat vir die State van Holland ondersoek moes instel na die toestand van die VOC, na aanleiding van 'n aansoek om subsidie deur die VOC. Die verslag van die kommissie staan in die *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken*, 1790, 1717 e.v.; dit het enigsins aandag geskenk aan die Kaapse twiste en het o.a. aanbeveel dat die verhouding tussen regering en inwoners aan die Kaap verbeter moes word, en dat die klagtes van die burgers reggestel moes word, indien moontlik (vgl. Schutte, 47 e.v.).
2. 'n Brief met so 'n versoek ontbreek.

schepen bij den oorlog,[3.] toen tusschen die beide natien ontstaan, de colonie soo seer opgevult raakte met producten, dat men er in een geruimen tijd geen weg mede wist.[4.] Schoon het getal van passerende schepen der natien, buiten ons op O.Indie handelende, van tijd tot tijd is toegenomen, en bijsonder de Franschen sederd enigen tijd vele provisien voor hunne Eilanden op de Africasche Kust getrokken hebben, is het hier uit ontstaande debiet egter seer wisselvallig gebleven, terwijl het getal onser schepen op de Oost varende en de eischen van Batavia enz. eer verminderd dan vermeerderd sijn. Wel heeft de Compagnie gedurende enige Jaren eenige Tarwe naar Europa doen overvoeren, dog de prijs daar voor aan de Colonisten in den hierbovengem. tijd, wanneer sij met hunne producten als overkropt saten, op een vierde minder dan sij gewoonlijk geeft, bepaald sijnde, heeft dit vertier den Landlieden naderhand wijnig konnen baten, omdat het hen schier onmogelijk is om tegen de sware onkosten op hunnen Landbouw hun koorn voor soo een lage prijs te geven, gelijk ik vertrouw dat uit een opgave dier kosten, hier bijgevoegd,[5.] genoegsaam sal blijken (1)

Hoewel de uitgestrektheid van het district aan het Voorgebergte, voor soo ver sulke grove producten als koorn en wijn het transport per as konden goed maken, groot genoeg is om enige duisenden van Landlieden te doen bestaan, heeft egter de ruwe wijse van landbouwen, die noodwendig plaats moest hebben, wanneer men sig in een vrugtbaar land en seer uitgestrekt terrein niet behoefde te houden aan een bepaald getal van Morgentalen[6.] nog aan beperkte weiden, en daarenboven in de Land-

3. Die Sewejarige Oorlog, 1756-1763; in 1757 het slegs twee vreemde skepe by die Kaap aangekom (Beyers, bylae G).
4. Sien *Memorie* van 1779 afd. I; Beyers, 33 e.v.
5. Aan die slot bevat hierdie konsepbrief die aantekening: ‘de bijlagen zijn uit de Consideratien’, gevolg deur 'n paar onduidelike verwysings. Met dié ‘Consideratien’ sal waarskynlik bedoel word ‘Eenige Consideratien omtrend de Caab’, 'n uitvoerige opstel oor die toestand aan die Kaap op ekonomiese en politieke gebied, gevolg deur 'n paar voorstelle tot verbetering, waaraan Swellengrebel vermoedelik in die somer van 1782 gewerk het en wat hy aan die einde van die somer aan die Bewindhebber Van der Oudermeulen gestuur het. Hierdie Consideratien het in konsepvorm in die Swellengrebel-argief bewaar gebly. Swellengrebel se verwysing daarna in sy brief aan De Gyselaar verwys waarskynlik na die finale vorm, want dit is nie moontlik om al die verwysings in sy brief na die klad-ontwerp te herlei nie. Ons gee dus die klad-ontwerp van die Consideratien in sy geheel as bylae by die brief aan De Gyselaar, al veroorsaak dit oorvleueling van die tekste. Die verwysing (1) slaan op die begin van die Consideratien.
6. Aantal morge land.

bouwerij slaven en trekossen gebruikte, maar een mediocre getal kunnen admitteren.

Dewijl de huwelijken hier doorgaans seer vrugtbaar sijn, en men aan bovengemelde gebreken in den landbouw niet heeft kunnen en door onkunde weten te remedieren, hebben de jonge colonisten sig in het voorsz. district niet konnen souteneren, maar al vroeg over het Voorgebergte moeten trekken, en, vermits het transport van koorn en wijn van daar genoegsaam ondoenlijk was, sig op de veefokkerij toeleggen. Een gedeelte heeft sig te neêr geset in een groote streek lands in het N.O. het Roggeveld genaamt, omdat er het gras soo hoog waschte dat het rijp geworden sijnde naar velden met rijpe rogge geleek; een ander gedeelte heeft sig allengs langs de Z.O. kust meer dan honderd mijlen ver uitgebreid. De velden hier doorgaans seer grasrijk, en de lugtstreek seer gesond sijnde, is de aanfok van vee binnen korten tijd seer toegenomen, waarom men sig wijd uit malkaâr heeft moeten verspreiden. Dan hoe grasrijk dese velden in den beginne ook waren, hebben sij sonder culture het gestadig weiden mede niet kunnen uithouden, maar is men genoodsaakt geworden voor de onderscheiden saisoenen differente landstreken te kiesen; en dewijl de grote bouwboeren in het Caabsche district soo een grote quantiteit ossen tot den landbouw nodig hadden, en men de telkens afnemende prijs van het schapenvlees door een groter quantiteit van schapen te houden sogt te vergoeden, heeft ieder, die er maar de magt toe had, meer dan één plaats genomen. hier door hebben geringer boeren al verder moeten wijken, selfs tot 3 à 4 dagrijsens op de Sneeuwbergen en tot onder de Kaffers; enige hebben lang, en vele in het geheel ongetrouwt moeten blijven uit onvermogen om sig te etablisseren, en sig met Hottentottinnen behelpen, sommige met twee en drie huishoudens in één huis trekken.

Dus is dese weid uitgestrekte colonie, niet tegenstaande de gelukkige gesteldheid der lugtstreek, en vrugtbaarheid des gronds en der voorttelinge van kinderen egter seer mediocre bevolkt gebleven, gelijk uit de hier bij gevoegde opgave der burgers in 1776 gedaan, blijkt (2)[7.] gelijk aftenemen is uit de particuliere opgave (3)[8.] der opgesetenen onder de

7. Hierdie bylae ontbreek en is ook nie in die konsep-Consideratien opgeneem nie; Swellengrebel wil syfers aangee wat die kassier J.J. le Sueur aan hom verskaf het: sonder Kompanjiesdienare en hulle gesinne het die aantal koloniste volgens Le Sueur 2 552 manne, 1 712 vroue, 2 503 seuns, 2 450 dogters, 98 knegte en altesaam 9 820 slawe beloop.
8. Soos in voorafgaande noot: ruim 500 manne, 400 vroue, 600 seuns, 400 dogters en 500 slawe.

Drostenij van Swellendam, en het getal der plaatsen, aangesien er graanbouwers sijn, die daar tot 3 à 4 veeplaatsen hebben, voor welke alleen maar één Europeesch huishouden is.

In de verafgelegene districten is de levenswijse der colonisten seer armoedig, en door de weinige connectie met de Hoofdplaats verminderd de beschaafdheid onder hen seer, terwijl het herdersleven niet geschikt is om den mensch werksaam te maken. 'S morgens sijn vee naar 't veld te sien uitdrijven, en 's avonds weder terug brengen, is sijn grootste besigheid. voorts van tijd tot tijd eens op de Jagt rijden, wanneer de meesten nog een Hottentot medenemen om het wild, en bij wijlen den snaphaan te dragen; En wanneer de nood sulks vorderd met de buuren een partij op de Leeuwen Jagt te maken. Hunne indolentie gaat reeds soo ver, dat sij sig de moeite niet geven, om enige groente en vrugten te teelen; daar men nog iets vinden mogt, is sulks der vrouwe te danken. Verscheide jonge knapen, die bij hunne ouders niet meer konden of willen blijven, hebben hier of daar onder de Hottentotten een armoedige hut; het vlees van een wilde bok verstrekt hen tot brood.

Uit dese korte schets en hier bijgevoegde opgave sal UWelEdgestr. genoeg kunnen opmaken, dat, schoon een colonist in vorige tijden, wanneer hij op een bequamen afstand van de Hoofdplaats gelegen de producten van den landbouw regulier en naar genoegen konde te gelde maken, een voordelig bestaan in denselven heeft mogen vinden, sulks nu voor velen, die hunne waren, alhoewel met moeyelijke transport aangevoerd, veeltijds voor een geringe prijs moeten weggeven, seer beswaarlijk is. Want daar een genoegsaam debiet thans afhangt van de veelheid der aankomende vreemde schepen en dus seer wisselvallig is, kan het vertier der producten niet dan temporele winsten geven, die bij een weder vermindering van debiet des te erger effect doen, omdat ieder toeneming van weelde, welke niet uit een bestendig vertier maar alleen bij gevallige omstandigheden verkregen word, gemeenlijk meer nadeel dan voordeel doed, vermits ieder, wanneer er meer dan gewoonlijk gewonnen word, ook meer producten sal tragten te teelen, en door die aanlokkende winst sijn omslag te vergroten; maar dan ook te gelijk in swaarder onkosten vervalt die hem nu wel met winst betaald worden; dog soo ras dit buitengewoon debiet ophoud, sijne inkomsten moeten doen verminderen door de dalende prijsen sijner producten, dus hij sig in bekrompener omstandigheden dan te voren vind doordien hij met de vergroting van sijn omslag meer heeft te onderhouden. Om nu niet te spreken van luxe, die een vermeerdering van inkomsten natuurlijk voortbrengt, en niet gemakkelijk weder kan worden ingepalmt, wanneer de omstandigheden

sulks wel souden vereisschen.[9] Dierhalven is uit de tegenwoordige weelde, hoe groot sij ook wesen mag, soo men alles op den ouden voet laat, niet anders te wagten, dan dat de Yver en arbeid van velen tot hun eigen nadeel sal uitvallen, doordien de producten door hunne meerdere quantiteit en geen meerder vertier minder waardig sullen worden. Dit soo sijnde, sullen luien naar verdienste en de naarstigen uit hoofde der constitutie[10] ongelukkig sijn. Want buiten de uitbreiding van den Landbouw heeft de colonist geen gelegenheid om sijn overgewonnen geld aan te besteden. Wanneer hij opgenomene penningen aflost, word hij seker rijker, dog voor de verdere overwinst kan hij beswaarlijk enige plaatsing vinden. Publicque Fondsen heeft de colonie niet; de compagnie neemt alleen een seer bepaald getal van penningen aan in haar kas, en om sijn geld in wissels overtemaken is hem den negociant voor; dus blijft er niets over dan sijn geld onder sijne mede colonisten uit te setten: maar welk voorsigtig mensch sal sig in een onsekere expectance op favorabele tijden in schulden steken?

Daarenboven al maakt men eens een goede prijs voor sijne producten, kan dit aleen enige winst geven voor die se gemakkelijk kunnen transporteren. Maar wat kan er overschieten voor die verder afgelegen zijn, soo lang men het transport voor hen niet minder moeyelijk maakt? is het geen bekrompen bouwerij, daar een koornbouwer drie dag rijsens ver een vragt moet doen voortslepen en dat alleen om 10 mudden koorn ter markt te brengen; daar een veefokker maar eens in het Jaar met sijn boter en seep kan markten en dat langs een weg tot 40 dagrijsens ver met een vragt, voor welke hij veeltijds even honderd Rijksdaalders kan maken; terwijl sij beiden al het geen tot hunne kleding en tot den landbouw nodig hebben, met een enorm hoog opgeld ten duurste moeten betalen? wat versuimen sij een tijd, wat slijten sij aan hunne wagens, die hen soo important veel kosten? Laat de prijs der producten noch soo hoog schijnen, en het land nog soo vrugtbaar sijn, beswaren van dien aard doen den Landbouw altijd kwijnen. hadden wij hier[11] ons transport niet soo gemakkelijk, wij souden tegen de sware lasten en een ongunstig climaat in ons minder vrugtbaar land niet kunnen opwerken.

Maar al eens toegegeven, men kon, gelijk de omstandigheden nu worden opgegeven, een goede kostwinning hebben, kan dit omtrend de

9. In die eerste konsep volg hierop: ‘men moet de Lieden niet nemen, soo als sij behoren te sijn, maar so als sij sijn.’
10. Die geaardheid en samestelling van die Kaapse samelewing.
11. Die eerste konsep verduidelik: ‘in 't Vaderland’.

veefokkers niet blijven continueren,[12.] door dien hun getal dagelijks moet groter worden, soo door hunne eige propagatie als doordien het getal der Landbouwers wegens de bepaalde distantie van een mogelijk transport moet bepaald blijven. de nieuw aankomende moeten immers ook weide voor hun Vee hebben, dierhalven moet men nieuwe gronden innemen of men moet sig tusschen de oude boeren in plaatsen. Sig verder uit te breiden is niet wel meer mogelijk ten minste niet voorsigtig, vermits men dan geheel buiten enige connectie met de Hoofdplaats sou raken, en men sig reeds de Bosjesmans Hottentots en Kaffers te onvriend heeft gemaakt, die dit verder uitbreiden soo niet beletten kunnen ten minsten seer onveilig sullen maken. Sal men sig tusschen de oude boeren plaatsen, dan moeten dese het getal van hun vee verminderen, want sij klagen nu reeds, hoe ver ook van elkaar afgelegen, over gebrek aan genoegsame weide, omdat sij van geen toemaken van weiden weten, en het veld daar door hoe langs soo meer verloopt en met allerlei onkruid bewast, dus kunnen de jonge boeren nog minder geplaatst worden tusschen de ouden. Sij moeten egter een middel van bestaan hebben. In hun vaders huis kunnen sij niet blijven, tensij sij sig nooit in huwelijk begeven, en sig met Hottentottinnen mêleren; of dat sij op het ouderlijk erf blijvende dus met hunne huisgesinnen een Patriarchale familie vestigen, welke egter in dat geval al weder een verdere uitbreiding en omslag vereisschen.

Mij is wel eens tegegeworpen, dat die Lieden gelukkig souden kunnen sijn, indien sij wat meer eensgesind onder elkâar leefden. Ik stem dit toe. maar dan sou ook dat geluk moeten bestaan in een stil genot geheel op sichselven van het geen 't land alleen tot de eerste noodwendigheden des levens opgeeft. Omtrend het eeten souden sij seker de smaak door enige varieteit kunnen voeden; maar de drank sou sig alleen moeten bepalen tot water, melk en honing; en de kleding tot een ledere kolder[13.] Tot het meerder hebben sij een debiet nodig, ja, hoe sullen sij sig sonder hetselve van het nodig ijser voorsien tot wapenen soo om wild te schieten als tegen het verslindend gedierte te beschermen? In dien sin kan een woeste Hottentot met Rousseau[14.] gelukkig sijn, maar afstammelingen van een gepoliceerde[15.] Natie hebben iets meer nodig, of se vervallen tot de oude

12. In die eerste konsep lui die sinsdeel wat hierop volg: ‘doordien het getal dergenen, die sich moeten generen met de veefokkerij, als het enigste middel thans om iets beter dan een dierlyk leven te lyden, dagelyks moet aangroeyen.’
13. Soort baadjie.
14. Jean Jacques Rousseau het o.a. oor die Hottentotte geskryf in *Discours sur l'origine et les fondements de l'inegalité parmi les hommes* (1754).
15. Geordende, beskaafde maatskappy.

barbaarsheid, uit welke men sig anders een glorie heeft gesteld het menschdom in societeiten[15.] te brengen.[16.]

Men legd den opgesetenene aan de Caab te last, dat *luiheid en glorie hun bestaan nog meer difficiel maken*.[17.] Maar dit soo sijnde, vloeyen dese ondeugden niet uit werkeloosheid? die Amsterdam eens compareert bij een klijne landstad, moet immers een groot onderscheid sien in de activiteit der Inwoonderen. Wat is hier nu anders de reden van, dan dat men in de eerste plaats door een vooruitsigt op winst tot werken word uitgelokt, daar in de andere niets te verdienen vallende men sijn tijd meest in indolentie slijt? Hier bij komt nu ten opsigte deser colonie voor soo veel den opgesetenen aan en bij de Hoofdplaats betreft, het houden van slaven; waardoor men sig te schielijk en te veel Heer acht om met hen een hand aan het werk te slaan; en ten reguarde[18.] der ver afgelegenen de aanlokselen van een vrij leven in een ruim vrugtbaar veld, waar in men al ras alle contrainte van wetten schuwt, en ligt, daar men tegenstand vind, tot geweldenarijen over slaat (4).[19.]

Men vraagd ook, *waarom word men hier ook niet*, *gelijk in Europa*, *aan sijne mede burgeren dienstbaar*? *Waarom gaan die jonge flukse knapen niet als boeren knegts dienen*? *Als sij dat wilden doen*, *souden sij niet genoodsaakt sijn in het veld met de beesten als beesten te leven*.[20.] Ik erken, dat dit het regte middel is om sig een sterke populatie ten nutte te maken; datmen daar door 's lands ware rijkdom, dat is een overvloed van werkende handen, bevorderd, en dat de Landbouwerij op soo een wijse beter sou kunnen gedirigeerd worden dan dat men nu werkt met slaven. Maar hoe sullen die jonge Africaners tot dien stap komen? dan moest men eerst de slaven afschaffen; want sullen sij met hen de selve functie verrigten en dus in een egale graad staan? of sullen sij meesterknegt sijn? dan is het nog meer beswaar voor den landbouw, en word de boer, als baas, nog luyer. daar en boven men kon al eens vele jonge lieden op soo een wijse bergen, kan men verwagten, dat sij dit bij blote ingeving sullen doen? behoorde men hen van langsamer hand daar toe niet aan te leiden? *Sij kunnen soldaat worden of sig aan de Zeevaart overgeven*,[21.] segd men. Maar hoe groot moet dan het getal der militairen aan de Caab sijn, om daar in continueel een noemenswaardig

15. Geordende, beskaafde maatskappy.
16. In die eerste konsep lui hierdie laaste sinsdeel: ‘uit welke men andersins by andere natien sich een glorie maakt het menschdom tot een Societeit te brengen’.
17. Dit het bv. Boers en Van Plettenberg gedoen, vgl. nos. VI en XI.
18. Wat betref.
19. Die verwysing na die Consideratien is nie aangegee nie.
20. Vgl. nos. VI en XI.
21. Soos n. 20.

getal der jonge ingesetenen te employeren? Om welk voordeel sal de Compagnie soo veel garnisoen houden in een verversching plaats, die haar mogelijk nu reeds 's jaars over de 3 tonnen gouds kost,[22.] waar van de vreemde natien egaal met ons profiteren, en waar in sij dan nog de handen, die door een voortbrengenden arbeid het land vrugten, en aan 's landsschatkist een portie in de winst daarop konden doen opleveren, van het werk souden aftrekken? Tot militairen voor Indie hope ik niet dat men se sou willen condemneren. Hun leven moede sijnde hadden sij maar op de vaste kust te blijven en naar Guiné te gaan; het is genoeg bekend, hoe fataal verscheide Indiesche Comptoiren voor Europeërs sijn, laat staan dan voor onse Africaners, die terstond bij hunne komst aldaar aan de gevaarlijke kindersiekte[23.] onderhevig sijn. En om voor slegt[24.] matroos te varen, moet ik erkennen, leefde ik ook liever in het veld en van de Jagt. In hogere posten is wijnig employ. Een enkelde kon hier of daar een plaatsing vinden; maar dit middel kan niet geschikt sijn tot berging van een sterke populatie.

Hoe meer ik dus op de gesteldheid der Colonie reflecteer, hoe meer ik overtuigd word, dat, schoon men alle temporele beswaren wegnam, sij nooit in rust sal wesen, en op den duur niet bestaan kan sonder een bestendig vertier geproportioneerd naar de quantiteit harer producten, en sonder dat men een middel soeke om aan de andersins segenrijke populatie een beter employ dan de veehoederij te besorgen, en dat, alwaar het transport te kostbaar valt voor grove producten, men naar pretieuser, die dat kunnen goedmaken, omsiet, het gebrek hieraan, oordeele ik, de source tesijn van de tegenwoordige beroertens in de colonie. het doed er niet toe dat de voorname misnoegdheid is ontstaan in een tijd, waarin men op een seer voordeelige wijse sig van sijne producten heeft kunnen ontdoen. Want het nadeel was reeds geleden. En daar de steigering van de prijs der producten, van de aankomst van een groter getal vreemde schepen afhangende, temporeel moet sijn, en kan voorvallen op een tijd, dat colonisten van maar middelbare vermogens hun koorn en wijn reeds hebben moeten verkopen, en dus niet konnen profiteren van de hoge markt, is het ook te begrijpen, waarom dese onlusten niet soo seer onder de voornaamste als wel onder de minder vermogenden eclateren,[25.] te meer daar voor een aanmerkelijk getal van Burgeren de ressources niet menigvuldig

22. Die Falck, Craeyvanger, Scholten-kommissie het dieseifde bedrag bereken; sien hulle memorie van 3 Mei 1790 (*Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken* 1790, 1011-1064).
23. Pokkies.
24. Gewone.
25. Vgl. no. XV.

en different genoeg sijn om se allen aan de Hoofdplaats te kunnen doen bestaan; waarom dan ook die genen onder hen, die niet veel hebben om in te brokken, allerlei uitvlugten moeten soeken om een bestaan te vinden, waardoor sij sig dan ligt aan calenges exponeren.[26.]

Daar de leuse van *wij blanke Christenen en sij swarte Heidenen* reeds soo gemeen is, twijfele ik seer of de Godsdienst alleen genoegsame verbetering in woeste seden kan brengen, en sou integendeel bekommerd sijn dat sij meer tot een dekmantel van geweld gebruikt sou worden, ten sij men te gelijker tijd sulke woeste Caracters weder tot een sociale beschaafdheid brengt, waartoe UWelEdgestr. mij sal toestemmen dat geen ander middel is dan hen van het wild veldleven af te trekken en tot de culture te brengen door het lokaas van winst en een vooruitsigt op de verbetering van hunnen stand.[27.] Om den Landman te doen bestaan, sijn in de eerste plaats twee voornamen saken nodig; een vertier voor sijne producten, en een middel om de gereedschappen tot den landbouw voor een redelijke prijs te kunnen krijgen. want al liet men het vertier van koorn en wijn nog soo seer open, souden de hoge prijsen van die materialen sulke grove producten te kostbaar maken, om boven de vragt der schepen voor sodanige lange reisen een genoegsame winst te geven.

Voor eerst komt dan in aanmerking, of men den colonisten niet sou kunnen permitteren de vrije vaart langs de Oostkust van Africa, en verder op naar Oost-Indie, met sodanige uitsonderingen van Comptoiren[28.] als

26. In die eerste ontwerp volg hierop ‘De vraag sal syn, wanneer dit extra-ordinair aankomen van vreemde schepen eens ophoud, hoe het dan met de gegoede Colonisten sal gaan? Maar schoon het vertier thans al sufficient mogte syn, moet hierin egter met der tyd een disproportie komen, wanneer dat vertier niet accresseerd in evenredigheid der producten, die noodwendig moeten vermeerderen, sal men de kolonisten houden aan de culture, en hier door voorkomen, dat sy in een swervend veldleven door werkeloosheid tot indolentie vervallen, en hiermede alle sociale *(verwildering)* deugden verliesen, gelijk men in de overbergsche maar al te seer toonen in hunne *Geweldenarijen omtrend de Hottentotten en Kaffers* (sie brief van de Gouverneur*). Of men moet de Colonie op een *bepaald getal van Inwoonderen* houden, en sig dus ontdoen van die, welke dat getal surpasseren, 't geen thans seer onredelyk en byna inpracticabel sou wesen.’
(*waarskynlik no. XIII).
27. Die eerste konsep vervolg: ‘en dat wel eer men sig die woeste hebbelykheden nog meer eigen maakt, en in de verdrevene Hottentotten en Kaffers geen voorwerpen voor geweld meer vindende, in sig selven begind te woeden, en de nabygelegene beschaafder mede. Colonisten op het lyf valle; hetgeen immers is te verwagten, indien men naargaat hoeveel land er reeds door de woeste manier van weiden is onbruikbaar gemaakt, en dat er dus dagelyks mindere ruimte overblyft voor een aangroeyende menigte van opgesetenen’.
28. Kantore van die VOC.

de handel der Compagnie in enige waren niet sou toelaten; en van plaatsen, als de Tractaten met andere Mogenheden souden verbieden.

Het vertier sou hierdoor merkelijk vermeerderen, voor het Caabsche district in de wijnen, en voor het Overbergsche langs de Z.O. kust in de granen. tegen dit laatste sal men waarschijnlijk aan de Caab self een swarigheid maken, namelijk dat die kust voor den wind, die aan den Uithoek[29.] soo woedend kan waayen, open ligd, en er dus gene bekwame havens kunnen sijn. Dog ik twijfele niet, of dese aparentie van swarigheid sou verdwijnen, indien die kust door twee kundige Zeelieden een geheel Jaar door wierd gade geslagen; mij is door Landlieden die kennis van het Compas hadden, omdat sij meer dan eens op Zee waren geweest, versekerd, dat hoe Oostelijker men

(volgt hier het stuk uit de consideratien van pag 17 tot 29 de[3] eerste regels)[30.]

Tot hier toe heb ik de Caabsche Colonie beschouwt alleen als een Etablissement der O.I. Compagnie. Maar soude de Republicq immediaat voor sig selve geen groot belang hebben bij een colonie, welke sulke noodwendige behoeftens, die altijd een voornaam soutien van den Zeevaart harer Ingesetenen is geweest, opleverd, daar sij hoe langs hoe magtiger mededingers in de commercie en navigatie krijgt? Indien wij de graanhandel op de Oostzee maar consideren. UWelEdgestr. sal dit bekommerlijk vooruitsigt voor onsen swakken staat beter penetreren dan ik kunnen voorstellen; alleen merke ik hieromtrend aan, dat wanneer de Comp. het gedeelte der Colonie aan de Hoofdplaats, alwaar nu het koorn en de wijn geteeld worden voor sich behield, sij aldaar niet alleen een overvloedige verversching plaats soo voor hare schepen als voor de Indische Comptoiren soude hebben en de vreemde natien kunnen gerieven, maar dan nog self den Ingesetene ander uitwegen voor vertier soude moeten vergunnen, terwijl de Staat het Overbergsche District tot een bysondere colonie soude kunnen aanleggen, en den Colonisten van daar het vervoer hunner producten, al was sulks alleen maar naar 't Vaderland, toestaan.

De Haven sou dan kunnen bepaald worden de Mosselbaay, ver genoeg van de Caab gelegen om alle communicatie in verboden handel te weeren. Hoe seer sulke grove producten als koorn en wijn niet geschikt schijnen voor soo een ver transport, sou een colonist sig dier overvoering wel der

29. Die Kaapkolonie.
30. Die verwysing kan nie in die konsep-Consideratien presies teruggevind word aie; vermoedelik slaan dit op die begin van die tweede gedeelte, onder *Middelen van Redres*.

moeite waardig agten; want hij kan nu, schoon al hetgeen hij tot den landbouw nodig heeft hem ten duurste komt te staan, een voordelig bestaan hebben, wanneer hij sijn tarwe voor 24 Rijkds. à 48 st. de 10 mudden verkoopt. stellen wij nu eens dat hij sijn koorn leverd tegen 25 m. per last, het welk hij wel doed aan de Compagnie, en de Rijkds. à 50 st. dan komt het last op *f* 150.- de Caabsche tarwe kan de Zeeuwsche opwegen, en de middelbare[31.] prijs deser word niet hoog gesteld, wanneer wij se nemen op 150 goudg. dat is *f*210.- dus souden er boven de *f*150. nog *f*60. overschieten per last voor vragt, assurantie, commissie ens. Self op de gemeene wijnen is diergelijke rekening te maken.

Men behoefde in de baayen van het Caabsche district gene particuliere schepen toe te laten, ten sij se er uit nood moesten binnen lopen: In dat geval kon men de schepen buiten de Rhede aan 't Robben Eiland doen ankeren en er een wagt op en bij stellen tot dat sij weder in zee staken. Men kon se in geval van reparatie in de Saldanha Baay of ander buiten de connectie met de O.I. schepen doen leggen, en indien men het maar ernstig meenden andere genoegsame voorsorgen gebruiken. Voor een communicatie op Zee was hier geen meer gevaar dan er nu is, want er bij na geen O.I. schip retourneerd, of het loopt of word door een of meer W.I. vaarders opgelopen: Soo de Comp. dan geen vertrouwen genoeg in dat stuk op hare Schepelingen kon hebben, begrijpe ik niet hoe sij se nu heeft. Kundige Lieden, die het intrinsicque van haren handel door veel applicatie grondig menen te weten, oordelen, dat de articulen, die de reële winsten geven en dus de basis van hare bloey moeten uit maken, weinig in getal sijn, en daarom seer wel kan gesorgd worden, dat sij in het wesendlijke van hare commercie niet benadeeld word. Indien sij in dit begrip viel, gelijk sij mogelijk met der tijd wel sal moeten doen, souden vele swarigheden nopens een verboden handel weggenomen worden.

Ik heb gehazardeerd enige middelen, die ik meen dat tot nut der Colonie souden kunnen dienen, te opperen, schoon ik wel weet dat daar alle Theoretische ontwerpen juist niet altijd door de Practijk worden beantwoord, tegen desen ook swarigheden sijn te maken, en ik self voorsie, dat se ligt te vinden sullen sijn tegen dese bedenkingen. Maar daar moet iets gedaan worden of de colonie geraakt geheel in disorder. Men attribuere aan haat en nijd onder elkaar, aan luiheid ja self aan quade passien en bedekte menées, dat men niet gelukkiger leeft, dat men een armhartig bestaan heeft, en dat er soo vele onlusten sijn. Maar dit alles kan niet verholpen worden met stil te sitten: soo lang men de Inwoonderen niet

31. Gemiddelde.

aan de culture houdt, sal men gestadig aan onlusten geexponeerd sijn. Laat men sig niet verbeelden, dat wanneer dese onlusten eens tot dadelijkheden sijn uitgebarsten, se gemakkelijk weder te stillen sullen sijn. In dat geval souden de sterke Z.O. winden de Z.O. kust niet onveilig maken om voor's lands producten wapenen te bekomen, waar toe altijd de een of andere Natie nog al de hand sou bieden. Trouwens sij souden dit niet veel nodig hebben, daar sij in staat sijn door met hun vee sig landwaards in te retireren, welke resolutie lieden, die niet dan een hut hebben te verlaten, en hunne inboedel gemakkelijk op een wagen kunnen laden, niet veel kost, de Hoofdplaats binnen korten tijd uit te hongeren, want daar de graan-bouwer in het voor aangelegen District maar even soo veel rundvee kan houden, als hij tot sijnen Landbouw nodig heeft, sou er ook ras gebrek aan koorn moeten komen wanneer de boer sijne trekossen moest slagten in plaats van se voor de ploeg te spannen. Hiermede hope ik aan de intentie van UWelEdgestr. enigsins te hebben beantwoord; daar ik mij nogthans niet duidelijk genoeg mogt hebben uitgedrukt en UWelEdgestr. enige nadere ophelderingen en informatien mogt requireren, sal ik naar mijn vermogen daar aan tragten te voldoen, terwijl ik intusschen betuige met de meeste hoogagting te sijn.[32.]

32. Hier volg nog die opgawe van die bylaes in noot *5* vermeld.

XXII Bijlage A.
Eenige consideratien omtrend de Caab[1.]

Tegenwoordige gesteldheid

De Colonie is sederd eenige jaren soo seer toegenomen in het opleveren van graan en wijn, dat men er al sederd een geruimen tijd, buiten de consumtie aldaar en hetgeen de Compagnie soo tot verversching harer schepen als voor hare etablissementen in Indie nodig had, niet alleen de passerende vreemde schepen heeft kunnen gerieven, maar ook de Fransche Eilanden op de kust van Africa van voorraad voorsien, en sederd eenige jaren eenige duisende mudden tarwe voor Europa aan de Compagnie leveren.

De Compagnie is gewoon de tarwe voor hare consumtie en voor Indie te betalen tegen 8 gulden Caabs het mud, dat is van 16 Stuiv., het geen voor 10 mudd. maakt *f*80; hiervan de Tiende in geld dat is 8, rest *f*72 welke gebragt tot Rijksd. van 48 St. maakt ...[2.] 24 Rds. Voor de 10 Mudde die de Compagnie naar Europa voert, betaald zij 18 Rkd. Wanneer men is begonnen tarwe naar Europa te voeren, was de colonie opgepropt van graan, vermits er in langen tijd geene vreemde schepen waren geweest, soodat men de prijs daar voor soo laag heeft konnen stellen, als men nodig oordeelde om sulk een groot product met eenige winst te kunnen overvoeren, sijnde de Landman blijde dat hij nog eenig geld voor sijn koorn, dat anders lag te bederven, konde krijgen. De prijs van de Tarwe die men aan particulieren verkoopt is seer ongestadig, wanneer de vreemden, vooral de franschen, weinig trekken sit men schielijk, bij een ...[3.] vrugtb. jaar met sijn koorn verlegen, en krijgt men nauwelijks 15 à 16 Rxs voor de 10 m.; bij misjaren en een sterk debiet steigerd zij wel tot 25 à 26 Rxs en hoger. Het verschil in de prijsen van 24 en 18 Rxs die de Compagnie geeft, maakt wanneer er een goed vertier is, de boeren niet seer gretig tot de leverancie voor Europa, en word se daarom als een last tegen het faveur om voor Indie te leveren geconsidereert. Men vat hierdoor ligt een verdenking op dat de eischen voor Indie minder en die voor Europa hoger worden opgegeven dan sy inderdaad sijn, en dat de een meer dan de ander wordt gefavoriseerd.

Dat het voor den Landman, vooral wanneer hij verder dan een schoft, dat is een nagt rijdens, van de Hoofdplaats ligt, niet wel doenlijk is de Tarwe voor de geringe prijs van 18 Rxs en somtijds daar onder te le-

1. Konsep, eiehandig; sien XXII n. 5.
2. Swellengrebel se kladberekening nie oorgeneem nie.
3. Een woord onleesbaar.

veren, kan men genoeg naargaan, indien men considereert, hoe kostbaar hem de Landbouw komt te staan, want:

Een capitale slaaf die met de Landbouwerije weet om te gaan kost 4, 5 ja tot 600 Rxd nadat hij jong en fris en kloek van Lijf en leden is: het zijn meest Inboorlingen, die daar bequaam toe worden: uitlandsche slaven leeren selden meer dan 't gemeen werk van pikken, graven enz. ten zij zij zeer jong in de colonie gekomen zijn. Een volwassen Uitlandsche slaaf, die fris en kloek van Leden is kost 200 tot 250 Rxd.

Ingeval men genoodsaakt is slaven tot de bouwerije te huuren, moet men voor een slaaf die het handwerk der Landbouwerije verstaat ten minsten geven 4 Schell. daags behalven de kost, die op niets gerekend word. Voor een hoed steenkolen, zijnde 32 schepels, moet men nu bij de Compagnie geeven 18 Rxd in voorige tijden 13 Rxd

Voor de 100 lb ijser 8 Rxd voorheen 5 Rxd. Het hout dat uit Europa word aangevoerd is naar rato duur. Het naaste wild bosch, waaruit in de Colonie zelfs goed timmerhout wordt gehaalt ligd in het Autonicqua Land, gelegen 9 à 10 Uuren boven de Mosselbaay; sodat dit hout 9 à 10 schoften verre over Land met swaare moeite moet gesleept worden. Waarom dan ook een geelhoute balk van 18 V 5× 7 d. op 5 Rxd en een geelhoute balk van 21 V 6× 8 d op 6 Rxd en een dito plank van 5/4 d de vierkante voet op 5 à 6 komt. Voor aan in de Colonie groeit wijnig hout, vooral genoegsaam geen swaar timmerhout, waarom ook de meeste huisen verder als Stellenbos en Drakesteyn sonder solders zijn.

Door de duurte dezer bouwmaterialen komt een ploeg met zijn Jokken en kettings op Rxd 57:1. Een stel eggetanden Rxd 12, het hout tot de eggen Rxd 4, totaal Rxd. 16.

Een gemeene ossewagen op Rxd 150 het minst, en met zijn jokken en kettingen op Rxd. 173.

Dus wanneer een Landman een ploeg aan de gang wil setten, moet hij uitschieten

voor de ploeg met Jokken enz.	57:1
2 capitale slaven, 1 tot drijver en 1 bij de ploeg	800
1 Uitlandsche slaaf tot lijder	200
10 ossen, ieder à 8 Rxd	80
	____
	Rxd 1137:1
Voor een gemeene ossewagen	Rxd 173
10 ossen	80
1 capitale slaaf tot wagenrijder	400
1 Uitlandsche slaaf tot Leyder	200
	____
	Rxd 853

Als men een ploeg 5 Jaaren gebruikt heeft, is die genoegzaam versleten; de stukken en brokken die overblijven kunnen beswaarlijk opwegen (tegen) het dagelijks onderhoud. Want het schaar moet alle 3 à 4 dagen, soo het land maar enigsins steenagtig is aangeset worden, waarvoor men Rxd 2:2 telkens betaald; dikwijls kan men qualijk, wanneer het land hoog en droog ligd, een mud zaad met één schaar inploegen. Men ploegd somtijds wel 4 a 6 ploeghoofden in een Jaar aan stukken. De 10 Zakken daar men het koorn in reid kosten 11 Rxd 2 Sch., deze zijn gemeenlijk in 2 à 3 Jaren versleten. Een nieuwe Pik of Graaf 1 Rxd 4 Sch. deze aangeset moetende worden, geeft men daarvoor telkens 6 Sch. Als men het land wel wil bewerken om een goede oogst te verwagten ploegd en egd men het land twee maal, te weten: het ene jaar braken en gelijk eggen en het ander jaar ploegen om te zaayen en ineggen. Men ploegd gemeenlijk voor een schepel zaad een schoft, dat is van 's morgens vroeg tot den middag, of van 's middags tot de avond. Gelijk ik bij H. Cloete, een der kundigste Bouwlieden gesien heb, dat men om 3 mudde koorn waar meede men 4 M(orgen) los en sandagtig lands besaayde, te veld te brengen, een geheelen dag, dat is 2 schoften, werkte met 6 ploegen, bij ieder 10 ossen, een Leyder, een drijver en een ploeger, een egge met 4 paarden en een Leyder en menner, en dan noch een zaayer die egter tweemaal zaayde, eerst voordat het land geploegd werd, en dan nog eens in de geploegde vooren, wordende hierna overgeëgd. Men verkiest dese manier, omdat het koorn dan egaalder staat. Dus 6 ploegen, 60 ossen, 4 paarden en 21 slaven.

Wanneer men 10 M. van een wind, rekend men het een redelijke goede oogst. Doch hieromtrent moet men in agt nemen dat de bewerking van het land en de bemesting aldaar seer slordig en gebrekkig gaat, en men ver over de twintigvout wind, ja de garst, die gemeenlijk goed gemest word, tot een onbegrijpelijke quantiteit, gelijk H. Cloete mij heeft versekerd van een mud 90 m. te hebben ingesameld.

Een koornsnijder kan op zijn best niet meer snijden als voor een schepel daags. Men is doorgaans genoodzaakt hiertoe slaven te huuren tegen 4 Sch. daags, omdat het koorn veeltijds gelijk rijp word, en de zware winden het ligd uit de airen slaat, als men het niet spoedig afmaait.

Om 20, 25 tot 30 Mud Tarwe, naardat die goed schiet op de Trap- of dors-vloer zoodanig schoon te maken, dat zij leverbaar is, worden voor een dag arbeidens vereischt 24 tot 30 paarden naardat zij zwaar, en 6 tot 8 jongens naardat zij in hun arbeiden bequaam zijn, die ider moeten hebben een koornzak, een schudgaffel, een hark, dan nog 6 koorn schoppen, waarvan 't stuk bij de Compagnie 11 Sch. kost. Al dit gerey moet om de 3 jaaren vermeund ermeund en verwisseld worden. Ook hoordt hier nog

bij een koorn. harp, die op een groote 30 Rxd. komt te staan, maar ook voor een geheele leeftijd kan strekken.

Wanneer men een plaats kopen wil daar soo veel bequaam Land bij is, dat men 's jaarlijks 3 à 400 Mud koorn winnen kan, en die daarenboven van de noodigste gebouwen voorzien is, moet voor dezelve van 8 tot 10.000 gulden Caabs besteden; het geld zelf niet hebbende moet men 6 pC interest geven.

Nieuwe plaatsen, die bequaam land hebben om koorn te bouwen zijn er nu vooraan in de colonie niet meer te krijgen.

Bij alle deze beswaren in den Landbouw komt nog dat de meeste koornbouwers geen behoorlijke koornhuisen door de enorme hooge prijs der bouwstoffen hebben, om bij goede Jaren hun koorn in op te leggen; dus genoodsaakt zijn hetzelve gevoegsaam van de trap-vloer direct te vervoeren en te verkopen, dat voor hen gemeenlijk een lage markt geeft.

Daarenboven zijn ver de meeste plaatsen, schoon zij een ruim uitgestrekt veld rondom haar hebben liggen, zeer slegt voorzien van goede weiden voor een groote menigte ossen en paarden, die zij wegens onkunde en daar door slegte manier van Landbouwen, nodig hebben, want het wild veld zonder eenige de minste cultuur onmogelijk het gestadig beweiden van soo veel vee geduurende een somer van 8 maanden, in welken het zeer selden regend, kan uithouden, maar ras met biesen en ander onkruid in plaats van gras beschiet, zelfs voor de beesten zoo ongesond wordt, dat men doorgaans op geen 4 Jaren dienst van een os rekend.
Hierom is men gedwongen het vee, wanneer men het maar enigsins missen kan, naar een andere plaats, die verder af gelegen is, te senden, voor ieder van welke plaatsen 's jaarlijks aan de Compagnie betaald worden 24 Rxd recognitiegeld. En bekomt men zeer weinig mest, waarom men altijd verschot van land en gebraakt land nodig heeft, en zich ver uit elkander moet uitbreiden, sodat veele koornbouwers 2 à 3 schoften en zelfs verder van de Hoofdplaats wonen en 4, 5 en 6 dagen nodig hebben tot heen en weer rijsen, terwijl ieder schoft met de wagen gerekend word een gehelen nagt te rijden en bij dag stil liggen, en zij op ieder wagen niet meer dan 10 mudd. laden. De witte wijnen, vooral gemeenen, kunnen bij een vrugtbaar jaar dalen tot op 10 à 12 Rxd de legger. Andersins loopen zij van 15 tot 30 Rxd; de roode zijn omtrend eens zoo duur, maar worden ook minder gewonnen. In het Jaar 1777 is de Compagnie op de Carga van het Hoeker Schip Katwijk aan Rhijn aangerekend:

de legger witte steenwijn tot		*f* 48
	rode dito van *f* 88 tot	176
	Pontacq tot	176

Madera tot	66
Muscadel tot	88

Die van Drakestein hebben mij in het generaal gesegd den Madera wijn, die van de roode groendruif, bij hen veel geteeld, komt, te konnen leveren voor 25 à 26 Rxd. Omtrend den wijn souden veele verbeteringen uit te voeren sijn; want ik heb bij den Drakesteinsche Predicant witte wijn gedronken, die men voor den besten Franschen sou genomen hebben; ook heb ik van goede rapporten, dat hij rooden wijn gehad heeft van den selve seef en geur als die van Bourdaux komt.

Van ieder legger moet 3 Rxd. vatgeld betaald worden. Het fust is er, even gelijk het ander hout, bij uitstek duur, en het transport kostbaar, door dien men niet meer dan één Legger gewoonlijk op een wagen laad. Schoon er op den wijnplaatse weinig slaven worden gehouden, zijn de onkosten op den wijnteeld egter soo groot, dat de meeste lieden onder Drakestein, daar zij geen land tot de graanbouw hebben, zich op het voortqueken en drogen van vrugten hebben moeten toeleggen, waar van eenige versending naar Indie is, en waardoor zij eenig bestaan hebben, 't geen nogthans in de Fransche hoek, een kom tusschen het gebergte, waar in zich de laatst over gekome Vlugtelingen hebben nedergezet, vrij sober is, doordien de meesten aldaar hun broodkoorn moeten kopen.

De Brandewijn word hier verkogt van 30 tot 100 Rxds de legger, naar rato van sijnen graad van sterkte, en dat de wijnoogst goed is.

De Tarwe en de Wijn worden geteeld in de streek lands, die zich strekt van de Hoofdplaats langs den Tafelberg tot aan de Steenbergen tegen de Baay Fals, voorts aan de overzijde dier Baay langs de Hottentots Holland's Bergen, die van Stellenbosch en Drakestein, de rodesand's en Olifant's Riviers bergen, en van daar dwars af langs de Piquetbergen tot aan zee. Voorts voor een klein gedeelte in het land van Waveren en langs de Breede Rivier; in de beide Bokkenvelden worden meest Erwten en boonen gewonnen. In dese Uitgestrektheid, groot genoeg voor een Koningrijk, liggen de plaatsen in sommige streken wel naast en digt bij elkaar, maar de meesten op meer dan een, twee uuren afstand; hoewel er vele onvrugtbare vlaktens door gebrek aan water in zijn, word er na rato der uitgestrektheid weinig gewonnen.

De onsekerheid of men zijne producten goed zal kwijt raken wederhoud menig een om nieuw land aan te maken, en de hooge prijs der slaven en materialen tot de bouwerije nodig maken die en het transport kostbaar; niettegenstaande dit in het generaal is mij versekerd dat men op zijn minst de helft meer koorn winnen zou indien men de Tarwe altijd tegen 22 Rxd. rijgeld de 10 mud konde debiteren.

De schraale en ongesonde weiden maken de bouwerije ook moeyelijk, terwijl men door onkunde in het onderhouden van weilanden, het maken van mest en andere besigheden der Landbouwerije alle die ongemakken niet weet te remedieeren. Door dese gebrekkihe wijse van Landbouwen hebben sig maar wijnige huishoudens in een groot district komen souteneren, dewijl de huwelijken doorgaans seer vrugtbaar sijn hunne descendenten al vroeg sig over het voorgebergte moeten trekken, daar sij sig, dewijl het transport van koorn niet doenlijk viel, op de veefokkerije hebben toegelegd. Voor de schapen heeft men gekosen het roggeveld, een streek in 't N.O. landwaarts in leggende, en voorts voor rundvee en schapen zich langs de Z.O. kust uitgebreid eenige honderde mijlen ver. De velden hier doorgaans zeer grasrijk, en de Lugtstreek zeer gesond zijnde, is de aanfok van vee direct groot geworden, zoodat men op ieder plaats bij honderde van rundvee en meer dan duisend schapen teelde; waarom men zich dan ook weid uit elkander heeft moeten verspreiden.

Dan hoe grasrijk deze velden in de beginnen ook waren, hebben zij sonder cultuur het gestadig weiden meede niet konnen uithouden, maar is men genoodsaakt geweest, voor de differente saisoenen ook differente Landstreken te kiesen, ja de groote bouwboeren in het Caabsche district hebben in één Landstreek meer dan eene plaats moeten nemen, omdat zij soo een groote quantiteit ossen tot hunne bouwerije nodig hadden, en door de telkens afnemende prijs van het schapenvlees daaraan door een groter quantiteit van schapen moesten suppleren. Geringer Boeren hebben hierop al verder moeten wijken, eenigen lang, velen in 't geheel ongetrouwt blijven, en sig met Hottentottinnen meleeren. Sommige zich met twee en drie huishoudens in één huis behelpen, waardoor deze uitgestrekte Colonie, niettegenstaande de gelukkige, goede gesteldheid der Lugtstreek, vrugtbaarheid des gronds en der voortteling van kinderen, egter zeer mediocre bevolkt is gebleven, gelijk op te nemen is uit den generale opgave van burgers in 1776 gedaan (zie de informatien[4.]) en in de particuliere opgaaf van Swellendam, mij door den landdrost in 't begin van 1777 mede gedeeld.

In dese veraf gelege districten is de levenswijze der colonisten seer armoedig.

Even over het voorgebergte, en onder Swellendam tot aan de Mosselbaay en vandaar tot aan de Zeekoerivier hier en daar, vind men doorgaans noch al redelijke huisen met een kamer twee à drie afgeschoten en met

4. Met die ‘Informatien’ word waarskynlik bedoel 'n bladsy met gegewens afkomstig van J.J. le Sueur en P.D. Boonacker, landdros van Swellendam (sien no. XXII n. 7 en 8).

goede deuren en vensters, maar meest sonder solders om de schaarste van 't hout; doch de overigen en verderop komende, zijn niet dan rampsalige schuuren, van circa 40 Voet lang en 14 à 15 breed, bestaande uit een kleye muurtje van 4 Voet hoog, daarop een dak van riet, verre de meeste sonder eenige afsondering van vertrekken, de deure meest van fluitjes riet, en een vierkant gat tot een venster; de haard in een gat op den vloer, die van klay en beestenmest is toe gemaakt, sonder schoorsteen, trekkende de rook door een gat in het dak. De bedsteden gesepareerd door een Hottentots mattje, de meubelen naar rato. In sodanige woning heb ik tot drie huishoudens met hunne kinderen gelogeert gevonden. Verre de meeste sogenaamde Overbergsche Boeren komen maar eens in 't jaar op naar de Hoofdplaats, wegens hunnen verren afgelegendheid want ik heb er gevonden die rekenden 40 schoften van de Caab te liggen, en de moeyelijkheid om de kloven te passeren, waar langs zij door en over het voorgebergte moeten komen. Tot het over den weg komen met een wagen hebben zij tenminsten 24 ossen nodig, doordien zij er 10 te gelijk voorspannen, bij ieder schoft moeten verwisselen, en op sijn minst 4 overhouden tegen dat er van de beesten kreupel of door de leeuwen gevelt worden. Voorts twee Hottentotten behalven de Boer zelf. De vragt bestaat gemeenlijk in twee vaten boter te zamen uitmakende 1000 lb en in 4 à 500 lb zeep. Voor de boter maken zij gemeenlijk niet meer dan 3 st. per lb., want ze moeten die aan de opkopers verkopen, doordien ze zich niet lang aan de Hoofdplaats konnen ophouden, soo omden verren afstand, dien zij weder terug moeten rijden, als omdat zij aldaar geen weide voor hunne beesten hebben. De zeep geld 4 à 5 st. per pond. dus maken zij voor die vragt: 1000 lb boter à 3 st. = 62½ Rxd en 500 lb zeep à 5 st. = 52½ Rxd dus boter 62½ zeep 52½ = Rxd. 114.28

Hiervan moet hij aan de Compagnie betalen voor 2 recognitieplaatsen, die hij absoluut hebben moet, wil hij 1000 lb boter in een jaar maken om te verkopen, voor ieder Rxd. 24, is Rxd. 48. Dus van 114 Rxd. 24 st. afgetrokken 48 blijven er 66 Rxd. 28 st. voor hem over van een vragt, die hij eens in 't jaar kan doen.

Wil de Gouverneur in plaats van de recognitiepenningen ossen tegen 8 Rxd. 't stuk aannemen, dan geschied hem een zeer grote gratie. Wat hij van zijn vee maakt, kan men naargaan uit de gelding daarvan.

In de Cambdebo zijnde verklaarde mij een besaadigd man dat hem eenige dagen te voren voor een vetten os, dien ik op 700 lb schatte, 5 Rxd die hij eischten waren geweigerd; hetgeen niet te verwonderen is, want al kost het rundvee aan de Hoofdplaats 4 st. 't lb, zou soo een beest 23 à 24 schoften verre moeten gedreven worden en dus merkelijk

van zijn vlees verliesen. Het schapenvlees was thoen bij de regering bedongen de 16 lb tegen een schelling dat is-tegen 3 duit het lb., dus gold een vet schaap aldaar niet meer dan 4 schell.

Van de overwinst op de bovengem. boter en zeep, en hetgeen hij van zijn vee maakt, moet hij zich en zijne familie kleden, hoe armoedig dat ook geschied, want de geheele kleding van een boer bestaat in een ledere broek, blaauw hembd, blaauw gestreepte borstrok en een hoed op. De vrouwen naar rato, beide altijd blootvoets; hij moet opdoen voor zijne huishouding, zuiker, koffij, thee en al 't geen 't land buiten melk, vlees en brood (ja velen hebben de magt niet om dit laatste articul zelf te winnen, maar moeten het koorn kopen of voor vee ruilen) niet opgeeft: en voornamentlijk moet hij zich daar uit de nodige bouwmaterialen, die van die overwinst het grootsten gedeelte door hunne excessive hooge prijs, wegslepen, voorsien.

Door dese geringe connectie met de Hoofdplaats vermeerderd de beschaafdheid der ver afgelegene colonisten gansch niet, en het Herders leven, waar aan sy sig moeten overgeven, maakt hen niet seer werksaam. S' Morgens sijn vee uit de kralen te sien gaan, en se 's avonds er weder inkomen, is sijn grootste besigheid, voorts van tijd tot tijd eens op de Jagt rijden, wanneer de meesten nog een Hottentot mede nemen om het wild te dragen. Hunne indolentie gaat reeds soo ver, dat zij sig de moeite niet geven om groentens of vrugten te teelen; daar men nog iets vind, is sulks aan de vrouw te danken. Verscheide jonge knapen, die geen middelen hebben om sig ter neder te setten, hebben hier of daar een armoedige hut, alwaar sij sig met eenige Hottentotten ophouden.

Ik sie hier uit geen ander gevolg, dan een gehele verbastering der natie, die mogelijk wel eens ruim soo gevaarlijk voor de colonie kon worden als de Bosjesmans Hottentotten nu sijn, want hoe uitgestrekt ook zij is, sal er ras voor soo een Herdersleven plaats te kort komen, gelijk sij nu reeds telkens met elkander over den grond disputeren, in welke disputen ieder sig naar sijne sterkte zal recht doen, want ik heb er velen gevonden, die het doen beslegten hunner verschillen door den landdrost en Heemraden en voorts door de raad van Justitie aan de hoofdplaats zeer begon te verdrieten, en van aan sig selve korter recht te verschaffen, spraken. Kan het land dan niet sufficieren voor lieden, daar nog eenige beschaafdheid bij is, want sal het wesen voor sulken die sig met de Hottentotten en Caffers mengen?

Bij alle dese ongemakken voor de colonie komt eindelijk nog bij het roven en plunderen der Bosjesmans Hottentots, die op eens tegen de Colonisten zijn opgestaan, zeer waarschijnlijk door de slegte behandeling, die zij van hen geleden hadden: hier door vlugten er velen uit de binne-

landen en trekken naar de aan zee gelegen districten, alwaar ze bij mijn aanwezen in de Colonie de aldaar ter neder geseten Colonisten reeds in den weg begonnen te komen. En moet er gestadig een Commando van Boeren in het veld op de been sijn, om hun vee te beschermen.

De landen langs de Z.O. en zeekust gelegen konnen seer vrugtbaar zijn, dewijl aldaar een menigte van rivieren van het gebergte dwars door naar zee lopen, de grond doorgaans een gemengde klay is, en het tot op 4, 5, 6 Uuren van zee wel heuvelagtig maar niet met bergen is. Vele deser rivieren, als de Sondags, Gamtous, Gourits en Breede Rivieren, die in zee uitlopen, zijn breed genoeg om soo niet in het droogste des somers, ten minsten des winters en in de voor- en na-jaren met platboomde vaartuigen bevaren te worden; zelf heb ik de breede Rivier op een distantie van wel 25 Uuren van daar zij in zee loopt met een schuit moeten overvaren, en op 8 Uuren van haren mond, daar zij met de rivier sonder eind verenigd, word regulier op kosten van het Swellendamsche district een pond gehouden.

Boven de Mosselbay, daar het gebergte zich nader naar de zeekust wend, ligd een weid uitgestrekt en swaar bosch, hetgeen zich in de Lengte wel 30 Uuren ver uitstrekt, en met verscheide punten 4 à 5 Uuren ver in de breete tot aan zee loopt, waar in ik een der vooraan in 't bosch staande bomen gemeten heb, die op de hoogte eens mans borst met een glad hoog en regt opgaande stam in zijn omtrek de dikte had van 16 V. 9 d. Amsterd. maat; zoo stonden en lagen er verscheiden. De Yken en dennen bomen, die aldaar sijn gebragt, groeien alwaar se maar op een luwe plaats en niet al te droog komen staan, veel schielijker dan hier; verscheide plaatsen sijn er bequaam toe, dog de kennis en ijver tot voortplanting is seer gering.

De Cambdebo en de streek verder oostwaards op tot aan de groote Vis Rivier leveren de beste wijden voor het rundvee uit.

De Sneeuwbergen hebben kort gras, en zijn dus beter voor schapen geschikt.

Beoosten de Sondagsrivier was de grond noch in zijnen natuurlijken stand, en groeide het gras tot een kniehoogte.

De Landen boven de Piquetbergen naar 't N. als meede Landwaards in naar 't N.O., buiten het roggenveld, zijn voor het grootste gedeelte zandof duinagtige en dorre Caro velden, daar bijna niets groeit uit gebrek aan water. Op zijn best is hier of daar eenige weide bij een beekje, doch die plaatsen zijn al meest verlaten.

Middelen van redres

Hoe seer de Colonie nu in een quijnenden staat is, en mogelijk tonnen

gouds jaarlijks aan de Compagnie kost, sou sij egter merkelijk konnen verbeterd worden, om duisenden van colonisten een gelukkiger levens staat te doen genieten en soo al geen directe winst aan de Compagnie, ten minsten een merkelijk minderen uitgave te geven.

Maar hiertoe dienen in de eerste plaats twee voorname zaken, te weten: een débouché voor hunne producten, en een middel om de materialen tot den landbouw nodig, vrij beterkoop te konnen krijgen als nu, want al liet men het vertieren hunner producten noch soo seer open, en al verbeterde men de Landbouwerij nog soo, souden de swaare prijsen dier materialen zulke grove producten als koorn en wijn soo kostbaar maken, dat sij boven de vragt der schepen voor sulke lange rijsen geen genoegzame winst zouden konnen geven. Alvorens men hieromtrend het permitteren van den vrijen uitvoer der granen iets bepaald, behoord men versekerd te sijn, dat er langs de Z.O. kust eenige goede havens sijn, want om diergelijk grof product van daar naar het Caabsche district per as te vervoeren, is niet doenlijk. Dat er diergelijke havens sullen sijn, is niet aan te twijfelen, omdat de Mosselbay reeds bekend, en onlangs de Plettenbergs baay gevonden. is, welke beiden seer goed sijn, en dat de swarigheid voor de Z.O. wind waar voor die kust anders open ligd, verder O. op minder is dan naar de W. zijde, vermits die wind hoe oostelijker dat men komt soo veel te meer verminderd; self is mij door kundige lieden op die kust wonende versekerd, dat de aldaar meest heerschende winden, somers uit 't Z.W. en 's winters uit 't N.W. waaien, beiden streken, die van de landzijde komen.

Voor eerst komt dan in aanmerking, of men aan de Colonisten niet soude konnen permitteren de vrije vaart langs de Oostkust van Africa, en voorts naar Oost Indie met sodanige uitsonderingen van comptoiren, als de handel van de Compagnie in eenige waren niet soude toelaten, en van plaatsen als de Tractaten met vreemde Mogendheden souden verbieden.

Het vertier zoude hierdoor merkelijk accresceren en wel voor al in de wijnen, maar souden ook teffens mogelijk meer Oost Indische waaren in retour aangevoerd worden, tot het gebruik in de Colonie; doch in geval sorgvuldig belet wierd, waar zeer wel mogelijkheid toe is wanneer men aldaar en hier behoorlijk vigileerd, dat geene dier O.I. waren direct herwaards gevoerd wierden, zie ik niet, wat nadeel er de Compagnie door sou lijden. Was de Compagnie de eenigste commercierende natie in de O.I. gewesten, dan zou een meerder aanvoer van die goederen aan haren handel konnen hinderlijk zijn, maar nu er soo veele volken op commercieren, kan het er seer wijnig toe doen of men aan de Caab al diergelijke goederen aan vreemde natien kon verkopen. Die natien souden er in de

eerste plaats door lijden ten voordele van een Colonie der Compagnie, en dus bij consequentie van haar selve. Doch het is niet te voorsien, dat dese handel met vreemde natien veel soude zijn, want hare uitsluitende compagnien souden hier zelf genoeg tegen waken. Door dese vaart sou het Gouvernement hare inkomsten merkelijk konnen vermeerderen, door een modicque licentie; al was 't alleen door de vermeerdering van haare Tiende.

Voorts zou de vraag zijn, of men in het binnenste van Africa met der tijd geen commercie sou konnen openen en een grote quantiteit wijn en brandewijn slijten. Men debiteerd doorgaans dat de Hottentotten soo seer aan hun wild leven gewoon zijn, dat zij zich liever met een schapen vagt souden dekken, hun raauw vlees verslinden en genoegsaam in den open lugt leggen, dan onse klederen dragen, ons brood en toebereid vlees eeten en in onse huisen slapen; dog ik heb bij so vele natien van Hottentots en Caffers als ik gesien heb het tegendeel ondervonden. Want den Hottentotten, die ik op mijne Landtogt meede had, heb ik geen groter present konnen doen, dan van kousen, een broek, een wambuis en een hoed; zij aaten zeer wel brood en gebraden vlees, en dronken gaarn een glas wijn, vooral brandewijn. Alle de Overbergsche Boeren boven de Mosselbaay gebruiken bijna niet dan Hottentots en Hottentottinnen, sommige bastaard Caffers; alle weten zij zich zeer wel met brood en toebereid vlees te geneeren en slapen liever onder dak dan in hunne hutten; dat zij geen klederen dragen is eer aan de armoede en woestheid onser Boeren te wijten, dan aan hunne keus, gelijk blijkt bij sommige vooraan gelegen en beter gestelde boeren, bij wien ik verscheide Hottentots en bastaard Hottentots in onsen kleding gezien heb. Self is mij voorgekomen dat de eigentlijke Caffers seer gesteld zijn op den opschik, want al dat maar eenigszins tot versiersels dienen kon, was hunne gading; ook smaakte hun ons brood en karmenaden seer wel; hunne hutten zijn ook soo digt, als onse huisen immers wezen konnen.

Soodat ik vaststel, dat dese woeste natien seer wel te beschaven souden zijn; deze beschaafheid allenskens voortgaande sou hen aan meer behoeftigheden onderhevig maken, en van zelf aansetten om of in hare eige districten of bij verder afgelege natien iets te zoeken, waar voor zij die behoeftigheden zouden konnen ruilen, waartoe ik gisse dat die inwendige Landstreeken woorwerpen genoeg soude opleveren. Als bij voorb. welke gommen trekken de Engelsche niet van de rivier de Gambie? hoeveelerlei soorten van zijde-capok worden er niet dagelijks Landwaards in ontdekt? De olifantstanden zullen hoe langer hoe raarder, naar mate de Colonie bevolkt raakt, worden, omdat die dieren zich binnewaards retireeren, dus zal men die tanden door den tijd van de Hottentots moeten

krijgen: dan sou soodanige eene communicatie met de binnewaards gelege natien nog een groot vertier in de O.I. waren maken, en dus de swarigheid verminderen, dat die goederen alhier te veel souden aangebragt worden. Een groter vertier dan nu van sommige producten zou in de colonie zelf vice versa konnen gevoerd worden. Want daar de landstreek bewesten het Voorgebergte naar de Hoofdplaats een seer goede situatie en grond heeft voor den wijngaard, is 't mij voorgekomen dat het Overbergsche er zeer wijnig toe geschikt is, ten minsten de geringe wijn, dien ik er geproeft heb, was zuur en wrang. Daarenboven daar de eerste streek bijna geen hout heeft, zijn er in het tweede swaare bosschen die gestadig voortduren konnen soo sij behoorlijk behandeld worden. Ieder hakt hier den besten boom, dien hij vind; om soo een boom te vellen worden er wel 10 à 12 rondom staande geschonden, en om hem uit het bosch te slepen noch meer; dewijl de krom groeiende bomen blijven staan, en hunne takken wijd uitspreiden, kan het jonge opslag niet doorschieten, maar blijft quijnen. Soo zijn de bosschen bij Stellenbosch, langs de rivier sonder eind, en het grootvadersbosch geruineerd, in welk laatste ik Uuren gewandeld heb, sonder een hakbaren boom te vinden.

De akkerbouw dan in het Overbergsche door een behoorlijk vertier aanwakkerende, zou den Landman in staat stellen om zich met een dronk wijn en brandewijn te verkwikken, daar hij zich nu, buiten de koffy en thee met een teug schoon water moet behelpen. En wanneer van de Bosschen, als het Autonicqua Bosch, 's jaarlijks eenige percelen ten voordele der Colonie werden verkogt, en voor de voet weggehakt, sou het jong opslaande hout weder konnen doorschieten, die bosschen in stand houden, en een ruime en geregelde kostwinnning verschaffen aan verschiede colonisten door kundige lieden met wijnig kosten zaagmolens konden oprigten, hun hout vervoeren naar de nieuw ontdekte Plettenbergsch Baay of Mosselbaay. De schepen die dit hout naar de Hoofdplaats vervoerden, en de Ingesetenen daar omstreeks van soo een nodig materiaal voorsagen, soude van hunne wijnen in retour van betalinge een goede quantiteit konnen terug voeren, en zou dus dese verwisseling van producten der Compagnie meede voordeel aan haare Tiende of vatgeld geven, so een noodsakelijk gewas als het hout in stand houden, en de colonisten over en weer gerieven. Het binnenwaards gelegen district van de Cambdebo zou hier mede van kunnen profiteeren, dewijl het trans port naar zee van daar qualijk vier à 5 schoften is over een gelijken weg.

Van het directe vertier hier naar toe spreke ik niet, dewijl dit aan al te grote swarigheden is onderworpen; egter zou men het selve in een sekere graad moeten admitteren, want anders kan de colonie niet wel voorzien

worden van materialen tot den landbouw nodig tegen een gematigde prijs, waarvan de noodsakelijkheid tastbaar is.

Aan de Compagnie te vergen, dat zij hare uitgebragte goederen voor een mindere prijs levere, zou die commercie voor haar noch minder voordelig maken dewijl het nu reeds niet onwaarschijnlijk is dat wanneer men eens een accurate rekening maakte van het geen aan de Compagnie het salarieren van soo vele bedienden, als er tot de pakhuisen nodig zijn, en het bouwen en onderhouden dier pakhuisen zelf, welke onkosten binnen wijnige jaren merkelijk zullen moeten vergroot worden dewijl het Casteel er al vrij oud begind te worden; komt dus te kosten; en daar tegen de winst op die waren balanceerde, die balans niet zeer ten voordele zoude overslaan.

De bouwmaterialen dus op deze wijze niet wel voor een mindere prijs aangevoerd kunnende worden, sou in bedenking komen, of men den colonisten niet soude konnen toestaan, om in 's Compagnies schepen, het geen zij nodig hadden, tegen het betalen van sekere recognitie en vragtpenningen van hier te laten komen; waar toe ik denke dat zij zeer genegen souden zijn, doordien zij de goederen naar hunnen sin zouden konnen ontbieden, en sonder twijfel hunne correspondenten beter ontvangen, als zij ze nu veelmaals bij de Compagnie kopen moeten. Een blijk hiervan is onder anderen in het timmerhout. De nuttigste balken voor hen zijn van 6 en 8, 7 en 9 duim dik, en 21, 22, 23 voet lang, alsmede planken van 1¼ duim en 21 voet omdat onder andere gebouwen hunne wijnkelders 20 voet wijd moeten zijn, om gevoeglijk 2 reijen met vaten te konnen bergen, en ruimte genoeg te hebben tot een middelpad en omdat men de balken ordinair 3 voet van midden tot midden legt, en dan daarmede 8 balken kan bekleden. Egter gebeurd het dikwils, en vooral uit de besendingen uit Zeeland, soo mij berigt is, dat men het hout tot dat caliber niet kan krijgen.

Waarschijnlijk zou de Compagnie bij sodanig eene uitvragt te kort komen, doordien de onkosten van hare uitrusting en de assurantie van haar schip meer zouden bedragen, als het geen zij aan licentie en vragtpenningen trok. Maar om hier aan te gemoed te komen, sou men den Colonisten, die van dese uitvoering voor hare rekening wilden profiteren, konnen constringeeren tot een hervragt van sodanige producten, als men hier met winst kon kwijt raken; hetzij de Compagnie die hervragt voor hare rekening nam, of ze aan de Colonisten overliet onder sodanige restrictien, om door de Compagnie zelf gelost, opgeslagen en verkogt te worden, als men zou nodig oordelen om alle ongepermitteerden handel voor te komen.

De schepen hier toe nodig souden ook mogelijk met minder kosten konnen uitgerust worden dan nu. Diergelijke als op Surinamen varen

souden hiertoe wel bestand zijn, want in een tijd van hier uitvarende, om met het somersaisoen op de Africaansche kust te komen, heeft men buiten het vaarwater naar de Colonien in de West komende geen stormen te wagten; en in de t'huisreis zeilt men tot bij de. Linie in een Z.O. passaat met slegt water.

Daarenboven is het niet te voorsien, dat de Compagnie ligt gelibereert zal worden van de noodsakelijkheid om 's jaarlijks een groot getal manschap voor Indie uit te senden, waartoe dese schepen dan meede souden konnen dienen. Want schoon zij alleen tot aan de Caab souden varen, zou de Compagnie wel eens konnen oordelen, dat het voor hare Etablissementen in Indie het vijligste, en voor haar het minste kostbaar uitquam, om een seker getal troupes aan de Caab in gereedheid te houden, ten einde op de eerste requisitie direct verder te konnen geexpediëerd worden. Bij een onvoorsien toeval zou de meerdere vaart, die er dan was, het spoedig expediëeren van de benodigde manschap ook konnen faciliteren. Mogelijk was er wel een schikking te maken waardoor de Compagnie dese manschap op halve gagie in de Colonie kon houden, met se bij Compagnien in onderscheide districten te leggen, alwaar sij sig op een acte van verlof bij de Boeren konden verhuuren en eens 's weeks in de krijgshandel onderhouden worden.

Het teelen van verscheide producten, buiten het geen de Colonie nu opleverd, zoude hier in te voeren zijn; als

1°. het stoken van genever, dewijl die boom alhier seer weelderig wast; het debiet van desen sterken drank zou landwaarts in groot konnen worden.

2°. het winnen van fijne woll door het inbrengen van Spaansche en Barbarijsche schapen. De Lugtsgesteldheid laat toe de schaapen altijd in de open lugt te laten; en verschiede districten, als het Roggeveld en op de Sneeuwbergen zijn bekend voor excellente schapenweiden, daar geen hout of bosschen, die de wol schadelijk zijn, staan. Dat er nu geen wol geschoren word, is toe te schrijven aan de slordige wijze waarop zij de bokken bij de schapen laten lopen, waardoor de vagt terstond verhaird. Ik heb koussen van Caabsche wol medegebragt, die zoo fijn als sayetten zijn.

3°. de Catoen groeit weelderig omtrend Smirna, dewelke op hoger Noorder- dan de Caab op Zuiderbreete ligd; waarom zou die struik ook daar niet voort willen? Wanneer dit gewas in bloeij staat, dat is in het midden des somers, wil het geen swaare regens hebben; dese nu vallen hier zeer wijnig in dat saisoen, vooral in het overbergsche.

4°. Tot het voortqueken der zijde-wormen is het Climaat hier zeer favorabel en de bomen hebben hier een somer of groeitijd van 8 maanden

lang. Wel is waar dat men derselver culture reeds geëntameerd heeft, en dat ze mislukt is, maar ook de plaats, die men er toe genomen heeft, is er het minst bequaam toe, namenlijk aan het Voorgebergte bij de Tafelbaay, daar de sterke Z.O. winden zo sterk waayen. Aan dit ongemak zijn de landen langs de Z.O. kust Oostwaards op niet onderhevig. Dit product althans zou een swaare vagt konnen lijden

5°. Is er een land ergens beter geschik tot het houden van beyen, en het versamelen van was, het is dit, waar van de velden genoegzaam het geheele Jaar door met bloemen bedekt zijn, en de gesteldheid der lugt toelaat, dat ze altijd door blijven werken. In dit ons koud Climaat, daar ze meer dan een half Jaar voor de kouden moet bewaren en hoeden, geven die dieren veel winst, hoe veel te meer zou men het aldaar van hen te wagten hebben?

Maar souden het openstellen van een débouché voor de producten, het geven van gelegenheid om de bouwmaterialen tot een convenable prijs te konnen bekomen, en het invoeren van nieuwe producten, eenig goed effect hebben, de manier van Landbouwen zou zeer moeten verbeterd worden, en soo wel daartoe als tot de nieuwe producten kundige luiden geëmployeerd worden.

Indien men de verbetering van den landbouw aldaar van mondelinge onderrigtingen wilde verwagten, zou het er even soo gaan als hier: Mijn Vader en Grootvader hebben 't soo gedaan, waarom zou ik het anders doen?

Hiertoe sou dan in de eerste plaats nodig zijn een kundig en ongeinteresseerd man, die niet uit glorie of heerszucht, maar uit een ijver, het welzijn van soo veele zijner medemenschen te helpen bevorderen, het generale opzigt over die binnenlandsche schikkingen onder den Gouverneur op sig nam, want het voor dat opperhoofd onmogelijk is, zig daar soo veel als wel soude behoren, mede op te houden. Men sou van hier eenige bequame jonge kundige bouwlieden uit differente landstreken, vooral uit Zeland en Groeningerland derwaards over moeten brengen en in differente districten, naar mate zij gewoon waren in klay- of zandgronden te bouwen, plaatsen. Dese jonge boeren zouden de bouwerije naar onse wijze die ik oordeele, de beste te zijn, moeten inrigten om door sprekende voorbeelden de Afrikaansche Landlieden te onderrigten.

Tot het invoeren van nieuwe producten sou men aldaar deskundige luiden moeten etablisseren. Wanneer nu de opsigter deser binnenlandsche Oeconomie de nodige attentie aanwende om de hinderingen in den landbouw, die aan dit land eigen sijn, soo veel mogelijk te remedieren, gelijk onder andere aan het natuurlijk gebrek van weiden in den somer door het meer introduceren van muilezels, die uit esels van St. Jago hier ge-

bragt, seer wel worden voortgeteeld, en seer sterke beesten worden; waardoor het groot getal ossen, die er nu op een bouwplaats vereischt worden, konde gemenageerd worden; en dat dese nieuwe Colonisten eenigen tijd aan den gang waren geweest, gelove ik niet, dat men vele moeite zou hebben om den Capenaaren te overtuigen, dat tot een goede bouwerije geen soo een uitgestrekt veld, als zij nu beslaan, nodig is, en indien de gemelde opsigter zich het vertrouwen der opgesetenen wist te verwerven, zou hij hen ligt permoveren om zich met minder land te contenteeren, en dus de Colonie digter in een bevolkt raken; op desen voet is er geen tijd te voorsien, dat er gebrek aan goed bouwland zou zijn.

Door het openstellen der vaart langs de Oostkust van Africa en naar Indie souden er sekerlijk een groote quantiteit slaven worden ingevoerd, dewijl daar aan nu een groot gebrek is en bij de eerste toeneming der bloei van de Colonie noch groter zou zijn; maar indien men er met der tijd de slaven konde afschaften en de Landbouwerije in het geheel op de Vaderlandsche wijze inrigten, geloove ik, dat men er merkelijk door soude profiteeren soo omtrend de Landbouwerije zelf, als de defensie der Colonie. Want daar men de faculteit heeft om slaven te hebben, worden der boeren kinderen Heeren, en leeren wijnig van den landbouw; daarbij komt, het werk, 't geen een swart doed, soo ten opsigte der deugd als geswindheid niet in comparatie bij het geen een Europeesch kan uitvoeren. De sterke populatie, die hier dan zijn zou, zou handen genoeg tot den landbouw leveren, en veelen werksaam maken, die anders niet veel nuttigs doen. Wanneer men dit van den beginne in het oog hield, zou het mogelijk gemakkelijk te effectueren sijn, in de overbergsche colonie, die noch niet seer bevolkt is, en alwaar men seer wijnige slaven heeft. Het voordeel van dese wijze van Landbouw boven dien met slaven sou dit voorbeeld ras doen volgen.

De Compagnie sou meer staat op Europesche ingesetenen, dan swarten slaven konnen maken tot defensie harer Colonie, terwijl het a leen aan de wijse, op welke men hen liet bestieren, en de middelen, die men hen gaf, tot een gelukkig bestaan, sou afhangen, om ze tot getrouwe onderdanen te hebben. Het tegendeel, vreese ik, zou nu bij een vijandlijke attacque maar al te seer blijken, want ik heb er verscheiden hooren zeggen, wat kan het mij scheelen, wie er Heer van dit land is, wij konnen het nooit slegter hebben dan nu?

Uit het verleenen van de faculteit om voor eige rekening het benodigde van hier te laten komen, en openstellen der vaart naar Indie, zou volgen, dat er verscheide bedieningen, als van Dispensier, keldermeester, Pakhuismeester enz. nodeloos wierden. Want al behield de Compagnie aan sig de hervragt van producten naar Europa, vereischen de leverancien daar-

toe juist geen pakhuisen om se voor de inscheping in op te slaan; de meerder handel sou de Ingesetenen van self pakhuisen genoeg doen timmeren, waar uit die producten direct konden gescheept worden; haperde er ook iets aan die producten, men sou beter weten, aan wien sulks te wijten was, en het konnen remedieren, dewijl geen leverancier de schuld op 's Compagnies pakhuisen sou konnen werpen. Zelf zou door het ophouden der commercie voor rekening van de Compagnie het ampt van Hoofdadministrateur vervallen, dog dit kan niet dan tot minder uitgave voor de Compagnie strekken. Sekerlijk zou het voor de Lieden, die dese ampten nu bekleden, en daar aan op zijn meest een ruime kostwinning hebben, hard vallen, dat men ze daarvan destitueerde, maar al liet men hen bij wijze van tractement hetgeen zij nu trekken, en formeerde uit dese voorname Bediendens een commissie tot de Equipage, om met den Equipagemeester de besorging te hebben over de verversching en expeditie van 's Compagnies schepen, en voorts met het Hoofd der militie te sorgen voor het onderhoud der soldaten, enz., zou er reeds veel geprofiteerd worden door de vermindering der mindere bediendens, die in de nieuw op te regten Overbergsche colonie tot meer dienst souden konnen geemployeerd worden, en door het menageren van het onderhoud der pakhuisen.

In het generaal zou het Governement een groote vermindering in zijne uitgave konnen hebben, indien het alle de etablissementen van slavenlogie, Compagniesstal en buitenposten, die men bij de oprigting der Colonie nodig had, omdat de Colonisten niet konden aanvoeren hetgeen er al tot onderhoud der Bediendens en verversching der schepen nodig was, maar nu tot geen ander voordeel dan dat der Baasen strekt, afschaften, dewijl men tegenwoordig reeds door de Burgers alles vrij beter aangereden, en door huurslaven bewerkt kan krijgen, wat men wil. Twee staaltjes daarvan komen er mij nu van te binnen. Qualijk 3 dagen aan de Caab geweest zijnde, zag ik een Compagnies langwagen, gelijk aan een bierstel, alwaar twee 5 voets kisten opstonden, door 50 slaven uit de logie, so mans als vrouwen, van het strand naar het pakhuis trekken; en ter gelijkertijd twee diergelijke kisten alleen door 8 huurjongens ruim soo ver dragen.

Een troep trekossen van de schuur, een buitenpost der Compagnie, heb ik menigmaal zien wijden door twee Europeschen, die soldaten of matroosengagie trokken; daar een swarte slaaf of Hottentot dit werk ruim soo goed zou verrigt hebben.[5.]

5. Hierna volg 'n sin wat deurgestreep is: ‘Onlangs is mij gesegd, dat de gewese opsigter van 's Compagnies buitenposten, die nu overleden is, 's jaarlijks tien Duisend guldens maakte van het hout, hetgeen aan ...’

Nadere elucidatien zouden de noodeloosheid van het aanhouden aller dese posten nog beter aantonen. Wanneer nu de Colonie aan het floreeren raakte en de Landbouw aangewakkerd, zou de Compagnie van alle dese Landerijen, die gemeenlijk in de beste districten liggen, een goede somme gelds maken, die tot versterking en bescherming der zee-havens konden geemployeerd worden.

Men behoorde den Colonisten ook eenige deel aan de regering te geven en se daardoor gerust te stellen op het maintineren hunner voorrechten, waar door se niet dan des te meer geattacheert sullen raken aan hun Vaderland, en overigheid. Indien men de regering geheel in handen van 's Compagnies dienaren overlaat, komt er te groote distinctie tusschen hen en de burgers, daar seer ligt oppressie en onrust uit voortspruit.

De Gouverneur, Fiscaal en het Hoofd der Militie souden met eenige Raden om de 4 of 6 Jaren uit de Colonisten volgens de onderscheide districten gekoren, soo wel 's Compagnies saken als de Burgerlijke huishouding der Colonie konnen waarnemen. Was men noch bevreest dat de Gouverneur te veel invloed op die Raden sou hebben, men sou de verkiesing deser Raden aan de Burgerije konnen overlaten, en de approbatie aan den Gouverneur stellen. Alhoewel men qualijk door eenige bepalingen soude konnen beletten, dat de Gouverneur altijd veel invloed in den Raad had, sou deselve ten minsten veel minder sijn dan nu, daar van alle Raden, buiten den Independent Fiscaal, gene sijn, of sij hangen door hare administratien van hem af.

Omtrend het heffen der Compagnies en burgerlijke lasten sou men ook veel hatelijkheid konnen voorkomen, door de uitsettinge daarvan te laten doen door Land-drost en het geheele corps van Heemraden ten overstaan van eenige der voornaamste Ingesetenen, hiertoe specialijk geconvoceerd, of door de Colonisten zelf gecommitteerd; welke uitsettinge door alle de present sijnde Heemraden en geconvoceerden of gecommitteerden opgesetenen ondertekend, en aan den Politieken Raad ter approbatie gepresenteerd moeten worden.

t.o. 180

Renosterjag by die Klein Visrivier. Op 1 November 1776 het Swellengrebel se geselskap 'n renoster opgejaag wat vervolgens deur Hendrik Cloete geskiet is. Skilder: Johannes Schumacher. (Foto: Drostdy-museum, Swellendam)
Rhinoceros Hunt at the Little Fish River. On 1 November 1776, Swellengrebel's party disturbed a rhinoceros that was subsequently shot by Pieter Cloete. Painter: Johannes Schumacher.

t.o. 181

Renosterjag by die Klein Visrivier (detail). Volgens die joernaal moet die jagter links met die geweer Pieter Cloete wees. Die ander, te perd, is waarskynlik Swellengrebel self. Skilder: Johannes Schumacher. (Foto: Drostdy-museum, Swellendam)
Rhinoceros Hunt at the Little Fish River (detail). The hunter on the left with the fire-arm must be Pieter Cloete, according to the journal. The other, on horseback, is probably Swellengrebel himself. Painter: Johannes Schumacher.

XXIII Swellengrebel aan W. van Irhoven van Dam.[1.] Schoonoort, 19.7.1783

Wel Edele Heer[2.]

Gisteren bijgeval te Utrecht sijnde[2.] vond ik mij onverwagt vereerd met UWelEd. obligeant schrijven[3.] en dat wel ter informatie in ene sake dwelke mij seer ter harte gaat, dog omtrend welker bekommerlijke situatie ik tot nu toe niet meer dan enige verwondering heb kunnen te weeg brengen; hadde mij niet enige besigheden, gemeenlijk de oorzaak van mijnen komst aldaar, verhinderd, soude ik UWelEd. reeds direct geantwoord hebben om mij niet te doen beschuldigen van slofheid, gelijk ik sou meriteeren, indien de dagtekening van Uwen brief, als sijnde op den 6 Julij, te recht is gesteld.

Met vermaak sie ik dan dat sich eindelijk een man van dat Caracter, gelijk UWelEd. Hem beschrijft, opdoed, die sich den toestand van mijn geboorte plaats niet alleen wil aantrekken, maar self laten emploieren ten nutte derselve. Maar Mijn Heer en Vriend! sou iemand met sulke edele principes aan sijn oogmerk kunnen voldoen, moeten er vooraf schikkingen beraamt worden om een radicaal kwaad te verhelpen, hetwelk door verloop van tijden de constitutie der Caabsche colonie heeft moeten contracteren,[4.] gelijk ik vertrouwe dat UwelEd. met mij sal toestemmen, en indien wij naargaan, dat dese colonie reeds in het midden der voorgaande Eeuwe is aangelegd; op een seer vrugtbaren grond en onder een gunstig climaat in welke men de Landbouw door alle gepaste middelen heeft aangemoedigd, en niet te vrede met de natuurlijke gezegende propagatie het getal der opgesetenen heeft vermeerderd door een groot aantal van Fransche Refugien, en door het successivelijk tot den Burgerstand vrij laten van Compagnies Dienaren: dus hier uit moest noodwendig volgen, dat sij te eniger tijd buiten de bornes van eene verversching plaats sou accresceren. dit geval exteert[5.] nu. Soo lang het vertier geproportioneerd bleef aan de quantiteit van producten, had de colonist een rijkelijk bestaan, ja er zijn nu noch familien, welkers voorouderen met den landbouw een goed capitaal hebben overgewonnen. maar daar dit vertier niet naar rato

1. Willem van Irhoven van Dam (1760-1802), bekende Patriotse joernalis, redakteur van o.a. *Brieven van Candidus* en die *Courier ran Europa*, woonagtig te Amsterdam.
2. Swellengrebel het 'n huis daar besit; dit het saamgehang met sy betrekking as deken van die Domkapittel.
2. Swellengrebel het 'n huis daar besit; dit het saamgehang met sy betrekking as deken van die Domkapittel.
3. Ontbreek.
4. Opdoen, kry (van 'n siekte).
5. Bestaan, kom voor.

accresceerde moest dit gradatim[6.] verminderen, vooral nadat de Compagnie de prijs van het koorn en wijn wel heeft verlaagd, dog niet blijven voldoen aan hare belofte om alles te sullen aannemen, wat er kon geleverd worden, niettegenstaande sij al de prijs van hetgeen van hier tot de landbouw nodig werd overgevoerd verhoogde. Door den aankomst van een groter getal vreemde schepen dier natien, welke sterker op O. Indie hebben beginnen te varen, heeft men het nog al soo wat gaande gehouden, vooral soo lang men met voordeel een goed getal jonge colonisten verder in de colonie in de vee fokkerij kon emploieren. Maar dit hadt ook al weer sijne bornes. Ook hebben de oorlogen tusschen de Franschen en Engelschen sederd de laatste veertig jaren nu en dan een extraordinair debiet gegeven, maar daar dat niet dan wisselvallig was, hebben gemeenlijk minvermogende colonisten, die gelijk men segd van de hand in de tand moeten leven, en hunne producten veeltijds reeds vóór dat meerder vertier hadden te gelde gemaakt, hier van selden veel kunnen profiteren. (eene reden, in het voorbijgaan, waarom de groote misnoegdheid aldaar tot tot nu toe niet soo seer onder de vermogenste colonisten eclateerd). Dus heeft reeds sederd een geruime tijd een algemene welvaart geen plaats kunnen hebben voor de Landbouwers; En evenmin voor de Burgers aan de Hoofdplaats, alwaar gene fabricque, en dus de ressources om behoorlijk te kunnen bestaan niet different noch menigvuldig genoeg voor een groot getal Ingesetenen sijn. Hoe seer nu iemand met de best mogelijke intentie zich als Hoofd dier colonie mogt laten emploieren, en reusseren om door het wegnemen van temporele en personele beswaren het tegenwoordig ongenoegen te stillen, staat hij egter bloot om een onaangenaam bestier te hebben, soo ras door het gemis van een behoorlijk vertier de landman sijne producten niet behoorlijk kan te gelde brengen. Indien men self dat fraai menschlievend Systema wil pousseren, *de colonie aan de Caab moet niet groter worden*, diend men middelen te beramen om zig van het overtollige getal van Inwoonderen te ontdoen, en de verdere propagatie te beletten, of men moet sijne Europesche ondersaten weder tot oude barbaarscheid brengen en in 't veld onder de Hottentotten en Kaffers laten leven. Soo sij sig al nog langer soo lankmoedig sullen laten leiden.

Dewijl de Heer, die sig bij UWelEd. heeft geaddresseerd, een lid der Regeringe uit ene der aansienlijkste Steden van Holland is, kan Sijn Ed, naar mijn begrip, sijne verdienstelijke pogingen in de eerste plaats niet beter inrigten, dan om uit te werken dat men met ernst de gesteldheid dier colonie naargaat, en wanneer men vind dat zij reeds te veel bevolkt

6. Geleidelik.

en te ver uitgebreid is om op den tegenwoordigen voet een genoegsaam bestendig vertier harer producten te hebben, dat men middelen berame om haar daar toe sulke bequame wegen te openen, als de andere belangens der Compagnie sullen kunnen toelaten. dese wegen te vinden is, naar mijn oordeel, niet onmogelijk; maar vooral diend er soodanig een ondersoek te geschieden; sal een weldenkend opperhoofd de vereischte securiteit hebben dat men een gemaakt plan behoorlijk sal poursuiveren.

Het ambt van Gouverneur is een aanzienlijke post. De Bewindhebberen hebben aan zich de directie der Caabsche colonie direct gehouden, sonder se even gelijk andere harer etablissementen te stellen onder de behering der hoge Regering van Indie. Egter heeft hij vele relatie tot die Indische regering, soo door de expeditie der uit en t'huis komende O.I. schepen, als ten opsigte der eisschen van provisie voor Indie en ontvangst der O.I. waren, die voor rekening der Comp. aan de Caab worden verkogt. Ja self meen ik moet de rekening van dit gouvernement naar Batavia en vandaar onder de generale rekening herwaards overgesonden worden.[7.]

Ook valt er van de Justitiele saken beroep op den raad van Justitie te Batavia, en heeft de Gouverneur wel de approbatie der criminele vonnissen, dog moet in cas van disapprobatie de stukken oversenden aan voorn. raad, naar welker vonnis men sig reguleert. Voorheen plagten de repatrierende Raden van Indie commissarissen aan de Caab te sijn, ondersoek op den toestand der colonie te doen, en er enige nieuwe schikkingen voor te schrijven, dog dit is sederd enige jaren in onbruik geraakt; egter gelove ik dat een Governeur Generaal van Indie er bij zijn aanwezen vrij wat pouvoir sou oeffenen. Door het passeren van soo vele schepen van verschillende natien diend de Gouverneur een man van oordeel te sijn, te meer daar de Compagnie even gelijk andere Collegien hare orders juist niet seer duidelijk en omstandig uitdrukt, maar veel gelijk men segd, aan soldaat- en zeemanschap overlaat.

In sijne besigheden word hij geadsisteert door een Politicque Raad, bestaande uit den Secunde of Hoofdadministrateur, de fiscaal, het Hoofd der militie en voorts uit 4 à 5 Dienaren, die gemeenlijk enige administratien hebben, daardoor in een grote graad dependeren van de Fiscaal, Hoofdadministrateur en Governeur en van wien men dus de cordaatheid niet volstrekt kan verwagten, welke een weldenkend opperhoofd wel soude mogen wenschen in de hulp sijner mederaden,[8.] en eer vinden in

7. Die Kaapse rekening moes inderdaad na Batavia gestuur word om in die algemene rekening opgeneem te word.
8. Vgl. no. XX.

de independente colonisten. Hij heeft onder sijne beheringe een seer weid uitgestrekte colonie van Landbouwers, die alleen koorn, wijn, boter en diergelijke mondbehoeftens telen en zich met de veefokkerij generen. Hij behoord een vlug mensch te sijn om degelijk voor het oeconomicque derselver en de belangens der Compagnie behoorlijk te zorgen, te meer daar sijne residentie aan een uithoek en dus verre van de binnen waards gelegene landen is bepaald, hier door is ook de Policie, vooral in die Districten gandsch niet in een goede orde, het geen er niet op sal verbeteren, soo men de colonist zich verder aan een wild veldleven laat gewennen. Sijne[9.] inkomsten sijn niet groot genoeg om een Indiesch Capitaal over te winnen sodat hy sonder voor inhalig te passeren op niet veel boven een seer honorabele levenswijse kan rekenen, te meer daar de luxe er nu mede al vrij sterk heerscht, en dan nog sou ik bij het ambieren van soo een post liever ineens een vast tractement 's jaarlijks bedingen, dan mijne inkomsten trekken uit emolumenten, die veeltijds tot beswaar der colonisten strekken, en bij het minste ongenoegen ligt hatelijk worden.

Met dese generale schets hoop ik UWelEd. vraag bij provisie beantwoord te hebben, dewijl het naar mijn oordeel iemand, die sodanig eene bediening niet uit geldzugt, maar om tot een wezendlijk nut te kunnen verstrekken, soude ambieren, in de eerste plaats moet interesseren, welke maatregulen men in dese criticque omstandigheden der colonie sal willen nemen, ten einde te kunnen naargaan, in hoeverre hij aan dat oogmerk soude kunnen voldoen. Indien UWelEd. egter nadere informatien begeerd, ben ik bereid ze, voor soo veel ik weet, nader te detailleren. UWelEd. gelieve daaromtrend geen scrupules te maken, mijne besigheden zijn zoo menigvuldig niet, of sij permitteren mij dit seer wel, vooral wanneer ik daar door soude kunnen medewerken om de bestiering van een colonie, waar aan den vaderlande soo veel gelegen legd, in de beste handen te doen stellen. Maar liefst detailleerde ik dese informatien bij monde, indien UWelEd. mij eens volgens belofte wilde komen besoeken. de reis van Amsterdam naar Utrecht is in dit somer saisoen in een halven dag met de schuit seer gemakkelijk gedaan, en van daar naar hier[10.] toe in ene paar uuren met een rijtuig, het geen ik UWelEd. buiten enige incommoditeit voor mij kan toesenden. Uwe besigheden maken bij UWelEd. de tijd minder onverschillig dan bij mij: ik neme aan het UWelEd. vrijelijk te sullen seggen, wanneer ik eenig het minste beletsel mogt hebben. In die verwagting dan betuige ik steeds met de oprechtste gevoelens te sijn.

9. Dié van 'n Goewerneur.
10. *Schoonoord*, Swellengrebel se buiteverblyf.

XXIV H. Cloete aan Swellengrebel[1.]

Caabsche Nouvelles van t Jaar 1781

Februarij 1. is Joh. Swanepoel d'oude gecondemneert voor de tijd zijns levens op t Robben Eyland.[2.]

do. 23 is de Heer Martin Melk[3.] overleeden.

Omtrent medio februarij heeft daniel Verwij de reijse na Europa als een goed Patriot aangenoomen. hij heeft hier toe geen permissie kunnen obtineeren, dan onder Conditie zijn huysvrouw meede te neemen die ook met hem is vertrokken.[4.] den 20 Maart is mijn zoon Pieter Cloete[5.] als Extra ordinair Ingenieur in 's Comp. dienst aangesteld.

in Maart heeft de Hr. Predikant van der Spuy zijn ontslag geobtineerd als Emeritus.[6.]

do. d'Eerste predicatie door den Heer Bode[7.] aan de Paarl gedaan zijnde, zijn bij die gelegendheid alle de Kinderen die zoo lange Jaaren ongedoopt gebleven zijn de Kerke ingelijft en hebben den Heiligen doop ontfangen.

den 30 Maart is ons de oorlogs declaratie door een frans Corvet of Jaager bedeelt geworden.[8.] gem. Predicant van der Spuy zig wegens den oorlog nog aan de Paarl met er woon bevindende, komt egter nooit

1. Nie gedateer en nie onderteken nie.
2. Johannes Swanepoel (geb. 1723), opsigter op Cloete se veeplaas *Doordrift* in die Camdebo, gids van Swellengrebel op dié se reis deur die Kaapse binneland in 1776, is tot lewenslange gevangenisstraf veroordeel weens die doodslag van 'n Hottentotvrou (ARA:KA 4275 fo. 43, 45, 56, KA 4279 fo. 11).
3. Sien no. II. n. 58.
4. Daniel Verwey (geb. 1745), in 1769 getroud met Sara Lambrechts, kry by Resolusie van die Pol. Raad op 6.2.1781 verlof om na Nederland te gaan, mits hy sy vrou saamneem; as verteenwoordiger van die Kaapse Patriotte sou hy geskrifte oorneem (Beyers, 78).
5. Vgl. ARA:KA 4278 Resolusie van die Pol. Raad 20.3.1781. Pieter Cloete (1756-1789), tweede seun van Hendrik Cloete, was Swellengrebel se metgesel op sy reis in 1776 en is saam met hom Nederland toe in 1777. In 1779 keer hy terug en word as landmeter aangestel.
6. Vgl. ARA:KA 4278, Resolusie van die Pol. Raad 20.3.1781.
7. Ds. J.F. Bode (1729-1784), predikant te Kaapstad vanaf 1758. Die gemeente Drakenstein is jarelank deur twiste verskeur - sien Spoelstra I, 331 e.v., II, 160 e.v. en hiervóór no. II.
8. Die Franse korvet *Sylphide* het volgens Staring, 90, op 29 Maart aangekom maar volgens die Kaapse Dagregister (ARA:KA 4278 en ook Jeffreys *1781*, 230) op 31 Maart, met die berig van die uitbreek van die oorlog.

onder t gehoor van den godsdienst, schoon er maandelijks beurtgewijs gepredikt word.

den 7 April is P.L. Cloete[9.] in s Comp. dienst als pennist egter zonder qualiteyt of gagie getreeden. den 30 Junij is Nuy Niezing[10.] overleeden.

den 10 Julij is t Keiserlijk schip[11.] dat ons hier de tijding van den oorlog zoude brengen eerst ter Caabse reede gekoomen.

intussen heeft zedert dat men alhier de tijding van de oorlogsdeclaratie had ontfangen, altoos vaste en swaare piquetten van doole[12.] boeren met hun groote roeren aan de Caab geleegen, daar en boven hebben nog onder Commando van gerrit Munnink[13.] en zijn Lieutenant Jeremias Auret[14.] aan Muyzenburg geleegen 200 welgedresseerde Bastaard Hottentotten die allen wonder wel met Schietgeweer konnen omgaan.

item onder Commando van Hendk. Ecksteen pieters[15.] en Lieutenant Alexander van Breda[16.] in de Houtbaay met 200 man do. Laastgem. Comm. en Lieutenant zijn door hun slegte behandeling omtrent de Hottentotten van hunnen dienst ontslagen[17.] en alle voorgenoemde Bastaard Hottentotten ten getalle van ruym 400 sorteeren thans onder opgem. gerrit Munnik en blijven bij Continuatie op de wagt.

De Europeese Banditen van t Eyland[18.] zijn gedeeltelijk versonden en aan de deenen die verleegen waren om volk afgegeeven, ook eenige op onse schepen geplaast, mijn oude Swanepoel[19.] is soo verre gelargeert

9. Pieter Lourens Cloete (1764-1837), sesde kind van Hendrik Cloete.
10. Is dit miskien Geertruy Catharina Nissing, kleindogter van Geertruy de Wit, in 1722 op 'n Deense skip aangekom? (Leibbrandt *Précis*, 358, 829).
11. Die *Prins van Lingen*, onder kapt. Sven Janssen, het 20.1.1781 uit Oostende vertrek, maar het 'n tydjie in Engeland gebly (ARA:KA 4278).
12. Bedoel Cloete ‘dom’ of ‘kwaad’?
13. Gerhardus Munnik (geb. 1742), oud-heemraad; die Korps Hottentotte en Basters is op 2.4.1781 opgerig (Jeffreys *1781*, 48).
14. Jeremias Auret (geb. 1751); ook Jacobus Cornelius Schietekat (geb. 1750) is tot luitenant van die Korps aangestel.
15. Hendrik Oostwald Eksteen (geb. 1752), seun van Petrus Michiel Eksteen en Sophia Cloete ('n suster van Hendrik Cloete), woonagtig op *Bergvliet* in die Tygerberg.
16. Alexander van Breda (geb. 1755).
17. J. de Villiers ‘Hottentotregimente’, 123, vermeld dat Eksteen en Van Breda reeds in Feb. 1782 uit diens was; die redes vir hulle uittrede het De Villiers nie geweet nie, maar hy het vermoed dat dit finansieel van aard was. Eksteen en Van Breda se ontslag word nie in die notule van die Burgerkrygsraad vermeld nie (mededeling van dr. G.C. de Wet).
18. Robbeneiland; vgl. Resolusie Pol. Raad 2.4.1781, waarby besluit is om net een korporaal en twee soldate op die eiland as wag agter te laat.
19. Sien n. 2.

mits aan de Caap onder t oog te blijven, de swarte banditen blijven meest gekluisterd aan de Caap onder opsigt van een gewapende wagt, alsoo dat 't robben Eiland thans onbevolkt legt.

de scheepen welke den 16 May in de Saldanha Baay waaren gekoomen sijn genaamt[20.] Hoog Carspel (Schipp. gerrit Harmeyer) Middelburg (van gennip) Honkoop (Axellandt) de Paarl (Plokkert), alle vier van China en de dankbaarheit van Bengaalen (Steedsel). op den 21 Julij zijn deese scheepen door den Engelsen Command. Johnstone[21.] genoodsaakt geworden hunne scheepen op strand te setten, en getragt deselve te verbranden, het welk aan 't schip Middelburg gebeurd is, s morgens om 10 uuren sijn de vijandelijke scheepen in 't gesigt gekoomen, en om twaalf uuren hebben onse scheepelingen de scheepen moeten verlaaten, en met de vlugt sig gesauveerd naar de Caap. drie van de Manschappen van 't schip Middelburg sijn door de vijanden aan land reets sijnde doodgeschooten, een Engelse Krijgsgevangene, een Bandiet van t Eiland en de derde een Maleisse priester mede een banneling van 't Eylandt. vier Schepen sijn dus in hunne handen gebleeven die sij den 23 daar aan volgende mede hebben genoomen, doen sij de baay weder verlieten. de twee Hoekers de Son en de Snelheid die mede daar leyden hebben sij laaten liggen, maar de zeilen die van de Comp. scheepen in de hoeker de snelheid gelegt waaren, hebben sij daar uyt genoomen. op de plaats van gildenhuyse[22.] hebben de vijanden eenige brutaliteit gedaan, maar soo veel niet als men van een vijand soude verwagten. Sijl hebben getragt met soo veel spoed uijt de Saldanha Baay te koomen, als mogelijk was, denkelijk bedugt, dat het Esquader van den fransen Command. Suffrein,[23.] sterk vijff scheepen van Linie, hen in soude sluiten, die doen in de baay fals lag, die dan ook alle preparatie daartoe heeft gemaakt maar te lang is opgehouden door een sijner sterkste Scheepen, die doen nog masteloos lag, en hun verblijf te kort is geweest. waar sij hunne roete naar toe hebben genoomen, blijft voor als nog een gissing. het Esquader van John-

20. Op 30.3.1781 het die *Hoogcarspel* (kapt. Gerrit Harmeyer), die *Middelburg* (Justinus van Gennep), die *Honcoop* (Axel Landt) aangekom, en op 31.3.1781 die *Paarl* (Dirk Cornelisz. Plokker), wat al vier op 15.1.1781 uit China vertrek het; die *Dankbaarheijd* (Hendrik Steedesel) kom op 25.4.1781 uit Bengale aan. Hierdie vyf skepe is met *De Held Woltemade* (Swerus Vrolijk) op 13.5.1781 na Saldanhabaai gestuur.
21. Kommodoor George Johnstone.
22. Die ligging van hierdie plaas is duidelik sigbaar op Leiste se kaart van Plettenberg se landreis (Koeman afb. VI); watter Geldenhuys bedoel word, kan nie opgespoor word nie.
23. Pierre André de Suffren Saint Tropez (1726-1788) kom op 21.6.1781 in Valsbaai aan.

stone bestond, soo als hier niet anders bespeurd wierd, uijt 5 Scheepen van Linie en 3 fregatten, 7 Comp. scheepen, en 25 transport scheepen. men heeft op de aannaderinge der Engelse vloot blijken gesien van den stok grijsen ouderdom tot den jongsten toe hunne groote bereidwilligheid in 't schielijk opkoomen uyt de verste afgeleege woonplaatsen, soo wel als die nabij waaren, en hunne brandende begeerte om tegens de Engelse hunne manmoedigheid te kunnen toonen, 't geen nog dagelijks toeneemt. t is een waaragtige geschiedenis dat eene Esterhuysen[24.] op de weg na t roggevolt zijnde en geordonneert was geweest bij een generaal opontbod niet op te koomen, maar een wakend oog in zijn buurt te houden, waagen en beesten zoo op de weg heeft laaten staan, en te voet soo sterk na de Caap is geloopen als men van een vlugge Hottentot zoude verwagten, voor geevende dat hij geen verwijt woude hebben, dat een ander zijn leeven heeft gewaagt, en hij was thuys gebleeven. ik heb die persoon sien loopen, en ook gesprooken. en soo brandende sijn onse boeren meest al.

den 16 Aug. mij in geselschap van de Heer van Gennip[25.] op Constantia aan tafel bevindende, ontfing ik de aangenaame tijding dat mijn schoondogter Antje[26.] dien zelfden morgen ten 6 uur op nooitgedagt bevallen was van een welgeschape Jonge dogter.[27.] 't welk mij zoodanig verheugde dat ik met een blijgemoed een glaasje hondert jaarige rhijnse Wijn, die mijn voor eenige Jaaren van mijn vriend Cassel[28.] ten geschenk was gesonden, uijtdronk, bij welke gelegendheid UWelEd. Hermitagie wijn ook aangesprooken wierd, terwijl men niet vergat beide de zenders hun gesondheid met een Vollentje te drinken. hadde ik van Uw gewoonlijke rooktabak gehad, soude de heerlijke nectar beeter gesmaakt hebben. mijn Constantie wijn oogst is dat Jaar zoo aanzienlijk en zoo kostbaar uytgevallen, dat volgens 't getuijgenis der buuren nooit grooter nog beeter is geweest.

den 22 Aug. s morgens David Schalk van der Merwe bij mij gehad hebbende, deelde hij mij t volgende relaas meede. dat verscheide boeren

24. Moontlik Harmanus Esterhuyzen (geb. 1734), lid van die ‘Corps Invalides’ te Stelienbosch.
25. Justinus van Gennep (Gorinchem 28.11.1744-Rotterdam 24.12.1801), skipper van die *Middelburg*; trou in 1781 met Elisabeth Johanna van Schoor; equipagemeester 1782, terug na Nederland 1786.
26. Anna Catharina Scheller (1760-1834), vanaf 9.7.1780 getroud met Hendrik Cloete (1758-1818).
27. Hester Anna Cloete.
28. Sien no. I. n. 17.

onder voorwendsel dat hun d' een 400 d' ander 300 p. beesten door de Caffers waren ontstolen, zig in Commando in t gepasseerde maand Julij in t Cafferland hadden begeeven, en aldaar niet alleen circa 1000 Caffers om t leven gebragt maar nog mede gevoerd hadden 1 5000 runderen die zij onder elkanderen hebben verdeeld;[29.] gem. david Schalk van der Merwe, wiens zoonen[30.] mede op Commando zijn geweest, heeft mij versogt UWelEd. nogmaals voor 't gesondene geweer te bedanken en sijn Complimenten in deesen te insereeren.

den 24 Octb. is broeder Laubscher[31.] overleeden.

den 26 Novemb. is overleeden den Lit van Justitie en Pakhuijsmeester den E. heer P.L. Le Sueur en zijn Ed. plaats is vervult door den Landdrost van Stellenbosch O.G. de Wet.[32.] en in zijn Ed. plaats tot landdrost van Stellenbosch is aangestelt den Landdrost van Swellendam Sr. Daniel van Rijneveld[33.] en in desselfs plaats tot Landdrost den Boekhouder Nuel van Onkruijt.[34.]

den 1 Decemb. is overleeden den adjunct Fiscaal Timmer.[35.]

1782. den 13 Jan. is dh Staring Lit van Politie en Equipagemeester na een hier ter Rheede liggend deens schip gegaan om hem 't arrest aan te seggen en teffens het roer van sijn schip te ligten. t woord was er naauwelijks uyt of hem is alle hoon en smaad aangedaan, t schip ligte zijn anker en ging met hem en de Cap. Militair de Lille die een vriend aan dien bodem was gaan verwelkommen meede ondersyl, dog wierd in schielijkheid soodanig meest van onse Cannonniers gecanonneert dat hij door de menigvulbige Grondschooten ten anker moest gaan.

Schip wierd vervolgens van ons volk bemand, de Capt. met een detachement aan de wal in arrest gebragt, t was sondag maar ik zag meer

29. Sien aangaande hierdie berugte episode uit die Eerste Grensoorlog en die kommando van Adriaan van Jaarsveld: Theal IV, 193-195, Marais, 8-10; die amptelike opgawe vir die buitgemaakte vee is 5 300 stuks.
30. Vermoedelik die twee oudste seuns, David Schalk van der Merwe (geb. 1760) en Johannes Ludowicus van der Merwe (geb. 1763).
31. Cloete se moeder Sibilla Pasman was eers getroud met J.A. Loubser by wie sy drie seuns gehad het; die jongste daarvan word vermoedelik hier bedoel: Pieter Loubser (geb. 1717), oud-heemraad van Stellenbosch, het aan die Bergrivier gewoon.
32. Sien no. II n. 14.
33. Daniel van Ryneveld (Amsterdam 1739-Stellenbosch 24.7.1785), kom in 1759 as matroos aan, boekhouer 1769, onderkoopman en landdros 1777 (sien *SABW* III, 838).
34. Constantijn van Nuld Onkruydt (Amsterdam 1747-Kaapstad 1813), kom aan as bottelier in 1773, boekhouer 1778, landdros van Swellendam 26.2.1782.
35. Sien no. II n. 12.

menschen aan strand als uyt de kerk koomen. vervolgens sijn verscheide moeyelijkheden opgevolgt, te veel hier te insereeren, eindelijk is de Cap. met sijn bodem vertrokken, en men heeft ook tijding dat hij gelukkig in denemarken is gearriveert.[36.]

den 18 februarij is bovengem. heer Staring met sijn vrouw[37.] en Hendk. Mulder,[38.] boekhouder van de werf, met een deens schip na Europa vertrokken.

den 30 Aug. is van Kervel[39.] overleeden.

mijn oom, den gedeporteerden en inhabil verklaarden burger officier D.J. Bleumer, heeft op sijn versondene vonnis en request na batavia tot zijn groote vreugde in Novb. van de hooge regeering, alhier een volkome en onherroepelijke reparatie van zijn Eer ontfangen.[40.]

den 2 dec. arreveerde hier ter Rheede t fregat van Oorlog Brunswijk, Cap. J. Pruijst, en 't fregat de Jason, Cap. Jan Sels, met 8 Comp. scheepen waar van 7 gearmeerd en een met Comp. goederen belaaden.[41.]

een singulier geval in deese onse Weereld. na dat Mevrouw van Oudshoorn,[42.] oud zijnde 61 jaar zedert eenige maanden herwaarts zeer veel smaak in t soete geselschap van een circa 20 Jaarig Luxemburger Lieutenant gen. St. Maurice[43.] hadde gekreegen, is zij eindelijk tot groote verwonderinge van ons alle daar zij andersints wijnig sondaagen te vooren, door een swak senuw gestel in de kerk tot op haar zitplaats nog moest geleid worden, dat mijn oogen hebben gesien, daar en tegen in 't begin van decemb. seer ontijdig snagts uijt haar huijs staande op de heeregragt

36. Meer oor die gerugmakende geval met *Het Casteel van Dansburg:* Staring, 93 e.v., 192 e.v. Carel Matthijs Willem de Lille: sien no. XXXVII n. 62.
37. Sophia Wynanda VerHeull (1749-1794).
38. Hendrik Pieter Möller (geb. 1736): sy versoek om ontslag en verlof om terug te keer met agterlating van sy vrou (Margaretha Anna Heyning, geb. 1743) om te wag op 'n geskikter geleentheid vir die oortog is by Jeffreys *1782*, 56-57. Die naam van die neutrale Deense skip word as *De Hoop* gegee; dit het op 18.2.1781 vertrek (Staring, 105).
39. Alexander Jan van Kervel (geb. 1726) tree in 1777 as assistent in diens; seun van Goewerneur Adriaan van Kervel.
40. Sien no. II n. 72.
41. Die *Brunswijk* en *Jason* het die Kompanjieskepe *Ganges*, *Holland*, *Voorberg*, *Zeepaard*, *Both*, *Zeeuw*, *Schoonderloo* en *Java* begelei (sien Jeffreys *1782*, 280, 368).
42. Sophia Boesses, weduwee van Pieter baron van Rheede van Oudtshoorn, benoem tot Goewerneur, maar onderweg na die Kaap oorlede; sy is op 2.2.1720 gebore.
43. Verder onbekend.

naast de Wed. Evert van Schoor,[44.] een mans manteljas omhebbende, verselt door haar bruydegom St. Maurice zig zoo sterk, en trippelig heeft bevonden, van daar tot de uijterste uijthoek van de Caab ten huijse van dh. Hendk. Ecksteen Hendszoon[45.] die met de zijne reeds slapende was, zijnde t logement van den Luxemburger Colonel dugonnet,[46.] heeft kunnen gaan, alwaar de roomse Priester[47.] is ontbooden, en daar komende versogt wierd hen beide te trouwen, die zig Excuseerde, voorgeevende dat terwijl die bijde religies te veel verscheelde, zulx zonder voorkennis van den gouverneur niet te durven doen, waar op zij zoude geantwoord hebben: ik declareere mij van stonden aan de roomsche religie te omhelsen. de paap vernam dat het bed reeds in gereedheid was, en verdere toebereidzelen onfijlbaar tot 't huwelijk was ingerigt, vond zig dog niet zonder reeden genoodsaakt te zeggen, vermits hij niemand trouwen mogt als in zijn priesterlijk habiet dat hij doen niet omhad, ten dien eijnde schielijk na huijs zoude gaan om zig aan te kleeden. de paap vergat weeder te koomen en maakte dat hij uijt de stof bleef. de bruyd en bruydegom verdween ingslijk om den dageraad niet af te wagten.

daags te vooren met vallen van den avond liet zig een Luxemburger officier te stellenbosch bij den drost Rijneveld vinden, verthoonende een Eygenhandig briefje van Mevr. van Oudshoorn waarin zij zijn Edele dat onder hem berustende Contanten, circa 150 rds., mitsgaders alle Wissels, scheepekennis,[48.] obligatien te samen so men segt vijff ton soude bedraagen, op sijn vriendelijkst liet versoeken aan den brenger deeses sonder faut te willen afgeeven, N.B. twee ordonnantien ruyters wierd van den drost mede gesonden, niet alleen om dat het die selfde nagt aan de Caap moest weesen, maar ook om t secuur in haar handen te stellen, en t gevolg van dien was dat zijlieden diezelfde nagt aan de Caab ten huyze van dh. Pieter Meyering,[49.] alwaar de Bruydegom S. Maurice gelogeert was, alle voor zijn deur ter houw kwamen, denkelijk door een afspraak, sonder sooveel gewag te maaken dat Meyering of de zijne daar over ontsliep[50.] wierd zijn deur geopent. de behendigheid der Luxem-

44. Catharina Everdina Cruywagen (geb. 1732), getroud met Evert van Schoor (geb. 1727), boekhouer VOC, burgerraad.
45. Vermoedelik Hendrik Oostwald Eksteen (geb. 1746), assistent VOC, in 1770 getroud met Magdalena Jacoba Marits.
46. Kolonel d'Hugonet.
47. Onbekend; waarskynlik 'n kapelaan van die Luxemburg-regiment.
48. Verband-akte.
49. Pieter Meiring (geb. 1745), boekhouer VOC, later Kommisaris van Siviele en Huweliksake.
50. Wakker geword.

burgers was zoo groot met uyt en ingaan van t huys dat de 2 ordonnantie ruyters met waarheid niet zoude konnen zeggen waar de man of papieren eindelijk beland zijn. goede verrigting!

S'anderen daags t een en ander rugtbaar zijnde, verscheen in t huys van Meyering bij de benoemde bruydegom ter ondersoek van die penn. 2 gecomm. van justitie, t welk al gedeeltelijk aan zijn meedepleegers en raadslieden was verdeelt dog de meeste bij de Collonel dugonnet, waarom zij beide met andere gesogte en gevonde redenen in arrest zijn geset en na Europa versonden, men segt dat alle de papieren en penningen dog niet sonder groote moeite weder sijn te regt gekoomen. Mevrouw is blijven presteeren[51.] soo voor de regeering, Predecanten en familie, noit een manspersoon soo sterk te hebben bemint als hem S. Maurice en daarom met hem te willen en sullen trouwen. zij is Stads kindt gemaakt[52.] en haar stoel direct uyt de kerk genoomen. hier mede zijn nog verscheide dingen gepaart dog is genoeg voor een pieuse Mevrouw, Paerel en voorbeeld van de Caabsche kerk.

tussen den 15 en 20 dec. arriveerde hier aan Cabo uyt 't land 2 Engelse Matroosen, brengende deese volgende tijding, dat op den 4 Aug. laastleeden bij de rivier Aderzadeira de natal ofte anders Caap Natal, gestrand was 't Engelse Comp. chip the Grosvenor,[53.] Cap. John Cocirus, dewelke aan boord had 2 franse officiers van t regem. Pondicherij namen. Coll. d' Esponette[54.] en Cap. Olivier,[55.] den Engelse Coll. James benevens vrouw en famillie,[56.] 't Hollands opperhoofd dHr. Hooijer benevens vrouw en

51. Lees: ‘persisteren’, volhou.
52. Onder voogdy gestel.
53. Die *Grosvenor*, kapt. John Coxon, ly op 4.8.1782 skipbreuk aan die monding van die Tezani-rivier (Pondoland); 5 opvarendes bereik Swellendam op 4 Des.; berig van hul aankoms bereik Goewerneur Van Plettenberg op 10 Des. Na ondervraging van die matrose Barney Leary en John Warrington gee Van Plettenberg bevel om 'n kommando uit te stuur om moontlike verdere oorlewendes te red. Dié kommando vertrek 21.12.1782 onder Hilgard Muller (sien no. II n. 66), heemraad Jan Andries Holtshausen en veldwagmeester Stephanus Scheepers; dit het bestaan uit 109 blankes en ongeveer 170 Hottentotte (sien Kirby).
54. Charles François d'Espinette (geb. 1728), kolonel in die Pondicherry-regiment (Kirby, 42).
55. Waarskynlik word bedoel Jean Plaideux de l'Isle (geb. 1755), kaptein in die Pondicherry-regiment. (Kirby, 43).
56. Luitenant-kolonel Edward James was vergesel van sy vrou en twee bediendes (Kirby 41).

3 kinderen,[57.] dhr. Williams,[58.] Taylor[59.] en dhr. Niemand,[60.] engelse Cooplieden van Bengaalen, 136 Coppen[61.] zijn geland maar verscheide zijn reets door de Caffers om t leven gebragt. hier op ten eersten order gegeven dat den Burger Officier van Swellendam Hilger Mulder met 100 man en den burger officier Agter de Bruyntjes hoogte Corn. Botma[62.] ook met 100 man, te saamen 200 man behalven de bijloopers of Hottentotten, ter afhaalinge van die gestrande lieden soude aftrekken. t lang gewenste Commando slaat nu vast Caffers bij deese goede gelegendheid.[63.]

in decemb. is hier uyt Europa gearriveert Jan Serrurier[64.] die 2 daagen na zijn komst[65.] is aangestelt als adjunct Fiscaal.

1783 den 19 Jan. is den Emeritus zijnde predicant van der Spuy, oud 60 Jaaren, aan Cabo woonagtig, in t Swartland door den Eerw. Heer Goldbag met de Jonge Juffr. Maria Atleda oud soo men seg 33 Jaaren,[66.] in den Egten Staat verbonden, en de Eerw. Heer Kuys[67.] staat eerstdaags sijn gemeinte te waveren te verlaaten en op sijn Eerwaarde vesoek t predik ampt op drakenstein te sullen bekleeden. ik vrees dat deesen stouten stap meer door den vijgeboom, wijnstok en andere boomvrugten

57. Kirby noem nie 'n Hooyer nie; moontlik word bedoel William Hosea, hoof van die Engelse kantoor te Murshidabad, wat vergesel was van sy vrou, dogtertjie en die 7-jarige Thomas Fitzmaurice Chambers (Kirby 35).
58. Daar was inderdaad 'n Williams aan boord (Kirby 42).
59. Taylor, net soos sy swaer Williams, 'n repatriërende koopman (Kirby, 42).
60. Word Charles Newman miskien bedoel? Dié was egter geen koopman nie maar 'n regsman, lid van die Bengaalse Hooggeregshof (Kirby, 41).
61. Volgens Kirby, 57, was daar 123; daarvan het ten slotte net 9 blankes en 9 Indiese bediendes die ramp oorleef.
62. Kirby vermeld nie sy deelname nie, wel dié van sy mede-veldwagmeester Scheepers (n. 53); Cornelis Botma (geb. 1744) was inderdaad veldwagmeester van Agter-Bruintjieshoogte en was bekend vir sy harde houding teenoor nie-blankes (sien Marais, 10-12).
63. Cloete bedoel die gespanne toestand in die grensgebiede en die verlange by baie inwoners daar na kragtige optrede teen die Xhosas, wat die Grosvenor-kommando origens nie gedoen het nie.
64. Adv. Jan Jacob Serrurier (1759-1785); op 3.9.1781 na Nederland gestuur om dokumente weg te bring (sien *SABW* III, 756).
65. Vermoedelik het Serrurier op 2.12.1782 aangekom; sy benoeming tot adjunkfiskaal vind volgens *SABW* III, 757, eers in Jan. 1783 plaas.
66. Maria Elisabeth Adlede is geb. op 21.7.1748, en was dus 34 jaar.
67. Johannes Abraham Kuys (1756-1798), predikant in die Land van Waveren 1776; die oorgang van ds. Kuys na Drakenstein is deur die teenkanting van gemeentelede daar verhinder (sien Spoelstra I, 507-509).

als door een groot gedeelte van sijn gemeinte sal moeten versoet worden, blijkens hier inliggend staalje No. 1.[68.]

Mevrouw van Plettenberg,[69.] Capit. Serrurrier,[70.] zijn liefste[71.] en dogter[72.] zijn in deese maand schielijk geresolveerd met een Pruis Schip te repatrieeren. de laatste gem. zijn slaaven en slaavinnen, bestaande klein en groot, jonk en oud 32 p., was reeds voor 37000 gl. aan Jan van Reenen[73.] versprooken, maar siet, t gesigt van een ongelukkig en vergaanend schip door Juff. Serrurrier in een droom gesien wierd, is deese reys ras verijdeld.

de gemeinte van drakenstein verstaan hebbende dat zij lieden gem. Heer Kuys tot hunne predicant zoude krijgen, heeft terstond kerkevergadering laaten beleggen, en in geschrift aan den kerkenraad versogt ten spoedigsten aan opgem. Kuys te laaten weeten dat terwijl zijn Eerwaarde te waveren vendutie staat te houden, zulks niet moest doen met die intentie om als Predicant op drakenstein te komen, vermits zijlieden reeds bij den Classis voor hun een Predicant versogt had, en ook daagelijks te wagten is, meergem. Heer Kuys niet accepteeren sal. t een en ander is geschiet en tot antwoord bekoomen ik sal er mij niet aan stooren. in soo verre heeft de vendutie zijn voortgang genoomen dat er nog niets anders is verkogt als wat rommeling. men zegt dat zijn Eerwaarde een Text zoude opgegeeven weesen Zach: 11 v. 17.[74.] dikwils gem. heer Kuys ziet van draakenstein, dat zijn Eerwaarde ook geraaden is, ten Eenemaal af. nu loopt gerugt dat die van Waveren Kuys niet weer hebben willen, met verscheide Expressies die nader Confirmatie verEysschen.

den 7 feb. arriveerde weederom hier ter Rheede 7 scheepen met verscheide Vlaggen brengende ons troepes schoon volk. dus weemeld de Caap van Weerbare Mannen.[75.]

68. Nie opgeneem nie. Die betrokke stuk is 'n afskrif van die brief van J. Retief c.s. uit Drakenstein d.d. 28.7.1781 aan die Kaapse predikante; dit is opgeneem in Spoelstra I, 478-482.
69. Cornelia Charlotte Feith (1744-1812).
70. Jan Serrurier, burgerraad, kaptein van die Burgerwag.
71. Geertruyda van Reenen (geb. 1736).
72. Vermoedelik Geertruyda Serrurier (geb. 1763); die Serruriers het eers in 1786 vertrek, volgens O.G. de Wet omdat Serrurier teen 'n huwelik van sy dogter met luit. P.L. Henry was (ARA: Van Plettenberg-versameling no. 20; brief O.G. de Wet- J.A. van Plettenberg, 20.2.1786).
73. Johannes Gijsbertus van Reenen (1749-1815).
74. Sagaria 11:17 lui in die Statevertaling: ‘Wee den nietigen herder, den verlater der kudde. Het sweert sal over sijnen arm zijn ende over sijn rechter ooge: sijn arm sal t'eenemael verdorren ende sijn rechter ooge sal t'eenemael doncker worden’.
75. Volgens ARA:KA 4280, 201, kom daar op 7.2.1783 nege skepe aan wat die Waldner-regiment gebring het.

den 11 feb. zijn vier van die gearriveerde E. Comp. scheepen met 't regiment Luxemburgers van hier na Ceilon vertrokken, ook is daar een frans schip onder protexie van onse Hollandse Vlag na Mauricius mede gegaan.

NB op wat datum de Luxemburgers benevens verscheide andere troupes die reets na India zijn, mitsgaders de troepen die op de Caab sijn en ook zullen blijven, successivelijk hier zijn aangekoomen, kan ik door versuym van aanteekenen niet meede deelen.[76.]

den 19 Maart is de Predicant goldbag aan de Caab overleeden. hij was opgekomen klagende over een kleine sweer agter in de nek, daar aan is hij subiet komen te sterven, zijn gemeente verliest een deftig leeraar.[77.]

76. Aan die Kaap het agtereenvolgens aangekom:
24.6.1781 Austrasie-regiment - vertrek 'n paar maande later;
2.7.1781 Pondicherry-regiment - vertrek Apr. 1784;
30.5.1782 Luxemburg-regiment - vertrek Feb. 1783;
6.1.1783 Meuron-regiment - vertrek Feb. 1783;
7.2.1783 Waldner-regiment - vertrek Apr. 1783.
Volgens 'n opgawe van 3.4.1783 was daar toe nog 1 156 Franse huursoldate aan die Kaap (ARA:KA 4280, 219).

77. Engelbrecht, 80, gee as datum 20 Maart en as doodsoorsaak ‘eene onpasselykheid aan een accident in den nek’; *SABW* III, 34, sê dat hy in die Swartland dood is.

XXV Swellengrebel aan H. Cloete, Schoonoort 7/8.8.1783[1.]

Schoon Uwe ware Vrienden, sijnde die genen, dien 't welsijn der Caabsche Colonie seer ter harte gaat, geen moeite sparen om de aandagt der Heren van het bewind alhier op te wekken ter naarsporing van hare situatie, overtuigd sijnde, dat, wanneer deselve aan hen naar waarheid sal blijken, sij niet zullen kunnen nalaten tegen derselver verder verloop de nodige voorsieningen te beraamen, zien sij egter hunne pogingen nog bij na niet reusseren, voornamenlijk doordien men hunne waarschouwinge voor een alte grote ophef en brede uitmeting van swarigheden neemt, en sig laat verblinden door de tegenwoordige soo oogschijnlijke weelde der Caabsche Burgeren, even als of deselve de bestendige toestand der Colonie was. Hier toe brengt men zelfs dese reden bij, *indien die situatie reëel van soo een bekommerend vooruitzigt was*, *dan sou men het van de Caab self wel opgeven*, *en sig*, *gelijk nu*, *niet maar ophouden met personaliteiten*.[2.] Op dese tegenwerping moet men veeltijds swijgen, vermits men self beswaarlijk kan begrijpen, hoe dat soo vele der voornaamste Colonisten, die den toestand van hunne Colonie uit het selve oogpunt, als hunne vrienden hier, be-

1. Die Swellengrebel-argief bevat 'n lêer met op die omslag die potlood-aantekening: 'Dit paket te verscheuren'. Die inhoud bestaan uit 'n 'Schets eeniger motiven waarop de voornaamste Colonisten aan de Caab zich by requeste zouden kunnen vervoegen by Gouverneur en raden van Policie tot redres dier Colonie, gesonden aan H. Cloete de ... July 1783 met den Hr onderkoopman Boon met het schip Brederode', en 'n brief aan Cloete van 7/8 Aug. 1783 in afskrif; van hierdie 'Schets' is daar sowel 'n klad-ontwerp as 'n afskrif, albei, net soos die begeleidende brief, in Swellengrebel se handskrif. Hierdie 'Schets' blyk die konsep te wees van 'n rekwes wat op 17 Feb. 1784 by die Goewerneur en Raad namens 'n aantal Kaapse burgers ingedien is, soos opgeneem in Beyers, bylae E en *Kaapsche Stukken* IV, 90 e.v. Die 'Schets' verskil van die rekwes net in die spelling of volgorde van sekere woorde, het nie die jaartalle soos dié in Beyers, 324, reëls 12 en 13 ingevul is nie, en die inhoud is slegs hier en daar uitvoeriger, soos in die eerste sin (Beyers, 323, reël 2/3: 'dat zij *met het uiterste leedwezen* zederd een geruimen tijd hebben bespeurd, dat *een geest van* ongenoegen ...) en in die tweede paragraaf (Beyers, 323, reël 8: 'Dat zij Supplianten *oordelen zich te moeten onthouden van te treden in enige discussie der bijsondere redenen*, *die gehouden worden aanleidinge gegeven te hebben tot dit misnoegen*, *daar zij* vermeinen in de Constitutie zelve dezer Colonie te zien de voorname Oorzaak ...).
   Afskrifte van die rekwes, soos op 17.2.1784 ingedien, kom elders in die Swellengrebel-argief in tweevoud voor; dié stem ooreen met die teks soos in Beyers afgedruk. Al wat opval, is dat die naam van die derde laaste ondertekenaar, wat by Beyers as Andries H. Gous gegee word, hier as Andries Stevanis Gous geskryf word (wat korrekter is). Ons neem net die begeleidende brief op.
2. Persoonlike aanvalle op die amptenare.

schouwen, soo tranquil en als met de handen over elkaar kunnen blijven sitten, en, soo 't schijnt, aan het noodlot overlaten, wat men van hun land sal maken. Wij kunnen hiervoor gene andere reden vinden, dan dat het niet soo seer aan de wil of ijver haperd, om al het geen mogelijk is te helpen contribueren tot het algemeene welzijn, als wel dat de voorname swarigheid ligd in het entameren van 't werk.

Om dan alle mogelijke dienst te doen, hebben wij nodig geoordeeld UEd. onse gedagten omstandig open te leggen, en in dier voege, als wij denken, dat de voornaamste Colonisten de ware situatie hunner Colonie aan hunne Regering souden behoren en vermogen[3.] voor te dragen, ten einde der selver gunstige voorspraak te versoeken ter vaststellinge van sodanige middelen, als tot het bestendig welzijn[4.] souden worden vereischt.

Met het schip Brederode hebbe ik UEd. onder besorging van den onderkoopman Boon[5.] toegesonden een Schets[6.] eniger motiven, waarop de voornaamste Colonisten aan de Caab zig bij requeste souden kunnen vervoegen aan Gouverneur en Rade tot redres dier Colonie; in welke schets men[7.] heeft getragt aan te tonen, hoedanig door verloop van tijde dese Colonie niet meer is in die situatie om alleen tot een verversching-plaats te moeten verstrekken, maar meerdere uitwegen nodig heeft om aan den Landman een bestendig goed vertier sijner producten te geven. Daar ik thans UEd. het Dupl.[8.] van die Schets soude behoren te senden, hebben wij gedagt UEds. geen ondienst te zullen doen met deselve in de forme van het bedoelde request op te stellen en UEds. te doen geworden, om hen onse wijse van denken hieromtrent des te klaarder te kunnen openleggen en soo UEds. met deselve instemmen, gelijk wij vertrouwen, hen, die op het land levende veeltijds met besigheden van gandsch anderen aart te veel geoccupeerd sijn, het werk des te gemakkelijker te maken.[9.]

3. In die kantlyn staan aangeteken dat die laaste vier woorde in die duplikaat lui: ‘niet alleen zouden vermogen maar behoren’. Kennelik het Swellengrebel dus, soos hy meermale gedoen het, by 'n ander geleentheid 'n duplikaat van hierdie brief met hier en daar 'n afwyking weggestuur.
4. Kantlyn: ‘in duplicaat volgt: der colonie’.
5. Sien n. 1. Die *Brederode* vertrek op 26.7.1783 uit Nederland en kom op 30.11.1783 aan die Kaap aan (ARA: Dutch Asiatic Shipping no. 4424). Onderkoopman Philip Reynier Boon sterf op 28.9.1786 as vryburger te Batavia.
6. Sien n. 1.
7. Dus Swellengrebel self.
8. Duplikaat.
9. Kantlyn: ‘in duplicaat staat: Zoodaanig een concept Request heb ik UEd. reeds met het schip de Draak toegesonden, en van het zelve gaat hiernevens een twede afschrift’. Die *Draak* vertrek op 27.9.1783 en kom op 1.1.1784 aan die Kaap aan (ARA: Dutch Asiatic Shipping II, 4426).

Wij oordelen egter UEds. nog enige nadere ophelderingen te moeten geven, om onse mening in dit concept request volkomen te vatten.

In de eerste plaats zijn wij van begrip, dat het volstrekt nodig is, dat de voornaamste Colonisten, die zig in de brouillerien, die er thans heerschen, niet gestoken hebben, gelijk om maar enigen te noemen, UEd. en soo ik meen de Heer Ecksteen[10.] aan de Tijgerbergen, Uw Oom van der Bijl[11.] in 't Swarteland, en andere, in hoe groter getal en uit hoe meer Districten hoe beter, dog soo dit al niet tot een getal van velen kon gebragt worden, al was 't dan alleen met uwe drien of vieren[12.] (mits dat het van de voornaamste Colonisten zijn, die geoordeeld worden kennis en doorsigt in saken te hebben, en niet maar blindelings of uit passie tekenen al wat hen word voor gepreekt) zig tot het bovengem. einde bij hunne Regering addresseren, opdat door dien weg, dien het behoort, de saak kome aan de Heren van 't hoge Bewind alhier. sonder dit sien wij geen kans dat het grote werk ter verkrijging van het verlangde redres in de constitutie der Colonie alhier genoegsaam zal worden levendig gemaakt, en dat wij veel met alle onse pogingen vorderen sullen.[13.]

Wij denken ook dat UEds. dit of een ander request voor het vertrek der eerste retourschepen behooren in te leveren, opdat het selve hier bij tijds kome om overvloedigen tijd over te laten om met commoditeit de gesteldheid der colonie te konnen naargaan, want de zaken moeten hier door vele handen gaan, en dan zou er al ligt geen tijds genoeg overschieten om alles voor de vergadering van XVII in 't najaar klaar te hebben.

Schoon dit schip niet voor dien tijd kan arriveren, heb ik nogthans geoordeeld UEd. dit twede afschrift te moeten zenden, of[14.] het eerste niet mogt zijn te recht gekomen, terwijl er nog altijd genoegzame tijd zal overig zijn, al komt het zelf na den wijn oogst, om nog gepresenteerd te worden, eer de laatste schepen herwaards vertrekken. Dog hoe eer UEds. dit of een ander request kunnen inleveren, des te beter op dat het zelve alhier bij tijd kome om de Lieden van 't Bewind.

Bij het aanbieden van t request aan den Heer Gouverneur sou men ge-

10. Sien no. XXIV n. 15.
11. Pieter van der Byl (1714-1789), boer op *Klavervlei*, Swartland; die familieverband met Cloete is onduidelik; sy naam staan nie onder die rekwes van 17.2.1784 nie.
12. Die rekwes is ten slotte deur 14 mense onderteken.
13. Kantlyn: ‘in het duplicaat volgt: Met het afsenden van het eerste afschrift van dit request heb ik my gehaast, omdat ik kon naargaan, dat by een spoedig vertrek en reis van dat schip hetzelve nog voor de koorn- en wijn-oogst kon aankomen en UEds. dus voor dien drukken tyd bequame gelegenheid hebben om met elkaar te spreken en het nodige hier toe in gereedheid te brengen.’
14. Ingeval.

voeglijk, terwijl sijn Hoog Ed. geb. denkelijk in het toekomend jaar 1784[15.] staat te repatrieren, dien Heer kunnen versoeken het selve door sijne mondelinge voorspraak goedgunstig te willen appuieren.

Omdat UEds. sig in dese troebelen[16.] niet hebben gemoeit, sou het niet voegzaam sijn, dat sij sig een oordeel over deselven aanmatigden, en daarom hebben wij ons alleen bepaald tot het gebrek, dat natuurlijk door verloop van tijden in de originele constitutie heeft moeten komen.

Omdat men de juisten tijd, wanneer de Caab onder den Hr. Gouv. Tulbagh soo seer met producten opgekropt was, niet accuraat wist, heeft men dien onbepaald gesteld, het jaar getal sou dus hier bij agter het woords *reeds* kunnen gevoegd worden.[17.]

Ook weet men niet, of men het wel heeft met het woord *gepriviligeerde* Slagters. het staat wel voor, dat de Slagters aldaar vele plaatsen hebben, en dat er door de Overbergschen seer over wierd geklaagd. In geval het hen nog vergund word zelf Vee-plaatsen te mogen aanhouden, soude 't niet beter sijn te stellen *gecontracteerde Compagnies Slagters*,[18.] gelijk men meend dat zij reëel zijn. Hoe gretig men op het Renoster vlees valt, en welke rapporten wij kregen nopens het eeten van het vlees van verslindend gedierte, sal Uw soon Pieter[19.] konnen getuigen.

De Heer van Plettenberg zal mogelijk bezwaarlijk diergelijke woestheden kunnen geloven, omdat sijn Ed. ze niet gezien heeft, maar die Heer reisde als Gouverneur en zag de Lieden dus altijd in hun sondagspak.

Dewijl er wel eens gevraagd is; waarom dien men alkaâr hier niet, gelijk in 't Vaderland; waarom wordt men geen soldaat; waarom vaart men niet ter zee; waarom gaat men niet naar O. Indie? heeft men gedagt dese aanmerkingen en vragen met bescheidenheid te moeten beanwoorden.

Het is ook nodig geweest te tonen, dat die flikkerende weelde, waar in de burgers aan de Hoofdplaats nu floreren, niet tot het wezendlijke geluk der Colonie diend omdat zij zal ophouden zoo ras de oorlog eindigd, maar dat zij integendeel een seer quad gevolg kan hebben door de luxe

15. Van Plettenberg is eers in 1785 terug.
16. Die Kaapse Patriottebeweging.
17. Vgl. Beyers, 324, waar ingevoeg is in die rekwes: ‘in de Jaaren 1756, 1757 en 1758, mitsgaders de Jaaren 1765, 1766, 1767 en 1768’.
18. Dit is gedoen, sien Beyers, 325, reël 24.
19. Swellengrebel se metgesel in 1776. Die rekwes vermeld (Beyers, 326) dat jong Boere hulle in die binneland ‘hier en daar in een miserabele Jut onder de Hottentotten, alwaar het vleesch van een wilden Bok, wel eens van een Renoster, zelf van verslindend Gedierte, hen tot brood strekt, hebben moeten ter neêr zetten’.

of overdaad, die deselve natuurlijk sal voortbrengen; dat men ook wel weet dat er sijn, die soo haast sij een slaaf of twee bij een kunnen krijgen en hen hun ambagt leeren, self met het werken uitscheiden om op hunne muiltjes te leven. dog men oordeelde tevens nodig dit onder de sagtste termen te seggen om de lieden, die sig door dese fauten mogten laten voortslepen, niet te quetsen. Noodsakelijk egter is door 't erkennen van die fouten de reproches van anderen voor te komen. Ook behoorde men, te erkennen de favorable tijden, die men van tijd tot tijd heeft gehadt vooral daar er een soodanige soo kortstondig is geweest of nog is, temeer omdat men daartegen kon aantonen, dat ook sulke toevallige bijslagen meer quad dan goed agterlaten, dewijl sij niet bestendig sijn.

Door de constitutie, die bij de oprigting der Colonie seer wijsselijk kan sijn ingerigt, verstaat men in dit geval de bepaling, waar bij den Colonisten gene andere wegen, dan alleen in de binnenlandse consumtie, aan de Comp. en aan de passerende schepen, om hunne producten te gelde te konnen maken, zijn vrijgesteld; in een woord, dat de Caab alleen zou moeten dienen tot een verversching plaats. dit, spreek van zelf, kon aangaan, soo lang de colonie niet meer opleverde dan tot die voorwerpen nodig was, maar nu er in ordinaire[20.] doorgaans meer geteeld word en hoe volkrijker en uitgebreider de colonie word, zal moeten geteeld worden, wil men de Lieden in een geciviliseerde staat houden, als dat vertier kan consumeren, wordt het tijd dat er meer uitwegen gegeven worden, of er ontstaat een gebrek in het bestaan der Colonisten. Of men moet oordelen, dat het met de billijkheid overeen komt, en dat men in staat is om de volkrijkheid te verminderen en in 't vervolg te beletten.

De requestranten behoren sig, naar ons oordeel, niet aan te matigen om die uitwegen voor te slaan, maar moeten het vinden en bepalen derselve overlaten aan de Hoge Gebieders alhier, die beter kunnen weten, in hoe verre enige vergunningen bestaanbaar sijn met de overige belangens der Compagnie, terwijl het genoeg is, dat sij in algemene termen aanbieden alles daar toe te sullen contribueren, hetgeen met enige redelijkheid van hen kan geeischt worden. Wij raden UEds. ook sig in gesprekken over de wijze op welke een meerder vertier, vooral buitenlandsch zou kunnen besorgd worden, zoo min mogelijk uit te laten; maar sig geheel aan de schikkingen der Hh. Bewindhebberen te refereren; want steld men iets voor, loopt men risico dat de Caabsche regering anders denkt; dan komen er differente opinien, en word de zaak op de lange baan gehouden: daar, wanneer die vergunningen hier bepaald worden, se direct de kragt van

20. Die woord ‘tijden’ ontbreek hier.

wet krijgen en kunnen uitgevoerd worden, al wierden er nog soo veele restrictien, aan voorgeschreven, kunnen Colonisten in hunne tegenwoordige staat er nooit bij verliesen, maar altijd nog iets winnen.

Wij hopen dat UEds. ons plan sal smaken, en soo niet, dat sij ten minsten door iets anders mede sullen willen werken tot bevordering van een bestendige welvaart voor Uwe Colonie.

Ik blijve steeds met de opregtste gevoelens

Uw getrouwe en Dienstvaardige Vriend, dien gij kend[21.] en aan Uwe vertrouwde Vrienden ook als soodanig wel moogt noemen, een van hen[22.].

21. Kantlyn: ‘het duplicaat vervolgt: en weet, dat het steeds van alles welmeenende met U is’.
22. Die rekwes, wat op 17.2.1784 ingedien is, is deur die Goewerneur en Raad met 'n brief van 15.3.1784 na Here XVII opgestuur. Die uitgangspunt van die rekwes (dat die 1652-konstitusie van die Kaap nie meer in 1784 pas nie) is deur Here XVII onderskryf op die spesiale vergadering van Junie/Julie 1785 wat geheel-en-al aan die Kaap gewy was. Dit lei tot enkele versigtige maatreëls, o.a. die waarborg dat die Kompanjie jaarliks die Kaapse produksie-oorskot sal opkoop (Beyers, 323 n. 1 en 102-104).

XXVI H. Cloete aan Swellengrebel, Constantia 12.1.1784

Op UWelEd. g'eerde mesive van den 2 Julij ao pass.[1.] dient tot andwoord - daar uyt UWelEd. groote spijt en leedwezen gesien te hebben, met aanhouwentheijd de misnoegde staat der inwoonders UWelEd. geboorte plaats te moeten hooren.

De heersende onkunde neemt niet af, maar stoelt dagelijks uyt als de onkruijt op 't veld.

Niet sonder reden is mijn vrolijk heumeur tot zugten over gegaan - Dan komt er nog bij dat ons een tweede Boanergus[2.] tot gouverneur zal gezonden worden - de volgende schip breng wederom tijding van een cale Edelman[3.] - al zulke onverhoopte praad verwekt nieuwe stof en gissing in 't bloed - zulke regenten zoude niet lang op hunne musicalissen[4.] instrumenten nodig hebben te spelen, of de poppen raakten van zelfs aan dansen.

Deze donkere hoek levert zo veel op, dat men wel met de groodste voorzigtigheyd op heldere middag zijn aanstaande werk mag gaan beschouwen. De aard en eygenschap van onze landslieden moet UWelEd. nog vers in 't geheugen leggen dus niet nodig te schrijven.

Een eyder onzer weet, dat voor, in, en agter de Caffers de beste landsdouwe[5.] met zware bossen, groote revieren, zoud panne & & & lijt, ja zo vrugtbaar dat alle ingezetene en meer, kan de kost geven.

De middelen van bestaan voor eerst van Mouritius te verwagten zijnde,[6.] behoef de vransche de rif niet te passeren, om dan vrij voordeliger handel in alles te kunnen drijven, als op de Caap-

NE of de Caffers beesten daar niet zoude te pas komen. Zo ras de heeren van 't bewind een verkeerde weg van redres inslaan, zien ik te

1. Geen brief van Swellengrebel aan Cloete van 2.7.1783 is gevind nie; vermoedelik word bedoel 'n begeleidende skrywe by die ‘Schets’ wat saam met Boon gestuur is (no. XXV n. 1).
2. 'n Heftige, vurige man.
3. Dis nie duidelik op wie Cloete sinspeel met sy ‘Boanergus’ en ‘cale edelman’ nie. Destyds is verskillende name genoem as moontlike opvolgers van Van Plettenberg. Dit val op dat Cloete se skrywe hier sterk ooreenkoms vertoon met 'n stuk in die Nederlandse Patriotse tydskrif *De Politieke Kruyer* no. 33 (Amsterdam 1783) 256 e.v. Het Swellengrebel dit miskien aan hom gestuur? (Sien Schutte, 76-77).
4. Musiek-.
5. Landstreke.
6. Cloete bedoel kennelik dat die Boere aan die Ooskus vireers net op die Franse eilande 'n afsetgebied sal vind.

gemoed, dat dit[7.] 't gevolg zal zijn, en wel in sonderheyd van meest alle die op EComps. Leenings plaatzen woonen- dat schrijft ik UWelEd., mijn heer onthouwd 't wel-

Dit over geslagen en hoopt ondertusschen 't beste.

En zal liever tot het articul van UWelEd. grote spijt en leedweezen over de misnoegde staad der Caapse inwoonders over gaan - ik twijfelen niet geen ogeblik en gelove zeer wel, dat 't UWelEd. en meer wel denkende lieden een smert is, zo een beroert leven, van zijn lands luij te moeten hooren en zien.

In d' Jaaren 1738 en 39[8.] heb ik beleeft dat de wijze en strenge gesaghebber van den Hingel,[9.] zoo veel boeren de wapens heeft doen opnemen, dat men wegens hun overmagt d'zelve niet durfte tegen gaan. En wel zo dat hij en alle die met hem op eene leest schouyde de doot was toe geswooren, en vertroude niet over het zoute revier te comen.

Het gelukkig gevolg hiervan was dat UWelEd. heer vader[10.] dit Gouvernement verkreeg van dat moment was er een algemene vreugd, de misnoegde lijde[11.] hunne wapens af, en gedroeg zig voorts als burgers betaamde te doen. Siet hier heer en vriend -

deeze tegenswoordige tijt is in Eniege opzigte niet minder als in de voornd. Jaaren -

Is den oude Hendrik Swellengrebel een man, een regent geweest, die zo veel vermogens op zijn lands luij en verdere ingesetene heeft gehad, dat hij zonder een te schande laceren,[12.] ja alle malcontente vrijwillig en met liefde onder zijn gehoorzaamheyd heeft gebragt - wat zal den Dom decan te Utrecht,[13.] op wiens persoon hier aan Cabo veel vertrouwen gestelt word, niet kunde te wegen brengen, als ons die heugelijke tijding bedeelt word, een naam genood en opvolger van UWelEd. brave vader deeze gouvernement te hebben verkregen, al was 't dan maar voor een der Commissarissen, dat niet ondienstig zoude zijn; heel veel ingesetene met mij vertrouwe en verzekere UWelEd. niet zonder grondige redenen

7. Naamlik die trek oor die Oosgrens, soos in die voorafgaande sinne geskets, wat Cloete dus onvermydelik ag as Here XVII geen vryer handel en hoër pryse vir landbouprodukte en vee sou toestaan nie.
8. Sien no. X.
9. Daniel van den Hengel, waarnemende Goewerneur 1737-1739.
10. Hendrik Swellengrebel sr., Goewerneur 1739-1751.
11. ‘Legden’.
12. ‘Schandaliseren’, aanstoot te gee.
13. Hendrik Swellengrebel jr. self. Sien aangaande sy ambisie om Goewerneur te word die Inleiding, en om as Kommissaris gestuur te word no. XL.

dat UWelEd. persoon als gouverneur de grooste werktuyg van ons redres zal zijn, dit neemt ik aan van meest alle de ingesetene te laten ondertekenen.

De aller gevoeligste nieuws alhier is dat ik wederom deerlijk van de Jigt ben bevlogen, voor 't overlijke zijn wij door Godts Goedheijd alle welvarende de koorn oogst is van dit Jaar in 't algemeen wel uijtgevallen, maar de wijngaarde heeft door gebrek van regens niet anders als halfwasse korrels kunnen voortbrengen.

XXVII Swellengrebel aan J.E. Huydecoper van Maarseveen, (8.4.1784)[1.]

Gaarne voldeed ik aan UWelEdgestr. versoek, hetgeen mij mijn vriend Visscher[2. 3.] heeft mededeeld, in het opgeven van sodanige poincten,[4.] als in acht behoren genomen te worden in 't formeren ener instructie voor den nieuwen Gouverneur[5.] aldaar, vond ik mij maar in staat om te kunnen beoordelen, welke de intentie der Heren Bewindhebberen met die colonie is, dewijl de bepaling dier poincten daar van voornamenlijk moet afhangen. Daar de Geest van ongenoegen aldaar niet verminderd zal zijn op den ongunstigen uitslag[6.] der klagten van een groot gedeelte der colonisten, moet het er in de eerste plaats op aankomen of men de rust weder zal tragten te herstellen door force of door zachtzinnigheid. In de kunst van het eerste middel moet ik bekennen gansch onbedreven te zijn, en mijne daardoor waarschijnlijk voortkomende timiditeit sou mij doen vresen dat het selve der compagnie niet beter sal slagen dan het der Engelschen gelukt is in America.[7.] Voor het tweede middel komt mij vooral het personele caracter van denHeer Gouverneur in aanmerking, waarover ik in 't particulier niet kan oordelen, als de eer niet hebbende dien Heer te kennen, maar moet denken dat de Heren Bewindhebberen door de keuse, die sij van sijnen Persoon gedaan hebben, de gunstigste verwagting hebben, en dus daar naar sijne Instructie sullen

1. Konsep, eiehandig; nie gedateer nie, maar die antwoord (no. XXVIII) verskaf die datum. Jan Elias Huydecoper van Maarseveen (1735-1808), Hoofaandeelhouer VOC, Raad van Amsterdam 1760-1795.
2. Adv. Carel Wouter Visscher (1734-1802), tweede pensionaris van Amsterdam 1769, in 1787 as sodanig afgesit vanweë sy Patriot-simpatie; hy was Swellengrebel se agent gedurende dié se reis na Suid-Afrika 1775-1777.
3. Deurgestreep: ‘in een brief, dien ik gisteren avond buiten, [d.w.s. op Schoonoord] ontfing’. Die Swellengrebel-argief bevat 'n brief van Huydecoper aan Visser d.d. 4.4.1784, waarin dié versoek word om sy vriend Swellengrebel te vra om 'n konsepinstruksie vir die nuwe Kaapse Goewerneur te ontwerp vir die gebruik van Here XVII; Swellengrebel se opinie word spesifiek gevra t.o.v. die salariskwessie.
4. Deurgestreep: ‘voor sover sich mijne kunde omtrend de Caapsche zaken uitstrekt’.
5. Einde 1783 is C.J. van de Graaff as sodanig aangestel.
6. Here XVII het op 3.12.1783 grotendeels afwysend beslis oor die versoeke van die Kaapse Patriotte soos neergelê in die *Memorie* van 1779. Hierdie afwysing het die Patriotte inderdaad aanleiding gegee tot nuwe optrede (sien Beyers, hfst. IV en VI).
7. Deurgestreep: ‘te meer daar het mij voorkomt dat onse colonisten niet nodig hebben de wapenen op te vatten om de Compagnie te quellen, maar seer gemakkelijk de Hoofdplaats’ (van aanvoer kan afsny, word bedoel).

kunnen reguleren. Die Heer sal sekerlijk in dit laatste geval het vertrouwen der Ingesetenen moeten weten in soo verre te winnen, dat hij hen overtuige van de rechtmatigheid der behandeling te herwaardt,[8.] en dat sij voortaan niet meer dat gene, waar over sij nu gemeend hebben met veel reden te mogen klagen, voor beswaren aansien. Dan in de tweede plaats komt bij mij voornamenlijk in bedenking, of de colonie wel meer is in die situatie, waar toe zij is aangelegd, namenlijk om alleen te moeten verstrekken voor een verversching plaats, dewijl een Gouverneur met de edelste principes en dus van het beste Caracter aan sijn oogmerk niet sal kunnen voldoen, indien sij door verloop van tijd, haare vrugtbare situatie, en vermeerderde populatie soo door natuurlijke gezegende propagatie als door den van buiten ingebragte colonisten, buiten de bornes van soodanig een etablissement mogt sijn geaccresseert, en men haar egter op de ouden voet wilde blijven houden. Want in dit geval staat men telkens zoo ras een slegt gewasch[9.] of de aankomst van een groter getal schepen dan gewoonlik het vertier maar niet geproportioneerd maakt aan de quantiteit van gewonnen vrugten, bloot voor misnoegen onder de colonisten, die hunnen Landbouw niet dan met grote kosten kunnen voortsetten, hunne producten met een swaar transport moeten aanvoeren, en dus seer schielijk door een vermindering der prijs hunner waren geknelt worden, daar sij niet dan een geborneerd vertier, hoe groot ook hunne overvloed is, aan één plaats kunnen hebben.

Ik ben daarom van begrip geweest, dat de Heeren Bewindhebberen vooral bij gelegenheid deser onlusten en dat er een nieuw Gouverneur moest aangesteld worden, de ware situatie der colonie souden hebben opgemaakt (waartoe ik mij verbeelde, dat de jaarlijksch overgesondene papieren, gevoegd bij een naspeurig, hoe lang die colonie reeds heeft geexisteerd, op welken grond en onder welk climaat zij legd, hoe seer men voorheen den landbouw heeft aangemoedigd, en de populatie vermeerderd, genoegsaam ligt konden geven); En naar dese hunne bevinding gereguleert den staat, op welken mij de colonie verder wilden houden. Dan vermits ik niet weet, dat sulks tot noch toe geschied is, en of de Bewindhebberen niet nodig oordelen hier om nadere informatien van de plaats self te moeten hebben, sal de nieuw aangestelde Gouverneur sijne Heren en Meesteren van berigt moeten dienen en het best aan hunne intentie voldoen, hoe minder hij vooringenomen wordt door

8. Hulle behandeling deur die Kompanjie.
9. Misoes.

voorligting van anderen wiens opinien omtrend dit stuk seer veel souden kunnen verschillen van die der Heeren Bestierderen.

Daar nu het verschil der middelen in de bestiering der colonie seer groot moet sijn, naar mate van den stand, die men haar wil geven, vertrouwe ik, dat UWelEdgstr. mij wel sal willen verschonen, dat ik moet betuigen in soo eene onsekerheid geen bequamen[10.] te kunnen opgeven; Ik moet self erkennen er geene voldoende te weten, soo lang de compagnie bij haar systhema blijft, om aan den colonist geen ander vertier te geven, dan het geen een verversching plaats kan fourneren en hij aan de Compagnie leverd, en om hare dienaren sulke lage tractementen geeft, te houden, dat sij hun meeste inkomen uit de emolumenten die veeltijds of tot nadeel van de Compagnie of tot beswaar der ingesetenen strekken, moeten halen, en met dit al niet dan een sober bestaan hebbende, tegen het verbod negocie drijven, waar door sij den geseten Burger in sijne kostwinning niet wijnig hinderlijk sijn.

Voor soo veel ik uit de Boedels van mijnen vader en Oom, den Gouverneur Tulbagh,[11.] die de eerste ruim 10 Jaren en de tweede daarna ruim eens soo lang Gouverneurs sijn geweest, het kunnen opmaken, moeten de inkomsten van een Gouverneur niet seer important sijn, niettegenstaande de wijze van leven, zoo voor 't generaal als voor hen in 't bijsonder, vrij wat in kostbaarheid verschilde, met de tegenwoordige; waarom ik mij dan ook niet heb verwonderd, dese mijne bevinding door den Heer van Plettenberg, self in soo verre bevestigd te vinden, dat die Heer mij meer dan eens verklaard heeft, bij de inkomsten uit 't gouvernement noch het inkomen van zijn Capitaal, het geen noch al van consideratie moet sijn dewijl hij getrouwt is met de weduwe van den Heer Taillefert,[12.] te moeten verteeren. daaren boven dragen de laatste gouverneurs den lof, dat sij hunne emolumenten eerder hebben verminderd, dus het voor der Heer de Graaf, vooral daar 't misnoegen over beswaren soo seer geeclateerd heeft en niet is weggenomen een sware taak sal sijn, om het self op den ouden voet te brengen. Naar mijn begrip daarom behoorde de Compagnie den Gouverneur in eens een vast Jaarlijks tractement toe te leggen,[13.] sonder dat hij nodig heeft zijne

10. Hier ontbreek: middele tot bestuur van die Kaapkolonie.
11. Swellengrebel sr. was Goewerneur 1739-1751; sy opvolger Ryk Tulbagh was met sy suster Elisabeth Swellengrebel getroud.
12. Goewerneur van Plettenberg was met Cornelia Charlotte Feith (1744-1812) getroud, weduwee van die Raad van Indië Louis Taillefert, wat die winsgewende amp van Direkteur van Suratte en van Bengale beklee het.
13. Van de Graaff het inderdaad 8 000 guldens per jaar toegeken gekry.

inkomsten op emolumenten te soeken, die tog door de compagnie betaald worden, en veeltijds aanleiding geven bij een misnoegde gemeente om te denken, dat sij ten haren prae judice strekken, gelijk bv. door den generaal van Imhof[14.] is aan den Gouverneur en Secunde toegelegd het geen op de wijnen, die aan de Comp. geleverd worden, komt over te schieten, waar van den gouverneur twee derde en de secunde een derde trekken. Nu worden die wijnen aan de comp. tegen een vasten prijs in rekening gebracht, welke hoger is, dan die aan den colonisten betaald word dus is het de comp. eigenlijk die het emolument betaald, terwijl de colonist staat te boek als of hij, ik stel eens, 40 Rxds voor ieder legger heeft ontfangen, daar hem maar 30 Rxds sijn toe gerekend. De buitenposten of plaatsen, die de Compagnie bij de oprigting der colonie en daarna, aangesien het geringe getal van colonisten geene genoegsame quantiteit van behoeften konden leveren tot haar gerief heeft aangelegd en noch blijft aanhouden, geven mede emolumenten aan den Gouverneur; terwyl door Europeërs, die op soldaten of matrosen gagie staan, bewerkt wordende, moeten sij grote kosten veroorsaken en een reeds misnoegde gemeente kan sich ligt bij een gebrek aan vertier verbeelden, dat de quantiteit der op deselven gewonnen producten haar praejudicieert.

Om de inkomsten van den gouverneur te gelijk te doen accresceren met die van de Comp. sie ik geen middel toe, ten minsten, soo lang dat gouvernement alleen moet verstrekken tot een verversching plaats. Want het inkomen der Comp. nu alleen bestaat in het heffen der lasten en inposten op den ingesetenen en de overwinste die er mogten zijn op de negocie. In de eerste artikelen sou de gouv al seer schielijk al het hatelijke der vermeerdering van 's Comp. inkomen op zich laden, het zij in een vergroting der zelven wanneer hij daar in participeerde: en voor het laatste zijn de producten, die aan de Caab nu vallen, niet van die natuur, om op de negocie in deselven, al wilde de Comp. al het geen er gewonnen wierd aannemen, gelijk zij wel eer belooft heeft thoen de prijsen derselven verminderd werden, eenige overwinst te geven op de sware onkosten, van dienaren, slaven, pakhuisen, enz. die eene directie, gelijk die der Compagnie noodwendig heeft, en voor een particulier vrij minder vallen, behalven het nauwer toesigt in eige interest ten klare blijke hiervan, houde ik mij versekerd, dat strekken soude, indien men bij de Comp.

14. In 1743 het Goewerneur-Generaal G.W. baron van Imhoff wat as Kommissaris aan die Kaap vertoef het, bepaal dat die Goewerneur en die Sekunde vir elke lêer wyn aan die VOC gelewer 'n vergoeding van 10 Rds sou kry, wat in die verhouding 2/3:1/3 onderling verdeel moes word. Die nominale prys was inderdaad 40 Rds per lêer (Böeseken, 124).

eens een accurate rekening formeerde der winsten welke hare negocie in Europische en Indiesche waren in dat Gouvernement, niettegenstaande het hoge opgeld met welke de prijs derselven aldaar vermeerderd word, opleverd tegen het hier voorgen. overhoud.

Dus hier uit al geen ander voordeel soude proflueren dan een vermeerdering van emolumenten voor 's Comps. Dienaren.

In den tegenwoordigen staan der Colonie soude de winst voor de Comp. meest moeten bestaan in een vermindering van onkosten, doch die wijnig pratiquabel is, soo lang sij soo een groten omslag van buitenposten, slaven ens. en eene negocie wil aanhouden. die alleen voor hare Dienaren profitabel is, en soo lang sij soo een hoe langer hoe meer sich extenderende colonie alleen wil houden tot een verversching plaats voor haar, en de Europesche Natien, die op de O.Indie handelen.

XXVIII J.E. Huydecoper van Maarseveen aan Swellengrebel, Amsterdam 11.4.1784[1.]

Wel Edel geboren Heer

Ik betuyge zeer sensibel aan uwe attentie, en gegeeve elucidatien bij desselfs vriendelijke missive van den 8 deezer,[2.];[3.] de onzeekerheyt, waar in de comp. als nog blijft, op wat voet de colonie in het vervolg zal moeten werden behandelt, en of de verdere culture, en voortzetting der Land, en Veebouw, zal moeten bevordert, dan wel geborneert werden, stemme ik volkomen toe, dat het vooralsnog ondoenlijk maakt, om veel speciale voorschriften aan den gouvern. te geeven: terwijl dezelve in tijdt en wijle zullen moeten ingerigt weezen na de besluyten, die men op evengem. sujet zal willen neemen: Omtrent de herstelling der onlusten aan de caap hebben de Hoofdp.[4.] ter laaste vergader. van de 17n.[5.] bij occasie van de deliberatien over de aanstelling van een nieuwen gouverneur gedaan eene propositie, waarop gevolgt is een resolutie, welke beyde ik kortheyts, en klaarheyts halve geen zwarigheyt maake UEdg. hier neevens ter examen bij te voegen, en uyt dien hoofde is in de nu geconcipieerde Instr., meede hier bij gaande, het 12. en 13. Artic. ingevoegt; terwijl men meynt dezelve alleen voor als nog in zodanige generale termen te hebben moeten maaken. Men heeft hier van voorige gouverneurs geen Instructien kunnen vinden, zodat ik twijffel of zij er wel hebben:[6.]

Het zal dunkt mij niet kwaat zijn, dat in de colonie ook bekent zij, wat last aan den gouvern. ten opsigte der onlusten is gegeeven. Bij een besogne alhier op deeze materie gehouden is mij verzeekert dat de denkbeelden die men zig hier maakt van de uytsteekende vrugtbaarheyt van de caap, en de groote overvloedt van granen en andere producten, welke daar zouden kunnen werden gecultiveert, ter oprigting van eene interressante commercie, geheel abusief zijn, terwijl er alleenlijk eenige weynige vlaktens, en goede terreinen tot de culture geleegen, en bekwaam zijn en dat dus de natuurlijke situatie van de plaats noyt kan toelaaten, dat men er meer voordeel van trekken, dan tot vertier aldaar, en aan de passeerende scheepen vereyscht werdt; zoude UEdg. mij ook eenig geschrift kunnen

1. Eiehandig, oorspronklik.
2. No. XXVII.
3. Hier volg 'n samevatting van daardie brief en 'n verklaring dat hy vanweë eie onwetendheid graag van die advies van deskundiges gebruik maak.
4. ‘Hoofdparticipanten’, hoofaandeelhouers.
5. Here XVII; Huydecoper bedoel waarskynlik die vergadering van 2 Des. 1783.
6. 'n Foutiewe gedagte van Huydecoper.

aanwijsen, waar uyt men an waarheyt omtrent deeze zaaken kan onderrigting bekoomen, want de meeste informatien zijn thans omtrent de Caap zeer verschillende, en partijdig; Zo zoude het ook zeer nuttig kunnen zijn, indien men door eene vertrouwde, en kundige, en neutrale (zo veel mogelijk) correspondentie van tijdt tot tijdt onderrigting konde bekoomen van de voorvallende zaken, en handelwijzen van den gouverneur, en de comp. bediendens aldaar; waar door men ook omtrent de geschikste middelen ter verbeetering, en correctie van abuyzen veel ligt zoude kunnen krijgen.

Hoewel ik de nieuwe gouverneur in zijn tegenw. qualiteyt[7.] wel enigsints heb leeren kennen, kan ik daar uyt niets opmaken omtrent het geene men van hem aan de Caap te wagten zal hebben, nog ook of hij de zaaken en de situatie van de colonie zo neutraal, en met zo een oog sal beschouwen, als vereyscht werd in een amt, die kundige, en waaragtige berigten zal suppediteeren aan de bestierderen derzelve, om daar na voorzigtige schikkingen tot herstel van de eendragt, en het welvaren en bloey der ingezeetenen, en vant Landt te beraamen.

dog uyt hoofde der kennis, die ik aan hem heb gehadt, zal ik tragten met hem daar over voor zijn vertrek nog eens te spreeken. Omtrent de noodzakelijkheyt der verbeetering van zijne inkomsten zal UEdg. ook sien dat wij het met UEdg. eens zien.[8.]

Uyt de informatien daaromtrent hier genomen is men berigt, dat zijn vast tractem. pj (?) maar 5000 zoude beloopen; dat zijn grootste emolument bestaat in de 10 Ryxd. of 2/3 in dezelve van yder legger wijn, in de mindere pryzen, die hij voor zijne eetwaaren, die hij zo uyt s comps. provisien, als leveranciers, behoeft te betaalen; en uyt het Landtgoedt of liever Landhoeve van de Comp., waarvan hij het gebruyk heeft, en die hij laat bebouwen ten zijnen voordeele.

kunnende het emolument uyt de wijnen circa *f*12 a 14000 s'jaars opbrengen, terwijl de andere niet wel te calculeeren zijn, dog egter ook nog al met elkanderen van enig belang moeten zijn.

Het emolument der wijnen zal men sien te veranderen, in diervoege dat aan den gouverneur direct van weegens de comp. een evenreedige som in geld werde toegelegt; dan om het tractement zo veel te verhoogen als wel het voorneemen of voorstel van hoofdpp. meedebragt, agt men

7. C.J. van de Graaff was voor sy benoeming tot Goewerneur van die Kaap 'n kolonel en direkteur van die Hollandse verdedigingswerke.
8. Sien nos. XXVII en XXIX.

te gevaarlijk in de consequentien voor alle de verdere bediendens in andere gouvernementen.

Met alle hoogagting heb ik de eere te zijn
UEdgeb. geh. dienaar
Huydecoper van Maarsseveen
Amst. 11 april 1784

P.S. de bijlaagen zal ik na lecture van UEdgeb. weeder terug verzoeken, hoewel dit zo niet presseert.

XXIX Swellengrebel aan J.E. Huydecoper van Maarseveen - (April 1784)[1.]

Ik hebbe de eer UWelEd. seer te bedanken voor de mededeling deser teruggaande resolutie, advis en concept Instructie,[2.] met betuiging, dat mij niets aangenamer is, dan na mijne geringe vermogens iets kan toebrengen tot nut van mijn Vaderland,[3.] het geen ik begrijpe dat bevorderd kan worden, als men kundigen en cordate Regenten naar Waarheid tracht au fait te stellen van diergelijke saken, welke menigvuldige besigheden hen beletten te doorgronden, en waarin men denkt enige elucidatien te kunnen opgeven, en dat het dus met grootste vermaak is geweest, dat ik aan UwelEdGestr. requisitie[4.] heb tragten te voldoen. Alleen wenschte ik wel anderen soo seer van mijne onpartijdigheid te kunnen overtuigen, als ik bij mij selve van de waarheid mijner informatien versekerd ben, te meer, daar, naar mijn begrip, een mistasting in de actuele situatie der colonie van de nadeligste gevolgen soo voor haar als voor 't vaderland kan sijn.

Meermalen heb ik die tegenwerping tegen de vrugtbaarheid van de selve gehoord, en meen self verstaan te hebben dat de Jonge Heer Serrurier,[5.] die in de gepasseerden oorlog met depeches was overgekomen en thans als Interim Fiscaal aan de Caap ageerd, even die ongunstige informatien van sijn geboorte plaats heeft gegeven. Dan, het verschild veel met welke insigten men een saak beschouwd, of men de moeite neemt om alles naar te gaan, dan of men op rapporten van anderen maar doordraaft en of men tragt de nodige kunde te verkrijgen om over de saak naar waarde te kunnen oordelen.[6.] Iemand, die naar waarheid tragt onderrigt te worden, moet althoos in 't oog houden, dat het interest van 's Comps Dienaren seer veel verschild van dat der colonisten; dat de eersten hun voornaam bestaan moeten vinden in de groten omslag van de Compagnie en dus meest geporteerd[7.] sijn om de noodsaaklikheid daar van voor te staan; daar de laatsten geen groter voordeel hebben dan wanneer het vertier hunner producten onbelemmerd is, en sij op de

1. Konsep, eiehandig, ongedateer.
2. Sien no. XXVIII.
3. Die Kaap die Goeie Hoop.
4. Versoek: sien no. XXVII n. 3.
5. Sien no. XXIV n. 64, 65.
6. Voorafgaande sinsnede is deurgestreep.
7. Voorstander.

minst kostbaarste wijze van elders van het nodige kunnen voorsien worden; dus is het seer natuurlijk, dat de meeste Comp. Dienaren de Caap alleen bequaam houden voor een ververschingplaats, en de colonisten integendeel beweeren, dat sij tot een vrij groter vertier de nodige objecten soude kunnen opleveren, dewijl in het eerste geval de compagnie bij de oude inrigtingen van eige commercie ens. sal blijven, en 't laatste de afschaffing van verschillende administratien en Directien seer ligt soude kunnen te weeg brengen. Voor den geenen, die op de plaats selve hier over wil oordelen, is het niet genoeg dat hij een oppervlakkig oog slaat op de Landen, die gebouwd worden, maar moet hij naargaan, hoe gebouwd worden, of aan deselve wel genoegsame kunde en moeite word besteed, en wat men van andere Landen te wagten sou hebben, wanneer die onder geene betere culture waren; dan kan hij eerst over de relative vrugtbaarheid oordelen. Daarenboven behoord men, om te kunnen naargaan, in hoe verre de Caapsche Colonie een genoegzame quantiteit van granen en andere producten ter oprigting van een interessante commercie soude kunnen opleveren, sich niet te bepalen alleen tot de voor Colonie die nu gecultiveert word voor soo verre die grove producten van koorn en wijn het transport per as kunnen goedmaken, maar men diend ook wel vooral in aanmerking te nemen die ruime uitgestrektheid over het voorgebergte, dewelke langs de Zuid Oost kust ligd, en nu tot weide voor 't vee gebruikt word. hier tegen zal men wel weder inbrengen, dat die weivelden tot de graanbouw gecultiveerd wordende, er gebrek aan genoegzame weide voor het vee zal ontstaan; dan welke uitgestrektheid van land kan er ooit toe reikende zijn om sonder eenige culture een noemenswaardig getal Inwoonderen te bergen, daar ieder honderden van rundvee en duisenden van schapen, en dus rondom sijn plaats een terrein nodig heeft; zoo groot, als menig Gerecht van een dorp hier[8.] niet zijn? door de menigte van het vee contracteerd de comp. zekerlijk gemeenlijk de leverancie van 't vlees voor een geringe prijs, maar nu moet het twintig, dertig tot veertig dagrijsens verre naar de Hoofdplaats aangedreven worden, daar het transport over zee vrij minder kostbaar is, en al moest de Comp. al eens een meerder prijs betalen, soude sij het rijkelijk vergoed krijgen door een meerdere culture van producten, van welken sij de tiende trekt.

Een ander swarigheid is mij wel eens geopperd, dat de vehemente ZuidOosten winden, voor welken die kust open legd, het af en aan-varen op dezelve niet souden toelaten; doch men redeneerd hier over naar het

8. Plattelandse meent in Nederland.

geen men aan de Hoofdplaats bespeurd[9.] naar mijn oordeel brengt de physike gesteldheid dier kust mede dat het aan 't voorgebergte geweldiger moet waaien, dan in het vlakke veld daar over, door dien dat gebergte met klijne heuvels aan de zeekant beginnende, en al telkens ophogende, de uit zee komenden wind moet opvangen langs sijne aan eenschakeling voortleiden, en door sijne openinge in de vlaktens van 't voorgebergte doen uitbarsten. Dese conjecture hebbe ik door de ondervinding bevestigd gevonden, want schoon het in de maand December en dus in 't hartje van de Zuid Oost Mousson is geweest, wanneer ik langs die kust reisde, heb ik[10.] niet gevonden dat de Z.O. wind meer dan andere winden gewaaid heeft.[11.]

Men beweerd ook, dat er langs die kust geen goede havens sijn, doch hetselve heb ik bij mijn aanwesen aldaar ook horen bevestigen ten opsigte van de zeekust tusschen de Tafelbaay en baay Fals, schoon ik de Houtbaay opnoemde; maar dese baay was onbequaam om enig schip te bergen; na mijn terugkomst egter vertoonde mij het gewese Hoofd der Militie aldaar, de Heer van Prehn,[12.] een seer accurate kaart dier baay met een menigte van peylingen der dieptens, door een Engelsch officier gemaakt, en waar uit bleek, dat er 5 a 6 schepen seer wel in konden geborgen worden, gelijk de Comp. in desen oorlog ook gedaan heeft. De Dienaren der Comp sijn te veel aan hunne posten geattacheert, dan dat sij verder als het voorgebergte soude reysen, en een genoegsame kennis kunnen opdoen, om over den Landbouw te oordelen: het reisen moet daar ook met eige Equipagie geschieden, en convenieerd dus seer weinigen. Om te weten hoedanig het met die zeekust gesteld sij, behoorde men twee kundige zeelieden een jaar lang op een sekeren afstand van elkaar zich op die kust te laten ophouden, ten einde naar te gaan welke winden daar 't meest en sterkste waaien, en hoedanig de veiligheid dier stranden dan sij. Sij souden op bequame plaatsen bij colonisten een genoegzame huisvesting kunnen vinden, indien 't maar geschikte personen waren.

dan al eens toegegeven sijnde dat de Caapsche colonie alleenlijk eenige wijnige vlaktens en goede terreinen tot de culture heeft, en dus weinig in staat is om soo vele producten, als tot een interessante commercie nodig

9. Die volgende is deurgestreep: ‘daar het er verre af is, dat die winde aldaar soo geweldig sijn gelijk aan 't voorgebergte’.
10. Die volgende is deurgestreep: ‘geen sterke wint gehad’.
11. In sy joernaal meld Swellengrebel tussen 1 en 24 Des. 1776 sewe keer dat daar 'n Suidoos gewaai het.
12. Hendrik von Prehn (1733-1785), in 1780 terug na Nederland; watter kaart bedoel word, is onbekend.

sijn, op te leveren, word het van des te meer noodsakelijkheid, dat de Comp. bedagt is, wat met de Ingesetene uittevoeren. Want sij heeft geen Zeevaart noch manufacturen, en niets dan de Landbouw om hen te employeren, maar daar dese van een seer mediocre uitgebreidheid is, en dus alleen een bepaald getal van Ingesetenen kan besig houden, wat sullen de anderen in dat geval doen? of souden sij die de denkbeelden van de vrugtbaarheid dier colonie voor soo abusief uitmeten ook beweeren, dat de propagatie van 't menschdom er mede maar middelmatig is? beide sustenuen kunnen op den selven grond steunen. Weinige Lieden aan de Hoofdplaats en vooral Comp. Dienaren weten, hoedanig 't met de verafgelegen colonisten gelegen is, maar die hunne levenswijze van nabij heeft gesien, kan niet dan met deernis denken, hoe afstammelingen van brave Europesche ouders, die door beloften en aanmoedigingen uit hun vaderland zijn getroond[13.] om die colonie te bevolken, en de comp. de nodige ververschingen te besorgen, nu, daar sij van alles rijkelijk kan voorsien worden, aan een wild veld- en herdersleven overgelaten worden, daar een vader, selfs maar seer soberlijk kunnende bestaan, sijn kind geen ander uitset kan geven, dan een wagen met een span ossen, waarmede hij in 't veld trekt en zich er met Hottentotten geneerd; welk ras van menschen sal dit met der tijd geven? De Heer van Plettenberg heeft een Landtogt gedaan door die ver afgelegen districten; maar die Heer heeft gereist als Gouverneur, en sag ieder in sijn sondags pak; hij denkt daarom, dat de Lieden gelukkiger konden sijn, indien sij wat beter met elkaâr harmonieerden.[14.] maar is dit onderlinge misverstand niet een natuurlijk gevolg van het wild veld en herdersleven? Wanneer het emolument op de wijnen de Gouverneur *f*12 a *f*14000 's jaars geeft, en sijn vast tractement etc. op *f*5000 word geschat, sullen de andere bijvallen sijn geheel bestaan niet verre van Rsd. 10000 brengen. maar nu blijft de Comp. beswaard met hetgeen hare buitenposten haar meer kosten dan opbrengen, want trekt er de Gouverneur niet van, dan varen der de Commissaris en basen van de buitenposten wel van; daar wanneer die Rsd. 10000 de Gouverneur in eens gegeven werd, de Comp. sich seer gevoegelijk van die poste sou kunnen ontdoen, alles door de colonisten doen leveren, en hier door aan hen minder redenen tot klagen geven.

Dat men aan de Caap weet, welke Instructien de Gouverneur heeft, kan sekerlijk contribueren om de ontruste gemoederen wat te tranquiliseren, doch ik vreese seer of het mistrouwen er wel door weggenomen

13. Gelok.
14. Vgl. no. IV.

zal worden, vooral wanneer de Comp. mogt resolveren om een groter getal van militairen te houden. sich in sijne klagten niet alleen in 't ongelijk gesteld, maar den beklaagden bijsonder met Loftuitingen te sien vereerd; een militair Gouverneur; een versterking van Guarnissoen: ik laat aan UWelEdgestr. self over te beslissen welk effect dit op misnoegde gemoederen moet maken. De beste onderrigting sou men sekerlijk hebben door een vertrouwde, kundige en soo veel mogelijk neutrale correspondentie; maar uit hetgeen ik hier voor heb aangemerkt, is sodanig eene bijna niet te vinden, wanneer men lieden die noch van Comp. Dienaren noch van colonist geen dier twee relatie hebben, voor partijdig houdt.

XXX J.F. Baron van Plettenberg aan Swellengrebel, Leeuwarden 26.11.1785[1.]

Wel Edele Gestrenge Heer en Geagte Vriend!

Ter nakoming mijner belofte zende Ik Uw hier nevens mijne Memorie, en naschrift, over de Caap,[2.] daar er thans eene directe Scheeps geleegentheid, van hier na Utrecht, aan handen is: beoordeelt dezelve niet met een all te scherpziend oog, en stelt Uw in mijn plaats doen ter tijd: de eenigste Man uit den Burgerstant, met welken er over hebbe gesprooken, en aan wien de Lecture hebbe toevertrouwd is geweest den Oud Burger Raad en Capitein der Cavalery, Jan Meindertsz Cruywaegen,[3.] bij Uw bekend. Ik dagt dat hij een der raisonnabelste en onpartydigste der Burger Patriotten was, en hy heeft my ook redelijk wel voldaan, dewijlen het object der Rang hem gansch niet onverschillig was.

Groote reedenen van Contentement hebbe Ik niet van de Heeren XVII als wagtende nog na het besluit mijner belasting:[4.] hoe ongaarne ook, zal Ik genoodzaakt zijn mijn Regt in Judicio Contradictoire te zoeken als men resolveerd my in alle billykheid geen verkleening te geeven. dog tot dit middel zal Ik niet koomen als wanneer zie dat alle andere vrugteloos zijn.

Goddank intuschen dat Ik er zoo verre van af ben, daar het my thans eene harde zaak zoude zyn eene Maatschappy te dienen, waar van de handelwyze my zoo zeer teegens de borst is, dat byna berouw kryge haar als een eerlyk man te hebben gediend.

Mynen dienst in deze Noordelyke Gewesten aanbiedende, onderschryve Ik deezen als UWelEGestr. Ond. dienaar

J.V. Plettenberg

P.S. Dit exemplaar, het eenigste dat my overschiet, was geschikt voor den advocaat[5.] voor wien de Marginalen ook moesten dienen. dog Zyn

1. Oorspronklik, in Van Plettenberg se handskrif; vroeër gepubliseer deur A. Hallema in *Zuid-Afrika* 12 (1935) 120.
2. Plettenberg se ‘Consideratien over de Caab’ 1781; 'n eksemplaar is nog in die Swellengrebel-argief te vinde.
3. Jan Meinderts Cruywaghen (geb. 1722).
4. Van Plettenberg het sy ontslag as Goewerneur by Resolusie van Here XVII d.d. 2.12.1783 gekry; daarin staan niks van 'n belasting of borgstelling wat hom opgelê is nie (ARA:VOC 191).
5. Die Hoof-advokaat van die VOC, adv. F.W. Boers, wat in Frankryk was in verband met onderhandelinge oor die posisie van die VOC, samehangend met die Vrede van Versailles, 1784.

Ed. by de verzending in Frankrijk zynde geoccupeerd met andere zaaken, hebbe Ik het zelve voor my gehouden. Uwe aanmerkingen[6.] verzoeke Ik franchiment, en zonder eenige bewimpeling, te meugen weeten.

6. Ontbreek, ook in die Van Plettenberg-versameling (ARA).

XXXI Swellengrebel aan H. Cloete, Schoonoort 12.12.1785[1.]

Mijn waarde Vriend.

Ik denke soo dikwils over de Kaap, dat bij het leesen van het een of ander boek mij telkens verscheide saken voorkomen van welke ik vinde dat ik nogh geen overtuigende sekerheid heb; en daar mij geen vooruitzigt om mijn vaderland eens weder te komen besoeken overschiet, moet ik mijne zugt om deszelfs gesteldheid grondig te kennen door schrijven voldoen, en bij wien soude ik mij daar toe beter kunnen addresseeren, dan bij mijnen vriend, wiens kunde sijne vriendelijke toegenegenheid kan in staat stellen om aan de vraagen van sijnen vriend te beantwoorden? Ik sal daarom geene excusen over de moeite, die ik UWelEd. verg, maken, te wel overtuigd sijnde, dat Gij wel een wintersavondtje in de Cabaay voor mij over hebt.

Veele deeser vragen soude ik voor mij selven kunnen beantwoorden, dogh dit voldoed niet, ik moet de Lieden met bewijsen overtuigen; mag ik UWelEd. daarom versoeken Uwe antwoorden soo omstandig te maken, als tot een klaare oplossing der vraag sou kunnen vereischt worden, en bij deselven te voegen alle sulke verdere onderrigten, als die een klaar denkbeeld van de Caapsche wijze van Landbouwen kunnen geven.[2.]

1. Konsep, eiehandig. Vir die vrae wat in hierdie brief vermeld word, sien no. XXXV.
2. Die volgende sin is deurgestreep: ‘Ik geeve de moed niet op, dat er bij tijd en wijle iets goeds voor de Kaap sal kunnen uitgewerkt worden’.

XXXII H. Cloete aan Swellengrebel
Nouvelles[1.]

May 1, 1786

Is het huys met de daar aan Ex[2.] zynde drie pakhuyzen van den ouden heer A. van Schoor[3.] per vendutie verkogt en den wynkoper van den Berg[4.] gewezene oppermeester op een der Hollandse Comp. Scheepen, heeft het zelve Ingemeind voor flo. 107250:-:-

De regering goed gevonden hebbende een nieuw Colonie in de Camdebo op te rigten, onder den naam van Graaff Reinet, zijn de daar toe aangestelde perzoonen de heer Morits Herman Otto Woeke[5.] als landdrost en den heer Frederik Wagener als Secretaris, den 4 deezer Maand Maij, uyt het gemeld veld geretourneerd zynde, dezelve p[r]. ordre van den WelEd. Gest. Heer Gouverneur en E. agtb. poletiquen raad den 20 der gepaseerde maand January na derwaard afgezonden, om een Convenable plaats tot den opbouw der drostdije uijt te zoeken. den Secretaris Wagener (die na UWelEd. vertrek 4 Jaaren bij ons als informator gewoond heeft, en ook door zijn Huwelyk aan ons geparenteerd is) heeft mij berigt dat den aanleg der Drostdije bepaald is, even onder den oorspronk der Zondags revier, die uyt de Sneeuwberg komt, en tot dien eij(n)de Ingetrokken den plaats van Dirk Coetsé[6.] in de Camdeboo. Dezelve Wagener verzekert mij dat de ingezetenen over den aanleg dier Colonie ten uytterste verblijd zijn, en ook reeds tot den opbouw der Drostdije en verdere gebouwen flo. 10000:-:- gefourneert hebben, welke fournissementen, alleen maar door de helfte der Inwoonders geschied is, dewijl men de overige niet heeft

1. Eiehandig, ongedateer, ongeteken.
2. Lees: ‘annex’, bybehorend.
3. Adriaan van Schoor (geb. 1722), koopman en dispensier; hy het op die punt gestaan om na Nederland te vertrek.
4. Jacobus Johannes van den Berg, van Utrecht, kom in 1776 aan as oppermeester (chirurg); word gou vryburger; wynpagter en eksploitant van 'n aantal drinkplekke ten geriewe van die Franse huursoldate, 1781 e.v. jare.
5. Moritz Herman Otto Woeke (1743-1815), kom in 1759 aan, landdros van Graaff-Reinet Des. 1785 (sien *SABW* II, 876). Johann Jacob Friedrich Wagener (1750-1802) kom in 1769 aan, bode Stellenbosch 1782, bode Raad van Justisie 1783, boekhouer 1786 en sekretaris Graaff-Reinet 6.1.1787 (*SABW* II, 850). Wagener was in 1773-1775 Abraham Faure, die distriksekretaris van Stellenbosch, se Frans-onderwyser; in 1775 verwerf hy burgerreg; van 1777 tot 1781 was hy kennelik onderwyser van Cloete se kinders. Trou met Anna Elsabe van As in 1774, 'n suster van Woeke se vrou; die familieband met Cloete is nie duidelik nie.
6. Dirk Coetzee (geb. 1735); as kompensasie het hy die *Zondagsrivierplaas* gekry (sien Leibbrandt *Précis*, 494; Theal IV, 238).

kunnen spreeken, zo dat men wel ruijm *f.* 15000- zal colecteeren, tot een fonds der gemd. Colonie Graaff Reinet - opgemd. Wagener gevraag hebbende waar hij meende dat de Limiet Scheijding zoude komen, meenende dezelve dat de Chanka uijt het nieuwe velds gebergte tot scheyding der Colonie Stellenbosch en de Chamtours[7.] Revier voor die van Swellendam, de beste gelegen waaren om de Colonie te Separeeren.[8.]

May 8

Is op de vendutie van de Wed.[e] Mostert[9.] aan de Koeberg verkogt 30 Mudd. koorn voor 112 tot 113 rd. de 10 mud of de Vragt, en de garst tegens 87 rijksd. de 10 mud of de vragt.

Ruym Een jaar geleden is aan de Kromme Revier geankert Een Engels Schip genaamt Pigot, welke na eenige daagen tot ververzing van zijn volk zeer Schortbutch[10.] zijnde, aldaar aan de wal te zijn geweest, na de Caap met gesond volk is vertrokken, als wanneer ter zelver teijd Een voornaam Engels Colonel genaamt Dalrijmple zo men zegt tevens Een beroemd Ingenieur zijnde, met eenige dames van gemd: Schip, zig over land met behulp van osse waagens Insgelijks weder aan de Caap is gekoomen, onder voorwendsel gemd. dames de reijs over zee niet hebben kunnen onderneemen.[11.]

NB. nu de oogen geopent werden, heeft men een Sergeant met verscheyde timmer lieden derwaarts gesonden, om eenige hutten te bouwen, tot verblyf van een zekere aantal militaire, denkelijk om deeze baaij voor alle aanval te dekken.

7. Gamtoosrivier.
8. Volgens Leibbrandt *Précis*, 484, is die opdrag om die distriksgrense van Graaff-Reinet vas te stel op 6.1.1786 gegee, sien ook Woeke se verslag d.d. 19.7.1786 (Leibbrandt *Précis*, 488-498).
9. *Boterberg* by Koeberg is in 1804 bewoon deur veldkornet Nicolaas Mostert seun van Johannes Jacob Mostert (geb. 1727) en Aletta Geertruida Loubser (geb. 1743). Moontlik word lg. hier bedoel.
10. 'Scorbut', skeurbuik.
11. Die *Pigot* het aan die monding van die Krommerivier van 2 tot 31 Mei 1785 geanker; kol. William Dalrymple het met sy reis oorland daarvan na die Kaap inderdaad 'n verkenning met militêre bedoelings beoog, soos blyk uit 'n memorandum wat hy in 1787 vir die Engelse regering geskryf het (Kaapse Argief: Aanwins 455 no 14; vgl. Barnard, 408). As gevolg van Dalrymple se tog het die Kaapse regering op militêre versterking besluit (Theal IV, 236-237).

May 15.

zijn er drie partijen Committeerdens uijt de raad van Justitie gezonden, om het koorn op te neemen, als na de Baaij fals, na de eerste revier, door de koe bergen etc. etc. na het roode zand.

en Juyst op den 15 Maij toen alle de Scheepen genoegzaam van de reede waaren, wierd ook den uytvoer op Lijf Straf verboden.

gemd. Committeerdens heeft 1000 mudd. tarwe opgedaan.

XXXIII C. van der Oudermeulen aan Swellengrebel, 's-Gravenhage 1.8.1786[1.]

Ik verlang na de Utrechtsche tijding,[2.] wat loopt alles dol, en de verwarring neemt nog toe, het verspreid sig tot in onze Colonien in t Cluis,[3.] de Gouverneur[4.] aan de Kaap heeft twee gekheden gedaan, Du Menij[5.] een fransman als Equipagiemeester aangesteld, en dan bij gelegenheid dat er gebrek aan tarw was, heeft hij met een Amerikaan die toen daar juist was een tractaat geslooten[6.] om voor 15 Octob. aanstaande een millioen Ponden tarw a 3 Piasters en 100 d 1b[7.] meel a 5 P. de 100 lb te leeveren en daartegen in betaaling te geeven Wijnen en Wisselbrieven.

Zie daar dan een Voorbeeld aller frappanst van directe Handel van America en Afrika, zonder Europa. Wat zegt Gij van dat Monster? Lees dan Mijn Werk,[8.] en segt dan of ik met er tijd geen gelijk zal hebben.

1. Nie onderteken nie; gesien die handskrif en inhoud moet die afsender die Amsterdamse Bewindhebber C. van der Oudermeulen wees.
2. Van der Oudermeulen bedoel die Patriottebeweging, wat veral ook in Utrecht, waar Swellengrebel gewoon het en Deken van die Domkapittel was, kragtige invloed uitgeoefen het en in hierdie tyd besig was om 'n radikale demokratiese rigting in te slaan; sien A. van Hulzen *Utrecht in de Patriottentijd*, Zaltbommel 1966.
3. Inkluis.
4. C.J. van de Graaff.
5. François Reinier Duminy (1747-1811), Franse marine-offisier, trou in 1777 aan die Kaap met Johanna Margaretha Nöthling, tree in 1781 in diens van die VOC as seekaptein, word in 1786 deur die Pol. Raad aangestel as equipagemeester, 'n benoeming wat in 1787 deur Here XVII ongedaan gemaak word. Sien *SABW* III, 251.
6. 'n Toenemende aantal Amerikaanse skepe het in dié tyd aan die Kaap kom handel dryf. Die traktaat wat hier bedoel word, is die ooreenkoms wat op 17.2.1786 gesluit is met Benjamin Carpenter, kaptein van die Amerikaanse skip *The Benjamin*, om so gou as moontlik 'n vrag koring en meel in Amerika te gaan haal (sien Pol. Raad, C 79, 317-335). Hy sou terselfdertyd 8 of 10 leggers Kaapse wyn saam neem om die Noord-Amerikaanse mark te toets. Die prys van die koring wat hy moes bring, is vasgestel op 3 Spaanse matten per 100 lbs. on dié van die meel op 5 Spaanse matten per 100 lbs. Dit moes op die laaste teen midde-Oktober afgelewer word.
7. Daar staan dus: 100 000 pond.
8. In 1785 het Van der Oudermeulen sy verhandeling *Iets dat tot voordeel* geskryf, waarin hy o.a. (hfst. 6) 'n pleidooi hou vir meer handelsvryheid vir die Kaapse vryburgers.

XXXIV H. Cloete aan Swellengrebel nouvelles[1.]

Met 't Comps. Pinkschip den Arend, Capitein Nicolaas Klopper, is op den 8 decemb. 1786 alhier van Batavia aangebragt 26 geld kisten, dewelke door de ordinaire gecommitteerdens H.O. Ecksteen[2.] naar gewoonte zijn afgehaalt, en in 't Casteel ter bewaaringe gebragt, dog wanneer D. Kuhl[3.] deselve na de monstering van dien bodem wederom wilde inscheepen, ontwaarde men dat daar een van te kort quam, die men taxeerde op 3000 Spaanse Matten. de daader of daaders daar van kon men niet gewaar worden, dan eenige tijd daar na, wanneer bij eenige Soldaaten uit het bataillon van de Heer Gordon, die in Schaggerijen, ofte elders anders tot het koopen van Eenige behoeftigheeden omlipen, verscheiden Splinternieuwe Spaanse Matten gevonden wierden, en wel van 't selfde jaar als men zijde, dat in de zoek geraakt zijnde kist souden weesen. waarop men de facto deselve in hegtenis heeft doen brengen, en na onderzoek van zaaken twee van die soldaaten op den Tortuur gebragt, en de pijnbank ten vollen hebben uijtgestaan, zelfs soodanig, dat zij thans nog onbequaam tot eenig handwerk zijn; echter hoe sterk zij ook suspect waaren tot geen bekentenis hebben willen koomen waar op de Raad van Justitie hebben geresolveert, hun ten eeuwigen daage op 't Robben Eijlandt te verbannen, dog tenzij daar nader en suffisanter bewijsen van wierd gebragt, zij dan na bevinding van zaaken, zullen werden teregt gesteld.

't Erf van 't oude Hospitaal zijn in 10 verdeeld,[4.] dewelke door de volgende persoonen zijn ingemeind als

1. Eiehandig, ongedateer.
2. Vermoedelik die assistent Hendrik Oostwald Eksteen (geb. 1746).
3. David Kühl (geb. 1759).
4. By Resolusie van 23.6.1786 is die terrein van die ou Hospitaal, naby die Kompanjiestuin en oorkant die Slawelosie en kerk, in 10 erwe verdeel. Erwe 5 tot 10 was elk 100 by 69 voet groot; erwe 1 tot 4 was 100 by 64 voet (volgens 'n tekening in die Swellengrebel-argief). Erf no. 6 is uitgehou om 'n militêre seminarie daar te bou, waarvoor destyds planne bestaan het; die verkoop van die orige 9 erwe het op 31.7.1786 plaasgevind (Leibbrandt *Précis*, 544, 576).

Christoffel Brand[5.]	voor 1	*f*11000,-
Jan Michiel Elser[6.]	2	en 4 *f*11000-23850,-
de Heer Rhenius[7.]	3	*f*11000-13100,-
Johannes Carnspeek[8.]	5	en 7 *f*11000-25500,-
Jan Jacob Meijer[9.]	8	en 10 *f*11000-29000,-
Giedeon Roussouw[10.]	9	*f*11000-16025,-
	———	
	Teld	*f*118475,-[11.]

5. Christoffel Brand (1738-1815), die Kompanjie se amptenaar in Simonsbaai; sien *SABW* II, 79. Die erf wat hy gekoop het, het gegrens aan een wat reeds in sy besit was.
6. Johann Michael Elser, kom in 1764 aan, vanaf 1768 vryburger, slagter.
7. Johan Isaac Rhenius (1750-1808), Sekunde en president van die Raad van Justisie.
8. Johannes Karnspek (geb. 1731), oud-burgerraad.
9. Vermoedelik Johann Jacob Meyer, aangekom 1766, vryburger 1772, slagter.
10. Gideon Rossouw (geb. 1762), bakker.
11. Hierdie bedrag is ook aan die Pol. Raad gerapporteer (Leibbrandt *Précis*, 577).

XXXV H. Cloete aan Swellengrebel, Constantia, 15.3.1787

A. Antwoorden op door Swellengrebel gestelde vragen[1.]

Ie Vrage

Hoe veel vout geeven de onderscheiden soorten van graanen gemeenlijk op, naar rato van de deugt van 't Land, en de Culture aan het zelve gedaan?

Antwoord

Van een mud gezaayde tarw, word gemeenlyk ingeoogst tien mud, ook twaalv, vyftien tot twintig muddens, en dan gebeurd het wel, dat men vyf a ses muddens van een wind, nadat de Jaaren, en ook de Landerijen zijn, de rogge, garst insgelijken en op Sommige Landerijen geeft 't doorgaans vry meer, als van de tarwe gezegt is, en ook wel minder.

2e Vrage

Hoeveel grond bezaayt men met een mud?

Antwoord

Een stuk land van 245 voet breed en 1200 voet lang, besaaijd men met een mudde tarwe, tot rogge weeder wat meerder land, tot garst, wat minder Land als de tarw.

3e Vrage

Leest men het saadkoorn voor de Saaijing ook uit, off Suivert men het met Kalkwater off iets anders?

Antwoord

Op sommige plaatsen veranderen de Lieden, met Saad, om t Jaar off twee Jaar, door de brand aairen,[2.] en ook om dat op Sommige plaatsen, in de airen, in plaats

1. Sien no. XXXI. Ons gee hier die vrae en antwoorde soos hulle deur Cloete self geskryf is; 'n byna identiese duplikaat is deur A. Hallema gepubliseer, 'Toestanden en Gebeurtenissen in het Kaapsche Boerenbedrijf gedurende het laatste kwart der 18de eeu', *Zuid-Afrika* 10 (1933) 158-161.
2. Brandaar: 'n swamsiekte wat òf deur *Ustilago nuda* (losbrand of stofbrand; 'loose smut') òf deur *Tilletia caries* (stinkbrand; 'stinking smut') veroorsaak word.

van Koorn een Soort van Swart Zaad[3.] komt, en ook veranderdt men wel Saad, om dat op sommige landerijen het Koorn

3. Roes: 'n swamsiekte wat deur *Puccinia graminis tritici* veroorsaak word (‘rust’).

blanker is - de blankste tarw vald in t onderste gedeelte van Swartland omtrent de Saldanhabaaij, en dan volgt het Land van Waveren.

4e Vrage

Hoe dikwils ploegt en egt men zyn onderscheide Land om het te bezaaijen?

Antwoord

Soo t land een a 2 Jaaren stil heeft geleegen, dan word het een Jaar voor de Saaijtijt geploegt, en ook wel geëgt in de Saaijtijd weder geploegt en besaaijt, en ook wel bemest, dan kan t twee Jaaren na malkanderen besaayt worden.

5e Vrage

Bouwdt men zyn land Continueel agter een, off laat men het eenige tijdt onbebouwt leggen rusten?

Antwoord

Na dat het Land is, en ook de ruimte heeft, soo het twee Jaar besaaijt is geweest, dan laat men het twee a drie Jaaren onbeploegt, dat het dan weederom vrugtbaar wordt.

6e Vrage

Om de hoeveel Jaaren verwisseld men van graan op een akker? want zeer waarschijnlijk zaaid men niet altijt het selve soort van Koorn, op den Selven akker.

Antwoord

Het gebeurt wel, soo men een a twee Jaaren Garst op een stuk Land gesaayt heeft, dat het derde Jaar dan tarw daar op gesaaijt word, Mits het de voorige Jaaren moet gemest zijn: want op t land daar de Garst gezaayt word, werd vrij meer mest vereijscht als voor de tarwe, dat is de reeden dat t Land dat voor de garst te maager is, nog een Enkeld Jaar goed Koorn kan voortbrengen.

7e Vrage

Wied of Suivert men het gezaaide Koorn ooit van t onkruyt?

Antwoord

Soo men voordeel wil hebben, dan moet het twee a drie maal gewied worden, off t wordt door de vulnis verdrukt, de vulnis, dat uitgewied

kan worden, bestaat uit Kaber,[4.] drabik,[5.] Canarie Saad[6.] en goudsbloemen[7.] en dan volgt nog t geene men met geene moogelykheid kan Uitwieden, dat is Leedjesgras,[8.] beerentjes,[9.] Spurrij,[10.] Klokjesgras off Jobstraanen,[11.] deeze laatste 4 benoemde Soorten doet zich bij den eenen Koorn Boer wat meer en den andere wat minder op, na dat de Landerijen in voorraad[12.] goed off slegt bearbeyd worden.

8e Vrage

In het generaal, welke moeite off voorsorge moet men geduurende desselvs groey daar voor aanwenden?

Antwoord

Men draagt zorg, dat geen tam off wild vee het vernield, en soo t te droog word, het water er in te leyden, wel te verstaan die daar toe geleegenheyt heeft, die er Egter seer weinig zyn, weetende Ik geene eene groote Koornplaats daar sulx geschieden.

9e Vrage

Om de hoe veel Jaaren mest men zyn Koorn Land? Zoo Klaaij-[13.] als Zand- off Swaar als ligt Land?

Antwoord

Soo het Land bemest is, kan het selve twee Jaaren met Koorn bezaaijd werden, en ook in goede valey Landen, die met een dunne mest en ook Sonder mest, een paar Jaaren goed Koorn draagen, en Sommige Swaare valeij Landen langer maar men vind weinig Sulke Landerijen als die verre afgelegen zijn.

4. Wilde hawer, vermoedelik *Avona fatua*.
5. *Lolium temulentum*, *L*.
6. *Phalaris canariensis*.
7. Waarskynlik *Arctotheca calendula*, *L*.
8. Litjiesgras, *Equisetum ramosissimum*.
9. 'n Gewone naam vir *Brira media*, *L*.
10. *Spergula arvensis*, *L*.
11. *Coix lacrima Jobi*, wat van ‘Oos-Indië’ af kom; maar 'n ander gras, *Brira maxima*, *L*. word ook ‘Klokkies’ of ‘Klokkiesgras’ genoem.
12. Vantevore.
13. Klei.

10e Vrage

En hoe veel voeders (off waagen vragten) mest brengt men dan voor een ordinaire bemesting op dat onderscheide Land.

Antwoord

Op een stuk van 245 voet breed, en 1200 voet lang brengt men 20 a 25 wagen vragten mest op.

11e Vrage

Gebruikt men die mest klaar, off mengt men se met stroo? doedt men allerleij mest onder Een, off gebruikt men elk afsonderlijk voor een different soort van graan?

Antwoord

Op groote Koorn plaatsen, word het Stroo in de kraalen gebragt, dat door de mest van het vee, dat daar S'nagts op rust, gemengt word, en dan Een paar keeren laaten omwerken, tot dat het begint te broeijen, doch soo men de mest alleen gebruikt is beeter, en de paarde mest gebruikt men voor de garst om reeden dat deselve heeter als de aangemaakte beeste mest is.

12e Vrage

Is het waar dat wanneer het Koorn, in zijn vollen kragt van groeijen is, off in zijn aairen op t rijpen staat dikwils eene bijzondere opkomende vlaag wind het selve geheel kan bederven en vernielen Soo dat men *veeltijds* in zyne verwagting op Eene goede Oogst bedroogen werd?

Antwoord

Soo t Koorn staat om in de aairen te koomen, en dan door t agter blyven van de daartoe vereyschten reegens te droog is om fleurig uit zijn pijpen te Schieten - En dan warme daagen en wind op volgt, dan Sijn de boovenstepunten van die aairen gemeenlyk geheel verdroogt, en in die resterende van d'air dat doorgaans met groeijsaam weeder Ses reyen met Korrels sit, dan maar vier reyen syn en Somtyds nog minder. En Soo als het Koorn geel rijp Staat, en Er Sterke wind op Komt, dat dan heele en halve aairen Uitslaat gelyk dikwils gebeurdt.

13e Vrage

Off is dit alleen eigen aan Seekere districten vooral in het Overbergse.

Antwoord

Het is met de wind in Eenige districten veel Erger als op de Andere.

14e Vrage

Vallen Er in t geheel veele miswasschen?

Antwoord

De misgewassen bestaat alhier veele Jaaren door de rupsen, voornaamentlyk als Sulx komt zoo als de airen eerst beginnen uit te Komen, dan zijn de korrels heel zagt, en dus schielijk weggevreeten word. En het gebeurd ook wel dog Selden, dat er door den roest veel schaade geschiedt Except de rogge, daar t meest Jaarlijks soo sterk inkomt, dat hier om die reeden weynig rog gesaayt worden, daar en teegen weet men nooit van roest in de Garst gehad te hebben.

15e Vrage

Hoe veel ponden weegd gemeenlijk Een mudde Tarwe Garst enz.

Antwoord

Een Mudde Tarwe weegt 180 a 190 lb. En Een Mudde garst weegt 140 a 150 lb. naadat het Uitgewassen Is.

16e Vrage

Teegen hoeveel geld moet een Landman syn onderscheyde Koorn kunnen verkoopen om in de Landbouw Een Ordentelijke bestaan te hebben?

Antwoord

De E. Comp betaald Agt guldens voor de mudde Tarwe, seeven guldens voor de mudde rogge, en vier guldens voor de mudde garst en dan word van yder tien mudden Een mudde voor tiendens afgetrokken Soo dat den Landman voor 9[14.] mudde tarwe ontfangt 72 guldens, voor de 9 mudde rogge 63 gld en voor de 9 mudden Garst 36 Guldens. Yder gulden van 16 Stuijvers[15.] en dan gaat er nog aff

14. Cloete bedoel dus dat vir 10 mud gelewerde koring die prys van 9 mud ontvang is.
15. Die sg. Indiese valuasie (in Nederland was die gulde 20 stuiwers).

voor ieder ordonnantie 3 Schell.[16.] en den Cassier trekt ook een halve per Cent aff voor t Uittellen, en particulier word het Seer onderscheydentlyk verkogt na dat de Jaaren zyn als hier veel is, dan wordt voor een Seer laage prys verkogt gelyk als

16. 3 schellingen was 18 stuivers werd.

ons diversen reyzen heugd dat de tarw teegen 1 rd[17.] en wel minder voor Een mud, de rogge haast in geene Aanmerking en de Garst teegen 6 Schell. de mudde is verkogt geworden. En zo de Lieden weinig hebben Syn de pryzen weederom hooger gereesen, maar men heeft dan weinig off niet te misschen, Soo dat verscheidene Lieden, als t Jaar om is, niets over houden om hunne Intresten te betaalen, voornaamentlyk als t Koorn op Eene Seer laage prys komt, Soo als dikwils gebeurdt, omdat den Burger geene vryheid heeft t te vervoeren.

Hier is niets bestendiger als de onbestendigheid daarom hebben wy anno 1786 15 rds voor een mudde Tarwe moeten betaalen, en 7 rds voor Een mudde garst.

17e Vrage

Met hoeveel per Centen winst moet men thans betaalen al t geen uit Europa off Indiën komt Soo by de Compagnie als by particulieren?

Antwoord

Men neemd by d'E. Comp. Soo als d'order daar van luid voor de Indische goederen 50 p^{r}. Cento Uitgenomen de Bataviasche vloersteenen, die men dikwils wel tot 150 pCto van de hand zet. En voor de Europische goederen 75 pCto. Maar met het verschil van het geld[18.] komt deselve, en word tot 84 pCto bereekendt en verkogt - Except de Equipagie goederen die aan vreemde Scheepen word afgezet, daar moet men 150 tot 200 pCto bereekenen na de tyd.

De per Centen aan de particulieren sijn niet te bepaalen en hangd af naar maate men door groote Schaarsheid alhier om diergelijke goederen verleegen syn dus dat den eenen overbrenger daar op grootelyks wind, en den anderen nauwelyks zyn onkosten kan goed Speelen. Uitgenomen de Cujate[19.] balken, planken, duigen etc. dewelke men doorgaans, nog al uit de tweede en derde hand, door Schaarsheid met 100-120 ja 130 pCent moet betaalen.

18e Vrage

En hoe veel per Centen sou een Boer op het geen hy tot zyn Landbouw noodig heeft kunne missen en teevens dezelve met voordeel voortsetten.

17. 1 Riksdaalder was aan die Kaap 48 stuivers.
18. Die verskil dus tussen die Europese en Indiese valuasie.
19. Kiaat.

Antwoord

Soo de E. Comp. de Smeed koolen voor de oude prys dat is 13 rds voor de hoed, en 5 rds voor 100 lb Yzer wilde verstrekken daar wy nu[20.] 18 rds voor de hoed Koolen en 8 rds voor de 100 lb Yzer moeten geeven, wy dan den Landbouw met vrij meerder Magt en voordeelen soude kunnen voortsetten. NB[e]. Mits dat dan Sorg gedraagen wierde, dat wy geen gebrek Soo als de meeste tijdt hier gebeurt aan diergelijke Maateriaalen mag hebben.

Waardoor veel Landbouwers die afgeleegen syn off geen eygen Smits winkel hebben, bij een droog voorjaar de ploegen in de grond moet forceeren, omdat men hier te lande de tijdt moet waarneemen dan is t gevolg dat men met 6 ploegschaaren-die Yder voor t aanleggen komt te staan rds 4 tot 4½ nadat t kort afgeploegt is, en voor een nieuwe ploegschaar moet men betaalen rds 7 Soo veel land niet kan beploegen als andersints met 1 Schaar; daar en boven is men hier door Soodanig ontrieft, omdat de Landman uit gebrek van Yzer en Koolen niet geholpen kan worden, om dan nog geen bouw, dries[21.] off Braakland voor d'aankoomende Jaar, t welk d'aller aller voornaamste articul voor een Koorn Boer is, in voorraad te kunnen ploegen, dus blijft dan uit gebrek van opgemelde Materiaalen niets over als een halve koornboer vol gebreeken. En Soo is t hier al Seedert een geruimen tydt gegaan. Insonderheid nu! daar wij een geseegende Koornoogst hebben, kunnen wy uit t gebrek van t beslag, Yzer en Koolen, geen Waagen beslaagen krygen al wilde men die ook dubbeld betaalen. De ploegtyd staat ook al weeder op hande, dan kunnen wy de Landeryen om Spitten off met de Nagels om krabben en zoo is t hier in met veele Saaken gelegen.

Ik begryp dat de E. Comp. zyn eygen voordeelen niet weet, uyt dien hoofde de voordeelen van den Landman niet kan off wil behartigen, daarom heeft d E. Comp. ook t gepasseerde Jaar 100 rds voor de 10 mudde tarwe moeten betaalen, genoeg hier van Ik antwoord meerder als my gevraagt wordt. Kan niet nalaaten nog hier bij te voegen dat thans verscheydene Lieden meede beginnen op te volgen hun Land tweemaal te bezaayen, te weeten eer dat het geploegt is dan dunnetjies te besaayen, en als het geploegt is dan weeder dunnetjes, zoo dat in die twee keer zaayen, niet meer Saad gebruikt wordt als dat in een keer daar op gezaayd

20. Hierdie prys vir steenkool is by Resolusie van die Pol. Raad vasgestel op 29.3.1746; dié van yster op 8.4.1755. 'n Soortgelyke klag oor hierdie pryse is in die Memorie van 1779 (Beyers, 44).
21. Grond wat die eerste keer omgeploeg is om as landbougrond te dien.

word. de reeden en voordeel daar van is, dat het Koorn dan beeter verspreyd legt, en het Land over al bedekt wordt, de Een de Ander dan niet verdrukt, dus de Aairen des te beeter Uytgroeyt en als het een keer gesaayd word, dan leyt het Saad digt bij malkander, En geeft kleynder Aairen, en tusschen de beploegde Vooren blyft een heele Opening daar geen Koorn Staat.

Na al dit ter needergestelde, gelieve U Edelens daar en booven nog te Considereeren, dat de kosten van den Koornbouw niet alleen Swaar, maar met veele kosten gedaan word, vermits geen eene ploeg, met goed volk en een Span Ossen, dat is gezegt tien a twaalv Ossen, naar de Landeryen Swaar zijn, op t Land kan werden gebragt, of t kost hem Vier duyzend Guldens, met welke Beesten voor die dag alleenlyk maar een Schoft, dat is ses Uuren kan werden geploegt - voor deze schoft werd ordinair gereekend een Scheepel[22.] omgeploegd Saad - Behalven opgemelde onkosten werd nog vereischt, indien men meerdere dan 1-2 a 3 ploegen aan den gang heeft, dat dan bij Continuatie een Seer bequaame Slaav toe moet zijn, die als Saaijer ageert, daar men hier te lande nog wel 6-7 a 800 rds en Soms meerder nadat zij in Jaaren oud zyn voor geeft; booven dien moet nog gereekend werden, een Eg met 3 a 4 paarden bespannen, waar toe twee Slaaven vereischt werden.

U Edelens kunt ook opmaaken, dat volgens Inleggende Missiven[23.] de wagenmaaker van Eyk[24.] voor t maaken van een Ossewagen komt te eysschen rds 120 en de Smit Johan Theobold Andreas[25.] voor t beslag rds 140; Stellende dat t Yder nog op t minste; dus een wagen de Somme van rds 260 komt te beloopen, welke enorme kosten, door de geweldige Swaare weegen, Stijle gebergtens, veele klippen en verre afgeleegendheid, moetende sommige 3, 4, 5 tot 6 daagen besteeden, alleen om het Caabwaarts te brengen, sonder als dan nog de terug reijze te reekenen, den Landman genoodsaakt is (zulx veele Slytagie onderworpen Synde) binnen korten de opgem. kosten te hernieuwen. dus de voordelen gelyk Ligtelyk kan werden afgemeeten, niet in aanmerking mogen komen, en offschoon van de honderd Koornboeren er 50 oud by mogten worden

22. 1/4 mud.
23. Ontbreek.
24. Vermoedelik Meyndert van Eyk van Amsterdam, ondertimmerman VOC, vryburger 1773, getroud met Johanna Leenderts 1777, baastimmerman VOC 1782.
25. By Resolusie van 3.2.1778 het die Goewerneur en Pol. Raad gunstig besluit oor die rekwes van die burger Johan Deowald Andreas om sy dogter Anna Christina Andreas, ‘te Grossen Gottern in 't Thuringsche woonachtig’ te mag laat oorkom (Jeffreys *1778*, 31, 330).

zullen er van dit getal, 3 a 4 Uitgezonderdt, de andere meerendeels oud en arm blyven, ten minsten Soberlyk sterven.

B. Lijst van diverse kosten[26.]

Voor een slaaf heeft men nodig:

	Rds.	Sch.[28.]
een karsaije[27.] rok, die met maken enz. komt op	4	2
Hij kan twee Jaren toe met zulk een rok.		
Twee broeken 's jaarlijks, een ledere en een karsaije	1	7
Twee hembden 's jaarlijks	1	5

Een Vee-wagter krijgt ieder Jaar een rok, en daar en boven een a twee paar koussen; ook krijgen zij nog eenige klijnighèden van gaarn, jassen, dekens, potjes, hoeden, mutsen, thee, ieder ½ lb tabak 's maands, tonteldoos, vuurslagen, messen enz. omdat zij alle dagen in 't werk moetende zijn, den Sondag niet vrij hebben om voor zich zelf te werken of iets voort te teelen, waar van ze eenig geld konnen maken.

Op sommige plaatsen wordt den slaven een stuk grond's gegeven, waar op zij Uijen, aardappelen, pattattes, risjes[29.] enz. teelen, het geen zij verkopen. Bij gem. Cloete werdt voor 60 eeters, twee, drie klijne slaven naar proportie gerekendt op één eeter, 's weeks geslagt een swaare os, die gerekendt wordt op Rds. 6 of zoo er geen os geslagt wordt, dan 's daags een vette hamel a schell. 6. De slaven krijgen 's morgens ieder een boteram of een stuk brood met haring; 's middags vlees; en 's avonds alleen groente. Ieder slaaf rekendt men aan brood in een maand eeten 1½ schepel tarwe. 60 slaven drinken 's maands een Legger Wijn.

Deze opgaaf is uit een huishouding, alwaar de Slaven op eene rijkelijke wijze worden gehouden, vooral ten opzigte van 't eeten en den wijn; het gaat op weinige plaatsen zoo onbekrompen toe.

Voor een slaaf, die er eenigzins wel uitziet, schoon hij niets kan, wordt betaaldt van Rds. 150 tot 180. Voor een boeren jongen, die van den Landbouw iets weet, en tevens een ossen wagen kan rijden; wanneer hij op 't best van zijne Jaren is Rds. 330, 400 tot 450.

26. Vroeër deur A. Hallema gepubliseer in *Zuid-Afrika* 10 (1933) 157-158, maar deur my gekollasioneer. Die stuk is deur Swellengrebel opgestel aan die hand van Cloete se inligting.
28. Riksdaalders en schellings.
27. Sterk wolstof, waarvan bv. uniforms gemaak is.
29. *Capsicum*.

En zoo hij daarenboven een paarden wagen kan mennen Rds. 500, Ja, als hij jong is, en goed rijden kan tot Rds. 600.-.

Een Europees ambagtsman, van welk ambagt ook, behalven een snijder, die 4 Schellingen windt, verdiendt niet minder dan één Rijksdaalder 's daags; voorts krijgt hij zijn koffij, een Zoopje, tweemaal thée, nooit minder dan een bottel wijn op zijn werk, bovendien nog twee bierglasen Wijn op ieder maaltijd, die driemaal 's daags gehouden wordt. Hij wordt van den Heer bij hem aan tafel genomen, en van een goed bed voorzien.
Men betaaldt gemeenlijk voor

	Rds.	**Sch.**
100 lb. ijzer	8.	
Een hoed of 32 opgevulde schepels steenkolen	18.	
Een ploeg schaar	5.	
Een Kaapsche graaf	1.	4.
Een dito pik met staal ingelegdt	1.	4.

Voor het aanzetten van een ploegschaar van 2 Rds tot 18 Schell. naar rato die afgeploegt is. Als de grond hard en steen-agtig is, zoo als hij gemeenlijk valt, kan men op zijn hoogst twee dagen met een schaar toe zonder dien te laten aan zetten. In Zandgronden kan men 'er agt dagen meede ploegen. De 100 goede regte Populiere, witte boom of Keur Deksparren van 20 voet komen te staan van 18 tot 20 Rds., maar zijn er schaars te krijgen. Voor een stuk Populiere of witte boom van 20 tot 24 voet tot een kapstijl geeft men 7, 8, tot 9 schellingen. Van de witte bomen was de prijs voorheen 4 stuiv. per voet, maar doordien de deksparren thoen minder in prijs waren, heeft men ze tot dik hout laten doorgroeien, waar door er nu een overvloed van dik hout, maar gebrek aan sparren is. De Yken in zoorten zijn iets minder in prijs, omdat men ze een jaar in 't water moet laten leggen, als zijnde de worm onderhevig. Een regte gording of nok van 30 Voet kost doorgaans 8 a 9 schellingen.

't naaste wild bosch, waar uit goed timmerhout wordt gehaalt, is in 't Outonicqua Land, gelegen een uur of 9 boven de Mosselbaay; waarom men van daar niet dan balken en planken aanvoerd.

	Rds.	**Sch.**
Een geel houte balk, daar uit[30.] van 18 voet lang, 5 en 7 duim dik komt te staan op	5	-

30. Nl. uit die Outeniquabosse.

		Rds.	Sch.
Een dito van 21 voet 6 en 8 duim.....		6	-
Een dito plank van 5/4 duim dik de vierkante voet			
	5 a 6 stuiver		
Een ploeg balk	1 Ducaton		
Een dito staart	6 schell.		
Een dito hooft	4 schel.		
Voorstel wielen		5	-
		ook iets minder	
Een disselboom onopgemaakt		1	-
Een dubbelde Leerboom ongemaakt		2	-
Voor het maken dezer artikelen geeft men zoo veel, als het hout kost:			
Een wagen as	1 Ducaton		
Een voortang in een osse wagen ...	1 Dito		
Een schamel		1	-
Een draaibord		-	4
Een velling		-	2
Een speek		-	1

De steen kalk kost de half aam 2 gulden a 16 stuiv.

De schulp kalk ook zoo veel.

XXXVI Swellengrebel aan P.H. Gilquin, 29.12.1787[1.]

Gebrek aan nodige informatien heeft my doen uitstellen Uwe aangename van den 24 May 1.1.[2.] te beantwoorden, en vreesde ik niet, dat myn langere stilzwygen by UwE. soude moeten opgenomen worden voor eene te geringe attentie op Uwe vriendelykheid, soude het wynige, dat ik UwE, weet mede te deelen, my nogh hebben moeten wederhouden. Dan er ligd my te veel aangelegen om dit goed begin te poursuiveren; Ik sal daarom tragten aan onse intentie te voldoen. Soo ras door de revolutie in September 1.1.[3.] de zaken alhier weder in hare oude plooij begonden te komen, heeft men met ernst beginnen te denken om de Compagnie uit hare netelige omstandigheden te redden. dit tentamen echter heeft soo spoedig, als hare kommerlijke staat wel vereischte, niet konnen geschieden, vermits alles noch te seer in de war was, en er bysonder alvorens een nieuwen Raadpensionaris van Holland, en dus de eerste Bewindsman eener Provincie, die soo een importanten invloed in de Unie en Compagnie heeft diende aangesteld te sijn. Desen Staatsman in den Heer Van den Spiegel,[4.] uit Zeeland, wiens kunde en Yver voor t algemeene welzijn te over bekend syn, daar synde, heeft de Heer Stadhouder aan de Vergadering van XVII voorgeslagen om na het aflopen der najaars Vergadering eene bysondere byeenkomst in 's Hage te houden over de belangens der Comp.[5.] Gem. Vergadering, alhier thans zittende, heeft een Commissie gedecerneerd van 5 Bewindhebbers, synde de Heren vd Oudermeulen[6.] en Graafland[7.] van Amsterd. en Pous[8.] uit Zeland benevens noch twee Heeren uit de klyne Kameren,[9.] alle Leden, van

1. Konsep, eiehandig. Philippus Hermanus Gilquin kom op 5.4.1779 aan as Ingenieur en Direkteur van die Fortifikasies; word gou ook Majoor en Artillerie-hoof.
2. Ontbreek.
3. Pruisiese troepe het met Engelse diplomatieke steun die gesag van Stadhouer Willem V herstel nadat dit deur die Nederlandse Patriotte aangetas was; baie Patriotte het die land verlaat of hul betrekkings verloor.
4. Laurens Pieter van de Spiegel, pensionaris van Goes, Raadspensionaris van Holland 1787-1795.
5. Die Prins-Stadhouer het aan die Here Bewindhebbers 'n brief geskryf en hulle het die kommissie wat hier bedoel word, aangestel (Van Berckel, 27).
6. Sien no. VII n. 1.
7. Adv. Joan Graafland (1733-1821), o.a. Bewindhebber VOC, WIC en ‘Societeit’ van Suriname.
8. Adv. Bonifacius Matthias Pous (1744-1791), Bewindhebber VOC vanaf 1765.
9. Die Rotterdamse Bewindhebber Isaac van Teylingen (1735-1813) en die Hoof-advokaat van die VOC, adv. S.C. Nederburgh.

wier kunde, Yver en werkzaamheid men de beste Verwagting mag hebben. Naar ik verneem, zoude dese commissie een plan van behoud en verdere herbloey der Comp. aan het Gouvernement in 's Hage voorstellen,[10.] van waar het, in de differente kameren sal rond moeten gaan, eer het tot stand sal kunnen komen; onse form van Regering brengt sekerlijk een langdradigheid te weeg, die voor de dringende omstandigheden der Comp. dodelyk moet sijn, want sonder geld kan sy geene commercie drijven, en sonder Commercie geene overwinste doen, dus ook niet hare besittingen onderhouden. Er sijn Lieden, die oordelen, dat het vermogen der Comp. nogh soo puissant is, dat sy met een tydelyke hulp van geld en het behoorlyk employ van het selve, hare soo seer bekrompe omstandigheden in een 25 Jaaren soude kunnen te boven zijlen. Een flatteus idé! om welks vervulling te zien, men alleen zou wenschen zoo lang te leven! Om intusschen de meest presseerende zaaken gaande te houden, is 'er deser dagen onder de hand een negociatie voor 4 maanden by de Comp. geopend tot een millioen gls. tegen 4 perC. 's jaars, waarin reeds zevenmaal honderd duisend gls. is gefourneerd, en men is in onderhandeling om de thans gereed liggende schepen, die te Portsmouth zouden moeten inlopen, nogh een paar millioenen uit Engeland te doen medenemen.

Hoe seer het herstel voornamenlyk in de Commercie en wel op China moet gesogt worden, en 'er dus in de eerste plaats contanten nodig zijn, zal UwW. ligd naar kunnen gaan, daar my door een deskundige opgegeven is, dat van twee Ladingen, een in een groot Schip, en eene in een klijn Scheepje, welke Ladingen na het opmaken der Balans aan de Comp. hadden komen te staan op zevenmaal honderd Duisend gl. was gemaakt over de drie en twintig maal honderd Duisend gl.

Eindelyk is het different tusschen de Kameren vooral van Amsterdam en Zeeland over de aanstelling van een Fiscaal aan de Kaap in zoverre gevonden, dat de surcheance op die verkiesing door H.H. Mog. is opgeheven,[11.] en men dezer dagen tot het presenteeren eener nominatie zal komen: den Heer Van Lynden van Blitterswyk[12.] zal verkozen worden.

10. Swellengrebel was reg: dit het tot 1790 geduur voordat die Hollands-Zeeuse Staatskommissie van toesig op die VOC begin funksioneer het, as gevolg van die prosedure wat nou op gang gekom het (Schutte, 96; Van Berckel, 27 e.v.; sien vir die finansiële sake Van der Meulen, 335-344).
11. By besluit van 28.12.1787 word die opskorting van prosedure opgehef wat op 4.4.1786 ingestel is op die benoeming van 'n opvolger vir adv. J.J. Serrurier (gevolg van klagtes van die Kaapse Patriotte, sien Schutte, 70) (*Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken* 1788, 71).
12. Johan Nicolaas Steven, Baron van Lynden van Blitterswijk (1738-1798), fiskaalindependent 1787-1797 (sien *SABW* II, 811-812).

Ik heb van dien Heer de loffelykste getuigenis gehoord over het waarnemen van zyn presidentschap van het Hof over Over Gelderland te Venlo. Hiertegen is Zeeland weder toegevend geweest in de dispositie van t Equipagiemeesterschap by UwE, waartoe verkoren is Capt. Corn. Cornelissen.[13.] Naar ik verneem gouteerd[14.] men hier gandsch niet de aanstelling van Dienaren, die de Luthersche godsdienst belijden, tot Raden van Policie: dit sou in den eersten opslag voor intolerantie kunnen genomen worden, en men sou kunnen inbrengen, dat zulks meermalen voorheen is geschied; dan de omstandigheden syn, naar myn begrip, thans niet dezelven; want soo lang 'er geen bysondere kerk voor de Lutherschen was, en dus diegenen, welke die gezindheid waren toegedaan, onder de praedominerende kerk moesten sorteeren, kon de diversiteit van gevoelens in de Godsdienst niet, zoo ligd als nu, daar de Leden tot onderscheide geetablisseerde kerken hooren, een nadeligen invloed voor de heerschende hebben, ten minste de Yver voor syne gezindheid geen aanleiding tot discrepances geven.

Het komt my voor, dat men smaak begind te krygen in die idé, dat tot beter soutien[15.] der Comp. nodig is aan de Kaap een corps troepen en wel tot vyf Duisend man te houden. Ik heb hooren vragen, of men aan het onderhoud van soo veel manschap, het geen der Comp. sekerlyk important veel kosten zal, niet zoude kunnen tegemoet komen met 'er een goed gedeelte van over het platte land by de Boeren te inquartieren, by

13. Cornelis Cornelisz, skipper van die VOC, het die pos van equipagemeester oorgeneem van Justinus van Gennep; hy het gebly tot 1793 en toe teruggekeer na Nederland uit ontevredenheid oor die veranderinge wat die Kommissarisse-Generaal in sy inkomste aangebring het.
14. Hou van. Vanaf 1745 het die Kompanjie die Lutherane toegelaat om 'n eie gemeente te hê. Daar het egter bepalings van krag gebly dat geen Lutheraan in die hoër VOC-poste toegelaat mag word nie. Hierdie kwessie het vir die Kaap aktueel geword met die inrig van 'n eie Lutherse kerkgebou in Strandstraat (geskenk van Martin Melck, 1774), die bevestiging van 'n Lutherse Kerkraad en die aankoms van 'n Lutherse predikant (1779, 1780). In 1785 het die Here XVII nog beslis dat geen Lutheraan lid van die Pol. Raad of Raad van Justisie mag wees nie en dat die benoeming van twee lede van die Lutherse kerkraad, nl. T.C. Rönnenkamp en C.L. Neethling tot die Pol. Raad en Raad van Justisie respektiewelik nie goedgekeur word nie (1786). Toe die Pol. Raad hierdie benoemings handhaaf, is dit nogmaals afgekeur (1788) (sien J. Hoge, *Geskiedenis* en Spoelstra, register).
15. Ondersteuning, handhawing, verdediging. In 1786 het die VOC die Wurtenbergregiment gehuur. Hul het begin 1788 aangekom en omtrent 2 000 man getel, ter vervanging van die De Meuron-regiment. In 1787 is inderdaad militêre poste opgerig by Mossel- en Plettenbergbaai (sien no. XXXVII).

wien zy voor nuttige handen in den Landbouw konden dienen, by die verdienste mindere soldeye nodig hebben, er echter by Compagnien genoegzaam, het zy 's weeks het zy 's maands in den krygsdienst geoeffend worden; daar wierd tegegeworpen, dat men er zoo veel handen niet nodig had, om de veelheid der slaven, dogh men beweerde aan de andere kant, dat, soo dit employ al niet veel plaats kon hebben vooraan in de Colonie wegens die slaven, het overbergsche District wynig of geen Slaven had, en men zich verzekerd hield, dat, als een Boer eens gezien hadt, hoe hoe (sic) zeer een Landbouw, vooral van dien aard als de graan teeld, door Europesche by een goede inrigting beter bewerkt wierd en minder kostbaar moest uitvallen, dan door slaven, hy van self wel sou terug gehouden worden om zoo veel geld te wagen op het leven van andere die hy daar en boven nogh van al het nodige wel moet voorzien, wil hy eenige dienst van hen hebben.

En al wierd het employ dezer militairen in den Landbouw impracticabel bevonden, zou het onderhoud door de ligging van een gedeelte dier manschap in het overbergsche sou gefaciliteerd worden, dewyl men van zelf voor een meerdere consumtie, dus een seker vertier, aldaar ook meerdere granen en tot minder prys dan dezelve aan de Hoofdplaats kunnen geleverd worden, zou bouwen waar van men nu weerhouden word door het ondoenlyk transporte. In alle gevalle meende men zulks te kunnen proberen met een honderd man of twee, te meer daar de colonie langs de Oostkust zoo veel behoordt beschermd te worden als de voor Colonie aan den Uithoek. UwE. zal best kunnen oordelen, in hoeverre dit concept zoude kunnen reusseren. Wees soo goed my Uwe gedagten hier op mede te deelen.

Men wil hier, dat de onlangs gerepatrieerde Heer Bosy,[16.] by gelegenheid dat de Commissarissen wegens den Stadhouder rond reysen in de Hollandsche Steden om 'er de Regeringen naar de nieuw herstelde smaak te zuiveren, tot Raad in de vroedschap te Haarlem staat verkoren, en van die Stad tot Bewindhebber alhier gecommitteerd te worden; dus een schielijke verwisseling voor dien man, van Dienaar Heer. Men debiteerd, dat 'er een Representant van Syne Hoogheid staat verkozen te worden, en bestempeld daartoe of den Burgemeester Hasselaar, voorheen raad van Indie, of den gewesen advocaat Boers, of den Bewindhebber van der

16. Adriaan Boesses (geb. 1742), in VOC-diens 1759, lid van die Raad van Indië, gerepatrieer 1787, burgemeester van Haarlem 1789.

Hoop: dogh my is versekerd, dat hier tot nu toe niets aan, of aparentie toe is.[17.]

Wat het generale Politicque aanbelangt: de zoogenaamde Patriotten flatteeren zich nogh met een spoedige wederomwenteling, en hebben nogh de grootste hoop in Vrankryk. Een hunner groote Baasen wilde my deser dagen zelf versekeren, dat de Compagnie in het aanstaande Jaar zonder bezittingen zoude wezen; dus zoo UwE. niet onverwagt overrompeld word onder den schein van Vriend, zullen Uwe batteryen van pas komen. Kundigen in den tegenovergestelde partyen zyn mede niet zonder bekommering, dat de conventie van dat Ryk met Engeland alleen maar is om tyd te winnen, wegens het onverwagt ontstaan van den Turkschen oorlog.

Ondertusschen, gelyk het in alle zaken gaat, heeft de wyze van herstelling by die genen, die der Stadhouderlyke Regering zyn toegedaan, in het generaal de approbatie niet, terwyl men oordeeld, dat gestrengheid, vooral in burgelyke onenigheden, altyd nadelige gevolgen heeft, voor den Heer Stadhouder niet geschikt is om de oude genegenheid in het algemeen te herwinnen, en veele gegoede Ingesetenen ten Lande uit zal Jaagen. Men wil dat de Prins minder voor het rigoureuse is, dan hy wel toegeeft aan sekere compliasance, Sapienti sat. Ik zal my derhalven hier over niet verder uitlaten. UwE. zal my ook wel indulgeeren, dat ik het voor tegenwoordig hier by laate, en alleen nogh maar UwE. betuige, dat ik steeds met de oprechtste gevoelens van waare Hoogachting ben.

Wel Ed. gestr. Heer en zeer geachte Vriend!

UwE. Dienstwaardige en gehoorzame Dienaar Q.N.

17. Die Representant van Sy Hoogheid die Prins van Oranje was lg., as Opperbewindhebber, se verteenwoordiger by die VOC. Adv. Pieter Cornelis Hasselaer (1720-1795), waterfiskaal van Batavia 1755, resident te Cheribon 1757, Raad van Indië 1771, terug na Nederland 1772, daarna lid van die Amsterdamse Vroedschap en sewe keer burgemeester. Adv. F.W. Boers - sien no. VII n. 4; J.C. van der Hoop - sien no. XVIII n. 2.

XXXVII H. Cloete aan Swellengrebel
Nouvelles over 1787 en 1788[1.]

Indien ik daar op verdagt was geweest, UEd. eenige Caabs nieuws te bedeelen, soude 't mij bij wijse van een dag register te beschrijven, aan de gelegentheid niet ontbrooken hebben. Dus bij gebrek van dien UEd. dit moet toesenden, ofschoon niet in die order beschreven, als 't eene op 't andere is gevolgt, maar alleen soo 't mij best in geheugen legt, en met de waarheid overeenkomstig is, hier bij gevoegd verscheide gebeurtenissen, dat mij door geloofwaardige lieden ter ooren is gebragt.

Tot devensie van de Mossel en Plettenbergsbaay loopt hier zedert een geruijmen tijd in een korte blaauwe monteering, bij wijse van een Jekje[2.] gemaakt 100 soldaeten onder de naam van Jager Corps, alle met swarte mutsen op, 12 dragonders, 8 Serjeanten, 8 Corporaals, 4 Tamboers dat onder Commando van Drie officiers derwaards staat gezonden te worden. Maar wanneer weet geen mensch, Waar uyt voor eerst nade Mosselbaay tot maintenue van de Vlag, en opbouw van een aanzienlijk Koornmagazijn, en andere vereyste gebouwen, die voor de grootste gedeelte besteed zijn, is gezonden 1 officier 1 Sergeant, 1 Corporaal en 9 gemeene mitsgaders eenige ambagtslieden etc.

't Koorn magazijn is reeds klaar,[3.] en waarin zig thans bevinden, volgens bevoorens getroffe accoord tussen Jan Gijsbert van Reenen, ende ingezeetene 600 mudde Koorn vant voorige Jaar 1786. En aan de andere voors. gebouwen, word sterk gearbeid, ten einde mede volgens op voormelde accoord van die zelfde Van Reenen alle de daar omstreeks gewonne Tarwe, en verdere producten van 't Jaar 1787 en volgende Jaaren ook voor S.E. Compe. reecq.[4.] te zullen inslaan.

Ook is voor eerst tot Maintenue van de Vlag en Opbouw van een houthok, en andere noodsakelijke gebouwen, mede tot lijfberging van de helft der opgem^{e} Jager Corpsen na Plettenbergsbaay gezonden, 1 officier 1 sergeant, 1 Corporaal en 6 gemeene, als ook, ik meen eenige ambagtslieden, om gelijk voormeld mede volgens getroffe accoord van opgem^{e}

1. Vroeër deur A. Hallema gepubliseer. 'Loopende Nieuwtjes uit en rondom het Kaapsche kasteel uit het jaar 1787-'88', *Zuid-Afrika* 11 (1934) 117-122, maar hy het nie die skrywer herken nie. Deur my vergelyk en geannoteer.
2. Jekkie, soort baadjie.
3. Die eerste lading graan word hiervandaan met die *Johanna Jacoba* in Jul. 1788 na Batavia verskeep; die eerste lading hout uit Plettenbergbaai word in Aug. 1788 verskeep.
4. 'Sy Edele Compagnie reecqening' - vir rekening van die VOC.

Van Reenen, met verscheidene ingezetene van ons land (de) aldaar alle zorteering van gekapte en aangebragte houtwerken dat voor ons alhier is dienende te kunnen bergen.

N.B. na bovengem. getroffe accoord van dikwils gem^{e} Van Reenen, en wel kort bevoorens, dat een der opgem^{e} officieren, gemeen en ambagslieden van Comp. weegen, derwaarts is gezonden, is in de maand October 1786, om de bequamste situati's tot de gebouwen en zo in de Mossel als Plettenbergsbaay uytte sien mitsgaders niet alleen de dikwils gemelde getroffe accoord van opgem^{e} Van Reenen, met den ingezetenen, die als leveranciers van 't houtwerk ieder een Erf te geeven, is daar toe gedemandeert de doenmalige Equipagie-meester Dumenij,[5.] Egbertus Berg en hy Van Reenen. Men heeft geen tijding dat het houthok klaar is, maar ter loops verstaen dat ook wel te denken is, dat er rijkelijk hout in Voorraad gekapt zoude zijn, hoe of zig 't hout op den duur inde openlugt, dan wel niet voorzigtig genoeg of half groen, int hok op elkanderen gestapeld word, bij het inscheepen of transport alhier zig, benevens de tarwe uyt de Mosselbaay, vermits de Comp. maar alhier van een daar toe bevindende bequame vaartuijg genaamd de meermin voorzien is, moet ons de tijd uytwijzen.

Hier komt nog bij, dat wij dit jaar 1787 zoo een gezegende winter hebben gehad waar door de oogst van graanen god lof die reeds gedeeltelijk af, en zoo goed is, als wij sedert verscheide Jaaren niet hebben gehad, dus scheind mij niet mogelijk te zijn, om aan de getroffene accoord van graanen etc. omtrent de Mosselbaay te zullen voldoen, verwekt wederom nieuwe Onlusten. De Moskuijpen schijnen dit jaar over te zullen loopen. De prijs van 't vee begint door een algemeene Landsreegen ook wat te daalen, en dE. Comp. beeste ruiling, dat bij de Caffers eerstdaags door 2 baasen van de buyten posten, met gewapende mannen en Hottentots, dat zeer noodzakelijk is maar vreeze voor groote verhindering zal dan de ossen wederom op een geschikte prijs brengen, dat tot nut van de grootste gedeelte onser Ingezeetene zal strekken. Onkruyt[6.] is met de wed. Jan de Waal Arendz[7.] getrouwt; alle die onder hem hebbende commissaris posten, zijn hem ontnoomen, en aan de Heer Chr. Brand ver-

5. Sien no. XXXIII n. 5.
6. Constantijn van Nuld Onkruydt, sien no. XXIV n. 34.
7. Petronella Aletta Wijdenaar (geb. 1756), weduwee van Johannes de Waal (geb. 1750), trou met Van Nuld Onkruydt op 6.8.1786.

gunt. Int laast van Februari is Fersveld[8.] overleeden naalatende desselfs vrouw in besit van tuin en goederen - De Plaats Rustenburg, geleegen omtrent Stellenbosch alwaar de Heer Pieter Laubscher[9.] heeft opgewoond is door desselfs zoon H.O. Laubscher[10.] aan Jacob Eckstein Pieterz.[11.] met Vijftig leggers van oude moeder Conterman[12.] zijn tijd, gevuld met wijn voor de somme van f. 70000 waarvan de helft contant, en de andere helft een Jaar laater is verkogt geworden; de plaats van opgem[e] Eckstein, is door Melt van de Spuij[13.] per vendutie ingemeint voor f. 26000.-.

De Heer Stein[14.] heeft als Stalmeester voor de Clapmuts als Commissaris bedankt; daar is Capt. De Graaf[15.] voor in de plaats gestelt en opgem. Stijn sijn soon kord daarna vaandrig gemaakt; nog is hier bijgemaakt een onderstalmeester a *f*30 pr maand. De vrouw van Johannes van Aarde[16.] is doot. Martinus Melk[17.] is nadat hij zig met de dogter van David Kriel verlooft had, wederom bedagt, een tijt lang daar nu over geprocedeert, aan zijn voogden is komen bekend maaken, nieuwe trouw en liefde voor haar gekregen te hebben, nog eens heeft bedagt, Eindelijk bij zijn voogden is gaan versoeken en versekeren met haar te sullen trouwen, alles schriftelijk en dat alle die gekheedens van af en aanraaden van sijn broeder Horak[18.] komt. Hij voert, getrouwt sijnde, nog slegter leeven als te vooren.

8. Volgens De Villiers-Pama, 1017, is Willem Ferdinand Versfeld op 1.3.1787 oorl.; hy was getroud met Hilletje Hillegonda Smuts (geb. 1749). Versfeld (geb. 1750) kom in 1773 aan as sekretaris van die benoemde Goewerneur Pieter Baron van Rheede van Oudtshoorn, wat voor sy aankoms oorlede is.
9. Pieter Loubser geb. 1717.
10. Hendrik Oostwald Loubser geb. 1748.
11. Jacob Eksteen geb. 1750.
12. Vermoedelik Susanna Nel (geb. 1722), in 1743 getroud met Johannes Jacobus Conterman (geb. 1721), wynpagter. Haar vader Jean (Jan) Nel was indertyd eienaar van *Rustenburg*.
13. Melt van der Spuy geb. 1756.
14. Johannes Steyn, van Darmstadt, benoem tot kapt. 4.8.1786; ene Johan Coenraad Steyn is inderdaad in 1786 'n soldyverhoging tot f 30 per maand toegestaan; dat hy 'n seun van Johannes Steyn was, is uit De Villiers-Pama, 932, nie vas te stel nie.
15. Vermoedelik Sebastiaan Willem van de Graaff, kaptein-ingenieur en Goewerneur Van de Graaff se seun.
16. Johannes van Aarde, seun van Hendrik van Aarde, trou in 1744 met Susanna Bekker, geb. 1727, dogter van C.C. Bekker.
17. Marthinus Melck (geb. 1761), seun van die skatryk Martin Melck (sien no. II n. 58) trou op 18.6.1786 met Anna Elisabeth Kriel (geb. 1766), dogter van Johan David Kriel (geb. 1733) en Maria Magdalena Kotze (geb. 1739); Anna Elisabeth hertrou as wed. van Marthinus Melck in 1790 met J.F. Kirsten (geb. 1759), boekhouer van die VOC.
18. Jan Andries Horak, geb. 1751, trou met 'n suster van Marthinus Melck in 1782.

Zijn schoonvader is een soon van de oude Hermanus Kriel,[19.] de moeder is een dogter van Dirk Coetze,[20.] of in de wandeling rooye Dirk.

d'Agb. Heer Rhenius president van Justitie (is) fris en gesont en woont in 't Casteel; god schenk hem en zijn raad een wijs hart, en bewaart hem voor alles een Verwarde uitspraak. 'd Heer O.G. de Wet is Commis van dE. Comp (te) Ronde bosse en bewoont het als hem belieft, dog heeft tselve in 't kort aan de secunde overgelaaten, men segt een order uyt Europa; zijnEd. heeft ook vergunt gekreegen, om 3 maanden na de gehoude Vendutie Eerst te voldoen, maar 't geld is hier zoo Schaars, dat hij nog wel 6 maanden daarenboven respijt mag hebben; ik vreese voor een heel deel van die onbesonne Koopers. Nonje Minne is met de zoon van Carel Freeslik getrouwt[21.] en met de mooije Koets van de heer Van Gennep[22.] voor commiss.[23.] geweest.

Den officier Van Baalen[24.] woont in 't Casteel en is teffens Commandant van 't Robben Eilandt geworden, en trekt behalven zijn gagie en andere Emolumenten nog daarenboven voor zijn Commandantschap 300 Rijxd, alle Jaaren.

Van Een hier ter Rheede leggende Scheepen is door de swaare Z:O: wind een Schuyt zonder een mens daar in, op 't robben Eiland gedreven. De commandant van 't Eiland heeft versuijmt, die op de wal te laaten haalen, van welke occasie Meijer en Krieger die op 't Eiland geconfuneert waaren, geprofiteert hebben, en zig met de vlugt gesauveert naar de wal bij de blauwe berg; men zegt zij zig bij die andere valse munters aan de groote vis Rivier ophouden. Roets[25.] officier van de arthillerij trekt mede boven en behalven zijn gagie etc. voor in deesen oorlog bewezene waakzaamheid, en verdere gedaane diensten alle maanden 50 Rijcd.

den officier Tiebo[26.] die in onze dienst is overgegaan, en vervolgens met

19. Hermanus Kriel (geb. 1694), kom in 1719 aan, stamvader van die Kriel-familie.
20. Dirk Kotze (geb. 1692).
21. Anna Maria Minnie (geb. 1769) trou op 5.8.1787 met Johannes Petrus Freislich (geb. 1767), seun van Carolus Augustus Freislich, aangekom 1759, vryburger 1780, in 1765 getroud met Johanna Margaretha van der Stap.
22. Justinus van Gennep, sien no. XXIV, n. 25.
23. Kommissarisse van Huweliksake.
24. Bernardus Cornelis van Baalen.
25. Hendrik Willem Roetz is in 1781 bevorder van konstabel tot vaandrig en ‘extraordinaris vuurwerker’.
26. Louis Michel Thibault (1750-1815), kom in 1783 aan as luit.-ingenieur in een van die buitelandse regimente wat die VOC gehuur het; hy word later die befaamde goewermentsargitek en boumeester. Thibault trou op 2.4.1786 met Elisabeth van Schoor (geb. 1735) dogter van Evert van Schoor, boekhouer van die VOC.

klein Betje van Schoor is getrouwt, heeft mede zedert een geruyme tijd al boven en behalven zijn gagie etc. 50 Rijxd. per maand getrokken, ten einde de Cadets te zullen leeren; aan de fondamenten of gebouw van die kweekschool is nog niet begonnen.

Den drost van Stellenbosch[27.] krijgt sjaars boven zijn gewoonlijke inkoomen, onder de naam van tot paardevoer te bekostigen 400 rycd. zynde behalven de intrest van *f*15000.-, die zijn Ed. trekt voor de Colonie-Eygendoms en Leeningsverkogte plaatsen aan Akkerman,[28.] waarvan nog afgehouden is, een groot Stuk lant tot paardevoer, wijngaard en tuin, - daar en boven verscheide meubilaire goederen, die alle door de Colonie van de gewezene land-drost de Wet[29.] bij zijnEd. vertrek tot nut en Cieraad van de drostdije, voor d'op volgende land-drost Rijneveld en vervolgens zijn successeuren voor de somma *f*3000 zijn ingekogt, waar Van Bletterman thans mede profiteert. T' is een heel ander inkoomen als de Landdrost Laurens[30.] heeft gehad, ofschoon hij int geheel voor hem en zijne dienaars niet meer genoot als 30 mudden garst en 3 of 4 vragten hooij sjaars, leefde egter vergenoegt. De Secretaris Faure[31.] is met die zelfde nonje Harders getrouwt daar B.v. Oudshoorn[32.] met die Meurons officier, die historie mede gehadt hebben; haar postuur etc. toont aan dat zij bevoorens van de Eilandse Salm gegeeten heeft,[33.] 't is ook zoo t'korte gevolg heeft doen blijken. De clercq Dimel zal met de andere nonje Harders trouwen.[34.]

Den Advoc. Mr. Hendk. Lieve Crap[35.] die als vollontair op 't oorlogs fregat de Juno met capit. De Wit uijt en thuijs gevaaren is, heeft in Ao

27. Hendrik Lodewijk Bletterman (geb. 1746), assistent, 1780 boekhouer en geswore klerk Raad van Justisie, 1785 landdros van Stellenbosch.
28. Vermoedelik Christman Joel Ackermann (1728-10.7.1794), boer op *Welgevallen*.
29. O.G. de Wet.
30. Pieter Lourens (1703-1748), landdros van Stellenbosch 1729-1748; hy was Cloete se skoonvader.
31. Anthony Alexander Faure (1758-1824), trou op 6.5.1787 met Catharina Cornelia Harders (dogter van ds. R. Harders); 'n dogter Petronella Sophia is op 30.9.1787 gebore.
32. Barend Hendrik van Rheede van Oudtshoorn (1742-1793) was o.a. weesmeester. Wat die skandaal betref: volgens O.G. de Wet het van Rheede ‘een geval gehad met den Meuronschen Capitein Sergeant’ (ARA: Van Plettenberg-versameling no. 20, O.G. de Wet aan J.A. van Plettenberg 24.12.1785).
33. Geslagsomgang hê.
34. George Gerhard Diemel is inderdaad getroud met Gesina Wilhelmina Constantia Harders (geb. 1767).
35. Hierdie Crap is verder onbekend; daar het destyds 'n regentefamilie Crap in Hoorn gewoon.

1786, op zijn thuijs reyse hier aan de jonge juffr. Annette van de Graaf[36.] met voorkennis van haar Ed. ouders verlooft onder deese conditien, dat hij ten allerspoedigsten weeder uyt Europa soude koomen, om zijn voorgenoomen reyse naar Bengalen, alwaar hij Crap voorgaf een groote saak van belang in een seer korten tijd te verrigten had, eerst moest volbrengen, en dan bij zijne terugkomst met haar zoude trouwen.[37.] De familaire omgang van hem Crap, soo aan 't hof als ook met haar dikwils te gaan wandelen, is een yder soodaneg in 't oog gevallen, dat niemand daar aan heeft getwijfelt, ik veel minder, vermits Zijn Ed my zulx als een vriend van hem heeft toevertrouwt. Let wel Crap is met de Juno, Cap. De Wit 25 Sept 86, uyt de baay fals vertrokken. 1787, in Juny, arriveerde in de baay een thuys vaarend Portugees schip[38.] ophebbende den OnderKoning of Gouvern. van Goa Don Fredericq de Soya en onder alle le comte Manuel de Locatel de la Sovoija, capit des vaissaux de sa Majeste tres fidelle. Na dat die heeren weinig daagen aan de Caap sijn geweest, is op den 2 July door de geheele Caap publieq geworden dat gem[e] le Comte de Locatelle aan de Jonge Juffr. Annette wettig verlooft was. Maar wat gebeurt er den 3 zijnde maar een dag laater, komt voormelde Crap onverwagts fris en gesond in de baay fals als door lugtball te voorschijn, voorgeevende dat hij met een frans scheepje is gekoomen, die hem op de hoek van 't gebergte heeft afgesett.[39.] Hij vertoefde geen uur of zat al te paard om sijn lieven Annette te gaan omhelsen, hij ook die selfde dag soo hart aan de Caap (was) koomen jaagen, dat hij naauwelijks kenbaar was; eenige slaaven roepen malkanderen toe: Crap is aan de Caap, hoe sal dat nu gaan.

De Communicatie van sijn arrivement die hij bevoorens aan boord al heel Cierlijke in gereetheid hadde gebragt wierd uyt het huys van Fredk. Kirsten,[40.] alwaar hij gelogeert was, aan den Gouvern. afgesonden, met

36. Anna Geertruyda van de Graaff (23.12.1769-27.5.1845), dogter van Goewerneur Van de Graaff. Sy het met nie een van die kandidate wat hier genoem word, getrou nie, maar wel eers met Friedrich Graf von Beust en toe met Sir John Wallace.
37. In 'n naskrif by 'n brief van 23.8.1786 aan Van Plettenberg (ARA: Van Plettenberg- versameling no. 20) skryf O.G. de Wet: 'De oudste Juffrouw van de Graaff is aan de heer Crap die met Capn. de Wit als passagier uitgekomen is en weder met Zijn E. staat thuis te varen, verloofte om het huwelijk bij zijn E. terugkomst, dat denkelijk na Bengalen wezen zal, te voltrekken'.
38. Die *Nostra Signora Davida* het op 15 Jun. aangekom en 22 Jul. 1787 na Lissabon vertrek.
39. Crap het beweer dat hy met die Franse skip *La Venus* gekom het (Leibbrandt *Précis*, 315).
40. Vermoedelik *Veldhuizen* naby Wynberg, eiendom van J.F. Kirsten (1759-1820), soldy-amptenaar (sien *SABW* I, 448).

vriendelijk versoek zijn lieve Annette op dat zij niet te veel ontstellen mogte zijn komst Langzaamerhand bekent maaken. Hij Crap heeft my selfs betuigt hier op een allerinfaamste antwoord te hebben ontfangen.

Hij die dat niet te verwagten was, liet zig ten Eersten tot nader ondersoek by den Gouvern. aandienen. Hij heeft op dat moment alle instanties gedaan, met dit versoek mag ik den Gouvern. niet Spreeken, dan versoeke Mevrouw of de Jonge Juffw. maar drie woorden te mogen toevoegen, Alles is door Mama[41.] afgeweesen, voorgeevende de Gouverneur is niet wel; mevr. en de Jonge Juffw zijn ongekleet; hem wijders toevoegende, dat terwijl hij met de vallende ziekte geplaagt was, was hem 't huwelijk reeds afgeschreven, dus niet nodig had een van alle uyt dit Gouvern.[42.] te spreeken. Weynig daagen daarna is hy door Mevrouw ontbooden en met haar alleen in gesprek geweest; en sy wilde hem de ring wel laaten houden, dog seer gaarne de over en weer gesondene briefjes van hem Crap terug hebben, en daar had Crap renons[42.] in, dog heeft verscheide copias van Annette haar briefjes aan Mevrouw laaten leezen. - 't is te verwonderen hoe vriendelijk die twee predenten[43.] van Annette met elkander omgingen. Opgem. Locatelli beklaagt Crap en betuigt nergens van geweeten te hebben, en heeft behaagen in haar gevonden, omdat zy mooy en lief in de conversatie is.

De gouvern. van Goa dat een seer verstandig en plaisierig heer is, die heeft met de Heer Gilquin en Dumenij een reys na Stellenbosch gedaan, en heeft nergens gegeeten of geslaapen als te noit verwagd bij G. Cloete[44.] Vervolgens is hij eenige reijzen bij Cloeten[45.] te Constantia geweest alwaar zijn Excellentie met dies gevolg van verscheide portugeesche Heeren, ook is vernagt geweest. Hij beklaagde, zoo als gehoort heb, Crap zeer, en pryst in geenendeele de Manier van behandeling. Crap wort in alles beklaagt, te meer daar hij in sijn vaders plaats heeft kunnen koomen, als mede soo hij met de gouvern. dogter niet stont te trouwen, een groote gooy tot fiscaal van de Kaap konde hebben. Dit alles heeft hij laaten vaaren, om een man van zijn woort te weesen. Dan komt er nog bij, soo als Crap mij versekert den 22 febr laastleeden een brief van

41. Mev. Van de Graaff, gebore Hester Cornelia Reynet.
42. Goewerneursfamilie.
42. Goewerneursfamilie.
43. ‘Pretendenten’, huwelikskandidate.
44. Gerrit Cloete (1717-1798).
45. By Hendrik Cloete self dus; Hallema (n. 1) het foutiewelik uit die voorafgaande sin afgelei dat die skrywer van die ‘Nouvelles’ nie Swellengrebel se vriend Cloete kon wees nie - die volgende sin bewys dit immers waar Cloete skryf dat hy self met die onderkoning van Goa op *Constantia* gepraat het.

zijn liefste te hebben ontvangen, waar in sij bid en smeekt spoedig na de Caap te koomen. De vergaadering[46.] was afgeloopen en sonder een request te presenteeren, of schoon hij alle moeite heeft aangewent, geen permissie heeft kunnen obtineeren, genoodzaakt was, ik weet het niet anders uyt te drukken, als voor Verstekeling met 't schip Hinloopen, Capt. J. de Vries, gedestineert na Bengalen, inde baay fals op de 3 July 87 is gearriveert, onder bestendig voorgeeven, zoo van hem als alle de scheeps officieren, dat hij voormelde De Vries niet mede is gekoomen, hij Crap en de Capt. heeft zulx gewaagt, denkende het huwelijk zal alles versoeten. Hier houd de eene deegen de andere inde scheede. Crap heeft hier een request gepraesenteerd om met meergem. De Vries na Bengalen te gaan, 't geen hem schielijk is geaccordeert.[47.]

't Soude voor mij ene harde post weesen om alle die moeiten en onkosten van Crap gedaan te hebben, en dan een Savoyaar bij mijn meise te sien sitten en rijden, en ik mag door loogentaal van andere niet over den drumpel koomen, en moet van verre sien, dat Vrydag den 6 July een groote portugeese Bal gegeeven word, daar bruyd en bruydegoms naam, door Tiebo[48.] op alle de Spiegels die in de groote zaal hangen, in malkanderen getrokken is, tot een nader waar teeken, en tot heeden daar op blijven staan. Zij heeft aan haar bruijdegom een huwelijks contract gepasseert, die door een Vriend van mij geleesen is, waar in zy haar zoo sterk aan zijn Ed. verbind en met die bijvoeging, dat zulx in presentie van deze nobele getuygen is geschied. De getuygen waaren, haar Ed. Heer vader, Moeder en broeder,[49.] Robbert Gordon, Baron Bondstedt, groot Majoor van Cabo.[50.]

Hij versekert haar ook schriftelijk, dat hij NB zoo ras als zijn zaaken 't hem permitteeren en permissie van de Koning kan optineeren, terug sal koomen om met haar te trouwen, en zoo hij in 't heen gaan of wederkoomen, komt te sterven, heeft hij haar 25000 ropijen vermaakt. De gouverneur heeft aan iemand, bij UEd seer wel bekent,[51.] belooft om,

46. Die vergadering van Here XVII, by wie mens aansoek moes doen om as passasier op 'n Kompanjieskip te reis. Die *Hinloopen*, kapt. Isaac de Vries, vertrek 5.3.1787 uit Texel en kom op 3.7.1787 by die Kaap aan.
47. Die rekwes is te vinde by Leibbrandt *Précis*, 315; die *Hinloopen* het op 29.7.1787 na Bengale vertrek.
48. L.M. Thibault.
49. Sebastiaan Willem van de Graaff (1767-1859), kapt.-ingenieur, aangestel 1784, aangekom 1785.
50. Johann Karl von Bonstetten (1761-1831), kom 1783 met die Regiment De Meuron aan.
51. Cloete self.

als hij weerkomt, bij hem te logeeren; waarop hem gevraagt wierd, wanneer hij dagt weer te koomen, was 't antwoord, als de graaf weerkomt om te trouwen; dit seggen van de gouverneur klemt verscheide van 't gezelschap niet weijnig in de ooren. Een heer van Bruydegoms reisgenooten heeft gesegt, dat hy circa 2 a 23000 Spaansche matten soude besitten.

Mevrouw is kort na 't vertrek van Crap dat niet te verwonderen was wat rusteloos geworden; zij is ook weinig teyt daar na gebetert, dog nu met begin van Decemb. is die swaarmoedigh. en Ligthoofdigh. weder erger opnieuws begonnen; ik vrees voor dat bestige mens.

Dat portugeese Schip heeft voor een groot 80000 Sp. m. aan blaauwe bafta's, geruijt en gestreept. dat hier alles seer gewilt is, meede gebragt; daar voor is al door Van Blerk[52.] een quantit. verkogt, en aan hem verzekert en de overlijke goederen sal door de Jonge Jan Cruywaagen,[53.] den bew. Van Blerk en een agtergeblevene portugees te gelde gemaakt worden; ik vreeze voor de Reekening van Van Blerck. De Gouvern. en alle de officieren zijn bij Van Blerck gelogeert geweest, hij heeft ook de leverantie van alles gehad, gelijk hij Van Blerck ook een groote maand bevoorens heeft gelogeert, niet alleen de officieren van twee thuysvarende Spaanse Scheepen, maar ook de leveranties daar van opgedraagen. 't Was een plaisier hem doen met de Spaansche matten te sien, ik heb er Klugten van bijgewoond. Hij wist zich geen raad met zijn geld op die tijd, want hij kogt van Casper Loots[54.] direct een karretwaagen,[55.] die hij Loots een dag of agt te vooren voor 300 rijxd. gekogt had, direct voor 800 rijxd., en meer brillante dingen, onder andere bij Cahman[56.] voor yder dogter[57.] en hem zelfs een fraaye sjaalie, en maakte de menschen wijs, 't sijn presenten van de Portugeesen, maar een korte tijd geleeden waaren die nog niet betaald, hij is thans zoo dat hij geen geld heeft om de Colies[58.] te betaalen. Hoe dat hij nu aan de paarden komen zal, moet de tijd leeren. Den 12 Aug. is Mietje Breda[59.] met Jacobus Haman[60.] getrouwt, en ook

52. Vermoedelik Rogier Bernhardus van Blerk (geb. 1740).
53. Johannes Mijndertse Cruywagen (geb. 1747).
54. Johann Caspar Loots (oorl. 1802).
55. 'n Soort koets.
56. Charles von Cahman, burger van Kaapstad, brandmeester vanaf 1779, losieshouer, handelaar, eienaar van 'n plaas by Wynberg.
57. De Villiers-Pama, 61, noem nege, van wie sommige vermoedelik jonk oorlede is.
58. ‘Koelies’, werksmense.
59. Maria Geertruida van Breda (geb. 1758), dogter van Michiel van Breda (1722-1777).
60. Johannes Jacobus Hamman (geb. 1749).

daar op, onder de geboden staande, officier geworden. Vlekje Blankenberg is getrouwt met de wed. Akkerman[61.] en heeft haar woonhuys verkogt aan de De Lille[62.] voor *f*32000.-. Aug. 21 is de oude Haman[63.] overleeden aan 't water.

Aug. 26 is Laurens Cloete getrouwt met Maria van Reenen, thans wijnkooper en brandmeester geworden.[64.]

Aug. 31 zijn de pagten geloopen volgens inleggende Lijst[65.].

In Octob. overleedt eerst Margaretha van Engelen en kort daar op desselfs man Johann. van Citters,[66.] welke boedel door de Weeskamer is verkogt en dies thuin door de geweezene Equipagie meester Dumeny ingemeind voor *f*25025.-. In laast van Novemb. is overleeden Johannes Kuhl,[67.] die mede in de thuijn woonagtig is.

De gesw. Clercq, zijn(de) Joh. van der Riet[68.] heeft de geweeze tuin van de Heer A. van Schoor[69.] van G. Munnik[70.] wederom gekogt van *f*40.000 sonder eenige Slaaven of Meubilen.

Voor eenige tijd is bij vacantie[71.] de predikdienst door den Eerw. Heer Van Aalen[72.] op Stellenbosch waargenoomen. Na gedaane predicatie wierd een kind, toebehoorent de kleinzoon van oude Vader Muller of

61. Johannes Gijsbertus Blankenberg (geb. 1743) trou as wewenaar van M.C. van Niekerk op 15.7.1787 met Judith Maria Jurgens, wed. van C.M. Ackerman.
62. Carel Matthijs Willem de Lille van 's-Hertogenbosch tree in 1761 in diens van die VOC, arriveer, na 'n tyd in Indië, as luit. aan die Kaap (1771), word 1786 tot majoor bevorder; trou 10.4.1774 met Elisabeth Susanna Gerardina Hemmy (geb. 1758), dogter van Sekunde O.L. Hemmy.
63. Johann Jurgen Hamman, kom 1732 aan, na 1736 smid te Stellenbosch, vader van Johannes Jacobus (n. 60).
64. Cloete se seun Pieter Lourens (sien no. XXIV n. 9); trou met Catharina Maria van Reenen, dogter van Daniel van Reenen.
65. Nie opgeneem nie.
66. De Villiers-Pama, 873, 197, gee die name Maria Elisabeth Engela (geb. 1751), op 15.5.1770 getroud met Johannes van Sittert (geb. 1749); hy was oud-luitenant van die burgerinfanterie, oud-kerkraadslid.
67. Johann Adolf Kühl (geb. 1721), assistent, later boekhouer VOC, weesmeester; De Villiers-Pama, 445, gee as sterfdatum 17.6.1790; met die 'thuyn' word die Kompanjiestuin in Kaapstad bedoel.
68. Ryno Johannes van der Riet (1758-1828); sien oor hom *SABW* III, 823.
69. Sien no. XXXII n. 3.
70. Sien no. XXIV n. 13.
71. Vakature - Stellenbosch was vakant van Feb. 1785 tot Sept. 1786.
72. Robert Nicolaas Aling, kom in 1784 aan, predikant te Drakenstein, oorl. 24.4.1800.

Muller de kleermaker,[73.] woonagtig op de geweesene woonplaats van A. van Brakel,[74.] ter doop gepresenteert. Onze vriend, d'oude Heer Van der Spuij, die wel Emeritus is, dog na dato veel kinderen heeft gedoopt, die thans te Stellenbosch woonagtig is, trad uit zijn bank om voorzeide kind te doopen, wierd door hem voorm. Muller met de hand afgeweezen, en meteen zeggende MijnHeer Aale komt na beneden; ik hebe UEd. versogt om mijn kind te doopen. Van der Spuy trad terug en Aale doopte 't kind; hem Muller, zoo gesegt word, is niets door den landdrost afgevraagt, dan of hij met die intentie van huys was gereeden, om een opschudding in de Kerk te maaken; 't antw. was neen, en daar is 't bij gebleeven.[75.]

Nu in de laast gepasseerde October maand, bevind zig Pieter Rous Pouwzoon,[76.] getrouwt met een dogter van Tieleman Roos,[77.] thans woonagtig op de geweezene woonplaats van Oom Bleumer,[78.] sonder sijn naam te verantwoorden, 2 en meer daagen telkens in een ander Rok op dril plaats of Braak zig liet zien, die Eindelijk door zijn Cap. Van As[79.] aangesproken en gevraagt wierd, waarom dat hij Roux, niet in de waapens quam; was 't antwoord, sal ik in de wapens kome maar wissewasjes geeven, en hy Roux heeft zig zoo blijven vertoonen, tot den laasten dag; 't is nu al den 20 January 1788; wij weten nog van niets. De zoon van

73. Andreas Müller, kom 1714 aan, vryburger 1718, kleremaker, oorl. 1762. Sy kleinseun David het inderdaad in 1786 'n kind laat doop (Burgert Müller, geb. 13.3.1786).
74. Adriaan van Brakel (geb. 1714).
75. Spoelstra het niks oor hierdie saak nie; wel gegewens oor omstrede doopsbedieninge deur emeritus ds. Van der Spuy (Spoelstra II, 406).
76. Pieter Roux (gedoop 30.7.1752); een van die ondertekenare van 'n rekwes d.d 1.5.1781 teen die oproeping van alle manne vir wagdiens (Jeffreys *1781*, 75). Die Resolusies van die Pol. Raad van 10.1.1782 (Jeffreys *1782*, 12-13) bevat 'n klag dat by die uitstuur na piketdiens van die Eerste Kompanie Stellenbossche Dragonders einde Nov. 1781 die manne herinner is aan die datum wanneer hulle hul weer moes meld vir piketdiens aan die Kaap, einde Feb. 1782, en ‘daar op door den burger Pieter Roux paulsz., nog onder wapens zynde, volkomen verstaanbaar was g'antwoord geworden, dat hy niet aan de Caab zoude koomen’; en dat hy deur die kaptein op sy plig gewys is ‘zonder dat als toen door denzelven Roux daar op verder nog iets was gezegt geworden’.
77. Dit lyk of Cloete hom vergis: volgens De Villiers-Pama, 805-806, was Pieter Roux met Margaretha de Villiers getroud; sy ouer broer Jacobus (gedoop 9.8.1750) trou op 26.4.1772 met Maria Johanna Roos (gedoop 22.12.1748), die eerste kind van Tieleman Roos (sien no. II n. 73).
78. D.J. Bleumer, sien no. II n. 72; die plaas was waarskynlik *Groenrivier*.
79. Joost Rynhard van As (gedoop 20.9.1733), heemraad, kerkraadslid, kapt. van die Eerste Kompanie Burgerdragonders te Stellenbosch.

Jan Hartog[80.] die op Stellenbosch woonende, dat een hups borst is, door voordrag van zijn Cap. Wium[81.] Corporaal geworden, een of 2 daagen dienst gedaan hebbende, trad de zoon van Hermanus Bosman.[82.] die bij Jan gardens rivier woont uyt, en maakte zijn Cap. bekend, dat zij geen dienst met hem Hartog als Corp. konden doen; waar op is gevraagt wat er de Reden van was; 't antw. was, hij is te zwart om onder zijn commando te staan: Hartog heeft die overlijke Exercitie geen dienst gedaan; hier sal ook geen swaare Executie op volgen.

Deeze 3 voornoemde Cabale zijn alle drie van de oude heer Van der Spuy zijn Draakensteins voetsoekers, daar hebben sij haar rol gespeelt, nu waait die brutaliteit over na Stellenbosch![83.]

Vooraf moet ik seggen als de Gouvern. in alles ontrent mij en alle die van mijne gevoelens zijn, zoo blijft en niet veranderd, zijn wij voor ons al lang tevreeden, maar was is 't levert ons de Caapse Nouvelles niet soo meenigvuldige uijt Europa gesondene gants voor zijn Ed. gestr. geen honorable nog profitable disapprobaties uijt, die zynEd mijns dunkens door verkeerde opienie met behulp van zijnEd toestemmers, die heel anders hadden kunnen spreeken als denken, indien zij zijn Ed. maar aan de hand gegeven, om slegts de voorbeelden van den gouvern. Tulbag op te volgen, zoude zijn Ed. waarlijk niets of vrij minder van de pot getrokken hebben. En men zegt nog veel te verwagten is. En soo gaat 't hier met onze inwendige saaken netto dat veel afgeleegen boeren malcontent sijn, om reedenen verscheide 4, 5, 6 ja tot 8 daagen met hun vrouw, kinderen en volk en voornamentlijk hun trek ossen, die soo als UEd. selfs weet, daar de meeste boeren hun hart meer overhangt als somtijds uyt Eenige van haar families. De historie van Neef Klaas sal UEd nog wel voorstaan. Die had zijn hot os bles zoo lief, dat hij stram waar zijn gat wou lekken enz: in die tussenteyd zeer vermageren; daar bij krijgt de boer geen audiëntie, of eerst moet vertoont worden, dE. agtbaare Heer, de Manh. Heer, d' Eerwaarde Hr, d' Heer d' Manhafte,

80. Johannes Hartog (geb. 1759) was 'n seun van Joh. Hartog (geb. 1724) en Magdalena le Roux (geb. 1725); sy grootvader Paulus Hartog was getroud met Petronella Philips en die ouers van laasgenoemde was Asiate (afkomstig uit Bouton en Boegies); sien aangaande hierdie voorval ook Veltkamp-Visser, 39.
81. Petrus Gerhardus Wium (geb. 1728).
82. Hermanus Bosman (geb. 1752); sien ook Jeffreys *1782*, 14.
83. Ds. Van der Spuy (sien no. II n. 70) het hom na sy emeritaat (Drakenstein) op Stellenbosch gevestig; Cloete meen kennelik dat Van der Spuy die moeilikhede in Drakenstein self help veroorsaak het en nou sy Stellenbossche omgewing op 'n soortgelyke manier beïnvloed het.

d' E. Manhafte, de Ed. Sieur, Monsieur, d' Eersame, In die tussentijd is't 12 uuren; dan is de audiëntie zonder dat de boer, die de gouverneur seer verlangt of noodsakelijk moet spreeken afgeloopen - en soo gaat meest de Eene dag door en de andere naar. Dan volgt daar op, dat de boer met onverrigter saaken na buyten ryt, en nu met de stroopende bossemans Hottentots, die 't met moorden en steelen immer erger maakt, de Eene boer in 't gemeen met 2 en d'andere met geen 3 Slaaven op kunnen koomen. Blijkt hiermede veel versuymt, daar is de gouverneur weederom niet 't geringste in te verdenken, maar wel de Heeren, die daagelijks familiaire omgang met hem hebben, als dit wel weetende den gouverneur daar van hadden moeten praevenieeren, om de buytenman, en wel in deese omstandigheden van de moorddadige en rovende Hottentos niet op te houden; de gouverneur is die man niet, of soude Schielijx een verandering in de audiënties maaken, en zoo gaat het veel dingen hier daar Eigen belang onder speelt. De Eene weet 't fraay te poleeren, en de andere nog mooier te vergulden, en als 't bij de kaars ondersogt word, dan geeft 't zoo veel glim als een zwart kalf in een donkere kelder, en word sonder goede correctie onder de naam van slim of kunst greepen maar door de vingers gesien.

De bruteurs waar van hier niet te weynig zijn, die de gouvern. maar Eerstelijk durft aanspreeken, brengt hem terstond in dat denkbeeld dat die man gelijk moet hebben, of zijn Ed. is er bang voor. Een van beide moet waar sijn, vermits zulx soort van menschen noit vrugteloos terug koomen, al zou men om die redenen van resolutie veranderen, en waar sal dat met'ertyd heen? D' gouvern. Van Plettenberg heeft bij zijn vertrek nog eenige Soldaaten na gelaaten, maar nu is d' allergeringste man Corporaal enz. enz. Waar uyt 't verschil, dat er tussen de Overste Miron[84.] en Sandol[85.] met zijn aanhangers heeft ontstaan is U wel bekend, ik heb 't ge...[86.]. d' overste Muron Triumpheert in alles niets uytgesondert. De 17 Artic, tot opheldering en verder rigtsnoer van de Meuronse Capitulatie[87.] hier gesonden, og Himmel wat word de G.... en R.G. hier niet doorgehaalt en uytgewist.

84. Owerste C.D. de Meuron; die aard van die konflik is nie bekend nie; op 7.10.1787 het 'n skrywe van Here XVII die Kaap bereik waarin o.a. De Sandol Roy ontslaan is; hy het egter aan die Kaap aangebly.
85. Simon de Sandol Roy (1754-1830), kapt. in die De Meuron-regiment, gaan oor in Kompanjiesdiens, in 1793 na Batavia gestuur, aldaar in 1797 tot kolonel benoem en hoof van die Kompanjie se leër.
86. ‘Geschreven’ (in 'n brief wat verlore gegaan het).
87. Die oorspronklike ‘Capitulatie’ d.i. huurkontrak is in ARA:VOC 191.

De Eige broeder van Eerste Overste Miron, die na Europa is vertrokken, is hier gesond gearriveert;[88.] 't is een groot persoon en heeft een regt manlijk voorkoomen, en staat met zijn officieren en 't grootste gedeelte van zijn regiment ingescheept te worden om van deese maand na Ceilon te vertrekken. Wij krijgen dit jaar de weg kort op malkanderen 't regiment Wurtemburgers in de plaats de officieren en gemeene die tot nog toe hier zijn aangekoomen zijn niet alleen mooye bewasse persoonen maar schijnen hupse lieden te zijn. Hier bij zijn ook 2 predicanten gearriveerd.[89.]

Na dat de politieque vergadering op Dinsd. 11 Dec. was Afgeloopen heeft men seer ras de disapprobatie uyt Europa van de alhier gearriveerde persoonen kunnen bemerken, te weeten De Lille als Major weder gelijk bevoorens tot Cap. met restitutie van gasie die zijn Ed. in die tussen tijd als Major getrokken heeft. Die zelfde displaisierige compl. van restitutie heeft ook moeten ondergaan Tiebo,[90.] Roets,[91.] de kinderen van de Heer Gordon[92.] die als Cadets tegen 20 *f* per maand waaren in dienst gesteld en meer andere.

't Oorlogschip Holland, dat hier agteraan de Noordhoek bij 't Oliphantsbos verseild[93.] is, is verkogt voor 36 rijxs. De koopers daarvan hebben daar circa 150 nieuwe leggers uytgehaald, behalven de vaderlandse dranken, een gerookte Zalm is op die tijd verkogt voor 37 rijxd.

Jan Smit van Tilburg[94.] is voor 5 jaaren op 't Robbeneileand gebannen, en na die tijd voor altoos uyt dit land weegens 't presenteeren van een Valsen Eed, voor 2 duysend guldens, dien hij ontkende ontfangen te

88. Pierre Frédéric de Meuron (1747-1813), offisier in Franse diens, vervang in 1787 sy broer Charles Daniel de Meuron as owerste in die De Meuron-regiment; hy het sy regiment na Ceylon geneem en in 1795 met hulle daar in Engelse diens getree.
89. Volgens Prinz het die veldpredikers Gastbar, Joh. Haas en Joh. Friedrich Spönlin saam met die Wurtemberg-regiment aangekom (Prinz, 56, 321, 28).
90. Thibault.
91. Sien noot 25.
92. Vermoedelik Robert Gordon (geb. 1781) en Pieter Gordon (geb. 1783).
93. Die *Holland* het op 11.5.1786 in Valsbaai vergaan, 8 mense dood (Theal IV, 259).
94. Jan Smit (van Dillenburg, Nassau; Tilburg is foutief) word op 6.11.1787 gearresteer weens oneerbiedige gedrag teenoor die Fiskaal; die vonnis van 22.11.1787 was 1 000 Rds boete, 5 jaar dwangarbeid op Robbeneiland, daarna verbanning (Kaapse Argief CJ 69, 6.11.1786 en 22.11.1787 pp. 217-218, 235-236). Op 6.4.1789 volg egter 'n skikking tussen Smit en fiskaal Van Lynden: op voorstel van lg. verval die straf teen betaling van 6 000 Rds. (Böeseken *Kommissarisse*, 127). Die saak was nog in 1795 in hersiening (ARA: Comité O.I. Handel en Bezittingen 50, 27.5.1795). Hy was getroud met Henrica van die Kaap.

hebben, waar van zijn eigenhandig quitantie in handen van den president was, sooals hij reeds sijn vingers had opgestooken tot het doen van den Eed. Zijn vrou is besig zijn goederen te laaten verkoopen.

1788. Den 4. Januarij zijn alhier aan de wal gekoomen 3 ambass. van Typo Sahie[95.] waarvoor alle militairen in het geweer zijn geweest, in twee reyen geschaart van het hoofd[96.] tot voor de deur van Cahman, 't gewees huys van Andries van Citters[97.] zittende in drie Staatsie Koetsen, dog door geen leden van dezen raad afgehaalt, bij 't vertrek van boord en hunne aankomst aan de wal, door alle de scheepen uytgesondert Engelse en Deenen, als mede van 't Casteel gesalueert. Zij loogeeren in gemelde huys, waarvoor zij 15 piasters daags betaalen, sonder dat hen iets verstrekt word. Aan de wal koomende, verseld geweest door den fransen Konings Kapitein Monderon.[98.]

Dit komt van Uwen Vriend, Die gij kent.

95. Tippo Saib, Sultan van Mysore (1753-1799); die betrokke gesantskap was onderweg om in Frankryk hulp teen die Engelse te vra.
96. Hawehoof.
97. Andries van Sittert (geb. 1751).
98. Louis Monneron was agent van Frankryk aan die Kaap van Des. 1780 tot Apr. 1782.

XXXVIII H. Cloete aan Swellengrebel, Constantia, 1.3.1788[1.]

- - -[2.]

t Snaphaan door UEd. in commissie aan myn soon gesonden,[3.] schiet vry wel, en Evenaart byna my lyffroer uijthaalder, de jagt van de Roode patrijsen aan Steenbrasems Rivier, zal ik wat opschorten, tot ik UEd. beschryving aan den voet deses zal doen, van de fraaye Jagt en Visplaats die ik thans gekogt hebbe. Onse vriend de Kock[4.] is in zyn hooge Ouderdom van zyn zwaare breuk die zoo groot was als de uijer van een Caapse melkkoeij ten volle geneesen, en ryd nog dikwils te paart voor een Spring togtje[5.] van zijn plaats over Hottentots Hollands Kloof na Stellenbosch; praecies met het jaar, ten langsten handerhalf krygt zyn vrouw nog een Kind, hy heeft met deese laatste Exerceer daagen,[6.] in de maand October te Stellenbosch, nog Agt daagen met de Jonge Luy geswiert, ent mooijste was, dat hy de Kermisdag bij de Land-drost de baas van allen is gebleeven, en toen een groot gedeelte der vrienden weg gedraagen waaren, is hy zo in de nagt op de waagen gaan zitten en na Overdeberg gereeden.

(bedank vir tabak, wyn en sade wat hy ontvang het)

als mede dient wysers op deese vraagen, van een sekere vriend,[7.] ‘Schrijft mij eens openhartig, of iemand zig met geene Regeerings zaaken bemoeiende en alleen als een stil burger willende leven, dat oogmerk by UEd. op t land kan bereiken en hoe veel hy wel noodig heeft, om sig op een plaats, die aan hem het noodig onderhoud tot een ordentelyk bestaan, sonder dat'er juist groove winsten op behoeven over te schieten, kan opleveren, ter neder te stellen; zyne intentie soude niet syn Luxurieus te leven, maar ongehuwt sig in den Landbouw te vermaaken, en soo veel mogelyk syn evennaasten van nut te syn;’

1. Eiehandig, oorspronklik; duplikaat bestaan ook.
2. Erken ontvangs van 14 briewe of pakkies koerante sedert Apr. 1787.
3. Sien ook no. XIV.
4. Moontlik Josias de Kock (geb. 1721), woonagtig by Botrivier (sien joernaal 24.12.1776), getroud met Margaretha Johanna Otto (geb. 1743); volgens De Villiers-Pama, 410, is hul laaste (6de) kind in 1777 gebore.
5. Uitstappie, plesiertog.
6. Elke jaar in Okt. is skietoefeninge gehou vir alle skuts.
7. Vermoedelik het Swellengrebel hierdie vrae gestel in 'n brief van 21.8.1787, wat tans ontbreek; skynbaar uit naam van 'n vriend, maar eintlik vir homself.

t geene UEd. by eige Inspectie hier genoomen hebt, en nog bovendien de jaarlykse nouvelles tot hulp van dien krygt, waar uit sonneklaar blykt dat hier niets bestendiger is, als de onbestendigheid, hoe is het mij dan mogelyk op gemelde vraagpoincten, met seekerheid te kunnen antwoorden. begryp alleenlyk dit maar, dat in het Jaar 1786 de tien mudde tarwe 150 Ryxd. en de garst 70 Ryxd. de tien mudde heeft gegolden, en nu by een gesegende Oogst van dit jaar, daar de Comp. en bakkers reeeds ruym voorsien sijn, t Koorn wederom op 17 a 18 rijxd. de 10 mud ongetwyfeld staat te daalen - en mogelyk minder. in het jaar 1783 hebbe ik myne gemeene Stellenbosche wyn voor 70 ryxd. vrygeld de legger verkogt, weest versekert dat men nu A^{o}. 1787 heel veel wyngardeniers, die hunne wynen voor geen 15 rd. de legger hebben kunnen verkoopen, daar mede zyn blyven sitten, en thans terwyl men A^{o} 1788, soo een algemeene groote wyn Oogst tegemoet siet, als Sedert lange Jaaren niet is geweest, heeft men al sedert drie a 4 maanden tyt, tot heden toe aan drakenstein en elders, mits selfs afhaalende, een legger heele goede wyn van Circa en tot een Jaar oud voor 8 ryxd kunnen te koop krijgen, volgt hier nu niet uijt dat den boer zyn wyn in de maand Septb. Octob. Novb. en december voor 9 off 10 Ryxd aan de Caap zal moeten brengen wy hebben in dec. jongsl. verscheide daagen met weinig tussenpoosen van mooij weer, een swaare regen gehad. waardoor onze zoo groote gezegende Oogst van granen op t toppunt van t verderff stont, dog is gode zy dank by verandering van t weer met weinig schade ten besten geschikt. door de menigvuldige reegens hebben de groote zoutpannen zoo vroeg als andersints t gewoonlyke zout niet kunnen opleeveren waardoor t Zout, hoewel hier by ons niet vreemd op 20 Sch. de mud is geraakt - of nu de Eerste leveranciers van t zout, uyt t Zwartland, daar zy voor t leveren van 10 mudde zout 3 Leggers wyn kan afhaalen, en nog een Ryxd. toekrygen, of die Arme braave dorstige boeren, nu niet in de vuijst moeten laggen, en zuypen meer wyn als water, dus is my nog niemand mogelijk op alle zoodanige veranderingen, verseekeringen te geeven wat men tot bekostigen van een plaats en verder onderhoud noodig heeft; t is genoeg dat ik hier by voege: die met geld begint hoeft niet terug te teeren, of het moet hem heel ongelukkig met brand, sterfte van slaaven als anders teegenloopen! Daar en tegen voor iemand die na herwaarts wilde koomen, en een millioen guldens in Eurpoa hadde, zoude deselve zeer gemaklyk op vaste hepotecquen[8.] alhier in Europa kunnen

8. ‘Hypotheken’, verbande.

verwisselen, van de Heeren van Schoor,[9.] Hacker,[10.] Serrurier,[11.] van Gennep[12.] en andere, en anders van de Cooplieden alhier, die voor de wissels tegenwoordig van 16 tot 20 pC. betaalen en dan direct hier aan goede lieden die daar voor bekent staan tegen 6 pC. kunnen uijtgesett worden; en dan een plaats gekogt voor 20 off 25 duijsent guldens, zoude men kunnen leeven als een Caabse vorst, want het onbesonne koopen van heel veel lieden alhier zedert den oorlog zal met de laage Prijsen van hunne Producten in dese gesegende Jaaren rykelyk lieden noodsaken om hunne goederen te verkoopen. daar by gevoegt de schaarsheid van geld waar door men dan gemaklyk goedkoop een fraaye Plaats zoude kunnen koopen, de boode van Politie heeft my selfs voor een korte tyd gesegt, dat hy circa 80.000 Ryxd. aan vendue penningen uijtstaande had; daar hij geen duit van konde inkrijgen, waar voor de lieden nu al bloot staan gedagvaart te worden, waar blyven dan de agterstallige vendue penningen, die de boodens van Weeskamer en Justitie moeten hebben, dat moogelyk ook niet veel minder zal weesen!

t onbesonne koopen houd by eenige lieden nog niet op, waar van ik UEd. maar een Enkeld Staaltje zal alleguleren, de soon van Jacob Villjé[13.] of in de wandeling Jacob Madera genaamt, woonende kort onder de Zilvermyn, alwaar wy geweest syn; dese soon heeft de Plaats Libertas van Cousyn Hofman[14.] gekogt, die heeft nu in de maand January op de vendutie van wylen zyn Schoonmoeder de Wed. du Tooij[15.] in de goudina, alwaar zyn vrouws Erfportie door de menigte van Erfgenaamen, maar sober weesende zal, voor een Africaanse Jongen, die niet meer kan als ordentelyk een osse waagen rijden, en een d^{o}. meid die een Slaave hemd kan opnaaijen, te saamen voor r^{d} 2600 gekogt, en meer andere dingen zo naar rato. ik ben verseekert dat hy t laast gepasseerde Jaar, de Paaij van zyn gekogte Plaats aan Hoffman niet heeft kunnen opbrengen, maar daar voor met den Intrest van 6 pC. heeft Cautie moeten stellen; binnen

9. Vermoedelik Adriaan van Schoor (geb. 1722), dispensier.
10. Sekunde Pieter Hacker, in 1786 afgetree (sien no. II n. 5).
11. Sien no. II n. 65.
12. Sien no. XXIV n. 25.
13. Johannes de Villiers (1757-1820), koop *Patrijsvlei* ('n deel van *Libertas*); seun van Jacobus de Villiers (geb. 1727). Cloete en Swellengrebel se besoek aan die silwermyn op Simonsberg (afgebeeld op 'n tekening van Schumacher, no. 55) word nie in Swellengrebel se joernale vermeld nie. Die mislukte ontginning van die myn het tydens die Goewerneurskap van Swellengrebel sr. plaasgevind.
14. J.B. Hoffmann, sien no. II n. 48.
15. Johannes de Villiers was getroud met Johanna Susanna du Toit (geb. 1758), een van die 13 kinders van Johannes du Toit (geb. 1731) en Johanna Pienaar (geb. 1729).

kort staat de volgende Paay te voldoen, die hij waarschijnlijk nog minder zal kunnen voldoen, om dat de Plaats niets anders opbrengt als wyn. UEd. zult zeggen, dat is waarschijnlijk dronkemanswerk, dog weest van t tegendeel overtuigd.

ik heb met voorkennis van den gouverneur.[16.] aan de Strandfontein gelegen tussen de Zwarte Klip en de muysenburg een vissery aangelegt gelyk ook D.G. van Reenen[17.] aan de voorste hoek van de Zwarte Klip Circa ½ uur van myn Visserij, zijnde met mij in Comp. alwaar wy een schuit knegt met 6 goede Jongens daar op hebben, en dan 2 man met 2 pakpaarden, die yder op hun Beurtt met verse vis na de Caab moeten gaan, zoo dikwils als t waater vaarbaar is, dan is er geen mis op, of men vangt aan de hoek telkens behalven t geene dat voor onse tafel gehouden word, meer Vis als zomtijds door een of 2 pakpaarden kan weggedraagen worden, en brengt ons enkelde maanden ruijm 130 Rd. in de maand op, dan nog tussen beide met de zeegen harders tot waage vragten, Poeskop, en Steenbrasems etc etc daar by getrokken, helpt de onkosten mede betaalen. tussen myn vissery de Strandfontein en vlak daar overleggend mallegaasen Eiland en wel digt aan voormeld Eiland bevind zig diep onder water een breede Klip bank. behalven dat daar alle bekende Caapse zoorten van Zeevis gevangen word, vangt men nog 3 Soorten waar van de Eerste zoort door Capt. Adonis eerste baas visser, de naam van Roode Poeskop gegeven word, de 2e zoort die meede zoo wat na een Poeskop gelykt dog heel seldsaam te bekoomen is, met de naam van Swarte Poeskop bestempelt is, dan een vis zonder weergaa van vet en lekker te sijn, de 3 Soort, daar somtyds wel tot 20 van op een dag gevangen word, valt dan vry wat kleinder, dog heeft de Couleur en groote van een groote roman, behalven dat hy een stijl afloopende kop en bek heeft, vry stijlder af, als een stompneus, de oogen staan digt by malkanderen, om en tussen zyn oogen over de neus tot op zyn bek is t genoegsaam wit, de meeste hebben een verheventheid bij wyse van een bult vlak voor op de kop; onder alle heb ik den gouverneur een van dito soort gezonden, die zoo een gewas of bult op zyn kop had, als een ordentelyk hoender Eij. d'afteekeningen van alle zoorten van vis is nagesien maar diergelijke soort nergens bevonden, deese vis is ook afgeteekent, en smaakt vry

16. C.J. van de Graaff; in 'n rekwes van 1788 het H. Cloete en D.G. van Reenen - wat alreeds toestemming gehad het om ‘in de Baay Fals aan de zoogenaamde Strandfontein en voor aan de Swarte Klip’ vis te vang - toestemming gevra om robbe te vang op ‘het Mallegaasen Eyland in de gem. baaij’ (Kaapse Argief C 285 Requesten en Nominatien 1788 pp. 883-886).
17. Dirk Gijsbert van Reenen (1754-1828), sien *SABW* II, 818-819.

lekker, daar word gesegt dat die zoort de Caapse Kaalkop moet genoemt worden; haast had ik dit vergeete hier by te voegen. dan meenigvuldige Roode Steenbrasems, die daar tot 4 en wat meer voeten lank vallen. by deese gelegentheid heeft de gouverneur en myn andere goede vrienden dikwils, en ik byna daagelyks heerlyken vis op myn Tafel. deese weg heeft Oude Marius, de geweesene Jongen[18.] van Jacobus Blankenberg,[19.] naderhand J. van der Spuy,[20.] dom. Serrurier[21.] en eindelyk my toebehoorende, gebaant. Tongen in groote en Lekkerheid volgens getuigenisse de vaderlandsche gelyk, Oesters die heerlyk syn. als ik de jongen uytsend is t vaste getal 124 dat hy thuis brengt. denk aan myn Vriend met een genoegen, daar wy nu op onse oude daagen wanneer de tanden beginnen stomp te worden, t Vleesch zoo gemaklyk als te vooren niet laat gebruyken, Nu soo aangenaam door dese lekkere en menigte van vis versadigt worden, ik wenste wel dat myn Vriend daarmede van profiteeren kon.

Onse Vissery heeft de vrienden van t Moddergat dog meest van Hottentots Holland, soo geannimeert dat zy nu 8 Schuiten op Strand zetten, al is t maar van poppelier planken aan malkanderen gespykert, en gaan daar fris diep meede in zee en vangen met de hoek rykelyk van alle Soort Heerlyke vis. david Malan[22.] die op Vergelegen woont is d'Eerste baas. hy vangt somtyds met de hoek op 1 dag met 1 Schuyt soo veel vis, als hy effen op een osse waagen laaden kan, Suyvere waarheid.

Wy hebben ook per request[23.] verkreegen om robben op voorm. Eiland te slaan, mits de traan na aftrek van onse Huishouding aan d'E. Comp. als hy t nodig heeft voor soodanigen prys sal moeten leveren als t Ed. Comp. sal komen goed te vinden, daar voor in Evenreedigheid te willen betaalen, t is dan ook van dat succes geweest, dat wy soo veel Spek aan de wal hebben gekreegen daar wy ruim 8 Leggers traan als Oly uijt gesmolten hebben.

den 24 Septb. Jongstl. heb ik van de wed. Wessels[24.] per vendutie voor

18. Slaaf.
19. Sien no. XXXVII n. 61.
20. Sien no. II n. 20.
21. Ds. J.P. Serrurier (1735-1819), predikant te Kaapstad 1760-1804 (sien *SABW* II, 671).
22. David Malan (1708-1792), sien ook no. XLI.
23. Sien noot 16.
24. Vermoedelik word bedoel Margaretha Radijn (geb. 1727), in 1762 getroud met Wessel Wessels (geb. 1716). Sy word in Nov. 1778 as die wed. Wessels aangedui (Godée Molsbergen IV, 61). In dieselfde omgewing het gewoon haar skoondogter Cornelia Steyn (geb. 1749), in 1767 met Johannes Wessels getroud (geb. 1738, seun van Wessel Wessels). Genoemde wed. Wessels is in 1782 hertroud met Mattheus Willemse. Al hierdie Wesselse het in die buurt van die Kleinrivier gewoon.

*f*7050 een fraaye osseplaats gelegen by t Strand aan de Kleine riviers mond sonder een gebouw daar op gekogt. de Cabeljaauw, Springers en verdere soorten van vis, benevens gansen, diverse Soorten van Eendvogels, Snipen, Phaisanten, bokken, haasen en ruim soo veel roode patrysen, als aan die vermakelyke Steenbrasems Rivier leven der by duysenden op, hebben my de Eerste maal daar synde, zoodanig aangelokt, dat ik in de maand January daar weder met Cousyn Hofman na toe gereeden ben, een paar trompetters voor uyt, als nu die sekere vriend[25.] hier tegenwoordig was geweest, zoude hij ongetwyfelt van die Parthij meede geweest zijn, en dus hebben kunnen verkiesen, welke hem van die Plaatsen zouden hebben best gevonden. ik stel vast dat de Steenbrasems Rivier in geen aanmerking zoude koomen. de trompetters die by t houden der Maaltijd rondom de tafel, gevuld met heerlyke soorten van wild en vis deftig moesten opblaazen en terwyl ik rykelyk van oude wyn, Brandewyn pypen en tabak voorzien was, heeft het my noit aan geselschap ontbrooken, maar altoos een goede Parthy van onse landsluij by my gehad, t geen geduurt heeft zoo langer maar een droppel in t vat was, deese plaats is maar 3 Schofften met de ossewaagen van Noitgedagt;[26.] als nu die seekere Vriend eens mogte inclineeren herwaards te koomen, zo offereere ik hem dieselfde vrijheid, die myn vriend by myn genooten heeft, zoo op Constantia, of in gevalle daar geen vermaak vindende Noitgedagt, Santvliet, of Malbrouk[27.] tot tyd en wyle hy een bequamen gelegentheid na Zyn begeerte zal gevonden hebben.

De Nederlandsche beroertens nog niet ophoudende, zoude ik daar in geenen deele willen geschildert[28.] staan Veelmin daar na toe koomen, des niettemin, wil ik hoopen dat het Schielyk een einde mag neemen, dog uit de tydingen die hier verneeme Schynt t nog verre daar van daan te syn.

t nieuws t geene aan dit papier mag toevertrouwd worden bestaat in het hier ondervolgde. Juff. Faber,[29.] laaste weduwe van Cap. Borg, is thans getrouwt met een gewesen Capitein Militair van Batavia gen. Pouwelsen, van Cabo geboortig, en staan weder na Batavia met hun beide te vertrekken. Zedert Primo Jan. 1788 tot den 8 febr. daar aan

25. Sien noot 7.
26. Cloete se plaas naby Stellenbosch.
27. *Santvliet* het aan die Eersterivier gelê (C. de Jong *Reizen* L, 82).
28. Op wag staan.
29. Catharina Deborah van der Port (geb. 1744), trou in 1761 met Lucas Sigismund Faber, en in 1777 met Theunis Hansen Borgh, kapt. by die VOC (sien no. V n. 2), en ten derde op 7.10.1787 met Paul Paulsen, militêre kapt. by die VOC, en ten vierde in 1792 met Christoffel Conrad Prediger.

volgende zyn overleden de jonge Juff. Nappa[30.] - de Ouden Heer Cap. Warneck[31.] uyt t Casteel - Breslaer[32.] boven uyt de Thuin - en doctor Vredenburg.[33.] ik meen den 7 febr. zyn drie Africaanen te weeten Adriaan van Zyl Pietersz.,[34.] een zoon[35.] van hem, en een soon[36.] van oude pieter Wiesen[37.] (en nog een soon[38.] van gem. van Zyl is absent) vast gesett die met hun vieren agter de Hantam tussen de Namacquas en Kafferland van de soogenaamde Brinas[39.] alleen soo men segt, een 7 off 800 beesten gerooft hebben en Circa 100 of meer Hottentots van die Brinaas dood geschooten hebben, de confessie en bewysen zyn zoo sterk dat ik voor een quaad gevolg vrees.[40.]

de fiscaal ad interim[41.] is getrouwt met de dogter van de Major van de

30. Onbekend.
31. Ludwich Christopher Warnecke, van Spangenberg in Hessen, Duitsland, korporaal 1741, kapt. 1775; trou in 1750 met Catharina Muller; testament ingedien 27.2.1788 (Kaapse Argief MOOC 7/1/32 no. 50).
32. Johan Christiaan Bresler (Bräsler) van Kopenhagen; trou in 1760 met Neeltje van Os, wed. van Johannes Mostert; sy testament word ingedien 13.2.1788 (Kaapse Argief MOOC 7/1/32 no. 46). Hy het die tuin *Leeuwenhoff* besit en 'n stuk grond langsaan, *Leeuwenkuyl* (Jeffreys *1782*, 234).
33. Claas Vredenburg van Oud-Loosdrecht, chirurg, in 1782 getroud met Margaretha Oelofse (geb. 1746) wed. van Caspar Scholtz, chirurg in die Kompanjieshospitaal. Sy testament is ingedien 11.1.1788 (Kaapse Argief MOOC 7/1/32 no. 27).
34. Adriaan van Zijl, geb. 1735 as seun van Pieter van Zijl (geb. 1706) en Hester van Wijk; trou in 1763 met Sara Johanna Wiese (geb. 1743), tweede dogter van Pieter Wiese (n. 37).
35. Pieter van Zyl (geb. 1767).
36. Jacobus Johannes Wiese (geb. 1759), seun van Pieter Wiese (n. 37).
37. Pieter Wiese (geb. 1718), trou in 1740 met Margaretha de Swart.
38. Andries van Zyl (geb. 1771).
39. Vir 'n verklaring van hierdie naam van 'n berg met bron sien G.S. Nienaber en P.E. Raper *Toponymica Hottentottica* (a-G), 267.
40. Op 7.2.1788 word genoemde twee persone by die Raad van Justisie aangekla weens geweld teen die Hottentotte. Adriaan van Zyl en Jacobus Johannes Wiese is op 27.3.1788 lewenslank van die Kaap verban en op 'n skip na Europa gesit; Pieter van Zyl is veroordeel tot twee jaar op Robbeneiland; 160 stuks vee is gekonfiskeer (sien *Stellenbosch drie eeue*, 159). Die voortvlugtige Andries van Zyl is op 28.5.1789 lewenslank verban, en ook sy broer Willem Abraham van Zyl (geb. 1769) wat op 6.3.1788 aangekla is weens moord op 'n Hottentotkind Antje; altwee het in 1790 uit die Hantam om genade gevra, maar dit is nie verleen nie (Kaapse Argief CJ 70, 25/26, 37/38; CJ 71, 214-218; CJ 72, 359-364).
41. Johann Gabriel Exter, van Zweibrücken (1744-1798), kom in 1780 aan as soldaat, adj.-fiskaal in 1785, bevorder tot onderkoopman 1787, trou op 27.1.1788 met Ludowica Jacoba von Stackmann (Staakman), dogter van Johannes Isaac von Stackmann, majoor in die Wurtemberg-regiment.

Wurtenbergers den 9 feb. is de Heer G.H. Kruywaagen[42.] overleden aan verscheide qualen. den 12 feb. is den ouden Heer Atleda overleden.[43.]

t provisie schip[44.] van Batavia is met de kindersiekte[45.] aan boord hier gearriveerd en heeft zig naar t Robben Eiland moeten retireeren. aan welke boord zig bevinden, de Triumpheerende arrestanten van t Regiment van Luxenburg du gonnet,[46.] du Bas,[47.] en la Roy[47.] die alle 3 van Ceilon over Sterke S.....[48.] na batavia zyn gesonden, om aldaar teregt gesteld te worden, nu kost en schadeloos ja zoo gezegt word met vergoeding van Onkosten etc. voor geledene hoon, pyn, Smert etc. thuys vaaren, andere Lieden praat soo raar, hulle zegt de gouverneur van Ceilon moest maar de oude voorbeeld van de Cust gevolgd hebben en had deese 3 heeren maar by provisie op approbatie laaten ophangen.[49.] Onder de dooden sedert January word mede gerekent de jonge Kuhl[50.] boven in de thuin woonende, welke thuin door de Broeder van Monneron,[51.] de geweese franse agent alhier, die door tiepo Saib verkoosen is, om de gesanten na Vrankryk over te voeren, gekogt, met Slaven etc. voor de somma van *f*41000 Contant die volgens Transport aan de kinderen van den Bankeroutier van Blerk[52.] is present gedaan.

Melde meede na dat voorm. Monneron ende afgezanten van Tiepo Saib die in 4 persoonen bestonden, een dag bevoorens een afspraak hadden genomen, met versoek om een aparte Combuis, een Levendig Schaap, 12 hoenders, en 30 Eijeren, en 50 lb rijst voor hun gereet te houden, zyn zy op den 27 Jan. met hun groot gevolg van domestiquen, koks etc., een gantse waagen met Combuis goet, met 4 Rytuigen alhier

42. Gerhardus Hendrik Cruywagen (gedoop 21.9.1738), kassier VOC en aandeelhouer van Cruywagen en Cie. De Villiers-Pama, 164, gee as sterfdatum 19.2.1788.
43. Carl Maximilian Adleda (geb. Frankfort 5.9.1706), kom in 1738 aan. De Villiers-Pama, 5, gee as sterfdatum 14.2.1788.
44. Die *Avenhorn*, kapt. Arend Tobiasz, uit Batavia vertrek op 4.11.1787, kom op 22.1.1788 aan.
45. Pokkies.
46. d'Hugonet, sien no. XXIV n. 46.
47. De Bas, La Roche: albei onbekend.
47. De Bas, La Roche: albei onbekend.
48. Sodomie.
49. In 'n brief van 30.4.1788 het die Goewerneur en Pol. Raad hul gedrag t.o.v. genoemde offisieren teenoor Here XVII verdedig (ARA:KA 4304).
50. Johann Adolph Kühl (geb. omstreeks 1746), 1763 soldaat, 1764 assistent, 1773 boekhouer, 1777 burger, 1779 Kommissaris van Siviele en Huweliksake; getroud met Susanna Justina d'Ailly (geb. 1753).
51. Sien no. XXXVII n. 98. Van die betrokke broer is verder niks bekend nie.
52. Sien no. XXXVII n. 53, 57.

op Constantia gekoomen, verselt van eenige franse Heeren, de dragonders van de gouversneur voor en agter' hunne Koetsier; de vlag wierd opgeheesen, blaasende en speelende musiek dat niet weynig was, hier by gevoegt de menigte van Canonschoten waardoor de lugt weergalmde, deed ons t vergenoegen van opgem. vrienden ten klaarsten sien. de Priester die terstont bij hunne aankomst in de Combuis ging en na daar een horatie te hebben gehouden, wierd t schaap en de hoenders geslagt en vervolgens op hunne wyze klaargemaakt, gereet synde in een kamer apart aan tafel gaan zitten Eeten. zy hebben t desert van my genooten, en wy daarentegen van hun heerlyke kerry etc. gebruik gemaakt. op die dag zult UEd. ligt begrypen, dat de Nieuwsgierigheid hier veele van onze goede Vrienden had na toe gebragt waar door men omtrent over de hoofden had kunnen loopen, ofschoon myn huis voor die dag byna onverdraaglyk na de knoflook en uyen heeft gerooken, heb ik echter een beleefde brieff van dankbaarheid met een heel goed present dat de kosten en moeite dubbeld heeft beloont ontfangen!

Complimenten aan myn Vriend te maaken over t door UEd. gezondene, is soo als UEd. bekent myn gewoonte niet. ik zal dus alleenlyk zeggen dat ik hem daarvoor myne opregte dank betuijge, hoopende dat ik wel eens gelegentheid zal krygen, UEd. reciproque met iets van desen uijthoek toe te senden, het geene hoope bij UEd. met deselve aangenaamheid, als dat van UEd. by my mag ontfangen worden. Wat de Planken en gewassen betreft, zal UEd. zoo veel myne klimmende Jaaren toelaaten, en in myn vermoogen is niet manqueeren UEd. te doen geworden, myn soon Hendrik[53.] kunt UEd. versekert syn, neemt thans alle gelegentheid waar om aan UEd. verlangen te voldoen.

Naar UEd. en geEerde familie van onze opregte vriendschap versekert te hebben zoo blyve na groete

Uwen Waarden Dienaar en Vriend.

P.S. de gezondene Theerantjes[54.] waar voor UEd. hartelijk bedanke

53. Hendrik Cloete (1758-1818), derde seun van Cloete en sy regterhand op Constantia.
54. Utrechtse 'theerandjes', 'n langwerpig, gekruide soort beskuitjie wat destyds groot faam as lekkerny geniet het.

zijn door mij en juffr. Colijn[55.] met de grootste smaak des waarelds geconsumeert. zijt verzekert dat ik ben en blijve UEdW. dienaar en vriendin H.A. Cloete gebore lourensz.[56.]

55. Anna Maria Auret (geb. 1749) vanaf 1769 getroud met J.N. Colijn, die eienaar van *Klein Constantia*.
56. Hester Anna Lourens, vanaf 1753 getroud met Hendrik Cloete. Die naskrif is deur haar eiehandig onderteken.

XXXIX H. Cloete,[1.]

Memorie wegens noodsakelyke onkosten van Constantia

1	voor den Inkoop van de plaats Constantia
2	op maaken van nieuwe gebouwen en verdere verbetering aan deselve
3	het inkoopen van Slaven, Slavinnen, waar onder gereekend word, voor mij een Kok met zijn handlanger, als meede voor mijn Slaven, ook een kok met zijn handlanger, twee huijs Jongens, vier huijs meijden, Coetsier, Staljonge, paarde wagter; of schoon ik maar slegts, door de schraale wijveld een klijne aantal beesten twee of drie maanden in het Jaar om de mist voor te brengen, hier kan houden, egter een beeste wagter moet hebben; een Schape wagter die op een klijn wijnig Slagt Schaapen, tot het huijs gebruyk moet passen. NB de troep mag niet boven de 30 of 40 Schapen zijn, vermits men nooit de helft daar van heeft geslagt, of de ander helft is meede door de Schraale wijveld oneetbaar maager geworden.
	2 tuijniers, 3 jongens die bij Continuatie, zoo bij het uijtbroeijen en wijnig[2.] maaken van vaatwerk, als in de Kelder moet gebruijk werden.
	30 werkjongens te zaamen vijftig koppen, die volgens transport het een door den/andere gereekend op Circa *f* 1000 Eijder[3.] zal koomen te staan.

1. Hendrik Cloete het op 22 Des. 1788 'n rekwes met 'n hele aantal bylaes by die Goewerneur en Pol. Raad ingedien met 'n versoek dat die voorwaardes waarop hy verplig was om die Constantia-wyne aan die Kompanjie te lewer, hersien word. Cloete was van mening dat die prys wat die Kompanjie hom betaal het, aansienlik minder was as wat hy in die privaathandel ontvang het; gevolglik was sy bedryfsresultate, gesien die hoë koste, ongunstig. As oplossing het hy voorgestel: òf afskaffing van sy verpligte lewering aan die Kompanjie, òf verhoging van die prys wat hy daarvoor ontvang. Dit was nie Cloete se eerste rekwes hieroor nie, en 'n skikking sou eers in 1794 kom. Cloete het sy rekwes met baie bylaes aan Swellengrebel gestuur en gevra om sy belange in die saak by Here XVII te behartig; Swellengrebel het die stukke bestudeer, kommentaar gegee daarop, en ook advies ingewin van enkele kenners van die Kaap soos oud-Goewerneur Van Plettenberg en A. van Schoor. Uit die baie stukke ‘dienende tot Staaving der billijke beswaaren en doleantien’ van Cloete (wat te omvangryk is om hier te publiseer, maar wat hopelik elders sal verskyn) gee ons slegs hierdie een stuk, wat aansluit by nos. III en IV.
2. Geskik om wyn te bevat.
3. Ieder, per stuk.

4 aan huijs meubelen potten en pannen, etc. etc. etc. etc. zo als dezelve zig thans bevind

5 voor ruijm *f*8000-: aan vaatwerk en verdere kelder gereedschappen,

6	mitsgaders kopere keetels tot uijtbroeijen van vaatwerk 9 wagens en 3 rijpaarden NB 15 paarden in het gebruijk	
7	Noodzakelijke karwij wagens en andere ruijtuijgen; zal al voormelde te zaamen door Elkandere geslagen mij dunkens niet minder kunde gereekend worden als op *f*20.000 egter om redene door mij maar op *f*18000 zal berekend worden NB dus *f*2000[4.] minder waarvan de intrest S'Jaars á 6 proCe pr anno komt te beloopen op *f*18000:-	*f*1080:-[5.]
8	tot het onderhouden van voormd. 50 Slaven, en Slavinnen, zo aan kost, kleederen, als meester loon etc. á *f*100 S'Jaars .... *f*5000 NB voormelde 4 huijs meijden hebben thans verschijde klijne kinderen die hun onderhoud ook nodig hebben.	
9	100 vragte mist S'Jaars op welke distantie naar de muijzenburg daar ik de mist ook vandaan haald, betaald d'EComp.e aan den heer Gerh Munnik voor het rijloon van een vragt gebakken Steenen 8 rijxd: en door mij maar word bereekend tot 5 rijxd.pr. vragt NB *f*900:- minder	... *f*1500:-
10	300 muddens garst tot voer voor de paarden, varkens, hoenders, gaan en koomende man, daar ik gerust 400 mudd: garst tegens de geringste prijs van 12 schellingen d'mud kan reekenen dat dan zoude uijtmaaken een somma van *f*1800 zal ik wederom om redene niet meer als de voormd: 300 mudd: garst tegens een rijdr. pr.mud rekenen NB *f*900 minder	... *f*900:-
11	25 vragte Caf, waar voor ik zeer gaarne tot 18 rijxd.pr.vragt zoude willen betaalen, dat op de 25 vragten zoude uijtmaaken *f*1350:- word als vooren wederom om redenen voormd: 25 vragten tegens 12 rijd:pr. vragt gerekend uijtmaakende .... NB *f*450 minder	*f*900:-
12	de onkoste van mijn huijshouding en talrijke famielie zal ik niet reekenen als alleenlijk de Jaarlijkse douceur aan mijn zoon Hendrik toegelegt, voor het assisteeren op de plaats Constantia	*f*2000:-
13	aan knegts gagie die S'nagts de wilde bokken uijt de wijngaard moet houden en verder de plaats voor alle andere onhijlen moet bewaaken	*f*216:-
14	ik vrage op hoeveel ik S'Jaars voor het onderhouden van voormelde mijn zoon Hendrik met zijn vrouw 4 kinderen en boven gemelde knegt zoo aan kost, drank, thee, Coffij, zuijker, en verscheijde andere	

5. Daar staan foutiewelik f 10 800.
4. Daar staan foutiewelik f 20 000.

	dingen zo voor hun als dagelijks gaan en koomende man, moet reecq:- wederom niet.	
15	de smit en wagemaker voor de Jaarlijks reperatie aan wagens en verdere Rijtuijgen, 't eene Jaar door den andere gereekend op	*f*400:-
16	alle Jaaren 3 leggs. egte Constantia wijn waarvan een tot verlengen van doppenbier en 2 dito tot weijnig maaken van S'Compe.vaaten noodzakelijk moet gebruik worden tegens de prijs der gemeene maagwijn gereekend á rijkd.15 pr. half aam zonder vust dus voor 3 Leggs. te zaamen	*f*1080:-
17	So dat opgemelde plaats S'Jaarlijx aan onkoste beloop	*f*22796:-
18	mijn boek toont aan, dat zedert ik Constantia bezeeten heb, tot ultimo december 1787 zo aan de EComp. als particulier niet meer aan zodanige Constantia wijnen als d'EComp. gewoon is van mij te ontfangen, 't Eene Jaar door den andere gereekend Jaarlijx van de hand heeft gezet als 32¼ leggs. daar voor betaald d'EComp. voor	
	16 1/8 Leggs. roode wijn á 100 rijxd.dLeggs.	*f*4837:8.-
	16 1/8 Leggs. witte wijn á 50 rijxd.dLeggs.	*f*2418:12.-
		———
		*f*7256:4.-

32¼ Leggs. wijn á 8 half aamen ieder Legger maakt te zaamen	258
half aamen wanner dan Eijder half aam een door den andere gereekend komt op rijd.9:3:-	
met d'augmentatie van d'ECompe. blijkens reecq. van ultimo Augusts. 1787[6.] krijgt ik voor een half aam Constantia wijn rijd. 11:6.3:- en dus dan voor boovengd. 32¼ Leggs. tegens deze prijs gereekend	*f*9142:14
NB hier moet nog af 3 Schell voor d'ordonnantie en ½ pCo. aan de Cassier.	
Invoegen ik S'Jaarlijx in steede van te winnen zal moeten in schieten	*f*13653:2
En wanneer gesteld zijnde 't Schip ofte Scheepen die met gemeld. wijnen waaren belaaden quam te blijven,[7.] en dan natuurlijker wijs van diens rendementen of verhooging blijft verstooken, geniet ik maar slegts voor ieder half aam 't geen hier uijt Cassa heb ontfangen ten bedragen van rijd: 9:3.- dus op ieder half aam rijxd.2:3:3.- minder, En op het geheel ofte 32¼ Leggs. *f*1886:10.- als wanneer dan de	

6. Van dié datum af het Cloete 'n sekere toeslag gekry, voortspruitend uit die verkoop van Constantia-wyne in Nederland.
7. Skipbreuk ly. In daardie geval sou Cloete nie die toeslag (n. 6) ontvang nie.

Jaarlijxe inteschietene penn. in plaatse *f*15539:12
van *f*13653,2. komt te beloopen op

NB ik heb Constantia van den 15 december 1778. bezeeten en zeedert dien tijd tot heeden aan Slaven, Slavinnen en kinderen So op Constantia als elders verlooren 25.

waaronder zes Slaven zijn die ik voor *f*8000.- niet zoude willen missen.

1 Ik vrage Hoe? en op wat wijs ik gemelde 25 reeds afgestorven Slaven in zoorten moet bereekenen.
2 hoe moet de resico en verouderende van voorgemelde tans nog in het leeven zijnde 50 Slaven en Slavinnen gereekend worden.
3 Ik vrage ook op wat wijs 't verouderen en Jaarlijxse reparatie van mijn boovengemd. voor *f*8000.- ingekogte vaatwerk en kelder gereedschappen zal te goedgedaan worden, als meede de resico, van brand zo als ik niet alleen overvloedig bewijzen kan, dat anno 1784 van mijn pakhuijs alhier te Constantia op eene dag, ruijm 10 Keer in de brand geweest-maar ook anno 1772 op mijn woonplaats Nooitgedagt s'nagts door de brand zodanig ben verrast dat doen ik mijn famielie gered had, En zoo te zeggen ook geen meeubilaire goederen, nog zilver werk; moest ik met geduld zonder broek op mijn werf staan, En ziet hoe dat mijn woonhuijs, en al dat er in was, en nog een gebouw van Circa 80 voeten lang gevuld met dieverze goederen, mitsgaders mijn wijn pakhuijs van 160. voeten lang, verzien met kostbaare vaatwerk en kelder gereedschappen (waar uijt ik niet gered heb als 6 of 7 vaaten) alles zo daanig is verbrand dat ik geen bord had overgehouden (om) uijt te eeten nog kom of glas om uijt te drinken.
booven dat alles, trof mijn nog 't ongeluk dat ik wijnig maanden na de brand door de galkoorzen veel bestge Jongens en mijden verlooren heb.
4 Als ook het craveeren van paarden beesten En schapen die Jaarlijx weederom moet aangekogt worden.
5 het Jaarlijx aankoopen van graven, pikken, bijlen, en wijngaard bijlen, zagen, wijngaardmessen, druijve manden, zwavel, zwaveldoeken, koorn, en Cafzaken, En nog dieverze benodigheedens meer.

PS: 1772. ben ik door boovengemelde swaare brand En doemalige afstervinge van veel bestige Jongens en mijden zodanig veragterd, dat ik genoodzaak was, de opstallen van vier inleenig hebbende EComp.

plaatsen,[8.] geleegen aan, En over 't Olipants revier, te moeten verkoopen, ten Eijnde de daar voor gemaakte penn. mitsgaaders de Slaaven Jongens die op voorsz: vier plaatzen waaren tot redres van mijn ongelukkig lot op Nooitgedagt te amployeren.
Cabo de Goede Hoop Medio Decemb: 1788.

H. Cloete.

8. Vier leningplase van die Kompanjie.

XL Swellengrebel aan C. van der Oudermeulen, Schoonoord, 20.9.1789[1.]

De inhoud van Uwen brief[2.] surpreneerde mij gisteren avond seer, vermits ik mij niet heb kunnen voorstellen, dat men op so een plan, bijsonder voor Indie, sou vallen, omdat het, naar mijn begrip, niet seer kan strekken om de saken te bekorten.[3.] Dan voor de Kaap sou ik met UEd. oordelen dat het werk door Commissarissen sou kunnen verrigt worden, maar tevens ook bij mijn voorig gevoelen blijve, gelijk ik UEd. laast heb te kennen geven, wanneer wij er ter loops over spraken, dat sij twee in getal van hier diende gesonden te worden, en dat wel om dese reden: het oogmerk van sodanige operatie moet sekerlijk sijn, om, soo spoedig mogelijk het gebrekkige te herstellen en nieuwe schikkingen te beramen, die voor soo verre de verwisselende loop van 's werelds saken toelaten, stabile sijn. hier toe diend lieden te employeren, die in het hoofdzakelijke egale wijze van denken hebben, en althans ongeinteresseerd sijn in het nieuw te maken plan. Maar sal men dit vinden in twe Lieden, van welke de een reeds de post bekleed, welke vooral in het plan van redres moet komen?[4.] Men sou dan ten volle overtuigt moeten sijn, dat hij geene pecuniele vues heeft, dat hij geene glorie steld in het distribueren van faveurs, dat hij moderaat genoeg is in sijne ambitie van gesag, enz. Is dit te verwagten in den bedoelden man?[5.] in welke vues hij sijn post heeft geambieert, gelove ik, dat wij egaal hebben gedagt, en is gebleken, daar hij sich niet heeft gecontenteert met hetgeen sijne predecesseurs hebben genoten, maar men hem een opslag van eenige Duisend gl. heeft gegeven; dat hij gaarn gunstbewijsen uitdeeld, sijn menige blijken van in de vermeerdering der Bedienden aldaar gedurende sijn Gouvernement, en hoe weinig hij sich geschikt heeft naar de van hier gesonden ordres

1. Eiehandig, konsep.
2. Ontbreek.
3. Van der Oudermeulen was een van die Bewindhebbers wat hom beywer het om maniere te vind vir die herstel en verbetering van die Kompanjie (sien ook no. XXXVI). Blykens hierdie brief is die instelling van 'n Kommissie-Generaal al in 'n vroeë stadium van die oorleg oorweeg. Swellengrebel het die gedagte teengestaan dat so 'n Kommissie sou bestaan uit een persoon uit Nederland en die hoogste Kompanjiedienaar oorsee; soos bekend, is in 1791 besluit dat die Kommissie sou bestaan uit twee persone uit Europa (adv. S.C. Nederburgh en S.H. Frykenius), en die Goewerneur-Generaal en die Direkteur-Generaal. Aan die Kaap sou slegs eersgenoemde twee optree.
4. Naamlik Goewerneur van die Kaap die Goeie Hoop.
5. Goewerneur C.J. van de Graaff.

nopens de militaire charges, heb ik UEd. self over horen klagen.[6.] Dus mijn vriend! welke aparentie is er, dat iemand van hier schoon met de beste intentie met soo een medehelper veel sou vorderen of afdoen vooral daar het but noodwendig moet bestaan, om de colonie soo min kostbaar als mogelijk is voor de Compagnie te maken, en ten einde de colonie in bestendige rust te houden, er den opgesetenen een ordentelijk middel van bestaan te geven, voor welke beide oogmerken, naar mijn insien, de al te groote omslag van Negotie, Landerijen, Dienaren enz. die de Comp. aldaar en te land,[7.] een groot opstakel is, het welk echter tegen de hierboven gen.vues van een man in loco moet weggenomen worden. om maar een voorbeeld te stellen. Naar mijne gedagten, sijn het groote onkosten, die voor de Comp. thans onnut verspild worden, in het onderhoud van alle die Landerijen of posten, welke in het begin van 't etablissement voor eigen rekening heeft moeten bebouwen, omdat het getal der Colonisten niet toereikende was, om de nodige producten tot onderhoud en verversinge der schepen te fourneren, maar vermits sij nu alleen strekken om den gouverneur eenige emolumenten te geven, en goede bediening voor een Commissaris der buiten posten, en een middel van bestaan voor menig een onderofficier, die er als basen op fungeeren, te geven. de soon van den gouverneur[8.] heeft nu actueel de post van soo een Commissaris, dus moet de vader de bediening van sijn soon er aan opofferen, en waar hem soo goed geplaatst wanneer men het getal der andere bedienden ook moet verminderen? Men sou dus, Heer en Vriend, naar mijne opinie, geen man die aldaar aan het Hoofd van 't Gouvernement is, moeten emploieren, ten sij men ten vollen overtuigt is, dat hij de vereiste requisiten van ongeinteresseerdheid soo voor geld als voor 't uitoefenen van gesag heeft; heeft men die overtuiging niet, waagd men, dat de van hier te senden man aldaar alles tegen hem sal vinden, en ik behoeve UEd. niet te seggen, hoe het schier onmogelijk voor hem moet worden om iets te vorderen wanneer hij werken moet met iemand, die aan het hoofd der behering is, en wiens interesse meebrengt, dat de saken, ten minsten voor den tijd, dat hij nodig heeft om sijn oogmerk te bereiken, in statu blijven. Uw plan rust sekerlijk op de veronderstelling, dat het minder choquant voor het Hoofd in 't Bewind is, wanneer hij tot mede Commissaris word gesteld, en er dus aparentie, dat het redres met nodigen ijver sal ter hand

6. Hete XVII het Van de Graaff se voorstelle tot bevordering van militêre herhaaldelik van die hand gewys (sien ook no. XXXVII).
7. Lees in plaas van die laaste drie woorde: ‘aanhoudt’.
8. Sebastiaan Willem van de Graaff, sien no. XXXVII.

genomen worden. Ik stemme dit toe, maar dan moet dat Hoofd ook geene intentie hebben om in 't Bewind langer te blijven of hij moet de raare deugd besitten, om alle de aanlokkelijke vues te laten varen. Ik vreese, mijn Vriend! UEd. soude te veel verwagten. Ik kan nogh niet goed sien, dat het werk goed zal kunnen verrigten, sonder van hier Twee Lieden te senden, van wiens belangelose insigten behalve de andere vereischtens men overtuigt is, en konde sij het gouvernement vinden sonder Hoofd, des te beter; die die post ambieerden en noch moesten verkrijgen, souden meer in de hand werken, dan die ze reeds besit. En of dit geval niet soude kunnen existeren is bij mij soo onwaarschijnlijk niet.[9.]

9. Deur 'n skrywe van Here XVII van 14.10.1790 is Van de Graaff na Nederland teruggeroep; ook is opdrag gegee om die Kompanjie se buiteposte te verkoop.
In 'n ongedateerde brief aan Van der Oudermeulen het Swellengrebel nog geskryf dat die Kompanjie die Kaap nie langer net as verversingspos moet sien nie, maar die inwoners die geleentheid moet gee om van die landbou te leef. Ook moet 'n mens, as jy die misbruike wil uitroei, begin om die Kompanjiesdienare 'n goeie salaris te betaal, anders moet hulle hul ten koste van die burgers of die Kompanjie verryk. '... al kwam de Compagnie tot sodanig een schikking, soude het een taak sijn (nl. de invoer van herstel, die ik althans niet op mij nam, wanneer ik 'er een Opperhoofd moest vinden, onder wien die abuisen soo seer schijnen vermeerderd te sijn. Natuurlijk moet men dan tegenkantingen verwagten, die het werk seer onaangenaam en moeielijk souden maken. Ik ben soo seer niet geattacheerd aan mijn stil en vergenoegd leven, om mij geheel te onttrekken aan de pligten, die ieder in de maatschappij betaamen, in 't geen ik van nut konde sijn, en oppere daarom geene swarigheden, dan dewelke ik denke, dat in de actuele situatie van dat gouvernement gelegen sijn. En ik wil gaarne aan UwEg. overlaten te beoordelen, of ik, uit geene principes van geldzugt of idele glorie om te gebieden agerende, op soodanig voorstel, soolang mij onbewust is, welk systhema de Compagnie genegen is te houden, en welke schikkingen er beraamd sijn, om hier te lande in 't Bewind daarop gestadig te blijven werken, eenig voldoend antwoord kan geven, waarop men een propositie eener commissie soude kunnen bouwen.'

XLI H. Cloete aan Swellengrebel, 29.3.1790

Zeedert mijne laatste van den 13e Octbr 1788[1.] is alhier 't volgende gebeurd, zijnde alles zo veel ik heb kunnen nagaan loutre waarheeden schoon niet na d'ordre geschikt zoals 't behoorde.

In de Maand Junij A.p^{o}.[2.] ontstond alhier een revolte onder 't regiment van Wurtemberg, zelfs zodanig dat t grootste gedeelte der gemeene reets de wapens tegens hunne Bevelhebbers hadden opgevat, om daar meede uyt hunne quartieren te rukken, dog door tusschen komst van den Lieut. Colonel Franchimont,[3.] die zeer bij hen gezien was, wierd zulx verhindert en de gemoederen tot bedaren gebragt. Men heeft egter in de eerste 3 of 4 dagen niet durven onderneemen, de zaak t onderzoeken, maar na verloop van eenige tijd wierden 5 of 6 der principaalsten vast geset, waarvan twee na gehouden standregt ter dood veroordeeld wierden, omme gearquebuseert[4.] te worden. De tijd genaderd zijnde wanneer t Vonnis ter Executie zoude gebragt worden, wierden deese twee ongelukkige geblinddoekt dog needergeknielt zijnde om den dood t ondergaan, quam den Adjudant aan ryden en riep pardon uit Naam van de overste van t Regiment, t geen aan alle de aanschouwers een ongemeene vreugde baarde, dewijl tog deese twee ongelukkige voor alle de anderen zouden hebben moeten boeten. Deese revolte was volgens hun voorgeeven veroorzaakt, omdat zij dagelijks zeer slegte spijse kreegen en niet teegenstaande zij dikwils daar over hadden geklaagd, wierd hier in egter geen redres gemaakt, maar ging inteegendeel van slimmer tot erger.

Men heeft Pieter van breda[5.] beschuldigt dat terwijl deeze twee soldaten gevangen zaten en zig t gerugt verspreide dat zij ter dood gecondemneerd waaren, hij zig met eenige Soldaten van dat regiment, die bij en om zijn Thuys quamen wandelen hier over in gesprek had gelaten, en aan hen zoude gevraagd hebben, of zij zouden gedogen dat hunnen Makkers over

1. Ontbreek.
2. 'n Beknopte verslag oor hierdie gebeurtenis deur die Regimentskolonel Von Hügel in J. Prinz *Kapregiment*, 115-122, vermeld klagtes oor voeding en huisvesting as aanleiding daartoe; die twee ter dood veroordeeldes was die soldate Christian Wilhelm Martin (19 jr.) en Konrad Friedrich Weiszhard (20 jr.); die begenadiging, op aandrang van Goewerneur Van de Graaff, het volgens destydse Duitse militêre gebruik geskied.
3. Friedrich Wilhelm von Franquemont (Ludwigsburg 1744-Kaapstad 19.12.1790).
4. Gefusilleer ('n ‘arquebus’ was 'n soort geweer, destyds alreeds verouderd).
5. Pieter van Breda (1750-1804), in Oranjezicht woonagtig (sien *SABW* I, 846).

iets diergelijks zouden ter dood gebragt worden, en er nog zoude bijgevoegd hebben, dat zij dan *hondsvotters* waren.

Deeze gezegdens zouden zij den Colonel hebben aangebragt, die 's daags daaraan volgende expres een onder officier met twee gemeene derwaarts zond, om te tragten weeder met gem. Breda over dat sujet in gesprek te geraken, t geen hem dan ook zoude gelukt zijn, en Breda hetzelfde zoude hebben gerepeteerd.

Hier over den Colonel bij den Fiscaal[6.] geklaagd hebbende wierd gem. Breda in persoon gedagvaard en tegen hem Crimineel g'ageert. De Eysch was dat van ampt en qualiteit[7.] afgeset zijnde, inhabil verklaard wierd, omme ooit dit Land te kunnen dienen en voorts in een Amende van 2000 p^{s} ducatons. dan de bewijsen van den Fiscaal niet genoeg gegrond zijnde, en de deffencie van Breda sterk zijnde, is de R.O. Eyschher[8.] niet alleen den Eysch ontsegt, maar zelfs gecondemneerd in alle de Costen. dit buyten de verwagting van den Fiscaal uytgevallen zijnde, heeft hierover na Batavia g'appelleerd[9.] Hendrik Oostwald Ecksteen pieters[10.] zig in den burger krijgs vergadering uijtgelaten hebbende, dat den Capitain Petrus Jesse Mulder[11.] zig dan hier dan daar quam op te houden, en weynig of nooit in Vergadering quam, heeft gem. Mulder zulx vernomen hebbende, hierover een Memorie aan den krijgsraad gepraesenteerd. Wanneer den Secretaris datselve Memorie zoude opleesen, stond Ecksteen heel vertoornd op, rukte tzelve uijt handen van den Secretaris, en Mulder genaderd zijnde, hield hij hem de Vuyst onder de Neus, en voegde hem zo veel hatelijke uytdrukkingen toe, dat den geduldigen Mulder zulx moede werdende opstond en gem. Ecksteen met t Zijdgeweer helder afroste. deeze onverwagte aanval maakte Ecksteen zodanig verleegen, dat hij geen lust betoonde zig te verweeren, maar liep met 't Memorie uyt de vergadering na den Gouverneur om zijn beklag te doen, dewelke zig in de Zaak gemelleerd hebbende, is dit onvoorbeeldige geval eenige tijd daarna ten genoegen van bijde parthijen uyt den Weg geruymt. Den Secretaris van Stellenbosch Anthony Alexander Faure,[12.] is Landdrost

6. J.N.S. van Lynden van Blitterswijk.
7. Kaptein van die burgerwag.
8. 'Ratione officio eiser' d.w.s. die Fiskaal.
9. Ook hierdie appèl is van die hand gewys.
10. Sien no. XXIV n. 15.
11. Petrus Jesse Möller (geb. 1748).
12. Anthony Alexander Faure (1758-1824), assistent 1777, sekretaris Stellenbosch 1784, landdros Stellenbosch 21.4.1789 (sien *SABW* II, 237).

van Swellendam in steede van Onkruydt[13.] geworden, en den Secretaris Blankenstein[14.] zijn ontslag versogt hebbende is in desselfs Plaats aangesteld N.N. Hardenberg[15.] - deeze Colonie heeft zoveel Schulden, datze onbetaalbaar zijn.

t Commissariaat over 's Comps. Posten over de Hottentots Hollands Cloof is Brand[16.] afgenomen, en aan den Landdrost Faure opgedragen Le Comte de Locatelle Don Manuel de la Savoije Capitaine de sa Majeste tres fidelle die aan de Jonge Juffe. Annette van der Graaff plegtig verloofd was,[17.] in den laatsten winter van 't Jaar 1789 in de Baaij fals g'arriveert zijnde, vond daar bij geval zijn lieve Annette met haar Mama, Suster en Schoonbroeder;[18.] en zig aanstonds bij haar vervoegd hebbende raakte de boedel overhoop waarvan de Gouverneur berigt ontfangen hebbende ontbood hij de Gouvernante met de dogters. Vervolgens is dat huwelijk aan de Caab ten eenemaal vernietigd en zo als Don Manuel voorgeeft, om reedenen die men op geen gepermitteerde wijse melden kan zo dat opgem. Locatelle na Mauritius is vertrokken, op welk Eijland hij den Lijf Medicus van den Graaf van Conway op een moordadige wijse om t Leeven gebragt hebbende, zig met de Vlugt gesauveert heeft.[19.] thans in februarij 1790 legt hij alhier met een Slavenhandelaar ter Rheede, en hem is verboden aan den wal te komen. Men verhaald met zeekerheid dat hij zeer slegt, ja op 't sterven legt. Jan Smit van Tilburg, waarvan in mijn voorige melding[20.] heb gedaan, en die 5 Jaren op t Eyland gebannen was, is bij de komst van den Fiscaal voor een sommetje van *f*18000- van t Eijland geraakt, om na dat zijn Zaken alhier zal gered hebben, verder aan t Vonnis te voldoen, te weeten om dit Land voor altoos te ruymen.

13. Sien no. XXIV n. 34.
14. Menso Blankenstein; die ontslagdatum was 6.10.1789.
15. Willem Ludolph van Hardenberg, uit Den Haag, as assistent uitgekom in 1780, nou sekretaris Raad van Justisie; hy trou op 24.6.1787 met Anna Catharina Herbst.
16. Christoffel Brand, poshouer Valsbaai.
17. Sien no. XXXVII.
18. Agneta Clara van de Graaff (geb. 1771), 1789 getroud met Friedrich Heinrich baron von Mylius, kapt. in die Wurtemberg-regiment.
19. Thomas Conway was 'n Ier wat die eiland Mauritius in 1790 vir die Franse regering bestuur het. Hy het in Julie as goewerneur bedank en die eiland in Sept. verlaat. Sy opvolger, die Ier Macnamara, is op 4 Nov. 1790 in Port Louis vermoor. Hy is opgevolg deur graaf De Rossily Meros (Mesros). (A.J.B.)
20. Sien no. XXXVII.

Zeekere twee Boeren in Name Pieterse Vader en Zoon,[21.] den Fiscaal voor bij rijdende liep een hunner Hottentotten in t Huys om over de handelwijze van zijn Baas te klagen. dog de Boeren hem na gelopen hebbende, wilden den Hottentot met geweld uyt t Huys halen: de Fiscaal op dat gerugt toegeschoten zijnde, quam hen te vragen of zij wel wisten, dat zij bij den officier in huijs waren? en de Boeren hier op iets g'antwoord hebbende zijn zij door een Wagt in Crimineel arrest gebragt. Deeze Pieterse namentlijk de Vader heeft een boete van 1500 rijxd.^{s} moeten betalen, te weeten 500 Contant en voor de resteerende rd^{s} 1000- suffisante Cautie gesteld.

De zaak van Jan Smit Jurriaansz nog nopens t Schip Collebroke is weeder aan de gang.[22.] de Fiscaal heeft bij de Justitie versogt tegens gem. Smit crimineel t' ageeren, dog dit hem geweijgert zijnde, is de zaak in een ordinair proces ontfangen des niet tegenstaande zegt men, dat de Fiscaal bij zijn Conclusie den volgende Crimineele Eysch gedaan heeft, dat hij Smit met de Koorde aan den Galg gestraft zijnde, na t buytengeregt gesleept, en vervolgens weeder opgehangen zoude worden, tot dat de Lugt en de Vogelen des Hemels hem zouden verteerd hebben - wat zal Boers lachen![23.]

Intusschen heeft Jan Smit de zaak zodanig weeten te derigeeren dat 't na Batavia gegaan is.

t is circa Een Jaar, dat de Colonel Gordon zijn Commando heeft needergelegd en nog niet weeder aanvaard.[24.]

De Wijn Oogst voor t Jaar 1790 laat zig slegt in 't algemeen aansien, voor al op en omstreeks Constantia.

In mijn voorige[25.] heb ik melding gedaan van 't geval van Zeekeren Adriaan van Zeyl, en eene Jan Wiese, nopens de Historie met de zoge-

21. Hermanus Pieterse en sy minderjarige seun Hermanus Pieterse jr. is op 1.10.1789 in hegtenis geneem weens geweld teen die Hottentot Armoed, wat by hulle in diens was; Armoed, vir wie Pieterse 18 jaar tevore as weeskind in die veld gevind het, het geweier om op 29.9.1789 saam terug te gaan na hul plaas aan die Grootrivier en het in die fiskaal se huis gaan wegkruip. Na getuienis van die Pieterses het die Raad van Justisie die saak i.p.v. krimineel as ‘civiel en composibel’ verklaar (Kaapse Argief CJ 71, 316-320, 344-352).
22. Op 10.12.1789 is die strandroof van 1778 weer aanhangig gemaak (Kaapse Argief CJ 71, 419-423, 435-437); dit het t.g.v. 'n appèl na Batavia nog jare voortgesleep.
23. Fiskaal W.C. Boers en Smit was destyds geswore vyande, sien no. XV n. 17.
24. Nie in C.J. Barnard, hfst. VIII vermeld nie. Is daar verband met die rusie vanaf Feb. 1789 tussen Gordon en De Sandol Roy, vermeld by Böeseken *Kommissarisse*, 100 e.v.
25. No. XXXVIII.

naamde Brinasse Hottentotten, als meede hoe zij bij Vonnis uijt deesen Lande zijn verbannen. thans weet men met zekerheid dat opgem. Wiese weeder retour is, en denkelijk met een Vreemd Schip. Sommige meenen met een Engels Visser overgekomen. het gerugt loopt ook, dat zijn makker van Zeijl zig bij hem bevind, dog dit word teegengesproken.

Eene van der Linde[26.] is uijt zijn moedershuijs met een Bastaard Hottentottin gedrost en houd zig meede bij David Malang[27.] aan de Grote Visrivier op. Evengem. David Malang zijn Woonplaats genaamt Vergeleegen op Hottentots Holland, is uyt de Hand verkogt, aan Roelof Laubscher[28.] voor *f*15000- de plaats van gem. Laubscher is thans te koop, om dat hij met zijn vrouws famille niet kan harmonieeren.

De Bosjesmans Hottentotten houden nog aan met moorden en rooven, niettegenstaande er geduurige Commando's op die Natie gedaan, en er rijkelijk dood geschoten worden, vermindert zulx egter niet.

t geen ik omtrent den Landdrost Woeke gemeld heb,[29.] is loutre Waarheid, zijn swager den Secretaris Wagener[30.] heeft t niet langer met hem kunnen houden, en dus versogt verplaatst te werden, t welk hem g'accordeert is, deselve Wagener is hertrouwd met een dogter van den ouden Zacharias de Beer,[31.] en houd thans verblijf bij Hendrik Cloete, tot dat er een bediening open valt. Den Substituut Jurgensen[32.] is door eenen Tobias Mijnhart[33.] op Graaffe-Rijnet met eenige Vuyst slagen dood geslagen. deese Mijnhart door den substituut en eenige ordonnantie ruyters deerlijk gerottangt[34.] en mishandeld zijnde, heeft zonder zig te verweeren bij den Landdrost Woeke zijn beklag gedaan, en deese zoude

26. Onbekend.
27. David Malan (1751-ongeveer 1824), 'n seun van David Malan genoem in no. XXXVIII n. 28, loop weg met 'n slavin binneland toe, Aug. 1788; swerf in 1790 op die Oosgrens (Leibbrandt *Précis*, 814; Kaapse Argief CJ 71, 79-90; CJ 73, 3.3.1791).
28. Rudolph Johannes Loubser (26.7.1750-5.5.1795), op 5.2.1786 getroud met Catharina Morkel (10.11.1754-9.2.1816), wed. van Jacobus Malan; C. de Jong *Reizen* I, 85, het hom in 1792 op *Vergelegen* besoek.
29. 'n Brief met dergelike nuus oor Woeke is nie gevind nie. Cloete sinspeel waarskynlik op Woeke se dranksug en moeilikhede as landdros van Graaff-Reinet.
30. Sien i.v.m. J.J.F. Wagener no. XXXII n. 5; hy was sekretaris van 1787 tot 1789; vestig hom in 1791 as prokureur.
31. Maria Magdalena de Beer (geb. 1773 as 14de kind van Zacharias de Beer), trou 15.11.1789 met Wagener.
32. Adolph Jurgensen.
33. Tobias Mynhardt (geb. 1761) staan 1.10.1789 tereg voor die Raad van Justisie weens moord; word 14.5.1791 lewenslank van die Kaap verban (Kaapse Argief CJ 71, 320-322; CJ 73, 153-154).
34. Met die rottang geslaan.

hem toegevoegd hebben, *Waarom verweert gij U niet*? waarop ged.te Mijnhart voorn. Jungensen te gemoed gegaan zijnde, zijn zij handgemeen geraakt, waarbij meerm. Substituut t Leeven heeft verloren, zonder dat zig Mijnhart van iets anders als zijn Vuyst bediend heeft, hij is opgebragt en men maakt zijn proces op.

Woeke legt 't zo dol aan, dat men niet geloofd dat 't langer kan stand houden, alles raakt in rep en roer in zijn Colonie.

Den ouden Heer Neethling[35.] zijn dienst niet meer kunnende Waarneemen is ontslagen, en in desselfs plaats gekomen de Jongen Rijneveld,[36.] zo dat 't ampt van gesworen Clercq nog open is, en dit is nu reets 8 á 9 Maanden Vacant. t Schijnt dat men t niet eens kan worden, wie men daar op plaatsen zal: de Secunde wil volstrekt zijn Neef Carrenspek daarmeede begunstigen,[37.] anderen zijn voor Wagener en nog andere voor Blankenstein, welke laatstgem. daar voor heeft bedankt en ageert thans voor Jan Smit Juriaanse tegens den Fiscaal - t is eertijds in geen gebruijk geweest een diergelijke bediening zo lang open te laten.

Honoratus Maynier[38.] is in de plaats van Wagener als Secretaris na Graaffe-Rynet gegaan.

t particulier Schip de Johanna Jacoba dat in t gepasseerde Jaar uyt de Mossel baaij met 3500 Mudden Tarwe na Batavia gegaan is,[39.] is aldaar gantsch niet Welkom geweest, dewijl men ten hoogsten klaagd over de slegte qualiteit van dien Tarwe.

In den Jare 1788 Een bestaanbare Koorn oogst gehad hebbende, conveniëerde 't de Heer Dispencier[40.] niet 't Koorn zo vroegtijdig t

35. Christiaan Ludolph Neethling (1717-1790), kom in 1741 aan as assistent, sekretaris Raad van Justisie 1756, sekretaris Weeskamer en lid Raad van Justisie 1786; word ontslag verleen 6.10.1789 (sien *SABW* III, 670).
36. Willem Stephanus van Ryneveld (1765-1812), assistent van die sekretaris van die Raad van Justisie 1772, sekretaris 1789, lid 1791 (sien *SABW* II, 828-830).
37. Sekunde Johannes Isaac Rhenius (geb. 1750); sy suster Engela Maria (geb. 1742) trou in 1760 met Johannes Karnspek (geb. 1731); hul seun Johannes Daniel (1761-1828) word inderdaad aangestel, soos verderop blyk.
38. Honoratus Christiaan David Maynier (1760-1831), assistent-sekretaris van die Pol. Raad, word op 20.3.1789 aangestel as sekretaris van Graaff-Reinet; landdros 1793 (sien *SABW* II, 466-470).
39. Die *Johanna Jacoba* vertrek in Julie 1788 uit Mosselbaai met die eerste lading graan, na die bou van 'n graanskuur daar wat bedoel was om die landbou in die omgewing te stimuleer.
40. Die dispensier was adv. J.J. le Sueur (sien no. II n. 10); die betrokke Engelse skip sal wel die *Guardian* wees, later genoem, wat in Nov. 1789 die Kaap verlaat het.

ontfangen en als de Boeren 't opbragten, zo dat de Bakkers en Burgers meest alles insloegen. Een Engelsch Schip na de Botanij Baaij gedestineerd, sleepte een quantiteit weg, waarbij mogelijk nog andere uytvoer quam; Toen den Heer Dispencier naderhand koorn voor de Comp. wilde inslaan, ondervond men dat er weynig meer voor handen was, t welk dit gevolg heeft gehad, dat de Regeering genoodzaakt geweest is, voor de Troupes t benodigde Brood van de burgerbakkers te moeten kopen, dewijl de Buytenposten bij gebrek aan koorn en rijst geld ontfingen, en dit heeft, ik durf niet zeggen hoe veel maanden agter een geduurd en Continueerd nog.

Dit geval heeft voorzigtigheid gebaard, want men heeft bij Billiette bekend gemaakt, dat de Comp. dag voor dag koorn ontfangt, van 's morgens tot 's Avonds te 6 uuren. beyde de Deuren der Pakhuize van onder staan den gantschen dag open, en de buytenman brengt slegts zijn koorn in 't onderste gedeelte van 't Pakhuys, werdende wijders door 's Comp^{s} Slaven getransporteerd.

Deese voorsorg is egter tot nog toe Vrugteloos, want wij hebben nu reets Medio Maart en de Comp, koopt nog het brood bij de Bakkers, en niet tegenstaande de gepasseerde koorn en garst oogst zo geseegent is geweest, als mogelijk hier te Lande bij Menschen geheugen gebeurd is, krijgt de Comp. egter weynig koorn. dit schijnt Ymand die de zaak niet bekend is ongelooflijk, maar wanneer men Considereert dat de Bakker met zijn brood aan de Compagnie te Leeveren aansienlijke Winsten maakt en dus aan den Boer 28 Rijxd^{s} voor de vragt Koorn geeft, zal den Boer zig wel wagten, koorn aan de Comp. te brengen voor rd^{s} 24 ten zij men hem daar toe Constringeert - gemeene directie baard quade gevolgen.

De Weduwe Christoffel Groenewald[41.] gewoond hebbende voor in de Jan Jonkers hoek, is overleeden; haar Woonplaats is door Casparus Alberteijn[42.] ingemeynd voor *f*34000- En nog twee kleyne Plaatsjes van haar, geleegen in de Jonkers hoek, bevorens bewoond de Een door Jan Luij[43.] en de ander door Claas Mallabaar[43.] (zo Namen zo plaatsen) dewelke

41. Anna Hasselaar (geb. 1705) trou op 24.12.1729 met Christoffel Groenewald. Haar boedelinventaris is op 8.1.1790 opgestel, haar testament op 20.1.1790 ingedien; sy bemaak haar plaas *Schoongezicht* en nog drie aangrensende plase (merkwaardig genoeg genoem *Cornelis Mostert*, *Anthony van Angola* en *Louis van Bengalen*, waarskynlik na die bewoners) teen f 12 000 aan haar seun Johannes Casparus Groenewald, wat egter afstand daarvan doen (Kaapse Argief MOOC 7/1/33, nos. 47, 48).
42. Casparus Albertijn (geb. 1763).
43. Vryswartes.
43. Vryswartes.

thans zijn ingemeynd door de Manhaften Francois de Wet[44.] van t Rode zand voor *f*30000.

Le Comte de Locatelle van denwelken hier voren is mentie gemaakt, is alhier ter rheede overleeden hij is stil in den Avond op den Soldaten Kerkhof begraven, hebbende agter zijn Lijk gehad 3 portugeesen en de zoon van den Horlogiemaker Wolhuter.[45.]

De wegens onze misnoegte Burgers na Europa gedeputeerde Jan Bresseler[46.] is op de 6e Maart met een Fransch Schip van Mauritius alhier aangekomen en aan den Wal getreeden zijnde terstond op order van den Gouverneur na boord gerenvoijeert

t Fransche particulier Schip La Vicomtesse de Bertinay Capt. Doré dat op den 3 February l.l. van Mauritius alhier is g'arriveerd, had op den 3de January bevorens een Engelsche Chaloup met 6 man zo officieren als gemeene in Zee opgenomen, dewelke verhaalden, dat zij op den 25 December A^{o} p^{o} op de Zuyderbreedte van 44 graden en lengte van 32 graden 45 Minuten door 't drijvende Ys verongelukt was 's Konings Schip The Guardian Capt. Rion, gedestineerd na de Bothany Baay, dat zig 't grootste gedeelte van 't Volk nog in twee andere Chaloupes had tragten te Sauveeren dog dat zij niet wisten waar zij beland waren.

Tot groote verwondering van een yder quam bovengem. Engels Schip The Guardian op den 22 february weeder alhier ter rheede, dog in een zeer deplorabelen staat, hebbende zijn geheel boventuyg verloren, en zoveel lekkagie dat de Pompen dag en nagt aan de gang moesten gehouden werden. De Capitain is de eenigste officier die met eenige weijnige Manschappen 't Schip niet heeft willen verlaten, door zijne grote Kloekmoedigheid heeft hij alle gevaren getrotseerd en is ook alles gelukkig te boven gekomen. Men is thans beesig 't Schip te lossen en die Lading die overgebleeven is, in Magazijnen op te slaan, om te ondersoeken of 't Schip zonder Excessive kosten alhier kan worden herstelt.

De Heeren Frederik Kirsten en Petrus Joh^{s} de Wit, zijn gechargeert om de lading te bergen, waar toe zij reets seeventhien Pakhuysen hebben gehuurd - Men zegt dat de Captn ordres uyt Engeland zal afwagten wat hij met 't Schip en de resteerende goederen zal doen - ik zeg met de res-

44. François de Wet (geb. 1752).
45. Georg Christoffel Wolhuter (of Wohlhüter), kom 1773 aan, vryburger in 1776, oorl. 1802; het 'n aantal seuns gehad, van wie waarskynlik die oudste hier bedoel word (Johannes Christoffel, geb. 1776).
46. Johannes Augustus Bresler (geb. 1762), in 1784 na Nederland afgevaardig deur die Kaapse Patriotte (sien Beyers, register s.v.).

teerende, dewijl men 't grootste gedeelte der Lading heeft overboord geworpen.

Van de twee andere Chaloupes heeft men tot nog toe niets vernomen.[47.] Men heeft hier de Volgende promotie gedaan.

De Heer Mappa[48.] tot Adjunct Secretaris van Politie den Jongen Heer Carrenspek[49.] geswore Clercq van Justitie den Adsistent Höne[50.] die bij den Fiscaal Serrurier[51.] Hofmeester geweest is, tot geheimschrijver van de Gouverneur, met voordragt van onderkoopman Reynier Beck[52.] tot Secretaris van Commissarissen van Justitie (men zegt dat hij Beck staat te trouwen met de Jonge Juffr. Cloete

In t laatst der Maand January[53.] ontstond alhier aan de Caab 's nagts omtrend 12 Uuren een allerhevigste brand, waar van men hier nooit een voorbeeld gesien heeft. de brand begon met een stormende Zuydoosten Wind in 't Huys van Jan Bam,[54.] 'schuyns over 's Comp^{s} Slaven Loge; vervolgens branden de daar annex staande twee herbergen of Schaggerijen af; Wijders de Zijde Spinnerij, 's Comp^{s} Huys daar den ouden Capitain Burgers[55.] lange Jaren in heeft gewoond, en Eyndelijk het Huys van Wijl. Petrus van der Poel,[56.] bewoond door Manthieeze,[57.] zodat de zijde Spinnerij en nog vijf Huysen in de Assche gelegt zijn.de Zuyd ooste Wind was zo sterk, dat 't Vuur tot op eenige Scheepen gewaaijt is.

Eenige dagen daarna is 't grote Gebouw aan Muysenburg, bekend onder de Naam van Stal, en waar in de aldaar Wagt hebbende Würtenbergers Campeerden, meede door den brand in een puynhoop verandert.

47. Vgl. Theal IV, 261-262; die *Guardian*, kapt. Edw. Riou, vertrek Nov. 1789 uit die Kaap, bots 24.12.1789 met 'n ysberg; die redding van die sloep vind volgens Theal plaas op 4.1.1790.
48. Carel Mappa; hy was Kommissaris van Siviele en Huweliksake.
49. Sien n. 37.
50. Christian Gottlob Höhne, kom in 1784 aan, privaatsekretaris van Goewerneur Van de Graaff 1790, oorl. 1820.
51. Sien no. XXIV n. 64.
52. Reynier Beck (gedoop 4.1.1769) trou inderdaad op 18.4.1790 met Catharina Cloete (1772-1830), tiende kind van Hendrik Cloete.
53. Volgens 'n rekwes van die Kaapse brandmeesters waarin beter toerusting gevra word, het die brand op 19 Jan. 1790 gewoed (Leibbrandt *Précis*, 464).
54. Vermoedelik Johan Christiaan Bam (geb. 1750), pagter van die brandewyn en eksploitant van tapperye.
55. Vermoedelik Frederik Burger, luitenant, op 4.4.1781 bevorder tot kapt.-luit.
56. Petrus van de Poel (1720-8.8.1788).
57. Clemens Matthiessen (1749-1833), kom in 1773 as soldaat aan, assistent, boekhouer en soldy-amptenaar 1781.

Men heeft nog van 't een nog van 't ander tot nog toe de Ware oorsaak niet kunnen ontdekken.

Bij deeze geleegentheid is er onder anderen in de Zijden spinnerij om 't Leeven gekomen de portier, zijnde een bejaard Man die zijne goederen willende redden, door de Vlammen verrast wierd, en in een der Herbergen een Mattroos versmoord, die waarschijnlijk aldaar heeft dronken geleegen. Men heeft hier berigt dat de Ingeseetene op ...[58.] Mauritius ook een blijk van 't Fransch Patriotismus hebben gegeeven. Na eenige voorafgegane omstandigheeden, hebben zo officieren als Soldaten de Gouverneur Generaal Conway gedwongen de Cocarde d'Union aan den hoed te zetten en uyt te roepen *Vive la Nation* 't welk zij beantwoorden met *Vive le General Conway*. Voorts moest de Graaf van Conway de Auxiliaires beloven voortaan in Silvermunt te betalen, dewijl zij met papier niet konden klaar raken.[59.]

Hier ontfangt men ook zeedert een geruymen tijd geen duyt Silvermunt uyt 's Comp^{s}. Cassa, en het weynige ligt Silvergeld dat de Comp. heeft doen slaan, word thans ingewisselt tegens 6 en meer pC^{o} zodat t te vreesen is dat wij binnen korten niet zo veel zilver zullen hebben om een Schelling aan den Barbier te geeven.

Des niet tegenstaande heeft Jacobus de Vos[60.] die met Hendrik Fehrsen (schoonzoon van de Cassier de Heer de Wet[61.]) g'associeert is, zo men zegt verscheide Massa's ingekogt, zo voor oude Ducatons als ordinaire Zilver munt, en men voegt er bij ook terstond Contant uyt betaald.

Men heeft in de Maand December l.l. volgens jaarlijxe gewoonte geen Weesmeesteren gemaakt, om dat in de Nominatie brief of een Misverstand of een abuys heeft plaats gehad. Men zegt dat voor Weesmeesteren Comp.^{s} wegen genomineerd waren Olof Marthini Berg[62.] en Jan Frederik

58. Enkele woorde onleesbaar.
59. Thomas Conway (geb. Ierland 1733) tree in 1747 in Franse diens; veg o.a. tydens die Amerikaanse Opstand in Amerika; word op 3.3.1781 kolonel van die Pondicherry-regiment en kom in dieselfde jaar Kaap toe. Vanaf Apr. 1789 goewerneur van alle Franse besittings Oos van die Kaap die Goeie Hoop. Berig van die Revolusie in Frankryk bereik Mauritius op 31.1.1790; Conway tree 'n halfjaar later af as Goewerneur. Goewerneur Van de Graaff gee in 'n brief van 6.3.1790 (ARA: Nederburghversameling no. 157) 'n beskrywing van die gebeure op Mauritius wat ooreenstem met wat Cloete hier skryf (vgl. ook XLI n. 19).
60. Moontlik Jacobus Johannes Vos (geb. 1756).
61. Hendrik Johannes Fehrsen (geb. 1760), trou op 4.10.1781 met Sara de Wet (geb. 1762), dogter van Olof Godlieb de Wet (1739-1811).
62. Olof Marthinus Bergh (geb. 1763).

Kirsten,[63.] en van burger wege Johan Godlieb Brink[64.] en Abraham Fleck[65.] welke laatstgem. Vier stemmen had. Men vond des niet tegenstaande op de Nominatie die aan den Gouverneur gepraesenteerd wierd, in steede van Fleck den ouden Heer Carrenspek,[66.] die maar een Stem gehad had, dit ter ooren van Weesmeesteren gekomen zijnde, hebben zij zig deswegens bij den Gouverneur vervoegd en op de egte Nominatie g'insteerd; dus 't aanstellen van Weesmeesteren heeft getraineerd tot t laatst der Maand Februarij als wanneer daar toe zijn g'eligeerd Comp.s wege O.M. Bergh en burgerwegen Abraham Fleck, welke laatstgem. zo men zegt het veel moeijte gekost heeft om zijn oogmerk te bereijken[67.]

In t laatst der Maand Februarij is den ouden Wiese[68.] van 't Ronde bosjen zeer subiet overleeden, zijn schoonzoon O.M. Bergh is hier op aanstonds na buyten getrokken, om de oude Weduwe zijn schoonmoeder, die aan den kanker zukkeld te adsisteeren, heeft egter den dienst der Compagnie nog niet gequitteerd.

Voorts zijn alhier overleeden:

de Capitain Von Heyde,[69.] Captn Burger,[70.] Andries Brink d'oude,[71.] Christiaan Maasdorp d'oude uyt 't Bokkeveld,[72.] Lange Nicolaas van der

63. J.F. Kirsten jr. (sien no. XXXVII n. 40).
64. Johan Godlieb Brink (geb. 1741).
65. Abraham Fleck, sien n. 67
66. Johannes Karnspek, sien n. 37.
67. Die gang van sake soos hier vermeld, stem ooreen met wat die Resolusies van die Pol. Raad meld (Kaapse Argief C. 86, 11.12.1789; C. 87, 2.3.1790); die omruiling van Fleck en Karnspek word daar toegeskryf aan 'n vergissing van die sekretaris van die Weeskamer.
68. Jan Daniel Wieser (geb. 1732), getroud met Anna Dorothea Hiebner (geb. 1739); hul dogter Johanna Carolina Wieser (geb. 1763) trou op 6.5.1781 met O.M. Bergh (n. 62); volgens sy testament, op 7.10.1790 ingedien, bemaak Wieser aan sy skoonseun Bergh die plaas *Westervoort* by Rondebosch en die leningplase *Duynefonteyn* ‘geleegen aan de Caepsche voorduynen’ en *Broodkraal* by Piketberg (Kaapse Argief MOOC 7/1/34 no. 23).
69. Chr. Ph. von Heyde, sien no. II n. 34.
70. Sien n. 55.
71. Andries Brink, uit Zeeland, burger te Stellenbosch, oud-burgerraad, trou in 1738 met Sophia Grové, in 1749 met Alida de Waal. Volgens sy boedelinventaris, opgestel 24.8.1789 (Kaapse Argief MOOC 8/19 no. 76) het hy by sy seun Johan Godlieb (n. 64) gewoon.
72. Christiaan Maasdorp (gedoop 25.8.1715), oom van die burgerraad C.G. Maasdorp (n. 81).

Merwe,[73.] den smit Jan Ehlders,[74.] Carel Vreeslijk[75.] en den ouden Smuts vader van de Burgerraad Smuts.[76.]

de oud Secretaris Abraham Faure,[77.] die reets tweemalen een beroerte heeft gehad, sukkeld er nog aan, en zal waarschijnlijk niet hersteld worden, intusschen is hij gesond van harten, maar neemt veel af in kragten. Zo ik mijn gedagten aan de pen durfte aanvertrouwen, zouden UWelEd. denkelijk met mij toestemmen, dat de thans leggende Broeij Eijeren nog binnen t Jaar hier aan de Caap stinkende kuykens zullen voortbrengen.[78.]

Opgem. Jan Bresseler zig per request aan de regeering g'adresseert hebbende; heeft g'obtineerd alhier tot nader ordre te mogen verblijven.[79.] De Burgerraad Jan Gie[80.] heeft zijn ontslag versogt en verkreegen.

Den Burgerraad Christiaan George Maasdorp[81.] is in een bedroefden staat: zijn boedel zal binnen korten door de raad van Justitie worden verkogt 't welk hij zig zodanig heeft aangetrokken, dat hij dikwils in diepe mijmeringen vervalt en niet praesent is. Zodat men thans in steede van 6 maar 2 fungeerende Burgerraden heeft.

In t begin der Maand Maart is alhier g'arriveerd een Engelsch transport

73. Nicolaas van der Merwe (gedoop 7.5.1747), seun van Izaak van der Merwe en Cicilia Janse van Rensburg, trou op 12.2.1769 met sy niggie Aletta Sibilla van der Merwe (geb. 1750). Sy testament word op 18.12.1789 ingedien (Kaapse Argief MOOC 7/1/33 no. 44).
74. Johann Heinrich Ehlers, uit Osnabrück, kom in 1765 aan, smid te Stellenbosch 1769. Trou op 8.10.1769 met Johanna Catharina Nel, en 14.9.1783 met Susanna Booysen. Sy boedelinventaris word op 9.3.1790 opgestel (Kaapse Argief MOOC 8/20 no. 6).
75. C.A. Freislich, skrywer in die ambagskwartiere, sien no. XXXVII n. 21. Sy testament word op 7.5.1790 ingedien (Kaapse Argief MOOC 7/1/33 no. 72).
76. Vermoedelik Michiel Smuts (geb. 1702), op 7.12.1727 getroud met Clara Anna Harmse; hul 9de kind was Johannes Smuts (1746-1809), burgerraad, weesmeester, kaptein van die burger-infanterie. De Villiers-Pama, 904, gee 1792 as sterfjaar.
77. Abraham Faure (1717-1792), tree in Okt. 1784 af as sekretaris van Stellenbosch, opgevolg deur sy seun A.A. Faure (n. 12); hy woon op Stellenbosch op *De Uitspan* en is op 22.6.1792 oorlede.
78. Vermoedelik bedoel Cloete die rusies onder die Kaapse hoofamptenare en hul klagtes teen Goewerneur Van de Graaff.
79. Sien n. 46.
80. Johann Conrad Gie (1727-1793), kom in 1751 aan, vryburger 1756 (sien Beyers, 191).
81. Christiaan George Maasdorp (1737-30.4.1790), een van die leiers van die Kaapse Patriotte (sien *SABW* III, 565).

Schip gedestineerd na de Bothany Baay, waar op zig bevonden 220 vrouwen voor die Nieuwe Colonie.[82.]

Bij de Justitie is genomineerd en door den Raad van Politie aangesteld als Burgerraad Abraham Fleck, die met de dogter van den geweesenen geweldiger Kerkman getrouwt[83.] is.

De Heer van Aerssen[84.] Secretaris van Politie en Vendumeester, heeft zeedert dat hij dien post bekleed, aan vaste goederen besteld, te weeten:

Een Nieuw Huys op 't oude Hospitaals Plein. met de front over de Kerk deur. 't welk door Karrenspek is opgetimmerd voor.....	*f*43000-
Een Erf van opgem. Karrenspek gel. agter 't Woonhuys	*f* 7000-
Voor 't betimmeren van dat Erf tot een Stal en Wagenhuys ...	*f*13000-
Een Buytenplaats van de Wed[e] Gerhard[s] Henricus Cruywagen	*f*30000-
T.	*f*93000

NB Voor een Span oude ruynpaarde betaald die Heer aan Hend[r], Oostw. Eksteen Pr. rd[s] 1200- welk span paarde hij voor eenige dagen weederom aan Eksteen met 110 rijxd. verlies heeft aangepraesenteerd. Voor weynige dagen is overleeden den oud Secretaris Christiaan Ludolph Neethling.[85.]

De geweldiger Mathiesen[86.] is bevorderd tot Schout.

Voor eenige dagen heeft de Fiscaal in hegtenis laten zetten den burger Pieter Heyntjes,[87.] dewelke betigt word eenige goederen gestolen te hebben van 't Schip dat in 't Jaar 1788 in de Van Plettenbergs baay gestrand is.

82. Die *Lady Juliana* vertrek in Jul. 1789 met 221 vroue uit Engeland na Botany Bay, Australië.
83. Georg Friedrich Karl Kirchmann, 'geweldiger' (onderskout), bode van die Pol. Raad, oorl. 9.10.1781. Trou in 1765 met Maria Magdalena Martens; hul dogter Catharina Sara (1768-1843) was met Fleck getroud. Teen die benoeming wat hier behandel word, is geprotesteer (sien Beyers, 191); Fleck het in later jare nog dikwels sitting gehad in die Raad van Justisie.
84. Cornelis van Aerssen Beijeren, heer van Voshol (Den Haag 19.3.1762-Kaapstad 22.8.1791) kom as onderkoopman uit op die *Java* en bly weens siekte aan die Kaap vanaf 24.4.1785; sekretaris van die Raad van Justisie 1786, sekretaris van die Pol. Raad en Vendumeester 1788.
85. Sien n. 35; die juiste datum was 27.3.1790.
86. Sien n. 57.
87. Pieter Heynkes (Heytjes) (1741-1811), kom in 1767 aan, vryburger in 1775, woon op *Bosheuvel*. In Aug. 1788 word die VOC-skip *Maria* wat onderweg van Ceylon onklaar geraak het, deur die boot *De Meermin* na Plettenbergbaai gesleep; 'n paar dae later het dit te pletter geloop op die strand.

de Capitain van 't Batavisch provisie Schip N.N. Schaak[88.] eenig touwerk en Zele verkogt hebbende is door de Fiscus in een boete van rds 7600 geslagen - andere zeggen dat de boete minder zoude zijn.

Den 29. Maart 1790

komt van U Vriend die UWEd. bekent is -

88. Carel Frederik Schaak, skipper van die *Teylingen;* nòg die dokumente van die Pol Raad nòg die Raad van Justisie s'n maak melding van hierdie saak.

XLII H. Cloete aan Swellengrebel, 1791[1.]

- - -

De legging van mijn overbergse osse als ook lustplaats geleegen aan de mond van de kleijne riviers Valij, omtrent de Onrust rivier, word niet alleen ter versending aan UwEd. afgeteekend, maar ook de valij op zig zelven, mitsgaaders alle die nabij omleggende plaatse tot aan de Uijlenkraal, (alwaar Jan Swart,[2.] bij Uwed. aanweesen doenmaals heeft gewoont, en na dato is koomen te overlijden) om reedenen een klijn bewijs te kunne geeven dat doen UwEd. van de Uijlenkraal na het Grot de druijpsteene zijt gereeden,[3.] booven op die tussenbeyde leggende Hooge rug raakende aan de Waagen weg, Een waaterrijke zoogenaamde Baviaans Fonteijn zig bevindende, onlangs tot weydinge voor mijn osse op ordonnantie van de E. Comp. heb gekreegen[4.]).

In Januarij 1790 heb ik Plaisier gehad om met de Stellenbosse predikant Borger[5.] naa den bij Uwed. bekende Grot der druijpsteene te rijden, alwaar ik Een Peramide gevonden heb, van over de 7 Voeten Lang en die na proportie uyt de natuur zo Fraaij opgewassen is dat Wij ons Grootelijks, ja Grootelijks daarover moeste verwonderen. Deeze Peramide zal Uwed. nog wel bekent zijn waar van de afteekening bij de komst van een Goede Teekenaar direct zal volgen[6.]).

Ik hebbe dan het Swak gehad, (Hoewel 't mij van agteren niet rouwt, te meer daar de meenigvuldige Vreemdelinge uijt alle Hoeken van de Waireld hier te Constantia koomende, nooyt van zoo een Fraaij Stuk geleezen, veel minder gezien hebbe) Van met een Boer genaamt M.

1. Fragment, ongedateer. Die bestaande deel begin op folio 9. Wat volg, is grotendeels deur A. Hallema gepubliseer: 'De ontdekking van een fraaie druipsteengrot in de Kaapkolonie. Een natuurhistorisch relaas uit het jaar 1790', *Zuid-Afrika* 13 (1936) 109-111. Gesien die inhoud moet hierdie stuk vermoedelik Februarie of Maart 1791 gedateer word (sien ook n. 18).
2. Johannes Swart (1722-1780), deur Swellengrebel besoek op 21/22.12.1776 op *Uylenkraal* (tans Bredasdorp); Godée Molsbergen IV, 37-38.
3. Vir 'n beskrywing van Swellengrebel se besoek aan hierdie grot op 22.12.1776, sien Godée Molsbergen IV, 37-38.
4. Op die betrokke kaart (in die Swellengrebel-argief) is *Baviaansfontein* ingeteken halfpad tussen Swart se *Uylenkraal* en die kus (waar die druipsteengrotte is), reg wes.
5. Ds. Meent Borcherds (1762-1832), 1786 predikant te Stellenbosch (sien *SABW* I, 99-101). Borcherds het sy besoek aan 'De merkwaardige grot' beskryf in die *Nederduitsch Zuidafrikaans Tijdschrift* I (1824), 180-184, 260-265, 348-353.
6. 'n Potloodtekening van hierdie stalagmiet deur 'n onbekende kunstenaar berus in die Swellengrebel-argief; daar is 'n reproduksie by die artikel van Hallema (n. 1).

Beukis[7.] te accordeeren dat zo hij mij de voormelde Druijpsteen (die zekerlijk zonder geen groote onkosten moest Los gebijteld worden, en dan uijt zoo een diep grot, en over zo veel Swaare gebergtens als UwEd. bekent is hier heen te voeren) zonder de minste Schaade daar aan te veroorzaake te Constantia konde bezorgen, ik hem dan *f*1000.- Caapse Guldens zoude geeven. Het een en ander is dan volgens de afspraak geschied, en ik heb bij de ontfangst (dewijl ik het zo goed niet te verwagten was) die boer door een Tweede zwak nog een klijn presentje booven dien gegeven.[8.]

Van voornoemde Grot heb ik ook doenmaals in persoon Eenige Stukjes naturalia, dat heel zelden Scheen meede gebragt, dat hier bij nader onderzoek Fraaije rottingskoppe en messe hegte[9.] etc. geeft; deeze heeft zo veel ophef gemaakt dat toen ik voor de Tweede rijs na datzelve grot met de Waagen gereeden ben om er Zo veel van de moeijste[10.] naturalia uijt te Haalen ten Eijnde mijn goede vriende daar plaisier meede te doen, bevond ik, dat de Knegt van de Heer Brand[11.] op ZEd. ordres al het geen daar uijt hadde gehaald dat maar te bekoomen was; de Heer Brand voorgeevende zulks aan een Engelsche Lord die getuijgen van zijn Zoon is belooft hadde diergelijke naturalia te bezorgen.[12.] dus heb ik mijn doenmaals moeten vergenoegen met Stukjes en Brokjes dat daar is blijven Leggen; waaruijt nog iets mooijs kan Gemaakt worden dog in een zeer geringe qualiteijt, daar UwEd bij nadere geleegentheijd als 't gemaakt is nog een of meer rottingsknoppe Van zal bekoome; en moogelijk nog wat anders. Ik meende op dat oogenblik uijt mijn vel te bersten van Spijt; kortom, resolveerde ik Langs de Heele kust zo ver als die groote daaraan grensende Steene zig Strekken, allles nauwkeurig op teneemen; bevond ik Eijndelijk een Toegemetseld gat, alwaar vooraan geen grooter opening was gelaaten, als daar een mensch gevoegelijk in konde doorkruijpen: dit alles opengebroken hebbende, bevond ik een ingang van Circa 3 Voeten breed en 2 Voeten Hoog, dog zeer on(e)gaal,

7. Mattheus Gerhardus Beukes (geb. 1756).
8. Op die tekening in n. 6 genoem, staan bygeskryf: ‘kost mij Rds. 350.-’; 'n los bygevoegde blaadjie vermeld die bedrag van f 1 000.
9. Knoppe vir kieries en meshewwe.
10. Mooiste.
11. Christoffel Brand, poshouer Valsbaai.
12. Waarskynlik word bedoel die bekende Sir Joseph Banks (1743-1820) wat in 1771 'n rukkie aan die Kaap was. Brand se seun Johannes Henricus is daardie jaar gebore, en dié het later een van sy seuns (Christoffel Joseph, geb. 1797) na Banks vernoem.

alwaar eene Heer Wion[13.] en mijn Zoon Dirk[14.] beneevens Eenige Slaaven ijder met een brandende Kaers in de mond op hande en Voeten na binnen kroopen. Eyndelijk na verloop van Circa een quartier Hoorde ik zegge Het is hier zoo mooij als in de Heemel, daarop riep ik hun met een Sterke Stem toe: daar verlang ik ook te weesen, en kroop direct met mijn Dikke Knapzak na, en toen ik aan het Eijnde van de nauwe ingang (dat wel 50 en meer voeten Lang is) kwam, was mij 't vel van beijde Ellenboogen en knien afgesleeten. Ik hebbe een groote benaauwtheijd uijtgestaan, en nooijt meer Winde Gelost als in dat naauwe gat: alwaar ik dan vervolgens zo veel aardigheeden heb gevonde, dat men met regt mag zegge: Wat zijn Godts wondere groot, vooral als men door zoo een naauwe ingang direct in zoo een hoog verheevene wijd uijtgestrekt Hol komt, daar men ter regter zijde een groot en zoo diep Loopend waater vind, alwaar men ordentelijk met een klijn schuijtje zoude kunnen in omroeijen, en de ooverlijke distantie met koets en paerde omwende; de diepte van 't Hol heb ik bij de Tree bevonde 400 Voete te zijn, de heele Verhemelte van booven is niet van druijpsteene behangen, zo als in d'oude Druijpkelder bij Uwed. aanweesentheijd is geweest, maar wel met een meenigte heele andere Soort van Groeijende Steengewasse, dewelke alderhande krullen en Fatzoene verschaffe. Van onder op de Boodem vind men verschijde en op alderhande wijse voorkomende, Potten en Peramides, dog altemaal Steenagtig dat zo helder niet is als wel in 't oude grot der Druypsteene.

Booven in de verheemelte dat na Gis wel 20 of meer Voet hoog is, en zo na rato boogsgewijs na beneeden loopt Vind men een Koepel van circa 8 Voet in zijn Diameeter en na gissing 3 a 4 Voeten diep; van binnen is het zuijver en Schoon, maar aan de boorde van de Coepel en zoo vervolgens rontom het geheele grot na beneden, heb ik zulke Fraaije en veranderinge van Steen gewasse gevonde, als mijn vermooge niet Toelaaten te beschrijven; hiervan heb ik niet durven meedeneemen als een weijnigje, wijl ik oordeelde verpligt te zijn de Gouverneur daar eerst behoorlijk rapport van te doen, in verwagting dat zijne ZEd. Gest, moogelijk zelfs, dan wel door Kundige lieden het Fraaijste voor onse Prins,[15.] dienende tot grotwerk springfontijne etc. te zullen laten afhaalen, waartoe ik nog al een weijnige adsistentie (wijl mijn plaats daarom streeks Legt) heb Laaten aanbieden, en tot mijn leedweesen Schijnt 't mij toe

13. Vermoedelik Petrus Gerhardus Wium (geb. 1728), oud-heemraad van Stellenbosch, kapt. van die 2de Kompanie Burgerdragonders van Stellenbosch.
14. Dirk Cloete (geb. 1767).
15. Erfstadhouer Willem V, besitter van 'n beroemde versameling natuurhistoriese voorwerpe.

als of 't ZEd. Gest. geen reflectie waardig is, ondertussen heb ik een afspraak genoomen met Twee heele goede Teekenaars zo ras als doenelijk en moogelijk nog al voor de winter derwaarts te rijden, ten Eynde alles na te meete en af te teekene, daarvan beloof ik de Copia ook aan UEd. te zullen laaten geworden, maar niet binne kort.[16.]

Nu zal UWEd. zeeker gaarne willen weeten, Wie of waarom dat voormelde Gad Toegemesseld is. Men heeft in vroegen tijden dat mij nog volkoomen Voorstaat, een bende Schelmen van Slaaven Jongens en meyde gehad, die meest alle met Schiet Geweer, Kruijt en Lood voorzien waaren, waarvan een Leander Boegis het hooft of Capiteijn was, die zig daar naast aan in Een diep Hol hebben opgehouden, alwaar zij lieden door overvloed van kost en Waater niet wel konde uijtgehongerd worden. Wierd van onse kant het beste geoordeeld, om hem, wanneer hij (dog niet ver van zijn verblijf) uijt vissen ging, zoo te Verrassen en voortekoomen, dat hij niet weederom in zijn Spelonk of hol konde vlugten. Maar den goede Leander maakte dat hij Langs de kust alwaar hij ging vissen altoos een retraite had, zoo als deeze boovengemelde door mij gevonde en opengebrooken, meede een diergelijke retraite moet geweest zijn, alwaar hij dan van zijn kant en zijn bende van de andere zijde, de Commandoos het heeft zoo Sterk booden, dat men dikwils niet meer uijtvoerde als vlugten. Ondertussen als Leander geen Europeese meer te wagten was, wierd hij met zijn bende uijt visse zijnde, bij verrassing zo als men de Harte beeste bekruijpt, nu en dan wel eer ze in hunne hol gevlugt waare, enkele van dood geschooten. Eijndelijk is Leander met de zijne van daar Vertrokken, en men heeft nooijt van zijn Eijnde gehoord; bij wat gelegentheijd hij Leander, dog ik meen wel, dat door de groote, voor een aardigheid is geschied, Een Pairl d'amoer Schulp, in voormelde Hol te bergen, dewelke ik aardig versteent, daarin heb gevonden en ook mede gebragt.[17.]

(Sal hierdie natuurvoorwerpe en 'n paar ander aanstuur, en ook 'Nouvelles', waarmee al 'n begin gemaak is, maar waarvan die afloop nog nie gemeld kan word nie.)

om reedene, dewijl zeedert in 't kort, voor de Caap nieuwaangekoomene

16. Daar is geen tekeninge soos hier aangedui in die Swellengrebel-argief nie, net 'n sketskaart waarop die ligging van die grot gegee word.
17. Tot hier deur Hallema (n. 1) uitgegee.

ordres uijt Europa,[18.] het welk bij UWEd. denklijk niet vreemd zal zijn, Sommige gemoede zodanig getroffen heeft, dat men tans 't Voorbeeld van de Oud Gouverneur van der Stel opvolgd, om ter requisitie zo men zegt een verzameling van Teekenaars intewende. hier zal in 't kort denkelijk aanmerkenswaardige dingen voorvallen, ik voor mij kan niet gelooven dat de Ed. Heer Gouverneur zo als meede gezegd Word op de bepaalde Tijd van 3 á 4 Maanden te zullen vertrekken. Maar, maar vriend Lief waar komt dat tog van daan dat de E. Comp. nu in kort eerst zoo een vooruijtziende (bij mij en veele oude Ingesetenen) huijsvader is geworden; het was meer dan Tijd, dat deeze verandering geschiede; en de E. Comp. zal zig over het verloopen van zijn plaatse etc. etc. nooijt beklaagen, en zo als ik 't oppervlakkig hoor bereekene, komt de E. Comp. het Hout (na dat de Trekosse Veel of Weijnig Eripeeren op 25 tot 30 rxd. de vragt te Staan, daar men particulier 't Hout voor 4½. 5. 5½ rxd. na dat de Tijden en beesten vet of maager zijn, kunne koopen, dan[20.] is een burger vragt ruijm 2 maal zoo Swaar als een van de E. Compagnie.

Als de Burgers hier omstreeks het zelfde voorregt mag blijven behouden dat ook zonder nadeel van de E. Comp. Houtvelden is geschied; hun vee in E. Comp. Houtvelden als voore te Laaten graasen, dat andersints magtig veel tot prejuditie van de burgers zoude strekken Wijl de weijding van de burgers hunne Vee, altoos op E. Comp. Houtvelden zonder ooijt verboden geweest te zijn onverhinderd hebbe loopen graasen, dat andersints tot ruine van de besitters der om liggende plaatse zoude strekken; ook heeft men al ondervonde het weijnigje Vee, dat men hier niet ontbeeren kan de Jongen aankoomende boomen, vooral het kreupelhout dat hier 't meeste groeijt door hun Sterke eijgenschap, het geringste niet benadeeld - - - -

(Die koper sou dan onder verpligting moet kom om altyd daardie grond weer met nuwes te beplant, soos ek self baie silwerbome geplant het. Die 'Nouvelles' is klaar, en word afsonderlik gestuur.)

18. Vermoedelik die skrywe van Here XVII van 14.10.1790 (aan die Kaap aangekom op 10.2.1791) waarin Goewerneur Van de Graaff aangesê word om binne drie maande na Nederland te vertrek (hy het die Kaap op 24.6.1791 verlaat); verder word opgedra dat die bou aan die fortifikasies stopgesit moet word, die Kompanjie se buiteposte verkoop en diverse besuinigings deurgevoer moet word (Theal IV, 252 e.v.; *Memoriën Van de Graaff* 206 e.v.)
20. Bowendien.

Ondertussen hebben wij Hier zeedert September A.P. op 't alder onverwagts de 10den van alle onse opbrengende graanen Contant moeten betaalen, als meede de Wijn Verschaft, daar de E. Comp. ook niets hoegenaamd bij profiteerd, hoe wij andersints het vat geld of 3 rxd. per Passeer briefje, en naderhand in E. Comp. kassen konde tellen; moet hier alles Contant aan de Knegt en paruijkemaaker van de Heer Fiscaal, die daartoe aangesteld is als Commies, om bij de Patrouille wagt de 10den van alle Graane en Wijne te ontfangen die daar voor trekt zoo gezegd word 2 pCt. en heeft de rang als Adsistend met *f*20 'S maands, hier komt nog bij dat 't klijnste Stuk papiere Geld dat de E. Comp. Slaat uijt 4 Schellinge bestaat en zo na rato van 1.2.3.4. en meer rxd. Het zilver geld is hier zoo raar dat men haast geen dubbeltjes heeft om in 't arm zakje te geeven.

Ondertussen moet een boer, als hij met een Vragt koorn opkomt, wijl hier geen klijnder papiere munt als 4 Schel. geslaagen word, telkens aan de voornoemde Commies 8 Stv. uijtkeere. Twee vragten 16 St. alleenlijk komt de 3 Vragten Tarw met 't papiere geld uijt; op 4 Vragten 8 St. en op 5 Vragten 16 St. aan zilver Geld uijtgekeerd worden. en zoo gaat 't nu met de Wijnen die men pr. ½ aamen invoert, zoo men voor ieder ½ aam direct geen 3 Schl. Silver geld aflegd, kan men net zo min, als de kooren Waagens passeeren. Ik ben verzeekerd dat de Commies ofschoon hij bij zulke geleegentheeden de kas van zilver munt voert, geen mensch om die maar te Helpen, Een St. op de papier munt wil uijtkeere, zo als ik getuijgen kan, dat de waagens hebben moeten blijven Staan, en de Jongens zijn aan de Caap rond geloopen, om uijt naam van hun heer en meester, zo veel papieren geld voor zilver geld te verwisselen, om maar niet langer aan de Patroulle wagt opgehouden te worden, uijt meedelijden van dat arme Vee, heeft mijn zoon Lourens in mijn presentie, de Jonge nog zoo veel zilver geld voorgeschooten: en zo gaat 't met een ijder alle dag, men ondervind hier van dag tot dag Fraaije Nieuwigheeden. Men betaald tans ook bij de verkooping van de E. Comp. leeningsplaatse de 40ste penning in E. Comps. kasse; dit vind ik billijk, want als een boer voor 24 rxd. S'Jaars een plaats in leening van de E. Comp. kan krijgen, en bevoordeeld zijn zelve daar meede en dan nog na verloop van eenige Jaaren voor 10. tot *f*20.000 te verkoopen: wie zoude dan met Plaisier de E. Comp. zijn 40ste penning daarvan geven; dit noem ik regt dit noem - - -[21.]

21. Die res ontbreek.

XLIII H. Cloete aan Swellengrebel, 8.4.1791

Zeeker Bastaard Hottentot in naam Gerrit Slinger[1.] bij geleegentheid ondervraagt werdende over de onderscheiden Soorten van Wild, dat men in de ver afgeleegene gewesten deezer Uithoek ontmoete verhaalde onder anderen het volgende merkwaardige.

Dat hij nu zeedert eenige Jaaren geleeden[2.] een Commando onder den toemaligen Veld Commandant Andries Petrus Burgerd[3.] op de rovende Bosjesmans gedaan hebbende, bij welk Commando onder de Christenen zich ook verscheide Hottentotten bevonden, hij na een volbragte Expeditie met noch 15 andere Hottentotten, onder dewelke zich na zijn best geheugen bevonden de Hottentotten Carolis en Vlek in dienst bij Charles Marais,[4.] Jantje woonachtig bij Johannes Swanepoel[5.] en noch eenige andere die in dienst van opgem. Veld Commandant Andries Petrus Burgerd waaren, terwijl Evengem. Commandant zich ophield of beezigde met andere Bosjesmans op te spooren, hij Gerrit Slinger met zijn voormeld geselschap 9 vreemde dieren hadden gezien, die op een gemakkelijke wijze te paard ingejaagt zijnde er een van geschooten wierd.

Dat terwijl zij beezig waaren dat voor hen zo onbekend dier te bezigtigen, bij hen was gekoomen de Burger Louis van der Merwe Davidz.,[6.] die dat dier almeede beschouwd had, zijnde van de volgende gedaante.

Als het voorkoomen van een paard, van grijsachtige Couleur en agter de kaaken Smalle witte streepjes - regt voor den kop Een hoorn ter lingte van een arm, en van agteren een arms dikte, zijnde dat hoorn op de helfte eenigzints plat, Egter van vooren zeer spits en niet aan het voorhoofd gebeente vast gegroeid, maar alleen aan de huyd - omtrent twee vinger breed onder dat hoorn vond men een kleine korte kuyf, hebbende de kop van dat dier de gedaante van een paard, terwijl zijn hoogte ook met een ordinair Caabsch paard over een quam - de ooren

1. Ene Gerrit Slinger word op 3.8.1793 vermeld as soldaat in die Pandoerkorps (J. de Villiers, ‘Hottentotregimente’, 246).
2. In daardie jare is dergelike kommando's herhaaldelik uitgestuur (sien P.J. van der Merwe, *Noordwaartse Beweging* hfst. II).
3. Andries Petrus Berger(s) (geb. 1755), veldkommandant en heemraad Graaff-Reinet, een van die leidende persone in daardie distrik (sien Marais, register s.v.).
4. Ene Carolus word in 1793 eweneens onder die Pandoere gevind, net soos ene Jann (J. de Villiers, ‘Hottentotregimente’, 245, 246). Watter Charles Marais bedoel word, is onduidelik.
5. Sien no. XXIV n. 2.
6. Vermoedelik Johannes Ludowicus van der Merwe (gedoop 24.4.1763), seun van David Schalk van der Merwe (sien no. V).

vond men grijs en gelijk die van een os doch wat grooter. Een tamelijk lange staart die van verre na een paarde staart gelijkend, doch van nabij beschouwd zijnde, bevond men dat hij vleesachtig en met kort hair bezet was, en aan het ent een witte quast ter groote en ronde van een appel. de hoeven waaren rond als dat van een paard, egter van onder gespleetene klaauwen even als de runderen, gelijk de testicules ook als die der tamme Bulle bevonden wierden.

Dit zoo zeldzaam dier is geschooten tusschen de zogenaamde tafelberg en de zeekoe rivier, geleegen Circa 16 dagen rijens van de Camdebo die van de Caab omtrent een maand rijdens met een ossewagen geleegen is. Verscheide Ingeseeten en Hottentotten getuigen, dat zij datzelve dier met een hoorn voor den kop op honderden van rotsen en steene door de Bosjesmans hebben afgeteekend gezien.

Terwijl nu onder de geleerden noch in geschil is of het Een hoorn ooijt g'existeerd heeft of niet,[7.] heb ik gemeend UWEd. dit beright te moeten toezenden, mogelijk zal dat veel ligt bij zetten, dewijl men hier in 't minst niet meer twijfeld, of dat dier word waarlijk in deeze Uythoek gevonden.

Zoo er Liefhebbers gevonden wierden die een praemie wilden stelden, op een huyd in zijn volle gedaante, zoude ik wel willen aanneemen er een te bezorgen, onder voorwaarden dat die praemie g'evenreedigt moest zijn aan de moeyte en kosten, die tot zulk een verre reijze benodigt zijn. Cabo de Goede Hoop den 8 April 1791

Hk. Cloete

7. Corn. de Jong, in *Reizen* I, 201-203, skryf onder die dagtekening 16.9.1793 oor 'n berig wat in Holland sirkuleer as sou daar werklik 'n eenhoring in die Kaapse binneland leef, o.a. (p. 202): ‘De schrijver van dit bericht is de oude Heer Cloete, die, bij herhaling over dit onderwerp onderhouden, staande houdt, dat, wanneer men de kosten betaalt, hij een dezer dieren, over wier bestaan de Natuurkundigen zoo lang getwist hebben en nog twisten, leveren zal. Met dit al, zijne bewijzen zijn niet boven alle tegenspraak. Een Hottentot, van ver uit het land, heeft hem verhaald, een dezer dieren gezien te hebben, en zelfs eene omstandige beschrijving van deszelfs gedaante gegeven. Anderen hebben 'er de ruwe teekening van gevonden bij natiën, diep landinwaarts in; en nog andere Hottentotten hebben, anderhalf jaar geleden, aangenomen, een dezer dieren, dood of levend, te zullen opbrengen, mits men hun de reis en moeite betaalde. Cloete meent nu zoo zeker van zijn zaak te zijn, dat hij vraagt,- ik meen f 3 000. - wanneer hij het dier levert, en niets, wanneer de reis vruchteloos is’.

XLIV Swellengrebel aan H. Cloete
Schoonoort, 2.6.1792[1.]

Wel Ed. Heer en seer geachte Vriend!

Schoon er reeds eenige schepen sijn binnen gekomen, heb ik tot nu toe geen de minste schrijven van UwEd. noch van iemand der uwen, als alleen een communicatie brief van uwen soon Lourensz. wegens het afsterven van sijn jongste dogtertje.[2.] De veelvuldige besigheden van den graan- en wijn-oogst, denke ik, dat UwEd. geen tijd tot schrijven sullen over gelaten hebben, dogh dit doed mij weder hopen op een dubbelde portie, wanneer die druktens sullen gepasseerd sijn.

De brenger deses is de hernhuttersche Broeder, Hendr. Marsfeld[3.] genaamd, die met noch twee compagnons het groote werk staat te ondernemen, om de Hottentotten en Kaffers tot het Christen Geloof te brengen, tot welke sending die Broederschap de permissie van de O.I. Comp. verkregen heeft. dese drie missionarissen sijn hier bij mij geweest, ten einde eenige onderrigtingen te bekomen tot dit hun ondernomen werk. Ik heb die menschen geoordeeld niet beter te kunnen raaden, dan dat sij souden sien in kennis te geraken met den een of anderen Overbergschen Boer, die veraf gelegen mogelijk gaarn dese gelegenheid soude waarnemen om sijne kinderen het leesen en schrijven te doen leeren, waarom sij, bij mijn aanweten ten minsten, seer verlegen waren; ieder bij so een Boer dan gehuisvest sijnde, souden sij de Hottentotten nader kunnen leeren kennen, en hunne spraak magtig worden, het geen ik begrijpe dat in de eerste plaats tot hun plan allernoodzakelijkst is.

Dese vrienden waren van begrip, dat sij evenals hunne mede broederen in America gedaan hebben, sich onder de Hottentotten en Kaffers soo maar souden kunnen gaan neêr setten, er een huisje bouwen, en voor hun onderhoud het nodige self cultiveren; dogh ik heb hun onderrigt, dat dit, naar het geen ik van die overbergsche Huishouding gesien had, mij genoegsaam onmogelijk voorkwam, vermits ik niet kon geloven, dat het bekomen alleen van de nodige toestel tot eenige Landbouw aldaar nu soveel gemakklelijker, als ik 't gevonden had, sou gemaakt sijn, om

1. Eiehandig, konsep.
2. Vermoedelik Hester Anna (gedoop 11.11.1790), tweede kind van P.L. Cloete.
3. Hendrik Marsveld (1745-1822) - sien *SABW* II, 459; hy kom aan op 21.11.1792 en bou in die jarc daarop die sendingpos van die Hernhutters of Morawiese Broers te Genadendal weer op, saam met sykollegas Johann Daniel Schwinn (1750-1816) en Johann Christian Kühnel (1762-1813).

soodanig een culture te kunnen beginne; waarbij sij, naar mijn begrip, dit werk soo plotselijk willende beginnen, sich souden moeten troosten om ook genoegzaam op zijn Hottentotsch te leven. Dese Broederen Hernhutters sijn gerenommeerd van seer veel geduld te besitten, dat sal denke ik hun ook wel te pas komen, want hoe of men Christenen sal maken, eer men se tot menschen geformeerd heeft, begrijpe ik niet, te meer daar hunne godsdienst oeffeningen noch eenvoudiger sijn als de onse, en dus de sinnen uiterlijk noch minder kunnen treffen en opwekken. Maar kunnen sij er wijnig goeds doen onder de Hottentotten en Kaffers, sij sullen onse Christenen wat betere begrippen van waare Godsvrugt kunnen inboesemen.

Sij hebben mij versogt om een brief van mij, dien ik heb geoordeeld niet beter te kunnen inrigten dan aan UwEd. die tog soo seer der menschen vriend is, onse Overbergsche Landslieden soo wel kent, en dus hen best soude kunnen onderrigten, hoedanig sij hun plan moeten aanleggen.

De brenger deses, hier boven genoemde, is mij van de drie, de geschikste voorgekomen, de twee andere heb ik wijnig hooren spreken; ik gelove dat sij onse Nederduitsche taal niet genoegzaam magtig waren tot een conversatie. Gemelde Heer heeft mij belooft van alle planten, die hij maar vinden kan, het zaad of de pitten te sullen vergaderen welke ik hem versogd heb dan maar aan UEd. te willen doen ter hand stellen, die wel de goedheid soude hebben se mij verder te doen geworden. Ik heb hier thans in de bloei 2 soorten van Protea, - - - ik voege van ieder hier een blad bij, met versoek om, in geval UwEd. daar op die soorten kan uitvinden, mij te willen opgeven, onder welke benaming sij aan de Kaap bekend sijn.

English summary
By Dr. A. Böeseken Assisted by Professor H.M. Robertson

I. H. Cloete to Swellengrebel, Nooitgedacht, 2.5.1778

With reference to my letter of 15th April, I am sending you on the Company's ship *Overduin* some of our so-called Cape ambergris which Adam Kok found growing beside the Orange River. It is an aromatic root used by the Hottentots as body-perfume. You will notice the difference between the whitish pieces which lay under the soil and those pieces which have turned brownish and have lost much of their scent due to exposure in the air.

I am curious to know whether this root is in fact ambergris. If not, it may serve some other purpose as yet unknown. If it is of no use at all, it will serve to show my zeal in attempting to discover for you, if possible, something as yet unknown from these parts.

In the same little box is some gum which exudes from the same trees. When fresh, it is white; with age, it grows darker and darker brown. There are also two stones from the maw of a dassie or rock-rabbit. The stone from the maw of a wild buck which I sent you by Skipper Dona may well be the same as is described in N. Lemmery's dictionary of drugs under the entries ‘Bezoar’ and ‘Rupicapra’. If so, it must be one of the largest bezoars ever seen, and, as a consequence, highly efficacious. I wonder whether the same property may be ascribed to the stones from the dassies of these parts. Also in the box are a sort of red fruit or seeds (which serves for decoration rather than usefulness), and a Rose of Jericho.

Through Fiscal Boers I sent to Europe live specimens of Davidjes Wortel, Ziekentroost Wortel and Perssing or Perssie Wortel; and dried specimens of Mistletoe entwined in some branches. One can clearly see that the stems of the mistletoe have no connection with the branches on which they grow; it is a different plant. Two sealed bottles encased in rattan contain distilled ‘Dawidswortel’. Boers, who is despatching all these to one of his friends, promised specially to request his friend to hand over half the consignment to you. I do not doubt that his friend will do so, therefore I now enclose descriptions of these roots, their effects, and how to make use of them. You will notice that the mucilage from the Ziekentroost Wortel is mentioned; but I was unable to send very much, as it is not the right season and the roots are not juicy. In two or three months I hope to be able to provide an adequate quantity for Fiscal Boers to send on to you. Meanwhile, I enclose, along with the Cape ambergris, a very small sample in a little tin.

If these roots reach you in good condition, please let Mr Cassel of Bremen have a specimen of each variety, and also some of the red fruit. We are all in good health. My wife and children send their greetings.

PS There is a rumour that Lijste the surveyor will return home next year. After writing this on my farm I have come to Town and handed the things over to the Hon. Boers. He offered to take personal responsibility for their safe arrival. He intends not only to write at length to the friend to whom the consignment is to be despatched, but also to send a personal note to you.

Vale H. Cloete

II Cloete to Swellengrebel:
'Kaapsche nouvelles': 19.3.1778-15.2.1779

1778, March 19th. The vessel *Vreedenhoff* brought the news that Prince William V has appointed Pieter Hacker as secunde in the vacancy created by the death of Otto Luder Hemmij.

March 24th. Skipper Damiaan Hugo Staring has been appointed member of the Council of Policy in the place of Dirk Westerhoff who is no longer able to carry on his functions owing to poor sight, but will remain in possession of his entire salary and emoluments. Consequential promotions are those of J.C. van der Spuy, S. van Echten, J.A. van Schoor and G.E. Timmer. New members of the Council of Justice are J.F. Kirsten, J.C. van der Spuy, O.G. de Wet and G.H. Cruywagen.

Between the 1st and the 12th of April. Have heard that P.L. le Sueur has bought the residence of the late Governor Swellengrebel for f54 000 from the present Governor and has sold his own property for f20 000 to P.D. Boonacker, who was landdrost of Swellendam.

April 13th. Was informed that my good friend J. van der Spuy died yesterday evening at 6 o'clock from diarrhoea.

April 26th. Was informed that the wife of Wouter de Vos died in childbirth.

30th April. I heard from my servant Pieter Swanepoel that black hail had fallen on Christmas day in the Camdebo. The stones were bigger than the biggest goose-eggs, which destroyed the harvests and damaged the trees and killed ostriches and hartebeests. The animals that were not lying dead on the veldt, were knocked silly.

June 28th. Have been informed that our new cashier. Jan Adriaan van Schoor died Friday the 26th at the age of 23 years. As cashier in his place is G.H. Cruywagen, who was in charge of the Company's timber store, which has now been taken over by William van Oudshoorn.

At the same time I have been informed that more than 200 burghers came together on the 25th of this month in the garden of Jacob Schröder to discuss how they would protect their burgher-rights.

August 22nd. Your letter written the 19th of December 1777 arrived by the vessel *Catwijk aan Rhijn*. Yet on the 1st of August I had been told that the vessel through unknown circumstances had passed the Cape and found anchorage in the Bay of Content beyond Outeniqualand where Botha lives beside the Keurboomsriver. Thence the *Catwijk* returned to Table Bay.

August 24th. The English vessel *Colebrooke* hit an uncharted rock off the

western coast of False Bay. The captain Arthur Morris managed to make use of the wind to lift the ship from the rock and attempted to beach it in Kogel Bay, but water came streaming through the hole and in the evening the ship split asunder near Cape Hangklip (Hanglip). Five or six of the crew perished. In the life-boat 49 passengers, women and crew drifted two days and two nights in the mist without being able to reach the land. At last they reached Swartklip. The wreck of the *Colebrooke* was sold by public auction to a tailor in Stellenbosch, F. Heineman, for Rds. 801.

September 3rd. The Hon. Governor left the Cape accompanied by Captain van der Heyde, Oloff de Wet and Dr. Johann Seyd. Their convoy consisted of 6 waggons of the Governor's; two belonging to the military detachment, and one to Robert Gordon, carrying a boat. At the farm of Wouter de Vos along the Hex River they were joined by a detachment of burghers from Stellenbosch: eight men under cornet Dirk Wouter Hoffman and corporal Jacobus de Wet.

September 8th. The company was joined by Robert Gordon who had crossed the Hottentots Holland Kloof some time before. Next day they travelled along the Swartberg and on the 11th of October they arrived on the farm of Johs. Jurgen de Beer in the Camdebo. On Gordon's recommendation the Governor and his entourage stayed there for two days. When he left he went with three waggons, the cornet, four men and seven farmers who lived in the vicinity. Amongst these were Johs. Jurgen de Beer and his two sons, with two waggons, and Carel van der Merwe who was in charge of the men. They travelled due north, through the kloof behind Johs. de Beer, passed the farm of Jochem Koekemoer, subsequently across the Sneeuberg to the farm of Carel van der Merwe and thence to the Great Seekoei River. They accomplished this journey in 6 days. The day before the Governor arrived, the company had out-spanned at a fountain called Zeyds-fontein, about 1½ hours distant from the river, in the hope of seeing hippopotami along the bank. Here, on Robert Gordon's recommendation, De Beer was installed as Field Commandant in place of Opperman, who had left the district.

The Governor remained two days beside the Zeekoei River and shot one of the 21 hippo's that were killed. The river was renamed Van Plettenberg's River and a beacon was erected. Then the company returned to the farm of De Beer and after a delay of two days began to move in the direction of the Fish River.

On the opposite side of Bruintjes Hoogte, on the farm of Willem Prinsloo, some farmers, from whom J.B. Hoffman, on his journey, had taken cattle, came with complaints to the Governor. They said they had been wronged: the animals were not bartered stock, but of their own breeding.

If they could prove it by oath, the Governor said, he would see to it that they got their cattle back, or otherwise the declared value of the cattle taken. The farmers came back next day to confess their guilt and asked to be forgiven; promising not to barter any more cattle. The Governor forgave them on condition that they informed their landdrosts. The cattle were forfeited to the Government.

Soon afterwards Josua Joubert and Adriaan van Jaarsveld and some other farmers arrived to complain about the appointment of Johs. de Beer as Field Commandant, saying that he was the worst character in the whole region and they could not accept him. After being confronted by the Governor with the accusations against him, which he could not rebut, De Beer was demoted and vanished!

On this side of the Fish River the Governor visited the kraals of captain Coba and Codisa and told them that they had to move across the Fish which had become the boundary between them and the Christians. Thence the company went in a south eastern direction. After the first day's journey, at the farm of Jan Durant, Gordon took his leave and returned to the farm of De Beer, intending to return across the Great River towards the North. Two sons of De Beer, two Van der Walts and three others had promised to accompany him, but De Beer, no longer being Veld Commandant, retracted his promise and Gordon had to give up his plans. He pretended to be sick and departed to the Hex River, where he secretly arranged for fresh supplies to be sent to him and departed for the Hantam and the Sak River returning via the Kamiesberge across the Oliphants River to the Cape.

The painter Schumacher, well-known to you, spent some time with Gordon on this trip, but not being satisfied with the way he was treated, he left by agreement.

On Durant's farm a detachment from Swellendam of cornet Hilger Mulder, a corporal and eight men, relieved the detachment of soldiers from Stellenbosch. They met in the veldt, exactly on the boundary between Stellenbosch and Swellendam, between the Little Fish River and the Black Water. The commando from Stellenbosch, however, remained with the Governor.

When they reached the so-called ‘Duyvels Kop’ the Governor, with three wagons, made his way to ‘Bay Content’ which he renamed ‘Van Plettenbergs Baaij’. There he erected a beacon, and returned via Outeniqualand to Swellendam.

After giving them a gay farewell banquet he took his leave from all who had accompanied him save cornet D.W. Hoffman whom he retained to assist him with the final inspan on Hottentots Holland. Although Hoffman

had difficulty in obtaining oxen there, the journey ended reasonably well.

After having rested for two days at Swellendam and spending another two days at Hottentots Holland, the Governor returned to the Cape on the 26th of November, which is your birthday. At Salt River he was welcomed by the Cape Cavalry, outside the Castle by the infantry and inside the Castle by Militia, with a cannon-salute and other signs of joy. N.B. Stellenbosch did nothing to welcome him.

November 1st.	Marten Melk married the widow of the late Hercules Adriaan Malan, née Maria Rosina Laubsch(e)r.
November 2nd.	Junior merchant and pay-master Johannes Cornelis van der Spuy died.
November 20th.	Johannes Conterman was badly burnt when a spark from the pipe of Stephanus Ferreira set alight 2 lbs. of gunpowder in a box under the seat of the wagon as they were passing through the drift at Bleumers.
December 1st.	Solomon van Echten succeeded Cornelis van der Spuy as paymaster and his own place as ledger clerk in the pay office was filled by the bookkeeper Johan David Storm. The Reverend Henricus Cronenburg asked to be retired on account of a weakness of his lungs. As he had officiated for many years, his request was granted and he retired on full pay.
December 11th.	I bought Groot Constantia from Mr. Jan Serrurier for f60 000 Indian valuation, also paying f30 000 for movable property.
December 15th.	At last we got rid of Marthinus Adrianus Bergh as landdrost of Stellenbosch and Drakenstein. His post was taken over by the secretary of the Orphan-chamber Oloff Godlieb de Wet, whose post is now taken over by Tobias Christiaan Rönnenkamp, first-grade clerk of the Council of Policy, who is in turn succeeded by Johannes Marthinus Horak. Whilst the Hon. Governor was on tour five farmers from the Drakenstein district asked the ministers of Cape Town to be allowed to have their children baptised where they wished, but not by the Rev. Van der Spuy. Their request was refused. Meanwhile there are several households

where one or two (and it will soon be three) children have not been baptised, not only in Drakenstein. I dare not write any further particulars.

December 31st.	In the Bleumer case, his wife's petition has been dismissed with costs. Her lawyer, my old friend Knockers has been mulcted Rds. 25 in aid of the poor for his scandalous remarks about me in the course of the proceedings.
1779 Jan. 19th.	Tieleman Roos requested leave to go to Europe on the pretext of plans to extend tobacco cultivation and set up a factory here. It was granted but only on condition that he must sell everything he possesses at the Cape and take his wife and children to Europe. This does not seem to please him.
February 12th.	P.M. Eksteen died three days after having suffered a stroke, aged 52.
February 15th.	J.D. Bleumer and his wife sued for a divorce. All their possessions to be sold by the Council of Justice and divided between them.

III. H. Cloete to Swellengrebel, Nooitgedacht, 15.1.1779

Hon. Sir,

I have bought Groot Constantia for a total of f90 000 from Jan Serrurier. Everybody was amazed that Serrurier sold his property so abruptly. The principal reason is probably that a very bad harvest is expected this year. Hail has done so much damage that not a fifth of the exceptional harvest of last year is expected.

Although I am now the owner of Constantia, I shall not be able to send even a half-aum of wine to my friends in Europe, as the Directors have forbidden the export of all Cape wines, but especially Constantia wines. It is hard not to be able to oblige old friends with one's own produce; but your Hon. knows me well enough to know that I would not wish to do so as a matter of trade, nor bilk the Company of its just privileges. As far as possible I shall try to further the interests of the Company. You are well aware of my behaviour in respect of farming. I shall always do my duty by the Company.

But, honourable Sir, could you not put in a good word for me to be allowed to export 7 or 8 half-aums of wine to Europe every year - red and white in equal quantities - on payment of all transport and other costs incurred by the Company. It would be understood that I shall export my wines only after my commitments to the Company have been satisfied. I would not be able to send this quantity every year, yet I might manage to send over such a quantity to please my good friends. However, I would not risk doing so without express permission. Let me stress again that I am not activated by self-interest or love of gain.

IV. J.A. Baron van Plettenberg to Swellengrebel, In the Castle of Good Hope, 1.2.1779

After having waited a considerable time in vain for the journal and map of your expedition into the interior, I started in the beginning of September on my own journey, being motivated by the necessity of restoring order in the far outlying districts. After an unpleasant journey through the Karoo, we arrived at the farm of J. de Beer in the Camdebo. I proceeded across the Zneeuw Bergen as far as the Zeekoe-river, which had the previous year been renamed the Plettenbergs River by Robert Gordon. We were hoping to hunt hippopotami and succeeded in killing 20 of these wonderful animals in one morning! Thereafter we returned to the Camdebo and continued our journey along Bruintjes Hoogte until we reached the Great Fish River. We met captains Koba en Godijssa with numerous herds on this side of the Fish River. The river was in flood, and I decided to return home. The captains promised by handshake to move across the Fish River with their cattle. Time will tell whether their word can be trusted. I tried to take one of the sons of Koba along with us. His father had agreed to this, but when the time came, he had hidden the boy away. The father gave many excuses, but it was evident that he did not trust us. We left along the ordinary route along the Langkloof. We then crossed the so-called ‘Duijvels-Kop’ in order to reach Outeniqualand and take a look at the Bay, which I called Plettenbergs-Baaij, as it had never had a name before. At the Nieuwe Post I received your letter of April 1778 and was pleased to know that you still remember this place and its inhabitants.

After an absence of 12 weeks I arrived back at the Castle where I found everything in good order. After so many hazardous days' journeys, and having sometimes stayed for one or two days at the same spot, I am happy to say that I have now through personal inspection a better knowledge of the land and people. The inhabitants were well disposed towards me, but if they had greater charity towards one another, they would surely live a happier life.

Van Plettenburg thanks Swellengrebel for information from Holland and help given to a member of his family.

De Wet who was one of my fellow-travellers, having been promoted by me as landdrost of Stellenbosch, will also be able to use the insight he gained on this journey.

V. H. Cloete to Swellengrebel, Nooitgedacht, 27.2.1779

Through Gijsbert Greuning, third watch on the Company's flute *De Hoop* under Captain Teunis Hanseborg, I send you a keg which I have sewn up in the hide of an ox. As the grapes are not yet ripe enough to collect the pips for cultivating Constantia grapes in Europe, I am sending 25 vine stocks of red Constantia muscadel distinguished by a red piece of cloth and 25 white muscadel vinestocks, tied around by a white cloth. When the grapes are ripe, they will follow. Similarly sewn up in a small wooden box, one cultivated and two small wild Cape gardenia-trees. Another case similarly sewn up contains 5 camphor and 4 arbutus trees. The fruit of the arbutus-tree does not ripen before the month of May. A third contains wild banana from the Gamtoos River and three beautiful plants which bear lovely red flowers once a year. When the flowers have withered, the fruit can be found under the ground like a sweet potato.

A copy of your reply to the questions about the ‘Caffers’ and Hottentots has been enclosed together with ‘Caabsche Nouvelles’. The sheep which were last year imported from Spain are grazing in the Groene Kloof at the Company's post called Klaver Valeij. It is the best sheep farm the Company has but the veldt is poor and no profitable increase of the flock can be expected.

I have asked the captain of the *Hoop* to look after the shipment of plants and remain with due deference - - -

V A. Questions about the Hottentots and Caffers answered by Jacob Kok:

1. Question: Who do most of the work, the men or the women? Johannes Jacobus Kok answers: The women, the men merely go hunting.
2. Who look after the gardens and milk the cows, the men or the women? Amongst the Caffers the men milk the cows, the women do the gardening.
3. How is murder punished amongst the Caffers and the Hottentots? The family of the murdered man takes vengeance, even though it may take several years. If the murderer dies before the deed has been revenged, his family is punished.
4. Does the Captain punish the culprit when a person is wronged, beaten or robbed; or is revenge taken by the injured party? Do they become reconciled easily or not?
   If the captain has struck one of his tribe and the fellow runs away to another kraal, he is killed if caught. But the captain does not interfere

in quarrels amongst commoners and the quarrel lasts until they cool off.

5. When boys become men do they still obey their parents or do they do what they like?
   Amongst the Caffers the parents have a lot of authority. The children fear their parents as long as they live; but amongst the Hottentots the parents lose control when the children grow up and even become subservient to the children in their old age.
6. What power does the captain exercise over the people in his Kraal? Amongst the Caffers the Captain's command is law; under the Hottentots only occasionally do captains have real authority over their subjects.
7. If a captain wants to trek, is it done by general consent, or must the whole kraal follow when he gives orders?
   The captain consults his subjects, but after he decides to trek, all must follow.
8. When Hottentots decide to go to war, does the captain alone decide, or do the tribe resolve to do so, and must they all follow him even against their will?
   They must follow the captain and, enjoying warfare, do so willingly.
9. How do the Caffers and Hottentots treat a deserter?
   The Captain strikes him.
10. If they undertake an expedition do they all follow or do some stay behind in the kraal?
    The captain takes the able-bodied with him, but the unfit, the women and children are left in a safe place.
11. Does the captain receive a larger share of the booty?
    The captain received the larger part of the booty, but what remains is divided equally.
12. If a captain dies, does his eldest son succeed or is some-one in the kraal chosen as captain?
    If he has sons, the eldest son succeeds his father, but if he has no sons one of his immediate family succeeds.
13. Have the women any say in the making of decisions?
    No, the women have nothing to say.
14. Is there any fornication amongst the Caffers or the Hottentots or does every young man choose a wife early?
    Yes, it is not counted as fornication, but as an honour.
15. Do they sometimes go to another man's wife and how is this punished?
    If so, the husband goes to the wife of the first. Should he have no

wife, the husband hits him, without retaliation. Beyond this he is not punished.

16. May a Caffer or Hottentot leave his kraal without obtaining permission to go somewhere else?
    Yes, but he must inform the captain and his request is not refused.
17. In a large kraal, like captain Ruiter's at Bushman's River where each family of 5 or 6 huts has a separate cattle kraal, should someone desire to remain in the big kraal no longer, but move with his cattle to another place to live apart, can he do so on his own or must he get permission from the captain and the other Hottentots?
    Yes - but he must inform the captain, when permission will be given. Moreover, the captain may let him have some of the captain's own animals as an ‘overflow’.
18. Have the Caffers and Hottentots more than one wife.
    Yes, they have as many as they can cope with.
19. Do they choose their wives indiscriminately, whether they are closely related or not?
    They do not marry near relations but may marry a woman who belongs to the fourth or fifth degree of ‘kindred and affinity’.
20. What happens to the possessions of a Hottentot who dies?
    His children and, if he has no children, his friends, inherit his property.
21. What happens to a Bosjesmans-Hottentot who is captured by a Hottentot or Caffer? Is he killed or must he work as a slave?
    They kill him, otherwise he would again run away.

The Kaffers do not slaughter an ox without permission of the captain, and he in turn does not slaughter an ox without consulting his people.

If anyone on a hunt kills game and the chief is not present the hunter must present the breast portion to the chief. If killed in another chief's territory, this must be given to him.

When an elephant is killed the ivory belongs to the captain. It is said that the Caffers have an overall Chief who is called Pharao. The question is how much authority has this Pharao? Must all go to war at his command? Must they ask permission to trek? Are they answerable to him for all that happens in their kraal? Must they give him presents?

V B.D.S. van der Merwe answers the same questions as were put to Jacob Kok. Only the answers are given:

1. The women.
2. The men milk the cows, but I do not know who cultivate the gardens.

3. The friends of the person who is killed, wreak vengeange.
4. Any malefactor is punished by his victim or by the friends of the victim and they don't rest until they have had their revenge.
5. They can go where they like.
6. They have to go where the captain sends them and obey his commands.
7. They must follow him if he commands.
8. That I do not know.
9. I do not know what they do.
10. Some remain at home.
11. I do not know.
12. I do not know.
13. Yes, the so-called witches.
14. Most of them indulge in fornication until they marry.
15. Sometimes they take vengeance by doing the same with the adulterer's wife.
16. Yes.
17. I do not know.
18. Yes, some do.
19. Yes, they marry, whether they are related or not.
20. If he had a wife and children, they inherit his property or else the next of kin.
21. They kill him.

A few other questions are added by Van der Merwe:

1. How do they deal with the body of a person who dies? They haul it away for some distance and merely dump it.
2. What do they do when a captain dies? They bury him in the cattlekraal.
3. When a Caffer is circumcised may he stay among the members of the kraal? No he must stay away from the Kraal with other young men who have also been circumcised. When the wounds are healed, he may go back to the kraal and only then may he take a wife.

V C. Some answers by H. Cloete:

It will take at least a year before I shall be able to answer your questions, the reason being that there are so many different kinds of Hottentots, such as the Goeijmans (Gonjemans), the Gregriquas and several kinds of Bushmen. Those in the Bokkeveld and the Kamiesbergen use large bows and arrows; others in the Sneeuwbergen use smaller bows and arrows. Amongst the latter are the Red Bushmen who have driven away Europeans from their farms. Their robberies are on the increase. Some wear sticks

through their noses, for example those of the Sneeuwberg area. There are the cowardly Namaquas, the so-called Chinese, the Caffers and the Gonaquas. Though these are all Hottentots *(sic)* there is a big difference in their way of life and what holds good for one tribe may not apply to another. I have noticed for instance that the third joint of the little finger of the daughter of a Captain of the Namaquas was amputated as a sign of her high birth. I have also seen that the Gregriqua Bushmen cut an incision on their arm or back for every wild animal they kill by bow and arrow. For each kind of animal the mark differs. (The ceremony of adoption into a tribe is described in detail; and Cloete relates how one of the burgers, Willem van Wyk, who wanted to marry the daughter of a Namaqualand chief was made '*t Kammi*, or the fellow of the Namaquas. He was known up to his death two years ago as Willem Namaqua.)

Four or five months ago one of the Namaqua-captains complained twice to the landdrost that one of the soldiers had carried off his wife. On the other hand captain Kees of the Gonjemans has many wives and keeps his soldiers under as strict a discipline as our soldiers in the Castle. He has officers and under-officers and, shortly before your arrival, he attacked the Hottentots who had murdered Handrik Tuytman, his wife and children. This band of robbers was armed to the teeth, but captain Kees managed to trap them in a barely accessible cave, to which they had retired, killed or captured them and handed them over to our European commando, without losing a single man himself!

Two years ago on a farm of mine a Gregriqua-woman, Flora, mother of 8 children, had her baby behind a bush, and without the aid of others gave birth to the child and brought it to the farmhouse wrapped in a kaross.

Once I witnessed a case where a Gregriqua child, about nine or ten years old, was given a beating by his mother. The child, Tamboer, well known to my son Piet, took his father's bow and arrow and shot his mother in the ribs. They all praised him, saying that he would become a stout fellow!

Hottentot musical instruments are also distinctive. The other day two of my Hottentots, coming from the Camdeboo, sat in a donga, singing loudly in praise of the full moon; I understand that this is due to the fact that they are not so much in danger from wild animals when the moon is full.

A Hottentot, named Piet, is a Goeijman who works on the farm of Willem Morkel. He was one of a pair of twins, and according to Hottentot custom had to die. They placed him on a branch overhanging a river to fall off and drown, but before he fell off Mrs. Morkel found him and reared

him. I do not know what ceremonies are attached to this custom and whether it may be dying out, since the Gonjemans have been in contact with the Dutch for so many years.

There is another custom amongst the Gregriquas and Camiesberg-Hottentots namely that when one dies and others become ill the whole tribe eventually scatters in wild flight for fear of infection.

I am also told that amongst one kind of Bushmen a person who is too old to fend for himself, is left alone to die, with a little food and water in a small enclosure tightly constructed of branches. Whether he is buried or left to disintegrate in the air, I do not know.

Most Hottentot-women complain if their men do not sometimes hit them on the head with a knobkierie. Such neglect indicates a lack of affection. In many Hottentot-women the inner *labia* protrude. Some say this is caused by stretching, through daily pulling with the hands; others that it is an inborn characteristic. I do not know. Probably it is lengthened by manipulation, but for what reason I cannot tell.

As far as, I know the Hottentot-women milk the cows.

Hottentots are vindictive. On the farm I used to possess along the Olifants River a Hottentot who could not find his brother's murderer treacherously killed one of the murderer's relatives with his assegaai.

Such vindictiveness is the main reason why they nowadays seek to be revenged on all Europeans because they have been wronged by some.

When a captain dies his son succeeds him, unless he is a minor, when one of his nearest kin becomes captain. I shall try to find out what happens when the son comes of age.

Prostitution (fornication) amongst the Hottentots occurs less often than amongst the Europeans at the Cape. I have never heard of a Hottentot's taking a near kinswoman as his wife; but it is true that if he desires a young woman, he has to have the consent of the parents on both sides and has to present the bride's parents with sheep and cattle according to his wealth.

I do not know how marriages are contracted amongst the plundering Bushmen, who possess no livestock.

P.S. Amongst several Hottentot tribes the right testis of a male is removed, either by crushing or by excising it. Probably by the latter method. They believe that this will lessen the danger of producing twins. They call it ‘making a man’ of him. How close the connection is I do not know, but they are reckoned as men or ‘kerels’ who, on reaching a certain age, were incised on their arms, thighs or trunk with a knife, followed by the rubbing of poison into the wounds. They would die if they did not take an antidote. Sometimes they remain a few days between life and death, but when they recover they have no more fear for a poisonous

animal or a poisoned arrow. They are called ‘bacaleij-booi’ (‘bully-boy’).

The graves of the Hottentots vary a great deal. The graves of the ordinary people from the Camdeboo are covered with a small load of stones, but those who have been known to kill an elephant or a lion have as many as 50 loads of stone on their graves which are decorated with the weapons of the deceased which are left to rot on the grave. I have not seen this amongst other nations, but shall make inquiries whether I am mistaken or not.

V D. Questions put by Cloete and answered by D.S. van der Merwe. Dear Cousin Cloete,
In answer to your request I shall reply to your questions, but I do not know all the answers.

1. Do all Hottentots use bows and arrows of the same size? No the Namaquas use large bows and arrows and the Bushmen small ones.
2. Do some Hottentots wear sticks or bones through their nose? If they do, why do they do it and who wears such sticks? They use them as ornaments.
3. Do some Hottentots cut off a joint of the little finger and why do they do it? They do it as a kind of blood-letting.
4. Do some Hottentots make incisions in their arms and thighs in order to indicate how many beasts of prey they have killed. If so, who are they? What do they use to make the incisions? Are there different incisions for different animals and why do they do it? I do not know the answers.
5. How is a Hottentot made tkammi or Man? Do they slaughter a piebald sheep and at whose cost? Do they hang it round the neck of the tkammi and how long does it remain there? Is he urinated upon and by whom? In what position - lying or sitting, wholly or partially? Noisily or in silence? May he then never eat a hare and what does this ‘manmaking’ mean to them? Answer: They slaughter a sheep and simply hang it round his neck. He must wear it until it rots away. As soon as it is gone, he is a man.
6. Are there Hottentots who do not eat certain parts of the animals they kill, because they consider those parts unclean? Answer: The intestines, the heart, lung and liver.
7. Does a Hottentot-woman give birth to a child with the help of other women or alone, and does she go to a special place or does it take place where ever it occurs? Answer: She gives birth wherever she is.
8. If a Hottentot beats or wounds his father or mother, is he praised or blamed? Answer: He is praised.
9. What ceremonies take place when the moon is new or full? Are they

of a religious nature, or through a superstition that they will not be attacked by wild animals? What emotions do they display? Do they worship the moon as their God? Or have they a conception of another deity? Answer: They do not worship the son or the moon. But the devil and the so-called magicians who lie most are praised most.

10. If a Hottentot-woman has twins, one boy and one girl, who must be disposed of? Answer: The girl. By whom, and how? Answer: The mother breast-feeds the one, but throws the other in a hole or strangles it.
11. If a Hottentot dies and others become ill, what do they do with the body and how do they treat the sick? Do they remain or all take flight? I do not know how to answer this question.
12. How do they deal with an old person who cannot follow the rest of the tribe on trek? Do they take him with them in the care of others or do they leave him behind? Answer: They leave him with a little food and drink, and pay no more attention to him.
13. What wedding ceremonies are there amongst Hottentots? Do they give one another presents as a pledge? Do the fathers and mothers also get something for granting permission? Answer: They usually give what they have to father-in-law for the bride.
14. Are Hottentots and Caffers circumcised? What tribes practise circumcission? By whom and when and why is it done? Do they have any ceremonies? I do not know the answer to these questions.
15. To avoid having twins, is it true that Hottentot-men have their right testicle removed and how is it done? Answer: I do not know.
16. Do Hottentot-men cut themselves and rub poison in the wounds, followed by an antidote in order to become immune against poisonous animals or poisoned arrows? I do not know.
17. How are Hottentots buried? In what position are they placed in the grave and is there any difference according to rank and character? Yes, the grave of a captain is bigger. The skin of an animal is placed above and below the body and then the stones are heaped upon it and his bow and stick are placed on his grave.
18. Do you know whether Hottentot women have a sort of fleshy lobe as thick as a little finger and as long as half a little finger, forming a sort of apron to cover the rest of the vulva? If so, among which tribe? Is it a natural thing or do they get it by manipulation? And how? And why? No answer was given to these questions.
19. Does a Hottentot beat his wife because he loves her or because he hates her? Do the women put up with it? No answer.
20. If two Hottentots meet, who are good friends have not seen each other for a long time, does the one who has his wife with him, let her

sleep with his friend if he has no wife? Answer: Yes. What other signs of affection do they show towards each other? Answer: They make a feast of a sheep or ox.

21. Seeing that Hottentot women sometimes do away with a healthy well-formed baby, do they also try to get rid of an unborn baby, especially when they are unmarried. No, they do not mind having a child when they are unmarried.

On a separate piece of paper D.S. van der Merwe ends his letter as follows:

Dear Cousin Hendrik Cloete, After wishing you good health I am happy to say that we are at present in reasonably good circumstances, for which I cannot thank our Lord enough. I enclose these papers and hope they will give you satisfaction, though my knowledge about the above matters is limited. With kind regards to ‘mijn heer Swellengribe’ I remain your cousin David Schalk Van der merwe. (12.1.1779)

VI. ? to Swellengrebel

Carissime! About a year ago some papers were discovered in the houses of two or three burghers that contained the most scurrilous libel about one of the officials. I thought it best to give you some idea of the contents. You know that I live a retired life, but recently I have heard that burghers are discussing some points of redress. They were, however, divided amongst one another and it seemed that everything would fizzle out, but now they are asking to send certain representatives to the Seventeen. The Council of Policy refused the request and said that the burghers should consult the local government in the first instance. I do not know whether this has been done, but I have now heard that three of the burghers have asked for permission to go to the mother country in connection with their own private affairs. This has been granted, but they are generally expected to proceed with the matter. I personally would not have chosen them as my advocates. One is Jacobus van Rhenen who went to Europe a few years ago in connection with certain outstanding French bills of exchange. The other is a certain Heyns, formerly organist of the church and a rather poor one. Most complaints seem to be against f. and st. (probably the fiscal Boers and Staring), some out of personal spite. But it seems to me that the real trouble is that many of the burghers can no longer make ends meet. The colony is expanding - yet consumption lags, and therefore commerce cannot be stimulated, because most people are lazy; they all want to be lords and masters, make pleasure trips, go hunting. No one is interested in work and everyone, even in the lowest classes, wants to live in luxury. This cannot last. Money is getting scarcer and scarcer. Wealth consists in paper money, houses, slaves and furniture, and frivolous French finery among the women, who babble affected French phrases.

P.S. Many of the burghers who have signed the petition, now wish that they had not done so. Though many well-disposed burghers wish that they could stimulate commerce and improve the means of livelihood, they do not want to be associated with the agitators.

You will be surprised to hear that there is a strong rumour that the landdrost who was recently dismissed, has taken trouble to stir up dissatisfaction. There are those who suspect his father; and that he hopes to fish in troubled waters. There are even burghers who hope that the present governor will be rendered so unpopular that he will resign. This is possible, but I do hope that, in the end, the wicked will not succeed. (In the margin: One artoys (Barend Jacob Artoys). left a few weeks ago for the

other country. It is thought that he has already been briefed on some points in the complaints. He is the son of the well-known squint-eyed artoys (Paulus Artoys) and just as sly.

VII. C. van der Oudermeulen to Swellengrebel, Amsterdam 16.10.1779

I have not answered your last letter, because I expected you during the past 10 or 12 days in Amsterdam, and it is better to deal with the Cape matters by word of mouth than on paper.

Last Wednesday on the Hon. Boers' request, my wife asked you to join me and meet the Cape Burghers for a discussion, which could be directed along the lines we had planned. On Thursday I informed Van Rhenen who seemed to be satisfied, but this morning he informed me that his colleagues were opposed to such a discussion and that the request was to be handed in to the XVII. I am now informing you of this matter. Now you and I can become tranquil spectators, but it is a pity because, if the plans we had worked out, could have been carried out, it would have been fortunate for the Cape burghers, and for the Republic also. So the impatience of one individual may wreck all and the results may be dire.

Amsterdam, Oct. the 16th 1779

C.v. Oudermeulen

My wife handed me your letter of the 15th. I can only say that everything now depends on the Kaapenaars - because from B (Boers or Bewindhebbers, i.e. XVII?) one can now expect anything. If the Kaapenaars want to proceed, I cannot stop them. If you had only been here to-day one could perhaps have done something.

VIII. Swellengrebel to J.A. Baron van Plettenberg, Schoonoord, 3.11.1779

Young Artoys whom I had met on board the ship on which J.J. le Sueur's son travelled, informed me that there were a few burghers who had come here to hand over some complaints to the Company. I advised him to tell them to confine themselves to general issues, such as difficulties in finding a market, and not to make personal attacks nor to forget the respect that is due to the government. I refused to receive a visit from them, but the Hon. Van der Oudermeulen asked me to join him in Amsterdam to find out just what was at issue. I discovered that their attitude towards some people was bitter, though some complaints were obviously exaggerated and can be refuted. I am aware, knowing your magnanimous nature, how unpleasant you must find all these difficulties which have erupted during your term of office. We concluded that I ought to interview the First Advocate - without disclosing the nature of the charges - and suggest that it might be best for them to address the XVII over a general plan of reform for the Colony and hold back their individual complaints, which I would try to induce them to do. But I had the ill fortune to differ from this gentleman over the degree of freedom there ought to be in the Burgher community, as I was of the opinion that each individual must have the assurance that neither his person nor his goods might be touched except through a lawful sentence imposed by a judge competent to try his case; and that, although in times of trouble the Burgomasters of Netherlands Towns were empowered to exile a citizen on political grounds, this was a quite extraordinary remedy confined to such times. Moreover, such an exile could appeal to the States.

After much discussion we reached agreement that I should continue to work on my plan, merely to keep the affair from coming out into the open, and recommend a good advocate to the burghers. Boers suggested Advocate Calkoen and I undertook to put his name forward. They appeared receptive to my advice to draw up two memorials; one, for general redress, to be handed in, and the second, containing particular grievances, to be held in reserve. But they would not hear of a change of advocate.

In a subsequent discussion with First Advocate Boers, we again differed so widely that I realized it was useless to ask the burghers not to air their individual grievances without any assurance that Boers would treat their complaints seriously on their merits. I therefore withdrew from the affair. The burghers would not appoint Advocate Calkoen, although their own advocate fell sick. I was afraid they might pick one who would

seize the opportunity to raise a scandal, and suggested Advocate Luyken, whose discretion can be relied upon.

A whole fortnight passed before I was again asked to come over by the Hon. van der Oudermeulen. He had tried to persuade the Cape burghers to hold back their petition until I had come. But it seems that they were afraid that I was going to try to persuade them not to hand in their petition, of which they were rather proud, so they had not waited to consult us, but had hastily handed it in before I reached Amsterdam. I then tried to induce them to withdraw it, but this was useless, though they might well have done so had any concessions been offered. The Company's advocate is angry and thinks I did not do enough to avert its presentation. If he had disagreed with me over the freedom of the individual, this had simply been because he wished to defend his cousin. Unfortunately, I am a simple man who does not think that personal attachments should influence one's judgment in public affairs. To me the welfare of the colony is very important and I hope Your Honour will not become disheartened by recent events, but will remain in charge of the Government for a long time to come. The welfare of the colony depends on it and I can assure you that those burghers who matter are well disposed towards you. I receive letters to that effect. Of course the dissatisfied burghers should first have approached you, before they turned to the XVII, but I do not doubt that when peace and quiet have returned you will find all the respect and affection which can be expected from well-disposed inhabitants.

IX. Swellengrebel to W.C. Boers, Schoonoord, oct./nov. 1779

Throughout this summer I expected a visit from your Hon. cousin, the First Advocate of the Company, but unfortunately we failed to meet before the recent meeting of the XVII, when the Hon. V.d. Oudermeulen asked me to come to Amsterdam to examine what sort of complaints were being put forward from the Cape. We hoped to dissuade the Cape burghers from including individual grievances in their petition so that one could concentrate upon working out the best way to restore the Cape Colony to prosperity. I communicated my ideas to the Hon. Advocate, but as we did not see eye to eye about the meaning of freedom, I had nothing to offer the burghers in exchange for their forbearance. Your cousin advised me to recommend an adv. Calcoen to them, but, not knowing him, they did not wish to make use of his services. I am sorry that matters took such a turn. The airing of grievances is never pleasant for a government to experience and seldom fruitful. I have done my best to prevent this, but have not succeeded. I trust that you will be assured of my good intentions. Had the disinterested nature of my intention been fully realized, things might have taken another turn.

X. H. Cloete to Swellengrebel, Nooitgedacht, 2.1.1780

The commotion amongst the burghers is spreading like wildfire. If they are not given complete satisfaction, I fear that the consequences will be dire. However, it was worse in the years 1738 and 1739. Your father who took office as governor in those dangerous times, was able, through wise administration, to restore peace and quiet in a short time, earning great praise, as is remembered to this day. The Latins believe in omens and I, and others beside, hope that your visit to the Cape, already completed, foreshadows your return here (perhaps as Governor). Rumour has it that our gentle and benign governor, together with some of the 'hawks' among the officials, may soon retire, which I do not doubt, especially once the chips are down.

Well now, my compatriot, namesake and friend, do not let your esteemed father down. Your old friends still hanker after your family and the others, who have not, but have heard such excellent reports, not much less. You would be welcomed with illuminations, flags, festive salutes by cannon, dancing, jumping etc., by those who would look on you as the proper instrument of restoring order as your father was before you. More I dare not say.

XI. ? to Swellengrebel, 10.1.1780

Most Honourable Sir,

Last year I purposely did not write to you to tell you about the condition of some of our burghers, because I did not want to repeat what others had most likely told you. Now something has happened that you ought to know. I have heard that you have given yourself the trouble to speak to the representatives of the burghers. To my regret I have to inform you that during the yearly military review in October, a deputation of officers approached the governor, as it were, in the name of the burghers, and asked him to allow the present burgher councillors to remain in office until they had heard from Europe. What kind of news did they expect - for it was not known that requests had been sent to the Netherlands - which could compel the government to change established usage? Most of the burghers did not even know what requests had been made in their name, yet it was secretly put out that if the requests were not met, the burghers were in arms. Why did they not approach the government at the Cape first of all? Why did their representatives leave the Cape under false pretences? I can assure you that most of the ordinary burghers knew nothing about these goings on. Had the burghers in Stellenbosch known that a similar request, not to change the heemraden until their complaints had been met, was made in their name, they would have beaten the petitioners. I can assure you that most of those who signed the petition, not having read further than the first line, did not know what they were doing. It was a repetition of what happened in Drakenstein where, to create an impression that the whole congregation was against the call of Theron to be elder, children who had not yet been a member of the congregation for a whole month, were allowed to sign the petition.

Just before the representatives of the burghers left the Cape, a pamphlet was found in the streets, demanding that eight burgher councillors instead of three should have a seat on the Council of Justice, immediately after the members of the Council of Policy, and thus be higher in rank than the junior merchants who are members of the Council of Justice only. In that case permanent members would have to make place for members who are appointed for two years only.

As long as the burghers are well governed, what does it matter to them what rank their representatives (so called!) enjoy? Why cannot they be satisfied with the rank which has been granted to their predecessors for over a hundred years? But I believe that they do not know what they want. I hear that some want a separate sheriff's or alderman's bench. Would they be satisfied with its judgments? To whom would they appeal? A Council

of Justice would be needed, and its members would have to be of higher rank. I do not know how to make sense of it all.

I am curious to know how all these extravagances can be squared with patriotic zeal, what proposals have been made to develop new outlets for their commerce and what more do they want for their grain? Since when have they been left sitting with a surplus? Not long ago the *Noordbeek* left for Batavia empty, because there was no wheat to be had. Later it became clear that there was actually quite sufficient wheat to supply a great number of English sailors. Could the burghers in January have known that the English fleet would be at the Cape in October? Had it not arrived would they then have been forced to sit with their unsold grain or sell it for Rds. 10 to the bakers? Suppose the XVII decided to allow freedom of trade and shipping. Where would we go? To the West-Indies. But, as you know, we are not allowed to go there. The French islands? But that would be foolish, because French ships buy our produce here and ship it without any cost or risk to ourselves. This has never been forbidden, except when grain is very scarce as the result of a bad harvest, and it is prudent to reserve it for ourselves in the first instance. I do not know how to change a cattle-farmer into a grain-farmer. In time there will no longer be enough land for every young man who wants to become a cattle-farmer; but why do they not already, as in Europe, work for a master and escape from living with the beasts, like beasts, in the veld? You know as well as I that they are too lazy. It should be possible to make regulations to force them to work. It cannot be done while we have too few officials to fill even the ordinary posts; captains without troops, if the burghers will not follow them on Commando. Perhaps Frederik II of Prussia would provide us with some mercenary soldiers, for he has enough. In that way we could protect this colony which is of such consequence for the Company against surprise attacks. Don't tell me that I am in a melancholy mood, as I am forced to stay in this country where conceit is a curse which threatens to bring it to a fall. Honestly, I am afraid when I see all the dangers that surround us. If peace does not come soon, I fear we shall be plucked bare as if by birds of prey, so that nothing will remain not even a stubble. God help us.

XII. W.C. Boers to Swellengrebel
Cabo, 31.1.1780

In my previous letter I informed you that your compatriots at the Cape are becoming restless. I did not want to use a nastier term, but I think that sending representatives against the express prohibition of the government after they had been given permission to make their complaints in proper form, shows such a lack of respect and subordination that you will realise how insolent they are. The turmoil exceeds all limits that can be ascribed to *ignorance*. In Europe you can have no idea of the licentiousness and intrigues which are practised daily in order to keep the commotion going by telling stupid people in glowing terms what their privileges are; or of the conciliatory and lenient way in which the government, for its part, is acting.

Two or three young, ignorant and conceited people are openly employed in riding round to all the farms and villages to get the unsophisticated people to sign. These people often sign without knowing the contents. They are unlikely to get more out of it than frequent levies upon them to cover the expense of this 'lovely' commission! After these signatures had been obtained, some even by threats, a request was presented to the Government in the names of about 300 or 400 signatories, who, it was pretended, had asked of their own accord to send 5 or 6 representatives abroad. The government, realizing that, in effect, approval of a disrespectful act was sought, refused this request but authorised those who at any time had reason for complaint to bring it directly to the local Government's notice. Thereupon the present representatives, on various false pretexts, asked permission to go Europe, and this was granted. They kept very quiet until the yearly military parade took place, when the request was suddenly sprung that the present burgher councillors be allowed to stay in office on the grounds that they had a better knowledge of the matters in the petition, although those are the very people who ought to have put a stop to it.

The government, or at least a part of the government, is granting the request for one year only on condition that such like requests are never to be repeated. This answer was communicated by the Governor to two or three of the Burgher Officers. When they told the other officers at the Burgher Watchhouse, some - merely under-officers - became very insolent, saying that *He*, the Governor, had to agree, else blood would have been shed.

Since then the Burgher Councillors have arrogated to themselves various powers which they did not have before. Now there is great con-

fusion everywhere. Hatred and envy, always so natural in our climate, play a large part in this drama of ours. One must be here to realize how bad things are. The nearest relatives will not look one another in the face. Murder is prevented only by self-interest. You seem to think that free trade will solve all problems. But, seeing that the difficulties started at a time when everything went well, the source of their discontent lies elsewhere. For the past three or four years it has been possible to sell corn and wine at exceptionally high prices. I doubt whether the sale of butter and soap come into the picture. However, it was just after the favourable change in the economic situation occurred that the trouble began and opened the floodgates of disrespect for the government; and that the leaders of this movement use the stupid and ignorant part of the population for their own ends. I believe that we see eye to eye and know the real reasons for the decline of the company which, if it continues, must lead to total ruin. Numbers are already too great and the resources in the immediate neighbourhood of the town are insufficiently varied to provide a living for everyone through mutual exchange. Laziness and the desire to live in luxury increase the difficulties ahead. Even those who work hard, may find themselves in difficulties when war conditions cease. Consequently, it becomes ten times more necessary to uphold the Council of Policy's plan of action and restore respect for the government. I, for myself, desire nothing more than to retire in an honourable way, especially as the agitators have abused me for the arrest of Buytendagh, misleading the people and involving me, quite undeservedly, in everything concerned with so notorious a case.

I shall not continue because I have taken up too much of your time as it is. Your friend and servant W.C. Boers.

Cabo 31 Jan. 1780

P.S. Written on my birthday, so that I shall drink 2 glasses (of wine?), one to your health and the other to celebrate the festival. vale.

P.S. I believe that Pater Goldbagh has already realised how silly his plan begins to look and that the ambitions of Madame will not influence him. It is rumoured that two of his sons are going to visit our Indies.

XIII. J.A. Baron van Plettenberg to Swellengrebel, Cabo, 7.3.1780

Though I have a debt of gratitude to pay for all the documents and information you have sent me about events at home, I have not sent a reply yet because of an accumulation of work and because I expect more news from home of concern to the Colony and to me personally in a few days time. I appreciate your interest in the colony, but the remedies which appear so beautiful on paper often encounter unexpected difficulties when put into execution. This would be the case if the plans outlined in your letter of the 9th of July 1779 were put to the test.

The colonists living near the Sneeuwbergen and elsewhere in the far off districts would be very happy if rid of the Bushmen and exempted from doing military service in Stellenbosch and Swellendam. They enjoy living free and roaming about; and, especially for as long as their wethers are sold for 6 schellings and their butter for one schelling per lb. they will be more than satisfied. As these products, however, have been very cheap recently, a number of farmers met me in the home of Prinsloo on the Bosbergen, asking me to look into their affairs and especially to ensure that the butchers contracted to deliver meat to the Company are not allowed cattle-farms of their own. I have done my best for them; and the purchases of French and English naval squadrons for the time being have assured better prices. Harmony on the border is lacking and would improve if a minister and landdrost were sent to the outlying districts, as long as they are men of the right calibre, motivated neither by their self-interest nor by their prejudices; but men who would gain the inhabitants' goodwill and trust through obvious disinterestedness. Where are such men to be found? Hoc opus, hic Labor!

When a I made a boundary treaty with the Xhosa captains, I thought about the treaties made by William Penn with the inhabitants of America, which were concluded without solemn oaths and were the only treaties which were kept by both parties. I flattered myself that since I wished to emulate the Quaker in sincerity the Caffers would follow the example of the American Indians. But in this I was deceived, because Koba with various subterfuges has so far not retreated behind the Great Fish River. I have been forced to authorize Van Jaarsveld to summon a commando, in the presence of which he had first to tell Koba to fulfil his promise and give him copper ornaments if he obeyed. If not, Van Jaarsveld should drive Koba and all his tribe and cattle by force across the border. In fact, I have given orders that no harm should be done to any of them as I doubt whether there are just grounds for extreme measures. Meanwhile I

have come to the conclusion that Koba never meant to keep his word, and for that reason did not allow his sons to accompany me to the Cape.

A few days ago I let Cloete have my Journal to extract such material as he thought you would like to have; and my land-surveyor, Leijste, is busy making a map to send to the XVII, hoping that it will be published by them, for I have no authority to do so. I shall add large-scale charts of the more important bays, for assistance in navigation, as our coast is quite unknown. In this way I hope the Cape will become better known, though I have no authority to propagate such knowledge.

The presence of English and French squadrons have now for quite a long time kept me busy as I have been at pains to avoid grounds for any accusations of lack of impartiality. The two admirals who were here expressed their satisfaction. If others were not satisfied, I cannot help it as it is impossible to satisfy everybody.

At present it is very quiet and we are looking anxiously forward to news from Holland. Yet, I do not think that this will bring the matter to an end, though I wish it would as some incidents can be cured by prompt action that only get worse with delay.

If I ever obtain my wish and in due course come to enjoy my retirement in the mother country, you and I will be able to make this Colony the subject of our talks, but those times are possibly far off and chimerical.

XIV. H. Cloete to Swellengrebel, Constantia, 30.3.1780

This is an answer to your letter of the 8th July 1779, which I received on the 17th November, in which you congratulate me on the purchase of Constantia. I am enclosing a list of the goods I bought from Mr Serrurier for f30 000 which go with the house. This is, however, not the sum total. Sixteen slaves were not sufficient to return this neglected farm to good heart. I had to buy 16 other slaves and had to add another f2 000 to buy more furniture.

Other changes were made. I built a wall 600 feet long and 9 feet high to the right side of the house and planted along the wall every kind of grape known in Africa. Other vines which my son Pieter brought from Europe have unfortunately died, except the Frankenthaler which is growing. This will in time grow into a pergola where visitors will be able to pick first a bunch of red grapes, then a bunch of white. The big oak forest between Colijn and me has been uprooted to make place for more vineyards. About 10 000 new vines have geen planted there and elsewhere. They are doing uncommonly well.

The orchard lower down has also been uprooted as the trees were old and not well spaced. New young trees have been planted. All the profusion of oaks and chestnuts have been pruned and the farm can now be seen from afar. Silver trees and oaks have been planted on either side of the entrance, where the road has been sunk, so that one seems to ride in between two little mountains.

The wine-cellar is adorned with elegant new fustage consisting of ‘stukvats’ (butts) and leaguers made of beautiful wood, all yellow and oiled. These are the main changes which I have brought about in this short time.

And now I am going to tell you how I fared during the first harvest. The widow Van der Spuy was good enough to let me have an old slave who had been her cellarer and her late husband's for many years. I had to let him have his way, because I understood that Constantia wine needed to be handled in a special way, but he was very ignorant, and knew nothing about wine-making! During harvest-time we were unfortunate enough to have heavy and continuous rain, so my wine, especially the white, did not turn out well, which accounts for my having only 2 half aums of wine to give to the Le Sueurs; but I have in store in my cellar 2 more of the very best, to be shipped to you whenever the Le Sueurs let me know there is a favourable opportunity.

This year I hope things will go better. The old cellarer is gone. I am

now personally in charge. The weather is better and I am convinced that the Constantia wine this year will be the best ever! You shall be the judge, because I shall send you as much as possible whenever I can, hoping to find opportunity to do so when I become known amongst the crews of passing ships. Enough about Constantia.

I have neglected telling you about the secretary-bird's diet. They eat vermin like snakes, lizards and moles in the veld, but when tame we feed them on meat.

The wild cotton, sent by the kind offices of Mr. Alewijn will probably not be so good as expected since it had to be picked a month too early. I wish to express my gratitude for the seeds received through the agency of Mr. Aams and have given some to the master of the warehouses Mr. P.L. le Sueur.

I have spoken to my friend Jacob Kok about the Barbary sheep. As his farm is free of scab, he is sure that they will do well there and he would accept them with pleasure if they were sent to him. In accordance with your letter of the 13th of September 1779, received the 17th of Jan. 1780, I gave Kok 3 pieces of chintz for which I had paid Rds. 21.

Do not be surprised that I am not personally sending you plants as I have done hitherto. To begin with this is my busiest season; furthermore I have asked my son Pieter to supply you with an abundance of rare plants with the same exactitude as I have done. I am writing this in the cellar. Here I sit all day and no longer take an afternoon nap. Kleintje is in the vineyard. I am all day beside the wine-press without a jacket and in thin trousers.

We, my wife and children and I, greet you and your sister cordially.

H. Cloete.

Cape of Good Hope, on the farm Constantia, 30th March 1780.

P.S. Jacob Kok has already received his flint-lock gun. David van der Merwe has been informed that my son Pieter has his flint-lock, but he has not come to claim it.

Appendix: The goods bought from Jan Serrurier for the farm Constantia for f30 000 are the following: 16 male slaves, 2 vats each containing 3 leaguers; 76 leaguers; 6 half leaguers, 2 wine-presses, 6 rice tubs, a few wine-presses and grape-vats; all the scaffolding in the cellar, brandy-still and cooling vat, 2 more copper stills, 41 oxen, 82 breeding cattle, 2 oxwaggons, 20 buckets, 6 funnels and 10 platters for dairy-products, 3 lifting-jacks, some taps, cellar and cooper-tools, a large stinkwood diningroom table in 5 pieces, 10 paintings in the gallery, 3 glass lanterns, 1 copper chandelier, 1 standing clock, 36 yellow-wood chairs, 12 paintings in the front

rooms, 4 shelves with porcelain, a corn-sieve, a chest for flour, 2 vats with 100 lb. of sulphur, 1 leaguer of brandy, 3 empty half-leaguers, 8 hogsheads and beer pipes, 300 empty bottles, some loose planks, 7 ox-yokes, 1 lot of vineyard-knives, 1 lot of ditto saws, 4 empty cases, 7 big tin platters, 400 bundles of reeds, 2 wooden tobacco boxes, a long ladder, 3 megaphones, 2 lengths of string of 16 fathoms each, some pitch and resin, an anker of train oil, pots and junk, 100 yoke-pins, hoops and other ironwork, 1 big and 4 small bird-cages, 2 stable buckets and 3 buckets for lime, 2 wallcandlesticks, 1 copper can with spout, 1 carriage, 2 old oxwaggons, 1 old horse waggon, 1 wardrobe, 10 large and small tables, 1 boat with 3 dragnets and fishing-lines, a baker's kneading-trough, 50 to 60 used sacks, a child's pot, 1 copper kettle, 200 pinewood planks, 3 bedsteads and bedcurtains, 16 ordinary chairs, 2 beautiful paintings, 2 sets of horse-harness, 6 horses, 1 mock-velvet saddle, 2 leather saddles somewhat old, 6 old paintings, 2 copper buckets, 2 fowling-pieces, 6 pieces of black ebony, 2 easy-chairs, 4 brackets, 1 sideboard, some junk, 1 couch, 2 wine goblets, 24 spades, 12 pick-axes, 15 hoes, 4 curtains, 2 or 3 beds, 1 anvil, 3 crowbars, 4 large baskets, 24 small baskets, 3 mauls, some kegs for fish or meat, 1 copper watering-can, 1 commode with tub, 1 churn, 1 pipe rack, 2 shaving-bowls, 1 spit and three lanterns.

XV. J.A. Baron van Plettenberg to Swellengrebel, Cabo, 12.5.1780

Since my letter of the 7th March and before receipt of your letters of the 3rd of November and the 20th of December 1779, and before my instruction to Van Jaarsveld could have been carried out, I have had a report from Swellendam that the burghers of both districts have taken the law into their own hands and have assembled a commando against the Caffers: the Swellendammers under P. Ferreira and the burghers from Stellenbosch under Josua Joubert, fieldcornet in the Camdebo. Both commandos have crossed the Fish River, killing many inhabitants and taking a large number of cattle including some of their own cattle that had been stolen previously. I have asked the landdrost of Stellenbosch to keep me informed, but I am afraid that we are now in for more trouble because the Caffers will wait for an opportune moment to take their revenge and it is the innocent who will suffer. One needs superhuman power to instil Christian love into our people, so that they will look upon the Caffers and Hottentots as their fellow-men and brothers. The designation ‘Heathen’ is taken as justification for their acts of revenge or covetousness towards these people, even as the Jews of old desired to annihilate all the inhabitants of Canaan as soon as an anathema was pronounced against them. I feel no consciousness of a supernatural mission which would lead me to take such a step, such as the priests of Israel had. I would never have given such an order. The responsibility, then, lies with those who have carried out the deed. Possibly - too late - they will feel remorse in their inmost selves, unless all ideas of right and decency have been stifled, seared by the branding-iron of self-interest.

I could not discern any sign in your letters that you were aware of the XVII's provisional resolution about Cape affairs. As it is sealed ‘Secret’, I can disclose no more than that I shall find it difficult to execute, and it will probably make enemies for me. Mr. O. ... may be able to let you know more, if opportunity offers, since he has let me know why affairs did not turn out in accordance with your plan for avoiding publicity. This was destroyed by an ill-considered attempt by the Advocate to protect his relative; although I am sure that he subsequently came to realise faults in the latter's behaviour.

Artoijs has deceived me over his reasons for going to the Netherlands. The people who started the movement are on the whole not very honourable. This appears from the list of signatories. Few of the foremost citizens would have anything to do with it. This has more than once been the case in the course of the history of the Republic.

My successor will have to be chosen carefully. No one must be chosen who regards the post as a means of restoring his own shaky financial position. The Company should put all its officials on the same footing. It would be wise to appoint some one whose love for the land of his birth will animate him to uphold the reputation of his forefathers through conduct which, at the same time, will win the affection of the inhabitants. I know only one such a person, and possibly he does not wish to leave the comfort of his present life. A word to the wise is enough.

I am sending you the map which Leijste has drawn, stretching from St. Helena Bay to the Bay of de la Goa, or Swartkops River Bay. It can be made into a good nautical map ...

XVI. ? to Swellengrebel, 29.5 and 6.6.1780

From my compendious letter despatched some time ago, you will be aware that we are at least of one mind in our condemnation of the procedure adopted by our discontented burghers. Their so-called plan for the improvement of the colony was marred by personal attacks on officials, which has not done their cause any good. They were warned of this, while the Governor offered to give them free access to him at any time to discuss the situation in the Colony, but all in vain. The Buytendagh case was a mere pretext to justify their behaviour. Had it arisen in a more tranquil period, nothing would have happened. There are plenty of precedents. In the past several burghers who had misbehaved were banished at the request of burgerraden or heemraden. It is noteworthy that, a few months earlier, the Landdrost and Heemraden of Stellenbosch had requested Buytendagh's removal as an undesirable. It was not carried out only because of a dispute between the Fiscal and the Landdrost at the time. It is stupid to think that a justifiable action changes its character if the proposal comes from someone of doubtful repute.

I told you (when the disputes first broke out) that the malcontents had not made the best choice of representatives. My intention was chiefly to illustrate who the ringleaders were, and that there were others who strongly disapproved. The main inciters are motivated by self-interest and do not have the good of the Colony at heart. The ultimate cause of the trouble is luxury, over-indulgence and pride. If reforms were needed and there were reasonable complaints to put forward, why were they not brought forward locally in the first instance before the lawful authorities, for the Governor to enquire into them and propose remedies? If the local Government had then paid inadequate attention to them or simply rejected them, it would have been time enough to approach the XVII. Now the whole Colony is in turmoil, from which escape will not be easy.

It is a pity that the memorandum of complaint and reforms drawn up by the representatives was not handed over in its original form. Now it has been mangled by an advocate, who knows little about the Cape but has to exhibit his own competence by expanding and re-writing it. The XVII's handling of the affair, however, deserves praise.

I am not clever enough to follow the phrases you have from time to time applied to me, but I feel I have grounds for complaint that you have misrepresented me - or else I have expressed my meaning badly. In the instance you raise, I remember that, in informing you of the sad ferment in the Colony, I added that since I got back to Cape Town I had chosen a quiet life. But at that time I knew nothing of any open dissatisfaction, and

I was shocked when the first pamphlet appeared, containing, as it did, matter which, even in the Governor's opinion, called for indignation and could have dangerous consequences. Have you drawn the conclusion, from that remark of mine, that I was disassociating myself from matters with which my office obliged me to be concerned?

I am surprised that you seem to share the view that private trading by Company's servants is detrimental to the free burghers. This may seem to be the case to people who are ignorant of actual local conditions. But you have spent some time here and have made detailed studies of how things stand. You know how poorly paid most of the officials are, and that they need to supplement their salaries. The burghers were originally Company's servants or descended from Company's servants who took their freedom from the Company in order to exercise some trade or other. Burghers' families and Company's servants' families are intermarried - and the burghers would be unwilling to allow their daughters to marry Company's servants who had nothing beyond their pay to live on. Since 1706, Company's servants have been restricted from owning wine or corn farms, or being stockbreeders, or participants in the leasing of monopoly rights - for wine, brandy, butcher's meat, etc. Otherwise they have been on the same footing.

Current trading difficulties do not result from there being too many Company's servants engaged, in competition with the freeburghers, in supplying limited demands, but from luxury, laziness and such-like defects.

I think that in this matter I am impartial. I share the interests of my fellow company's servants; but I am a Kaapenaar and I do not trade myself. I am not a spendthrift. I have inherited money from my parents. My wife was the daughter of a free-burgher and we are related to many free-burgher families. I have the interests of Colony and burghers at heart, and will try to promote their welfare.

In the last two decades the colony has thrived. Since my return here in 1758 about 300 houses have been built, some very beautiful. People who work have nothing to complain about, but those who allow half-trained slaves to do all their work! They live beyond their means and they are the people who complain. It is difficult to get competent and faithful workpeople; whilst you would no longer recognise the Cape to-day, so widespread is luxury.

XVII. Swellengrebel to J.J. le Sueur, 17.9.1780.

After the meeting of the XVII this autumn the only news I have heard of the Cape representatives, is that Artoys is studying in Leiden. In the matter of Buytendagh my sympathies are on their side as the most important requisite of freedom is the right to be allowed a fair trial by a competent judge. That was one of the main issues in our revolt against Philip II. I have been told that Buytendagh was a very bad chracter, but in that case there was all the more reason to have him judged by the Council of Justice. I have been told that the Governor-General in Batavia was of the same opinion. The XVII gave instructions to such effect on 30th November 1681, 15th July 1718 and the 4th October 1732. It makes no difference that Buytendagh was first taken into the service of the Company. To do this against his will was itself a despotic act. I know that the Company reserves this right, but it should never be exercised as a punishment, but only in times of real need.

Moreover he was a *born* burgher, not a former Company's servant. Regarding landholding by officials, a good friend has told me that only two officials have, at great expense, laid out extensive pleasure gardens. This may be true of the higher officials, but have not lesser officials, like Kruywagen, large country estates? Orders against farming are very positive. Even as early as 1668 officials were forbidden to have gardens, except for the use of their own family.

I have not heard complaints about the share of the fiscal from products sold by our own ships' companies; but that those of other nations also have to give the fiscal his share, seems to be beyond dispute. Regarding the demand that foreigners be not allowed to auction their cargoes, the above mentioned friend says that he knows of only one such public auction of goods, which resulted from the shipwreck of a French vessel; but another reliable person told me that, merely as one example, he had witnessed a public auction of all sorts of English manufactures, brought by English sailors, and conducted by Geron. They may not have been sold in the name of the English, but there was a large quantity, and they were sold by retail, to the detriment of the burgher traders. The Company's trade monopoly runs greater risks from unauthorised competition from its own servants than from free burghers.

The request of the burgher-councillors for a higher rank has little substance, but I do not see why the number of burgher-councillors should not be increased. The burghers in Batavia and in our West-Indian colonies have a greater share in the government, and I cannot see why this should

not also be the case at the Cape, where the burghers in my experience are not at all slow-witted.

The method in which the burghers tried to find a remedy was wrong. They should first have applied to the local government for redress, instead of attacking the various officials for mismanagement. If the authorities at the Cape had paid no attention to their grievances, they could have approached the government in the Netherlands.

XVIII. J. Deutz to Swellengrebel, 's Gravenhage, 9.5.1782

Hon. Sir, May I recall a conversation which we had some time ago over reforms at the Cape? The fiscal V. der Hoop and I, in our capacity as Directors of the West-Indian Company spoke about the possibility of mutually advantageous links between the two colonies. Surinam lacks flour, wine, etc. and the Cape lacks sugar, coffee, cacao. If this exchange was not enough the ships could be sent to the Netherlands for iron, and other commodities of which there is a lack in both colonies. Such were our fireside speculations. You know the Cape personally. Could they be realized in practice?

I must add that one of the most influential Directors, as soon as a scheme is formulated, will send it for report to the Governor and Council, for submission to a commission, requested for this year and likely to be appointed next year.

Surinam gets most of its imports from N. America, so that we will suffer no harm in the Netherlands from the development of trade between the Cape and Surinam. I shall be obliged for your advice.

Yours etc.

XIX. Swellengrebel to J. Deutz (May 1782)

Hon. Sir,

In answer to your question whether it would be to the advantage of both Surinam and the Cape to have direct trade relations, I assure you that it would be not only feasible but most advantageous for the Cape, where the main problem is lack of an adequate market for its products immediately the number of ships calling there drops to that of the normal annual fleets of the different East India Companies, from the level caused by war or other out-of-the-ordinary events.

When I visited the Cape in 1776, the price of wine was so low that no man of wealth sold his wines if he could possibly help it. When there is a good harvest, the price of wheat can drop so low that one can scarcely obtain 14 to 15 Rds. (of 48 Stivers to the Rd.) for 10 muid - which sometimes has to be carted to market over a distance of 20 or more hours. It stands to reason that there is usually a surplus, if one considers how long ago it was that the Colony already produced sufficient food for a refreshment station; and this at a time when more Cape wine and wheat was shipped to Batavia and other Company's settlements, and when the return fleets were larger. Since then, the population has increased and occupied more land. In a healthy climate, with a growing population, cultivation has expanded to such an extent that for some years the Company has bought wheat for export to Europe at 25 per cent less than the price fixed for wheat for local consumption or to meet the requisitions from the Indies. No storage is available for holding over part of a good harvest. The area of supply for grain and wine extends as far as waggon transport is feasible.

The great distance from Europe makes it difficult to ship such products profitably - particularly for the Company with its lavishly fitted-out ships. The distance to Surinam is less; and coffee, sugar, etc. would provide a return freight. Surinam, in turn, might develop an entrepot trade with European goods for the Cape.

The big difficulty lies here at home, in the great fear of unauthorised trade in East Indian goods to the Company's prejudice; but this can never be eradicated until the Company's servants get adequate pay. If the Company paid its servants better and ruled out perquisites I am sure that enough honest people would be found.

If the two companies could agree, in my view there is no reason why Company's ships should not be employed on the trade, so long as they were fitted out as merchantmen, to reduce the costs enough to be covered by the freights earned on such bulky cargoes. Indeed, since the voyage out

and back would not take very long, in between the ships might be employed on a coasting trade - e.g. in the interchange of wine for timber between Cape Town and the far-off coastal forest regions, a trade quite impracticable by road.

If the Company could conduct such a trade without making a loss, it might be exploited still more easily by private traders, should ocean trade be thrown open. It might be necessary to require an oath from all members of ships' crews, to provide a basis for punishment, should they take part in such trade as was not permitted.

Although I am convinced of the liberal views of the Governor and other Company's servants at the Cape, I could not expect them to approve such a plan if the trade in this produce was simply placed directly in the hands of the colonists, even if they had to make use of Company's ships. There ought, indeed, to be such an arrangement to leave them an adequate profit. Otherwise, if it has to be conducted at second hand, through as costly a channel as the Company, the profits would be greatly reduced. However, not only the Chief Administrator (who is also the deputy-Governor), the keeper of the provision stores, the warehouse superintendent and the cellar-master, but many other Company's servants, derive their income from the trade that the Company conducts with the colonists. (This trade, however much the colonist has to pay, is barely profitable once all the overhead costs of servants, slaves, warehouses, etc., have been met.)

It would be asking too much to thrust a plan on them which could greatly reduce their incomes if the colonists obtained all they needed direct from Europe. The arrangements must be such that the Company's servants at least should not suffer, even if the trade brought no benefits for them. It seems to me that the Directors ought to be able to come to a decision on their own, since the Company receives such comprehensive and accurate accounts from all its establishments. They must, therefore, be aware that, in view of the number of colonists at the Cape, more must be produced than can be sold, whenever the large extent of land along the coast is fully cultivated. From this it can easily be deduced how far a trade link between both colonies would be dangerous for the Company, or not, and what measures must be framed against unlawful trading.

The greatest advantage for the Cape would emerge from allowing the colonists to undertake the trade in produce between the Cape and Surinam and back again, and, if necessary, carrying a cargo from Surinam to the Netherlands and from here returning to the Cape with all sorts of requisites. It would be less advantageous for them to have the goods transported in Company's ships on payment of freight charges plus a ‘recogni-

tie', since these ships are more expensive to run than those of private individuals. It would be least advantageous if the Company undertook the whole business on its own account. Yet, even so, it would provide a wider market for Cape produce and so be advantageous to the Colony, even supposing that the Company made no profit from it save that which accrued to the advantage of some of its officials - at a cost of denying a still greater profit to the burghers.

I am glad that such a plan is afoot. Many colonists who could find nowhere to live in the Colony have crossed the mountains. Yet, owing to transport problems, they have left uncultivated the most fruitful land, mostly along the coast, and have given themselves over to a lazy herdsman's life, from which a total degeneration of morals proceeds, with worse to come. The plan would provide opportunities for an honest livelihood and a return to civilized life. I hope that, in spite of all difficulties, you and other true friends of humanity will follow up your ideas. I feel the urgency all the more since I am convinced that, if the Company pays no attention to the provision of a market for the Cape's produce, there will be no lasting peace and quiet. I regard this lack of a market as the main source of turmoil raging there.

XX. ?? to Swellengrebel
26.5.1782

At long last the documents in defence of the officials have reached the XVII, although they were handed more than a year ago to the Governor. What the reason was we cannot guess, much less why we were kept in the dark about their contents and the proposed measures of redress against the pretended grievances, although the burghers, even the smallest shoemaker, knew what they were. Possibly the Governor did not want us to know what complaints were lodged against his own administration. I have, however, seen these complaints in reports that the so-called representatives have made known. However, the documents themselves were worse than I had gathered. They contained many falsifications and puerile suggestions for redress, which if put into practice would plunge this beautiful colony into ever greater confusion.

Some were surprised that the XVII had issued no *riposte* to the letter that accompanied the charges, and what (I have been told it in confidence) was significant, that they were of opinion that the XVII ought to have taken the opportunity to draw up a memorandum, based on the officials' testimonies, setting out proposals for reform, in which the complainants were reprimanded for their mode of procedure and contumacy in regard to their lawful authorities, which might serve as a basis of a plan of redress for such abuses as may have crept in or such things as were no longer suited to the present condition of the Colony.

It is true that such a task seems to have been placed in the Governor's hands. In the Netherlands, a very favourable impression must have been formed of his great knowledge of the internal affairs of this Colony, although he has not spent a very long time there. Many are of a different opinion.

It is not less noticeable that in the present war in which all are deeply involved, everything appears to have been entrusted to him. Is it not hard for other members of the administration, who have just as great an interest in the preservation of the Colony, to appear to be regarded as not trustworthy or not able enough to be consulted on such matters? They must look on in silence while by no means everything is conducted as prudence and a real knowledge of the land would suggest. Moreover, is it not somewhat dangerous to leave such matters entirely in the hands of one individual? The nobleman shows himself more and more despotic.

Secret matters have to be discussed with the Secunde; but, as he is no more than a yes-man, that is sharing them with a shadow. Only forbearance exercised in difficult times prevents the unfortunate consequences coming into the open.

At least as regards the defences, it is certain that if the French had not insisted so loudly and, with the assistance of the inhabitants, at last set to work, the place would not have been fortified yet. (We - the inhabitants - have the honour of having constructed a battery of some strength and a good redoubt at our own cost). The work was started only at the beginning of this year. Thanks to the English for having left us so long in peace!

For some reason there is an idea abroad that after the war has ceased, the grievances of the burghers will be investigated and then a plan will be evolved for the improvement of the government. I am aware that, some time ago, someone sent you his views on the matter. I am in agreement with his ideas. The Council of Policy is too irregularly constituted. Besides the governor, there is the second in command, the fiscal, the head of the military; they are so-called ‘senior merchants’. In addition there are four members who are ‘merchants’ - lovely names, yet they are all mere subordinates. The Secunde is only a shadow, yet all the others, in their jobs, are dependent on him. They are only human. Some have many children, others are too attached to their own interests. Your friend was of opinion that there should be more equality amongst the members of the government. The governor, the fiscal, the secunde and other members should be given good salaries paid directly by the Company, which would at once end the complaints about the excise on wine and the 5% levied by the Fiscal on imports and exports, etc. More later on; the Portuguese vessel is about to depart.

(In the margin:) At present all is quiet amongst the malcontents, but a few unpleasant events happened in quick succession in protest against an order given by the governor, sustained by a similar order of the whole government. This matter was also dealt with in a lackadaisical manner.

XXI Swellengrebel to C. van der Oudermeulen, 1782

I return Fiscal Boers' reply, with thanks for having lent it to me.

One would gain from it the impression that the complaint about the languishing state of the burghers was quite false; and that never before have they enjoyed such prosperity. However it would be wrong to conclude that it is unnecessary to attempt to enlarge the market for Cape produce beyond that of a mere place for refreshment. It is well enough known how many large fleets, French or English, have been at the Cape since 1778; and how large the demand has been for Cape produce with which to provision the large number of men stationed on the French Indian Ocean islands, and the French garrison at the Cape itself. Since the Netherlands entered the war, fewer of our ships have called there, but the number of neutral ships has greatly increased and they have taken on additional supplies which much more than offsets any diminution in sales resulting from the smaller number of Dutch ships.

Indeed, the Fiscal does not expect this favourable situation to last, which he would blame on unrestrained extravagance. I would differ from him and find the real cause in the structure of the Colony's economy, since industries are lacking. As there are no other fields of investment for a farmer who is prospering, while various regulations and other difficulties prevent his investing his surplus funds in the Netherlands, he naturally puts his windfall profits into his farms. But as soon as a farmer has invested his profits in enlarging his farming operations, an increase in production follows which, if simply placed on the market already in existence, causes an overproduction and a fall in prices. In the meanwhile, his annual expenses have increased through his outlays on more slaves, bigger buildings, and more farm implements, thus opening a large gap between his increased costs and the lower prices he receives so long as only a restricted market is available. In the Netherlands the situation is quite different. Our open markets and easy communications ensure that what is produced can be sold somewhere. Thus the larger quantity sold will compensate for the lower price.

The lack of adequate markets, as a persistent problem, has, already in my eyes, been evident in the Colony for too long. For example, when Ryk Tulbagh was Governor the grainfarmer received a price 25 per cent lower than usual for wheat for Europe and in 1776 the better-to-do winefarmers had to put their wine into storage, so low was the price. But this is only to be expected in a Colony, founded more than 130 years ago on fruitful soil with a good climate, its population enlarged not only by

natural increase but through a large immigration of French refugees (whom Boers seems to have overlooked in his submissions on rights of citizenship) and Company's servants who have taken their freedom, without an expansion of markets proportioned to the increase in numbers.

In my opinion it matters little that the Company for some years has sent some wheat to Europe; for it has paid only 18 Rds. for 10 muid in place of the usual Rds. 24, and the farmer can make no profit at that price. Indeed it will not cover the costs. Before he can make a start a farmer must lay out on a plough, three slaves and ten oxen at least Rds. 1000. The most that can be loaded on a waggon costing, with yokes and harness, Rds. 173, is 10 muids, and it is often carted over a distance of 2 or 3 days ride. No wonder the farmers prefer not to deliver their grain to the Company if they can dispose of it to others.

XXII Draft of a personal letter written by Swellengrebel to a member of the Government in Dordrecht C. de Gijselaar, 26.6.1783

In answer to a request by De Gijselaar Swellengrebel informs him that the Cape is healthy and has fertile soil and that the population has increased as a result of the arrival of the French refugees and the settling of officials who wished to become Freeburghers. They were soon able to produce enough grain for themselves and for passing ships as well as for the requirements of Batavia and the East. Subsequently they raised more than enough.

During the past 25 years, in the time of Ryk Tulbagh it became clear that the Cape was not able to dispose of its surplus produce. The requirements of French and English ships brought temporary but very fluctuating relief. The Company arranged some exports to Europe, but at prices so low that the farmers received little benefit.

In the Cape district from which transport by road is feasible there is room for a few thousand grain and wine farmers. However, rough and ready farming methods and on extensive terrain which has allowed farms to vary greatly in area, and has permitted unenclosed grazing, together with the requirements of slaves and trek-oxen, means that room can be found for only a limited number.

Farmers in this country have many children and as farming remains primitive, young colonists have crossed the mountains and have become cattle farmers. Some moved into the Roggeveld, so called because the grass grows as high as rye. Others moved along the South-east coast where the grass is lush and the air salubrious. Cattle multiplied. Farmers needed large farms. With time and without veld-management, the natural grazing deteriorated and seasonal migrations developed. Because of the big demand for trek-oxen and because stockfarmers attempted to maintain their income from sheep in the face of lower mutton prices by raising more sheep, those who could, acquired additional farms. Smaller farmers therefore moved further east until they came to the Sneeuwbergen or to live amongst the Caffers. Many farmers remained unmarried for lack of means and made do with Hottentot women. Population figures for 1776 show that the colony was still sparcely populated. Many grainfarmers have also three or four cattle farms on which only one European family lives.

In the far distant districts the way of life is penurious. Civilised standards decrease as the farmers have little connection with Cape Town.

Stockfarming does not lead to diligence. Driving the cattle into the veld in the morning and bringing the herds back at night constitutes the whole day's work. From time to time the farmer goes hunting, taking a Hottentot with him to carry his gun and shoulder the game that has been shot.

When necessary a party of neighbours goes on a lion hunt. Their indolence goes so far that they do not bother to grow vegetables or fruit. If a garden is to be found, the women have made it. Some young men who no longer live with their parents do nothing at all, but live in a miserable hut amongst the Hottentots. The flesh of a wild buck serves them for bread.

From this short sketch and the appendix it is evident that nowadays the distance from the Cape, low prices, and the uncertainty of the market makes farming a hazardous undertaking. When many foreign ships call at the Cape there is a temporary boom and farmers increase their production. When demand falls again there is a surplus and prices are so low that the farmers who at a heavy cost have expanded their production, cannot make ends meet and are in a worse position than before. When farmers do make a profit, they are unable to invest their money in the Cape except in developing their farms. This turns to their own detriment, by bringing about overproduction. There are no public funds; the Company accepts only a limited amount of money for transmission overseas; and the traders get in first with the purchase of any available bills of exchange. Besides, what careful person would care to speculate in uncertain times?

Moreover even when prices are good, for grain farmers who live far from the Cape no profit is possible. A cattle farmer may need 40 days to carry a load of butter and soap to the market once a year, for which he receives perhaps a hundred rix-dollars. All farmers pay high prices for clothing, farm implements and ox-waggons.

But even supposing the stock-farmer may be able to make a good living now, he cannot continue to do so, because their numbers increase daily and they must find grazing for their livestock. Those who go further into the interior, have already incurred the hostility of the Bushmen- Hottentots and of the Kaffirs who cannot prevent territorial extension, but can make life unsafe. They cannot find grazing in between existing farmers who already complain that their grazing lands are overstocked. The young farmer has a choice between staying at home and trekking further into the interior. If he stays at home he cannot marry, so he may become involved with Hottentot women. Alternatively a large patriarchal family may develop on the ancestral land. It has been put to me that they could still live contentedly if they were less quarrelsome. That is true but

only on condition that they would be contented to live the simple life. Some variety in the diet would be possible but drink would be limited to water, milk and honey, clothing to a leather jacket. For anything more trade is necessary, for without it how would they get iron to make weapons for the hunt and for protection against wild animals? This kind of life would perhaps suit Rousseau's wild Hottentots, but descendants of a civilized nation need more, or else they will fall back into barbarism.

People living at the Cape are accused of laziness and vainglory. If true, this is the result of lack of opportunities of working. This is observable elsewhere. In Amsterdam people are more active than in small country towns. In the neighbourhood of the Town work is left to slaves and considered unfit for gentlemen. Those who trek into the interior are attracted by a life of liberty among wide open spaces; will not be constrained by laws and readily take to violence when thwarted.

The question is asked, why do young men not work as farm labourers, and so no longer live, as animals, along with the beasts in the veld, but become useful citizens? Agriculture would then be conducted more efficiently than when carried on with slaves. But how could our young Afrikaners be brought to take this step? First slavery would have to be done away with, for if they fulfil the same function they must be on an equal footing. Or must they all be farm-foreman? If so, the farmers themselves will become all the lazier; and the burdens on agriculture will grow. Moreover, supposing that occupation for many young people could be provided in his way, it could hardly be done at one stroke. Would they not have to be assimilated gradually? Some say they could become soldiers or seamen. How large would the military establishment be in that case, to find employment for an appreciable number of young Kaapenaars? What would be the advantage to the Company of maintaining so large a garrison in a refreshment station which has perhaps for some years been costing over 300 000 guilders a year, when they could be doing productive work? I trust they would not be forced to serve as soldiers in the Indies, where the young Afrikaners would be at even greater risk than Europeans of contracting diseases such as small-pox. I myself would prefer to live a hunter's life in the veld than be a common sailor.

The more I reflect on the condition of the Colony, the more convinced I become that it can never be in peace and maintain itself in the long run without a reliable outlet for its products and unless some better employment than cattle-herding can be provided for its otherwise fortunate people. It is of no importance that the dissatisfaction came to a head in prosperous times. The difficulty already existed and the rise in prices,

which depends on the presence of large numbers of foreign ships, can only be temporary. Moreover, if such a rise in prices occurs at a time when colonists, who are not particularly rich, may already have had to sell their corn and wine at low prices, they cannot take advantage of the rise in the market. This may be why these disturbances have broken out amongst people of only moderate means, not amongst the rich.

Since the contrasting expressions ‘we white Christians’ and ‘they, black Heathen’ are so general, I doubt whether religion alone can bring enough improvement in barbarous morals. On the contrary, I would be concerned lest it be used as a cloak for violence; unless at the same time such lawless characters are brought back into a civilized society. This involves dragging them away from wild life on the open veld and reintroducing them to civilization by means of the bait of profit and the prospect of improving their condition. Two main things are needed: a good market for their produce and a means of obtaining farm implements at a reasonable price.

This raises the question whether the colonists ought not to be allowed freedom of navigation along the East Coast of Africa and onwards to the East Indies, excepting where the Company might wish to reserve the trade in certain commodities or where it would be contrary to treaty obligations. This concession ought markedly to enlarge the opportunities for sales of wines from the Western Cape and grain from the Overberg along the South-East Coast. An objection might come from the Cape itself, that suitable harbours are lacking. This might prove erroneous, if serious efforts were made to chart this coast ...

So far I have considered the Cape Colony solely as a possession of the East India Company. Should not the Republic itself set great store on having a colony that is a source from which the requirements of its shipping can be plentifully supplied at a time when stronger and stronger competition is being experienced from foreigners? Consider the weak state of the Baltic grain trade. But the Colony in the neighbourhood of Cape Town, where corn and wine is produced in excess of the requirements of ships and the East Indian factories, could be a source of supply for the Netherlands, while the Overberg district could be developed as a separate colony and export its produce direct if this were permitted; even if permission was restricted to trade with the Fatherland. Mossel Bay could be developed as the harbour for the trade. It is far enough from the Cape to make collusion in illicit trade difficult. Even though such bulky products do not appear suited to long-distance trade, a colonist would find it worthwhile. At present, when farmers' requisites are at their dearest, he is well enough off if he can sell his wheat at 24 Rds (of 48 stivers) for

10 muids. Now suppose that he supplies his corn, at the Cape reckoning of 25 muids per last (which he does to the Company), and the rixdollar is valued at 50 stivers, as in the Netherlands, the last costs 150 florins. Cape wheat is heavier than Zeeland wheat, the price of which we can moderately estimate as 150 gold guilders which is 210 florins. Thus 50 florins per last ought to be available for freight, insurance, brokerage, etc. A similar reckoning might be made even for Cape *vins ordinaires*.

No private ships ought to be allowed into Cape harbours, save in case of necessity. In that case, they should anchor off Robben Island and a guard should be placed on them till they take to sea again. For repairs they could lie in Saldanha Bay or elsewhere, where contact with the East Indian ships is impossible, and other precautions might be taken. The risk of making contact at sea would be no greater than it is at present. Experts say that the number of very profitable articles is small, so that a check to ensure that the Company is not injured in its commerce could easily be made. If this fact were realized many difficulties over illicit trading might be eliminated.

I have put forward some suggestions which I believe would assist the welfare of the Colony, although I know that theoretical projects do not always answer in practice. I foresee that objections may easily be raised. Yet somthing must be done or the Colony will fall into complete disorder. It is all very well to attribute the poor living conditions and discontents to hatred and envy amongst them, laziness, evil passions and secret intrigues. But doing nothing does not help; and as long as the inhabitants do not keep themselves busy farming, dissatisfaction will gradually mount. If they break out into open revolt, let no one imagine it will easily be quelled. Weapons could be obtained in exchange for produce. One foreign country or another would offer them. Indeed they could do without this. It would only be necessary to withdraw into the interior with their livestock - having only a hut to leave behind and able to load all their possessions onto a waggon - and reduce Cape Town to starvation within a short while. For if the nearby grain farmers with enough grazing only for their plough-teams, were to slaughter their oxen for a meat supply, there would soon be a shortage of corn.

XXII Appendix A. A few considerations about the Cape

Present condition

For some time production of grain and wine has increased to the point where, in addition to local consumption and the Company's requirements for its ships and for the East Indies, there is enough to supply passing foreign ships and the French African Islands; and also to export several thousand muids of wheat for Europe.

The Company normally pays 8 Cape guilders per muid for wheat for its own use here and in the East Indies. That makes 80 florins for ten muids. Deducting tithe of 8 florins, it pays 72 florins. Converted into Rixdollars (of 48 stivers) that makes Rds. 24. For every 10 muid for export to Europe, the Company pays Rds. 18. Export began when the Colony had a surfeit of grain owing to a long absence of foreign ships; and the farmers were glad to get anything at all for their corn. The price of wheat sold to private purschases is very unstable. When foreigners take little and the harvest is plentiful it is very low, scarcely 15 to 16 Rds. for 10 muid; but if the harvest is poor and the demand is strong, it rises to Rds. 25 or Rds. 26 or more. When there is a strong demand, the farmers are not very keen to make delivery of their wheat to the Company for export to Europe at Rds. 18, as against the Rds. 24 which the Company pays for wheat for the East Indies. They consider it a burden to deliver wheat for Europe, and a favour to be allowed to deliver it for the Indies. They therefore easily gain an impression that there is a lack of fair play: that the amounts ostensibly purchased for the Indies are less than they really are and the amounts ostensibly purchased for Europe are greater than they really are. Suspicions are also aroused that one farmer is favoured over another.

If the farmer lives further away from the Cape than a single night's journey, he cannot supply wheat for the low price of Rds. 18 or even less, because of the high cost of farming. For example, a first-rate slave who knows his job costs up to Rds. 600. He would probably have been born here; those imported as adults never get beyond pick and shovel work. Even for one of these, if sturdy and healthy, Rds. 200 to Rds. 250 must be paid. If the farmer has to hire slaves from somebody else, he must pay for one trained in farming 4 schellings per day, plus food.

Coals must now be purchased from the Company for as much as Rds. 18 per chaldron of 32 bushels - once it was Rds. 13. For 100 lbs. iron he must pay Rds. 8 - formerly Rds. 5. Timber imported from Europe is just as dear. The closest natural forest from which good local timber can be hauled is in Outeniqualand, situated some distance from Mossel Bay -

so that it has to be dragged overland with difficulty for a distance of 9 to 10 days' journey. Hence yellow-wood beams and planks are inordinately dear; for example a beam 5 inches × 6 inches and 18 feet long costs Rds. 5. The scarcity and high cost of timber is the reason why most houses further away than Stellenbosch and Drakenstein have no ceilings. A plough with yokes and chains costs some Rds. 57. A set of blades for a harrow is Rds. 12 and the woodwork Rds. 4 - total Rds. 16. An ordinary ox-waggon costs at least Rds. 150 and with yokes and traces, Rds. 173. Thus, before a farmer can set a plough at work, he has an outlay of Rds. 1137; viz. Plough, yoke and harness, Rds. 57, 2 first rate slaves (1 to manage the team and 1 to plough), Rds. 800; 1 imported slave as voorloper, Rds. 200, and ten oxen at Rds. 8 a piece, Rds. 80. For a common ox-waggon he needs Rds. 173 for the waggon; Rds. 80 for 10 oxen; Rds. 400 for a first-rate slave as driver and Rds. 200 for an imported slave to lead the oxen - a total, Rds. 853.

After 5 years' use, a plough is worn out. The share must be re-sharpened every 3 or 4 days at a cost of Rds. 2:2 sch. should the land be at all stony; sometimes one share lasts long enough for sowing merely a single muid of seed. Sometimes 4 to 6 are broken into pieces in the course of a single year. Grain sacks cost Rds. 11:2 sch. for 10 and are worn out in 2 or 3 years. A new pick costs Rds. 1:4 sch. and has to be sharpened at 6 sch. a time. To obtain a good yield the land is ploughed and harrowed twice, viz. it lies fallow, with a harrowing, one year, while next year it is ploughed, sown and then harrowed. Usually a bushel of seed is sown for each ‘schoft’ which is early morning to midday, or midday to evening. I have seen on the farm of H. Cloete (one of the most experienced farmers) that to sow 3 muids of wheat in 4 morgen of loose, sandy soil, a whole day, that is 2 ‘schofts’, was worked with six 10 ox-ploughs, each with a voorloper, teamster and ploughman; a harrow drawn by 4 horses, with a voorloper and driver; and also a sower who sowed twice, first before ploughing, and then in the furrows after ploughing, after which the land was harrowed. This method is chosen as the wheat then stands up more regularly. Therefore 6 ploughs, 60 oxen, 4 horses and 21 slaves were employed.

A yield of 10 for 1 is reckoned a reasonably good harvest. However, the working and manuring of the land is generally done in a slovenly fashion and yields of much more than 20 for 1 are known. In fact the barley - which is usually well-manured - gives incredible yields. Cloete has assured me that he has harvested 90 muid from one muid. A reaper at his best cannot reap more than 1 bushel per day. For this one has to hire slaves at 4 sch. per day, since the wheat often ripens all at once and it will be

scattered by the strong winds if not harvested with speed. To thresh 20, 25 or 30 muid of corn requires a full day's work from 24 to 30 horses and 6 to 8 slaves of whom each must have a sack, a pitchfork and a rake. 6 corn shovels are needed - the Company sells them for 11 sch. each - and all this equipment must be renewed every three years. A corn sieve costing a whole Rds. 30 is also needed, but this can sieve for a whole lifetime.

A farm which includes enough good land to yield 300 to 400 muid of corn per year, and has the necessary buildings and outbuildings, costs 8,000 to 10,000 Cape guilders. If cash is not available, interest will be demanded at 6 per cent p.a. New farms with land suitable for grain-farming are quite unobtainable. A further difficulty is that, owing to the high cost of building materials, most farmers have inadequate corn-barns to house the harvests of the good years. They are therefore forced to cart their corn off for sale directly from the threshing-floor, which makes for low returns. In addition, even though surrounded by a wide stretch of veld, most farms are ill-provided with good pastures for the large numbers of oxen and horses which are needed on account of lack of knowledge, and consequent poor farming methods. Unimproved veld, without any management, cannot sustain so many livestock throughout a summer lasting 8 months, during which it seldom rains. Grass is soon replaced with bushes and other weeds, which make such unhealthy browing for the oxen that, on average, the working life of an ox is barely 4 years.

One must therefore, whenever they can be spared, send one's livestock for grazing to some more remote farm. For each such farm one pays the Company Rds. 24 p.a. as ‘recognition-money’. This practice means less manure is available for the land that is used for corn or fallow. Moreover, it leads to a wider dispersion of farms, so that many corn-farmers live 2 or 3 ‘schofts’ or more from Cape Town and need 4 to 6 days for the return journey. (Each ‘schoft’ with the waggon is reckoned as travelling throughout the night but not continuing the journey during the day). Not more than 10 muid can be loaded into a waggon.

White wines - especially *vins ordinaires* - can drop as low as Rds. 10 to 12 per leaguer when the grape crop is plentiful. Otherwise they run from Rds. 15 to 30, which is also the usual price of red wines; but less red wine is produced. In 1777 the Company exported in the *Katwyk an Ryn* -

White steen wines invoiced at up to *f*48 per leaguer	
Red steen wines invoiced from *f*88 to *f*176	
Pontac	up to *f*176
Madeira	up to *f*66
Muscadel	up to *f*88

Winegrowers in Drakenstein tell me they obtain Rds. 25 or 26 for their Madeira, made from the red ‘green grape’. The general standard of the wines could be greatly improved, for I have drunk some white wine which could be taken for the best French wine, and I have been told of red wines with the same flavour and aroma as those of Bordeaux. ‘Vatgeld’ of Rds. 3 must be paid on each leaguer. Fustage, like other wooden articles, is extremely dear, and so is transport, for not more than one leaguer can be carried in a waggon. Although few slaves are kept on wine-farms the costs of production are so high that most of the Drakenstein farmers, as they have no corn-lands, must go in for fruit-growing and fruit-drying for export to the East Indies, and so earn a livelihood. In French Hoek, which is a basin between the mountains where the last of the French Refugees to come to the Cape settled, it is a very meagre livelihood, since most of them have to buy their breadcorn.

Brandy is sold here at Rds. 30 to 100 per leaguer, depending upon its strength and on the size of the wine harvest.

Wheat and wine are cultivated between Cape Town and Steenberg and, across False Bay, along the Hottentots Holland mountains and those of Stellenbosch and Drakenstein, to Roodezand and the mountains of the Olifant's River, and thence along the Piketbergen to the sea. Small amounts are grown in the Land van Waveren (Wellington) and along the Breede River. In both the Warm and the Cold Bokkeveld peas and beans are the main crop. In this whole large area, big enough for a Kingdom, the farms in some places are close together, but for the most part they are at a distance of an hour or two. Although there are many fertile and level stretches, the yield is low considering the extent, because of lack of water. The uncertainty as to what their produce will fetch, the high price of slaves and farming requisites and high transport costs all discourage many from taking land into cultivation. I am assured, nevertheless, that at least half as much corn again would be produced if a net price of Rds. 22 could always be obtained for 10 muids of wheat.

Because of scanty natural pasturage and poor veld management and similar shortcomings, agriculture can sustain comparatively few households within a large district. Yet their marriages are fruitful, hence their descendants from an early stage have had to cross the nearer mountains and become stockfarmers. They have chosen the Roggeveld for sheep; and for both cattle and sheep have spread some hundred miles along the south-east coast. This veld provided good grazing, so that cattle-raising has made large strides and cattle are to be counted by the hundred and sheep by the thousand on each farm. This meant a very scattered population. Yet, however rich in grass this veld was at first, without manage-

ment it has gradually deteriorated and resort has had to be made to seasonal trekking of stock. The large arable farms of the Cape district have had to set up more than one farm in a locality, to graze the large number of oxen needed for ploughing and to maintain their income from slaughter-sheep. Smaller farmers have had to give way before them. Some of them long remain unmarried; many never marry and mingle with Hottentot women. Hence the Colony has remained thinly populated. This is illustrated by the Opgaaf for 1776.

As far as Swellendam and Mossel Bay and occasionally as far as the Zeekoei River, one finds quite respectable houses with a large room partitioned into 2 or 3, and with good doors and windows, though mostly without ceilings. For the rest, however, and especially those at a greater distance, they are only tumble-down barns, 40 feet by 14 or 15 feet, with clay walls four feet high, and a thatched roof. These are mostly undivided; the doors are reed mats; a square hole serves as a window. The fireplace is a hole in the floor, which is usually made of clay and cowdung. There is no chimney; merely a hole in the roof to let the smoke out. The beds are separated by a Hottentot reed mat. The furniture is in keeping. I have found up to three households - children included - living together in such a dwelling. The majority, by far, of the farmers from the Overberg come to Cape Town only once a year, because of the great distance - I have discovered that some are reckoned to live 40 ‘schoften’ or day's journey away - and because of the difficulty of getting through the kloofs between the mountains. To cross them they need at least 24 oxen, two teams of 10 changed at every halt and at least 4 spares to replace animals that are crippled or fall prey to lions. Two Hottentots are necessary as well as the farmer himself. The load usually consists of 2 vats of butter (1000 lb. in all) and 400 to 500 lbs. soap. The butter fetches only 3 stivers per lb. since they have to sell to speculators; for they cannot stay long, not only because they have a long return journey ahead of them, but because they cannot find grazing there for their oxen. They get 4 to 5 stivers a lb. for their soap. The proceeds of the whole waggon load are, perhaps, Rds. 114.

Out of this, the farmer has to pay the Company Rds. 48 as recognition money for 2 loan farms - for he cannot produce 1000 lbs. of butter for sale from only one. So Rds. 66 remains over from the proceeds of a waggon journey that he can make only once during the year!

If the Governor would accept oxen (at Rds. 8 a head) in lieu of recognition money, it would be a great favour. What the farmer obtains for his stock may be seen from an example. In the Camdebo a man of steady temperament declared to me that a few days before he had been refused

the Rds. 5 which he had asked for a fat ox - which I estimate at 700 lbs. Yet one need not wonder over this; for, although beef in Cape Town costs 4 stivers per lb., such an animal must have lost much weight being driven 23 or 24 days' journey. Mutton was then fixed by the Company at 16 lb. for 1 schelling, which is about 3 duit (3/8 stiver) per lb. So a fat sheep there would not fetch more than 4 schellings.

Out of the proceeds of the butter, soap and livestock sales, the farmer must clothe himself and his family, in however threadbare a fashion. For the complete outfit of a farmer is a pair of leather breeches, blue shirt, blue striped waistcoat and a hat. The women are dressed just as simply. Both go barefoot. He must acquire for his housekeeping sugar, coffee, tea and everything besides milk, meat and bread. (Many indeed, are not self-sufficient in the last, but have to buy corn or barter cattle for it). Especially must he provide himself with such building materials as are necessary, which uses up most of what money is left.

So tenuous is the stock-farmer's connection with the Cape that he loses his grasp on civilisation. A herdsman's life leads to idleness; his work consists only of watching his cattle leave the kraals in the morning and return in the evening. If he goes hunting he usually takes a Hottentot with him to carry the carcase. Any cultivation of fruit or vegetables is women's work. Various young men, without means for settling down, have here or there a miserable hut where they live with a Hottentot woman.

From this I see no other consequence emerge than the bastardization of the nation, which could be as great a threat for the Colony as the Bushmen-Hottentots are at present. For, however, extensive the territory, it will soon become too small to provide enough room for such a herdsman's life. We already find disputes over land and in such disputes it is the relative strength of the two parties that decides the issue. I have found that many speak of the tedious delays in getting differences settled through Landdrost and Heemraden, and subsequently through the Council of Justice in Cape Town; and of procuring speedier redress through their own efforts. If the land proves insufficient for people who still retain some civilization, what will it be for those who mingle with Hottentots and Caffers?

To add to all these inconveniences for the Colony there is robbing and plundering by Bushmen-Hottentots who have risen all together against the colonists, apparently as a result of the bad treatment received from them in the past. Many colonists have fled from the interior into the districts near the coast, where, when I was in the Colony, they were beginning to get in the way of those already settled there. Must a commando of

farmers be permanently in the field to protect their livestock?

The lands along the South East and the coast can be very fruitful since they are intersected by many rivers. The soil is a clay mixture and for 4, 5 and 6 hours inland from the sea, the land, though hilly, is not mountainous. Many of these rivers - such as the Sundays, Gamtoos, Gouritz and Breede Rivers - which flow into the sea, are broad enough to be navigable by flat-bottomed craft, if not in the driest of summers, at least in winter, and in spring and autumn. I myself had to cross the Breede River by boat at a place at least 25 hours from the mouth; and 8 hours from its mouth, at the junction with the Riviersondereinde, a pont is maintained at the cost of the Swellendam district, providing regular service. Above Mossel Bay, where the mountains turn towards the coast, is an extensive and heavily-wooded forest - at least 30 hours long and in many places 4 or 5 hours broad, running right down to the sea. I measured one of the trees. At breast height it was 16 ft. 9 inches in circumference. It was tall and straight; there were others similar. Oaks and pines, which have been introduced there, grow much more rapidly than in the Netherlands if a sheltered place, not too dry, is chosen. There are plenty of suitable places but there is little knowledge of tree planting, and little interest in it.

The best pasturage for horned cattle is the Camdebo and eastwards to the Fish River. The Sneeuwbergen have short grass, which suits sheep. East of the Sundays River the land was in its natural state and the grass was knee-high. From Piketberg northwards, and also north-eastward towards the interior, the lands, with the exception of the Roggeveld, are for the most part sandy and dry Karroo veld, containing dunes, and virtually nothing grows for lack of water. At its best there are occasional pieces of grazing near a little stream, but nearly all the farms have been abandoned.

Means of redress:

Although the Colony is at present declining and possibly costs the Company 100,000 guilders per annum, this could be much improved, so as to provide a better livelihood for thousands of colonists and, even if no direct gain to the Company resulted, at least the costs of the settlement would be much reduced.

Two matters of the utmost importance for achieving this are: 1. An outlet for their produce and 2. a means of procuring the requisites for agriculture much more cheaply than at present. For even if the sale of their produce were thrown completely open and the greatest improvements in agriculture were introduced, the high prices of the requisites would still make the production of such bulky products so costly that,

on top of the freight charges for such long voyages, they could not earn an adequate profit. Before coming to any decision on freedom of export of grains, one would have to be assured that there are good harbours along the south-east coast; for it is not feasible to transport such heavy freights by road. Undoubtedly there are such harbours, since Mossel Bay (already known) and Plettenberg's Bay (recently discovered) are both good; and the difficulty that shipping in these bays, during the south-east winds, might have to lie exposed on a lee shore, is lessened by the fact that the South-Easters diminish in intensity as one proceeds eastwards. In fact I am assured by some knowledgeable local inhabitants that the prevailing winds there blow from the south-west in summer and the north-west in winter, both being off-shore.

A first consideration is whether the colonists ought not to be permitted freedom of sailing along the east coast of Africa and thence to the East Indies, excepting places where it could not be permitted on account of the Company's trade in certain wares, or where treaties with foreign powers would not allow it. This ought markedly to enlarge the outlets, particularly for wines. More East Indian wares might well be imported in return, for consumption in the Colony; but, should there be strict surveillance to ensure that the East Indian goods were not imported direct, I cannot see that the Company would suffer any disadvantage. If the Company was the only trader with the East Indies, an increased import of these goods might have been harmful; but now that so many other countries are involved in the trade it can matter very little whether people at the Cape are able to sell such goods to foreigners. The foreigners' trade balance will suffer to the advantage of a colony belonging to the Company, and so indirectly to the Company's own advantage. Yet this trade with foreigners would not be very great; their own exclusive companies would see to that. The revenues of the local Government would increase through a moderate tax - even were it only through an increased yield from the existing 10% duty.

It should also be asked whether, in time, trading with the interior of Africa could not be opened up and a large amount of wine and brandy disposed of through such trade. It is universally reckoned that the Hottentots are so wedded to their way of life that they would rather dress in a sheepskin, consume their meat raw, and lie down in the open air than wear our clothes, eat our bread and cooked meat, and sleep in our homes. But, amongst all the tribes of Hottentots and Caffers that I have seen, I have found just the opposite. I could give no more highly valued present to the Hottentots who accompanied me on my journey than stockings, breeches, a jacket and a hat. They ate willingly bread and roast meat and

drank a glass of wine, or more especially brandy, with pleasure. All the farmers of the Overberg inland from Mossel Bay employ virtually none but Hottentots men and women; and some bastard Caffers. All these enjoy bread and meat which has been prepared; they would rather sleep under a roof than in their own huts; the fact that they run naked is due more to the poverty and barbarity of the farmers than to their own choice. Amongst some of our more prosperous farmers I have seen them dressed in our clothing. It has been borne in on me that the very Caffers are very keen on finery, for anything that will serve for adornment was to their liking. They also enjoyed our bread and grilled meat. Their huts are also as close together as our houses.

I therefore am sure that these savage peoples are quite capable of civilization; as they gradually become more civilized so will they be subject to more wants. On their own they will look for something to give in exchange, either in their own districts or among peoples further away, which I guess can be had in plenty from the interior disticts. For example, what aromatic gums do the English not draw from the River Gambia? How many sorts of silk-kapok are not being discovered daily in the Cape interior? Elephant ivory will become progressively scarcer as the population of the Colony increases, since the animals will withdraw further in, so that, in time, they will have to be obtained from the Hottentots. Will not such contact with the tribes of the interior evoke a big demand for East Indian goods, and so relieve the difficulty that too many of these goods would be imported here? A greater sale for some products might even now be developed in the Colony itself. The western districts are well suited for wines, yet the Overberg districts are not. At any rate the rather inferior wine which I have sampled was sour and tart. While the Cape district is virtually destitute of wood, in the Overberg there are immense forests which could be exploited over a very long period if properly handled. Everyone fells the best tree he can find, damaging 10 to 12 trees close to it, while still more are damaged in dragging it out. Meanwhile the crooked trees are allowed to stand and as their branches spread the young growth underneath is stunted, unable to thrust through the heavy cover. In this way the forests near Stellenbosch, along the Riviersondereinde and the Grootvadersbosch have been ruined. I have wandered for hours through the Grootvadersbosch without finding a tree that was fit for cutting down.

Once arable farming in the Overberg has been stimulated through an enlargement of the market the farmers will be able to refresh themselves with a drink of wine and brandy, while now they have to be content with tea and coffee or merely a draught of clean water. And if every year some

portions of the Outeniqua forest were sold for the Colony's benefit, and cleared, the new growth could regenerate and the forests could be maintained. Ample and regular employment could be provided for numbers of colonists, were knowledgeable persons to set up sawmills at little expense and transport their timber at small cost to the newly-discovered Plettenberg's Bay or Mossel Bay. The ships carrying the timber to Cape Town to supply those dwelling in the neighbourhood with so necessary a commodity could return laden with wine. This interchange of colonial produce would also directly benefit the Company through the payment of tithes and vatgeld; it would maintain the continued production of timber from a well-maintained forest resource, which the colonists could make use of over and over again. The district of Camdebo further inland would also benefit because the route to the sea from there is barely 4 or 5 days' journey over a fairly smooth road.

I have said nothing as yet about direct exchange of goods, since it is surrounded by difficulties. Nevertheless, it must be allowed to some extent, as otherwise the Colony can hardly obtain supplies of agricultural requisites at a moderate price, the need for which is evident. To call upon the Company to supply goods, which it exports to the Cape, at lower prices, would render this trade still more unprofitable. Already it is likely that if an accurate reckoning is made of the cost to the Company of the salaries of all the employees needed for running its warehouses, and of constructing and maintaining the warehouses themselves, balanced against the profits earned on the goods, the balance will not be favourable. Moreover the costs are likely to grow appreciably in a short while, since the Castle is getting distinctly old. For this reason building materials could hardly be imported by the Company and sold at lower prices.

One must, therefore, consider whether the colonists should not be allowed to import their own requirements, in Company's ships, on payment of a ‘recognitie’ and freight charges. I think this would suit them, as they would be able to specify their exact individual requirements. Undoubtedly they would prefer to deal with their own correspondents rather than, as now, have to take what the Company offers. One example is timber. For them the most useful sizes of beam are those 6 × 8 and 7 × 9 inches thick, and 21, 22 or 23 feet long. They prefer planks of 1¼ inches thick and 21 feet long. These sizes best suit the construction of their wine-cellars which must be 20 ft. wide, to accommodate 2 rows of vats with a passage-way between. I am informed, however, that it is sometimes impossible to obtain these sizes, particularly in the case of shipments from Zeeland.

The Company would probably lose by private shipments, since the costs

of outfitting and insurance of its ship would exceed the returns from licence and freight charges. To compensate for this the colonists who hope to profit from the shipment made for their account, could be forced to supply a return freight of such commodities as could be sold in the Netherlands at a profit. The Company could either take over the return shipment for its own account, or leave it to the colonists under such conditions as were deemed necessary to guard against unlawful trading. These might well include the Company's taking over the unloading, unpacking and sale.

The ships for this trade could be fitted out less expensively than at present. Such ships as carry on the Surinam trade would be adequate. Ships leaving the Netherlands to arrive in the Cape summer, and return, would not have to cope with any significant storms. Moreover, the Company will almost certainly be forced to send out considerable numbers of troops to East Indian posessions every year, and the ships would be serviceable for this purpose. For although they would only sail as far as the Cape, the Company might well decide that the most convenient and least costly arrangement might be to hold a certain number of troops at the Cape in readiness to be sent on further as soon as they were needed. If some unforeseen attack occurred, the increase in the number of ships engaged in the trade would facilitate the rapid transport of the necessary forces. It ought also to be possible to come to an arrangement for the Company to keep these men at the Cape on half pay, allowing them as a concession to hire themselves to the farmers, undertaking military training once a week.

A number of new branches of production should be introduced, e.g.

1. Gin distilling. The juniper thrives luxuriantly and prospective sales in the interior are very large.
2. Growing fine wool through the introduction of Spanish and Barbary sheep. The sheep can lie out of doors at night, due to the climate, and several districts, e.g. the Roggeveld and ‘on the Sneeuwbergen,’ are renowned for their excellent pasturage for sheep without bushes likely to harm the quality of the wool. That no wool is shorn as yet is due to the indiscriminate herding together of goats and sheep, so that the fleeces become kempy. But I have some stockings of Cape wool, which are as fine as serge.
3. The cotton plant grows luxuriantly around Smyrna although its degree of northern latitude is higher than the Cape's of southern latitude. Why should it not do so there? When it is in flower, in midsummer, it will not suffer from heavy rain, particularly in the Overberg.
4. The climate is suitable for growing silkworms, and the mulberries

would have 8 months of growing time each year. It is true that earlier attempts to introduce them have gone awry; but the wrong place was chosen, *viz.* around Table Bay where the South East winds blow so strongly. Places along the south-east coast are not subject to these winds; and silk can bear heavy freight charges.

5. Is there any land better adapted for beekeeping? Flowers are open throughout the year and the climate is such that the bees can work continuously. In our climate where they must be protected from the cold for half the year, they are still very profitable. How much more can be expected of them there?

However, if the opening of an outlet for produce, the provision of an opportunity to obtain building materilas at reasonable prices, and the introduction of new products are to bring about good effects, farming methods must be improved. Experts will be needed both for that purpose and for the development of new products. If the improvement of agriculture is left to mere verbal instruction, the outcome will be the same as here: 'My father and grandfather have done things in that way; why should I do them differently?'

What is needed in the first instance is a knowledgeable and disinterested man who, not for power or glory but out of zeal to enhance the welfare of so many fellow-men, takes over, under the Governor, the general supervision of internal arrangements. It is impossible for the Governor to undertake everything personally. Next, some young well-trained agriculturalists from different parts of the Netherlands, but particularly Zeeland and Groningen, should be sent there and allocated to different districts according to whether they were accustomed to clay or sandy soils. These young farmers should demonstrate to the Afrikaner countryfolk, by telling practical examples, how to fashion their farming methods after our own, which I believe to be the best. Experts should also be settled there for the introduction of new crops. If the supervisor of the internal economy now studies ways of overcoming those difficulties in the way of farming which are peculiar to the Cape - such as overcoming the shortage of natural grazing in the summer by introducing more mules, bred from asses brought from St. Jago, which increase quickly in numbers and are very strong animals, so that the large number of oxen at present required on a farm, could be reduced - and the new farmer-demonstrators remain active long enough, I have no doubt that the Kaapenaars will be persuaded, with little trouble, that such extensive tracts of land as they now occupy are not essential to a well-run farm.

If the supervisor is able to gain the trust of the inhabitants, he could

then easily induce them to be satisfied with less land. The colony will then become more closely settled. On this footing no shortage of good arable land need be expected.

As a result of opening up navigation along the east coast of Africa and to the East Indies, a large number of slaves will undoubtedly be imported. While there is a great shortage at present and the prosperity of the Colony should increase as a result of the first importation, I believe that, in the long run, it would be more profitable if slavery could gradually be abolished and farming be conducted entirely on the pattern of the Netherlands. This would be so as regards both farming itself and the Colony's defence. For where slave-owning is easy, farmers' children grow up as lordlings and learn little about agriculture. Furthermore, the work that is done by a Black is not as well done as a White could do it. The population would prove adequate to supply hands for agriculture, and set to work many who otherwise would prove do-nothings. If this aim is kept in mind from the start, it should prove easy to achieve in the Overberg districts, which are not yet greatly populated, and where people own few slaves. The superiority of this method of farming over farming with slaves should lead to the example rapidly being followed.

The Company could rely more on European inhabitants than black slaves for defence of the Colony. Loyal subjects are born of satisfactory living conditions and a mild administration. I fear that the opposite might be experienced in case of enemy attack. I have heard some say, ‘What is it to me, who is the Sovereign? we could not be worse off than we are.’

A consequence of permission to import what one needs on one's own account, and of laying open trade with the Indies, would be that a number of officials become superfluous - e.g. provisions-storekeeper, cellarmaster, warehouse-master. Even if the Company retained for itself the shipment of products to Europe, it would not require warehouses for storing them before loading. The increase in trade will induce the inhabitants to build their own, from which the goods can be shipped direct. In consequence, responsibility for any shortcomings could be ascertained and remedied, since no one could simply lay the blame on the Company's warehouses. Even the post of Head Administrator might fall away. This would all mean less expense for the Company. Yet it would certainly be a hardship for those who now fill the posts to be deprived of them, from which they do very well. They might be compensated by forming them into an Equipment Commission, to supervise the fitting out, victualling and despatch of the Company's ships, in conjunction with the Superintendent of Shipping, Naval Stores, Provisioning and Repairs (the ‘Equipagie-

meester') and further, with the Head of the Military, to see to the maintenance of the soldiers. Much will be saved by the reduction in numbers of the lower ranks employed by the Company, who could be more useful in the new colony to be set up in the Overberg; and by savings in the upkeep of warehouses.

In general, the expenses of the local Government will be greatly reduced by the abolition of the Slave Lodge, the Company's stable and all the 'buitenposten' which are maintained at a number of places in the country districts. These were essential when the Colony was first settled since the colonists were unable to maintain supplies to Cape Town of all that was needed for the maintenance of the Company's servants and the provisioning of its ships. But now no advantage is derived from them save by the 'Baases' in charge of them; whilst already all requirements are transported to town much better by free burghers, and can be prepared by means of hired slaves. Two instances of this come to mind. I had hardly been three days at the Cape when I saw one of the Company's long waggons, like a brewer's dray, used to transport two chests, 5 ft. long, from the beach to the warehouse, with 50 slaves, both male and female, from the Lodge. Yet at the same time I saw two similar chests carried quite as far by only 8 hired labourers. I have often seen a herd of trek-oxen from the Barn (Groote Schuur) grazing under the supervision of two Europeans, drawing soldier's or sailor's pay, while a single Black slave or Hottentot would have served just as well.

Further investigations would still more clearly disclose that not all these posts need to be continued. If, now, the Colony prospered and agriculture was re-animated, the Company would be able to draw a considerable sum from the sale of all these lands - which are mostly in the best districts - and this could be used for strengthening and protecting the harbours.

The colonists ought also to be allowed a share in the Government. If reassured, in that way, of the maintenance of their privileges, they would be rendered more loyal to their Fatherland and to the authorities. If Government is placed entirely in the hands of Company's servants, too sharp a distinction between the two groups arises, which easily leads to oppression and to discontent. The Governor, Fiscal and Head of the Armed Forces ought to watch over both Company's affairs and the economic condition of the Colony in conjunction with Councillors chosen every 4 to 6 years, according to district, from among the colonists. If there were fears that the Governor's influence over the Councillors would be too powerful, their election could be placed in the hands of the burghers, subject to the Governor's approval. Although this would not en-

sure that the Governor's influence ceased to be a powerful factor, it would at least be less than at present; since now all the Councillors apart from the Independent Fiscal are dependent on him, in their posts.

Concerning the collection of Company's and local administrative imposts on citizens much enmity might be avoided were they imposed through the Landdrost and the whole body of Heemraden, in consultation with some of the more prominent inhabitants, especially convoked for the purpose or chosen as representatives by the colonists themselves. Their reports should be signed by all the Heemraden and representatives of the burghers present and should be transmitted for approval to the Council of Policy.

XXIII Swellengrebel to W. van Irhoven van Dam. Schoonoort, 19.7.1783

Hon. Sir,

Yesterday in Utrecht I found your letter of the 6th of July. At last a man of character who is concerned about my birthplace! But, my friend, if any redress is possible, a better means of subsistence must be found for the growing population without harming the Company. The Colony was established in the course of the 17th century on fertile soil, the climate was good and agriculture was encouraged. The population increased by natural means as well as by immigration and by allowing the officials to become free burghers. Many free burghers became wealthy and the settlement developed from a refreshment station to a colony. But the market did not expand in the same proportion. As farming developed the Company paid less for wheat and wine and moreover was not able to buy up all produce as promised. An increase in the number of foreign ships which called stabilised the situation, at any rate so long as many young colonists managed to find a livelihood in cattle-farming further inland. But this also has its limits.

The wars between the French and the English in the past 40 years have supplied a market, but this was a precarious market and the poor burgher, who lived from hand to mouth, often had to sell at any price unlike the bigger landowners. There are no manufacturies in the town and insufficient specialisation of trades to absorb all the city dwellers in employment. The appointment of even the best intentioned Governor will not change this. Some seek a solution in saying the Colony must not be allowed to expand, and a further growth in the population must be checked or the Europeans will lose their civilisation and live on the veld among the Hottentots and the Caffers.

If the gentleman who addressed you and who belongs to the ruling class of one of the biggest cities in Holland, wants to help, let him think of ways and means to help the burghers to make a decent living at the Cape, without doing harm to the Company. This is not impossible to my way of thinking, especially with the help of a sympathetic Governor.

The governorship at the Cape is an important post, and though not directly responsible to the Governor-General in Batavia, there are many important links between him and the East. Yearly accounts have to be sent to Batavia for incorporation into the general accounts forwarded to the Netherlands. Some legal cases are referred to the Council of Justice in Batavia. In the past Councillors of the Indies returning to Europe were given power as Commissioners to examine and even to change conditions

at the Cape when necessary, but this has fallen into disuse in recent years.

The Governor must be a man of good judgment, capable of interpreting instructions framed only in general terms. He is assisted by a Council of Policy consisting of the second-in-command or chief administrator; the Fiscal, the head of the troops and 4 or 5 Company's servants. This does not make for an independent body such as a right-thinking head would desire in his councillors, and would discover more readily among the independent colonists. Under his administration he has a widespread colony of farmers, who only produce corn, wine, butter and such foodstuffs, and practise stock-raising. He would have to be a clever man to look after both their economic welfare and the Company's interests, especially since his headquarters is in a remote corner of the settlement, far from the lands in the interior. For this reason also the policing, especially in the further districts, is not at all good; and this will not be improved as long as the colonists are allowed to accustom themselves further to a wild life in the veld.

The Governor's sources of income are not enough for him to amass a fortune without gaining the reputation of being grasping. Were I aspiring after such a post I would sooner have a fixed annual salary than draw my income out of fees and perquisites which are often a burden on the colonists and are readily resented should the least disaffection occur.

I hope I have provisionally answered your enquiry in this general sketch. In my view somebody who aspires to such a post, not through covetousness, but to be able to be of service, must in the first place give attention to the measures which, in the critical condition of the Colony, should be taken, in order to investigate how far he could achieve their adoption. If you wish further information I am ready, as far as I have the knowledge, to give further details. My affairs are not so pressing as to prevent my doing so, especially if I had the opportunity to collaborate in ensuring that the administration of a colony, so closely linked with the Fatherland, be placed in the best hands. But I would prefer to do so by word of mouth if you would pay me a visit as promised. The journey from Amsterdam to Utrecht in summer needs only half a day's easy travel by boat and from there it is only a couple of hours by carriage; which I can send to meet you.

XXIV H. Cloete to Swellengrebel

Caabsche nouvelles or News from the Cape during the year 1782.

Feb. 1st.	Johan Swanepoel Sr. has been given a life sentence on Robben Island.
Feb. 23rd.	death of Martin Melk. Towards the middle of Feb. Daniel Verwij - a Patriot - departed with his wife for Europe. He was not allowed to go alone. On the 20 th March my son Pieter was appointed in the service of the Company as extraordinary engineer.

In March the Rev. Van der Spuy retired. On the occasion of his first sermon at the Paarl the Rev. J.F. Bode baptised many children. A French sailing vessel brought news of the outbreak of war in Europe. Rev. Van der Spuy does not attend the monthly services at the Paarl.

April 7th P.L. Cloete started as scribe in the service of the Company without salary. On the 30th of June Nuy Niezing died.

July the 10th the Austrian vessel that should have brought us the tidings of war arrived at the Cape. Meanwhile a picket of farmers with their great muskets are at the Cape and at Muizenburg there are 200 welltrained Bastard Hottentots under the command of Gerrit Munnik and his lieutenant Jeremias Auret. Another 200 Hottentots are stationed at Hout Bay under the command of Hendr. Ecksteen Pieters and Lieutenant Alexander van Breda. These two, however, have been dismissed, so that the 400 Hottentots of mixed origin are under the command of Mr. Gerrit Munnik, and keep a continuous look out.

The European convicts on the island have been mostly sent away, some allocated to the Danes who were short of men, while some have been placed on our ships and old Swanepoel has been allowed to stay at the Cape. The black convicts are under the supervision of an armed guard. There is no one on Robben Island at present.

Four ships from China and one from Bengal which have been in Saldanha Bay since the 16th May, have been forced by Commodore Johnstone to beach their ships. One was burnt. Enemy ships came in sight at 10 o'clock in the morning and at 12 o'clock our sailors had to abandon ship. They fled to the Cape. Three of the crew of the *Middelburg* were shot dead. One was an English prisoner of war, one a convict and the third a Malay priest also banished to the island. Thus four ships fell into the hands of the English. On the 23rd they took the four ships away. Two hookers, *De Son* and the *Snelheid* which were also lying there were not taken, but sails from Company's ships which had been put in the *Snelheid* were taken

out. The enemy did some pillaging on Gildenhuyse's farm, but not as much as one might expect. They made every effort to speed their departure probably because they feared that the French squadron under Suffren with five ships of the line might shut them in the bay.

Suffren's fleet was lying in False Bay, and he made preparations for doing so, but was delayed by one of his most powerful ships lying dismasted, and the English ships did not remain long enough. What route they took, is anybody's guess.

Johnstone's squadron comprised 5 ships of the line, 3 frigates, 7 of the Company's ships and 25 transports. On its approach old and young showed their eagerness to prove their courage against the English, by their speedy arrival from far and near. One true story concerns a certain Esterhuysen, who was on his way to the Roggeveld, and had been ordered, in a case of a general call-up, not to leave home but to keep a watchful eye in his own neighbourhood. He left his waggon and oxen in the road and ran to the Cape as strongly as might be expected of a fleet-footed Hottentot. He said he would have been ashamed had another risked his life while he stayed at home. I have seen him run and spoken to him. Most of our farmers are just as fiery.

On the 16th August whilst I was dining with Van Gennep a messenger arrived with the message that my daughter-in-law had given birth to a daughter on the farm Nooitgedacht. We joyfully drank a glass of 100 years' old Rhine-wine given me by a friend. We also opened a bottle of Hermitage which you gave us and drank your health. Had I had your usual tobacco as well, it would have tasted even better! We had a most excellent harvest for my Constantia wine this year. The neighbours say it has never been better.

On 22nd August David Schalk van der Merwe told me that several farmers who complained that they had each had 300 or 400 of their cattle stolen by Caffers had gone on Commando into Kafferland during July, killed about 1 000 Caffers and taken 15 000 of their cattle, which they have divided amongst themselves. The said David Schalk van der Merwe, whose sons had been on commando, has asked me to thank you again for the rifle you gave him.

On the 24th of October brother Laubscher died.

On the 26th of November the Hon. member of the Council of Justice, P.L. le Sueur died. His place was taken by the Landdrost of Stellenbosch, O.G. de Wet whose place is in turn taken by the Landdrost of Swellendam, the Hon. Daniel van Rijneveld, who is now replaced by the book-keeper, Van Nult Onkruijt.

On the 1st December the assistant-Landdrost Timmer died.

13th January 1782. D.R. Staring, Member of the Council of Policy and Superintendent of Shipping (Equipagiemeester), went to place under arrest a Danish ship lying at anchor and remove its cannon. He was insulted, and the ship raised anchor and sailed off with Staring on board and also Army Captain de Lille who had gone to welcome a friend. However a bombardment from shore forced it to re-anchor; it was boarded by our men and the Captain was taken ashore under arrest. It was a Sunday but I saw more people on the beach than coming out of the church. Various difficulties followed, too many to relate, but in the end the Captain left with his vessel and news has since arrived of its safe arrival in Denmark. On 18th February Staring and his wife and Hendrik Mulder, port bookkeeper, went to Europe on a Danish ship.

On the 30th of August A.J. van Kervel died. My uncle the deported D.J. Bleumer, has to my great joy been rehabilitated in Batavia.

On the 2nd of December 2 armed frigates arrived accompanying seven armed Company's ships and one ship laden with merchandise.

A strange event occurred when Mrs. Van Oudshoorn, 61 years of age, became enamoured with a twenty year old Luxemburg lieutenant, St. Maurice. A few weeks earlier I saw with my own eyes that the old lady could hardly enter the church and had to be supported to her seat. Yet one night early in December she accompanied St. Maurice from her house next to the widow Van Schoor. Clad in a man's overcoat she walked swiftly to the house of Louis Ecksteen, where the Luxemburg Colonel Dugonnet lodged; and a Roman Catholic priest was summoned to join them in holy wedlock. The priest said he could not join a couple belonging to different religions, whereupon Mrs. Van Oudshoorn said she would become a Catholic. The priest then excused himself to fetch his vestments but he did not come back. Some days before, in the evening, a Luxemburg officer had, at nightfall, delivered a letter in Mrs Van Oudshoorn's own hand to the Landdrost of Stellenbosch, directing him to hand over to the bearer all the cash (about Rds. 150) and other securities of hers which were in his custody, amounting, it was said, to five hundred thousand guilders. The Landdrost took the precaution of sending two official messengers as well, to ensure that it was all placed in her hands that same night. The upshot was that the same night they ended at the house of Peter Meyering, where St. Maurice lodged. So great was the dexterity of all the Luxemburgers who then streamed out of the house and in again that the two official messengers were truly unable to say where either the man or the papers landed up. An excellent performance!

Various rumours having spread, two Commissioners of the Council of Justice turned up in Meyering's house to interrogate the bridegroom

about the money. It had partly been divided up between his accomplices, the largest share having gone to Colonel Dugonnet. They were arrested and deported to Europe. It is said that everything was recovered without much difficulty.

Mrs Van Oudshoorn has persisted, to the Government, the Clergy and her family, that she has never loved a man as much as St. Maurice, and so she intends to marry him. She has been placed under guardianship and her chair has been removed from the church. Other matters are also involved, but this is enough for a pious lady, the pearl and paragon of the Cape church.

Two English sailors arrived by land between 15 and 20 December with news that an English vessel the *Grosvenor* was shipwrecked on the 4th of August along the coast of Natal. 136 men, women and children managed to get to land but several had already been killed by the Caffers. Orders have immediately been given that Hilger Mulder with 100 men from Swellendam and Corn. Botma with 100 men from Agter Bruintjes Hoogte must set out in aid of the shipwrecked people. Without doubt they will also have a go at the Caffers.

In December Jan Serrurier arrived from Europe and was appointed assistant fiscal.

On the 19th of January 1783 the retired clergyman Van der Spuy (60) was married to Maria Atleda who is said to be 33 years of age. The Rev. J.A. Kuys is going to leave Waveren and intends to go to Drakenstein.

The wife of the Governor, Captain Serrurier, his sweetheart and his daughter suddenly decided to go to settle in the Netherlands. All Serrurier's 32 slaves have been promised for *f*37 000 to Jan van Reenen. But the voyage was cancelled when Miss Serrurier saw a shipwreck in her dreams.

The congregation of Drakenstein has let the Church Council know that they will not accept the Rev. Kuys as their minister. There is a rumour the Waveren does not want him either.

On the 7th of February seven ships arrived under several flags bringing reinforcements for our forces. Now there are swarms of able-bodied soldiers in the Cape.

On the 11th of Feb. four of the Company's ships departed for Ceylon with the Luxemburg Regiment on board and a French ship has departed for Mauritius under protection of the Dutch flag.

N.B. I cannot give you the dates of arrival of the troops that have departed for the Indies, or of those which remain, as I failed to make notes.

On the 19th of March the Rev. Goldbag died from an abscess in the neck.

XXV Swellengrebel to H. Cloete, Schoonoort, 7.8.1783

Although your true friends are trying to help you, they are handicapped in their attempts to draw attention to the gravity of the situation by the present prosperity of the colony and the fact that too many personal attacks on the officials are made whereas, if it were truly grave, personalities would be laid aside. Your true friends cannot provide answers to such arguments, since it is difficult to grasp how it comes about that the most prominent burghers do not help us to find out what is really necessary to advance the prosperity of the colony.

I have drawn up a plan of action which I have given to Mr. Boon on the ship *Brederode*. In that sketch I have tried to show what measures are necessary to ensure a steady market for Cape products. The most prominent burghers should sign this request and send it in their name to the Governor in Council. A second copy is sent by the ship *Draak*. A few elucidations will help you to understand what we have in mind:

We are of opinion that a small number of the most prominent burghers, who have not been involved in the burgher-strife, should sign this petition and send it through the proper channels to the XVII. To name only a few: Mr. Ecksteen in the Tijgerbergen, your uncle van der Bijl in the Swartland and others in different districts - yet recognised as such, and as responsible and level-headed - might take the lead.

You should make this request before the departure of the first returnfleet in order to ensure that it has been examined and draft proposals have been framed in time for the meeting of the XVII in the autumn. As the Governor of the Cape is probably leaving in 1784, it will be well if you can get his promise of adding his verbal support. As you yourself have not taken part in the recent disturbances, we have concentrated only on the shortcomings which were bound to arise in time in the original constitution. We were not certain of the date when there was a surplus during the governorship of Rijk Tulbagh, but you can fill that in. We were also not certain whether the word *privileged* butchers was correct. We know that these butchers have many farms and that the Overberg farmers complain about this fact. Perhaps the word contractual butchers would be better? Your son Pieter will be able to confirm how eagerly men eat Rhinoceros and what we were told about the eating of the flesh of vermin.

Governor Van Plettenberg will possibly not believe such stories, but he travelled as governor and saw the inhabitants only on their Sundaybest behaviour.

Sometimes the question is asked: why do people not go into service

as at home, or why do men not become soldiers, or sailors or go to the East in the service of the Company? We have tried to answer these questions and have also tried to show why the present state of prosperity will not last. When the war is over, the results will be dire. Luxury and too much prosperity are apt to make men lazy. Some buy slaves, teach them a trade and stop working themselves. We have seen this happen before.

As long as the colonists did not produce more than they needed themselves and enough for the passing ships, the state of the colony was healthy, but now a larger population produces a surplus. New ways and means must be found to keep the colony in a civilised state. The petitioners ought not to dictate methods of reform. The XVII ought to know better than they what concessions the Company can afford to make. Do not suggest ways and means yourself, because the Cape Government may think otherwise: and the difference in opinion will cause delays. If concessions are made in the Netherlands, they will come into force immediately, and, even if incomplete, the burghers cannot lose; they will always gain something.

We hope that you will agree with our plans, or at least in some other way work out something that will improve conditions in your colony.

I remain in all sincerity your friend who wants to serve your cause.

XXVI. H. Cloete to Swellengrebel, Constantia, 12.1.1784

In answer to your letter of the 2nd July 1783, I share your grief that the dissatisfaction of the inhabitants of the colony has not abated but grows worse. The latest prospect is a new governor who is proud and poor. You must remember what the burghers are like and we all know that the territory all round where the Caffers live is the most fertile, with forests, large rivers, salt pans and other resources. The burghers in the interior could find a market in Mauritius perhaps more advantageously than at the Cape. The Caffers' cattle might come in handy. If the rulers make one false move, the burghers, especially those on ‘loan farms’ will turn their back on the Cape. I remember that in the years 1738 and 1739 farmers took up arms against Daniel van den Hengel in such numbers that it was impracticable to oppose them. Those who were listed as his supporters were threatened with death; and it was only when your father took over the government that peace was restored.

People at the Cape trust you, as they did your father, and even if you were merely appointed as one of the Commissioners, it would be better than nothing. To have you as Governor would be the best means of all to restore harmony. I vouch that this opinion will be subscribed to by nearly all the inhabitants.

I have again been attacked by gout, otherwise we are all well. The wheat-harvest has been good, but the grapes have not matured owing to lack of rain.

XXVII. Swellengrebel to E. Huydecoper van Maarseveen: (8.4.1784)

My friend Visscher told me of your request for points to include in an instruction for the new Governor of the Cape. The kind of instruction depends upon the intentions of the XVII regarding the colony. The first question is whether an attempt is to be made to restore peace by force or forbearance. I am afraid force will have the same result as it had when the English used it in America.

Much depends on the character of the new Governor whom I do not know personally. The XVII must have gone into this question and ought to be able to frame instructions accordingly. In the second place the question arises whether the Company intends to keep the Cape solely as a refreshment-station. In that case a governor even with the most noble intentions will not be able to help when surpluses occur and prices fall owing to overproduction.

The XVII must first determine the real situation of the colony and how it has developed. It ought to have enough material in its possession for this to be done; if it has not been done, or should more information be required the new Governor should be able, after enquiry, to give them an unbiased picture. Only then will it be possible to determine how the colony should be ruled. I must admit that I cannot see any future for a colony where the only outlet the burghers have for their produce is to provide refreshments for delivery to the Company, whilst the officials are so badly paid that they have to augment their incomes from perquisites of office and illicit trade and other activities which must be injurious to the Company and irksome to the burghers.

As far as I could gather from the estates left by my father and my uncle Tulbagh, who were governors at he Cape for respectively ten and twenty years, I do not think that the Governors have a big income, though living standards were different then and now. This is confirmed by Governor Van Plettenberg who has told me that he had to augment his salary out of his private income, which was considerable as he was married to the widow of the Hon. Mr. Louis Taillefert. Moreover, to their credit, the casual emoluments enjoyed by recent Governors have been less than before and Governor De Graaf will have difficulty in any attempt to restore them again. He should be given an adequate yearly income to be independent of such sources of income. It should not be necessary for him and the Secunde to receive between them say Rds. 10 on every leaguer of wine that is sold. The farms run by Company's officials also provide income for the Governor while they cost the Company

a lot of money. A clear statement of profit and loss would probably show that the Company itself gained nothing from its imports into and exports from the Cape, though it provides considerable fees for officials.

As matters stand at present the Company should cut down expenses, which is not very practicable as long as the Company spends so much money on farming, and keeps up a trade which is profitable only to the officials and as long as she wants to keep a rapidly expanding colony merely as a refreshment station for ships trading to the East Indies.

XXVIII. J.E. Huydecoper van Maarseveen to Swellengrebel, Amsterdam, 11.4.1784

Hon. Sir, I am grateful for your letter of the 8th instant. I agree that the uncertainty about the future development of the country precludes the possibility of giving many special instructions as to its future government. The chief shareholders, however, proposed at the last meeting of the XVII, and a resolution was passed, which I enclose, out of which was formulated a draft instruction for the Governor in general terms. We were told that the reports of the wonderful fertility of the country and large surpluses of grain, etc., are false. But we are open to conviction. Perhaps you could let us have reports from an entirely disinterested source. If we knew what is really happening in the colony, in what way the Governor and the officials behave, we would be able to rectify abuses.

Though I have got to know something of the newly appointed Governor in his present capacity, I have no idea what his attitudes will be, but I shall try to talk to him before his departure. With regard to his income you will observe that we are in agreement with your views. We have been told that his fixed yearly salary will amount to Rds. 5 000 a year. His chief additional emoluments will come from the Rds. 10 on the sale of each leaguer of wine, of which he will receive two-thirds, giving an income of circa f12 to 14 000 a year. What benefits accrue from paying lower prices for his provisions from Company's stores and Company's suppliers, and from making use of the Company's farms are incalculable.

A proposal was made to abolish the emoluments that accumulate from the sale of wine by increasing the salary of the Governor, but it was considered too dangerous because of possible repercussions on salaries of all other officials throughout the Company's possessions.

XXIX Swellengrebel to J.E. Huydecoper van Maarseveen (April 1784)

Thank you for communicating to me this Resolution (which I return), Opinion and Draft Instruction. I shall do my best to meet your request. I wish I could convince others of my lack of prejudice, particularly as, in my view, a false step in the present situation in the Colony may be fatal to its welfare and to that of the mother-country.

I have often heard its fertility denied, and I understand that young Serrurier has given unfavourable reports. But, in judging what weight must be given to reports, one must bear in mind that the interests of the officials and the burghers are not the same. The officials benefit when the Company's establishment is large, i.e. from maintaining the present position of a Company trade monopoly. The colonists would benefit from lack of restrictions of the market for their produce; and this could result in the abolition of various administrative and supervisory posts.

A casual glance at the lands as they are cultivated today is not enough; one must go more deeply into how they are cultivated, and if with sufficient skill and application. What might be expected of lands in other parts of the world, were they farmed no better than these? Moreover, in investigating how far the Cape Colony would be able to produce enough grain and other produce to sustain a worth-while trade, what is now cultivated is limited by costs of waggon transport, yet there are ample territories lying along the South Coast now used only for pasture.

It may be agreed that, if these pastures were brought under the plough, there would not be enough pasturage left for the livestock. At present the Company concludes its contracts for the supply of meat at a low price. Yet the animals must be driven 20 to 40 days' journey to Cape Town. Transport by sea would prove cheaper. Even if the Company had to pay more for its meat, this would be more than offset by the wider cultivation of products upon which tithes are levied.

Another objection has been put to me, viz. that the fierce south-east winds make such navigation impossible. People seem to have reasoned on the basis of what is experienced in the neighbourhood of Cape Town. In my journey, in December at the height of the south-easter season, I did not notice that the wind blew more strongly from the south-east than from other quarters. It is also said that there are no good harbours along that coast. The same was said of Hout Bay - yet, since my return, it has been found that 5 or 6 ships can be moored there.

The Company's servants are too tied to their posts to gain much

acquaintance with agricultural conditions much beyond the foothills. Two knowledgeable sea-faring men ought to be stationed for a whole year at two different points on the coast to observe the prevailing winds, and how strong they are, and how safe the coast is.

Even admitting that the Cape Colony has limited agricultural possibilities, it becomes still more necessary for the Company to have a policy in respect of its inhabitants. There is no shipping or manufacture to provide employment. If a belief in the fertility of the land is so faulty, is it also the case that the fertility of its people is very moderate?

'Those who - unlike the Company's servants - have seen at close quarters these descendants of fine European forebears, and have observed their manner of life, can only regard it as pitiful. Their forefathers were induced by promises to people the Colony and provide the Company with fresh produce. Now that the Company's need for provisions is amply met, they are left to take up a wild herdsman's life in the veld. There a farmer, himself of staitened means, can provide no more to set his child up in life than a waggon with a span of oxen, with which to go out into the veld and make shift along with Hottentots. What race of men will eventually emerge?'

Van Plettenberg made a tour through the faraway districts; but he travelled as Governor and saw everybody in his Sunday suit. He thought they would be happier if they were less quarrelsome! But are not the misunderstandings between them the natural consequences of life as herdsmen in the wild veld?

The Company would gain by abolishing the farms - *buitenposten* - run directly as Company establishments, and buying from the colonists the produce which these *buitenposten* are supposed to provide. As a result there would be fewer grounds for complaints. If the Governor's salary were raised to Rds. 10 000 which is approximately his present total from salary and perquisites combined, this could be done.

That the Governor's instructions are known at the Cape can have a calming influence; yet I doubt whether it will eliminate distrust, especially when more troops are stationed there, when their own complaints are rejected and those complained of are honoured; and when a military Governor is appointed.

The best source of information would be through a trustworthy, knowledgeable, and, as far as possible, neutral correspondent. But, from what I have said earlier, such a person is hardly to be found when people unconnected with either Company's servants or with the colonists are held to be biassed.

XXX. J.A. van Plettenberg to Swellengrebel, Leeuwarden, 26.11.1785

Hon. Sir and Friend, As promised I am sending you my report and additional notes about the Cape as there is an opportunity to do so by canal - a boat from Leeuwarden to Utrecht. Do not judge me too harshly. Put yourself in my place. The only burgher to whom I spoke was Jan Meindertsz Cruywagen whom I considered one of the most reasonable and unbiassed persons amongst the Burgher Patriots. He answered my purpose well enough and was not indifferent to matters of rank.

The XVII have not treated me well. If the sum I have to pay as a security is not diminished, I shall have to take them to court. But this step I shall only take if all other methods have failed. I am glad that I am no longer in the Company's employ as their methods go so deep against the grain that, as an honourable man, I almost repent that I even served it.

I am now at the service of the Northern Provinces.

PS. This copy is the only one I have left. It was prepared for the First Advocate of the Company - hence the marginal notes - but he is now in France busy with other matters. I shall appreciate an honest, straightforward answer.

XXXI. Swellengrebel to H. Cloete, Schoonoort 16.12.1785

The Cape is so often in my thoughts, that when reading a book I continually realise that there are matters about which I have no complete certainty. As there is no longer any prospect of my visiting the Cape once more, I have to gather my information by correspondence, and who would be more capable of answering my questions, so willingly than you my friend? I shall not apologise for the trouble I am causing as I am sure there will be a winter evening during which you will find time for me.

Many of these questions I could answer myself, but this would not serve the purpose, because I must have evidence to convince people over here. Please answer in enough detail to enable a clear solution of the problem to be reached; and add such further information as may provide a clear notion of the Cape methods of farming.

XXXII. H. Cloete to Swellengrebel

News from the Cape

May the 1st, 1786. The residence and three storehouses of the elderly Mr. A. van Schoor have been sold by public auction to the wine merchant Van den Berg, former chief surgeon on one of the Company's ships. He bought them for f107 250:-:-

The government has seen fit to create a new district in the Camdebo, called Graaff Reinet. Morits Herman Otto Woeke has been appointed landdrost and Frederik Wagenar secretary. They had been sent on the 20th of January to choose a suitable site for the drostdy and returned on the 4th of May. (Wagenar, a relative by marriage, stayed with us after your departure for four years as instructor.) He told me that they chose a site for the Drostdy near the source of the Sundays River on a farm which belonged to Dirk Coetsé on the Camdeboo. Wagenaar informed me that the inhabitants were very pleased and have contributed f18 000 towards the Drostdy. This sum was collected amongst about half of the inhabitants of the district. Probably about f15 000 will be raised. I asked Wagener where the boundaries of the district should be. He thought that the Gamka should be the boundary between the new district and Stellenbosch and the Gamtoos between Graaff Reinet and Swellendam.

May the 8th. The widow Mostert of Koeberg has sold by auction 30 muids of wheat for 112 to 113 Rds. for a load of 10 muid; and barley for 87 Rds. a load.

A little more than a year ago, an English ship, the *Pigot*, anchored near the mouth of the Kromme River. After several days ashore to recover from scurvy, the *Pigot* then left with a healthy crew, leaving Col. William Dalrymple (said to be a famous engineer) and some ladies to travel overland to the Cape, on the pretext that the ladies were unable to endure the sea voyage.

N.B. Now that attention has been drawn to this part of the colony the governor has sent a sergeant and a number of carpenters to build huts for a military detachment, presumably to protect the bay against a sudden attack.

May the 15th. Three groups of delegates have been sent from the Council of Justice to make a survey of the wheat harvest. Some went to False Bay, others to the Eerste River and a third group by way of the Koeberg to Roode Sand etc. etc. And precisely on the 15th when all the ships had departed export was forbidden on penalty of corporal punishment.

The delegates have obtained 1 000 muid wheat.

XXXIII. C. Van Den Oudermeulen to Swellengrebel 's-Gravenhage,

1.8.1786

I am longing for news from Utrecht. Everything seems to have gone haywire: the confusion is increasing and has spread to the colonies. The Governor at the Cape has made two mistakes - he has appointed a Frenchman, F.R. Duminy, as shipping-master and in view of a shortage of wheat he concluded a contract with an American who promised to supply by 15th October, a million pounds of wheat for 3 piasters and a hundred thousand pounds of flour at 5 piasters for one hundred lbs., to be paid for in wine and bills of exchange.

Now this is an example of direct trade between Africa and America, without the agency of Europe. What do you think of that sample? Read what I have written about that and tell me whether time will not put me in the right.

XXXIV. H. Cloete to Swellengrebel - Undated

News from the Cape:

The *Arend*, under captain Nicolaas Klopper, which left Batavia at Whitsuntide, arrived at the Cape on the 8th of December 1786 and brought 26 chests containing money which were fetched as usual by H.O. Ecksteen to be stored in the Castle. After the mustering of the crew D. Kühl wanted to take the chests on board again, he discovered that one of them, containing 3 000 Spanish piasters, was missing. Soon afterwards a few soldiers were caught in possession of brand-new piasters. They were arrested and two were tortured, but did not admit having stolen the piasters, though the torture was severe and they are still incapable of working with their hands. The Council of Justice decided to ban them for life to Robben Island. If definite evidence is found they will be executed.

The premises of the old hospital has been divided into 10 plots and sold at auction to

Christoffel Brand	plot 1 for	11 000 guilders
Jan Michiel Elser	plots 2 and 4	23 850 guilders
the Hon. Rhenius	plot 3	13 100 guilders
Johannes Carnspeck	plots 5 and 7	25 500 guilders
Jan Jacob Meyer	plots 8 and 10	29 000 guilders
Giedeon Rossouw	plot 9	16 025 guilders
	Together	118 475 guilders

XXXV. H. Cloete to Swellengrebel, Constantia, 15.3.1787

A. Answers to questions asked by Swellengrebel.

1st question: How many fold is the yield of different sorts of grain, according to the quality of the land and the cultivation bestowed on it?

From one muid seed wheat, ten, but also 12, 15 even 20 muids can be harvested, but, depending on the year and also on the soil, only five or six muids might be reaped. The same can be said of rye and barley. Some farm-lands yield more than the figure given for wheat, some less.

2nd question: What is the extent of land on which one muid is sown?

A field 245 feet broad and 1 200 feet long is enough for one muid wheat, for rye a larger area, and for barley rather less.

3rd question:

How is seed-wheat treated before it is sown? On some farms the farmer changes his seed-corn every year or two, because of smut or rust. Sometimes other seed-corn is used because corn of a better colour grows else where. It is whitest in the south of the Swartland, near Saldanha Bay. The second best is found in the Land van Waveren.

4th question: How often is a field ploughed and harrowed?

If a field has been lying fallow for one or two years, then it is ploughed a year before sowing and well harrowed. Before the wheat is sown it is again ploughed and sometimes manured. Then it can be used two years in succession.

5th question: Is a field used continuously or does it lie fallow for short periods?

Depending on the quality of the soil and its extent, after it has been sown two years in succession, the farmer usually allows the soil to lie fallow for two or three years.

6th question: Are different kinds of grain used in rotation?

Sometimes after having sown barley for one or two years, wheat is planted the third year, provided the land has been manured during the previous years. For barley more manure is needed. That is why a field that is too poor to yield a good harvest of barley, may still be used for wheat.

7th question: Do farmers ever weed or clean their corn lands?

If they want a good harvest two or three weedings are necessary. Some weeds are more troublesome than others. (Names 8 kinds)

8th question: How does the farmer tend his crop during growth?

He protects his crops against domestic and wild animals, and, in case of drought, irrigates the soil if possible, but I do not know of a single large farm where this possibility exists.

9th question: How often are clay or sandy, heavy or light soils manured?

In a field that has been manured wheat may be sown two years in succession. Good alluvial soil, lightly manured or even without manure, will grow a good crop of wheat for a couple of years, and some heavy alluvial lands still longer; but such lands are few.

10th question: How much manure is employed?

A field 245 feet broad and 1 200 long is usually given from 20 to 25 wagon-loads of manure.

11th question: What kind of manure is used? In a pure state or mixed with straw?

Separate kinds of manure for different grains, or are all sorts of manure collected together?

On large farms straw is brought to the kraals where the cattle rest during the night. The manure is then mixed with the straw, but it is better pure. It is worked over once or twice till it begins to rot. Horse-manure is used for barley. It gets hotter than the mixed cattle manure.

12th question: Is it true that when corn is ripening or the ears are ripe, a particular gusty wind can often lead to a total failure, so that one is *often* disappointed of expectations of a good harvest?

It is true that when the wheat develops ears, but no rains fall and the wind is warm, the top ears dry out. Then there are fewer grains left in the ear and when they are fully ripe and strong winds blow, then whole and half ears are blown out, which often happens.

13th question: Does this happen only in some districts, particularly in the ‘Overbergse’ districts across the mountains?

The wind is worse in some districts than in others.

14th question: Are bad harvests common?

Bad harvests occur often as a result of caterpillars which eat the grains when they are still soft in the ears. Rust does not do a lot of damage except in rye. That is why little rye is sown. On the other hand no rust is ever found in barley.

15th question: What does one muid of wheat, barley etc. usually weigh?

One muid of wheat weighs 180 to 190 lb. and a muid of barley 140 to 150 lb., after it has been cleaned.

16th question: How much ought a farmer to receive for his grain in order to make a decent living from farming?

The Company pays f8 for one muid of wheat, seven for rye and four for barley. Tithes have to be paid. Thus the farmer for 10 muids is paid for 9 and so receives f72 for wheat, f63 for rye and 36 for barley. One guilder of 16 stivers is the basic currency, but for each delivery 18 stivers are

deducted and the cashier also, for paying out, takes ½ cent. Private sales vary considerably.

In times of plenty the prices are very low. Wheat has been known to sell for a Rix dollar a muid, and less, rye for next to nothing and barley for 36 stivers. During a shortage the prices have gone up but there has been little to sell, so often the farmer makes no profits at all, particularly when prices are low which often occurs because the Burghers do not have freedom to export. Here nothing is more certain than uncertainty. That is why we had to pay 15 Rds for a muid of wheat and 7 Rds for a muid of barley in 1786.

17th question: How much profit is made on articles imported from Europe either by the Company or by private traders?

The Company makes 50% profit on imported articles with the exception of flagstones from Batavia on which a profit of 150% is frequently made and on goods from Europe which are imported at the profit of 75%. The difference in the value of money at European or Indian valuation brings it to 84%. Material from the Company's ships' stores is sold to foreign ships at 100 to 120 and even 130% above cost prices.

Profit rates on private transactions cannot be calculated.

18th question: How much can a farmer afford to pay for farm implements and still make a profit?

If the Company sold forge-coal at the old price of 13 Rds for a chaldron and iron at 5 Rds for 100 lb., whereas we now have to pay respectively 18 and 8 Rds, we would be able to carry on farming much more energetically, always on condition that there was no shortage, as often is the case today. Since many farmers in the interior, or who do not have their own smithies, must force their ploughs through the hard soil when the spring rains are late, they cannot plough with 6 shares as much land as normally could be ploughed with only one. These shares cost Rds 4 to 4½ each to fix up and re-sharpen after a short time in use; a brand new one costs Rds 7.

A further result of this shortage of coal and iron is that the farmer is unable to work his ploughland and fallow-land in preparation for the next year's sowing; or to break up fresh pasture for arable land as a cornfarmer ought to do. So, for lack of these requisites, he remains only half a corn-farmer. This has been going on for a long time. Especially now when we have a bountiful harvest, through lack of hoop-iron and coals one cannot get waggon wheels tyred, even if one offers double. The season for ploughing is again on hand and we shall have to work the fields by spade or by scratching them with our finger nails! It is the same with much else here.

The Company clearly does not understand its own interests, since it

cannot or will not encourage farmers. As a result last year it had to buy wheat at Rds 100 per 10 muid. I can enlarge on my answer if you ask me.

I cannot refrain from adding that some people are beginning to sow their land twice, viz. to sow it lightly before ploughing and then lightly again after ploughing. Only as much seed is sown in two sowings as previously in one. The advantage is that, in this way, the growing corn may be spread more evenly over the field, rather than growing in thick clumps and sparse patches.

In conclusion, the costs of corn-farming are heavy. The cost of setting a plough to work, on heavy soil, with good labourers and 10 to 12 oxen, is at least 4 ooogl. This team will only do one 'schoft' in a day, during which a bushel of seed can be sown. If more than 3 ploughs are at work a welltrained slave costing Rds 600 to 800 is essential as sower; and a harrow with 3 or 4 horses and 2 slaves.

The enclosures will indicate to you that the waggonmaker Van Eyck asks Rds 120 for making an ox-waggon; and the smith Andreas Rds 140 for the tyres, a total of Rds 260. Owing to poor roads, steep mountain ranges, numerous stones and great distances - for some may spend 3, 4, 5 or even 6 days travelling to Cape Town - not counting the return journey - the wear and tear is so great that in a short while the whole expense must be re-incurred.

The profits of farming cannot be compared with the outlays involved. Although 50 out of every 100 farmers may still be farming into old age, only 3 or 4 of these are prosperous. The rest are old yet poor. At least they die possessed of little.

B. List of divers costs:

A slave needs one woollen over-garment every two years costing Rds 4:2 schelling; 2 pairs of trousers p.a., 1 leather and 1 woollen which cost Rds 1 and 7 schelling; 2 shirts a year costing Rds 1 and 5 schelling. A cattle-herd is given one over-garment a year and one or two pairs of stockings. Herdsmen have to work all week without having the chance to make money for themselves on Sundays, so they are also given small items such as thread, coats, blankets, cooking utensils, hats, caps and tea; 2 lb. of tobacco a month, a tinderbox, flints, knives, etc.

Sometimes slaves are given gardens in which they can grow onions, potatoes, sweet potatoes, chili etc. These they sell. Mr Cloete slaughters one big ox worth about Rds 6 each week for 60 people or else one fat wether, valued at 6 schellings, every day. His slaves are given bread and butter or bread and herring in the morning, meat in the afternoon and vegetables in the evening. For each slave's monthly bread about 1½ bushel

wheat is needed and 60 slaves drink about one leaguer wine a month.

In the household the slaves eat and drink unusually well. For a wellbuilt but untrained slave about Rds 150 or 180 is paid. For a slave in the prime of life, with knowledge of agriculture, who can handle an oxwaggon, one pays Rds 330, 400 up to 450. If he knows how to manage a horse-waggon as well he may fetch Rds 500. If he is both young and a good driver he may cost up to Rds 600.

A European artisan of any trade, apart from a tailor who earns only 4 schelling, earns not less than one Rix dollar a day. He also gets coffee, a tot, tea twice a day and never less than a bottle of wine at his work; and two glasses of wine at each meal, three times a day. He eats at the table of his employer and is provided with a good bed.

	Rds.	**Sch.**
The price of 100 lb. iron is	8	
32 full bushels of coal	18	
1 ploughshare	5	
1 Cape spade	1	4
1 pick-axe with steel edges	1	4

For sharpening a ploughshare from Rds 2 up to 18 schelling, according to the amount of work necessary. If the soil is hard and stoney as is usually the case a ploughshare needs sharpening every two days. If the soil is sandy a ploughshare can last eight days.

One hundred 20 ft. straight lengths of poplar (*Populus* Sp.), silver tree *(Leucadendron argenteum)* or keurboom *(Virgilia Oroboides)* for roofing spars cost Rds 18 to 20, but are hard to find. A length of poplar or silver tree of 20 to 24 feet suitable for roof trusses costs 7, 8 or 9 schelling. The price of silver tree was formerly 4 stivers per foot but, as roofing spars were cheaper then, the trunks were allowed to grow into thick timbers, so that there is now a surplus of the larger diameters and a shortage of spars. The various sorts of oak are cheaper, since they have to lie in water for a year, being subject to infestation by worms. A straight 30 ft. long ridge pole averages 8 to 9 schelling.

The nearest natural forest whence good house-timber is fetched is in Outeniqualand, some 9 hours' distance from Mossel Bay, so that only beams and planks are brought from there.

A yellowwood beam from the Outeniqua forest, 18 ft. long and 5 inches by 7 inches across comes to Rds. 5. One 21 ft. long and 6 inches by 8 inches across ... Rds 6. A plank 1¼ in. thick ... 5 to 6 stivers per square foot.

A main member for a plough ... 1 ducatoon
A plough handle ... 6 schelling
A plough head ... 4 schelling
2 plough wheels ... Rds 5 or a little less.

A disselboom (centre pole of an ox-waggon), unfinished ... Rds. 1.
a Double ‘ladder tree’ (leerboom) for bracing the sides of an oxwaggon, not made up ... Rds. 2.
(For making up these articles one pays as much as the cost of the timber.)
A waggon axle ... 1 ducatoon.
A foretongue for an ox-waggon (to which the disselboom is bolted) ... 1 ducatoon.
A ‘skamel’ (transom or cross-member) ... Rds. 1.
A swivel plate ... 4 schellings.
a fellow ... 2 schelling.
a spoke ... 1 schelling.
Limestone lime costs 2 guilders (at 16 st. to the guilder) per half-aum.
Shell lime costs the same.

XXXVI. Swellengrebel to P.H. Gilquin, 29.12.1787

Lack of information has delayed my answer to your letter of the 24th of May. After the restoration of the Stadtholder in September it has become possible to try - despite some unfortunate yet inevitable delays - to restore the finances of the Company. At the Stadtholder's suggestion the XVII have appointed a commission of 5 Directors, all of whom are competent and zealous. Its proposals must be considered by the various Chambers, resulting in a delay which might be fatal in view of the urgent nature of the Company's problems. Without money it cannot trade and without trade it can make no profits and so cannot maintain its colonies. Some believe that the Company is strong enough fully to restore its position within 25 years if a temporary loan were afforded and wisely employed. They flatter themselves. I should like to live long enough to see that fulfilled!

For immediate necessities, subscriptions have been opened for a loan to the Company for 4 months of a million guilders at 4% interest. 700 000 guilders have already been subscribed and negotiations are under way for obtaining a further 2 millions of English capital when the ships already ready to sail, call at Portsmouth. However, some idea of the amounts required for restoring the Company's trade, particularly with China (for which cash is needed), is that 2 300 000 guilders were needed to finance the cargoes of 2 ships only. At the time the Company had only 700 000 gl. available.

At last the difference of opinion between the Chambers of Amsterdam and Zeeland on the appointment of a fiscal at the Cape has been settled. Van Lijnden tot Blitterswijk is to be chosen ... The strong feeling that formerly existed against Lutherans in high positions at the Cape seems to be abating somewhat.

It seems to me that a garrison of about 5 000 men would be welcome at the Cape. To lessen the costs a number of soldiers could be hired out to the farmers in the interior. If they helped as farmhands, they would not need full pay from the military. Once a week or perhaps once a month they could do military exercises. Even if slavery would limit the scope for their employment on farms, across the mountains the farmers have fewer slaves and would welcome European help, especially once they learned that European labour was more productive and cheaper. These soldiers would also be able to protect the East coast regions against attack. Please let me have your views on this matter.

(The possibility of various appointments in the Netherlands is discussed.

The Patriots think that they will make a come-back - one of the party leaders assured Swellengrebel that the Company will lose all its possessions. The new Government is unpopular; people say that the Stadtholder is too rigorous and unforgiving.)

XXXVII. H. Cloete to Swellengrebel.
News from the Cape for 1787-1788

I ought to have written up my Cape news in the form of a diary. For lack of this I send, not in consecutive order, but as it comes into my mind, the accompanying account of various events of which I have heard from reliable persons.

For some time 100 soldiers, dressed in short blue jackets and black caps, known as the Jager Corps, 12 dragoons, 8 sergeants, 8 corporals and 4 drummers, under the command of 3 officers, have been ready for the defence of Mossel Bay and Plettenberg Bay. But no one knows when they will be sent there. One officer, one sergeant, one corporal and nine privates, together with some artisans, have already been sent to Mossel Bay to guard the flag, and build a sizeable grain-warehouse and other buildings. The granary is already built and now holds 600 muids of corn of the 1786 harvest, according to an agreement previously reached between Jan Gijsbert van Reenen and local inhabitants. Work is proceeding vigorously on the other buildings in order, also in terms of the agreement with Van Reenen, to take in for the Company's account all the wheat and other products of 1787 and subsequent years raised in the district.

An officer, sergeant, corporal, 6 privates and also some craftsmen were also sent to Plettenberg Bay to guard the flag, build a timber-store and other buildings (including accommodation for half the Jager Corps). This follows an arrangement between Van Reenen and various local inhabitants for storing timber from the forests. This had been preceded by the despatch, in October 1786, of the then shipping superintendent Duminy, Egbertus Bergh and J.C. van Reenen, to decide upon the most suitable situation for such buildings and also for the erven to be granted, one to each woodcutter, according to the agreement with Van Reenen.

There is no news of the timber store's having been completed; but it seems that a large amount of timber has been felled. However, we must wait for time to show how this timber will mature should it be left out in the open for long, or piled into the store carelessly or half-green awaiting transport along with the wheat from Mossel Bay. The Company possesses only one ship at the Cape suitable for the trade, the *Meermin*.

In 1787 we had so good a winter that the harvest already part reaped is such as has not been known for years. It appears to me likely to be impossible as a result, to carry out the Mossel Bay undertaking, and a new discontent may be aroused.

The must-vats are overflowing. Good rains have resulted in the price of livestock beginning to fall. The Company's barter trade with the Caffers

has just been resumed by two foremen of Company's farms (buyten posten) with armed men and Hottentots - necessary, no doubt, yet I fear it will not result in stabilizing the price of oxen to the benefit of the majority of the inhabitants.

Onkruyt has married Jan de Waal Arendz's widow. Fersfeld died at the end of February - his wife inherits goods and garden. Rustenburg, near Stellenbosch, where Pieter Laubscher lived, has been sold by his son to Jacob Eckstein Pieterz for 70 000 gl., half in cash, half after one year. It includes 50 leaguer-casks filled with wine dating back to old mother Conterman's time. Eckstein's own farm was bought at auction for 26 000 gl. by Melt van der Spuij.

Capt. De Graaf has been appointed Stable-master at Clapmuts in place of Stein, whose son has been made an ensign and also under Stable-master at 80 gl. p.m. Johannes van Aarde's wife is dead. Martinus Melk had second thoughts after becoming engaged to marry David Kriel's daughter. He became re-engaged and broke it off again. At last the marriage took place; yet, as a married man, he lives more dissolutely than ever. His father-in-law is a son of old Hermanus Kriel. The mother is a daughter of Dirk Coetze, known as Red Dirk.

Mr. Rhenius, President of the Council of Justice, is fit and sound and lives in the Castle. Mr. O.G. de Wet is the Company's agent at Rondebosch but has recently vacated the house in favour of the Secunde, it is said on orders from Europe ... Nonje Minnie has married Carl Freeslik's son ... The officer Van Baalen lives in the Castle and is Commandant of Robben Island. An unmanned small boat from one of the ships at anchor was driven ashore on the Island by a strong south-east wind. The Commandant neglected to have it drawn up high and dry; and two prisoners, Meijer and Krieger, seized the opportunity to escape, landing near Blauwberg; and it is said they are now with other false-moneyers in the Great Fish River area ... The officer Thibault (Tiebo in Cloete's original) who transferred to our service and subsequently married little Betje van Schoor, has for some time drawn Rds 50 per month over and above his salary for teaching Cadets. The foundations of the mission school have not yet been laid.

The Stellenbosch landdrost, in addition to his normal income, receives Rds 400 p.a. as horse-forage allowance. This is on top of the interest on 15 000 gl. for the District's freehold and loan places sold to Ackerman, from which is still withheld a large piece of ground for forage, vineyard and garden. He also enjoys various pieces of furniture which were bought by the District on the departure of the former landdrost De Wet, for the requirement and adornment of the Drostdy, for 3 000 gl. for the use of

his successor as landdrost, Rijneveld, and subsequently for his successors in turn. It is a very different income from that which Laurens had as landdrost - not more than 20 muids barley and 3 or 4 loads of hay for himself and his servants, though he lived content.

Secretary Faure has married the same Miss Harders as involved B. van Oudtshoorn with the officer of the Regiment Meuron; her figure shows that she had eaten Island Salmon beforehand and the consequence will soon appear.

Adv. Crap, who sailed as a volunteer on the warship Juno on a voyage out and back, on his return in 1786 became engaged to young Miss Annette de Graaff, on the understanding that he must first return from Europe at the first opportunity, and would then journey to Bengal to settle an affair of some consequence, and marry her on his return. He left on 25th September, 1786. In June 1787 a Portuguese ship returning home with the Viceroy of Goa put in. Amongst the passengers was Count Manuel de Locatel. On 2 July his engagement to Miss Annette was announced. The very next day Crap appeared, saying that he had been dropped in False Bay from a French ship, and at once set out on horseback to embrace his beloved Annette. He was refused admission. The two rival suitors, however, got on very well together.

The Viceroy of Goa - who is an understanding and amiable man, who has been a welcome guest of both G. Cloete at Stellenbosch and H. Cloete at Constantia - expressed his pity for Crap and deplored his treatment. This sentiment was widely shared, for Crap, in fact, after receiving a letter in February from Annette imploring his return, finding no other way, had travelled as a stowaway on a Company's ship bound for Bengal, with the connivance of the Captain, J. de Vries; who had reckoned that Crap's marriage to the Governor's daughter would result in this irregularity being overlooked. Crap requested to be allowed to go on to Bengal with De Vries, and permission was given.

On 6 July a great Portuguese Ball was given, at which all the mirrors hanging in the great hall were decorated by Thibault with the bride's and bridegroom's names intertwined - and so remain to this day. She signed a binding wedding contract, with her father, mother and brother and Major Robert Gordon as witnesses. The Count assured her in writing that, as soon as he had obtained the King's permission he would return to marry her. Should he die meanwhile he left her a bequest of 25 000 rupees. One of the bridegroom's travelling companions said he must possess 20 000 to 23 000 Spanish ‘matten’.

The Portuguese ship brought some 80 000 Spanish ‘matten’ worth of blue baftas checked and striped, which are greatly in demand here. Van

Blerk has already sold a quantity; the remainder is to be turned into money by Jan Cruywagen Jr., Van Blerk himself, and a Portuguese who has remained here. The Viceroy and all the officers lodged with Van Blerk and obtained all their supplies through him. Rather more than a month previously he had lodged the officers of two Spanish ships returning home and had been commissioned with all their supplies. It was a pleasure to see him dealing with the Spanish matten. I watched the farce: He bought straight away from Casper Loots for Rds 800 a carriage that Loots had bought, perhaps a week earlier, for Rds 300, and he made similar bright transactions. Amongst others he bought from Cahman for each of his daughters and himself a beautiful shawl and told people they were presents from the Portuguese. But they are not yet paid for and just now he has no money with which to pay the coolies. How it will turn out, time will tell.

On 12th August Mietje Breda and Jacobus Haman were married. Vlekje Blankenberg has married the widow Akkerman and has sold her house to De Lille for 32 000 gl. August 21st. Old Haman died. Aug. 26th Lauren Cloete married Maria van Reenen. He has now become wine-seller and fire-master. Aug. 31st the leases were auctioned according to the enclosed list.

In October, first Margaretha van Engelen died and then, shortly after, her husband Johann. van Citters, whose estate was sold by the Orphan Chambers and his garden was knocked down to the former shipping-superintendent, Duminy, for 25 025 gl. 30th Nov. Johannes Kuhl died. The confidential clerk Joh. van der Riet has bought the garden which once belonged to Mr. A. van Schuur from G. Munnik for 40 000 gl. without any slaves or equipment.

Some time ago, Stellenbosch being without a minister, the service was taken by Rev. Van Aalen. After the service a child of the grandson of the old tailor Muller was presented for baptism. Our friend Mr. Van der Spuy, who is emeritus yet has nevertheless baptized many children, and who now lives at Stellenbosch, stepped out of his pew to perform the baptism. Old Muller waved him away and called to Rev. Van Aalen to come down from the pulpit to baptise the child. Van der Spuy retired and Van Aalen conducted the baptism. The landdrost, it is said, did no more than ask Muller if he had ridden there with the intention of causing a commotion in the church. The answer was ‘no’; and so the matter rests.

Last October Pieter Rous Pouwzoon, married to a daughter of Tieleman Roos, did not answer the roll call, but showed himself daily in a different coat on the drill place - the Braak - and when asked by Captain van As why he did not come armed, gave a mocking answer. We have heard

no more of the matter though it is now 20th January 1788. There is also the case of Hermanus Bosman's son refusing to serve under a recently-promoted corporal, the son of Jan Hartog.

The Governor and I have long been reconciled. Yet he is led astray by his henchmen, who would do better to advise him to follow Governor Tulbagh's example. Many farmers from a distance are discontented over having to hang about for an audience with the Governor for 4, 5, 6, even 8 days, along with wife, children, servants and particularly their trekoxen, which are often more precious to the farmer than any of their own family. Cousin Klaas loved his nearside ox, Bles, so well that, fearing the ox would lose condition, he set out for home without waiting for the opportunity to settle his affairs, and ran into some marauding Bushmen-Hottentots.

Governor Van Plettenberg left some soldiers behind on his departure, but now nobody seems to be below the rank of corporal. Although you already know of the dispute between the commanding officer Meuron and Sandol, with his supporters, I have described it. Meuron won hands down. Meuron's own brother has arrived here safely. He is a large, handsome man and is soon to be shipped to Ceylon with his officers and the main body of the regiment. It will be replaced by the Wurtemburg regiment. Those who have already arrived appear to be well-built and good-looking. Two preachers have arrived with them.

After the Council of Policy's meeting on 11th December, one could at once discern the disapproval from Europe of various locally-made appointments - e.g. Van Lille from Major was demoted again to Captain and has to repay the difference in salary received in the meanwhile. Similar repayments are to be made in the cases of Thibault, Roets, Major Gordon's children (who had been made cadets at 20 gl. per month) and others.

The warship Holland, wrecked beyond Noordhoek at Olifantsbosch, has been sold for Rds. 36. The purchasers have salved 150 new leaguer casks, as well as European alcoholic drinks. A smoked salmon has been sold for Rds. 37.

Jan Smit of Tilburg has been banished to Robben Island for five years, and thereafter to deportation, for swearing falsely that he had not received 2 000 gl. whereas a receipt in his own handwriting was in the President's hands. His wife is busy selling his possessions.

1788, 4th January. Three ambassadors from Tippo Saib landed and were driven in three stately coaches between two rows of soldiers from the harbour to the door of Cahman where they were to lodge at a cost of 15 piastres a day for lodging only. This was formerly Andries van Citters' house. No members of the Council accompanied them, though a salute was

fired by all the ships save the English and Danish and by the guns of the Castle. They were met on the wharf by the French King's Captain Monderon.

This comes from your friend, you know who.

XXXVIII. H. Cloete to Swellengrebel, Constantia, 1.3.1788

The matchlock, your gift to my son, is almost as good as my crack huntinggun. I shall delay the pursuit of red partridges at the Steenbrasems River, till I have told you of the fine hunting and fishing place I have bought. Our friend De Kock, who had a hernia as big as a cow's udder, is completely cured and often rides across the Hottentot-Holland Pass from his farm to Stellenbosch. His wife had another child. He attended the October military exercises at Stellenbosch along with the young folk and when all his friends had to be carted off, during the night he sat on his waggon and drove across the mountains to his home. (Cloete also thanks Swellengrebel for the tobacco, wine and seeds which he received and starts to answer a question on the amount of money that would be needed for a private person to settle comfortably but unmarried, to farm at the Cape.) As you know from personal experience nothing is more certain than uncertainty and instability. Thus in 1786 10 muid wheat fetched Rds. 150 and barley Rds. 70. This year there was a rich harvest and 10 muid wheat will fetch about 17 or 18 Rds., perhaps less. In 1783 I sold my common Stellenbosch wine for Rds. 70, but in 1787 many wine farmers have not been able to sell their wine for Rds. 15. This year, 1788, there was such a big harvest that prices will probably be as low as Rds. 8. Yet we had so much rain in Sept.-Dec. that we were afraid of losing the grain harvest. We did not, but the rains flooded the salt pans. Salt is expensive, wine cheap and the farmers drink more wine than water! So you see your question is difficult to answer. What do you need to run a farm and live in comfort? If you began with a little capital you could carry on, unless unlucky in the form of a fire, or your slaves died or some other setback occurred. If you came and had a million guilders available in Europe you could transfer them here at a premium of up to 20%. You could lend them here at 6% interest or buy a good farm for 20 or 25 thousand guilders and live like a lord at the Cape. For money is scarce and farm prices are low.

Some continue to incur debts recklessly. Let me give you an example. The son of Jacob Villjé, commonly called Jacob Madera, living near the Silvermine, bought the farm Libertas from cousin Hofman. This month at the auction of his late mother-in-law, the widow Du Toit who lived in Goudini, he bought an African slave, who can just about manage an oxwaggon, and a slave-women, (capable of hemming shirts for slaves only) for Rds. 2 600; and other purchases pro rata. He could not pay the full purchase price of the farm, but had to provide surety and pay interest at 6%. Another instalment is now due, and he will be unable to meet that.

With the foreknowledge of the Governor I have started a fishery at Strandfontein between Zwarte Klip and Muysenburg. D.J. van Reenen has a similar one near Zwarte Klip, about half an hour from mine. We have become partners and have a boatswain with 6 good slaves working as fishermen. Two men with two pack-horses take turns to go to the Cape with fresh fish. There is often more fish than a packhorse or even two can carry in addition to what we retain for our table. Some months we earn more than Rds. 130. We net haarders by the waggon load, while 'Poeskop' and steenbras help to cover expenses.

Opposite my fishery is the Mallegaasen island and near the island is a broad submerged reef where all sorts of Cape sea-fish are caught, including three kinds, one which Capt. Adonis, first master-fisherman, named Red Poeskop, a second kind which is very scarce, called a black Poeskop, which is delicious and a third, of which up to 20 are caught in a day, in size and colour like a Roman, except for its head and mouth. Some call it a Cape Kaalkop. I had almost forgotten the large Red Steenbras; soles, oysters ... Old Marius, who was a slave of Jacobus Blankenberg and then worked for J. van der Spuy, dom. Serrurier and finally for me, made all this possible.

Now that we are older and our teeth are becoming too blunt to chew meat with ease, a table laden with fish is the right food. I wish that you my friend could be with us to enjoy these meals.

Our friends at the Moddergat and Hottentots-Holland, stimulated by our example now have 8 fishing boats, made only of poplar-planks, and used for line-fishing with success. David Malan who lives on Vergelegen, sometimes catches on the hook in one day, with one boat, enough fish to load an ox-waggon. This is the truth!

We have also, on application, been licensed to kill seals on the island, on condition of supplying oil to the Company and we managed to refine 8 leaguers oil. On the 24th of September I bought at the auction of the wid. Wessels good grazing land for my oxen near the sea at the 'Kleine riviers mond', paying f7 050. There are no buildings on that farm, but we found all sorts of fish and on land there were geese, wild duck, snipe, pheasants, buck, hares, and red partridge by thousands. I was so delighted that I went again with cousin Hofman and a couple of trumpeters. We had venison and fish, old wine and brandy, tobacco-pipes and good company as long as there was still one drop of brandy to be had. The place can be reached in three stages by ox-waggon from Nooitgedacht. If a certain good friend had been here he could have decided whether this or the Steenbras River were best for red partridges. (I would say that the Steenbras River could not be compared with it.) If he cares to pay a visit, I would offer

him the same hospitality as at Constantia; or Nooitgedacht, Santvliet or Malbrouk until he had found the opportunity of his choice.

Difficulties in the Netherlands seem to be endless. I have no desire to go there.

Here follows some news that I may trust to paper: The widow Faber, who lost her second husband, Capt. Borg, is now married to Capt. Pouwelsen and is departing with her husband to Batavia. Between Jan. the 1st 1788 and Feb. the 8th the following persons died: Miss Nappa, old Capt. Warneck, Bresler and Dr. Vredenburg. On February 10th, I think, three 'Africaanen', viz., Adriaan van Zyl Pietersz, his son, the son of old Pieter Wiesen and another son of Van Zyl, who is absent, behind the Hantam between Namaqua and Kaffer territory plundered 700 to 800 cattle of the so-called 'Brinas' alone and shot 100 Brina Hottentots dead. Evidence against them is so strong that I fear for the worst.

The interim-fiscal married the daughter of the major of the Wurtenberg regiment and on the 9th of February G.H. Kruywagen died; on the 12th, old Mr. Atleda. The *Avenhorn*, provision-ship from Batavia, had smallpox on board and has been quarantined off Robben Island. There were three members of the regiment of Luxemburg on board, homosexuals who have been sent home unpunished and, it is said, paid compensation. Others say the Governor of Ceylon should have hanged them as is the custom along the coast. Since January young Kuhl died and his house in the Gardens was bought with slaves etc. for f41 000 cash by Louis Monneron, and then given to the children of Van Blerk who had gone bankrupt.

Monneron and three further emissaries of Tippo Saib arrived in 4 carriages at Constantia, having asked the previous day for a separate kitchen. They had also asked us to keep in readiness a live sheep, 12 fowls, 30 eggs and 50 lbs. of rice. They arrived on the 27th of January with a great number of servants and cooks and a whole waggon of kitchen-ware; a retinue of French gentleman, dragoons of the Governor in front and behind the coachman. The flag was hoisted, all kinds of musical instruments and the booming of the cannon gave great pleasure. The priest, upon arrival, went to the kitchen and after a prayer, the sheep and fowls were slaughtered and prepared after their fashion. They then went to a separate dining room to enjoy their meal. They ate my dessert, but we feasted on their lovely curry etc. Curiosity brought a great crowd of good friends to my place. One could have walked over their heads! Although my house smelt unbearably of garlic and onions for the day, I received a gracious letter of thanks and a generous present which more than repaid me for my trouble and for the expense.

In conclusion Cloete thanks Swellengrebel for his presents, promises that his son will send plants. His wife signs her name after a P.S. thanking Swellengrebel for the biscuits which she and Mrs. Colijn, the lady of Klein Constantia, ate with much pleasure.

XXXIX. H. Cloete

Memorial of the necessary costs of Constantia

1. For the purchase of the farm Constantia ...
2. Erection of new buildings and further improvements ...
3. Purchase of slaves, including

   For me: A cook and his assistant

   For the slaves: a cook and his assistant

   2 house slaves

   4 house slave girls

   Coachman, stableboy, groom.

   Although I keep only a few cattle for two or three months in the year for their manure, I nevertheless need a cattle herd.

   A shepherd for the small number of slaughter sheep for household use. There are only 30 to 40 sheep of which only half are eaten - owing to the poor pasturage half are so lean as to be uneatable

   2 gardeners and three part-time garden slaves who in addition must work at scalding the vats and rendering them vinous, and in the wine-cellars.

   30 working slaves

   A total of 50 whom I reckon on average to have cost about 1 000 gl. each according to deed of sale.
4. Furniture, pots and pans, etc. ...
5. Fustage and other cellar requisites, including copper kettles for the scalding of vats.
6. 9 carriages and 3 riding-horses. N.B. 15 horses in use.
7. Necessary good waggons and other vehicles. All the above, as a whole, in my view cannot be reckoned at less than 20 000 gl. but I have reasons for making it

	18 000 gl. viz. 2 000 less. The interest on 18 000 gl. at 6 per cent p.a. comes to 1 080 gl.	
8.	For the upkeep of 50 slaves (male and female) for food, clothing and surgeon's fees at 100 gl. p.a. ...	5 000 gl.
	NB. The 4 house girls have several children who have to be maintained.	
9.	100 loads of manure p.a. I have it brought from Muizenberg. The Company pays Rds. 8 per load to G. Munnik for the transport of bricks and I reckon the cost at Rds. 5 per load, viz. 900 gl. less ...	1 500 gl.
10.	300 muids barley for fodder for horses, pigs and poultry, and for travellers. I could safely reckon 400 muids which at the low price of 12 schell. per muid would come to 1 800 gl. However, for my own	

	reasons I shall reckon only on 300 muids at Rd. 1 per muid (900 gl. less) ...	900 gl.
11.	25 loads of chaff for which I would willingly pay Rds. 18 per load, so that the 25 loads would come to 1 350 gl. I shall reckon it as 25 loads at Rds. 12 (450 gl. less) ...	900 gl.
12.	Household expenses are excluded save for the annual douceur paid to my son Hendrik for his assistance on the Constantia farm ...	2 000 gl.
13.	Wages for the knegts who must keep the wild buck out of the vineyards at night and also act as night-watchmen for the farm ...	216 gl.
14.	What ought I to reckon annually for the maintenance of my son Hendrik and his wife and 4 children, and the knegt night-watchman for food, drink, tea, coffee, sugar, etc. and also for what is consumed by travellers? Nothing included for this also.	
15.	Smith's and waggon-makers' annual charges for	400 gl.

	repairs to waggons etc. On average ...		
16.	Every year 3 leaguers of genuine Constantia wine of which one must be used for strengthening ‘dop’ and two for making the Company's casks vinous, reckoned at the price of ordinary wine of superior quality (‘maagwijn’) or Rds. 15 per half aum (excluding fustage) ...	1 080 gl.	
17.	Annual expenses therefore run to ...	22 796 gl.	
18.	According to my books, from my occupation of Constantia to 31 Dec. 1787, my sales to the Company and privately average yearly:		
	32¼ leaguers of wine for the Company for which it pays		
	16⅛ leaguers red wine at Rds. 100 per leaguer ...	4 837 gl.	8 st.
	16⅛ leaguers white wine at Rds. 50 per leaguer ...	2 418 gl.	12 st.
		7 256 gl.	4 st.
	32¼ leaguers amount to 258 half-aums. Thus, an average for red and white, is Rds. 9:3- per half-aum.		

With the additional payment by the Company, according to the request of 31 August 1787 I obtained Rds. 11:6:3 for a half-aum of Constantia wine. Thus the 32¼ leaguers reckoned at this price bring in 9 142 gl. 14 st.

NB. There must be deducted 3 schell. for the ordinance and ½% for the cashier. Thus instead of gaining I incur a loss of 13 653 gl. 2 st.

Suppose the ship or ships in which the wines are laden are lost. Naturally I am deprived of the additional payment and enjoy only Rds. 9:3 per half-aum or Rds. 2:3:3 less. On the whole 32¼ leaguers this is 1 886 gl. 10 st. less and the loss, instead of 13 653 gl. 2 st. rises to 15 539 gl. 12 st.

NB. I have occupied Constantia since 15 December, 1778, and since that time have lost altogether 25 slaves (men, women and children) there and elsewhere.

Among them were 6 slaves I would not have parted with for 8 000 gl.

1. I ask how should these 25 dead slaves be reckoned;
2. How must the risk and the depreciation through age in respect of the 50 still living slaves be reckoned;
3. I ask also in what manner the depreciation and annual repairs to my 8 000 gl. worth of fustage and cellar equipment shall be made good; also the risk of fire. I can supply ample testimony that my warehouse in Constantia during one day in 1784 caught fire at least ten times, while in 1772 my Nooitgedagt dwelling was so suddenly consumed by fire during the night that when I had saved my family but virtually none of the furniture and silver, I had to stand patiently in the farmyard, without breeches, and watch the complete destruction of my dwelling and all it contained, and furthermore a building 80 feet long filled with various goods; and my winestore of 160 feet long filled with costly fustage and equipment (of which I was able to save only 6 or 7 vats). Hardly a plate was left to eat from or glass to drink from. On top of all that, a few months later, I had the further misfortune to lose many good slaves and slave-girls from bilious fevers.
4. How does one reckon the perishing of horses, cattle and sheep which have to be replaced by purchase every year?
5. and the annual purchases of spades, picks, axes and bill-hooks, saws, pruning knives, grape baskets, sulphur and sulphur cloths, corn and chaff sacks.

PS In 1771 I was so set back by the above-mentioned serious fire and death of many good slaves that I was forced to sell the ‘opstals’ (farmsteads) of 4 Company's farms which I held in ‘leening’ (the so-called loan-farms) on and over the Oliphants River. The money thus raised and the slaves working on these four farms were employed in overcoming my misfortunes on Nooitgedagt.

Cape of Good Hope. Mid-December, 1788. H. Cloete.

XL. Swellengrebel to C. van der Oudermeulen, Schoonoord 20.9.1789

The contents of your letter yesterday surprised me as I could not imagine that so ineffective a plan would be adopted, especially for the Indies. Then, as regards the Cape, like you I feel that the job should be done by Commissioners, but, as I told you last time we talked about it, two should be sent from the Netherlands. The object of the plan must be to remedy shortcomings and frame new arrangements as speedily as possible. For this men should be appointed, of similar outlook and quite disinterested. Can this be found in two men, one of whom already holds the position which, in particular, must be considered in a plan of reform? It would be necessary to be very sure that he has no financial ambitions, places no value on the capacity to distribute favours, is moderate enough in his desire for power. Can one expect all this from the man who is intended? I thought we were at one in our assessment. It appears that he was not content with what his predecessors drew, and has been given several thousand guilders more. He takes pleasure in distributing favours. How could someone from here, even with the best of intentions, make much progress with such a colleague, particularly when the aim must be to economize, and to provide regular means of livelihood for the inhabitants, so as to maintain order and quiet? The excessive bureaucracy, Company estates and business interests which the Company maintains is a great obstacle which, nevertheless, must be done away with in opposition to the views of a man on the spot. Heavy expenses are squandered on the maintenance of Company farms - or outposts - such as ceased to be necessary when private farming expanded, but which still provide perquisites for the Governor, a good living for a Commissioner of Outposts and jobs for many minor officials who serve as superintendents. At present the Governor's own son has a position as Outpost Commissioner. Do you expect the Governor to retrench him? And what other post would be available for him when the total number of Company's servants is being reduced? The man who is to be sent from here will be opposed at every step by someone who is actually at the head of the Government, and whose own interests lie in maintaining the *status quo*.

Your plan rests on the assumption that it is less of an affront for the man in charge if he is made joint-Commissioner. I agree, but only on condition that he has no intention of clinging to his post - or he must possess the rare virtue of managing to renounce all enticing prospects. I am afraid, my friend, that you expect too much. I cannot believe that the job will be well done unless *two* men are sent from the Netherlands, of whose disinterested-

ness one is as sure as one is sure of their fitness in other directions.

And, should they find the Government without a head, so much the better! A candidate for the post would prove more co-operative than one who occupies it already. I would not regard such an event as at all unlikely.

XLI. H. Cloete to Swellengrebel, 29.3.1790

The following events have taken place after my last letter of the 13th October 1788. I can vouch for the truth, as far as I can ascertain it.

In July 1789 there was a revolt in the regiment of Wurtemberg against the officers because the food was bad and getting worse. It might have been dangerous if Lieut. Col. von Franquemont, whom they all respected, had not calmed them down. An investigation was at first avoided, for fear of re-animating the discontent. Later 5 or 6 ringleaders were locked up and two condemned to be shot. They were already blind-folded when a reprieve came, a decision received with great joy. Later Pieter van Breda was accused of having told some of the soldiers that if they allowed the death sentence to be carried out, they were scoundrels. They told their colonel and he sent for Van Breda who repeated what he had said. The colonel placed the matter in the hands of the fiscal and Van Breda was summoned to appear before the Council of Justice on a criminal charge. He put up a strong defence and was discharged and awarded costs. The fiscal has appealed to Batavia.

In another case Hendrik Oostwald Ecksteen complained in the Militia Council about the neglect of duty shown by Petrus Jesse Mulder who addressed a memorial to the Council. As the secretary was reading this in court Ecksteen took it out of his hands and, holding his fist under Mulder's nose, started to harangue him. Mulder got angry and gave Ecksteen a thrashing with his sword. Later this quarrel was settled after intervention by the Governor.

The secretary of Stellenbosch, Anthony Alexander Faure, has been appointed landdrost of Swellendam instead of Onkruydt and secretary Blanckenstein has resigned and is replaced by W.L. van Hardenberg. This district is so deeply in debt that they are quite insolvent.

Christoffel Brand has been replaced by Faure as Commissioner for Company's posts.

Count de Locatelle who had solemnly plighted his troth to Miss Annette van der Graaff arrived in False Bay towards the end of winter in 1780. By chance he found his dear Annette there with her mother, sister and brother-in-law. He immediately approached her, and a noisy quarrel ensued. On this coming to the Governor's ears he at once sent for his wife and daughters. As a result, marriage at the Cape was totally cancelled - as the Count claims, for reasons that cannot be disclosed with decency - so that he left for Mauritius. There he was responsible for a murderous attack on Count Conway's personal physician, after whose death he saved

himself by flight. Now, in February 1790, he is on a slaver anchored in the bay and he is forbidden to land. Trustworthy reports are that he is very ill and nigh to death.

Jan Smit of Tilburg on the arrival of the Fiscal has been released from his sentence of 5 years on Robben Island. However, once his affairs have been settled, he must undergo the remainder of his sentence, namely to leave the country permanently.

Two farmers, named Pieterse, father and son, were passing the Fiscal's house, when one of their Hottentots ran in to complain about the treatment he was receiving from his master. The farmers followed and wanted to take him away by force. The fiscal asked them whether they knew that they were in the house of an officer of the law, and, after their answer, the guard arrested them. The father then had to pay a fine of 1 500 Rds., viz., Rds. 500 in cash and to provide surety for the remaining Rds. 1 000.

The case against Jan Smit Jurriaansz in connection with the *Colebroke* was resumed, the fiscal asking for a criminal sentence of hanging - how Boers would laugh! Meanwhile Jan Smit has appealed to Batavia.

About a year ago colonel Gordon laid down his command and has not yet entered on any other.

The grape harvest for the year 1790 looks like turning out badly, especially on and around Constantia.

In my previous letter I told you how Adriaan van Zyl and Jan Wiese had been exiled, because of their treatment of the so-called Brinas Hottentots. It now appears true that Wiese came back, presumably on a foreign vessel, some say an English fishing vessel. It is also said that Van Zyl is with him, but this has been contradicted.

A certain Van der Linde ran away from home with a bastard-Hottentot woman. He lives at David Malang's on the Great Fish River. David Malang's house Vergelegen at Hottentots-Holland has been sold to Roelof Laubscher for f15 000. Laubscher's farm is in the market because he has quarrelled with his wife's family.

The Bushmen-Hottentots keep up their plundering and murdering, despite continued Commandos against them in which many casualties have been inflicted.

What I told you about Woeke is the simple truth. His brother-in-law, Secretary Wagener, could stand it no longer and has asked to be transferred, which request has been granted. He is re-married to a daughter of old Zacharias de Beer and is now staying with Hendrik Cloete until he finds a post.

At Graaff-Reinet Wagener's substitute Jurgensen has been killed by Tobias Mijnhart. When Mijnhart complained to landdrost Woeke that

Jurgenson and some of his orderlies had caned him, Woeke said, ‘Why don't you defend yourself?’ whereupon, Mijnhart used his fists and killed Jurgensen. Legal proceedings are now in progress. Woeke's behaviour is so ridiculous that his District will soon be in turmoil.

W.S. van Rijneveld has replaced Neethling who has been dismissed. Van Rijneveld's post as sworn clerk is still vacant after 8 or 9 months. The secunde wants his cousin Carrenspek in that post. Others are in favour of Wagener and some want Blankenstein, who has refused to consider the post and is working on behalf of Jan Smit Jurriaanse against the fiscal. It hasn't happened before that an important post has been vacant for so long.

Honoratus Maynier has been appointed as secretary of the drostdy of Graaff-Reinet instead of Wagener.

In 1788 the Company's Provisions Steward found it inconvenient to accept corn of the new harvest as early as the farmers brought it in, the harvest being adequate. As a result the burghers and citizens bought up most of it. An English ship bound for Botany Bay shipped a quantity away and other export probably occurred. When the Provisions Steward subsequently wished to take in corn for the Company, it was discovered that there was very little available. As a consequence the Government has been forced to buy the bread required for the troops from the private bakers. The supplies of corn and rice to the Company's outposts have had to be replaced with money allowances. This still continues after several months.

This has led to caution, for notices have been issued that the Company will accept corn every day from the morning till 6 p.m. Both granary doors stand open the whole day; and all the farmer from outside has to do is to deliver it to the ground floor where it is taken over by Company's slaves. Yet these precautions up to now remain fruitless. It is now the middle of March and the Company is still buying bread from the bakers. Although the previous year's harvest was the best in living memory, little corn reaches the Company. To one unacquainted with the matter it seems unbelievable, but considering that the bakers make a good profit out of the bread they sell to the Company, they can afford to give the farmer Rds. 28 for a load of corn. But the Company only pays Rds. 24 and the farmers are reluctant to sell at this price unless forced to do so.

Bureaucratic management produces bad results.

The widow of Christoffel Groenewalt, who lived in Jan Jonkershoek, has died. The dwelling was bought by Casparus Albertijn for f34 000. Two other small farms of hers were sold to Francois de Wet of 't Rode

Sand for f30 000. On the one Jan Luij had lived and on the other Claas Mallabaar.

The Count de Locatelle has died on board ship and has been buried quietly in the soldier's cemetery. The coffin was followed by three Portuguese and the son of the watchmaker, Wolhuter.

Jan Bresler, a former envoy of the dissatisfied burghers, arrived on the 6th of March with a French vessel from Mauritius, but on landing, he was immediately sent back to the ship on the Governor's orders.

La Vicomtesse de Bertinay, a private French vessel arrived here on the 3rd of February from Mauritius. Capt. Doré told us that he had picked up a ship's boat containing 6 men, both officers and sailors, from an English vessel on the 3rd of January. The men said that their ship, the *Guardian*, bound for Botany Bay had been sunk by an iceberg on 25th December. The rest of the crew had, for the most part, taken to two other boats, but nobody knew where they were. To our surprise the *Guardian* arrived on the 22nd of February, but in a deplorable state. The captain with a few of his men had gallantly refused to abandon the vessel. They are unloading what is left of the cargo to ascertain whether the vessel can be repaired at not too great a cost.

The following officials have been promoted: to deputy secretary of the Council of Policy, Mappa; to sworn clerk of the Council of Justice, young Carrenspek; assistent Höhne who had been chief of the fiscal Serrurier's staff has been made private secretary of the Governor, while the junior merchant, Reynier Beck, has been nominated as secretary to the Council of Justice (they say he is engaged to Miss Cloete).

On 31st January a terrible fire started in the house of Jan Bam obliquely opposite the slave lodge. The South east wind was so strong that these buildings also caught fire and were reduced to ashes: 2 inns, the silk spinning-mill, a homestead belonging to the Company where old captain Burgers lived for many years and also the house of the late Petrus van der Poel where Clemens Matthiessen lived. The wind was so strong that the sparks reached several ships.

A few days later a building at Muysenburg, called the stable, where the regiment of Würtemberg camped was burnt to the ground. The real cause of these fires has not yet been ascertained. At the silk spinning-mill an old porter who wanted to save his possessions died in the flames and in one of the inns a sailor was smothered in the smoke. He was probably drunk.

I am told that the inhabitants of Mauritius gave evidence of French patriotism. The Governor, General Conway, was forced by both officers and men to wear the ‘cocarde d'Union’ on his hat and had to call out ‘Vive la Nation’ which was answered by them with ‘Vive le General

Conway'. He also had to promise to pay them in silver as they could not make ends meet when paid in paper money.

For some time here also, not a doit has been paid out by the Company's treasury in silver. The small amounts of light-weight silver that are struck are exchanged at a premium of 6% or more. Soon we shall not have a single schelling to pay the barber. Nevertheless, Jacobus de Vos and Hendrik Fehrsen are said to have bought certain amounts for old ducatoons and ordinary silver coins; and to have paid in cash.

In December last there was a misunderstanding or a mistake about the nomination of members of the orphan chamber. Olof Marthini Berg and Jan Frederik Kirsten were nominated by the Company; Johan Godlieb Brink and Abraham Fleck by the burghers. However, instead of Fleck, who had 4 votes, Carrenspeck's name was presented for the Governor's approval. He had only one vote. Although the members of the Orphan Chamber insisted, it took some time to put this blunder right, and, it is said, required pertinacity on Fleck's part.

In February Wiese, of Rondebosch, died suddenly. His son-in-law O.M. Bergh hastened to assist his mother-in-law who is suffering from cancer. Others who have died are Captain Von Heyde, Captain Burger, Andries Brink, Sr., Christiaan Maasdorp the elder from the Bokkeveld, 'long' Nicolaas van der Merwe, the blacksmith Jan Ehlers, Carel Vreeslijk (Freislich) and Smuts the elder, father of the burgher-councillor Smuts.

The former secretary Abraham Faure has already had two strokes, will most probably not recover. Meanwhile he is not troubled just now by his heart, but his bodily powers are failing.

If I dare put my thoughts on paper nasty things are hatching at the Cape and within a year. Jan Bresler has gained permission to stay until further orders at the Cape. The burgher-councillor Jan Gie tendered his resignation which was accepted. The burgher councillor C.G. Maasdorp is in a sad state. His estate will shortly be sold by the Council of Justice, which has so affected him that he falls into reveries and does not seem present at all. Of 6 burgher-councillors only 2 are active.

In March an English transport vessel arrived at the Cape on its way to Botany Bay, carrying 220 women for the new Colony.

The Council of Policy has appointed Abraham Fleck as a burgher councillor, on the nomination of the Council of Justice. Fleck is married to the daughter of the one-time constable G.F.K. Kirchmann.

The secretary of the Council of Policy, Van Aerssen, has acquired the following property after he became vendue-master:
A new house on the former hospital-site, facing the

church-door, which was built by Karrenspek, for	43 000 guilders
An erf behind the dwelling which belonged to Karrenspek	7 000 guilders
A stable and coach-house built on said erf	13 000 guilders
A farm belonging to the widow Gerhardus Henricus Cruywagen	30 000 guilders
T.	93 000 guilders

NB For a span of old geldings Van Aerssen paid Hendrik Oostw. Eksteen the sum of Rds. 1 200 and re-sold them to Eksteen a few days later for Rds. 110 less than he had paid for them.

A few days ago the old secretary Christiaan Ludolph Neethling died. Constable Matthiessen was promoted to the rank of chief-constable.

A few days ago the fiscal arrested Pieter Heyntjes (Henkes) who was accused of theft from the vessel that was stranded in Plettenberg Bay in the year 1788.

The Captain of the Batavian supply-ship C.F. Schaak sold some ship's tackle and was fined Rds. 7 600 by the fiscal. Others say that the fine was less.

29th March, 1790.

Comes from your friend whom you know.

XLII. H. Cloete to Swellengrebel, 1791

I am sending you a sketch map of the whole valley in which my cattle-farm and pleasure-estate is situated at the mouth of the Klein Rivier valley near the Onrust River. The farm Uijlenkraal where Jan Swart lived when you visited the farm, but who has died since, is marked on the map. The route which you took from the Uijlenkraal to the stalactite-cave is also marked, passing a high ridge near the so-called Baviaans Fonteijn, which I have recently acquired as a loan-farm, to provide grazing ground for my oxen.

In January 1790 it was my pleasure to take the minister, Ds. Borger (Borcherts) of Stellenbosch, to the caves where I found a pyramid (stalagmite) 7 feet high which nature had made so beautiful that we were full of admiration and astonishment. I shall send you a sketch when I find a good artist. I was weak enough to ask a farmer, M. Beukes, to remove the pillar and bring it to Constantia, offering him a payment of Rds. 1 000, if it arrived intact - which it did. I also collected some small pieces which have been chiselled into knobs for rattan-canes and knife-handles. These were admired so much that I decided to go for a second time to the grotto, taking a waggon to collect the most beautiful natural specimens to give my friends pleasure. When I got there I found that the servant of Christoffel Brand had removed everything that was to be found. Brand claimed that he had promised to supply such curiosities to an English Lord who was godfather to his son. So I had to content myself with odds and ends that were still there. If anything of beauty can be fashioned from them I shall send you some.

I was so irritated that I decided to search and eventually found a hole in a rock which was closed by masonry, leaving a gap just large enough for one person to crawl through. I opened this up and found a passage two feet high and 3 feet broad, but very uneven. Mr. Wium and my son Dirk and a few slaves, each with a lighted candle in his mouth, crawled on hands and knees. After quarter of an hour they called to me that they had come to a place which was as beautiful as heaven. I called out: ‘That is where I want to be also!’ and began to creep with my heavy knapsack on my back. When I reached the end of the narrow passage, which was about 50 or more feet long, the skin of my elbows and knees was worn away and I had suffered extreme claustrophobia. I never broke more wind than in that narrow passage! But how great are God's wonders! A cavern, 400 feet deep, with wonderful stalagmites of all shapes and sizes, growing upward from the floor, not hanging from the ceiling, and not as

bright in colour as the ones we saw in the old grotto of stalactites. On the right side is an underground stream on which a small boat could be rowed. The vault I would guess to be about 20 feet high ending in a dome about 8 feet in diameter and about 3 or 4 feet deep. The roof is lovely, but around the edges and lower down, round the whole cave, there are stalagmites of such magnificent shapes in such variety that I cannot describe them to you. I took only a few pieces because I was of opinion that I should first inform the Governor of the existence of these grottoes. Perhaps he will use knowledgeable people to fetch some of the most beautiful rocks for the Prince. I have offered my assistance, because my farm is nearby. It seems, however, that the Governor is not interested. I have, however, arranged with two good artists to take measurements and draw sketches.

Now your Honour is sure to enquire why this grotto was closed? I remember a time when there was a gang of knaves, slaves both men and women, all in possession of guns and ammunition, led by a certain Leander Boegies. They lived in a deep cavern where they had plenty of food and water so that they could not be starved into submission. We judged that it would be best to surprise him when he went fishing and prevent his returning to his cave. But the worthy Leander saw to it that all along the coast he always had a cave handy into which he could retreat, before we could catch him. This cave which I found, must have been such a bolt-hole. The commandos themselves sometimes had to take flight, although they occassionally managed to shoot one or two before they reached the cave. Eventually Leander moved away and what became of him we never heard. I found a Venus' ear (perlemoen) shell in the grotto which he must have left there and I took it away.

(Shall send you these and other natural specimens and also *Nouvelles*, of which a beginning has been made, but how they will end I cannot yet tell).

The reasons why I cannot foresee what will happen are these: The orders recently received for the Cape from Europe (of which you probably know) are such that some people are considering following the example of the time of the former Governor Van der Stel, of handing in a collection of signatures to a petition.

Remarkable things will happen here, and soon. I cannot believe, as is said, that the Governor will depart in three or four months' time. Yet what is making the Company so forethoughtful and paternal? It was more than time for this; and the Company will never again have to complain of the deterioration of its farms. A rough estimate suggests that a load of wood costs the Company Rds. 25 to 30. On the other hand, private

persons can buy wood for Rds. 4½, 5 or 5½ per load, according to the season and the condition of the trek-oxen. Moreover, a ‘burgher’ load is twice as heavy.

The burghers in this neighbourhood ought to retain the same privilege as they enjoy now, namely to be able to graze their livestock in the Company's forests - without damage to them. If denied, it would be a great deprivation to the burghers. They have allowed their stock to graze in these forests unhindered, without ever having been prohibited. If this were revoked it could mean the ruination of owners of neighbouring farms. It has been found, moreover, that the few cattle which are essential here do not in the least damage the new young growth, particularly of kreupelhout, which is the main species here, because of its sturdy qualities. (A purchaser should be placed under an obligation to replant all the while, just as I have planted very many silver trees. The *Nouvelles* are now finished and will be sent separately.)

Meanwhile, unexpectedly, since last September, we must pay the tithes on our grains and wines in cash, although the Company itself does not profit from this. We used to be assessed for the wine-tax on a chit and could then pay it into the Company's cash-office. Now we have to pay cash to the Fiscal's servant (and wig-maker!) who has been installed as agent to collect the tithes at the patrol barrier (where waggons entering the town are searched). It is said that for this he draws 2 per cent and is given the rank of Assistant at 20 gl. per month. Furthermore, the smallest piece of paper money issued by the Company is a 4 schelling note, and thereafter Rds. 1, 2, 3, 4 and more. Silver money is so rare that *dubbeltjes* (2 stiver pieces) are virtually unobtainable for putting into the poor box.

A farmer, bringing in a load of corn, has to pay this agent 8 stivers; for two loads 16 st. Only if he brings 3 loads can he pay in paper money of 4 schellingen. For four loads he still needs 8 st. in cash and for 5 loads, 16 st. The same thing happens in the case of wine brought in in half-aums. If he cannot provide 3 schelling in silver money for a half-aum, he cannot pass the barrier. I am assured that, although the agent has a cash-box with silver money he will not give a silver stiver as change for a payment in paper money. I can testify that the waggons have to remain there while the slaves scour the town to exchange some paper money for silver, in their master's name, in order to be held up no longer. In my own presence, my son Lourens has advanced silver money to a slave out of pity for the poor oxen. So things go on every day and all day. From one day to the next one discovers beautiful novelties.

On the sale of ‘loan farms’, 2½% goes into the Company's treasury. This I approve of. If a farmer can obtain a loan-farm from the Company

for Rds. 24 p.a. and uses it to his own advantage till, after some years, he sells it for 10 000 to 20 000 gl. he ought to be pleased to pay his 2½ per cent to the company. That I regard as right ...

XLIII. H. Cloete to Swellengrebel, 8.4.1791

A half-caste Hottentot, named Gerrit Slinger, told a remarkable story about the kinds of wild animals which are found in the interior.

A number of years ago he had accompanied a commando under Field Commandant Andries Petrus Berger which was sent out against the marauding Bushmen. As well as Christians the commando included several Hottentots. After the expedition was over, but whilst Berger was still busy hunting down other Bushmen, Slinger and 15 other Hottentots, went hunting. As far as he could remember, Cornelis and Vlek who were in the service of Charles Marais, Jantje who lived on the farm of Johannes Swanepoel, and some others, who were servants of Andries Petrus Berger were amongst the hunting party. They saw 9 strange animals and managed to shoot, chase them on horseback and kill one.

Whilst they were looking at this animal, which was quite unknown to them, burgher Louis van der Merwe Davidsz arrived on the scene and also observed it. It was of the following description.

It had the appearance of a horse; was greyish in colour, and had small white stripes behind the jaw. Sticking out in front of its head was a horn as long as an arm and as thick as an arm at the base. In the middle the horn was flattish but the point was very sharp. It was not fixed to the bones of the forehead but was only attached to the hide of the animal. A little tuft of hair grew two finger-breadths below the horn. The head was like that of a horse and it stood about as high as an ordinary Cape Horse. The ears were grey, and like those of an ox but a little bigger. Its tail was fairly long, from a distance appeared like a horse's, but from close by was fleshier, covered all over with short hair, ending in a white tuft of the same size and shape as an apple. The hooves were round like those of a horse. but underneath they had bovine cloven hooves and the testicles were like those of a tame bull.

This rare animal was shot between the so-called Table Mountain and the Zeekoe River, about 16 days' ride from the Camdebo which is about a month from the Cape by ox-waggon. Several burghers and Hottentots say they have seen this animal in Bushmen-drawings on hundreds of rocks and stones.

As scholars are still disputing whether the unicorn ever existed, I thought that I should give you this report which may throw light on the dispute, because here we no longer doubt in the least that such an animal does exist, or that it is found in this part of the world.

If there are enthusiasts who wish to put a premium on the hide of this

animal with all its attributes, I shall be willing to see to it being provided, on condition that I am fully remunerated for the trouble and expense which such a long journey would involve.

Cape of Good Hope, 8th of April 1791
Hk. Cloete

XLIV. Swellengrebel to H. Cloete.
Schoonoort, 2.6.1792

Hon. Sir and very good friend,

Although some vessels have arrived, I have, up till now, not received any news from you or from any of yours, except a letter from your son Lourensz, who told me about the death of his youngest daughter. I am sure that the pressure of work in connection with the wheat- and grape-harvest is keeping you fully occupied, but I am hoping to get a double pile of letters, when all this is over.

This letter is brought to you by Hendrik Marsfeld, one of the Brethern of the Hernhutter community, who with two companions, is about to undertake the great work of converting the Hottentots and Caffers to Christianity. This has the consent of the V.O.C.

These three missionaries called on me for advice before they left. My advice was that they should first make the acquaintance of some farmer living in the interior. One of these might be prepared to take them in, if, in return, they would teach his children to read and write. There they could get to know the Hottentots and learn their language, which I understand is essential.

The missionaries, however, thought that they must follow the example of their compatriots in America, settle amongst the Hottentots and Kaffers, build themselves a house and grow their own food. This seemed to me impossible. From my experience of the districts in the interior they will have great difficulty in finding the requisites for a sufficiently advanced agriculture. If they want to start the work all of a sudden like this, on their own, they will have to be content to live like the Hottentots.

These Hernhutters are known for their patience, which will stand them in good stead, as how one makes men into Christians, before they have yet been formed into men, I do not understand. Their religious services are even simpler than ours, and so cannot readily appeal to the senses. But even if they can do little good amongst the Hottentots and Caffers, they should instil into our Christians better concepts of real Christian devotion.

They asked me for a letter of introduction, which I addressed to you, because of your humanity; and because you know the farmers across the mountains, and so will be best able to instruct them how they must tackle their task.

The bearer of this letter seemed to me to be the most suitable of the three for the task. The others did not have much to say, perhaps because they could not speak Netherlands well enough to converse in it. Hendrik Marsveld promised to collect the seeds of all plants he found in the

interior and let you have them. I am sure you will be kind enough to transmit them to me. I have two kinds of protea now in flower. I am sending you a leaf of each in case you can in that way discover the species and let me know what they are called at the Cape.

Verklarende woordelys

aam	ou vogmaat: vier ankers
abuyzen	misbruike
abuseeren	misbruik maak
accresseren	aangroei, toeneem
ageeren	optree
allerfrappanst	mees treffend
allequeeren	aanhaal
ambergrijs	stof wat uit die dermkanaal van 'n potvis verkry word en gebruik word as reukwerk, geneesmiddel of spesery
ambieren	strewe na, begeer
amende	skadevergoeding
anker	wynmaat van ongeveer 38 liters
Ao. Po., A.P.	anno passato
apostille	kanttekening
apparentie, aparentie	moontlikheid, waarskynlikheid
applicatie	toepassing
appuieren	ondersteun
arripieeren	opvat, aangryp, aanneem
arrogeren	toeëien, aanmatig
assumeren	neem, tot iets toevoeg
attacheeren	aanheg, vasmaak, jou aan iets verbind
au fait stellen	jou op die hoogte hou
avanceeren	bevorder, voorwaarts gaan
avoueren	beken, erken
bafta	fyn katoenstof afkomstig uit Gujerat in Voor-Indië
bellen	groot glase (met wyn)
benuuwd	benieud, nuuskierig
besognes	kommissievergaderings
bewimpeling	verbloeming
bewassen (persoonen)	uitgegroeide, volwasse (mense)
borneeren	begrens, beperk

boteram, boterham	sny brood met botter, kan ook toebroodjie wees
brouillerien	twissake
bruteurs	astrantes
buitengemeen	buitengewoon

but	doel, bedoeling
buytelkist, builkist	meulenaarsterm: kis waarin die meel gesif word
cachee gehouden	verborge hou
cajate balken	kiaathout, djatihout *(tactona grandis)*
calangeeren	beskuldig, aan die kaak stel
casueel	toevallig
cautie stellen	borgstaan
cesseren	ophou
chemerique idees	hersenskimme, dwase idees
chitsen	geblomde katoenstof, sits of sis
choquant	aanstootlik
collationeeren	met oorspronklike vergelyk
commercieeren	handel dryf
commies, commis	amptenaar, koopman
commoditeit	bekwaamheid, gemak, gerief, geleentheid
comparatie	vergelyking
compareeren	op 'n bepaalde plek verskyn voor 'n regter of notaris
complaisance	toegeeflikheid
concept	ontwerp, skets van 'n brief
conjecture	veronderstelling, gissing
constringeeren	bedwing, dwing
contentement	tevredenheid
contenance	houding
contenteren	tevrede stel
contrainte	dwang
convenable	geskikte
convenieerd	skik, pas
convocatien	byeenkomste
convoceren	saamroep
craveeren	krepeer
debiet	verkoop in die kleinhandel, afset

decensie	gepaste eerbied, fatsoenlikheid
decharges	ontlasting, skote; argumente ter verontskuldiging
decisie	vonnis, uitspraak, maatreëls
declateeren	verklaring aflê
declaratoir	volgens verklaring

declineeren	geringskat, verneder
decres, decree	verval, diskrediet
degouteeren	afkeer kry van
delaboreren	agteruitgaan
demandeeren	opdra, beveel
depecheeren	met spoed wegstuur
depeches	staatsbriewe, ampsberig
deporteeren	ontslaan, verban
deputeeren	as verteenwoordiger met 'n opdrag stuur
designeeren	aanwys, aantoon, iemand tot iets benoem
desisteeren	ophou
detachement	soldate met 'n spesiale opdrag
detourneeren	aflei, afwend
dieverze	verskillende
diffireeren	verskil
dirigeeren	bestuur
discrepances	verskille, verskeidenheid
dispensier	skafmeester, amptenaar wat lewensmiddele uitdeel
disponeeren	beskik, besluit, reël
diverse	verskillende
domestiquen	bediendes
eclat	opspraak; ook: skandaal
ec(c)lateeren	rugbaar maak, uitblink
eblouissant	skitterend, verblindend
egaal	gelykmatig, ewewigtig
eligeeren	uitkies, verkies
elucidatie	opheldering, verduideliking, verklaring
emaneeren	uitvaardig, voortspruit
emolumenten	bykomstige verdienste aan amp verbonde, bo en behalwe die vaste salaris
engagement	dienskontrak
entameeren	begin, aanvang; ook: ontgin
equipagie	perd en rytuig; ook skeepsuitrusting

equipagemeester	beampte in bevel van alle skeepsaangeleenthede, bv. herstelwerk, ankerplekke ens.
eripeeren	uittrek, uitroei
erlang	bereik
erneeren	in onderhoud voorsien
etablissement	vestiging, nedersetting

eviteeren	vermy, ontwyk
excedeeren	te bowe gaan, oortref
expectance	verwagting
exponeeren	blootstel, verklaar, ophelder
extendeeren	uitbrei, uitstrek
faciel	maklik
facilder	gemakliker
faciliteeren	verlig, maklik maak, moeilikhede uit die weg ruim
flatteus idé	gedagte wat te optimisties is
fotas	geruite doek van sterk weefsel
fourneeren	verskaf, lewer
franchiment	opreg
frappant	treffend
frapperen	tref
frivool	ligsinnig, onbelangrik
fungeeren	diens doen
fust	vat vir wyn
gading	lus, genoeë, sin
gagie	loon, besoldiging, gasie
gageeren	beloon, besoldig
gemeene	algemene
gemeene volk	gewone soldate, matrose ens.
gemeenlijk	gewoonlik
geneeren	met moeite in onderhoud voorsien; ook: vermeng
generaal	algemeen
gevallige	wisselvallige
gording	dwarshout om balkwerk van dak saam te voeg
gouteren	waardeer
guinee	blou katoenstof wat as ruilmiddel gebruik is

hacquet	twis, stryery
hazardeeren	waag
heenrykende, heenreikende	voldoende
hepotecquen	hipoteke
heumeur	eie aard

hoed	inhoudsmaat, volgens Cloete gelykstaande aan 32 skepels of 8 mud
hondsvotters	skurke
honnette, honette	eersame, passende
illusoir	belaglik, denkbeeldig
impardinabel, impardonnabel	onvergeeflik
importantie	belangrikheid
importeeren	van belang wees
inclineeren	oorhel na, besluit
incommoditeit	ongemak, beswaar
infligeeren	oplê
inhabil, in habil	onbekwaam
inserreeren	invoeg, byvoeg
interponeeren	jou as bemiddelaar aanbied, tussenbeide kom
intrinsique	innerlike
jouisseeren	geniet
jugeeren	uitspraak lewer
kapstijl	dakbalk
karwy wagens	waens vir transportwerk
karretwaagen	'n soort koets
largeeren	in vryheid stel
lesive	kwetsende gedrag, woorde, ens.
licentie	vrypostigheid, bandeloosheid
lieeren	verwant
loveren, loueren	prys
maatschappij	gewoonlik word bedoel die VOC
maintenue	handhawing
malcontent	ontevrede, misnoeg
mancqueeren	ontbreek, nalaat
marginalen	kanttekeninge
matadoors	leiers, aanhitsers

meeleeren, mêleeren	vermeng
menées, meneën	streke, bedreiging
mentie maken van	melding maak van
meriteeren	verdien
mesures	maatreëls, voorsorg

metier	beroep, vak
missive, mesive	diensbrief
misgelden	ontgeld, daarvoor boet
moeskruijden	groente, kruid of gewas wat as groente geëet word
muil	pantoffel
obligeant	verpligtend
obstakel	hinderpaal, hindernis
offereeren	aanbied
oirbaar	betaamlik, gepas
omslag, ommeslag	belasting wat na verhouding van besittings betaal moet word
onderwonden	het geprobeer; onderwinden: jou verstout om iets te doen wat verbied is
ongelden	allerlei onkoste
opgeld	surplus
overlijke	buitengewone; ook: orige
paay	betaling, paaiement
palieeren	versag, bedek
particuliere behandeling van wyn	besondere behandeling van wyn
par(v)oiseeren	verskyn
pecunieel	geldelik
penibele reize	moeitevolle reis
piquant	skerp, haatlik
plagten	gewoond wees
poenaliteiten	strawwe
poleeren	blink maak
policeren	beskaaf, verfyn
porteeren	dra, bring
poursuiveeren	opvolg, uitvoer
pousceeren, pousseeren	aanhelp, bevorder, voortdryf
pouvoir	mag, invloed
practicabel	uitvoerbaar
praejudiceeren	voorbarig oordeel, benadeel

prefigureren	voorstel, indink
prejuditie	onreg, vooroordeel
presenteeren	indien; ook: aanbied, vertoon
pressant	spoedeisend

pretendeeren	aanspraak maak op
pretext	voorwendsel
prevenieeren	voorkom
prisenteeren	sien presenteeren
probiteit	eerlikheid, goeie trou
proflueeren	voortvloei
promptitude	vinnige optrede
proponeeren	voorstel
propositie	voorstel
protestatie	onskuldbetuiging
provenue	opbrengs, wins
pueriel	kinderagtig
puiesant	vermoënd, ryk, magtig
quitteeren	ophou, weggaan, verlaat
ras	spoedig, weldra, snel
reciproque	wederkerig
redres	regstelling, herstel
redresseeren	vinnig optree, regstel
reede, rheede	ankerplek
referendeeren	verwys na
refereeren	berig, verslag gee
reflecteeren	ag slaan op, in aanmerking neem
regulier	gereeld
reijzen	male, keer
rendement	opbrengs, wins
renommee	roem, vermaardheid
renoumeeren	bekend word
renvoijeeren	terugstuur, ontslaan
reppen	noem
repitteeren	herhaal
repliceeren	antwoord
reproches	verwyte
requisaetie	versoek

requisiten	vereistes
resico	risiko, waagstuk
resolveeren	besluit, 'n besluit neem, 'n voorneme hê
resonnabelste	redelikste
ressorteeren, ressourteeren	onderhorig wees aan
ressources	hulpmiddels

restrictie	beperking
retireren	terugtrek
retraite	toevlugsoord
reusseeren	welslae behaal, slaag
rianter	mooier, meer luuksueus
rigoureus, rigoreus	streng, hard
risiqueeren	waag
rouleeren	loop oor iets, in omloop wees
ruynpaard	reunperd
sapientie sat	wysheid genoeg
sauveeren	red
schamel	lae houtbankie waarop die bestuurder van 'n wa sit
scheepsroepers	skeepstrompet om op 'n skip gehoor te kan word
schier	byna
schotschrift	pamflet waarin geskel word
sensibel	gevoelig
sinistre	duistere
slecht gewas	misoes
slofheid	neiging om uit te stel
snaken	astrante jong kêrels
soldijkantoor	betaalkantoor vir Kompanjiesamptenare e.a. dergelike uitbetalings
soldijboekhouder	boekhouer van die betaalkantoor
soldijoverdrager	beampte wat inskrywings van die joernaal na die grootboek oorgebring het.
sollicitatie	versoek
sottise	dwaasheid
souteneeren, soutineeren	ondersteun, verdedig
soutien	steunpunt
spar	'n lang, ronde dakhout
speculatien	opmerkings, bespiegelinge
speerhaak	aambeeld met twee horings
springtochtje	uitstappie vir plesier

standrecht	direkte militêre regspraak, buitengewone regbank, krygsraad
stoffeeren	versier
succeseuren	opvolgers

suppediteeren	aan die hand doen, byspring, verskaf
suppleeren	aanvul
supponeeren	veronderstel
surpreneeren	verras
sustenuen	beweringe
tamboureeren	aandring
teffens	tewens
tendeeren	strek tot
tentamen	voorlopige ondersoek
timiditeit	vreesagtigheid
troebelen	onluste
uitmijten	uitskel
vaceeren	leeg maak, leeg laat
vertier	bedrywigheid, handel, verkoop, afset
vlek	klein dorp of plek
vigileeren	toesig hou
vilipendie	veragting, verontagsaming, kleinering
voegsaam	betaamlik
wisjewasje(s)	ongegronde uitvlugte, nietighede
zeegen	sleepnet om vis te vang
zeele, zele	lyn, band, tou

Mate en gewigte

Dit is nie altyd duidelik watter mate en gewigte deur die skrywers gevolg word nie. As met morge die Rynlandse bedoel is, dan was hulle ruim ⅘ hektaar; die Amstellandse was egter byna ⅘ hektaar.

Ook die Rynlandse en Amsterdamse voet het in lengte verskil (31 respektiewelik ±28 cm), en so ook die duim (omstreeks 2½ cm) en die vaam of vadem (= 6 voet).

Inhoudsmate het ook gevarieer. 'n Aam wyn was gelyk aan 4 ankers of ongeveer 155 liter. 'n Okshoofd wyn was gelyk aan ¼ vat, of 6 anker = 232 liter (maar 'n okshoofd olie was slegs 225 liter).

Die legger (oorspronklik 'n ou Oos-Indiese maat) was 388 kan = 563 liter. 'n Hoed steenkool was te Amsterdam 38 mate = 11,72 hektoliter; 'n hoed kalk was 32 skepel of 8 ton = 9,81 hektoliter.

'n Mud graan (in Amsterdam op 4 skepels gestel) was 100 liter. 'n Pond (lb.) was ietwat minder as 500 gram.

Munte

Vir 'n vergelyking van die onderlinge verhouding van die muntwaardes kan daar die beste uitgegaan word van die *stuiver:* Dan kom die volgende tabelletjie tot stand:

1 penning = 1/16 stuiver
1 duit = ⅛ stuiver = 2 penningen
1 dubbeltje = 2 stuivers = 32 penningen = 16 duiten
1 schelling = 6 stuivers = 96 penningen = 48 duiten = 3 dubbeltjes
1 gulden (f) = 16 stuivers
1 Rijksdaalder (Rds.) = 48 stuivers (= f 3)
1 Ducaton = 72 stuivers (= Rds. 1½ = f 4½)

Die gulden en rijksdaalder was rekenmunte; aan die Kaap is hulle, net soos die (silwer) Ducaat, volgens die sogenaamde ‘Indische’ valuasie gereken, soos hierbo gegee. In Nederland was die gulden 20 stuivers, die rijksdaalder 48 stuivers, die ducaat 66 stuivers.

'n Goudgulden is op 28 stuivers gewaardeer, of 1,4 gulden.

Partykeer is die Spaanse mat ook gebruik; dit was gelyk aan 8 realen oftewel 1 rijksdaalder.

Afkortings

Oor die algemeen word afkortings in die teks nie opgelos nie, wat egter geen probleme sal oplewer nie. In die aantekeninge word by literatuuropgawes sterk verkorte titels of slegs outeursname gegee.

ARA = Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage
SABW = Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek

Geraadpleegde argiefversamelings

Arnhem:

Rijksarchief in Gelderland: collectie-van der Capellen no. 547 's-Gravenhage:
Algemeen Rijksarchief: KA 156, 442, 4264-4280, 4304
VOC 191
Committé tot de Oostindische Handel en Bezittingen
Dutch Asiatic Shipping 4424, 4426
collectie-Nederburgh
collectie-Van Plettenberg

Hilversum:

Familie-archief Swellengrebel

Kaapstad:

Argiefbewaarplek Kaapstad: Acc. 455, 457
C.J. 69-87, 285
M.O.O.C.

Utrecht:

Rijksarchief in Utrecht: collectie-Huydecoper no. 2218

Bibliografie/bibliography

Advies van de Juridische Faculteit te Leiden. In dato 18 Augustus 1783. Te bekoomen: Te Amsterdam, by M. de Bruyn en ...; en Utrecht, G.T. van Paddenburgh. 1783.

Allgemeine Geographische Ephemeriden III (1799), IV (1799).

Barnard, C.J. 'Robert Jacob Gordon se loopbaan aan die Kaap', *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis* 13 (1950) I, 319-446.

Bax, D. *Katalogus van die Michaelisversameling*. Kaapstad 1967.

Beyers, C. *Die Kaapse Patriotte gedurende die laaste kwart van die agttiende eeu en die voortlewing van hul denkbeelde*. Pretoria 1967.

Böeseken, A.J. 'Die Nederlandse Kommissarisse en die 18de eeuse samelewing aan die Kaap', *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis* 7(1944).

Borcherds, M. 'De merkwaardige grot', *Nederduitsch Zuidafrikaans Tijdschrift* I (1824) 180-184, 260-265, 348-353.

Colenbrander, H.T. 'Aanteekeningen betreffende de vergadering van Vaderlandsche Regenten te Amsterdam 1783-87', *Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap* (20) (1899) 77.

de la Caille, M. L'Abbé, *Journal historique du voyage fait au Cap de Bonne-Espérance*, Par Feu - - ... A Paris Chez Guillijn ... 1763.

Degrandpré, L. *Voyage a la Côte occidentale d' Afrique fait dans les années 1786 et 1787; ... Suivi d'un Voyage fait au cap de Bonne- Espérance contenant la description militaire de cette colonie*. Paris, Dentu, 1801, 2 vol.

de Jong, C. *Reizen naar de Kaap de Goede Hoop, Ierland en Noorwegen, in de laren 1791 tot 1797*. Haarlem, 1802-1803, 3 dele.

Deutz, J. *Proeve over de Middelen die tot beschermínge van de Zeevaart en Koophandel, en Verdediging van de Binnen- en Buitenlandsche Bezitten zouden kunnen aangewend worden*. Gedrukt in 's Gravenhage. En alöm by de voornaamste Boekverkopers te bekomen. 1783.

Elphick, R.H. *Kraal and Castle. Khoikhoi and the founding of white South Africa*. New Haven 1977.

Elphick, Rick and Hermann Giliomee, *The Shaping of South African Society*. Cape Town 1979.

Engelbrecht, S.P. *Die Kaapse Predikante van die sewentiende en agtiende eeu*. Kaapstad 1952.

Fransen, H. *Groot Constantia, sy geskiedenis en 'n beskrywing van sy argitektuur en die versameling*. Kaapstad 1976.[2]

de Villiers, C.C., C. Pama *Geslagsregisters van die ou Kaapse families*. Kaapstad 1966,[2] 3 dele.

de Villiers, J. 'Hottentot regimente aan die Kaap, 1781-1806 ', *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis* 33 (1970) II, 113-258.

Gaastra, F.S. 'De VOC in de zeventiende en achttiende eeuw: de groei van een bedrijf, geld tegen goederen, een structurele verandering in het Nederlands-Aziatisch handelsverkeer', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 91 (1976) 249-272.

Godée Molsbergen, E.C. *Reizen in Zuid-Afrika in de Hollandse tijd*. 4 dele (Werken Linschoten Vereniging no. XI, XII, XX, XXXVI). 's- Gravenhage 1916-1932.

Hallema, A. 'De Utrechtsche Kapittels tijdens en na de Hervorming. Bronnen voor de geschiedenis van het Kapittel van St. Jan', *Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht* 56 (1932) 129-342.

Hallema, A. 'Een bezoek van Mr Hendrik Swellengrebel aan den Kafferkapitein Jeramba. Een onuitgegeven bijdrage tot de zeden en gebruiken der Zuidafrikaansche Kaffers ten jare 1776', *Zuid-Afrika* 9 (1932) 131-137.

Hallema, A. 'Onze kennis over Zuid-Afrika in het verleden, speciaal in betrekking tot de Nederlandsche Kaapkolonie in de 18de eeuw, uit de Journalen van Mr Hendrik Swellengrebel', *Zuid-Afrika* 10 (1933) 127-133.

Hallema, A. 'Mr Hendrik Swellengrebel's handschrift van het Tweede Reisjournaal betreffende een tocht door het Noord-Oosten der Kaap-

kolonie tot in het Kafferland, vergeleken met een gedrukte uitgave van Cloete's relaas dezer reis in de jongste Linschoten-publicatie, verzorgd door Dr E.C. Godée Molsbergen', *Zuid-Afrika* 10 (1933) 143-146.

Hallema, A. 'Toestanden en gebeurtenissen in het Kaapsche Boerenbedrijf gedurende het laatste kwart der 18de eeuw', *Zuid-Afrika* 10 (1933) 158-161.

Hallema, A. 'Een Kaapsche "Boerencatechismus" van 1778 of Ethnologische begrippen en feiten betreffende de Zuidafrikaansche naturellen aan de hand van vraag en antwoord door een Kaapschen Kolonist', *Zuid-Afrika* 11 (1934) 36-40.

Hallema, A. 'Lopende Nieuwtjes uit en rondom het Kaapsche kasteel uit het jaar 1787-'88. Een mislukte vrijage met een Kaapsche Gouverneursdochter. Uit de geheime papieren van Mr. H. Swellengrebel over particuliere en private Kaapsche aangelegenheden', *Zuid-Afrika* 11 (1934) 117-122.

Hallema, A. 'Op zoek naar de binnenlanden van Afrika, door den Afrikareiziger Mr. H. Swellengrebel, domdeken van Utrecht, in de jaren 1776 en 1777', *Zuid-Afrika* 12 (1935) 21-25, 38-40.

Hallema, A. 'De correspondentie van Mr. Joachim Ammema, baron van Plettenberg, Gouverneur der Kaapkolonie (1774-1785), met Mr Hendrik Swellengrebel te Doorn, als spiegel der Kaapsche zeden, toestanden en gebeurtenissen in de tweede helft der 18de eeuw', *Zuid-Afrika* 12 (1935) 78-81, 105-110.

Hallema, A. 'De ontdekking van een fraaie druipsteengrot in de Kaapkolonie. Een natuurhistorisch relaas uit het jaar 1790. Met een schetstekening uit dien tijd', *Zuid-Afrika* 13 (1936) 109-111.

Hallema, A. *The Cape in 1776-1777. Aquarelles by Johannes Schumacher from the Swellengrebel-collection at Breda*. The Hague 1951.

Hoge, J. 'Die geskiedenis van die Lutherse Kerk aan die Kaap', *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis* 1 (1938) II, 1-244.

Hugo, A.M. *Die kerk van Stellenbosch 1686-1963*. Kaapstad 1963.

Jeffreys, K.M. *Kaapse Archiefstukken lopende over het jaar 1778* [-*1782*]. Kaapstad 1926-1935. 6 dele.

Jeffreys, K.M. en S.D. Naudé (red.) *Kaapse Plakkaatboek, 1652-1795*, Kaapstad 1944-1949, 4 dele.

Kaapsche Stukken. Gedrukt in opdracht der Staten-Generaal 1785, 4 dele.

Kirby, P.R. *The true story of the Grosvenor East Indiaman*, Cape Town 1960.

Koeman, C. *Tabulae Geographicae quibus Colonia Bonae Spei Antiqua depingitur*. Amsterdam 1952.

le Vaillant, Fr. *Reize in de binnenlanden van Afrika*, *langs de Kaap de Goede Hoop*, *in de jaaren 1780 tot 1785*, *gedaan door den heer Le Vaillant*, *uit het Fransch door J.D. Pasteur*. Te Leyden en Amsterdam, By Honkoop en Allart 1791, 2 dele.

le Vaillant, Fr. *Second Voyage dans l'Interieur de l'Afrique*, *par le Cap de Bonne-Espérance*, *dans les Années 1783*, *84 et 85*. Paris 1796, 3 Vol.

le Vaillant, *François*, *Reisiger in Suid-Afrika*. Kaapstad 1973, 2 Vol.

Leibbrandt, H.C.V. *Précis of the archives of the Cape of Good Hope: Requesten 1715-1806*. Cape Town 1905-1906, 2 dele.

Lemerij, Nicolaes *Woordenboek of algemene verhandeling der enkele droogerijen*, *behelzende derzelve verscheide benamingen*, *oorsprong* ... In 't Fransch beschreeven door ... - - ... in 't Nederduitsch gebragt door C.V. Putten Fz Med. Doct. en Isaac de Witt Chirurg ... Te Rotterdam, By Jan Daniel Beman, 1743.

Marais, J.S. *Maynier and the first Boer Republic*. Cape Town 1962[2].

Memorie [*van 1779*], *gedaan maken; en aan den Wel Edele Groot Achtbare Heeren Gecommitteerde Bewindhebberen*, *der Generale Geoctroyeerde Nederlandsche O.I. Compagnie*, *ter vergadering van Zeventienen*, *binnen Amsterdam*, *overgegeven uit Namen en van wegens Jacobus van Reenen*, *Oud Burgerraad. Barend Jacob Artoys*, *Oud Burger Luytenant. Tielman Roos en Nicolaas Godfried Heyns*, *Alle vrijburgeren aan Cabo de Goede Hoop en den Ressorte van dien*, *in qualiteit* ... Te Amsterdam By A.E. van Munnikhuysen 1783 [hieraan is toegevoegd de *Nadere Memorie ... overgegeeven ... 1782*].

Mossop, E.E. *The Journal of Hendrik Wikar (1779)*. Cape Town 1935 (Van Riebeeck Society no. 15).

Muller, C.F.J. *Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis*. Pretoria 1968.

Nadere Memorie sien *Memorie*.

Namier, L. *The Structure of Politics at the Accession of George III*. London 1961[2].

Nederlands Patriciaat 13 (1923), 52 (1966).

Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken 1788, 1790.

Patterson, W. *Reisen in das Land der Hottentotten und der Kaffern*, *während der Jahre 1777*, *1778 und 1779*. Aus dem Englischen übersetzt und mit Anmerkungen begleitet von Johann Reinhold Forster ... Berlin, Christian Vosz und Sohn 1790.

De Politieke Kruyer 1783.

Prinz, J. *Das Württembergische Kapregiment 1786-1808. Die Tragödie einer Söldner schar*. Stuttgart 1932.[2]

Raven-Hart, R. *Before Van Riebeeck: callers at South Africa from 1488 to 1652*. Cape Town 1967.

Raven-Hart, R. *Cape Good Hope 1652-1702. The first fifty years of Dutch colonisation as seen by callers*. Cape Town 1971, 2 vol.

Roorda, D.J. *Partij en factie*. Groningen 1961.

Rousseau, J.J. *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*. 1754.

Schapera, I. *The Khoisan Peoples of South Africa. Bushmen and Hottentots*. London 1951.[2]

Schutte, G.J. *De Nederlandse Patriotten en de koloniën*, *Een onderzoek naar hun denkbeelden en optreden*, *1770-1800*. Groningen 1974.

Schutte, G.J. 'Een damesverslag van een scheepsreis in 1751 ', *Mededelingen van de Nederlandse Vereniging voor Zeegeschiedenis* 36 (1978) 34-39.

Schutte, G.J. ‘Company and Colonists at the Cape’, in Elphick and Giliomee, *The Shaping of South African Society* (Cape Town 1979) 173-210.

Schutte, G.J. *Kaapse Reisjournalen van Hendrik Swellengrebel Jr 1776-1777* (ter perse).

Sparrman, A. *A Voyage to the Cape of Good Hope*, *towards the Antarctic Polar circle*, *round the World and to the country of the Hottentots and the Caffres from the year 1772-1776*. V.S. Forbes ed. Cape Town 1975-1977, 2 vol. (Van Riebeeck Society, 2nd series no. 6, 7).

Spoelstra, C. *Bouwstoffen voor de geschiedenis der Nederduitsch-Gereformeerde Kerken in Zuid-Afrika*. Amsterdam 1906-1907, 2 dele.

Staring, A. *Damiaan Hugo Staring. Een zeeman uit de achttiende eeuw*. Zutphen 1948.

Stellenbosch Drie Eeue. F. Smuts red., Stellenbosch 1979.

Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek. Deel I, II, III Kaapstad, Pretoria 1968-.

Swellengrebel, H. *Dissertatio de origine dominii*. Traj. ad Rhenam 1755.

Theal, G. McCall *History of South Africa*. Vol. IV (reprint) Cape Town 1964.

Thom, H.B. *Die geskiedenis van die skaapboerdery in Suid-Afrika*. Amsterdam 1936.

Thunberg, C.P. *Travels in Europe*, *Africa*, *and Asia. Performed between the years 1770 and 1779*. London, W. Richardson and J. Egerton, 17 -1795.

Valentijn, F. *Beschryvinge van de Kaap der Goede Hoope met de zaaken daar toe behoorende. Amsterdam 1726*. E.H. Raidt e.a. red. Kaapstad 1971-1973, 2 dele (Van Riebeeck-Vereniging 2de reeks no. 2, 4).

van Berckel, G.J.A. *Bijdrage tot de geschiedenis van het Europeesch Opperbestuur over Nederlandsch Indië. 1780-1806*. Leiden 1880.

van de Graaff, C.J. ‘Memorien van den Gouverneur van de Graaff over de gebeurtenissen aan de Kaap de Goede Hoop in 1780-1806’, uitg.d. H.C.V. Leibbrandt en J.E. Heeres, *Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap* 15 (1894) 180-256.

van der Merwe, P.J. *Die noordwaartse beweging van die Boere voor die Groot Trek (1770-1842)*. Den Haag 1937 (dissertatie Leiden).

van der Meulen, A.J. *Studies over het ministerie van Van de Spiegel*. Leiden 1905.

van der Oudermeulen, C. *Iets dat tot voordeel der Deelgenooten van de Oost Indische Compagnie en tot nut van ieder ingezeten*, *van dit Gemeene Best kan strekken*. Amsterdam 1785.

van Hardenbroek, G.J. *Gedenkschriften (1747-1788)*. Uitg.d. F.J.L. Krämer en A.J. van der Meulen. Amsterdam 1901-1918, 6 dele (Werken Historisch Genootschap 3e Serie 14, 17, 24, 36, 39, 40).

van Hulzen, A. *Utrecht in de Patriottentijd*. Zaltbommel 1966.

Veltkamp, S.B.I. *Meent Borcherds*, *predikant in overgangstijd*. Pretoria 1977 (ongep. doktorstesis Universiteit van Suid-Afrika).

Wikar, H.J. sien E.E. Mossop.

Register
Opgestel deur dr. A. Böeseken

Ackerman, Christman Joel, 247, 247 n.
Ackerman, C.M., 252, 252 n.
Adleda, Carl Maximiliaan, 265, 265 n.
Adlede, Maria Elisabeth, 193, 193 n.
Aems, Lucas, 114, 114 n.
Afrika, 111, 142, 178, 224.
Afrikaners, 157, 158.
Agter-Bruintjieshoogte, 52 n, 193, 193 n.
Albertijn, Casparus, 282, 282 n.
Alewijn, Frederik, 113, 113 n.
Aling, Robert Cornelis, 252, 252 n.
Alkemade, 5, 27.
Amagqunukhwebe, 53 n.
Amerika, 224
Amerikanen, 205, 205 n.
Amsterdam, 87, 87 n, 181 n, 189 n, 205 n.
Andreas, Anna Christina, 234 n.
Andreas, Johan Theobold (Deowald), 234, 234 n.
April, slaaf, 115 n.
Armoed, Hottentot, 279.
Artoys, Barend Jacob, 85, 85 n, 89, 97, 97 n, 98, 98 n, 121, 131, 131 n, 144, 144 n.
Asië, 62
Auret, Anna Maria, 267 n.
Auret, Jeremias, 186.
Australië, 288 n.

Baai Content (Plettenbergbaai), 50, 50 n, 54.
Baai de la Goa, 122, 122 n.
Baai Fals, 50, 215, 248.
Baatje, slaaf, 115 n.
Bam, Johan Christiaan, 284.
Banks, sir Joseph, 291.
Barbier, Estienne, 95, 95 n.
Batavia, 47 n, 57 n, 99, 132, 134 n, 183, 190, 243 n, 255, 263, 263 n, 277, 277 n, 279, 281.
Bax, Dirk 103 n.
Beck, Reynier, 284, 284 n.
Beman, Jan Daniel, 44 n.
Bengale, 44 n, 187 n, 248, 250.
Bergers (Burgerd), Andries Petrus, 296, 296 n.
Bergh, Marthinus Adrianus, 65, 65 n, 85, 85 n, 124 n.
Bergh, Olof Marthinus, 85, 85 n, 146, 146 n, 285, 285 n, 286, 286 n.
Bergrivier, 189 n.
'Bergvliet', 186 n.
Beukes, Mattheus Gerhardus, 290-291, 291 n.
Beyers, C., 48 n, 49 n, 83 n, 84 n, 87 n, 96 n, 97 n, 99 n, 123 n, 127 n, 132 n, 133 n, 139 n, 148 n, 150 n, 283 n, 287 n, 196 n, 199 n, 201 n, 205 n.

Blankenberg, Jacobus, 262
Blankenberg, Johannes Gijsbertus, 252 n.
Blankenberg, Vlekje, 252.
Blankenstein, Menso, 278, 278 n.
Blauwberg, 246.
Bletterman, Hendrik Lodewijk, 247, 247 n.
Bleumer, Diederik Jacob, 55, 57-58, 57 n, 190.
Bode, Johannes Fredericus, 185, 185 n.
Boers, F.W., 8, 10, 28, 31, 88, 88 n, 91, 91 n, 93, 93 n, 120 n, 218, 218 n, 241, 242 n.
Boers, Willem Cornelis, 10, 13, 31, 33, 45, 45 n, 46, 83, 83 n, 84 n, 87, 87 n, 88 n, 89-90, 89 n, 90 n, 93-94, 103 n, 102-106, 120, 121, 120 n, 124, 124 n, 146, 146 n, 148, 148 n, 150, 157 n, 279, 279 n.
Böeseken, A.J., 73 n, 208 n, 256 n, 279 n.
Boesses, Adriaan, 241 n.
Boesses, Sophia, 190, 190 n.
Bokkeveld, 72, 167, 286.
Boon, Philip Reynier, 197, 197 n, 202 n.
Boonacker, Pieter Diederik, 48, 48 n, 168 n.
Booysen, Susanna, 287 n.
Borcherds, ds Meent, 290, 290 n.

Borgh, Theunis Hansen, 63, 263, 263 n.
‘Boschberg’, 52 n, 108.
‘Bosheuvel’, 288 n.
Bosman, Hermanus, 254, 254 n.
‘Boterberg’, 222 n.
Botha, Jacobus, de oude, 50, 50 n.
Bothanybaai, 282, 288.
Botma, Cornelis, 193.
Botrivier, 258 n.
Bouton, 254 n.
Brand, Christoffel, 224-225, 226, 226 n, 278, 278 n, 291, 291 n.
Brand, Johannes Henricus, 291.
Bredasdorp, 290 n.
Breederivier, 167, 171.
Bremen, 46, 46 n, 47 n.
Bresler (Bräsler), Johan Augustus, 283, 283 n.
Bresler, Johan Christiaan, 264, 264 n.
Brinas, 264, 264 n.
Brink, Andries, 286, 286 n.
Brink, Johan Godlieb, 286, 286 n.
‘Broodkraal’, 286 n.
Bruynshoogte, 53 n.
‘Buffelskraal’, 51 n.
Buffelsrivier, 69 n.
Burger, Frederik, 284, 284 n.
Buytendagh, Carel Hendrik, 83 n, 91 n, 95, 105 n, 124, 124 n, 131-132, 132 n.

Cabo, 107.
Calkoen, Hendrik, 90, 90 n, 93.
Camdebo, 49, 51, 53 n, 61, 75, 78, 119, 169, 171, 174, 221.
Camiesbergen, 53, 72.
Canaan, 120.
Canton, 43 n.
Carnspek (sien Karnspek)
Caroo, 51 n, 171.
Carpenter, Benjamin, 224.
Cassel, Carl Philip, 46 n, 188.
Cassel, Johan Philip, 46, 46 n.
Ceylon, 195, 256.
Chanka, 222.
Cheribon, 242 n.
China, 239.
Chiron, Abraham, 133, 133 n.
Chrispijn, slaaf, 115 n.
Chungwa, 53 n.
Ciskei, 69 n.
Clapmuts, 249.
Cloete, Catharina, 284, 284 n.
Cloete, Dirk, 292, 292 n.
Cloete Gerrit, 249, 249 n.

Cloete, Hendrik, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 29, 32, 35, 36, 41, 43, 43 n, 46, 47, 47 n, 58, 58 n, 59, 63, 65 n, 72-78, 76 n, 79 n, 95, 109, 109 n, 111-118, 112 n, 185-195, 196, 202-204, 220, 221, 225-237, 231 n, 235, 235 n, 243-247, 247 n, 249, 249 n, 258-272, 267 n, 276-297, 298.
Cloete, Hendrik jr., 266, 266 n.
Cloete, Hester Anna, 188, 188 n, 298.
Cloete, Jacobus, 43 n.
Cloete, Pieter Laurens, 186, 186 n, 252, 252 n, 298.
Cloete, Pieter, 75, 75 n, 111 n, 115, 185, 185 n.
Coba, 53 (ook Kobe en Koba.).
Codisa (Ghodisa), 53.
Coegaswagendrift, 55 n.
Coetsé, Dirk, 221.
Colenbrander, H.T., 151 n.
Colijn, Johannes Nicolaas, 59 n, 63 n, 112, 142 n, 266 n, 267 n.
Colijn, Johannes, 63.
Conterman, Johannes Jacobus, 55, 55 n, 245 n.
Constantia, 59, 111-118, 188, 227, 249 n, 258, 265-266, 266 n, 268-272.
Conway, Thomas, 278, 278 n.
Cornelisz, Cornelis, 240, 240 n.
Coxon, John, 292, 292 n.
Crap, Hendrik Lieve, 247, 248-251.
Cronenburg, Henricus, 55, 55 n, 133, 133 n.
Cruse, Johanna, 3, 26.
Cruywagen, Catharina Everdina, 191, 191 n.
Cruywagen, Gerhardus Hendricus, 48, 48 n, 49, 127 n, 265, 265 n, 288.
Cruywagen, Jan Meindert, 218, 218 n.
Cruywagen, Susanna, 48 n.

Dalrymple, William, 222, 222 n.

Darmstadt, 245 n.
De Beer, Adriana, 52 n.
De Beer, David, 52 n.
De Beer, Johannes Jurgen (George), 51, 51 n, 61.
De Beer, Maria Magdalena, 280, 280 n.
De Beer, Mattheus Johannes, 51 n.
De Beer, Zacharias, 51 n, 52 n, 280.
Debezah, 61 n.
'De Cust' ook 'Moorddal', 70 n.
d'Espinette, Charles François, 192, 192 n.
De Gyselaar, Cornelis, 8, 30, 151, 151 n, 152 n.
De Jong, Cornelis, 151, 151 n, 152 n.
De Kock, Josias, 258, 258 n.
De Lille, Carel Matthijs Willem, 190 n, 252, 252 n, 256.
De Locatel de la Savoya, Manuel, 248, 278, 283.
De Menton, Pierre Frederic, 256 n.
De Meuron, Charles Daniel, 255, 255 n. 256.
Dentz, J., 137-138, 139, 143 n.
De Sandol Roy, 255, 255 n, 279.
De Sousa, Caetano Januario, 147 n.
De Suffren, Pierre André, 187, 187 n.
De Sylva, Philipo Nerey, 147 n.
De Villiers, Jacobus Johannes (Jacob Madera), 260, 260 n.
De Villiers, Johan, 296 n.
De Villiers, Johannes, 260 n.
De Villiers - Pama, 245 n, 251 n, 265 n, 287 n.
De Vos, Jacobus, 285, 285 n.
De Vos, Wouter (Philip Wouter), 49, 49 n, 51, 51 n.
'De Vrede', 51 n.
De Vries, Isaac, 250, 251 n, 252 n.
De Waal, Alida, 246 n.
De Waal, Jan Arendtsz, 244 n.
De Waal, Johannes, 244 n.
De Wet, François, 283, 283 n.
De Wet, Hillegonda, 20, 39.
De Wet, Oloff Godlieb, 48, 48 n, 51, 56, 62, 189, 189 n, 246, 247, 247 n, 285, 285 n.
De Wet, Sara, 285 n.
De Wit, Petrus Johannes, 283.
De Witt, Isaac, 44, 44 n.
Diemel, George Gerhard, 247, 247 n.
Dillenburg, 256 n.
Domburg, 49 n.
Dona, Willem, 44, 44 n.
'Doordrift', 185.
Doorn, 3, 26.
'Doornbosch' 51 n.
Drakenstein, 48 n, 56, 57, 98, 164, 167, 193, 194, 252 n, 254, 254 n.
Duminy, François Reinier, 224, 224 n, 229.
Du Prez, Andries, 55, 55 n.
Du Toit, Johanna Susanna, 260 n.

Du Toit, Johannes, 260 n.
‘Duynefonteyn’, 286 n.
Duyvels Kop, 54.

Ehlers, Johann Heinrich, 287, 287 n.
Eksteen, Hendrik Hendriksz, 191, 191 n.
Eksteen, Hendrik Oostwald Pietersz, 58 n, 186, 198, 198 n, 225, 277, 277 n, 288.
Eksteen, Jacob Pietersz, 245, 245 n.
Eksteen, Johanna, 54 n.
Eksteen, Petrus Michiel, 58 n, 186 n.
Elphick, R., 72 n, 75 n.
Elser, Johan Michael, 226, 226 n.
Engela, Maria Elisabeth, 252, 252 n.
Engelbrecht, S.P., 195 n.
Esterhuysen, Hermanus, 188, 188 n.
Europa, 142, 163, 224, 248, 254, 255, 294.
Exter, Johann Gabriel, 264 n.

Faber, Lucas Sigisnund, 263.
Faure, Anthony Alexander, 247, 247 n, 277, 277 n.
Februarie, slaaf, 115 n.
Fehrsen, Hendrik, 285.
Feith, Cornelia Charlotte, 194, 194 n, 207 n.
Ferreira, Hester, 55 n.
Ferreira, Pieter Hendrik, 119, 119 n.
Ferreira, Stephanus, 55, 55 n.
Ferreira, Thomas, 54 n.

Feyth, Cornelia Charlotte, 194, 194 n, 207 n.
Fleck, Abraham, 286, 288, 288 n.
Flora, Hottentotvrou, 74.
Forbes, V., 64 n.
Frankryk, 218 n, 219.
Franshoek,167.
Frederik II, koning van Pruise, 100 n.
Freislich, Carolus Augustus, 246, 246 n, 287, 287 n.
Freislich, Johannes Petrus, 246, 246 n.
Frykenius, Simon Hendrik, 237 n.

Gamtoosrivier (Chamtours), 64, 64 n, 171, 222.
Gcaleka, 69 n.
Ghodisa (Godijssa), 53 n, 61, 108, 108 n.
Gie, Johann Conrad, 287, 287 n.
Gilquin, Philippus Hermanus, 238, 238 n, 249.
Goa, 248.
Godée Molsbergen, E.C., 51 n, 52 n, 53 n, 54 n, 61 n, 107 n, 108 n, 290 n.
Goes, 238.
Goldbach, ds. Daniel, 106, 106 n, 193, 195.
Gonnema, 72 n.
Gordon, Robert Jacob, 51, 51 n, 52, 53-54, 63 n, 106, 146 n, 225, 250, 256.
Gossow, 51 n.
Gouritsrivier, 171.
Gous, Andries S., 196 n.
Graaff-Reinet, 108, 221, 221 n, 280, 281 n.
Graafland, Joan, 238, 238 n.
Greuning, Gijsbert, 63.
Groenewalt, Christoffel, 282, 282 n.
'Groot Constantia', 15, 16, 17, 18, 35, 36, 37, 41, 55-56, 55 n, 59-60, 59 n, 63 n, 111-118, 115 n.
Groote Visch Rivier, 61, 109, 119, 246.
Grové, Elisabeth, 57 n.
Grové, Sophia, 285.
Guiné, 158.

Habana, 61 n.
Hacker, Pieter, 47, 47 n, 48, 145, 145 n, 260.
Hallema, A., 6, 28, 61 n, 65 n, 72 n, 107 n, 119 n, 218 n, 227 n, 235 n, 243 n, 290 n, 293 n.
Hamman (Haman), Jacobus Johannes, 251, 251 n.
Hamman (Haman), Johann Jurgen, 252, 252 n.
Hanau, 55 n.
Hanglip, 50.
Hantam, 264.
Hardenberg, Willem Ludolph, 278, 278 n.
Harders, Catharina Cornelia, 247 n.
Harders, Gesina Wilhelmina Constantia, 247 n.
Harders, Petronella Sophia, 247 n.
Harders, ds. R., 247 n.
Harmeyer, Gerrit, 187.

Harmse, Clara Anna, 257.
Hartog, Johannes sr., 254 n.
Hartog, Johannes jr., 253-254, 254 n.
Hartog, Paulus, 254 n.
Hasselaar, Anna, 282, 282 n.
Hasselaar, Pieter Cornelis, 241, 242 n.
Heerenlogement, 5, 28.
Hemmy (Hemmij), Elisabeth Susanna Gerardina, 252 n.
Hemmy, (Hemmij), Otto Luder, 47, 47 n, 252 n.
Hendrica van die Kaap, 256 n.
Herbell, J.F.M., 12 n.
Herbst, Anna Catharina, 278 n.
Here XVII, 107 n, 108 n, 131, 131 n, 133 n, 145, 145 n, 198, 201, 203, 205 n, 218, 224 n, 238, 238 n, 250, 261 n, 268 n, 274 n, 294.
Hettmann, 51.
Hexrivier, 51, 53.
Heynemann, Friedrich Arnold, 51, 51 n.
Heyning, Anna Margaretha, 190 n.
Heynkes (Heytjes), Pieter, 288, 288 n.
Heyns, Nicolaas Godfried, 84, 84 n, 144, 144 n.
Hernhutters, 298 n, 299.
Hiebner, Anna Dorothea, 286.
Hoffmann, Dirk Wouter, 51, 51 n, 54.
Hoffmann, Johannes Bernard, 51 n, 52, 52 n.

Hoge, J., 240 n.
Höhne, Christiaan Gottlob, 284.
Holland, 49 n.
'Hoop op Constantia', 112.
Hop, Anna Margaretha, 54 n.
Horak, Jan Andries, 245-246, 245 n.
Horak, Johannes Marthinus, 56, 56 n.
Hottentots-Holland, 54, 262, 280.
Hottentots-Holland Cloof, 51, 54, 258, 278.
Houtbaai, 186, 215.
Hugo, A.M., 49 n.
Huydecoper van Maarseveen, Jan Elias, 203, 203 n.

Jaco, slaaf, 115 n.
James, Edward, 192, 192 n.
Jeffreys, K.M., 47 n, 50 n, 64 n, 119 n, 185 n, 190 n, 254 n.
Jek, slaaf, 115 n.
Johnstone, George, 187-188, 157 n.
Joubert, Josua, 53, 53 n, 119, 119 n.
Journalen, Swellengrebel, 53.
Julij, slaaf, 115 n.
Jurgens, Judith Maria, 252.
Jurgensen, Adolf, 280-281.

Kaap die Goeie Hoop, 213 n.
Kaapkolonie, 160, 160 n.
Kaapstad, 169, 170, 189 n.
Karnspek, Johannes, 226, 226 n, 281, 281 n, 284, 284 n, 286, 286 n.
Karnspek, Johannes Daniel, 281, 281 n.
Kees, kaptein, 74, 74 n.
Keurboomrivier, 50.
Kirby, P.R., 192 n, 193 n.
Kirchmann, Catharina Sara, 288 n.
Kirchmann, George Friedrich, 288, 288 n.
Kirsten, Johann Frederik, 48, 48 n, 245 n, 248, 248 n, 283, 286.
'Klavervallei', 59 n, 112 n, 267 n.
'Klein Constantia', 59 n, 112 n, 267 n.
Kleine Visrivier, 54.
Klopper, Nicolaas, 225.
Knockers, Johannes, 57 n, 58.
Koba (Kobe) 61, 61 n, 108, 108 n, 109.
Kock, Jacob, 14-15, 34-35.
Koeberg, 222.
Koekoemoer, Jochem, 52, 52 n.
Kogelbaaij, 50.
Kok, Adam, 43, 43 n.
Kok, Johannes Jacobus (Jacob), 65, 65 n, 65-69, 114, 115, 115 n.
Kotze, Dirk (rooie Dirk), 246, 246 n.
Kotze, Maria Magdalena, 245 n.
Kretzschmar, Catharina, 55 n.
Krieger op Robbeneiland, 246.

Kriel, Anna Elisabeth, 245 n.
Kriel, Hermanus, 246, 246 n.
Kriel, Johan David, 225, 225 n.
Krommerivier, 222.
Kühl, David, 225, 225 n.
Kühl, Johann Adolf, 252, 252 n, 265, 265 n.
Kühnel, Johann Christian, 298 n.

Lambrechts, Sara, 185, 185 n.
Landt, Axel, 187, 187 n.
Land van Waveren, 167, 193 n, 194, 228.
Lange Cloof, 62.
Laubscher, sien Loubser.
Leander, 293, 294.
Leeuwarden, 218.
'Leeuwenhof', 264.
'Leeuwenkuyl', 264 n.
Leibbrandt, H.C.V., 221 n, 222 n, 225 n, 226 n.
Leiden, 131, 131 n.
Leiste, Christoffel Hieronymus, 46, 46 n, 109, 109 n, 187 n.
Lemerij, Nicolaes, 44, 44 n.
Le Roux, Magdalena, 254 n.
Le Sueur, ds. Franciscus, 3, 20, 26, 39, 48 n.
Le Sueur, Jacobus Johannes, 5 n, 20, 22, 39, 48, 48 n, 89, 89 n, 113, 113 n, 114, 146, 146 n, 153 n, 168 n, 181, 181 n.
Le Sueur, Petrus Ludovicus, 5 n, 48, 48 n, 113, 113 n, 189.
Le Vaillant, F., 74 n.
'Libertas', 52 n, 260 n.
Loots, Johann Caspar, 251, 251 n.
Loubser, Aletta Geertruyda, 222 n.

Loubser, Hendrik Oostwald, 245, 245 n.
Loubser, J.R., 189, 189 n.
Loubser, Maria Rosina, 54, 54 n.
Loubser, Pieter, 54 n, 189, 189 n, 247, 247 n.
Loubser, Rudolph Johannes, 280, 280 n.
Lourens, Anna Hester, 43 n, 267, 267 n.
Louw, Adriaan, 74.
Luy, Jan, vryswart, 282.
Luyken, Johannes Gerhardus, 91, 91 n.

Maart, slaaf, 115 n.
Maasdorp, Christiaan, 286 n.
Maasdorp, Christiaan George, 286 n, 287, 287 n.
Madagaskar, 47 n.
Malan, David sr., 262, 262 n.
Malan, David jr., 280, 280 n.
Malan, Helena Catharina, 76.
Malan, Hercules Adriaan, 54, 54 n.
Malan, Jacobus, 280 n.
Mallabar, Claas, 282.
Mallegaasen eijland, 261 n, 265.
Mappa, Carel, 284, 284 n.
Marsveld, Hendrik, 298.
Marais, Charles, 296, 296 n.
Marais, J.S., 119 n, 189 n.
Martens, Maria Magdalena, 288 n.
Marits, Magdalena Jacoba, 191 n.
Marius, slaaf, 115 n.
Matthiessen, Clemans, 284, 284 n, 288, 288 n.
Mauritius, 148, 148 n, 278, 278 n, 283, 285, 285 n.
Maynier, Honoratus Christiaan David, 281, 281 n.
Meiring, Pieter, 191, 191 n.
Melck, Martin, 54, 185, 240 n, 245, 245 n.
Meyer, Jan Jacob, 226, 226 n.
Meyer, Susanna, 112, 112 n.
Middelburg, 43 n.
Minnie, Anna Maria, 246, 246 n.
Möller (Mulder) Hendrik Pieter, 190, 190 n.
Moller (Mulder), Petrus Jesse, 277, 277 n.
Mom, Gerrit, 106 n.
Mom, Ida Maria, 106 n.
Monneron, Louis, 257, 257 n.
'Moorddal', 70.
Morkel, Catharina, 280 n.
Morkel, Willem, 75, 75 n.
Morawiese broers, 298.
Morris, Arthur, 50.
Moskou, 3, 25.
Mosselbaai, 49 n, 141 n, 160, 164, 168, 171, 172, 173, 174, 236, 240 n, 243-244, 280, 281 n.
Mossop, E.E., 73 n, 75 n, 77 n.

Mostert, Johannes 254 n.
Mostert, Johannes Jacobus, 222.
Mostert, Nicolaas 222, 222 n.
Mulder, Hilger (Hillegard), 54, 54 n, 193.
Muller, Andreas, 252-253, 253 n.
Muller, Catharina, 264.
Muller, C.F.J. 48 n.
Munnik, Gerhardus, 186, 186 n, 252, 252 n.
Murshidabad, 193 n.
Muysenburg, 284.
Mynhardt, Tobias, 280, 280 n, 281.
Mysore, 257.

Nederburgh, Sebastiaan Cornelis, 238, 273 n.
Nederland, 97, 111, 126 n, 188 n, 215 n, 231 n.
Neethling, Christiaan Ludolph, 240, 281, 281 n, 288, 288 n.
Nel, Johanna Catharina, 287, 287 n.
Nel, Susanna, 245 n.
Niesing, Nuy (Geertruy Catharina Nissing?) 186, 186 n.
'Nooitgedacht', 16, 35, 43, 59, 95.
Noord-Amerika, 62, 224.
Noordhoek, 256.
Nöthling, Johanna Margaretha, 224 n.
Nymegen, 57 n.

Olifantsrivier, 53, 76, 272.
Olifantsrivierberge, 167.
Oliphantsbosch, by Valsbaai, 256, 256 n.
Onton, slaaf, 115 n.
'Onverwacht', 75 n.

Oos-Indië, 209, 229.
Opperman, Christiaan Rudolf, 52, 52 n.
Oranjerivier, 43 n.
Osnabrück, 287 n.
Otto, Margaretha Johanna, 288 n.
Outeniquabos, 174, 236, 236 n.
Outeniqualand (Niquas Land), 50, 50 n, 54, 62, 164.
Overberg, 169, 173, 174, 179, 230-231, 258, 299.

Paarl, 185.
Palmer, Eve, 64 n.
Pasman, Sibilla, 43 n, 76 n, 76 n, 189 n.
Paterson, W., 112 n.
Patriottebeweging, 7, 17.
'Patrysvlei', 260 n.
Paulsen Paul, 263, 263 n.
Penn William, 108, 108 n.
Pennsylvania, 108 n.
Phalo, 69, 69 n.
Philips II, 131, 131 n.
Philips, Petronella, 254 n.
Piet, Hottentot, 75-76.
Pieterse, Hermanus, sr., 279, 279 n.
Pieterse, Hermanus jr. 279, 279 n.
Piketberg, 167, 171, 286 n.
Plettenbergbaai, 62, 62 n, 64 n, 172, 240, 243, 243 n, 244, 288, 288 n.
Plettenbergsrivier, 54, 61.
Plokker, Dirk Cornelisz, 187.
Pondicherry, 192, 192 n.
Portsmouth, 239.
Pous Bonifacius Mattheas, 238, 238 n.
Pretorius, Marthinus Wessel, 52.
Prinsloo, Willem, 52, 52 n, 108.
Pruijst, J. 190.
Putten, C.V., 44, 44 n.

Quaker, 108.
'Queekvallei', 51.

Radijn, Margaretha, 262 n.
Rammekens, 43 n.
Rarabe (Khakhabe) 69 n.
Raven-Hart, R., 76 n, 77 n.
'Reebokskloof', 53 n.
Retief, J., 194 n.
Retief, Magdalena, 58 n.
Réunion, 148, 148 n.
Reynet, Hester Cornelia, 249, 249 n.
Rhenius, Engela Maria, 281, 281 n.
Rhenius, Johan Isaac, 226, 226 n, 281, 281 n.
'Rietfontein', 119 n.

Robbeneiland, 161, 185, 186, 186 n, 187, 225, 246, 248 n.
Rodesandsbergen, 167.
Roggeveld, 74.
Roets, Hendrik Willem, 246, 246 n, 256, 256 n.
Rondebosch, 246.
Rondebosjen, 286.
Rönnekamp, Tobias Christiaan, 56, 56 n, 240 n.
Roode Zand, 283.
Roos, Tieleman, 58, 58 n, 97, 97 n, 144, 144 n, 253, 253 n.
Rose, J. Cornelis, 43.
Rossouw, Gideon, 226, 226 n, 246.
Rotterdam, 238.
Rousseau, Jean Jacques, 156 n.
Roux, Pieter Paulsz, 253, 253 n.
Rustenburg, 245.
Ruijter, Gonaquakaptein, 68, 68 n.

Sakrivier, 53.
Saldanhabaai, 5, 27, 161, 187, 228.
Salomon, slaaf, 115.
'Sandvliet', 263.
Schaak, Carel Frederik, 289.
Schapera, I, 76 n.
Scheller, Anna Catharina, 188, 188 n.
Schipeon, slaaf, 115 n.
Schietekat, Jacobus Cornelis, 186 n.
'Schoongezicht' 282 n.
'Schoonoord', 3-4, 26-27, 89, 89 n, 93, 196, 205 n, 220, 273.
Schröder, (Schreuder), 49, 49 n.
Schumacher, Johannes, 5, 28, 53-54, 53 n.
Schutte, G.J., 53 n, 61 n, 85 n, 104 n, 111 n, 151 n, 202 n, 239 n.
Schwinn, Johann Daniel, 298 n.
Sels, Jan, 190.
Serrurier, Jan Jacob, 55, 55 n, 59, 111, 193, 193 n, 194, 194 n, 213, 213 n, 260, 260 n.

Serrurier, Johannes Petrus, 262, 262 n.
's Gravenhage ('s Hage), 238.
's Hertogenbosch, 252 n.
Seyd, Johann Michiel, 51, 51 n.
St. Helenabaai, 5, 27 122.
St. Jago, 177.
St. Maurice, 190-192.
Slinger, Gerrit, 245 n.
Smit Juriaansz, Jan, 121, 121 n.
Smuts, Hilletje (Hillegonda), 245 n.
Smuts, Michiel, 287, 287 n.
Sneeuwberg(en), 52, 52 n, 61, 72, 107, 153, 171, 221.
Soga, J. Henderson, 69 n.
Sondagsrivier, 119 n, 171.
Sparrman, A., 44 n, 49 n, 63 n, 64 n, 69 n, 72 n, 76 n, 77 n, 112 n.
Spoelstra, C., 194 n, 240 n, 253 n.
Staring (Staaring), Damian (Damiaan), Hugo, 47, 47 n, 84 n, 146, 146 n, 185 n, 189-190, 189 n.
Steedesel, Hendrik, 187, 187 n.
Steenbergen, 167.
Steenbrasemsrivier, 258, 263.
Stellenbosch, 48 n, 54, 56, 57 n, 97, 107, 111, 124, 164, 167, 189, 189 n, 245, 247, 252, 254, 254 n, 286 n.
Steyn, Johan Coenraad, 245 n.
Steyn, Johannes, 245.
Strandfontein, 261.
Storm, Johan David, 55, 55 n.
Suratte, 207 n.
Suriname, 137, 140, 142, 187.
Swanepoel, Pieter, 49.
Swart, Jan (Johannes), 290, 290 n.
Swartenberg, 51.
Swartkopsrivierbaai, 122.
Swartland, 195 n, 198, 228.
Swellendam, 48 n, 54, 107, 154, 168, 171, 222.
Swellengrebel, Elisabeth, 3, 26, 207 n.
Swellengrebel, Hendrik sr., 3, 5, 25, 48, 48 n, 95, 95 n, 203, 203 n.
Swellengrebel, Hendrik, jr., 2-4, 6, 8-9, 26-28, 30, 33, 43, 48 n, 59, 61-62, 63, 65 n, 68 n, 70 n, 76 n, 83, 83 n, 87-88, 89-92, 93-94, 95, 96-97, 102, 107, 112 n, 123, 125, 131-132, 148-180, 181 n, 220, 221, 224, 224 n, 225, 238-242, 243, 249 n, 258, 268 n, 273-275, 276, 298.
Swellengrebel, Johanna Catharina, 3, 20, 26, 39, 43, 48.
Swellengrebel, Johanna Engela, 114, 114 n.
Swellengrebel, Johannes Balthasar, 3, 25.
Swellengrebel-journaal, 51 n, 52 n.
Swellengrebel, N.J.A.C., 23, 41.
Swellengrebel, Sergius, 3, 26.

Tafelbaai, 215.
Tafelberg, 167.
Taillefert, Louis, 207, 207 n.

Tamboer, 74.
Taute, B.H., 98.
Ten Damme, Helena Wilhelmina, 3, 26.
Terentius, 145 n.
Teutman (Tuytman), Hendrik, 74, 74 n.
Texel, 5, 27.
Theal, George McCall, 50 n, 63 n, 189 n, 222 n, 284 n, 294 n.
Thibault, Louis Michel, 246-247, 246 n, 250, 250 n, 256.
Thom, H.B., 64 n.
Thunberg, C.P., 74 n.
Timmer, George Elia, 48, 48 n, 189, 189 n.
Tippo Saib, 257, 257 n, 265.
Titsingh, G. 22, 40.
Tobiasz, Arend, 265 n.
Toontje, slaaf, 115 n.
Transkei, 69 n.
Tulbagh, Rijk, 3, 26, 150, 150 n, 199, 207, 207 n, 254.
Tijgerbergen 198.

Utrecht, 4, 26, 114 n, 184, 203, 218, 221, 224.
'Uylenkraal', 290 n.
'Uytkomst', 52 n.

Valentyn, F., 64 n, 73 n, 76 n, 77 n.
Valsbaai, sien Baai Fals.
Van Aerssen, Cornelis, 288, 288 n.
Van As, Anna Elsabe, 221 n.
Van As, Joost Rijnhard, 253-254, 253 n.

Van Baalen, Bernhardus Cornelis, 246, 246 n.
Van Blerk, Rogier Bernhardus, 251.
Van Brakel, Adriaan, 253, 253 n.
Van Brakel, Sara, 76, 76 n.
Van Breda, Alexander, 186, 186 n.
Van Breda, Maria Geertruyda, 251, 251 n.
Van Breda, Michiel, 251 n.
Van Breda, Pieter, 276, 276 n, 277.
Van Cittert, Johannes 252, 252 n.
Van de Graaff, Agneta Clara, 278, 278 n.
Van de Graaff, Anna Geertruyda (Annette), 248, 248 n, 278, 278 n.
Van de Graaff, Cornelis Jacob, 11, 32, 205 n, 207, 207 n, 211, 211 n, 224, 224 n, 248 n, 261, 273, 273 n, 274 n, 275, 275 n, 276 n, 294 n.
Van de Graaff, Sebastiaan Willem, 250, 250 n, 274, 274 n.
Van den Bergh, Jacobus Johannes, 221, 221 n.
Van den Hengel, Daniel, 203, 203 n.
Van den Spiegel, Lourens Pieter, 238, 238 n.
Van der Bijl, Pieter, 198, 198 n.
Van der Capellen van de Marsch, 9, 30.
Van der Hoop, J.C., 137, 242.
Van der Kemp, J.T., 22, 40.
Van der Merwe, Aletta Sibilla, 287 n.
Van der Merwe, Carel, 51-52, 51 n, 115, 115 n.
Van der Merwe, David Schalk, 14, 15, 34, 35, 65, 70-71, 70 n, 71 n, 79-82, 79 n, 188, 188 n.
Van der Merwe, Isaac, 287 n.
Van der Merwe, Johannes Ludowicus, 189, 189 n, 296, 296 n.
Van der Merwe, Lange Nicolaas, 286-287, 287 n.
Van der Merwe, P.J., 296 n.
Van der Oudermeulen, Cornelis, 8, 10, 29, 31, 35, 87, 87 n, 89, 89 n, 91, 91 n, 93, 120, 120 n, 148, 224, 224 n, 238, 238 n, 273, 273 n, 275 n.
Van der Poel, Petrus, 284, 284 n.
Van der Port, Catharina Deborah, 63.
Van der Put, George, 50.
Van der Riet, Ryno Johannes, 252, 252 n.
Van der Spuy, Jacobus, 48-49, 49 n, 55 n, 262, 262 n.
Van der Spuy, Johannes Cornelis, 47, 47 n, 48, 55.
Van der Spuy, Melt, 245, 245 n.
Van der Spuy, ds. Petrus, 56-57, 56 n, 58, 185-186, 185 n, 193, 193 n, 252, 254, 254 n.
Van der Stel, Simon of W.A., 294.
Van der Swyn, Jan, 55 n.
Van Eyk, Meyndert, 234, 234 n.
Van Franquemont, Friedrich Wilhelm, 276, 276 n.
Van Gennep, Justinus, 187, 187 n, 188, 188 n, 240, 246, 246 n, 260, 260 n.
Van Hardenberg, Willem Ludolph, 278, 278 n.
Van Helsdingen, Barbara, 87, 87 n.
Van Imhoff, G.W., 208, 208 n.
Van Irhoven van Dam, Willem, 8, 30, 181, 181 n.
Van Jaarsveld, Adriaan, 53, 53 n, 109, 109 n, 119.
Van Kervel, Adriaan, 190 n.

Van Kervel, Alexander Jan, 190, 190 n.
Van Lijnden van Blitterswijk, Johan Nicolaas Steven, 22, 40, 239-240, 239 n, 277, 277 n.
Van Niekerk, M.C., 252.
Van Nuld Onkruydt, 189, 189 n, 244, 244 n, 278, 278 n.
Van Os, Neeltje, 264, 264 n.
Van Plettenberg, Joachim Ammana, baron, 11, 13, 24, 33, 48, 48 n, 51, 51 n, 61-62, 83, 83 n, 85, 85 n, 89, 92 n, 95, 95 n, 104, 104 n, 107-110, 119-122, 121 n, 123, 145, 145 n, 157 n, 198-199, 199 n, 207, 207 n, 216, 218-219, 222, 268 n.
Van Plettenbergsbaai, 54.
Van Plettenberg-rivier, 52.
Van Reenen, Catharina Maria, 252, 252 n.
Van Reenen, Daniel, 252 n.
Van Reenen, Dirk Gijsbert, 261, 261 n.
Van Reenen, Geertruyda, 55 n, 194.

Van Reenen, Jacobus, 84, 84 n, 87, 87 n, 144, 144 n, 268.
Van Reenen, (Johannes Gysbertus) Jan, 194, 194 n, 243-244.
Van Rheede van Oudtshoorn, baron, Barend Hendrik, 247, 247 n.
Van Rheede van Oudtshoorn, Pieter, 190, 190 n.
Van Rheede van Oudtshoorn, William, 49, 49 n.
Van Ryneveld, Daniel, 189, 189 n, 191, 247.
Van Ryneveld, Willem Stephanus, 281, 281 n.
Van Schoor, Adriaan, 48 n, 146, 146 n, 221, 252, 252 n, 260, 260 n.
Van Schoor, Elisabeth Johanna, 188, 188 n, 246 n, 246-247.
Van Schoor, Evert, 191, 191 n, 246 n.
Van Schoor, Jan Adriaan, 48, 48 n, 49.
Van Sittert, Andries, 257, 257 n.
Van Stackmann, Johannes Isaac, 264 n.
Van Teylingen, Issac, 238 n.
Van Wyk, Hester, 246 n.
Van Wyk, Willem, 14, 34, 74, 74 n.
Van Zyl, Adriaan, 264, 264 n, 279-280.
Van Zyl, Andries, 264 n.
Van Zyl, Pieter, 264 n.
Van Zyl, Willem Abraham, 264 n.
‘Veldhuizen’, 248 n.
Venlo, 240.
‘Vergelegen’, 262, 280, 280 n.
Vergilius, 108, 108 n.
Verheull, Sophia Wynanda, 190, 190 n.
Versfeld, Willem Ferdinand, 245, 245 n.
Verwey, Daniel, 185, 185 n, 188, 188 n.
Villjé, 260. Sien verder De Villiers.
Visrivier, 53, 61.
Visscher, Carel Wouter, 205, 205 n.
Von Beust, Friedrick Graf, 248 n.
Von Bonstetten, Johann Karl, 250, 250 n.
Von Cahman, Charles, 251, 251 n.
‘Vondeling’, 74 n.
Von (der) Heyde, Christian Philipp, 51, 51 n, 286, 286 n.
Von Mylins, Friedrich Heinrich, baron, 278, 278 n.
Von Prehn, Hendrik, 215, 215 n.
Von Stackmann, Johannes Isaac, 264 n.
Von Stackmann, Ludowica Jacoba, 264 n.
Vrolijk, Swerus, 187, 187 n.

Wagener, Johann Jacob Friedrich, 221, 221 n, 280, 280 n.
Waldner-regiment, 194.
Wallace, sir John, 248.
Wamakersvallei, 53.
Warnecke, Ludwich Christopher, 264, 264 n.
Weiszhard, Konrad Friedrich, 276 n.
‘Welgevallen’, 247 n.
Westerhoff, Dirk, 47, 47 n.
‘Westervoort’, 286 n.
Wes-Indië, 142, 143.

Wessels, wed., 262-263, 262 n.
Wessels, Wessel, 262 n.
Wiese, Jacobus Johannes, 264 n.
Wiese, Jan, 279-280.
Wiese, Pieter, 264 n.
Wiese, Sara Johanna, 264 n.
Wieser, Jan Daniel, 286, 286 n.
Wieser, Johanna Carolina, 286 n.
Wikar, H.J., 21, 40, 73 n.
Willem V, prins van Oranje, 47, 47 n, 238, 238 n.
Witteboomen, 112 n.
Wium, Maria Isabella, 49 n.
Wium, Petrus Gerhardus, 254, 254 n, 292.
Woeke, Moritz Herman Otto, 221-222, 221 n, 280-281.
Wohlhuter (Wohlhüter), Georg Christoffel, 283, 283 n.
Wydenaar, Petronella Aletta, 244 n.

Xamosij, 108, 108 n.

Zeekoerivier, 52, 61, 65 n, 168.
Zeeland, 238, 240.
Zeyds-fonteijn, 52.
Zilvermijn, 260.
‘Zondagsrivierplaas’, 221 n.
Zoutrivier, 54.
Zwarteklip, 50 n, 261.
Zwartland, 106 n, 259.
Zwarterivier, 51 n.
‘Zuurplaats’, 51 n.

Index of proper names and place names in the english summary

Compiled by F.R. Bradlow

A

Aams, Mr., 332
Ackerman, (*see also* Akkerman), 396, 398
Administrator, Head, 365
Adonis, *Captain*, 402
Advocates of the Company, 382
Africa, 385
Africa, interior, 360
'Africaanen', 403
Afrikaners, 350, 364
Agter Bruintjies Hoogte, 373
Akkerman, widow, 398
Albertijn, Casparus, 412
Alewijn, Mr., 332
Ambergris, 300
America, 329, 377, 385, 422
American Indians, 329
Amsterdam, 320, 321, 322, 323, 369, 379, 393
Andreas (blacksmith), 390
Arend (ship), 386
Arendz, Jan de Waal's, widow, 396
Artoys (Artoijs), Barend Jacob, 318, 319, 321, 334, 338
Artoys, Paulus, 319
Atleda, Maria, 373
Atleda ('old Mr.'), 403
Auret, Jeremias, 370
Austrian ship, 370
Avenhorn (ship), 403

B

'Baases', 366
'Bacaleij-booi', 315
Baltic, 351
Bam, Jan, 413
Barbary sheep, 332, 363
Barn (Groote Schuur), 366
Bastard Hottentots, 370, 411
Batavia, 326, 338, 341, 348, 368, 386, 403, 410, 411
Baviaans Fontein, 416
Bay of Content, 302, 304
Bay of De La Goa, *see under* Delagoa Bay
Beck, Reynier, 413
Bengal, 370, 397

Bergh, Egbertus, 395
Bergh, Marthinus Adrianus, 305
Berg(h), Oloff Marthini, 414
Berger, Andries Petrus, *Commandant*, 420
Beukes, M., 416
'Bezoar', 300
Black Water (Swartwater?), 304
Blankenberg, Vlekje, 398
Blankenstein, *Secretary*, 410, 412
Blauwberg, 396
'Bles', (ox), 399
Bleumer, J.D., 305, 306, 372
Bode, J.F., *Rev.*, 370
Boegies, Leander, 417
Boers, W.C. (Fiscal), 300, 301, 318, 320, 321, 323, 326, 328, 336, 338, 345, 411
Bokkeveld, (Warm and Cold) (*see also under* Cold Bokkeveld and Warm Bokkeveld), 312, 356, 414
Boon, Mr., 374
Boonacker, P.D., 302
Borcherts, Meent, *ds.*, 416
Bordeaux wine, 356
Borg, *Captain*, 403
Bosbergen, 329
Bosjemans-Hottentot, 311, 349
Bosman, Hermanus, 399
Botany Bay, 412, 414
Botha, 302
Botma, *Cornet*, 373
Braak, The, Stellenbosch, 398
Brand, Christoffel, 386, 410, 416
Breda, Mietjie, 398
Brederode (ship), 374
Breede River, 356, 359
Bremen, 300
Bresler, 403
Bresler, Jan, 413, 414

Brina(s) Hottentots, 403, 411
Brink, Andries, *Sr.*, 414
Brink, Johan Godlieb, 414
Bruintjies Hoogte, 303
'Buitenposten', 366, 381, 396
Burgerraden, 336
Burgers, *Captain*, 413
Burgher Councillors *see* Burghers
Burgher Patriots, 382
Burgher Watchhouse, 327
Burghers (Cape) (*see also* Free Burgers), 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 334, 336, 337, 338, 339, 343, 344, 345, 346, 368, 374, 376, 380, 389, 413, 414, 418
Burgomasters of Netherlands town, 321
Bushman's River, 311
Bushmen-Hottentots (Khoisan), 349, 358, 399, 411
Bushmen (*San*, Bosjernans), 312, 313, 314, 315, 329, 349
Bushmen drawings, 420
Buytendagh, 328, 336, 338

C

'Caabsche Nouvelles' *see* Kaapsche Nouvelles
'Caffers' (Kaffers, Kafirs), 309, 310, 311, 316, 334, 348, 349, 358, 361, 368, 371, 373, 376, 403, 422
Cahman, 398, 399
Calkoen, *Advocate*, 321, 323
Camdebo (o), 302, 303, 308, 313, 315, 334, 357, 359, 362, 384, 420
Camiesberg *see* Kamiesberg
Canaan, 334
Cape, The, *see under* 'Colony'
Cape Cavalry, 305
Cape District, 348, 357
Cape Government (*see also* Governor, Governor in Council), 375
Cape Hangklip, 303
'Cape Kaalkop' (fish), 402
Cape Town (*see also* Cape District, Colony, etc.), 355, 356, 357, 358, 362, 366, 371, 380, 386, 402, 420
Carnspeck, Johannes, 386, 412, 413, 414, 415
Carrenspek *see* Carnspeck
Cassel, Mr., 300
Castle *(Cape Town)*, 305, 308, 313, 362, 386, 396, 409
Catholic, 372
Catwijk aan Rhijn (ship), 302
Ceylon, 373, 399, 403
Chamber of Amsterdam, 393
Chamber of Zeeland, 393
Chief Administrator (deputy-Governor), 342, 365, 369

China, 370
Chinese, 313
‘Christians’, 422
Christians, (white), 351, 422
Clapmuts, 396
Cloete, Dirk, 416
Cloete, G., 397
Cloete, Hendrik, 300, 302, 307, 309, 312, 313 315, 317, 324, 330,, 331, 332, 354, 370, 374, 376, 383, 384, 386, 387, 390, 395, 397, 401, 404, 405, 410, 411, 416, 420, 422
Cloete, Hendrik (son of H. Cloete), 406
Cloete, Lourenz, 398, 422
Cloete, Miss, 413
Cloete, Pieter, 313, 332, 370, 371, 374
‘Cocard D'Union’, 413
Coda, Hottentot (Khoi) captain, 304
Codisa, Hottentot (Khoi) captain, 304
Coetsé, Dirk, 384, 396
Cold Bokkeveld, 356
Colebrooke (ship), 302, 303, 411
Colijn, 331
Colijn, *Mrs.*, 404
Colony (Cape), 321, 329, 336, 337, 339, 340, 342, 343, 344, 346, 348, 349, 350, 352, 358, 360, 361, 363, 364, 365, 368, 369, 370, 371, 374, 375, 376, 377, 378, 380, 381, 382, 383, 384, 393, 401, 408, 417
Commando(s), 371
Commissioner of Outposts, 408, 410
Commissioners, 368, 376
Company, The, *see* Dutch East India Company
Company's Provisions Steward, 412
Constantia, 307, 309, 331, 332, 376, 387, 397, 401, 403, 405, 406, 407, 411, 416

Constantia wine, 331, 332, 371, 406
Conterman, ‘Old mother’, 396
Conterman, Johannes, 305
Conway, *Count*, *General*, Governor of Mauritius, 410, 413, 414
Cornelis (Hottentot), 420
Council of Justice, 302, 325, 326, 338, 358, 368, 371, 372, 384, 386, 410, 413, 414
Council of Justice in Batavia, 368
Council of Policy, 302, 305, 318, 325, 328, 345, 367, 369, 399, 413, 414
Council of Seventeen, 318
Councillors, 367, 368
Crap, *Adv.*, 397
Cronenburg, Henricus, *Rev.*, 305
Cruywagen, Gerhardus Henricus, 302, 338, 403, 415
Cruywagen (widow of Gerhardus Henricus), 415
Cruywagen, Jan, *Jr.*, 398
Cruywagen, Jan Meindertsz, 382

D

Dalrymple, William, *Col.*, 384
Danes, 370
Danish ship(s), 372, 400
Davidjes Wortel (‘Dawidswortel’), 300
De Beer, Johs, Jurgen, 303, 304, 308
De Beer, J.J., (sons of), 304
De Beer, Zacharias, (daughter of), 411
De Gijselaar, C., 348
De Graaf, *Capt.*, 396
De Graaff, *Miss* Annette, 397, 410
De Graaff, *Governor see under* Van der Graaff
De Hoop (ship), 309
De Kock, 401
De La Goa Bay, 335
De Lille, *Army Captain*, 372, 398
De Locatel, Manuel, *Count*, 397, 410, 412
Denmark, 372
De Son (ship), 370
Deutz, J., 340, 341
De Vos, Jacobus, 414
De Vos, Wouter, 302, 303
De Vries, J., *Captain*, 397
De Wet, Francois, *of 't Rode Sand*, 412, 413
De Wet, Jacobus, *Corporal*, 303, 308
De Wet, (Landdrost of Stellenbosch), 396
De Wet, Oloff Godlieb, 302, 303, 305, 371, 396
Directors of the Company, 393
Dona, *Skipper*, 300

Dordrecht, 348
Doré, *Capt.*, 413
Draak (ship), 374
Drakenstein, 305, 354, 356, 373
Drostdy, (Graaff Reinet), 384, 412
Drostdy, (Stellenbosch), 396
Dubbeltjies (2-stijver pieces), 418
Dugonnet, *Col.*, 372, 373
Duminy, F.R., 385, 395, 398
Durant, Jan, 304
Dutch East India Company, 326, 335, 337, 338, 341, 342, 343, 346, 347, 350, 351, 352, 353, 355, 357, 358, 359, 360, 362, 363, 365, 366, 368, 369, 373, 375, 377, 378, 380, 381, 388, 389, 393, 394, 395, 396, 397, 402, 406, 407, 408, 412, 413, 414, 418, 422
Dutch West India Company, 340, 341
Du Toit, widow, 401
'Duyvel's Kop', 304, 308

E

East, The, 375
East Coast of Africa, 351, 360, 365, 393
East Indies *see* Indies
Ecksteen, Mr., 374
Ecksteen, Hendrik Oostwald, 386, 410, 415
Ecksteen, Louis, 372
Ecksteen, Jacob, (Pieter zn.), 396
Eerste River, 384
Ehlers, Jan (Blacksmith), 414
Eksteen, P.M., 306
Elephant ivory, 361
Elser, Jan Michiel, 386
English, The, 345, 346, 361, 368, 377, 393
English lord, 416
English naval squadron, 329, 330, 371

English sailors, 373
English ships, 348, 371, 384, 400, 411, 412, 413, 414
‘Equipagiemeester’, 365, 366, 372
Equipment Commission, 365
Esterhuysen, 371
Europe, 327, 331, 341, 342, 347, 348, 353, 365, 370, 372, 385, 389, 396, 397, 399, 417
European inhabitants, 365, 368, 370, 381, 391, 393

F

Faber, widow, 403
False Bay, 303, 356, 371, 384, 397, 410
Fatherland (Netherlands), 351, 366, 369
Faure, Abraham, 414
Faure, Anthony Alexander, 397, 410
Fehrsen, Hendtik, 414
Ferreira, P., 334
Ferreira, Stephanus, 305
Fersveld, 396
Fiscal (*see also* Boers, W.C.), 366, 367, 369, 410, 411, 412, 415, 418
Fish River, 303, 304, 334, 359, 411
First Advocate, 382
Fleck, Abraham, 414
Flora, 313
France, 382
Frankenthaler grapes, 331
Frederic II of Prussia, 326
Free Burghers, 348, 366, 368
Freeslik, Carl, 396, 414
French, The, 345, 346, 368
French Hoek, 356
French Islands, The, 326, 346, 353
French king, 400
French garrison, 346
French naval squadron, 329, 330, 338, 371
French refugees, 347, 348, 356
French ships, 348, 370, 397, 413

G

Gambia (River), 361
Gamka, 384
Gamtoos River, 309, 359, 384
Gardens, The, (Cape Town), 403

Geron, 338
Gie, Jan, 414
Gildenhuyse's farm, 371
Gilquin, P.H., 393
Goa, *Viceroy of*, 397
Godijssa (Codisa), *Captain*, 308
Goeijmans (Gonjemans), 312, 313, 314
Goldbach (Goldbag), Pater, *Rev.*, 328, 373
Gonaquas, 313
Gonjemans *see* Goeijmans
Gordon, Robert's children, *Col. (Major)*, 399, 411
Gordon, Robert, *Col.*, 303, 304, 397
Goudini, 401
Gouritz River, 359
Government, 366
Governor (*see also* Van Plettenberg, J.A., Van de Graaff, C.J., Van der Stel, S., Swellengrebel, H. *Sr.* Tulbagh, R.), 367, 368, 376
Governor and Council, 340, 374, 399
Governor-General in Batavia, 338, 368
Governor of Ceylon, 403
Graaff Reinet, 384, 411
Gravenhage *see* s'Gravenhage
Great Fish River, 329, 396
Great Seekoeirivier (*see also* Great Zeekoei River and Zeekoei River), 303, 308, 357, 420
Gregriquas (Griquas), 312, 313, 314
Greuning, Gijsbert, 309
Groenewalt(d), Christoffel, 412
Groningen, 364
Groot Constantia, 305, 307
Groote Schuur, 366
Grootvadersbosch, 361
Grosvenor (ship), 373
Guardian (English ship), 413

H

Haman, ‘Old’, 398
Haman, Jacobus, 398
Hanselborg, Teunis, *Captain*, 309
Hantam, 304, 403
Harders, Miss, 397
Hartog, Jan, son of, 399
Head of the Army, 366, 369

'Heathen, Black', 351
Heemraden, 336, 358
Heineman, F., 303
Henkes (see Heyntjes)
Hermitage, 371
Hernhutters (Moravians), 422
Hex River, 303, 304
Heyns, 318
Heyntjes (Henkes), Pieter, 415
Hoffman, Dirk Wouter, 303, 304
Hofman ('cousin'), 401, 402
Höhne (assistant clerk), 413
Holland (*see also* Netherland), 308, 330, 368
Holland (ship), 399
Horak, Johannes Marthinus, 305
Hottentots (Khoi), 309, 310, 311, 313, 314, 315, 316, 317, 349, 350, 357, 358, 360, 361, 366, 368, 370, 371, 381, 396, 403, 411, 422
Hottentots Holland, 304, 305, 402
Hottentots Holland Kloof, 303
Hottentots Holland Mountains (Pass), 356, 401
Hout Bay, 370, 380

I

Independent Fiscal (*see also* Fiscal and Boers, W.C.), 367
Indians, American *see under* American
Indies, The, 341, 350, 351, 360, 361, 363, 368, 408
Interior of Africa, 360
Island salmon, 397
Israel, 334

J

Jager Corps, 395
Jan Jonkershoek, 412
Jantjie (Hottentot), 420
Jews, 334
Jonkershoek *see* Jan Jonkershoek
Johnstone, *Commodore*, 370, 371
Joubert, Josua, 304, 334
Juno (ship), 397
Jurgensen, 411, 412

K

Kaapenaars, 320, 337, 350, 364
'Kaapsche (Caapsche) Nouvelles', 302, 309, 370, 395
Kafferland, 371
Kaffers (Kaffirs) *see under* Caffers
Kamiesberge, 304, 312, 314
Kammi, 't, 313, 315
Karroo (veld), 359
Kees of the Gonjemans, 313
Keurboom *(Virgilia Oroboides)*, 391
Keurboomsriver, 302
Khoi *see* Hottentots
Kirchmann, G.F.K., 414
Kirsten, J.F., 302, 414
Klaas, 'Cousin', 399
'Kleine Riviers Mond', 402
Klein Rivier Valley, 416
Klein Constantia, 404
'Kleintjie', 332
Klopper, Nicolaas, *Captain*, 386
Koba (Coda), *Captain*, 308, 329, 330
Koeberg, 384
Kogel Bay, 303
Kok, Adam, 300
Kok, Johannes Jacobus, 309, 332
Krieger, *convict*, 396
Kriel, David, 396
Kriel, Hermanus, 396
Kromme River, 384
Kruywagen *see under* Cruywagen
Kühl, D., 386
Kuhl, Johannes, 398, 403
Kuys, J.A., *Rev.*, 373

L

Labia of Hottentot women, 314
Landdrost of Stellenbosch, 336, 371, 372, 396
Landdrost of Swellendam, 371, 410
Landdrosts, 358, 367, 384
Land van Waveren *see* Wellington
Langkloof, 308
Laubscher, 371
Laubscher, Maria Rosina, 305
Laubscher, Pieter, 396
Laubscher, Roelof, 411
Laurens, 397

La Vicomtesse De Bertinay (French ship), 413
Leeuwarden, 382
Leiden, 338
Leijste, *see* Lijste
Lemmery, N., 300
Le Seur, P.L., 302, 321, 331, 332, 338, 371
Le Seur, P.L. (Son), 321
Libertas (farm), 401
Lijste (surveyor), 300, 330, 335
Little Fish River (*see also* Fish River), 304
Loots, Casper, 398
Luij, Jan, 413
Lutherans, 393
Luxemburg Regiment, 372, 373, 403
Luyken, *Advocate*, 322

M

Maasdorp, C.G. (Burgher councillor), 414
Maasdorp, Christian, the elder, 414
Madeira wine, 356
Madera, Jacob (Jacob Villjé), 401
Malan(g), David, 402, 411
Malan, Hercules Adriaan, 308
Malay priest, 370
Malbrouk, 403
Mallabaar, Class, 413
Mallegaasen Island, 402
Mappa, (Deputy secretary of Council of Policy), 413
Marais, Charles, 420
Marius, ‘old’, 402
Marsfeld, Hendrik, 422
Matthiesen, Clemens, 413, 415
Mauritius, 373, 376, 410, 413
Maynier, Honoratus, 412
Meermin (ship), 395
Meijer, *convict*, 396
Melk, Marten, 305, 370
Melk, Martinus, 396
Meuron Regiment, 397, 399
Meuron's ‘own brother’, 399
Meyer, Jan Jacob, 386
Meyering, Peter, 372
Middelburg (ship), 370
Mijnhart, Tobias, 411, 412
Militia, 305
Militia Council, 410
Minnie, Nonje, 396

Moddergat, 402
Monderon, *Captain*, 400
Monneron, Louis, 403
Moravians, 422
Morkel, Willem, 313
Morris, Arthur, 303
Mossel Bay, 352, 353, 357, 359, 360, 361, 362, 391, 394
Mostert, widow of Koeberg, 384
Muizenberg, (Muysenberg), 370, 402, 405, 413
Mulder, Hendrik, 372
Mulder, Hilger, 304, 373
Mulder, Petrus, Jesse, 410
Muysenberg, 370, 402-405, 413
Muller, 'old tailor', 398
Munnik, Gerrit, 370, 398, 405

N

Namaqualand, 313
Namaquas, 313, 315, 403
Nappa, Miss, 403
Natal, 373
Neethling, Christiaan Ludolph, 412, 415
Netherlands, The, 325, 334, 339, 340, 342, 344, 346, 351, 352, 359, 363, 365, 373, 375, 393, 403, 408, 422
Nieuwe Post, 308
Niezing, Nuy, 370
Nooitgedacht, 300, 307, 309, 371, 402, 403, 407
Noordbeek (ship), 326
Noordhoek, 399
North America, 340
Nouvelles ('News') (*see also* Caabsche *Nouvelles*), 417, 418

O

o ..., Mr., 334
Old Maurius (slave), 402
Olifantsbosch, 399
Oliphants River, 304, 314, 356, 407
Onkruijt (Onkruydt) van Nult, 371, 410
Onrust River, 416
Opgaaf Roll, 357

Opperman, 303
Orange River, 300
Orphan-Chamber, 305, 398, 414
Outeniqualand, 302, 304, 308, 353, 391
Outeniqua forests, 362, 391
Overberg, 351, 357, 361, 363, 365, 366, 374, 388
Overduin (ship), 300

P

Paarl, 370
Patriot(s), 370, 382, 394
Penn, William, 329
Perssing (Perssie) wortel, 300
Pharao, *Chief*, 311
Philip II (of Spain), 338
Piet (Hottentot) (Khoi), 313
Pieters, Hendrik Ecksteen, 370
Pieterse (father & son), 411
Pigot (English ship), 384
Piketberg, 356, 359
Plettenberg's Baai (*see also* Van Plettenbergs Baaij), 304, 308, 360, 362, 394, 415
'Poeskop' (fish, red & black), 402
Poplar *(Populas Sp.)*, 391
Portsmouth, 393
Portuguese ball, 397
Portuguese vessel, 345
Pouwelsen, *Captain*, 403
Prince (of Orange), 417
Prince William V, 302
Prinsloo, 329
Proteas, 423

R

'Recognite', 362
Red Bushmen *see* Bushmen
Red Dirk *see* Coetse, Dirk
Regiment Meuron, 397
Republic, Netherlands *see under* Netherlands
Rhenius, *The Hon.*, 386, 396
Rijneveld, *see* Van Rijneveld
Riviersondereinde, 359, 361
Robben Island, 352, 370, 386, 396, 399, 403, 411

Roggeveld, 348, 356, 359, 363, 371
Roets, 399
Roman Catholic, 372
‘Roman’ (fish), 402
Rondebosch, 396
Rönnenkamp, Tobias Christiaan, 305
Roodezand, 356, 384
Roos, Tieleman, 306, 398
Rose of Jericho, 300
Rosseau, Jean Jaques, 350
Rossouw, Giedeon, 386
Rous, Pieter (‘Pouwzoon’), 398
Ruiter, *Captain*, 311
‘Rupicapra’, 300
Rustenburg, 396

S

St. Helena Bay, 335
St. Jago, 364
St. Maurice, *Luxemburg Lieut.*, 372, 373
Sak River, 304
Saldanha Bay, 352, 370, 387
Salt River, 305
San *see* Bushmen
Sandol, 399
Sandvliet (Santvliet), 403
Schaak, C.F., *Captain*, 415
Schoonoord(t), 321, 323, 368, 374, 383, 408, 422
Schroder, Jacob, 302
Schumacher, Johannes, 304
Secunde, 344, 345, 377, 396, 412
Seyd, Johann, *Dr.*, 303
Serrurier, *Captain*, 373
Serrurier, *dom* (Dominee), 402
Serrurier *(fiscal)*, 413
Serrurier, Miss, 373
Serrurier, Jan, 305, 307, 331, 332, 372, 380
Seventeen, The (The Council of Seventeen), ‘The XVII’, 318, 320, 321, 322, 323, 326, 330, 334, 336, 338, 344, 374, 375, 377, 379, 382, 393
's Gravenhage, 340, 385
Silver tree *(Leucadendron argenteum)*, 391
Skipper Dona, 300
Slave lodge, 366, 413
Slaves, Black (Slavery), 365, 366, 401, 407

Slinger, Gerrit, 420
Smit, Jan (of Tilburg), 399, 411
Smit, Jan, Jurrianzoon, 411, 412
Smuts, 'the elder', 414
Smyrna, 363
Sneeubergen *see* Zneeu Bergen
Snelheid (ship), 370
South Coast, 380
South-East coast, 348, 351, 359, 364
South-Easter, 360, 364, 380, 413
Spain, 309
Spanish 'matten', 397, 398
Spanish sheep, 363
Spanish ships, 398
Stadtholder, The, 393, 394
Staring, Damiaan Hugo, *Skipper*, 302, 318
Staring, D.R., 372
States, The, 321
Steenberg, 356
Steenbras (fish), 402
Steenbras (Steenbrasem's) River, 401, 402
Stein (stablemaster), 396
Stellenbosch, 303, 304, 305, 308, 325, 329, 334, 354, 356, 361, 384, 396, 397, 398, 401, 410
Storm, Johan David, 305
Suffren, *Admiral*, 371
Sundays River, 359, 384
Superintendent of shipping, naval stores, provisioning, and repairs, 365, 372
Surinam, 340, 341, 342, 363
Swanepoel, Johan, *Sr.*, 370, 420
Swanepoel, Pieter, 302
Swart, Jan, 416
Swartberg, 303
Swartklip, 303, 402
Swartkops River Bay, 335
Swartland, 374, 387
Swellendam, 302, 304, 305, 329, 334, 357, 359, 373, 384
'Swellendammers', 334, 373
Swellengrebel, Hendrik *Sr.*, *Governor*, 302, 324, 376
Swellengrebel, Hendrik, *Commissioner*, 300, 302, 307, 308, 309, 317, 318, 320, 321, 323, 324, 325, 327, 329, 331, 334, 336, 338, 340, 341, 344, 346, 348, 368, 370, 374, 376, 377, 379, 380, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 393, 394, 395, 401, 404, 408, 410, 416, 420, 422

T

Table Bay, 364
Table Mountain (Eastern Cape), 420

Taillefert, Louis, Hon. Mr., 377
Tamboer, 313
Thibault, Louis Michel, *Captain*, 396, 397, 399
Tiebo *see* Thibault
Tijgerbergen, 374
Timmer, G.E., 302, 371
Tippo(o), *Sahib*, 399, 403
'*t Kammi*, 313, 315
Tulbagh, Ryk (Governor), 346, 348, 374, 377, 399
Tuytman, Handrik, 313

U

Uijlenkraal, 416
United Brethren, 422
Unicorn, 420
Utrecht, 368, 369, 382, 385

V

Van Aalen, 398
Van Aarde, Johannes, 396
Van Aerssen (Secretary, Council of Policy), 414, 415
Van As, Captain, 398
Van Baalen, *officer*, 396
Van Blerk, 398, 403
Van Breda, Alexander, *Lieut.*, 370
Van Breda, Pieter, 410
Van Citters, Andries, 398, 399
Van Dam, W. van Irhoven, 368
Van den Berg, 384
Van den Hengel, 376
Van den Ondermeulen, *Hon.* C., 320, 321, 322, 323, 346, 385, 408
Van der Bijl, 374
Van der Graaff *see also* De Graaff
Van der Graaff, Cornelis Jacob, (Governor), 377, 379, 385, 399, 403, 410, 413, 417

Van der Heyde, *Captain*, 303
Van der Hoop (Fiscal, West-India Company), 340
Van der Linde, 411
Van der Merwe, Carel, 303
Van der Merwe, Dawid Schalk, 311, 312, 315, 317, 332, 371
Van der Merwe, 'Long' Nicolaas, 414
Van der Merwe, Louis, Davidzoon, 420
Van der Poel, Petrus, 413
Van der Oudermeulen, C. (see Van den Oudermeulen)
Van der Riet, 398
Van der Spuy, *Rev.*, 305, 370, 372, 398
Van der Spuy, widow, 331
Van der Spuy, J., 302, 402
Van der Spuy, J. Cornelis, 302, 305
Van der Spuy, Melt., 396
Van der Stel, Simon, *Governor*, 417
Van der Walt, 304
Van Echten, Solomon, 302, 305
Van Engelen, Johan, 398
Van Engelen, Margaretha, 398
Van Eyck, (waggonmaker), 390
Van Gennep, 371
Van Hardenburg, W.L., 410
Van Heyde, *Captain*, 414
Van Jaarsveld, Adriaan, 304, 329, 334
Van Lijden tot Blitterswijk, 393
Van Lille, *Major*, *(Captain)*, 399
Van Maarseveen, J.E. Huydecoper, 377, 379, 380
Van Oudshoorn, *Mrs.*, widow, 372, 373
Van Oudshoorn, William, 302
Van Oudtshoorn, B., 397
Van Plettenberg, Joachim Ammena, *Baron*, Governor (1774-1785), 303, 304, 305, 308, 321, 324, 327, 329, 334, 336, 337, 342, 344, 345, 357, 364, 366, 367, 373, 374, 377, 381, 382, 399
Van Plettenberg's Baaij, 304
Van Plettenberg's River, 303
Van Reenen, D.J., 402
Van Reenen, J.C., 395
Van Reenen, Jan Gijsbert, 373, 395
Van Reenen, Maria, 398
Van Rhenen (Reenen), Jacobus, 318, 320
Van Rijneveld, *Hon.* Daniel, 371, 397
Van Rijneveld, W.S., 412
Van Schoor, Betje (Thibault's wife), 396
Van Schoor, Jan Adriaan, 302, 384
Van Schoor (widow), 372
Van Schuur, 398
Van Wyk, Willem (Willem Namaqua), 313
Van Zyl, Adriaan, Pieterzoon, 403, 411
'Vatgeld', 356, 362
Venus Ear (Perlemoen), 417

Vergelegen, 402, 411
Verwij, Daniel, 370
Viceroy of Goa, 397, 398
Villjé, Jacob (Jacob Madera), 401
Visscher, Mr., 377
Vlek (Hottentot), 420
Von Franquemont, *Col.*, 410
Vreedenhoff (ship), 302
Vredenburg, *Dr.*, 403
Vreeslijk (Freislich) *see* Freeslik

W

Wagena(a)r, Frederik, 384
Wagener (*see also* Wagenaar), Secretary, 411, 412
Warm Bokkeveld, 356
Warneck, *Captain*, 403
Waveren *see* Wellington
Wellington, 356, 373
Wessels, widow, 402
Westerhoff, Dirk, 302
Western Cape, 352
West Indies, 326, 338, 341
Wiese(n), Jan (Pieter's son), 403, 411
Wiese *of Rondebosch*, 414
William, *Prince*, 302
Wines, White and red, 355, 356
Wium, Mr., 416
Woeke, Morits Herman Otto, 384, 411, 412
Wolhuter, (watchmaker's son), 413
Wurtemburg Regiment, 399, 403, 410, 413

X

Xhosa, 329

Y

Yellow-Wood beams, 354

Z

Zeekoeirivier *see* Great Seekoeirivier
Zeeland, 364, 393
Zeeland wheat, 352, 363
Zeyd's-Fontein, 303
Ziekentroost wortel, 300
Zneeuw Bergen (Sneeubergen), 308, 312, 313, 329, 348, 359, 363
Zwarte Klip, 402

Council members of the Van Riebeeck Society

CHAIRMAN

DR. F.R. BRADLOW

HON. TREASURER

MR. P. WESTRA

DR. A.J. BÖESEKEN
PROF. A.M. DAVEY
MR. F. DU PLESSIS
PROF. R.H. PHEIFFER
PROF. H.M. ROBERTSON
PROF. C.F.J. MULLER
PROF. COLIN DE B. WEBB
DR. A.M. LEWIN ROBINSON

HON. SECRETARY

DR. CORNELIS PAMA

BANKERS

THE STANDARD BANK OF SOUTH AFRICA

All communications should be addressed to the Hon. Secretary, Van Riebeeck Society, S.A. Library, Cape Town

Raadslede van die Van Riebeeck-Vereniging

VOORSITTER

DR. F.R. BRADLOW

ERETESOURIER

MNR. P. WESTRA

DR. A.J. BÖESEKEN
PROF. DR. A.M. DAVEY
MNR. F. DU PLESSIS
PROF. DR. R.H. PHEIFFER
PROF. DR. H.M. ROBERTSON
PROF. DR. C.F.J. MULLER
PROF. COLIN DE B. WEBB
DR. A.M. LEWIN ROBINSON

ERESEKRETARIS

DR. CORNELIS PAMA

BANK

DIE STANDARD BANK VAN SUID-AFRIKA

Geliewe alle korrespondensie aan die Eresekretaris, Van Riebeeck-Vereeniging, S.A. Biblioteek, Kaapstad, te adresseer

The Van Riebeeck Society for the publication of South African historical documents
Laws of the Society

1. (a) The object of the Society shall be to print, or reprint, for distribution among the members and for sale to the public, rare and valuable books, pamphlets and documents relating to the history of South Africa.
   (b) 'The Society shall be a body corporate capable of suing and being sued in its own name.'

2. 'The Council hereinafter provided for shall, at its first meeting after the election, determine the annual subscription for the following calendar year and such annual subscription shall be payable on the 1st January of each year.'
3. Each member of the Society, having paid his subscription, shall be entitled to a copy of every work produced by the Society within the period subscribed for, and to vote at the General Meetings.
4. A General Meeting of the subscribers shall be held annually within the first four months of the year.
5. (a) The management of the affairs of the Society shall be vested in a Council consisting of nine members, viz. a Chairman, a Treasurer and six additional members, to be elected at such Annual General Meeting, and the Librarian of the South African Library as an *ex officio* member; provided that if the said Librarian shall be elected as Chairman or Treasurer, then seven additional members shall be elected instead of six thus ensuring that the Council should always consist of at least nine members.
   (b) Every qualified subscriber shall be eligible for election as a member of the Council, provided:-
      (i) he has been duly nominated in writing by two other qualified subscribers (N.B. a qualified subscriber is a member who, at the date of the calling of the Annual General Meeting, is a life member, or who has paid his subscription either for the current or the previous year); and
      (ii) his nomination has reached the office of the Secretary not later than 12 o'clock noon on the 21st day before the day of the Meeting.

   The Secretary shall immediately thereafter circulate all nominations to members
   (c) Notice of such meeting shall be sent to members at least six weeks before the date of the meeting.
   (d) The Council has the right to co-opt one extra member who is a qualified subscriber at any time.

6. The Secretary or Secretaries shall be appointed by the Council.
7. The Council shall meet when necessary for the dispatch of business, three forming a quorum, the Chairman having a casting vote.

8. Anyone preparing and editing works for the Society shall, if desired, receive gratis twenty-five copies of such works.

Die Van Riebeeck-Vereniging vir die publikasie van Suid-Afrikaanse historiese dokumente
Grondwet van die vereniging

1. (a) Die doel van die Vereniging is om seldsame en waardevolle boeke, pamflette en dokumente betreffende die geskiedenis van Suid-Afrika te druk, of te herdruk, ter verspreiding onder die lede en vir verkoop aan die publiek.
   (b) 'Die Vereniging sal 'n liggaam met regspersoonlikheid wees wat in staat is in sy eie naam te dagvaar of gedagvaar te word.'

2. 'Die Raad waarvoor hierna voorsiening gemaak word, sal op sy eerste vergadering na die verkiesing die jaarlikse intekengeld vir die volgende kalenderjaar bepaal en dié jaarlikse intekengeld sal op 1 Januarie van elke jaar betaalbaar wees.'
3. Elke lid van die Vereniging is, na betaling van sy intekengeld, geregtig op 'n eksemplaar van elke werk deur die Vereniging uitgegee gedurende die tydperk waarvoor sy intekengeld betaal is, en om te stem op die Algemene Vergaderings.
4. 'n Algemene Vergadering van intekenaars word jaarliks binne die eerste vier maande van die jaar gehou.
5. (a) Die beheer oor die werksaamhede van die Vereniging berus by 'n Raad van nege lede, 'n Voorsitter, 'n Tesourier en nog ses ander lede, wat by sodanige Jaarlikse Algemene Vergadering gekies word, en die Bibliotekaris van die Suid-Afrikaanse Biblioteek as 'n *ex officio* lid; met dien verstande dat indien genoemde Bibliotekaris as Voorsitter of Tesourier verkies word, nog sewe ander lede verkies sal word plek van ses sodat die Raad altyd uit ten minste nege lede sal bestaan.
   (b) Elke bevoegde intekenaar kan tot lid van die Raad verkies word, mits:-
      (i) hy behoorlik deur twee ander bevoegde intekenaars skriftelik genomineer is (L.W. 'n bevoegde intekenaar is 'n lid wat op die datum van die aankondiging van die Jaarlikse Algemene Vergadering 'n lewenslange lid is, of wat sy intekengeld vir die lopende jaar of die vorige jaar betaal het); en
      (ii) synominasie die kantoor van die Sekretaris nie later as twaalfuur op die 21 ste dag voor die dag van die Vergadering bereik het nie.

   Onmiddellik daarna word alle nominasies deur die Sekretaris aan die lede gestuur.
   (c) Kennisgewing van sodanige vergadering word minstens ses weke voor die datum van die vergadering aan lede gestuur.
   (d) Die Raad het die reg om te alle tye een ekstra-lid te ko-opteer wat 'n bevoegde intekenaar moet wees.

6. Die Sekretaris of Sekretarisse word deur die Raad aangestel.

7. Die Raad vergader wanneer nodig vir die afhandeling van sake. 'n Kworum bestaan uit drie lede, en die Voorsitter het 'n beslissende stem.
8. Iedereen wat werk vir die Vereniging persklaar maak en uitgee, kry desverkiesende vyf-en-twintig gratis eksemplare van sodanige werke.

Van Riebeeck Society Publications
Uitgawes van die Van Riebeeck-Vereniging

1. Reports of De Chavonnes and his Council, and of Van Imhoff, on the Cape. 1918. *Out of print*.
2. Mentzel, O.F. - Life at the Cape in the mid-eighteenth century; being the biography of Rudolph Siegfried Allemann, Captain of the Military Forces at the Cape of Good Hope. Translated from the German by Miss M. Greenlees, M.A. 1919. *Out of print*.
3. De Mist, J.A. - Memorandum containing recommendations for the form and administration of government at the Cape of Good Hope, 1802, with an English version by Miss K.M. Jeffreys, B.A., and a preface by S.F.N. Gie, Ph.D. 1920. *Out of Print*.
4. Mentzel, O.F. - A geographical-topographical description of the Cape of Good Hope. Translated from the German by H.J. Mandelbrote, M.A., LL.B. Part I. 1921. *Out of print*.
5. Collectanea, Vol. I - With a preface by C. Graham Botha. 1924 [*Contains* Descriptions of the Cape by Ovington, 1693, Beeckman, 1715, Dampier, 1691; Roger's Description of Natal, *c.* 1696; Cnoll's Dagregister van een reis naar het Warme Bad, with an English translation; Dagverhaal wegens de reis naar 't Warme Water, opgesteld door Willem van Putten, *c.* 1710, with an English translation; letter dated 1708 from John Maxwell to Rev. Dr. Harris; Instructien gedateerd 30 Maart 1699 door Gouverneur Simon van der Stel; Instructien gedateerd 19 April 1708 door Commissaris Cornelis Joan Simons.] *Uitverkoop*.
6. Mentzel, O.F. - A geographical-topographical description of the Cape of Good Hope. Translated from the German by H.J. Mandelbrote, M.A., LL.B. Part II. 1924. *Out of print*.
7. The Diary of the Rev. F. Owen, Missionary with Dingaan, together with the accounts of Zulu affairs by the interpreters, Messrs. Hully and Kirkman. Edited by Sir Geo. E. Cory, M.A., D.Litt. [Camb.]. 1926. *Out of print*.
8. The Wreck of the Grosvenor. - Containing a narrative of the loss of the Grosvenor, East Indiaman, wrecked on the Coast of Caffraria, 1782; compiled by Mr. George Carter from the examination of John Hynes, one of the survivors, London, 1791; and Journal of a Journey from the Cape of Good Hope in 1790 and 1791, undertaken by J. van Reenen and others in search of the Wreck of the Grosvenor; a literal translation of the original by Capt. Edward Riou. London, 1792. With a preface by C. Graham Botha, M.A. 1927. *Out of print*.
9. Die Dagboek van Hendrik Witbooi, Kaptein van die Witbooi-Hottentotte, 1884-1906. Bewerk na die oorspronklike dokumente, in die Regeringsargief, Windhoek, Met 'n voorwoord deur Gustaf Voigts. Uitgegee met die medewerking van die Suidwes-Afrika Wetenskaplike Vereniging, Windhoek. 1929. *Uitverkoop*.
10. Lichtenstein, Henry. - Travels in Southern Africa in the years 1803, 1804, 1805,
11. 1806; by Henry Lichtenstein. Translated from the original German by Anne Plumptre. London, 1812-15. 2 vols., 1928-30. *Out of print*.
12. Journals of the expeditions of the Honourable Ensign Olof Bergh [1682 and 1683]

and Isaq Schrijver [1689]; transcribed and translated into English and edited with a foreword and footnotes by Dr. E.E. Mossop. 1931. *Out of print*.

13. Louis Trigardt's Trek across the Drakensberg, 1837-1838, by Claude Fuller; edited by Prof. Leo Fouché. 1932. *Out of print*.
14. The early Cape Hottentots described in the writings of Olfert Dapper [1688], William Ten Rhyne [1686] and Johannes Gulielmus de Grevenbroek [1695]. The original texts, with translations into English by I. Schapera, M.A., Ph.D., and B. Farrington, M.A., edited with an introduction and notes by I. Schapera. 1933 *Out of print*.
15. The Journal of Hendrik Jacob Wikar [1799] with an English translation by A.W. van der Horst; and the Journals of Jacobus Coetse Jansz [1760] and Willem van Reenen [1791] with an English translation by Dr. E.E. Mossop; edited with an introduction and footnotes by Dr. E.E. Mossop. 1935 [for 1934]. *Out of print*.
16, Travels and Adventures in Eastern Africa by Nathaniel Isaacs, edited with
17. footnotes and a biographical sketch by Louis Herrman, M.A., Ph.D. 2 vols. 1935 and 1936. *Out of print*.
18. Die Joernaal van Dirk Gysbert van Reenen, 1803; uitgegee en van voetnote en 'n landkaart voorsien deur wyle prof. dr. W. Blommaert en prof. J.A. Wiid met 'n Engelse vertaling deur prof. J.L.M. Franken en Ian M. Murray. 1937. *Uitverkoop*.
19. Die Duminy Dagboeke [met Engelse vertaling]; geredigeer en van inleiding en voetnote voorsien deur prof. J.L.M. Franken. 1938. *Uitverkoop*.
20, The Diary of Dr. Andrew Smith, director of the ‘Expedition for exploring Central
21. Africa’, 1834-6; edited with an introduction, footnotes, map and index by Percival R. Kirby. 2 vols. 1939-40. *Out of print*.
22. The Narrative of Private Buck Adams, 7th Dragoon Guards, 1843-1848; edited with an introduction, footnotes, map and index, by A. Gordon-Brown. 1941. *Out of print*.
23. Willem Stephanus van Ryneveld se Aanmerkingen over de verbetering van het vee aan de Kaap de Goede Hoop, 1804; uitgegee en toegelig met 'n inleiding en voetnote deur prof. dr. H.B. Thom; met 'n Engelse vertaling deur mnr. I.M. Murray en prof. J.L.M. Franken. 1942. *Uitverkoop*.
24. M.D. Teenstra - De vruchten mijner werkzaamheden, gedurende mijne reize over de Kaap de Goede Hoop, naar Java en terug, over St. Helena, naar de Nederlanden, 1830. Uitgegee en toegelig met inleiding en verklarende aantekeninge deur F.C.L. Bosman, M.A., Litt. D.; met taalkundige beskouing deur prof. dr. J.L.M. Franken, verkorte weergawe in Engels deur P.J. Smuts, M.A., kaarte en afbeeldings. 1943. *Uitverkoop*.
25. Mentzel, O.F. - A geographical-topographical description of the Cape of Good Hope. Translated from the German by G.V. Marais, M.A., and Dr. J. Hoge; revised and edited with an introduction and footnotes by Prof. H.J. Mandelbrote, M.A., LL.B. Part III. 1944. *Out of print*.
26. South African Journal of John Sheddon Dobie, 1862-6; edited with introduction and footnotes, by Prof. A.F. Hattersley. 1945. *Out of print*.
27. The Chronicle of Jeremiah Goldswain, Albany Settler of 1820; edited, with intro-

duction and footnotes, by Una Long [Mrs. Colin Gill]. Volume I. 1819-36. 1946 *Out of print*.

28. The Journal of Carel Frederik Brink of the journey into Great Namaqualand [1761-2] made by Captain Hendrik Hop *and* The Journal of the journey of Ensign Johannes Tobias Rhenius [1724]; transcribed, translated and edited with an introduction, brief Lives and footnotes, by Dr. E.E. Mossop, 1947. *Out of print*.
29. The Chronicle of Jeremiah Goldswain, Albany Settler of 1820; edited, with introduction and footnotes, by Una Long [Mrs. Colin Gill]. Volume II. 1838-58. 1949 [for 1948]. *Out of print*.
30. Journals of Andrew Geddes Bain, trader, explorer, soldier, road engineer and geologist; edited with biographical sketch and footnotes by Margaret Hermina Lister. 1949.
31. Letters of the American Missionaries, 1835-1838; edited by D.J. Kotzé, M.A. 1951 [for 1950].
32. Die Konvensie-dagboek van Sy Edelagbare François Stephanus Malan; uitgegee en van voetnote voorsien deur Johann F. Preller, M.A.; met 'n Engelse vertaling deur A.J. de Villiers, M.A. 1951.
33. Die Dagboek van H.A.L. Hamelberg [in die Kaap en Oranje-Vrystaat], 1855-71; uitgegee en toegelig met 'n inleiding en voetnote deur dr. F.J. du T. Spies; verkorte weergawe in Engels deur N.G. Sabbagha. 1952.
34. A Source Book on the Wreck of the Grosvenor East Indiaman, compiled and edited with an introduction, footnotes, map and index by Percival R. Kirby. 1953.
35. The Narrative and Journal of Gerald McKierman in South-West Africa during the years 1847-79; edited with introduction, footnotes, map and index by Prof. P. Serton. 1954.
36. Andrew Smith and Natal: documents relating to the early history of that Province selected, edited and annotated by Percival R. Kirby. 1955.
37. The Cape Journals of Archdeacon N.J. Merriman, 1848-55; edited with introduction, footnotes and map by D.H. Varlev and H.M. Matthew. 1957 (for 1956).
38. Maleo en Sekoekoeni, vertaal uit die Duits van Th. Wangemann deur dr. J.F.W. Grosskopf; uitgegee en toegelig deur G.P.J. Trümpelmann, met 'n opsomming in Engels vertaal deur A. Ravenscroft. 1957.
39. The Reminiscences of Sir Walter Stanford, edited, with introduction, footnotes and sketch-map, by J.W. Macquarrie. Volume I, 1850-1885. 1958.
40. The Journal of Joseph Tindall, missionary in South-West Africa, 1839-55; edited; with introduction, footnotes and sketch-map, by B.A. Tindall. 1959.
41. Selections from the Correspondence of J.X. Merriman, 1870-1890; edited by Phyllis Lewsen, with introduction, footnotes and sketch-maps. 1960.
42. Journal of Residence in Africa, 1842-1853, by Thomas Baines, edited with introduction, notes and map, by R.F. Kennedy, Vol. I, 1842-1849. 1961.
43. The Reminiscences of Sir Walter Stanford, edited with introduction, footnotes and sketch-map, by J.W. Macquarrie. Vol. II. 1885-1929. 1962.
44. Selections from the Correspondence of J.X. Merriman, 1890-1898; edited by Phyllis Lewsen with introduction, footnotes and sketch-map. 1963.

45. Journal of Residence in Africa, 1842-1853, by Thomas Baines, edited with introduction, notes and maps, by R.F. Kennedy. Vol. II, 1850-1853. 1964.
46. Reize in de Binnen-Landen van Zuid-Afrika. Gedaan in den Jaare 1803 door W.B.E. Paravicini di Capelli, Kapitein Aid de Camp, by den Gouverneur van de Caap de Goede Hoop. Uitgegee en toegelig met inleiding, voetnote, sketskaarte en verkorte weergawe in Engels deur dr. W.J. de Kock. 1965.
47. Selections from the Correspondence of J.X. Merriman, 1899-1904; edited by Phyllis Lewsen with introduction, footnotes and sketch-map. 1966.
48. Travels and Adventures in Southern Africa by George Thompson, 1823-24. With introduction and footnotes by Prof. Vernon S. Forbes. Vol. I. 1967.
49. Travels and Adventures in Southern Africa by George Thompson, 1823-24; with introduction and footnotes by Prof. Vernon S. Forbes. Vol. II. 1968.
50. Selections from the Correspondence of J.X. Merriman, 1905-1924; edited by Phyllis Lewsen, with introduction, footnotes and sketch-map. 1969.

Second series: tweede reeks

1. Dagboek van Adam Tas, 1705-1706, uitgegee deur Leo Fouché en hersien deur A.J. Böeseken met bykomende voetnote deur prof. dr. A.M. Hugo. Engelse vertaling deur Dr. J. Smuts. 1970.
2. Beschryvinge van Kaap der Goede Hoope, met de zaaken daar toe behoorende, door François Valentyn, 1726. Dl. 1. Uitgegee en toegelig deur P. Serton, W.J. de Kock, R. Raven-Hart en E.H. Raidt, met 'n Engelse vertaling deur R. Raven-Hart en inleiding deur P. Serton, 1971.
3. Sir James Rose Innes: Selected Correspondence (1884-1902). Edited by Prof. Harrison M. Wright. 1972.
4. Beschryvinge van de Kaap der Goede Hoope, met de zaaken daar toe behoorende door François Valentyn, 1726. Dl. 11. Uitgegee deur Dr. E.H. Raidt, Engelse vertaling deur Maj. R. Raven-Hart, 1973.
5. David Livingstone South African Papers (1849-1853). Edited by I. Schapera. 1974.
6. Anders Sparrman. Travels in the Cape 1772-1776 with introduction and editing by Prof. Vernon S. Forbes. Vol. I, 1975.
7. Anders Sparrman. Travels in the Cape 1772-1776 with introduction and editing by Prof. Vernon S. Forbes. Vol. II, 1976. (Published in 1977)
8. Lawrence Richardson. Selected correspondence (1902-1903). Edited by Prof. Arthur M. Davey 1977.
9. Selected Articles from the Cape Monthly Magazine (New Series 1870-76). Introduction and Notes by A.M. Lewin Robinson.
10. William Somerville's narrative of his journeys to the Eastern Cape frontier and to Lattakoe 1799-1802. Introduction and notes by Edna and Frank Bradlow 1979.
11. Edward Ross: Diary of the siege of Mafeking, October 1899 to May 1900. Edited by Brian P. Willan, Ph.D. (Published 1981 for 1980).
12. Selections from the correspondence of Percy Alport Molteno 1892-1914. Edited by Vivian Solomon. (Published 1982 for 1981).

13. Briefwisseling van Hendrik Swellengrebel Jr. oor Kaapse Sake 1779-1792. Uitgegee met inleiding en aantekeninge deur dr. G.J. Schutte. With an English summary by dr. A.J. Böeseken assisted by Prof. H.N. Robertson (Published 1983 for 1982)

Volumes still in print are available to members of the Van Riebeeck Society at the special price of R6,00 each for the first series and R8,50 each for the second series, plus 25 cents for packing and postage within the Republic of South Africa.

All communications should be addressed to the Hon. Secretary, Van Riebeeck Society, South African Library, Queen Victoria Street, Cape Town.

Boeke nog in druk is vir lede van die Van Riebeeck-Vereniging teen 'n spesiale prys van R6,00 elk vir die eerste reeks en R8,50 elk vir die tweede reeks beskikbaar plus 25 sent verpakking- en posgeld binne die grense van die Republiek van Suid-Afrika.

Geliewe alle korrespondensie aan die Eresekretaris, Van Riebeeck-Vereniging, Suid-Afrikaanse Biblioteek, Koningin Victoriastraat, Kaapstad te rig.